

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KÜRESELLEŞEN İSTANBUL'DA EVSİZLİĞİN SOSYAL HİZMET
PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ
(BEYOĞLU ÖRNEĞİ)**

**DOKTORA TEZİ
Yüksel BEKAROĞLU DOĞAN**

**Enstitü Anabilim Dalı: SOSYAL HİZMET
Enstitü Bilim Dalı: SOSYAL HİZMET**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Bedrettin KESGİN

TEMMUZ 2018

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KÜRESELLEŞEN İSTANBUL'DA EVSİZLİĞİN SOSYAL HİZMET
PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ
(BEYOĞLU ÖRNEĞİ)**

DOKTORA TEZİ
Yüksel BEKAROĞLU DOĞAN (127303002)

Enstitü Anabilim Dalı: SOSYAL HİZMET
Enstitü Bilim Dalı: SOSYAL HİZMET

Bu tez/....../.... tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

	Adı SOYADI	Kanaati			İmza
Jüri Başkanı (Danışman)	Doç. Dr. Bedrettin KESGİN	☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Ali Rıza ABAY	☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Aliye MAVİLİ AKTAŞ	☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Yunus TAŞ	☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin TAYLAN	☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	

BEYAN

Tez Başlığı: Küreselleşen İstanbul'da Evsizliğin Sosyal Hizmet Perspektifinden Analizi (Beyoğlu Örneği)

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam sayfalık kısmına ilişkin aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve/...../ tarihinde aşağıda ismi yazılı araştırma görevlisi tarafından şahsıma iletilen intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı %.....'tır.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç,
2. Alıntılar dâhil,
3. 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

İmza

Adı SOYADI : Yüksel BEKAROĞLU DOĞAN
Öğrenci Numarası : 127303002
Ana Bilim Dalı : Sosyal Hizmet
Programı : Sosyal Hizmet
Türü : () Proje () Yüksek Lisans Tezi (X) Doktora Tezi

Taramayı Yapan Arş. Gör.

Danışman
Doç. Dr. Bedrettin Kesgin

ÖNSÖZ

Bu araştırma için beni yönlendiren ve çalışmanın her aşamasında ilgi ve desteğini esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım Doç. Dr. Bedrettin KESGİN'e, doktora eğitimim boyunca desteğini, bilgi ve emeğini esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Ali Rıza ABAY'a, yorumları ile tezin zenginleşmesine katkıda bulunan tez izleme komitesi üyesi Doç. Dr. Yunus TAŞ'a, tez savunma jürimde yer alıp tezimin son halini almasında değerli katkılar sunan Prof. Dr. Aliye MAVİLİ AKTAŞ ve Dr. Hasan Hüseyin TAYLAN'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca alan tecrübeleri ile çalışmanın şekillenmesine katkıda bulunan, değerli fikirlerini ve vakitlerini benimle paylaşan kıymetli hocalarım Doç. Dr. Alev ERKİLET ve Prof. Dr. Güliz ERGİNSOY'a yapmış oldukları katkılardan dolayı teşekkür ederim. İçinde bulunmuş oldukları oldukça zorlu yaşam koşullarına rağmen araştırmama gönüllü olarak katılan, tüm samimiyet ve içtenlikleri ile yaşamlarının en ince ayrıntılarını uzun saatler boyunca benimle paylaşan evsiz insanlara sonsuz şükranlarımı sunarım. Yine çalışmaya değer verip destekleyen uzman- kamu kurumu ve sivil toplum önderlerine katkılarından dolayı ayrıca teşekkür etmek isterim. Umut Çocukları Derneği'nden Ferhat ŞAHİN ve Uğur EROĞLU'na, Şefkat-Der Başkanı Hayrettin BULAN'a, Yılmaz ve Alim Otel Katiplerine evsizlere erişim sağlayabilmem için vermiş oldukları destekten ötürü minnettarım.

Doktora araştırması boyunca ihtiyaç duyduğum ekonomik destek TÜBİTAK 2211-A Genel Yurt İçi Doktora Burs Programı ile sağlanmıştır. TÜBİTAK'a doktora eğitimim boyunca sağlamış olduğu finansal destek için çok teşekkür ederim.

Bu uzun ve zorlu süreçte başaracağıma dair inançları ile her zaman yanımda olan sevgili annem ve babam Aysen-Mehmet BEKAROĞLU'na tüm destekleri için sonsuz şükranlarımı sunarım. Duaları, farklı motivasyon yöntemleri ve tez içeriği ile ilgili ufuk açıcı yorumları ile yanımda olan kardeşlerim ve dostlarıma da ayrıca teşekkür etmek isterim. Nihayetinde doktora sürecinin her aşamasında, içerikle ilgili yönlendirmelerden redaktörlüğe kadar ihtiyaç duymuş olduğum her türlü desteği bana veren sevgili eşim Necmettin Doğan'a, sabrı, ilgisi, desteği ve bazen uzun saatler sürmesi gereken motivasyon konuşmaları için; “tez bitince yaparız” diyerek sabretmeyi öğrenen kızlarım Zeynep Bilge ve Elif Rana'ya sonsuz sevgileri ve sabırları için binlerce kez teşekkür ederim.

Yüksel BEKAROĞLU DOĞAN
Temmuz, 2018

İÇİNDEKİLER

BEYAN	i
ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
TABLolar	viii
ÖZET	ix
SUMMARY	x
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM 1: EVSİZLİK KAVRAMI, EVSİZLİK POLİTİKA VE HİZMETLERİ

1.1. Evsizliği Tanımlamak	9
1.1.1. Evsizlik Kavramsallaştırmaları.....	10
1.1.2. Evsizlik ve Konut Dışlanması Tipolojisi, FEANTSA	13
1.1.3. “Ev” ve “Evsizlik”	16
1.1.4. Evsizliğin Ölçülmesi ve Evsizlik Araştırmaları	18
1.1.5. Evsizlerin Nitelikleri.....	21
1.2. Evsizliğe Karşı Geliştirilen Sosyal Politika ve Hizmetler	24
1.2.1. Evsizliğin Önlenmesi.....	24
1.2.2. Evsiz Hizmetleri	26
1.2.2.1. Barınak	27
1.2.2.2. Geçici Konut Uygulamaları, Basamak Modeli	29
1.2.2.3. Kalıcı Konut Uygulamaları, Önce Konut Modeli	31
1.2.3. Avrupa Birliği’nde Evsizlik ve Evsiz Hizmetleri	33

BÖLÜM 2: EVSİZLİĞİ AÇIKLAYAN TEORİLER

2.1. Sosyal Çalışma ve Sosyal Teori	43
2.2. Evsizlik ve Sosyal Teori.....	46
2.2.1. Evsizlik ve Bireysellik	48
2.2.2. Evsizlik ve Toplumsal Yapı.....	49
2.2.3. Yapı ve Eylemi Sentezleme Çabası: "New Orthodoxy"	51
2.2.4. Evsizliğe Liberal Bakış: Hak Eden - Hak Etmeyen.....	53
2.2.5. Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Feminist Teori.....	54
2.2.6. Post-modernizm, Post-yapısalcılık	55
2.2.7. Foucault	59
2.2.8. Giddens ve Yapılaşma Teorisi.....	64
2.2.9. Eleştirel Realizm.....	66
2.2.9.1. Eleştirel Realizm ve Fitzpatrick	68
2.2.9.2. Eleştirel Realizm ve McNaughton	72
2.2.10. Etnografik Yaklaşımlar, Yol Analizi ve Evsizlik Kültürü.....	76
2.2.10.1. Yol Analizi	77

2.2.10.2. Evsizlik Kültürü	80
2.2.11. Eklektik Teoriler, Tekil Kavramlar	85

BÖLÜM 3: İSTANBUL VE EVSİZLİĞİN YAPISAL BAĞLAMI ÜZERİNE

3.1. Yapısal Bağlam Olarak Küresel Kent	89
3.2. Küreselleşme, Refah Devleti ve Küresel Kent	90
3.3. Küresel Kent Olma Yarışında İstanbul ve Refah Göstergeleri	93
3.4. Küreselleşen Metropolde Refah Devleti Uygulamaları	96
3.5. Küreselleşen Metropolde Kentsel Dönüşüm ve Konut Sorunu	102
3.6. Konut Sorununa Verilen Yanıt: TOKİ	107
3.7. Küresel Kent Olma Yarışında İstanbul'un Yerel Yönetimi, İBB Uygulamaları	112

BÖLÜM 4: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

4.1. Bir İmkân Olarak Uyarlayıcı Teori	117
4.2. Araştırmanın Deseni ve Veri Toplama Teknikleri	118
4.3. Örneklem Seçimi	120
4.4. Verilerin Analizi	122
4.5. Saha Araştırmasının Organizasyonu ve Araştırma Süreci	124

BÖLÜM 5: BULGULARININ ANALİZİ

5.1. Uzman-Önder-Halk Görüşmelerinin Analizi	129
5.1.1. Evsizlere Verilen Hizmetler	129
5.1.1.1. Barınma ve Bakım Hizmetleri	130
5.1.1.2. Hayatta Kalma Mücadelesine Destek, Zararı Önleme	135
5.1.1.3. Evsizliğin Önlenmesine Yönelik Hizmetler	142
5.1.2. Evsizler Kimin Sorumluluğunda? Sosyal Politika ve Evsizlik	143
5.1.3. Evsizlik Algısı	148
5.1.3.1. Ev ve Evsizlik Nedir?	148
5.1.3.2. Evsiz Kimdir?	150
5.1.3.3. Evsiz Kategorileri	152
5.1.3.4. Evsizlerin Sayısı	156
5.1.3.5. Nedensellik Algısı	157
5.1.4. Kent ve Kamusal Alanın Kullanımı, Mekânsal Stratejiler	159
5.1.4.1. Bölge Tercihi, Beyoğlu	159
5.1.4.2. Barınma Stratejileri	163
5.1.5. Sokakta Yaşam ve Gündelik Hayat	164
5.1.5.1. Sosyalleşme	164
5.1.5.2. Günlük İhtiyaçları Giderme	166
5.1.5.3. Çalışma ve İşle Kurulan İlgisi	166
5.1.5.4. Uzayan Sokak Deneyimi ve Evsizlikten Çıkış	167
5.1.6. Ötekileştirme ve Damgalama	168

5.2. Evsizlerle Yapılan Görüşmelerin Analizi	171
5.2.1. Evsizliğe Giden Yol; Çocukluk ve Ergenlik Dönemi.....	172
5.2.1.1. Yapısal Bir Değişken Olarak Köy-Kent Yoksulluğu ve Yoksunluğu....	172
5.2.1.2. Erken Yaşta Çalışma ile Kurulan İlgisi	176
5.2.1.3. Aile Türleri, İhmal ve İstismar Öyküleri.....	178
5.2.2. Literal Evsizliğe Giriş Yolları	182
5.2.2.1. Devam Eden Yoksulluk Anlatıları İçinde Ortaya Çıkan Literal Evsizlik	183
5.2.2.1.1. Kente Tek Başına Göçle Gelenler	183
5.2.2.1.2. Kente Ailesiyle Göçle Gelenler ve Kent Yoksulluğu İçine	
Doğanlar	192
5.2.2.2. Yoksulluk Öyküsünün Belirgin Olmadığı Biyografilerde Ortaya Çıkan Literal	
Evsizlik.....	199
5.2.2.3 Katılımcıların Nedensellik Algısı.....	204
5.2.2.4. Nedensellik Bağlamında İhlal ve Bilinçli Riskli Eylem	207
5.2.2.4.1 Fiziksel Sağlık ve Engellilik	207
5.2.2.4.2 Travma ve Suç	208
5.2.2.4.3. Mental ve Psikolojik Rahatsızlıklar	210
5.2.2.4.4. Alkol ve Madde Bağımlılığı, Kumar ve Şans Oyunları	211
5.2.3. Literal Evsizlik Süreci	213
5.2.3.1. Hangi Evsizlik? Faklı Evsizlik Kategorileri Arasında Salınma	214
5.2.3.2. Evsiz İçin Evin Anlamı Nedir?	216
5.2.3.3. İlk Evsiz Kalınan Gece, Evsiz Hissetme, “Ev”li Hissetme.....	218
5.2.3.4. Evsiz Olmayı Öğrenmek	219
5.2.3.4.1. İstanbul’da Mekân Tercihleri ve Barınma Stratejileri	220
5.2.3.4.2. Günlük Hayat, İhtiyaçlar ve Stratejiler	227
5.2.3.4.3. Sosyal Ağlar, Arkadaşlık İlişkileri, Sosyalleşme Biçimleri ..	233
5.2.3.4.4. Literal Evsizlik Sürecinde Çalışma Hayatı ve Gelir Getirici	
Faaliyetler	237
5.2.3.4.5. Literal Evsizlik Sürecinde Suç ve Kollukla İlişkiler	241
5.2.3.4.6. Evsizlerin Gözünden Evsizlik Deneyimi; Travma, Kendine	
Zarar Verme, Alkol ve Madde Kullanımı	245
5.2.3.4.7. Yardımlar, Hizmetler ve Beklentiler	251
5.2.3.4.8. Barınak, İBB Kış Hizmeti.....	258
5.2.4. Evsizlerin Gözünden Evsiz İnsan, Ötekileştirme ve Ötekileştirilme	260
SONUÇ VE TARTIŞMA	263
ÖNERİLER.....	275
KAYNAKÇA	279
EKLER	295
ÖZGEÇMİŞ	299

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AIDS	: Acquired Immune Deficiency Syndrome
AKOM	: Afet Koordinasyon Merkezi Müdürlüğü
AMATEM	: Alkol ve Uyuşturucu Madde Bağımlıları Tedavi ve Araştırma Merkezi
APK	: Araştırma, Planlama, Koordinasyonu
ASPB	: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
AVM	: Alış veriş merkezi
BAĞ-KUR	: Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu
bkz.	: bakınız
CHAIN	: Combined Homelessness and Information Network
ÇOĞEM	: Çocuk ve Gençlik Merkezi
ETHOS	: European Typology on Homelessness and Housing Exclusion
EUROSTAT	: Statistical Office of the European Union
FEANTSA	: European Federation of National Organisations Working with the Homeless
GaWC	: Globalization and World Cities Research Network
GSYH	: gayri safi yurt içi hasıla
HUD	: Department of Housing and Urban Development
IASSW	: International Association of Schools of Social Work
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İETT	: İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri Genel Müdürlüğü
IFSW	: International Federation of Social Workers
IMF	: International Monetary Fund
IMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İMO	: İnşaat Mühendisleri Odası
INED	: The French Institute for Demographic Studies
INSEE	: National Institute of Statistic and Economic Studies
İSMEM	: İstanbul Gençlik Rehabilitasyon ve Meslek Edindirme Merkezi
İSTOÇ	: İstanbul Töptancılar Çarşısı
İŞKUR	: İş ve İşçi Bulma Kurumu
KİPTAŞ	: İstanbul Konut İmar Plan Sanayi ve Ticaret A.Ş.
km	: kilometre
krş.	: karşılaştırınız
LSD	: Lysergic acid diethylamid
Memur-Sen	: Memur Sendikaları Konfederasyonu
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu

STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
SYDV	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
SYDY	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu
Şefkat-Der	:Sokakta Yaşayanlara, Kimsesizlere, Açlara, Şiddet Mağdurlarına, Cinsel Kurbanlarına Şefkat Kapısı,Yoksullukla Mücadele ve Ötekilere de İnsan Hakları Derneği
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TL	: Türk lirası
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TV	: televizyon
UNDP	: United Nations Development Programme
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu Başkanlığı

TABLÖLAR

Tablo 1. Avrupa İçin Evsizlik ve Konut Dışlanması Tipolojisi (ETHOS).....	15
Tablo 2. Evin Anlamı	16
Tablo 3. Evsizliğin Anlamı.....	17
Tablo 4. 13 Avrupa Birliği Ülkesinde ETHOS Bağlamında Evsiz Kategorileri.....	36
Tablo 5. 2011 Avrupa Birliği Nüfus Sayımına Göre Evsiz İnsanların Sayısı	37
Tablo 6. TOKİ İstanbul İli Konut Tiplerine Göre Üretilen Konut Sayısı	110
Tablo 7. Araştırmaya Katılan Evsizlerin Sosyo-Demografik Durumu ve Metin İçeriği Kısaltma Tablosu	128
Tablo 8. İBB Kış Barınak Hizmetinden Faydalanan Kişi Sayısı	156
Tablo 9. İBB Yoksul Sevk ve Tersine Göç Bürosu Hizmet Verileri	157

ÖZET

Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi

Tezin Başlığı: Küreselleşen İstanbul'da Evsizliğin Sosyal Hizmet Perspektifinden Analizi (Beyoğlu Örneği)	
Tezin Yazarı: Yüksel BEKAROĞLU DOĞAN Danışman: Doç. Dr. Bedrettin Kesgin	
Kabul Tarihi: 07.08.2018	Sayfa Sayısı: x (ön kısım) + 299 (tez)
Anabilim Dalı: Sosyal Hizmet	Bilim Dalı: Sosyal Hizmet
İstanbul Beyoğlu bölgesinde sosyal hizmet perspektifinden gerçekleştirilen bu çalışmada, bir süreç olarak kabul edilen evsizliğin öncelikli olarak yapısal ve bireysel belirleyicilerinin ilişkiselliğinin evsizlerin yaşam öyküsü üzerinden analiz edilmesi, aynı zamanda literal evsizlik sürecinin evsizlerin perspektifinden anlaşılması amaçlanmıştır. Bu sayede sosyal hizmet uygulamasını mümkün kılacak bütüncül ve gerçekçi sosyal politika ve hizmet önerileri ortaya konabilmektedir. Bu amaçlarla çalışmada öncelikli olarak evsizlik kavramı ve teorileri ile evsizlik politika ve hizmetleri ele alınmış, ardından Türkiye ve İstanbul'un evsizlik bağlamında yapısal şartlarını oluşturabilecek refah göstergeleri, refah devleti uygulamaları, konut politikası ve kent yönetimi ile ilgili veriler analiz edilmiştir. Evsizler Türkiye'de sosyal yardım ve hizmet sistemi içerisinde yardım almayı hak eden savunmasız gruplardan biri olarak tanımlanmamıştır. Bu durum evsizliğin ortaya çıkışında ve deneyimlenmesinde belirleyici olan yapısal şartlardan birini oluşturmaktadır. Bu nedenle saha araştırmasının birinci kısmında önder-uzman-halk görüşmeleri ile bu sosyo-politik tutumun nedenleri analiz edilmiştir. Ayrıca, İstanbul'da evsizlere verilen hizmetler ve hizmetlerin stratejik hedefleri, evsizlere kurumsal bakış açıları, hedeflenen yeni hizmet biçimleri, olası yeni hizmet metotları, evsiz sayısı ve nitelikleri, evsizler hakkında halkın genel bilgi ve tutumları ile ilgili görüşlere uzman-önder-halk ile yapılan 32 yarı yapılandırılmış görüşme ve 2 odak grup görüşmesi ile erişilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın ikinci ve en önemli kısmında evsizlerle gerçekleştirilen 30 biyografik ve yarı yapılandırılmış görüşme ile yapı/eylem ilişkiselliğinde nedensellik ilgisinin kurulması ve literal evsizlik sürecinde gündelik hayatın keşfedilmesi amaçlanmıştır. Sonuç olarak saha araştırmasının mikro bulguları makro veriler ile ilişkilendirilerek genel evsizlik teorilerinin yönlendirici kavramları çerçevesinde evsizlik analiz edilmiş ve soruna bir takım çözüm önerilerinde bulunulmuştur.	
Anahtar Kelimeler: Evsizlik, Evsizler, İstanbul, Küreselleşme, Sosyal Hizmet Perspektifi	

SUMMARY

Yalova University Institute of Social Sciences Doctoral Thesis Summary

Thesis Title: Analyzing Homelessness in Globalizing Istanbul with Social Work Perspective (Beyoğlu Case)	
Thesis Author: Yüksel BEKAROĞLU DOĞAN Advisor: Associate Prof. Bedrettin KESGİN	
Date of Acceptance: 07.08.2018 Total Number of Pages: x (pre text)+299 (main body)	
Department: Social Work	Field of Study: Social Work
This study, which is based on a field research conducted in Beyoglu, Istanbul district with the social service perspective, aims at analyzing the relationality between structural and individual determinants of homelessness as a process through the self-narrated life stories of homeless people. By doing that, this research also intends to propose inclusive and realistic social policy and service recommendations on homelessness. With these goals in mind, this study first discusses the homelessness concept and theories together with homelessness policies and services. After that, it analyzes the data on the welfare indicators, welfare state implementations, housing policies and city administration to understand the structural determinants of homelessness in Turkey and Istanbul. Homeless people in Turkey are not defined as a disadvantaged group that deserves to get help within the public assistance and social service system. The public assistance and social service system is one of the structural determinants of the emergence and experience of homelessness. For this reason, in the first stage of field research, some interviews are conducted with leading specialists to understand the reasons of having the current social service system. Thirty-two semi-structured interview and two focus group discussions are conducted to analyze the social services for homeless people, the strategic goals of these services, the institutional perspectives about homeless people, new service forms planned by authorities, some possible social service forms, the numbers and characteristics of homeless people, and the ordinary people's information and attitudes on homeless people. In the second stage of the field research, thirty biographic and semi-structured interviews with homeless people are conducted to analyze the structure/actor relationality to establish causality and to understand the role of everyday life experiences that lead to homelessness. Overall, in this study, the homelessness is analyzed and some policy recommendations are proposed by combining the micro findings with macro data in the light of major concepts of homelessness theories.	
Keywords: Homelessness, Homeless, Istanbul, Globalization, Social Work Perspective	

GİRİŞ

Evsizlik bir yanıyla kadim bir olgudur. Birçok tarihsel belgede, edebi eserde, şiirde, dini vaazlarda dilencilerden, kalacak yeri olmayanlardan, yiyecek bulamayanlardan, açlık ve yoksulluktan ölenlerden bahsedilir. Evsizlikle ilişkili hayırseverliğin değişik tarihsel dönemlerde birçok toplumda dini bir söylem olarak kurumsallaşmış olması da yine yaygın bir tarihsel gerçektir. Evsizlik aynı zamanda modern bir olgudur. Günümüzdeki evsizliğin modern ekonomi, kültür ve siyaset ile yakın ilişkisi vardır. 15. ve 16. yüzyıllardan itibaren feodalizmin, önce kapitalizmin gelişmesiyle sarsılması ve 18. yüzyıldan itibaren başlayan sanayileşmeyle iyice dağılması sonrasında, temel yerleşim birimi köyken kent olmuş, şehirler iş ve aş aramaya gelen kitlelerle dolmuştur. Modern toplumsal sınıfların mekânı olarak metropolleşme böylelikle ortaya çıkmaya başlamıştır. Marx'ın "Komünist Manifesto"da ifade ettiği "katı olan her şey buharlaşıyor" cümlesi kapitalizm ve sanayileşmenin biçimlendirdiği yeni kentsel mekânlardaki toplumsal ilişki biçimine dair de bir göndermede bulunmaktadır. Sanayileşen kentlere yığılan proletarya Marx'a göre "Avrupa'da dolaşan komünizm hayaletinin" temel aktörü olacaktır. Aslında Marx bu sözü söylemeden önce kent yoksulları tarih sahnesine çıkmışlardı. 18. Yüzyılın sonunda Paris'te gerçekleşen kanlı Fransız İhtilali'nin en önemli aktörleri arasında *Sans Culottes*'lar (baldırı çıplaklar) diye anılan, yoksul toplumsal kesimler vardı. Comte'un "düzen ve ilerleme" sloganını bayraklaştıran pozitivizmi de böylesi bir kargaşa döneminde biçimlenmiş, sosyolojiye olan ihtiyaç bu bağlamda ortaya çıkmıştı. Ne var ki, Tönnies'in deyişiyle rasyonalitenin, çıkarıcılığın, soğukluğun ve hesapçılığın hâkim olduğu *Gesellschaft*'ta, yani modern toplumda yoksulluğun yaygınlığı Comte'tan ziyade, Marx'ın tahminlerini doğrulayarak çatışmalara, kargaşalıklara, Durkheim'in deyişiyle anomiyeye dönüşmüştür. 1871 yılındaki ünlü Paris Komünü yöneticiler ve burjuva sınıfı için komünizm hayaletinin mücessem hali olmuştur. Prusya'da 1883-1889 yılları arasında şansölyelik yapan Bismarck'ın sosyal devlet uygulamalarını başlatması da bu yüzden bir tesadüf değildir. Sosyal politika böylece, hem düzeni tehdit eden hayaleti yok etmek hem de kapitalizmin ortaya çıkardığı, daha doğru bir deyişle büyük kentlerde görünür kıldığı büyük sınıfsal eşitsizlikleri azaltmak, belki daha katlanılabilir kılmak amacıyla gündeme gelmiştir (Machtan, 1994). Bu hedefler Almanya'ya özgü de değildi. Sosyal devlet modern endüstriyel kapitalizmin büyük kentlerde görünür kıldığı siyasallaşan sefaletle karşı bir önlem, daha önce ailenin ve kilisenin 'hayırseverlik' faaliyetleriyle koruduğu yoksullara uzatılmış modern bir "yardım eli"ydi. Evsizliği önleyecek ucuz konutların gündeme gelmesi de böyle bir bağlamda ortaya çıkmıştı. 19. Yüzyılın sonundan bugüne kadar evsizlik olgusu Kıta Avrupa'sında ve daha çok da ABD'de önemli bir konu olagelmıştır. Evsizliğin yaygın olarak görüldüğü gelişmekte olan ülkelerde de evsizlik sıcaklığını korumaya, sosyal bilimlerin, özellikle de sosyal hizmetlerin önemli temalarından biri olmaya devam etmektedir.

Modernitenin bu gelişim çizgisinin izdüşümlerini Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde de görürüz. Bugün de önemli bir misyona sahip olan Darülaceze'nin temelini II. Abdülhamid döneminde 1892 yılında atılması tesadüfi değildir. Her ne kadar Batıdaki muadilleri gibi endüstriyel bir başkent haline gelmemişse de İstanbul'da da modern fikirlerin ve modern ekonomik alt yapının izleri bu dönemde ortaya çıkmış, göçle

birlikte İstanbul'daki muhtaçların (aceze) sayısında ciddi bir artış ortaya çıkmıştır. Bedenen çalışmaya müsait olan boş gezenlere, işsizlere ve dilencilere bir taraftan kalacak yer sağlanırken bir taraftan da meslek eğitimi verilmesi, Darülaceze'nin geleneksel olanın ötesine geçen modern bir amaçla ve ihtiyaç üzerine kurulduğunu da göstermektedir. Bu anlamıyla Darülaceze modern sosyal devlet anlayışının Osmanlı'daki ilk uygulamalarından biri olarak değerlendirilebilir. Emeklilik, yaşlılık, malullük sigortası gibi uygulamalar da yine Osmanlı son döneminde yürürlüğe girmiştir. Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde çalışanların haklarını hukuki güvence altına almaya yönelik çalışmalar yapılmışsa da modern bir sosyal devlet fikri tam olarak ortaya çıkmamıştır.

“Sosyal hukuk devleti” ilkesini benimseyen 1961 Anayasası sosyal politika uygulamaları içinde özellikle işçilerin hakları açısından bir dönüm noktası olmuştur. 1990'lı yıllarda sağlık alanında, yaşlılar ve bakıma muhtaçlarla ilgili yeni düzenlemeler getirilmiştir. Yine de bu uygulamaların Türkiye'de geleneksel hayırseverlik ve aile dayanışması biçimlerini aşan bir sosyal devlet anlayışına evrildiğini söylemek zordur (Şişman Y. , 2017).

Türkiye'de kentlerde yoksulluk ve konut problemi 2000'li yıllara kadar politik önlem gerektiren bir sorun olarak ele alınmamıştır. Bunda ülkenin refah ve toprak rejiminin yoksulluğun ve konusuzluğun sabitleşmesini önleyen bir dizi mekanizma içermesi de etkili olmuştur. Gecekondu ve aile, akraba, komşuluk ve mahalle dolayısıyla ortaya çıkan doğal toplumsal destek ve koruma mekanizmaları, kırsal kesimlerden şehirlere göç edenlerin bir süre sıkıntı çektikten sonra şehre entegrasyon sağlayabilmelerine yardım ediyor ve toplumsal olarak dışlanmalarını önleyebiliyordu (Buğra ve Keyder, 2003:18). Gecekondu olgusu böylelikle literal evsizliğin çok yaygınlaşmasını önleyen bir işleve sahip olmuştur. Fakat özellikle 1980 ve 90'larda kente gelenler daha önceki konut imkânlarından ve şehre entegrasyon yollarından mahrum kalmış, daha derin bir yoksullukla karşılaşmışlardır. Sonuç olarak 2000'li yıllara gelindiğinde uygun barınak imkânı sunan, barınma giderini ortadan kaldıran, enformel sosyal destek kaynağı olan gecekondu mahalleleri ile kentin çöküntü bölgeleri “kentsel dönüşüm projeleri” ile yok olmaya başlamıştır. İstanbul, İzmir ve Mersin gibi büyük oranda yeni göç alan kentlerde, kent merkezlerine yakın yerlerde kiralık ucuz konut imkânının azalması kent yoksulluğunu arttıran bir sebep olarak karşımıza çıkmaktadır (Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu, 2009:37).

Enformel olarak konut desteği imkânlarının ortadan kalktığı 2000'li yıllarda devletin sosyal konut talebine olan yanıtı TOKİ olmuştur. Devletin konut piyasasına müdahale biçimi olan sosyal konutlar veya konut sübvansiyonları İkinci Dünya Savaşı sonrasında refah devletlerinin konut sorunları ile baş etme aracı olarak önemli hale gelmeye başlamıştır. Devletçe yürütülen konut politikalarının temel amacı geniş halk kitlelerine uygun maliyetli konut sağlamak ve ekonomik refah açısından zayıf gruplara yardım sunmak şeklinde özetlenmektedir. Türkiye'de yerel yönetimler de sosyal yardım politika ve hizmetlerinin bir ayağını teşkil etmektedir. Özellikle küresel kent yarışında yer alan İstanbul'un yerel yönetimleri bir yandan küresel kent olmanın gereği olarak zengin tüketici ve güçlü küresel kent ortaklarını hedeflerken, bir yandan da küreselleşmenin

etkisi ile derinleşen yoksulluk ve eşitsizliğin sonuçları ile mücadele etmektedir. Hem “girişimci” hem de “sosyal belediye” olma baskısı altında pek çok sosyal yardım ve hizmet faaliyetinin içerisinde yer alan İBB’nin hizmetleri genel olarak değerlendirildiğinde toplumsal adaleti sağlamaya yönelik yeniden dağıtımcı bir role sahip olmadığı görülmektedir. Yoksulluğu giderme gibi bir katkısı olmamakla birlikte bu hizmetler ve yardımlar yoksullukla baş etme stratejileri açısından önemli bir yere sahiptir. Öte yandan yerel yönetimlerin gelir, konut, istihdam, sosyal yardım ve sağlık gibi alanları bir arada ve bütüncül bir biçimde değerlendirip kalıcı ve topyekûn bir çözüm üretme kapasitesi merkezi yönetime göre daha azdır.

Tüm bu konut, kent, sosyal yardım ve hizmet politikaları ekseninde İstanbul’da evsiz sayısının artış gösterdiğine dair çeşitli veriler vardır. İstanbul için evsizlerle ilgili kesin sayılar vermek hem evsizlik sorununun görece ihmal edilmiş olması, hem de evsiz sayısının evsizlik tanımlarına, sosyal politikalara ve sosyal hizmet uygulamalarına bağlı olarak değişmesi dolayısıyla pek mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte evsizlikle ilintili verilen hizmetlere ait resmi kayıtlar ve alan uzmanlarının görüşleri bir artış eğilimi olduğuna işaret etmektedirler. İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin kış aylarında sunduğu barınma hizmetini alan evsiz sayısı 2005-2006 yılında 500-600 arasındayken, 2016-2017’de 4592 olarak bildirilmiştir. Hizmetten faydalanan evsiz sayısı on bir yıl içerisinde neredeyse 9 kat artmıştır. İstanbul’daki evsiz sayısına dair fikir verebilecek bir diğer İBB hizmeti ise “Yoksul Sevk ve Tersine Göç Bürosu”nun çalışmalarıdır. “Tersine Göç Bürosu”, İstanbul’da yaşayıp memleketine dönmek isteyen, bunun için gerekli maddi kaynağa sahip olamayan ailelere, geri dönüş için nakliye ve ulaşım ücreti temin etmektedir. Benzer bir biçimde, asker, öğrenci ve İstanbul’a iş bulma, tedavi olma vb. nedenlerle gelen, kalacak yeri ve memleketine dönecek maddi imkânı kalmayan vatandaşlara da otobüs bileti temin ederek memleketlerine geri dönmelerini sağlayan hizmet ise “Yoksul Sevk Hizmeti” olarak isimlendirilmektedir. Tersine Göç Bürosu 2007 yılında 558 aileye hizmet verirken bu rakam 2016 yılında 5256’ya ulaşmıştır. Yoksul Sevk hizmetinden faydalanan kişi sayısı ise 2007 yılında 3828 iken, 2017 yılında 8188’e yükselmiştir. Evsiz kalma riski altında olup İstanbul’dan ayrılan aile sayısı 10 yıl içerisinde 9 kat artmıştır, evsiz kalıp memleketine dönmek isteyen kişi sayısı ise 2 kat artmıştır (İBB, 2018). Evsizlere hizmet veren STK’lar da evsiz sayılarıyla ilgili farklı rakamlar vermelerine rağmen evsiz sayısındaki artışa dikkat çekmişlerdir. Uzman görüşmesi yapılan bir STK temsilcisi İstanbul’da 10.000 civarı evsiz olduğunu deneyim ve gözlemlerinden yola çıkarak iddia etmiştir. Pek çok uzman görüşmesi katılımcısı ise evsiz sayısında bir artış olduğunu düşündüklerini ifade etmişler, fakat evsiz sayısının “gizli evsizlik” ve evsizlik tanımlarındaki farklılıktan dolayı kolay bir şekilde tespit edilemeyeceğini belirtmişlerdir. Eldeki veriler ve uzman görüşleri evsizliğin giderek daha büyük bir sorun haline geleceğini göstermektedir.

Artış yönündeki bu işaretlere rağmen Türkiye’de evsizlikle ilgili bilimsel literatür çok sınırlıdır. Türkçede evsizliği konu edinen Vedat Işıkhân’ın “Kentlerin Gölgesinde Yaşayan Evsizler” ve Ercüment Erbay’ın “Evsizler, Sokakların Görünmeyen Yüzleri” isimli eserlerinin dışında bir kitap çalışmasına rastlanmamıştır. YÖK’ün arşivinde evsizlikle ilgili yapılmış üç yüksek lisans iki doktora çalışması bulunmaktadır. Meryem

Küçük'ün "Kent Yoksulluğu ve Evsizlik", Filiz Işiker'in "Sokakta Unutulan İnsanlar: İstanbul'daki Evsiz Erkekler" ve Alptuğ Bektaş'ın "Evsizlik Olgusu ve Evsizlere Yönelik Sosyal Politikalar: Hükümlü Evsizlere İlişkin Bir Araştırma" başlıklı yüksek lisans çalışmaları 2014 yılında yapılmıştır. Bu çalışmalar evsizlere yönelik Türkiye'de sosyal bilimler alanında artan bir akademik ilginin olduğunu göstermektedir. Öte yandan, hem kuramsal perspektifleri hem de inceledikleri konu itibarıyla dar kapsamlı olan bu yüksek lisans çalışmaları, Türkiye'deki evsizlik olgusunu, evsizliğin ortaya çıkmasında etkili olan toplumsal ve bireysel faktörlerin ilişkiselliğini dikkate alarak incelememişlerdir.

Gürcan Altun'un "1991-1995 Yılları Arasında İstanbul'da Görülen Evsiz İnsan Ölümleri" (Edirne, Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı' Uzmanlık Tezi) başlıklı doktora tezi tıbbi bir perspektiften evsiz ölümlerini değerlendirmektedir. Murat Yağan'ın 2009 yılında yapılan "Ankara'da Evsiz Ölümleri" isimli doktora tezi de tıp alanında yapılmış bir çalışmadır. Bu çalışmaların yanı sıra evsizlik tanımlarını, psikiyatrik vakalar ve evsizlik ilişkisini, evsizlik ve bununla ilgili sosyal hizmetleri, evsizlik ve evsizliğe halk sağlığı yaklaşımını konu edinen sayıları onu geçmeyen makale yazılmıştır. Alpan Birelma'nın yakın tarihlerde yayınlanan "Türkiye'de Evsizlik: Genel Bir Değerlendirme" başlıklı makalesi konuyla ilgili Türkçe literatürün darlığına da işaret eder.

Evsizlik olgusunun Türkiye'de sosyal bilimler alanında az dikkat çekmiş olmasına benzer bir durum saha araştırmamızda da karşımıza çıkmıştır. Özellikle kamu kurumları ile yapmış olduğumuz görüşmelerde Türkiye'de evsizliğin yaygın bir durum olmadığına dair belirgin bir kanı olduğu görülmüştür. Evsizlik tanımlı sosyal yardım/hizmet ve konut politikalarının olmamasının temel dayanağı olarak da bu durum öne çıkarılmaktadır. Herhangi bir araştırma ve istatistiksel analize dayanmayan ifadeler, sokakta görünen evsiz sayısının az olması ile temellendirilmektedir. Bu çalışma da evsizlerin sayısına dair bir öngöründe bulunma iddiasında değildir. Bununla birlikte evsizlerin sayısına dair eldeki sınırlı verilerle birlikte İstanbul'un refah göstergeleri, sosyal koruma kurumlarının yapısı doğal toplumsal destek mekanizmalarının dönüşümü göz önünde bulundurulduğunda teorik olarak evsiz sayısında bir artış eğilimi olduğu düşünülmektedir.

Evsizliğin hem sosyal bilimler hem de sosyal hizmet alanında ihmal edilmesinin başlıca sebepleri arasında hizmet veren kurumların sosyal politika anlayışları ve evsiz tanımları yatmaktadır. Ayrıca hem toplumda hem politika yapıcılarda hem de sosyal hizmet sunan kurumlarda evsizlerle ilgili var olan damgalamalar da sorunun ihmalinde önemli bir rol oynamaktadır. Araştırmanın temel amaçlarından birisi evsizlik sorununun bu boyutlarını ortaya çıkarmaktır. Çalışmanın bir başka amacı çeşitli verilerin ortaya koyduğu ve STK temsilcilerinin de teyit ettiği evsiz sayısındaki artışın İstanbul'daki sosyo-ekonomik gelişmelerle ilgisini kurabilmektir. Bu bağlamda araştırmada evsizlikle ilgili makro toplumsal sebeplerin neler olabileceği sorusu yöneltilmekte ve bu soru küresel kent, kentsel dönüşüm ve neo-liberal ekonomik politikalar bağlamında cevaplanmaya çalışılmaktadır.

Öte yandan hem bilimsel araştırmalarda, hem de sosyal hizmet politikalarında evsizliğin makro-mikro (yapı-eylem) boyutlarını dikkate alan bir perspektif nadiren ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmanın en önemli amacı evsizliği yapı-eylem ilişkisi açısından değerlendirmek, evsizliğin bireysel ve yapısal boyutlarının ilişkiselliğini nedensellik bağlamında ortaya koymaktır. Çalışmanın bir diğer amacı da evsizliğin sosyal hizmet bağlamında hizmet veren ve hizmet alanlar tarafından nasıl değerlendirildiğini ortaya çıkarmaktır. Çalışma böylelikle evsizler için yeni sosyal politikaların ve sosyal hizmet uygulamalarının geliştirilmesine bir katkı sunmayı da hedeflemektedir. Bir diğer amaç, bütüncül ve gerçekçi politikalar geliştirilmesine katkı sağlamak için, evsizlerin evsizliği deneyimleme süreçlerinin, sosyalleşme biçimlerinin, sosyal sermayelerinin, etkileşimlerinin, günlük hayat deneyimleri ve stratejilerinin evsizlikten çıkış sürecine yönelik olarak ve ihtiyaç duyulan hizmetlerin kurgulanması amacıyla analiz edilmesidir.

Çalışmanın amaçlarını gerçekleştirmek için I. bölümde, evsizlik olgusunun anlaşılması ve evsizlik olgusuna yaklaşımları belirlemesi nedeniyle sosyoloji ve sosyal hizmet literatüründeki evsizlik tanımlarına yer verilmiştir. Sosyal problemlerin tanımlanması farklı açılardan önemlidir. Tanımlama, akademik olarak araştırmanın hedeflemiş olduğu kitleyi, yani evsizin kim olduğunu ve onlara ne tür hizmetler sunulabileceğini belirler. Siyasi olarak da tanımlama, sosyal politikaların hedefini ve hizmetlerden kimin yararlanabileceğini tayin eder. Dolayısıyla Türkiye’deki evsizlik sorununu tanımlayabilmek, tartışabilmek, tespit ve analiz edebilmek için ilgili literatürdeki yaklaşımları bilmek, ayrıca evsizliğin önemli bir sorun olarak ele alındığı ve sosyal hizmet uygulamalarının bir parçası haline geldiği ülkelerdeki tanım ve uygulama arasındaki bağlantıları da göstermek gerekmektedir. Bu sebeple tanımlardan sonra ABD ve AB’deki uygulamalara ve modellere değinilmiş, bunların olumlu ve olumsuz yanları gösterilmeye çalışılmıştır.

II. bölüm evsizlikle ilgili literatürü ve teorik yaklaşımları aktarmakta ve eleştirel bir perspektiften tartışmaktadır. Bu bölümle hem evsizlikle ilgili sorunlara ve çözüm önerilerine dikkat çekmek hem de eleştirel bir yaklaşım sergileyerek araştırmamızın teorik perspektifini geliştirmek amaçlanmıştır. Evsizliğe yönelik klasik yaklaşımlardan postmodern perspektiflere kadar birçok farklı kuram bu bölümde tartışılmakta ve eleştirilmektedir. Ayrıca sosyal bilimlerde son dönemlerde etkili olan M. Foucault, P. Bourdieu, A. Giddens ve R. Bhaskar gibi çağdaş bilim insanlarının yaklaşımlarının evsizlik olgusuyla ilgisi kurularak araştırmanın perspektifi ve kuramsal arka planı oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Öte yandan çalışmamızda araştırma bulgularını baştan belirleyen bir teorik çerçeve benimsenmediği gibi, araştırma verilerinden yola çıkarak bir teori inşa etmek de amaçlanmamıştır. Araştırmamızda “Evsizlik Teorileri” kısmında yer verilen genel teorilerin tekil kavramları, birbirine tezat teşkil etmeyecek biçimde araştırma bulgularının biçimlendirilmesi ve düzenlenmesi için yönlendirici araçlar olarak kullanılmıştır (krş. Layder, 2015). Layder (2015) tarafından “uyarlayıcı teori” olarak isimlendirilen bu teori geliştirme yaklaşımı ile makro-mikro, yapı-eylem ikilemini aşarak evsizliğin çok boyutluluğunu dikkate almak amaçlanmıştır. Bu çerçevede tarihsel sürecin ve makro yapıların evsizlikle ilişkisi, çeşitli kurumlardan ve ikincil kaynaklardan sağlanan nicel

verilerle ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu veriler saha araştırmasının niteliksel yöntemlerle elde edilen bulgularıyla birlikte yorumlanmıştır.

III. bölümde teorik yaklaşımımızın bir parçası olarak, evsizlik olgusunun makro boyutları ortaya konmaktadır. Özellikle küreselleşmenin, İstanbul'da küreselleşmeyle ilgili ortaya çıkan gelişmelerin, mutenelaştırma girişimlerinin, yeni konut politikalarının, neo-liberal ekonomik uygulamaların, devletin ve belediyelerin hizmet anlayış ve pratiklerinin evsizlik olgusunu nasıl etkilediği ikincil kaynaklardan derlenen nicel veriler ışığında gösterilmektedir. Türkiye'deki konut-refah politikaları ile merkezi ve yerel yönetimler tarafından sunulan sosyal koruma ve hizmetler evsizlik karşısında koruma ve içerme sağlayacak yapısal şartlara sahip değildir. Aynı zamanda doğal toplumsal destek mekanizmaları ve ailenin refah sağlama rolünün nispeten hala etkili olduğuna dair analizler mevcut olmasına rağmen, bu destekler de giderek zayıflamaktadır. Özellikle kentsel dönüşüm geleneksel destek ağlarını mekânsal olarak parçalamakta, ailedeki, sosyo-demografik yapı ve iş piyasasındaki değişimlerle beraber, bu destekler zayıflama eğilimine girmektedir. Dolayısıyla evsizlik ancak bu makro boyutlar dikkate alındığında anlaşılabilir bir olgudur.

Çalışmanın IV. bölümünde araştırma deseni, yöntemi ve tekniklerine detaylı biçimde yer verilmiştir. Saha araştırmasında çalışmanın amaçlarına ve problemlerine uygun olarak nitel araştırma metotlarından biyografik görüşme, yarı yapılandırılmış görüşme ve odak grup görüşmesi teknikleri kullanılmıştır.

Saha ayağını oluşturan V. bölüm iki kısma ayrılmaktadır. İlk kısım evsizlere hizmet sunan kurumlardaki uzmanlar ve evsizlikle ilgilenen STK temsilcileriyle yapılmış otuz iki yarı yapılandırılmış mülakat ve iki odak gurup görüşmesinden elde edilen verilerin analizinden oluşmaktadır. Bu bölümün amacı evsizliğe dair profesyonel kurumsal yaklaşımları tespit etmek, profesyonel hizmet sağlayıcılarının evsizlik algılarını, evsizlerle ilişkilerini ve evsizliğe dair çözümlemelerini ortaya koymaktır. STK temsilcileriyle yapılan görüşmelerde de sorunun resmi rakamlara ve tespitlere dökülmeyen boyutlarını keşfetmek, STK temsilcilerinin evsizlik olgusunun sebepleri, evsizlerin sorunları, evsizliğin nasıl ortadan kaldırılabileceğine yönelik yaklaşımlarını analiz etmek amaçlanmaktadır. V. bölümün ikinci kısmı ise çalışmanın en önemli kısmını oluşturmaktadır. Otuz evsiz bireyle yapılan biyografik ve yarı yapılandırılmış görüşmelerin amacı temelde İstanbul Beyoğlu'ndaki evsizliğin nedensel faktörlerini ve dinamiklerini ortaya çıkarmak, evsizlerin sokak yaşantılarını, tecrübelerini, evsizlik ve evsizlik süreçleriyle ilgili değerlendirmelerini kendi bakış açılarından aktararak analiz etmektir. Evsizlik bir süreçtir. Bu nedenle öncelikli olarak biyografi yöntemiyle evsizlerin sosyo-ekonomik ve kültürel ortaklıkları ile evsizliğin ortaya çıkışında yapı-eylem arasındaki ilişkisellik anlaşılmaya çalışılmış, ardından yarı yapılandırılmış mülakatlarla evsizliğin mikro boyutları ortaya konmaya çalışılmıştır. Sonuç ve Tartışma ile Öneriler kısımlarında ise tezin nihai amacı gerçekleştirilmeye, yani İstanbul Beyoğlu'ndaki evsizliğin nedenselliği tespit edilmeye ve evsizlik süreci bir bütün olarak değerlendirilmeye çalışılmış, literatür değerlendirmesi, uzman ve STK temsilcileri

görüşmeleri ve evsizlerle yapılan mülakatlardan yola çıkarak evsizliğe dair sosyal politika ve sosyal çalışma önerileri ortaya konmuştur.

Evsizlik gibi karmaşık ve birçok farklı bölgede farklı yapısal ve bireysel sebeplerle ortaya çıkan bir olguyu Türkiye'deki tüm evsizleri kapsayacak bir şekilde çalışmak pek mümkün değildir. Araştırmamızda ortaya koyacağımız tespitler Türkiye'deki evsizlik olgusuna dair genel bir fikir verse de amaçlı bir şekilde oluşturulmuş sınırlı bir örnekleme dayanmakta, İstanbul ili Beyoğlu ilçesindeki evsizleri incelemektedir. Niteliksel yöntemlere dayalı araştırmamızın bu açıdan bir temsil iddiası bulunmamaktadır. Çalışmamızın bir diğer sınırlılığı evsizlik olgusuna dair ilginin bilimsel ve kurumsal olarak yetersiz olmasından dolayı Türkiye'deki evsizliğin olgusal tarihi, değişimi, dönüşümü hakkında yeterli veri elde edilememesidir. Bu eksiklik özellikle makro değişkenlerin evsizlik üzerindeki etkisini anlamakta bir noksanlığa yol açmıştır. Bir başka nokta da evsizlikle ilgili akademik araştırmanın azlığı dolayısıyla yerli kaynaklardan ve verilerden yeterince yararlanamamış olmasıdır. Bu açıdan araştırmamız Türkiye'de evsizlikle ilgili sosyal bilimler çerçevesinde ve sosyal hizmet alanında yapılmış ilk doktora çalışması olmanın avantaj ve dezavantajlarına sahiptir.

BÖLÜM 1: EVSİZLİK KAVRAMI, EVSİZLİK POLİTİKA VE HİZMETLERİ

Bu bölümde öncelikle olarak evsizliği tanımlamakla ilgili sorunlara değinilerek farklı evsizlik kavramsallaştırmalarına yer verilecektir. Daha sonra akademik tartışmalarda ve sosyal politikalarda dikkate alınan “Avrupa İçin Evsizlik Tipolojisine (ETHOS)” ve “evin anlamı üzerinden evsizlik” tanımlamalarına değinilecek ve farklı evsiz tipolojileri evsizlik araştırmaları ve evsizliğin ölçülmesi ekseninde tartışılacaktır.

Bölümün ikinci kısmında ise tanımlar, araştırmalar ve oluşturulan tipolojilerin etkisi ile şekillenen farklı evsiz politika ve hizmetlerine yer verildikten sonra bu hizmetler Avrupa Birliği ülkelerindeki uygulama örnekleri üzerinden tartışılacaktır.

1.1. Evsizliği Tanımlamak

Evsizliğin tanımlanması ve nedenlerinin belirlenmesi hem akademik alanda hem de idari yapılar, yardım kurumları ve savunucu grupları arasında önemli bir tartışma ve mücadele sahasıdır. Bu nedenle evsizliği bilimsel bir kavram olarak tanımlamak veya evsizliğin hangi durumları kapsadığını ilk anda net bir şekilde ifade etmek oldukça güçtür. Tanımlar çoğunlukla belirli kuramsal veya siyasal perspektiflerin uzantılarıdır. Bir başka deyişle, kamusal ve siyasal, epistemolojik çıkarların ve ilgilerin yansımalarıdır. Öte yandan benimsenmiş ve yerleşmiş tanımlar kamusal ve siyasal uygulamaları ve söylemleri etkileme potansiyeline de sahiptirler (Neale, 1997a; Farrugia ve Gerrard, 2016).

Dolayısıyla sosyal problemlerin tanımlanması birçok açıdan kritik bir öneme sahiptir. Tanımlama öncelikle akademik olarak araştırmanın hedeflemiş olduğu kitleyi, yani evsizin kim olduğunu belirler. Siyasal olaraksa sosyal politikaların hedefini ve hizmetlerden kimin yararlanabileceğini tayin eder. Akademik araştırmalar neticesinde ortaya çıkan tanımlamalar politik ilgi ve kaygılarla da etkileşim halindedir. Örneğin, Amerika ve İngiltere’de yaygınlaşan “yeni evsizlik” kavramlaştırması, düşük refah yatırımları, konut eksikliği, sosyal konutların özelleştirilmesi ve satılması ile ilişkilendirilip, kadınlara, gençlere, aileye ve tek ebeveynin kadın olduğu ailelerin artışına vurgu yapar. Böylelikle yeni evsizlik, “yeni yoksulluk”, “sınıf altı”, “sosyal dışlanma” gibi toplumsal görünümlemlerle beraber tartışılır (Kennett ve Marsh, 1999: 1). Buna karşın, son dönem araştırma literatüründe geniş yer tutan, “kronik evsizlik” ve “risk faktörü” analizleri, siyasal vurguyu neo-liberal dönemdeki yapısal eşitsizliklerden bireysel problemlere yönlendirir (Farrugia ve Gerrard, 2016: 275). Bir başka ifadeyle evsizliği terapötik uygulamalar ile düzeltilebilecek medikal ve psikoterapötik bir söylem ile açıklayarak, soruna da bu anlayış çerçevesinde bir politika önerir. Gowan (2010) ise, evsizliğin kavramsallaştırılmasıyla ilgili (1) “kusur/suç”, (2) “patolojik bir yetersizlik” ve (3) “yapısal eşitsizlik” olmak üzere üç farklı bakış olduğunu söyler. Bunlarsa sırasıyla bireysel sebepleri (sin talk), psikolojik sebepleri (sick talk) ve yönetsel sebepleri (system talk) öne çıkarır. Ayrıca her bir kavramsallaştırma evsizliğe verilen politik yanıtlar noktasında, yine sırasıyla “cezalandırma”, “tedavi” ve “kolektif mobilizasyon ve sosyal değişim” gibi farklı çözümleri gerektirmektedir. Dolayısıyla tanımlar hem evsizleri hem de evsizlik politika ve uygulamalarını belirlemede büyük bir önemi haizdir. Bu sebeple evsizliğin tanımlanması, nedensellik ilgisi bağlamında tartışılmalı bir politik ve

etik girişim olarak değerlendirilmelidir. Bu durumda “evsizliğin kesin bir tanımlaması yapılabilir mi veya yapılmalı mıdır?” sorusu akla gelmektedir.

Neale’ye (1997: 55) göre eğer evsizlik tanımlanamıyor ve nedenleri belirlenemiyorsa, evsizliğe karşı bir çözüm de geliştirilemez. Evsizlikle ilgili kamusal bir dil ve anlayış geliştirilemediğindeyse evsizlik deneyiminin sadece bireysel ve öznel kavramlarla ifade edilmesi neticesinde, evsizliğin siyasi sebeplerinin ihmal edilmesi ve dolayısıyla sosyal politikanın genel var oluş nedeninden mahrum kalması söz konusu olur. Ayrıca, Neale’ye göre tanımları ve anlamları muğlaklaştırmak, onların tüm önemleri ve pratik eylem potansiyellerini ortadan kaldırır. Sadece sübjektif deneyime ve eyleme odaklanmak, sosyal yapıların (kapitalizm, patriarki, emperyalizm, adaletsiz konut piyasası vb.) etkisini silikleştirerek, toplumsal sorunlara siyasi cevaplar üretme potansiyelini ortadan kaldırır (Akbaş, 2014: 64;65;67).

Buna karşın Somerville (2011: 2) Neale’nin sosyal politika geliştirebilmek için kesin tanımlamalara ihtiyacımız olduğuna dair görüşünü, bu tanımlamaların da ideolojik bir inşa olabileceğini hatırlatarak eleştirir. Kesin tanımlamalardan kaçınmanın negatif kalıp yargılar üretme ve etiketleme riskini de ortadan kaldıracağını ileri sürer. Yine mevcut yasalarda yer alan kesin tanımlamaların, sınırları çok net hedef gruplar oluşturacağını, bunun da yasalara göre evsiz sayılmasa da belli evsiz grupları (gizli evsizler gibi) için dışlayıcı olabileceğini, kesin tanımlamalar yapılmadan üretilcek politikalarınsa çok daha etkili olabileceği ve çeşitliliklere olanak tanıyabileceğini söyler.

Evsizlikle ilgili pratikler açısından ele alındığında her iki yaklaşımın da haklı tarafları vardır. Bu nedenle bir bilgi objesi olarak evsizliğin tanımlanması ve kuramlaştırmasında en kritik husus, tanımlamaların etki ve sonuçları Michel Foucault’nun kavramlarıyla ifade edersek, bilgi ve güç arasındaki ilişkinin farkında olunması gereğidir.

1.1.1. Evsizlik kavramsallaştırmaları

Evsizliği tanımlama girişimlerinde belirleyici hususlar arasında, araştırmacının ontolojik ve epistemolojik algısı ile tarihsel ve mekânsal konumu öne çıkmaktadır. Örneğin, yüz elli yıl önce Amerika’da evsizliğin tanımı mobilizasyon ve işle kurulan ilgiye göre yapılmaktaydı. Evsizlik kategorisi içerisinde yer alan “Hobo (gezici rençber)” göçmen işçi, “tramp (avare, sokak serserisi)” göçmen işsiz, “bum (aylak, boş gezenin boş kalfası)” göçmen olmayan işsiz şeklinde kategorize edilmişti. 1950’li yıllara gelindiğinde ise evsizlik kategorilerinin profili değişmiş ve evsizlik sokaklarla evsizler için hazırlanmış hizmet merkezleri arasında gidip gelen, çalışmayan beyaz, bekâr erkekler üzerinden tanımlanmaya başlanmıştır. Bu tanımlar yaşanan toplumsal gelişmelerin de etkisiyle yeniden farklılaşmıştır. 1980’li yıllarda evsiz profili, evsiz kadınlar, gençler, kurumsuzlaştırılmış eski hastalar, Vietnam savaşı gazileri ve azınlıkların artan oranı ile değişmiştir. Eş zamanlı olarak kentsel dönüşüm ve mutenalaştırma projeleri çöküntü bölgelerini (skid row¹) dağıtarak, evsizlerin kent içinde daha görünür ve mobil hale

¹ ABD’de “alkolizmin” ve “toplumsal patolojilerin” yoğun olduğu bölgeler için argoda kullanılan tabir (Hoch, 2004).

gelmesine yol açmıştır (DeVerteuil, 2004). Bu değişiklik evsizlik tanımlamalarına “yeni evsiz”, “literal evsiz”, “kronik evsiz”, “çatısızlık (rooflessness)” gibi yeni kategoriler eklenmesine neden olmuştur.

Evsizlik tanımlamaları mekâna, bir başka deyişle coğrafyaya göre de değişiklik göstermektedir; 14 milyonluk nüfusunun neredeyse yarısı sokakta yaşayan Kalküta² için evsizliğin anlamı ile komün apartmanlarının doğal ve geleneksel konut biçimi sayıldığı Rusya’da evsizliğin anlamı farklılaşmaktadır. Yine, Rusya’daki komün apartmanları pek çok ülke için de riskli ve marjinal konutlar olarak değerlendirilebilmektedir. Bu nedenle uluslararası perspektiften bakıldığında da evsizliğin tanımı ve kimi içerdiği sorusunun çok farklı cevapları vardır. Hindistan gibi gelişmekte olan pek çok ülkede evsizlik toplumsal bir patoloji olarak değerlendirilmez. Evsizlik genellikle kırdan kente göçün sonucunda ortaya çıkan konut ihtiyacı ve doğal afetler ve savaşların bir ürünü olarak görülür. Batılı toplumlara bakıldığında ise 1950’lere kadar evsizliğin alkolizm ile ilintilendirildiği görülmektedir. 1980’lerden sonraysa madde bağımlılığı, psikiyatrik hastalığı bulunun kişilerin kurumsuzlaştırılması, mutenalaştırma projeleri ve devlet destekli sosyal konutların sayısındaki azalma ile ilişkilendirilmiştir (Glasser ve Bridgman, 2004: 240). Bu nedenle pek çok araştırma raporu ve sosyal politika metni evsizliği yerel ve kültürel şartlar içerisinde tanımladığını vurgulamış, “yeterli/elverişli/uygun ev” kavramsallaştırmasını kullanarak, bu kavram üzerinden evsizliği tanımlama yoluna gitmiştir. Bu bağlamda literatürde de yaygın olarak kullanılan tanımlardan bir tanesi Rossi’nin (1989) “kültürel olarak geleneksel sayılabilecek bir meskene düzenli erişimin olmaması” şeklinde yaptığı tanımlamadır. Rossi “yeterli/elverişli” kavramsallaştırmasını sadece konut bağlamında değil, aşırı yoksulluk ve gelir bağlamında da kullanmış ve evsizliği aşırı yoksulluğun bir görünümü olarak ele almıştır.

Chamberlain ve MacKenzie de (1992) evsizlik düşüncesinin, minimum konut standardı hakkında paylaşılan ortak toplumsal değerlerden kaynaklandığını, bu değerlerin de günlük konut pratiklerine içkin olduğunu ileri sürerek inşacı bir perspektiften evsizliği “yeterli/elverişli konut”la ilişkilendirmiştir. Bu şekilde evsizlik tarihsel ve kültürel şartlara bağlı olarak yapılan toplumsal bir inşa olarak kavramsallaştırılır. Avusturalya bağlamında ise yazarlar evsizliği birincil, ikincil, üçüncül evsizlik olarak sınıflandırır. Birincil evsizler; herhangi bir barınağı olmayıp, park, bank, harabe binalar ve arabalar gibi kamusal alanlarda yaşayanlardır. İkincil evsizler; istikrarlı bir konutu olmayıp, geçici barınma çözümleri bulan kişilerden oluşur. Akraba ve arkadaşlarının evinde veya evsizler için dizayn edilmiş barınaklarda yaşayan kişiler de bu kategoriye dâhil edilir. Üçüncül evsizler ise uzun süre bekâr odalarında ve otellerde kalmış kişilerden oluşur. Chamberlain ve MacKenzie saha verilerine dayanarak yapmış oldukları sınıflandırmadaki barınma biçimlerinin büyük çoğunluğunun tarihsel ve kültürel olarak yapılmış “yeterli/elverişli” konut standardına uymadığını dile getirmişlerdir

² Hindistan’ın en zengin ve önemli kentlerinden biri olan Kalküta’nın 14 milyonluk nüfusunun, 1 milyonunun sokaklarda, 5 milyonunun derme çatma kulübelerde ve bambu sazlık bölgelerinde, 5 milyonu ise gecekondu bölgelerinde yaşamaktadır (Christensen, 2004).

Evsizlik literatürü incelendiğinde yaygın olarak kullanılan kavramsallaştırmalardan bir tanesinin, May'in (2000: 622-633) İngiltere'de evsizlerle yapmış olduğu biyografi çalışmasında ortaya koyduğu sonuçlara dayandığı görülmektedir. “Yol analizi”nin çerçeve olarak kullanıldığı bu çalışmada evsizler, evsizliğin süresi ve tekrarlama sıklığına göre (1) “uzun dönem evsiz”, (2) “döngüsel evsiz” ve (3) “ilk defa evsiz kalan” olmak üzere üç ayrı kategori altında sınıflandırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre uzun dönem evsizlerin yaşam hikâyelerinde çok fazla benzerlik ve ortak desen yoktur. Paylaşılan sadece iki karakteristiğe rastlanmıştır; “uzun dönemli işsizlik öyküsü” ile “ciddi ve çoklu bireysel savunmasızlıklar” (eroïn ve alkol bağımlılığı gibi). Araştırmaya dâhil olan döngüsel evsizlerin de büyük çoğunluğu işsiz olmakla birlikte bireysel savunmasızlıklar bu grup içerisinde yaygın değildir. Dönemsel olarak yaşanan evsizliğin sebebi çoğu zaman “daha iyi koşullarda ikamet etmek için evden ayrılma” olarak ifade edilmiştir. Bir diğer neden ise işsizliktir. Tekrar bir evin olması ise düzenli maaşı olan bir işe girebilme veya aile/arkadaş yanına taşınma sonucunda gerçekleşir. Evsiz kalma süresi, her evsiz kalınan dönemden sonra uzamaktadır. İlk defa evsiz kalanlar ise çok farklı desenlere sahip bir gruptur. Pek çoğunda çoklu savunmasızlıklar, psikiyatrik problemler görülmüştür. İşsizlik oranı bu grup içerisinde de çok yüksektir. İşsizlikle beraber, akraba/arkadaş desteğinin kesilmesi evsizliğin ortaya çıkmasına neden olan yaygın durumlardan biridir.

Bir başka önemli tanımlama girişimi son yıllarda dikkat çeken eleştirel realizmi benimseyen kuramcılar tarafından yapılmıştır. Eleştirel realizmin ve yapılaşmacı teorilerin bakış açısıyla İngiltere’de “evsizlik kültürü” üzerine çalışan Ravenhill (2008: 13) evsizleri “çatısız (roofless)”, “konutsuz (houseless)” ve “istikrarsız barınaklarda yaşayanlar” şeklinde sınıflandırmıştır. Çatısızlar, geceyi literal olarak başının üzerinde bir çatı olmadan geçiren, sokak, bank, park, çalılıklar altında uyuyan kişilerdir. Bu grup “ev”li toplumun büyük çoğunluğu tarafından “evsiz” olarak adlandırılan kişilerden oluşur. Konutsuzlar ise baraka, araba, karavan, çadır gibi yerlerde kalan kişilerdir. İstikrarsız barınaklarda yaşayanlarsa evsizler için dizayn edilmiş barınaklarda kalanlar, geçici konut kullanıcıları, otel ve gecekonduda yaşayanlar, arkadaş yanında ve çok kalabalık konutlarda ikamet edenler ile evlerinden çeşitli sebeplerle zorla tahliye edilen kişilerden oluşur.

Arnold (2004: 63) ise aktüel olarak evsizin kim olduğunun tartışmalı bir konu olduğunu kabul etmekle birlikte, farklı evsiz tanımlarının genel kabulüne göre evsizlerin, evsiz barınaklarında, sokak, köprü altı, araba, gecekonduda ve şehir kamplarında yaşayan kişiler olduğunu ileri sürer. Kişinin birincil kiracı olmadığı, aşırı kalabalık dairelerde kalanlar, istismarcı ilişkilere katlanmak zorunda olanlar ve güvenli iş imkânından mahrum olanlar da evsizlik riski altındakiler olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte evsizlik deneyimi ve evsizliğin anlamı, ırk, cinsiyet, engellilik ve yaş gibi temel sosyal değişkenlere göre farklılaşmaktadır.

Evsizliğin tanımlanmasında akademik alandakilerin yanı sıra, yönetsel yapılar, savunucu grupları ve yardım kurumları arasında da farklılıklar olduğu daha önce ifade edilmişti. Bu farklılıkların odağında ise politika geliştirme ve pratik uygulamalara dönük

bir kaygı vardır. Tanımlamalardaki farklılaşma genellikle üç noktada ortaya çıkmaktadır. Birincisi evsizliğin süresi ile ilgilidir. Örneğin bir gece sokakta kalmak durumunda olan kişi evsiz sayılmakta mıdır? İkincisi, yaşanan konutun belli nitelikleri taşıyıp taşınamaması ile ilgili olan tartışmadır. Genel olarak uygunsuz ve normal standartların çok altında olan bir konutta yaşamak evsizlik içerisinde tanımlanabilecek bir durum mudur? Üçüncüsü ise topluluk halinde yaşamak ile ilgilidir. Bir kaç ailenin uygun olmayan şartlarda bir arada yaşaması evsizlik olarak değerlendirilebilir mi? Pek çok araştırmacı ve kurumsal yapı evsizlik konusundaki bu tanımlama karmaşasını önleyebilmek için “literal evsizlik” kavramını kullanmaktadır. “Literal evsizlik”, evsizler için düzenlenmiş olan barınaklarda, sokaklarda yahut terkedilmiş binalar, parklar, karton vb. malzemelerden yapılmış sığınaklarda yaşamak anlamına gelir. Bununla birlikte riskli ve istikrarsız konutlarda yaşayan pek çok kişi de literal anlamda “evsizlik riski altında olanlar” şeklinde sınıflandırılır (Toro ve Janisse, 2004: 244).

Amerika Birleşik Devletleri’nde evsizliğin federal tanımı, basit ama dar olan literal anlamdaki evsizliktir. Yani evsizlik kişinin geceyi geçirdiği yer bağlamında değerlendirilir. İnsana uygun olmayan yerlerde, evsizler için düzenlenmiş acil durum barınaklarında veya geçiş evlerinde geceyi geçiren/uyuyan insanlar ile evsiz hizmet programlarının acil konaklama bedelini ödediği insanlar evsiz olarak kabul edilir. Bu federal tanım risk altındaki konutlarda yaşayan kişileri dışarıda bırakır (Burt, 2004: 234). Evsizliğin yasal tanımı İngiltere’de de, kimin hangi koşullar altında evsiz sayıldığını ve yönetimin bu kişileri yerleştirme sorumluluğu olup olmadığını belirler. Tanımlama literal anlamda evsiz olanların yanı sıra zor ve uygunsuz şartlarda yaşayanları ve risk altında olanları da içerir. Bununla birlikte, bireylerin belli kriterleri yerine getirip getirememesi ve belirtilen öncelik grupları içerisinde olup olmaması konut desteğinin sağlanması noktasında belirleyicidir. Hamile yalnız kadınlar, tek ebeveynin anne olduğu aileler, şiddet gören kadınlar, risk altındaki gençler, çocuklu aileler, fiziksel veya mental rahatsızlığı bulunan kişiler öncelikli gruplar içerisine yer alırlar. Yasal tanımlamayı şekillendiren öncelik gruplarının belirlenmesi, akademik literatür ve savunucu grupları tarafından evsizlerin hak eden/hak etmeyen ayrımı çerçevesinde bölündüğü gerekçesiyle eleştirilir. Bu eleştiriler, özellikle son dönemde bekâr, evsiz erkekler üzerine yapılan çalışmalarda toplumsal dışlanma bağlamında ele alınmaktadır (Burrows vd., 1997: 4; McNaughton, 2008: 8; Pleace, 1998).

1.1.2. Evsizlik ve konut dışlanması tipolojisi, FEANTSA

Avrupa’da evsizlikle ilgili çalışan ulusal örgütlerin çatı örgütlenmesi olarak 1989 yılında, Brüksel’de kurulan FEANTSA’nın (European Federation of National Organisation Working with the Homeless) oluşturduğu “Avrupa İçin Evsizlik ve Konut Dışlanması Tipolojisi” (ETHOS³) son dönemde yapılan pek çok akademik araştırmanın ve sosyal politika metninin referanslarından biri olmuştur. Tipolojinin temelinde yer alan düşünce ise evsizliğin “konut dışlanması” olarak ifade edilen bir süreç olduğudur. Bu tipolojiye (FEANTSA, 2005) göre dört ana konsept, ön üç operasyonel kategori mevcuttur.

³ 2005 yılında ilk defa yayınlanan ETHOS Tipolojisi, 2017 yılında revize edilerek yeniden yayınlanmıştır.

Başlangıçta veri toplama amacıyla geliştirilmiş olan ETHOS tipolojisi her hangi bir ulusal sistem için tasarlanmış bir tipoloji değildir ve bu tipoloji ile Avrupa’da evsizliğin ulusal tanımlarını uyumlu hale getirilmesi de hedeflenmemiştir. Avrupa Birliği ülkeleri içerisindeki her türlü evsizlik ve konut dışlama biçimlerini kapsayan ETHOS ülkeler arasında karşılaştırılabilir veriler elde edebilmek için “Avrupa tanımı” olarak tasarlanmıştır. Ulusal tanımları karşılaştırılabilir hale getirmek ve evsizler hakkındaki farklı verileri karşılaştırabilmek için ortak bir dil oluşturmak ETHOS tipolojisinin temel hedeflerinden biridir. Bu nedenle ulusal ve yerel düzeydeki verilerin yorumlanması ve tartışılması sonucu ortaya çıkan ETHOS kategorileri ülkeler arasında benzerlikler ve farklılıklar gösterebilmektedir (FEANTSA, 2005).

FEANTSA’da bir süreç olarak ele alınan evsizlik ve konut dışlanmasının kavramsal tanımı dört operasyonel kategoriye dayalı olarak yapılmıştır. Bu kategoriler belirlenirken de evi oluşturan üç temel alan üzerinden yola çıkılmıştır; fiziksel alan, sosyal alan ve yasal alan. Bu alanlarda yaşanan eksiklikler üzerinden evsizlik kategorilerinin sınırları belirlenmiştir; “çatısızlık”, “ev”sizlik, “güvensiz” ve “uygunsuz” konut evsizliği. Kategoriler arasında iyiden kötüye doğru hiyerarşik bir sınıflandırma söz konusu değildir. Ülke kullanımlarına bakıldığında ise hemen hemen her Avrupa Birliği ülkesinde “çatısızlık” ve “ev”sizlik kavramsal kategorilerinin evsizlik formları olarak kabul edildiği, güvensiz ve uygunsuz konut evsizliklerinin ise bazı ülkelerde evsizlik olarak değil konut dışlanması olarak değerlendirildiği görülmektedir. Genel olarak kabul edilen olgu ise güvensiz ve uygunsuz konut evsizliği ile çatısızlık ve “ev”sizlik kategorileri arasında bir ilgi olduğudur. Saha analizinin sonuçlarından biri olan literal evsizlik öncesi yaşanan ve bazen uzun yıllara yayılan güvensiz ve uygunsuz konut evsizliği biçimlerinin varlığı da FEANTSA üzerinden kurulan bu ilgiyi kanıtlar niteliktedir. Ayrıca pek çok ülke bu ilgi üzerinden yola çıkarak literal evsizlikten koruma-önleme çalışmalarına da güvensiz-uygunsuz konut evsizliği kategorilerinden başlamaktadır (FEANTSA, 2005). Tablo 1’de ETHOS kategorilerine ayrıntılı bir biçimde yer verilmiştir (FEANTSA, 2005).

Tablo 1. Avrupa İçin Evsizlik ve Konut Dışlanması Tipolojisi (ETHOS)

BAĞLAMSAK KATEGORİ	OPERASYONEL KATEGORİ		YAŞAM BİÇİMİ		GENEL TANIM
	ÇATISIZ (ROOFLESS)				
“EV”SİZ (HOUSELESS)	1.	Kötü şartlarda yaşayan insanlar	1.1	Kamusal alanlar ve dış mekânlar	Bir barınağa sahip olmadan, yaşam bölgeleri olarak tanımlanan kamusal alanlar veya sokaklarda yaşamak.
	2.	Acil barınma merkezlerindeki insanlar	2.1	Gece barınakları	Sürekli kalacak yeri olmayıp, gece barınaklarını kullananlar
	3.	Evsiz barınma merkezlerindeki insanlar	3.1 3.2 3.3	Evsiz hostelleri Geçici barınma merkezleri Destekli geçici barınma merkezleri	Kalma sürelerinin kısa olacağına varsayıldığı yerler
	4.	Kadın sığınma evlerindeki kadınlar	4.1	Kadın sığınma evleri	Aile içi şiddete maruz kalan kadınların kısa süreli olarak kalmasının tasarlandığı barınma merkezlerinde yaşamak.
	5.	Göçmen barınaklarında kalanlar	5.1 5.2	Geçici barınma/kabul merkezleri Göçmen işçiler için konaklama merkezleri	Göçmenlik statüsü nedeniyle göçmenler için tasarlanmış kabul veya geçici barınma merkezlerinde yaşamak.
	6.	Kurumlardan tahliye edilenler	6.1 6.2 6.3	Ceza infaz kurumları Sağlık kurumları Çocuk kurumları/evleri	Tahliyeden önce ev imkânı olmayanlar Evi olmadığı için tahliyesi gereğinden fazla sürenler Doğum günü itibarıyla kurumlardan ayrılmak zorunda olup evi olmayanlar
GÜVENSİZLİK DURUMU (INSECURE)	7.	Evsizlik nedeniyle uzun süreli destek alanlar	7.1 7.2	Yaşlı evsizler için bakım merkezleri Eski evsizler için destekli barınma merkezleri	Eskiden evsiz olan insanlar için uzun dönemli barınma ve bakım merkezlerinde yaşamak (1 yıldan fazla)
	8.	Sürekliliği olmayan yerlerde barınan insanlar	8.1 8.2 8.3	Geçici olarak aile/arkadaş ile kalmak Legal olmayan yerlerde kalmak (alt kiracılık vb.) Bir yeri işgal ederek barınak haline getirme	Geleneksel fakat evsizlik nedeniyle mecburi olarak ikamet edilen yerler Legal olarak sahiplenilmemiş yerlerde kalmak Kanuni haklardan mahrum bir şekilde bir yeri işgal etmek
	9.	Tahliye tehlikesi altında olanlar	9.1 9.2	Kiralamış olduğu yerden resmi tahliyesi istenenler Sahip olduğu yere resmi olarak el konulanlar	Tahliye talebinin geçerli olduğu durumlar İpotekli konutlar
	10.	Şiddet tehdidi altında olanlar	10.1	Polis kayıtlarına geçmiş vakalar	Aile içi şiddetle ilgili polisin müdahil olduğu vakalar
UYGUNSUZLUK DURUMU (INADEQUATE)	11.	Geçici ve geleneksel olmayan barınaklarda kalanlar	11.1 11.2 11.3	Mobil barınaklar Normal sayılmayan barınaklar Geçici yapılar	Ev olarak tasarlanmamış yerler Kulübe gibi geçici çare olarak düşünülmüş yerler Yarı geçici barınaklar
	12.	Elverişsiz binalarda kalanlar	12.1	Yerleşmek için uygun olmayan çevrelerdeki işgal edilmiş yerler	Resmi kurumlarca yerleşim için uygun bulunmayan yerler
	13.	Aşırı kalabalık yerlerde kalanlar	13.1	Ulusal normlara göre aşırı kalabalık olarak nitelenen yerler	Resmi kurumlarca kullanılabilir alan açısından aşırı kalabalık olan odalar, evler

1.1.3. “Ev” ve “evsizlik”

Son yirmi yılda “ev”in anlamı ve deneyimlenmesi üzerine sosyoloji, antropoloji, mimarlık, felsefe gibi farklı bilim dalları içerisinde yapılan çalışmaların sayısında ciddi bir artış olmuştur. Pek çok araştırmacı “evi; barınak, yuva, aile, sığınak, kendilik, cinsiyet ile ilişkili olan çok boyutlu bir konsept olarak kabul etmekte ve “evde olma hissi”, “evi yapma veya yaratma” ile “ideal ev” ayrımını öznellik bağlamında tartışmaktadır (Mallet, 2010 vd.: 16).

Örneğin Arnold, modern-ulus devlette “ev”in anlamı üzerinden “evsiz öteki”nin konumunu vatandaşlık ölçütüne göre belirlemektedir. “Ev”li olmanın modern-ulus devletteki karşılığı vatandaşlık çerçevesinde ekonomik katkıda bulunma, doğum yeri veya kan bağı ölçütüne göre milli kimlikle bağlantılanma ve devlet egemenliği tarafından vatandaş olarak tanımlanmaktır. Arnold kimliklerin bir karşıtlık üzere oluştuğunu ileri sürdüğü modern-ulus devlette “evsiz öteki”nin (bu tanıma mültecileri de dâhil ederek) “ev”linin karşıtlığı üzerinden algılanan bir kimlik olduğunu ileri sürer (Arnold, 2004: 18;35). Evsizliğin bu şekilde “ev” üzerinden tanımlanması yapı-bozumcu bir boyut içerir. Yapı-bozumcular öncelikli olarak terimin özdeşliğinin/kimliğinin diğer terimi dışlamakla oluştuğunu göstermekte, bu anlamda ikincil terimin baskı altında tutulduğunu kanıtlamış olmaktadır (Sarup, 2010: 80). Bu dışlama sabit bir ilişkiyi ifade etmemekte, tersine dinamik bir ilişkisellik üzerine kurulmaktadır. Ev ve evsizlik tanımlarında da böyle bir durum söz konusudur.

Arnold’ın dışında, evsizliğin “ev”in veya “ev”linin tanımı üzerinden kavramsallaştırıldığı geniş bir literatür mevcuttur (Duncan, 1981; Watsons ve Austerberry, 1986; Saunders, 1989; Arnold, 2004; Mallet vd., 2010; Somerville 1989). Örneğin Somerville (1992: 533) evsizliği “ev”in ideolojik inşasının bir yan ürünü olarak değerlendirdiği çalışmasında, “ev” ve evsizliğin çok boyutlu/karmaşık anlam setini şu şekilde sınıflandırmıştır:

Tablo 2. Evin Anlamı

TEMEL GÖSTERGE	GENEL ÇAĞRIŞIM	GÜVEN DUYGUSU	KENDİLİK İLGİSİ	ÖTEKİ İLGİLİSİ
Barınak	Maddiyat	Fiziksel	Koruma	Çatı ile örtme
Yuva	Sıcaklık	Fizyolojik	Rahatlama	Tanışıklık
Gönül	Sevgi	Duygusal	Mutluluk	İstikrar
Mahremiyet	Kontrol	Bölgesel	Sahiplik	Dışlama
Köken	Kimlik Kaynağı	Ontolojik	Duyu	Referans
Konut	Yer	Uzamsal	Huzur	Yaşam/Uyuma Yeri
Cennet	İdeal	Ruhsal	Saadet	Yok

Kaynak: (Somerville, Homelessness and the Meaning of Home: Rooflessness or Rootlessness, 1992, s. 533)

Tablo 3. Evsizliğin Anlamı

TEMEL GÖSTERGE	GENEL ÇAĞRIŞIM	GÜVEN DUYGUSU	KENDİLİK İLGİSİ	ÖTEKİ İLGİLİSİ
Barınaktan mahrum olma	Maddi yoksunluk	Fiziki	Açıktaki olma	Çatısızlık
Yuvasızlık	Soğukluk	Fiziki	Stres	Yabancılaşma
Sevgisizlik	Umursanmama	Duygusal	Sefalet	İstikrarsızlık
Mahremiyet Yoksunluğu	Güçsüzlük	Bölgesel	Gözetlenme	Kırılganlık
Köksüzlük	Kargaşalık	Ontolojik	Duyusuzluk	Kaybolma
Konutsuzluk	Yersizlik	Mekânsal	Huzursuzluk	(İmkânsız!)
Araf	İdeal	Ruhsal	Acı Çekme	Yokluk (?)

Kaynak: (Somerville, Homelessness and the Meaning of Home: Rooflessness or Rootlessness, 1992, s. 533)

Bu anlamların yanı sıra Sommerville’ye göre “ev”in sembolik bir statüsü de vardır. Bu statü evde kullanılan malzemeler, konumlandığı yer, ziyarete gelenler, ev için yapılan alışveriş gibi parçalar üzerinden ifade edilir. Dolayısıyla ev aynı zamanda sosyal statü ilişkilerinin karmaşık bir bütünüdür. Bu durumda evsizlikse sosyal statü eksikliği, görünmezlik veya “ötekilik” problemi olarak algılanır. Evin bu sembolik anlamına göre evsizler toplumun dışında, reddedilmiş, toplumsal tabakanın en altındaki, itibarsız kişilerdir (Somerville, 1992: 534).

Arnold’un ve Sommerville’nin “ev”in siyasi ve sembolik anlamı üzerine yapmış oldukları değerlendirme bize “ev”in pek çok farklı fonksiyonu olduğunu göstermektedir. “Ev” bireye, ekonomik ve politik olarak entegrasyon şansı veren bir alan olmanın yanında, bireyin kendini gerçekleştirdiği, ontolojik olarak anlamlandırdığı, aile ve akrabalık ilişkilerinin yürütüldüğü, mahremiyetin korunabildiği, dış dünyadan azade olunabilen bir mekândır. Bu tanımlara göre özgürlüğün bir ön koşulu olarak ev, bireyin kimliğinin de bir sembolüdür (Arnold, 2004: 57-58). “Ev”in bu fonksiyonları üzerinden belirli bir evi olmayan kişi her toplumda farklı biçimlerde etiketlenilmektedir. Ama genel olarak bu etiketler, bireyin iş aramamasını, yaşamak için bir yer edinmeye çabalamamasını, vatandaşlık haklarını kullanıp sorumluluklarını yerine getirmemesini ima eder.

Arnold’un vatandaşlık temelli politik ve ekonomik özgürlük ve katılım tezini bir kenara bırakırsak, Somerville’nin yapmış olduğu sınıflandırma ideal olarak “ev”in anlamına dairdir. Bu anlam üzerinden evsizliğin tanımlanması da yine “ideal” bir tanımlama olacaktır. Gerçeklikte deneyimlenen “ev” tecrübeleri ise bazı durumlarda birey için tam tersi anlamlara sahip olabilmektedir. Saha analizi kısmında detaylandırılacağı gibi, insanlar “ev”siz kalmadan önceki ev veya bir kez evsiz kaldıktan sonraki ev deneyimlerine dair çok farklı çağrışım ve hislere sahiptirler. Bazı durumlarda sokak “ideal ev”in bazı fonksiyonlarını karşılayabilmektedir. Bazı durumlarda ise “ev”in ideal anlamlarından bir ya da bir kaçının anlamını yitirmesi sonucu evsizlik durumu fiili olarak ortaya çıkmaktadır. Pek çok saha araştırması da literal anlamda evsiz olan insanların bir kısmının kendini “evsiz” olarak nitelendirmediklerini ortaya koymuştur (Somerville, 1992: 530).

Bu anlamlı eleştirilere rağmen evsizliğin ev üzerinden tanımlanması sosyal politika ve hizmetlerin eleştirisi söz konusu olduğunda pratik bir fayda da sağlamaktadır. Var olan evsiz barınakları, geçici konutlar veya devlet destekli konutlar bireye bir evin sağlamış olduğu ontolojik ve fiziksel güven hissini vermekte ve kendini gerçekleştirme imkânı

sunmakta mıdır? Anlamalı sosyal ilişkiler kurulmasına izin verip, aidiyet duygusunu artırmakta mıdır? “Ev” bu anlamları sağlamadığı müddetçe, fiziksel ve donanımsal koşullar ne olursa olsun, kişi kendini “ev”de değil, sadece bir “barınakta” hissedecektir (Ravenhill ve Smith, 2007).

1.1.4. Evsizliğin ölçülmesi ve evsizlik araştırmaları

Günümüzde dünya üzerindeki evsiz sayısının 100 milyon ile 1 milyar arasında olduğu tahmin edilmektedir. Böylesi geniş bir aralığa evsizliğin çok farklı biçimlerde tanımlanması ve ölçülmesi sebep olmaktadır. 100 milyonluk tahmin, literal evsizleri, yani sokakta, kamu binalarında (tren-metro istasyonları, hastaneler) ve evsizler için dizayn edilmiş gece barınaklarında uyuyan kişileri kapsar. 1 milyarlık tahmin ise güvenli olmayan, geçici, çok düşük nitelikli konutlarda ve göçmen kamplarında kalanları da istatistiklere dâhil eder (United Nations Centre for Human Settlements, 1996: 229; Speak ve Tiple, 2004: 270).

Literatürde de evsizlikle ilgili olarak aynı bölgeler için bile birbirinden oldukça farklı rakamlar verilebilmektedir. Örneğin 2004 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde aynı gece içerisinde yapılan ölçümlerde evsiz olan insanların sayısının 250.000 ile üç milyon arasında olduğu bildirilmiştir (O’Connell, 2004: 194). Bu nedenle Amerika ve İngiltere’deki geniş araştırma literatürüne rağmen evsizlerin sayısına dair verilen istatistiki bilgiler tam anlamıyla güvenilir ve dolayısıyla politika oluşturma/yönlendirme için tek başlarına yeterli değildirler (O’Connell M. E., 2003).

İstatistiklerdeki bu belirsizlik aslında sadece tanımlama sorunundan kaynaklanmamaktadır. Evsiz nüfusun devingen ve dinamik doğası da evsizliğin tüm evsizleri kapsayacak biçimde tanımlanması ve ölçülmesini güçleştirir. Güvenli ve sabit bir barınağı olmadığı için sürekli olarak mekân, statü ve yaşam düzenini değiştiren insanların değişken ve kendi içerisinde de farklılaşan yaşam biçimlerini betimlemek oldukça güçtür. Bu nedenle evsiz sayısı ile ilgili ölçümlerin zaman aralığı ve ne zaman yapıldığı oldukça önemlidir. Özellikle kesitsel araştırma metodu ile veri toplanan araştırmalarda, araştırmanın hangi mevsimde yapıldığı ve araştırma sürecinin uzunluğu, bulguları farklılaştırabilecek unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Busch-Geertsema, Edgar vd., 2010: 22).

Bununla birlikte evsiz nüfusun kesin sayısına ilişkin tartışma, evsizliğin doğasının anlaşılması ve bu soruna politik yanıtlar geliştirilmesi açısından önemlidir. Evsizlerin sayısının düşük olduğunu iddia eden araştırma ve analizler, yönetimler ve neo-muhafazakârlar için evsizlerin nüfusun normal bir kısmını oluşturmadığı ve dolayısıyla belli tedavi/yardım biçimlerini hak etmediklerine dair bir söylem oluşturma imkânı verir. Bu anlayış, evsizlik alanındaki refah ve sosyal harcamaların kesintiye uğratılmasını kolaylaştırır. Evsizliğe dair yüksek rakamlar ise, problemin tüm nüfusu etkileyebileceğini, evsiz insanların patolojik ve anormal olmadıklarını dile getirme imkânı sunar (Arnold, 2004: 104).

Fitzpatrick ve arkadaşları (2000: 11) karşılaştırılabilir veriler elde etmek ve verimli sosyal politik yanıtlar geliştirebilmek amacı ile literal evsizliği ölçen üç farklı ölçüm kategorisi

geliştirmişlerdir. Bu kategorilerden ilki, bir gece gibi kısa bir süre içerisinde evsiz olan birey veya ailelerin sayısını ifade eden evsiz stokudur (stock of homelessness). Anlık evsiz sayısını veren bu rakam özellikle barınak ve yatak ihtiyacının belirlenmesi noktasında önemli kabul edilmiştir. İkincisi evsiz akışını gösteren kategoridir. Bu ölçüm belli bir zaman dilimi içerisinde evsiz olan ve evsizlik durumundan çıkan kişileri kapsar. Belli bir zaman dilimi içerisinde evsiz konaklama sistemine dâhil olan ve sistemden çıkan kişilerin sayısı “akış” kategorisi için bir örnektir. Son kategori ise, evsizlik sıklığıdır. Belli bir zaman dilimi içerisinde evsizliği deneyimleyen kişi sayısını ifade eder. Bu kategori araştırmalarda genellikle, kişinin on yıllık süre veya ömür boyu evsiz kalıp kalmadığı dikkate alınarak oluşturulur.

Bu kategorilere dair veriler genellikle evsizlere hizmet veren kurumların kayıtlarından elde edilir. Bu yüzden, bu tür verilere dayanan istatistiklerin ve araştırmaların ülkelerin, bölgelerin ve kurumların yasal olarak yapmış oldukları evsizlik tanımını yansıttıklarını, özellikle karşılaştırmalı araştırmalarda dikkate almak gerekir. Bir diğer önemli husus ise bu verilerin evsizlik hizmet sistemine dâhil olmayı kabul eden kişileri kapsadığıdır. Evsiz stokuna dair veri elde etmek için kullanılan bir diğer yöntem ise sokak sayımlarıdır. Bu yöntemle aynı gece içerisinde sokakta sabahlayan evsizlerin sayımı yapılır. Yöntem ilk olarak İngiltere’de 1966 yılında merkezi yönetimin koordinasyonunda (National Assistance Board) sivil toplum örgütlerinin de katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem pek çok farklı ülkede de kullanılmaktadır (Fitzpatrick vd., 2000: 15-16).

Evsizliğe politik çözümler üretme noktasında öne çıkan bir diğer önemli husus ise evsizliğin süresi bağlamında yapılan ölçümlerdir. Culhan’ın, Amerika Birleşik Devletleri evsiz veri tabanından elde ettiği istatistikler üzerinden yapmış olduğu ve evsizleri; geçici evsizler, döngüsel evsizler, kronik evsizler olarak üçe ayırdığı analiz, evsizlik süresi odaklı yapılan ölçümlere bir örnektir. Geçici evsizler konut durumunda yaşanan değişikliklerden ötürü çok kısa bir süre evsizliği deneyimlemiş kişilerden, döngüsel evsizler belli aralıklarla evsizlik durumunu tekrarlayan kişilerden, kronik evsizler ise uzun süreli olarak evsiz kalan kişilerden oluşur (Busch-Geertsema vd., 2010).

Evsiz sayısını saptamaya yönelik veri toplama teknikleri çeşitlilik gösterse de genel olarak üç farklı biçimde verilere erişim sağlanmaktadır. İlki evsizlerin sayımı için anket tekniğinin kullanılması, ikincisi servis sağlayıcılardan ve idari yapılardan gelen kayıt temelli verilerin kullanılması, üçüncüsü ise genel nüfus sayımları ve ilgili resmi araştırmaların (konut, hane halkı vb.) kullanılmasıdır (Busch-Geertsema vd., 2010: 26).

Farklı açılardan eleştirilmiş olsalar bile, her bir farklı veri toplama biçiminin sosyal politika üretme açısından farklı operasyonel hedefleri olduğu unutulmamalıdır. Evsiz sayısına ilişkin basit sayımlar acil hizmetlere duyulan ihtiyacı, demografik veriler farklı evsiz kategorilerine (aile, yalnız bekâr erkek veya kadın, genç vb.) dair farklı hizmet ihtiyaçlarını, daha karmaşık ve karşılaştırmalı veriler evsizlikten çıkış süreci ile ilgili hizmet ihtiyacını, bir yıllık ortalamalar belli periyotlar içerisinde geçici hizmete duyulan ihtiyacı, evsizlerin karakteristiği ve savunmasızlığına dair veriler ise özellikle önleme hizmetleri için ihtiyaç duyulan bilgileri ortaya koyabilmektedir (Busch-Geertsema vd., 2010: 25).

Evsizlik araştırmalarına tarihsel olarak bakıldığında ise, 1960 ve 70’li yıllardaki akademik çalışmaların büyük bölümünün çöküntü bölgelerindeki (skid row) evsiz erkek bireylerin karakteristikleri ve kültürleri üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bu dönemde evsizlik, bireysel yetersizlikler ve patolojiler yüzünden insanların toplumdan kopması olarak anlaşılıyordu. Evsizliğin görünürlüğünün arttığı 1980’li yıllarda bireysel patolojiler temelli yaklaşım, artık evsizliği açıklamak için yeterli bulunmamıştır. Giderek sayıları artan literal evsizler ve değişen evsiz profili, iş ve konut piyasasındaki değişim ve refah devletlerinin dönüşümü (artan işsizlik ve yoksullukla beraber, uygun maliyetli konut arzının azalması) ile ilişkilendirilmiş, dolayısıyla yapısal nedenler üzerinden açıklanmaya başlanmıştır. Öte yandan, evsiz nüfustaki mental rahatsızlık, bağımlılık ve diğer sosyal problemlerin sıklığı, benzer yoksulluk ve konut şartlarına sahip olanların sadece bir kısmının evsizliği deneyimlemesi, evsizliği açıklamak için yapısal nedenlerin de tek başına yeterli olmadığını göstermiştir.

2000’li yıllara gelindiğinde ise evsizlik, yapısal, bireysel ve kurumsal sebeplerin bir etkileşimi olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Yeni değerlendirmelere göre artık evsizlik bir durum değil, bir süreçtir. Bu dönemde “yol” ve “kariyer” metaforları evsizliğin nedenini anlayabilmek için derin bir kavramsal temel sağlayan yeni bir araştırma geleneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gelenek evsiz bireylerin stabil olmadığı, farklı durumlarda farklı yerleşim koşullarına farklı sürelerle giriş ve ıkışlar yaptığı ve bazı değişkenlerin bu süreçte benzer etkiler yarattığı düşüncelerinden hareket etmiştir. Bu araştırma geleneğinin bir diğer önemli vurgusu da evsizlikle ilgili anlık araştırmaların kronik ve döngüsel evsizlerin yoğun olduğu barınaklarda yapılması ve bunun evsizlik sürecindeki farklı yolları görmeyi engellemesidir. Bu nedenle bu araştırmalar çok kısa bir süre evsizlik deneyimi yaşayan bireylerin karakteristikleri ve oranlarının ne olabileceğine dair verileri dışarıda bırakmıştır. Bu eleştiriler temelinde kariyer ve yol konseptleri evsizlik alanındaki araştırma geleneğinin de değişmesine neden olmuş, ilgi “kesitsel”, “anlık” ve genellikle “nicel” araştırma metotlarından, “boylamsal” ve biyografi gibi “nitel” araştırma metotlarına doğru değişmiştir. Boylamsal ve nitel araştırmalar kesitsel araştırmaların sağlamış olduğu sosyo-demografik ve sağlıkla ilgili verileri farklı yapısal-kurumsal ve bireysel sebeplerle ilişkilendirme imkânını sunmuştur. Bu yeni eğilimle birlikte evsizliğin nedeni ve etkileri üzerine literatürde var olan pek çok bilgi sorgulanmış, bazı bilgiler güncelliğini yitirirken bazı araştırma metotlarının da uygulama alanı daralmıştır. Psikiyatrik lme tekniklerinin uygunsuz kullanımı, evsizliğin tıbbileştirilmesi ve herhangi bir bağlamsal ereve oluşturulmadan evsizliğin teorik olarak ele alınması bu dönemdeki araştırma literatürünün en yoğun eleştirel tartışma başlıklarını oluşturmuştur. Alkol, madde kullanımı ve mental rahatsızlıkların evsizlik sürecinde artması, evsiz popülasyonun %80’inin geçici evsizlerden oluşması, dolayısıyla çok daha az destekle evsizlik durumundan çıkabilecek olmaları, boylamsal araştırmaların ortaya koyduğu evsizlikten çıkma oranının yükseklığı gibi yeni veriler sosyal politikaların da yeniden şekillenmesine neden olmuştur (O’Sullivan, 2008: 72-76).

“Evsizlik yolu/kariyeri” metaforunu analitik ereve olarak kullanan araştırmalarda belli teorik gelenekler ve yöntemler öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki etkileşimci teoridir. Bu gelenek yol analizinde öncelikli olarak niteliksel unsurlar, ağırlıklı olarak da etnografik

araştırma yöntemlerine vurgu yapar. İkinci gelenekse “konut kariyeri” kavramsallaştırmasını geliştiren, yöntem olarak ise nitel görüşme tekniklerini kullanan ve post modern yaklaşımlara ve risk toplumu kuramlarına yaslanan gelenektir. Üçüncü geleneğiye pozitivist yaklaşım oluşturur. Pozitivist yaklaşım nicel araştırma metotlarından anket veya ikincil veri analizi gibi yöntemleri kullanır. Birinci ve üçüncü gelenek Amerika Birleşik Devletlerinde daha etkiliyken, ikinci gelenek Birleşik Krallık, İrlanda ve Avusturalya’da daha etkili olmuştur (O’Sullivan, 2008: 80).

Evsizliğin nedenleri ve ölçülmesi üzerine yapılan pek çok araştırma belli evsiz prototipleri ortaya koyar. Bu prototiplerin içerdiği farklılıklar, evsizlik tanımına, araştırmanın odağındaki evsiz gruplarına ve araştırmanın yapıldığı bölge ve zamana göre oluşur. Bu yüzden evrensel bir evsizlik tanımı yapılamadığı gibi, homojen bir evsiz grubundan da söz edilemez. Dolayısıyla farklı ülkeler bazında yapılan araştırmaların istatistiksel sonuçları ve evsiz prototipleri, araştırmamız için -temsil kabiliyetleri olmasa da- bir örnek teşkil etmeleri açısından ele alınacaklardır.

1.1.5. Evsizlerin nitelikleri

Rossi’nin (1989: 27-44) “eski evsiz”, “yeni evsiz” tanımları bağlamında yaptığı ayrıma göre Amerika Birleşik Devletlerinde 1950’lerde görülen evsizlik ile 1980’lerden sonra görülen evsizlik farklıdır. Erken dönem evsizler, kentin çöküntü bölgelerinde yaşayan, alkolik, beyaz, orta yaşlı erkeklerdir. Yeni evsiz popülasyon ise daha çok etnik azınlıklar (özellikle Afro-Amerikanlar), kadınlar (çocukları ile birlikte) gençlerden (ergen ve genç yetişkinler) oluşmaktadır. Amerikan nüfusu içerisinde Afro-Amerikalıların oranı %12 iken, evsiz popülasyon içerisindeki oranları %50 olarak belirtilmiştir (Ahmed ve Toro, 2004: 3).

Evsiz bekâr yetişkinler, evsiz aileler ve evsiz ergenler Amerika Birleşik Devletleri’nde “yeni evsiz”lerin genel alt kategorileri olarak sınıflandırılmaktadır. Evsizliğin genel desenini oluşturan bu kategorilerin farklı alt kategorileri de vardır.

“Yeni evsizler” içerisinde de “eski evsizler” içerisinde olduğu gibi bekâr yetişkinlerin oranı diğer evsiz gruplarına göre yüksektir. Bekâr yetişkinlerin %70-80’i erkektir. %60-70’inde madde ve alkol kullanımı vardır. Bir veya birden fazla mental rahatsızlıkları olanların oranı %20-40’tır. Ağır depresyon en çok karşılaşılan (%20-25) mental rahatsızlıkken, şizofreni bunun ardından gelir (%10-15). Evsiz bekâr yetişkin gurubunun %80’i 18-50 yaş aralığındadır, 60 yaş üstünün oranı %5’den daha azdır. Diğer evsiz gruplarında olduğu gibi Afro-Amerikalıların oranı genel nüfus dağılımına oranla bu grupta da fazladır (Toro ve Janisse, 2004: 245).

Evsiz aileler, çoğunlukla ve tipik olarak çocukları (genellikle beş yaş altı) ile birlikte olan bekâr kadınlardır (%84). Yaş ortalaması 25-30 olmakla birlikte, ortalama %60’ı Afro-Amerikan’dır. Travmatik çocukluk öyküleri, fiziksel ve cinsel istismara maruz kalma tecrübeleri vardır. Evsizlik süreci öncesinde de aşırı yoksulluk, hapisten tahliye edilme, aile içi şiddete maruz kalma paylaşılan öykülerdir. Bekâr yetişkin evsiz gurubuna oranla ailesi olan evsiz kadınlarda alkol ve madde bağımlılığı oranları daha düşüktür. Genel olarak çocuk sayısı birden fazla, çocukların yaşları ise genellikle 10’un altındadır. Evsiz

bekâr yetişkinlere ve evsiz ergenlere oranla sokakta yaşayan evsiz ailelerin sayısı daha düşüktür. Evsiz aileler sokakta kalmak yerine, barınakları, şiddet gören kadınlar için dizayn edilmiş hizmet merkezlerini, aile-arkadaş yanında kalmayı daha çok tercih ederler (Toro ve Janisse, 2004: 245; Shinn ve Bassuk, 2004; Barrow, 2004).

Evsiz ergenler, 18 yaş altı oldukları için bekâr evsiz yetişkinlerden ve aile denetiminde olmadıkları için evsiz ailelerin çocuk ve ergenlerinden ayrı bir kategori olarak ele alınır. Politikalarda, uygulama ve araştırmalarda farklılıklar ortaya çıksa bile genel eğilim 12 ila 24 yaş aralığında olan evsiz bireylerin, evsiz ergen kategorisinde değerlendirilmesi yönündedir. Evsiz ergen, evden kaçan yahut evden ayrılmak zorunda bırakılan, tüm zamanını veya günün çok büyük bir bölümünü evden dışarıda geçiren gençler olarak tanımlanmıştır. Ergen evsizlerde genel ergen nüfusa oranla, tıbbi, duygusal ve davranışsal problemler çok daha yüksektir. Evsizlik, eğitim ve normal sosyalleşme sürecini sekteye uğratan bir durumdur. Bu da evsiz ergenlerin gelecekte bağımsız ve yerleşik bir hayat kurma kapasitelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu grup, diğer evsizlere oranla daha heterojendir. Evden kaçanlar, evden ayrılmaya zorlananlar, kurum bakımı altında olanlar ve sokak çocukları (ailesi ve ailesine ait bir evi olsa bile zamanının büyük bölümünü sokakta geçirenler) evsiz ergenlerin genel alt kategorileri olarak ele alınır. Reşit olmadıkları yani, kanunen ailelerinin yanına veya kurum bakımına dönmek zorunda oldukları için, bu evsiz gurubuna yönelik sosyal politika ve hizmetler çok daha farklıdır. Aile bölünmesi, üvey anne-baba, tek ebeveynli aile veya ailenin bilinmesi ile birlikte akrabalarda kalma sokak ergenlerinin genel aile profilidir. Aile içinde, özellikle üvey ebeveynlerle yaşanan çatışma, hamilelik, okul problemleri, alkol-madde bağımlılığı ergenler tarafından sıklıkla evden ayrılma nedeni olarak ifade edilmektedir. Aile içinde cinsel istismar öyküsü %15-35, fiziksel istismar öyküsü ise %40-60 aralığındadır (Toro ve Janisse, 2004: 245; Baron, 2004; Robertson, 2004).

Araştırma sonuçlarına göre orta sınıf geçmişi bulunan pek çok kadın ve ergenin, çevresel faktörleri ve sosyal destek ağları evsiz kalma riskini azaltmaktadır. Zaten evsiz gruplarının çok büyük bir bölümünün yoksul bir geçmişe ve yaygın yoksullarla ortak karakteristiklere sahip oldukları görülmüştür. Özellikle evsiz kadın ve ergenlerin ev içi şiddete maruz kalma oranlarındaki yükseklik iki gurubun ortak özelliğidir. Öte yandan kalıplaşmış yargının aksine, evsiz bekâr erkekler de dâhil olmak üzere, evsiz bireyler aileleri ile sık olmasa da düzenli ilişki içerisindeyler. Aile ile ilişki oranı, kadınlarda erklere nazaran daha fazladır. Madde ve alkol kullanımı ise evsizlerde yaygın olmakla birlikte, yapılan araştırmalarda pek çok evsiz madde kullanımına evsizliğin zor koşullarına katlanabilmek için evsizlik deneyimi esnasında başladığını ifade etmiştir. Yine araştırma sonuçlarına göre yaygın kanının aksine evsizler arasında ciddi suçlara karışma oranı yüksek değildir. Diğer gruplara oranla suç oranı yüksek olan genç yetişkin evsizler arasında bile bu oran %15'tir (Toro ve Janisse, 2004: 246).

Yine McNaughton'un İngiltere'de evsizlik deneyimi bulunan veya evsizliği deneyimlemekte olan 28 kişiyle yapmış olduğu boylamsal araştırma sonuçlarına göre, sosyo-ekonomik köken, eğitim ve işle ilgili kurumsal kaynaklar göz önünde bulundurulduğunda katılımcıların hepsi göreceli olarak düşük insani, sosyal ve ekonomik

sermayeye sahiptirler. Bir diğ er benzerlik ağır bir travma   yk  s   ile beraber taciz, mental rahatsızlıklar, intihar girişimi gibi deneyimlerdir. Aynı zamanda katılımcıların b  y  k   oğunluğ   damar yoluyla uyuşturucu kullanımı gibi pek   ok isten  li riskin aşını bi  imleriyle de muhatap olmuştur. Riskin aşını bi  imleri ile isten  li veya isten  siz karşılaşma, maddi kaynakların olmayışı, damgalanmanın ve travmanın yaratmış olduğ u duygusal durumla beraber bireyin sahip olduğ u sosyal ağıların i  sel ilişkisi sonucunda evsizlik ortaya   ıkmıştır. Bu t  r durumlarda zaten az olan sosyal, ekonomik, insani sermaye ve kaynaklar bilin  li riskli eylemler (edgework) nedeniyle iyice t  kenir ve evsizlik deneyiminin ortaya   ıkmasına neden olur (McNaughton, 2008: 107-108). McNaughton'un araştırma sonu  larına g  re bireyler bilin  li riskli eylemler ile iştigal etmelerini iki bi  imde a  ıklamışlardır. Bunlardan ilki gittik  e b  y  s   bozulan bireyci modern toplumda kendini ger  ekleştirme ve kontrol duygusuna sahip olabilme arayışlarıdır. İkincisi ise eşitsizlik ve yoksulluğ  un yapısal şartları i  erisinde yoksul ve marjinalize olmanın hissettirmiş olduğ u yabancılaşma ve izolasyon duygularından ka  ma   abalarıdır (McNaughton, 2008: 72).

İngiltere ve Amerika'da yapılan araştırma sonu  larına g  re evsizlerin genel kategori ve karakteristikleri ile halk arasındaki yaygın kanılar bu şekildeyken, Geleneksel Hintli "kaldırım sakinleri" stereotipi k  yden şehre yeni gelmiş, dilencilikle yaşamını s  rd  ren yoksul k  yl  d  r. Oysa Mumbai'de yapılan bir araştırma, bu kişilerin hemen hepsinin (%97) en az bir ge  im kaynağı olduğ ununu, %70'inin en az altı yıldır kentte yaşadığını,    te birinin bir gecekond   mahallesinden (chawl) tahliye edildiğini ortaya koymaktadır.   oğ u "kaldırım sakini", işi gereği metropol  n kalbinde yaşamak zorunda olan, orada yaşamanın maliyetini karşılayamadığı i  in de kaldırımlarda barınan iş  i,   ek  ek  i ve hamallardan oluşmaktadır (Davis, 2010: 54).

Daha   nce de ifade edildiğ i gibi evsizlerin anlık durumları   zerine yapılan tespitlerin - evsizliğ in ortaya   ıkışında yapısal fakt  rlerin etkisi kabul edilmiş olsa bile- evsizlerin damgalanmasına neden olacağ ını, bireysel patolojileri ve medikalize edilmiş hizmetleri   n plana   ıkaracağ ını savunan eleştirel bir bakış a  ısı mevcuttur. Modern eşitsizlik ve y  netimselliğ in dinamikleri ve s  ylemleri   er  evesinde mevcut literat  r   eleştiren bu bakış a  ısına g  re, evsizlerin sahip olduğ u s  ylenen bireysel problemleri ve paylaşılan ortak karakteristikleri   n plana   ıkaran mevcut literat  r evsizliğ e verilen yanıtları etkiler; sosyo-ekonomik ve yapısal değişimler yerine hak eden/hak etmeyen ayırımı temelinde sadece refah hizmetlerinin iyileştirilmesi sonucunu doğ urur (Farrugia, 2010; Farrugia ve Gerrard, 2016).

Bu eleştiri,   zellikle evsizliğ in yapısal ve bireysel belirleyicilerini a  ıklayıcı bir teorik zeminde ele almayan, "Ortodoks" olarak nitelenen   alışmalar i  in ge  erli olabilir. Bununla birlikte saha araştırmalarının işaret etmiş olduğ u bireysel problemler ve ortak karakteristiklerin g  z ardı edilmesinin de bazı ciddi sakıncaları olacaktır. Bu yaklaşım   ncelikle modern yapısal eşitsizliklerin bireylerin eylemleri/yaşamları   zerindeki etkilerini g  rme imk  nını ortadan kaldırırken bir yandan da deneyimlenen evsizlikle baş etme noktasında evsizlerin "ger  ek" ihtiya  larının farkına varılmaması gibi riskleri barındırmaktadır. Araştırma sonu  larının işaret ettiğ i gibi, evsizliğ in nedenselliğ inde

belirleyici bir etkisi olmayan bireysel problem, evsizlik deneyimi esnasında veya sonucunda ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle evsizlik durumuna yanıt olarak geliştirilecek olan sosyal politika ve hizmetlerde evsizliğin sebepleriyle birlikte, evsizlik sürecinin yol açtığı durumların da farkında olunması gerekir.

1.2. Evsizliğe Karşı Geliştirilen Sosyal Politika ve Hizmetler

Evsizlik gibi sosyal problemler karşısında geliştirilen sosyal politikalar ve hizmetler bize aynı zamanda yönetimlerin ideolojik tutumları ile ilgili de bilgi verir. İdeolojik tutumlar ve bu doğrultuda geliştirilen refah politikaları/hizmetleri evsizliğe geçiş ve evsizliğin deneyimlenmesi açısından belirleyicidir. Temelde kimlerin hizmetlere erişim hakkı olduğunu, bir başka ifadeyle kimin evsiz kalmaya devam edeceği veya kimin destek alabileceğini ortaya koyar. Aynı zamanda bir ülkede konutun sosyal hak olarak tanımlanıp tanımlanmadığı, sağlık hizmetlerine erişimin hak temelli olarak tüm vatandaşların faydalanabileceği bir hizmet olup olmadığı ve toplumsal olarak dışlanmış savunmasız gruplar için üretilen ve uygulanan sosyal politikaların niteliği evsiz sayısının artıp azalmasında belirleyicidir (Busch-Geertsema vd., 2010). Bu bağlamda neo-liberal yönetimler devlet desteğini alabilecek kişileri mümkün olduğunca azaltma eğilimindedirler.

Neo-liberal sosyal politikaların yaygınlaştığı ve küresel ekonomik baskılarla refah devletinin küçüldüğü bu dönemde sosyal hizmetlerin sunulması ve önleme programlarının geliştirilmesi noktasında karşımıza çıkan diğer aktörler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları olmaktadır.

Fakat devlet ideolojisinden ayrışık olarak ve eleştirel bir rolle sosyal yardım ve hizmetlerin sunulmasında etkili olduğu veya olması gerektiği öne sürülen bu yapıların ne kadar devlet ideolojisinin dışında kalabildikleri bir tartışma konusudur. Pek çok ülke örneğinde kar amacı gütmeyen kuruluşlar büyük ölçüde devlet destekleri veya uluslararası fonlama kuruluşlarının destekleri ile hizmetlerini sürdürmektedirler. Bu durumda finans kaynaklarını kaybetmemek veya işlerin devlet bürokrasisi içerisinde daha kolay yürütülmesini sağlamak adına, yönetenlerin politik ideolojilerini benimseme ve dolayısıyla savunuculuk misyonlarını kaybetme riski taşırlar (Kennett ve Marsh, 1999: 7).

Evsizliğe karşı geliştirilen sosyal politika ve hizmetlerin iki ayrı operasyonel hedefle kurgulandığı görülmektedir. Bunlardan ilki özellikle literal evsizlik durumu ortaya çıkmadan önce evsizliğin önlenmesini hedefleyen politika ve hizmetler, ikincisi ise evsizlik durumu ortaya çıktıktan sonrası için planlanan zararı önlemeyi ve evsizlik durumunun sonlanmasını hedefleyen yönelik politika ve hizmetlerdir.

1.2.1. Evsizliğin önlenmesi

Evsizliğin önlenmesine dair bir tartışma öncelikle evsizliğin nedenlerine dair bir açıklığı gerektirmektedir. Her ne kadar son otuz yılda, yapısal nedenlerin belirleyiciliğine, küresel ekonomik sistemin etkilerine ve küresel kentlerin dinamiklerine yönelik vurgu evsizlik tanımları bağlamında artsa da, evsizliğin önlenmesiyle ilgili tartışma ve çalışmalar hala ağırlıklı olarak vaka yönetimi metotlarına dayanan refah hizmetleri ve uygulamalarının

iyileştirilmesi ile ilgilidir. Dolayısıyla öncelikle bu uygulamalara değinmek gerekmektedir.

Önleme programlarının hedefleri genel olarak evsizliğin sonlandırılması, evsizlerin daha güvenli bir hayat sürmesi, evsizlikle beraber ortaya çıkan risklerin azaltılması ve evsizlerin yaşam kalitelerinin artırılmasıdır. Amerika Birleşik Devletlerinde önleme programları birincil ve ikincil olmak üzere iki başlık altında ele alınır. Birincil önleme programlarının ortak hedefi genel nüfus içerisinde evsizlerin oranının azaltılmasıdır. Bunun için alınan temel önlem ise “düşük maliyetli konut” imkânının artırılmasıdır. Düşük maliyetli konut genel olarak gelir ve ev giderlerinin oranı ile bağlantılıdır. Bunu gerçekleştirmenin bir yolu alt gelir grubu içerisinde yer alan bireylerin gelirlerini vergi indirimleri, sağlık ve çocuk destekleri gibi yöntemlerle arttırmakken, bir diğer yolu da mevcut gelir durumuna göre düşük maliyetli konut ünitesi yapmaktır. Birincil önlemlerden bir diğeri de risk altındaki savunmasız popülasyonun desteklenmesidir. Örneğin tedavi altındaki psikiyatrik sorunları olan bireylerin, tedavi sonrasında desteklenmesi, mental rahatsızlıklar ve madde bağımlılıkları ile ilgili tedavilerin yaygınlaştırılması, hastane ve hapisane gibi yatılı kurumlardan ayrılışın planlanması, ipotek nedeniyle evlerden yapılan tahliyelerin aile temelli takip edilmesi birincil önleme programları içerisinde yer alır. Birincil önleme programlarının hazırlanmasında evsizlerin nitelikleri temelinde yapılan alan araştırmalarının belirleyici olduğu görülmektedir. İkincil koruma önlemleri ise evsizlik durumu ortaya çıktıktan sonra söz konusu olur. Bunlar devlet destekli konut sunumu, aile içi çatışma ve anlaşmazlıkların çözümü, hizmetler arasında koordinasyonun sağlanması gibi hizmetlerle, özellikle bağımlılıkları ve psikiyatrik bozukları bulunan evsizler için vaka yönetimi metotlarını içerir (Shinn, 2004).

Evsizliğin, küreselleşme, neoliberal ekonomik politikalar, yeni yoksulluk biçimleri, küresel kentler ve mutenalaşma projeleri, sosyal alanın piyasalaşması, konut hakkı, gelir eşitsizliği gibi yapısal problemlerle ilgisi kabul edildiğinde, evsizliğin önlenmesi ile ilgili politika ve çalışmalar doğal olarak yoksulluk politikaları, “konut”un bir hak olarak tanımlanıp tanımlanmaması gibi makro hedefler ve yapısal alanlarla ilişkili bir hale gelir. Evsizliğin ortaya çıkışı sosyo-ekonomik yapısal problemler temelinde düşük maliyetli konut sıkıntısı ile birlikte okunmayıp, sadece anlık durumu ortaya koyan saha araştırmaları temelinde bireysel özellikler ve anlık karakteristikler temelinde kurulduğundaysa, aile arabuluculuğu, bağımlılık tedavi merkezleri, yetiştirme yurtlarının iyileştirilmesi, bekâr anne destekleri vb. gibi dar ve mikro hedeflerle, uygulamalar öne çıkmaktadır. Evsizliği önlemeye dair aktüel politikalar ise genel olarak mikro hedefli politikalar olarak gündeme gelmektedir⁴.

İkincil önleme olarak ele alınan, aslında önlemeden ziyade ortaya çıkan duruma müdahaleyi içeren programlar ise, daha küçük ölçekli, evsizlerin daha güvenli bir hayat sürmesini ve yaşam kalitelerini arttırmayı hedefleyen, genellikle merkezi yönetim ve

⁴ Hem makro hem de mikro uygulama örneklerine “Avrupa Birliğinde Evsizlik ve Evsiz Hizmetleri” başlığı altında daha detaylı bir biçimde yer verilecektir.

karar alma süreçlerinin dışındaki sivil toplum örgütlerinin üstlendiği programlardır. Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere gibi literal evsizliğin yaygın olduğu gelişmiş ülkelerde, evsizlere yönelik olarak sunulan devlet destekli konut sunumu programları geniş ölçekli ve makro düzeyde karar alma süreçlerini gerektirir. Yine de bu programlar yoksulluk ve eşitsizlik gibi evsizliğin temel yapısal nedenlerini sistem bazında ele alan önleyici programlar değildir. Evsizlik durumu ortaya çıktıktan sonra söz konusu olan ve genellikle dar bir hedef kitlesinin öncelendiği (kadınlar, yaşlılar, engelliler, aileler) bu programlar çoğu zaman, devlet veya uluslararası kuruluşların ekonomik desteği ile sivil toplum örgütleri aracılığıyla yürütülür⁵.

1.2.2. Evsiz hizmetleri

Evsizlik durumu ortaya çıktıktan sonra, evsizlere verilen hizmetler iki başlık altında değerlendirilebilir. Bunlardan ilki barınma temelli çalışmalar, ikincisi ise evsizlerin hayatta kalma ve baş etme stratejilerini destekleyen çalışmalardır.

Evsizlerin hayatta kalma ve baş etme stratejilerini arttırmaya yönelik hizmetler, sokakta yemek hizmeti, yemek bankaları, yemek büfeleri, danışmanlık hizmetleri, iş ve meslek eğitimleri, alkol ve madde bağımlılığı hizmetleri, kıyafet yardımları, mobil temizlik hizmeti, mobil sağlık hizmeti, şırınga ve kondom dağıtımı, battaniye dağıtımı vb. hizmetleri içerir. Bu hizmetler evsizlerin özellikle barınma ile ilgili hizmetlere erişemediği veya erişmediği durumlarda hayat kurtarıcı nitelikte olmaktadır. “Zararı azaltıcı” hizmetler olarak adlandırılan bu hizmetler konut edindirme gibi hizmetler için bir alternatif oluşturmamakla birlikte, evsizlerin gündelik yaşamını idame ettirmesinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Örneğin madde kullanımı için temiz şırınga dağıtımı ve kullanılan şırınganın geri getirilmesi halinde yeni şırınga alabilme projesi çok tartışılmış olmakla birlikte, uygulandığı bölgelerde toplum sağlığı ilgili olumlu sonuçları da beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte bu hizmetlerin evsizlerin kalıcı çözümleri reddetmesine ve evsizliği özendirmesine yol açtığına dair bir eleştiri de mevcuttur (Evans, 2011: 26). Bunların yanı sıra, farklı kurumlar ve hizmet merkezleri arasında koordinasyonun sağlanması, hizmet alanların takibi gibi, sadece bürokratik hizmetlerle ilgilenen kurumlar da mevcuttur.

Evsizlere verilen barınma temelli hizmetler ise son dönemde evsizlik literatüründe en çok tartışılan konulardan biridir. Tartışmanın odağında iki konu yer alır. Bunlardan ilki, evsizlere verilen hizmetlerde önceliğin konuta mı (önce konut modeli), rehabilitasyona (basamak modeli) mı verilmesi gerektiği ile ilgili tartışmadır. İkincisi ise evsizlere verilen barınak hizmetinin evsizlik deneyimi içerisindeki anlamına dairdir. Farklı ülke uygulamalarına (Roman ve Berg, 2004; Harvey, 1999; McNaughton, 2008: 17-20) bakıldığında evsizlere verilen temel barınma hizmetlerinin, barınak, geçici konutlar, kalıcı konutlar, destekli konutlar, sübvans edilen ucuz otel odaları uygulamaları olduğu görülmektedir. Barınma temelli evsizlik hizmet politikalarını ve bu politikadaki farklılıkları anlayabilmek için barınak, geçici ve kalıcı konut uygulamaları daha detaylı bir biçimde ele alınacaktır.

⁵ Amerika Birleşik Devletlerinde önleme programlarının detayları ve örnekleri için bkz. Burt, 2005, *Strategies for Preventing Homelessness*, U.S. Department of Housing and Urban Development (HUD)

1.2.2.1. Barınak

Birincil anlamına göre barınak herhangi bir insan yapımı tertibatla, doğa güçlerinden korunmayı sağlamak için inşa edilmiş veya dönüştürülmüş mekân anlamını taşımaktadır. Barınak kültürüne göre malzeme, dayanıklılık, taşınabilirlik ve mülkiyet açısından farklılıklar göstermektedir (Hopper, 2004: 498).

Evsizlik bağlamında düşünüldüğünde ise barınak iki farklı açıdan ele alınabilir. Birincisi evsizlerin kendilerini korumak amacıyla karton vb. gibi malzemelerden yaptıkları veya eşyaları yerleştirmek suretiyle kendilerine ait olduğunu söyledikleri, çoğunlukla kamusal alanların *de facto* kullanıldığı yerlere işaret eder. İkincisi ise sokakta kalmak dışında başka alternatifi olmayanların geceyi geçirmeleri için profesyonel olarak oluşturulmuş mekânlar ve sığınma alanlarıdır.

Hedeflenen kitlenin profiline, kalış süresine, esnekliğine göre farklı barınak uygulamaları mevcuttur. Barınaklarla ilgili en temel eleştirilerden biri barınak hizmetlerinin evsizler için temel barınma hizmeti olarak kurgulandığı sosyal politikalara yöneliktir. Grunberg ve Eagle'ın 1990 yılında ortaya koymuş oldukları "barınak" tezinden sonra, barınaklar ve barınakların evsiz bireyler üzerindeki olumsuz etkisini gösteren araştırmalar yaygınlaşmıştır. Bu teze göre barınakların pasifleştirici bir etkisi vardır. Çünkü barınaklar evsiz bireyleri kaynaştırdığı ve referans gurubu olarak birbirine dayattığı için evsizlikten kurtulma isteğini örselerler. Karşıt görüşte olanlar ise barınakta kalanların barınak dışında oldukça uzun zaman geçirdikleri ve barınakta kalma sürelerinin kısa olduğuna, dolayısıyla referans gurubu dayatmasının barınak temelli olmadığına dikkati çekerler (Birelma, 2014: 295).

Barınakların inşa amacını eleştirel bir açıdan ele alan Arnold (2004: 61-71) ise barınakların güven, zaman- mekân sürekliliği gibi bireyin temel ihtiyaçları gidermek için dizayn edilmediğini, sadece evsizlerin kamusal alandan süpürülmeleri için kurgulanmış olduklarını ileri sürer. Barınak kullanıcısı evsizlerle yapmış olduğu araştırmada Arnold, katılımcıların büyük çoğunluğunun barınak ve sokak yaşamının risk ve tehlikeler açısından birbirinden çok da farklı olmadığını dile getirdiğini belirtmiştir. Araştırmasına göre barınaklarda ve sokakta verilen hizmetlerin hemen hepsinde bireyin iradesi hiçe sayılmakta, uyuma, yeme, banyo yapma gibi temel ihtiyaçlar bile sadece belli zaman kısıtları içerisinde mümkün olabilmektedir. İnsanların kişisel eşyaları barınakların içerisine sokulmamaktadır. Barınak kuralları gereği evsiz bireyler, yağmurlu ve soğuk günlerde bile sabah erken saatlerde barınağı boşaltmak, giriş için de uzun süreler kuyrukta beklemek zorundadır. En temel ihtiyaçların bile sıkı kurallar dâhilinde giderildiği yerler olarak barınaklar, bireylere eylemleri üzerinde kontrolleri olmadığını hatırlatır. Fiziksel ve donanımsal olarak da bir çatı dışında çok fazla şey sunmaz. Çoğu zaman kirli, haşerelerin yoğun olduğu, güvenlik ile ilgili herhangi bir önlemin olmadığı yerlerdir. Buna rağmen özellikle soğuk kış geceleri için barınaklara olan talep oldukça fazladır ve pek çok mega kentte yeterli barınak yoktur.

McNaughton'un (2008: 88-89) araştırma sonuçlarına göre de barınaklar ve evsiz insanların rağbet ettikleri ucuz oteller genel olarak kirli ve güvensiz yerler olarak nitelendirilmiştir. Depresif ve tehlikeli olarak algılanan bu mekânlar, aynı zamanda

evsizlerin kendilerini toplumun dışında hissetmelerine sebebiyet vermektedir. Yani barınaklarla ilgili ifade edilen temel problemler sadece fiziksel ve donanımsal yetersizliklerle değil, aynı zamanda ontolojik, duygusal ve psikolojik durumlarla da ilgilidir. Nitekim bazı evsizler barınakların sokakta veya bir arkadaşın yanında kalmaktan daha tehlikeli olduğunu, barınaklarda kaldıkları süre boyunca, madde kullanımı veya alkol alımı gibi riskli davranışları arttırdıklarını ifade etmişlerdir. Hatta evsiz bireylerin madde ve alkol kullanımı gibi bağımlılıklarının sebepleri arasında barınaklarda kalmanın yol açtığı damgalanma duygusu ile birlikte bireyin içerisinde bulunduğu barınakların fiziksel şartlarının ağırlığı da gösterilmiştir.

Evsizlik durumunu kent ve kent politikaları çerçevesinde ele alan Gowan ise, evsiz barınakları ve otellerinin “yönetimsellik” ve “ problemli sokak kültürü” kavramları çerçevesinde Amerikan menşeli politikaların bir ürünü olduğunu, bu politikaların sokakları evsizlerden temizlemeye ve evsizleri barınaklara kapatmaya odaklandığını ileri sürer. Bu politik tutum, neo-liberal kent politikalarının “güvenli” kent, mutenalaştırma ve ticari aktiviteleri artırma hedefleri ile de uyumludur. Kapatılma evsizler için daha önceki dönemlerde de deneyimlenen kurumsal bir süreçtir. Gowan'a (2010: 216-217) göre, ABD’de evsiz insanlar sokaklardan temizlenmiş, evsizler bireysel ve gerçek ihtiyaçların göz ardı edildiği, medikalize edilmiş rehabilitasyon programlarının yürütüldüğü barınaklara zorlanmışlardır.

Evans (2011) ise kuralları daha esnek olan gündüz merkezleri ve barınaklarını, sosyal vatandaşlık ve *biyopolitik* rejim kavramsallaştırmaları çerçevesinde değerlendirmiştir. Genel olarak Evans barınakların hem içeren hem de dışlayan bir karakteri olduğunu ileri sürer. Sosyal vatandaşlık kavramsallaştırması çerçevesinde ele alındığında barınaklar, toplumun uçlarında yer alırlar. Bu kurumlar, gidecek başka herhangi bir yeri olmayan insanları sosyal haklar çerçevesinde içerirken, sosyal sorumluluklar vurgusu ile katı yaşam kuralları/kabul şartlarına uymayı/boyun eğmeyi şart koşar. Dolayısıyla dışlayıcı bir nitelik de gösterir. Barınaklar biyopolitik rejimler kavramsallaştırması çerçevesindeyse, çeşitli sebeplerle denetim dışında olan bir nüfusun barınaklara sürülüp izole edilmesi ve denetim altına alınmasına hizmet eder. Pek çok kurumun kaçındığı en uçta olan insanları kabul edebilecek kadar esnek şartları olan barınaklar, bu yüzden hem sosyal içerme hem de dışlama işlevi görür (Evans, 2011: 31).

Farklı açılardan yoğun olarak eleştirilse de barınaklar özellikle kış aylarında evsizler tarafından yoğun olarak tercih edilmekte, hatta nicel olarak yetersiz bulunmaktadır. Bazı durumlarda da evsiz bireyler barınak kullanma hakkını kaybettiği için barınak hizmetine dâhil olamamakta, kamusal alanlar olarak tabir edilen, boş arsalar, kaldırımlar, köprü altları vb. yerlerde geceleme zorunda kalmaktadırlar. Değişen evsiz tipolojisi için uygun barınakların olmayışı da bir diğer barınak kullanamama nedenidir. Örneğin, zihinsel engelli yahut AIDS’li evsizler için barınak bulmak oldukça güçtür. Amerika Birleşik Devletleri’nde daha önce barınak kullanıcısı olan ve artık barınak kullanmayan evsizlerle yapılan araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların %34’ü kurallar ve dini cemiyetlere ait barınaklarda söz konusu olan dini gerekliliklerden hoşlanmadıkları, %22’si işine gelmediği ve göze alamadıkları, %15’i barınaklarda suç ve şiddetten koktukları, %14’ü

barınaklar çok kalabalık olduğu, %10'u ise barınaklara kabul edilmedikleri için barınakları kullanmadıklarını ifade etmişlerdir (Cousineau, 2004: 128).

Başa çıkma ve hayatta kalma stratejileri açısından ele alındığında özellikle kış aylarında barınaklar ve barınaklarla benzer işlevlere sahip gündüz merkezleri, yatak-kahvaltı uygulamaları ve evsiz otelleri oldukça önemli bir yere sahiptir. Alan araştırmalarında barınakların fiziksel donanımları, esneklik dereceleri, çalışan tutumları ve güvenlik uygulamalarının evsiz bireylerin barınak algılarını etkileyen temel hususlar olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte barınaklar bir acil durum hizmeti olarak kabul edildiği ve hizmet verdiği takdirde önemini korur. Burada önemli olan barınakların kuruluş amacından saptırılarak, kamu tarafından sübvans edilen sosyal konut üretimi ve evsizler için kalıcı konut hizmetlerinin ikamesi haline getirilmemesidir (Birelma, 2014: 295).

1.2.2.2. Geçici konut uygulamaları, basamak modeli

Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Kıta Avrupası'nda evsizlikle ilgili en yaygın uygulama acil barınak hizmetleridir. Barınak hizmetinin evsizlikten çıkma noktasında yeterli olmadığı durumlarda ise geçiş evleri, destekli konut uygulamaları, kalıcı konut gibi konut hizmetleri söz konusu olmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde *Department of Housing and Urban Development* (HUD) geçiş evlerini şu şekilde tanımlamıştır. “Geçiş evleri mental yahut fiziksel engelleri bulunan evsiz bireylerin ve çocukları olan evsiz ailelerin genellikle 24 aylık bir süre içerisinde kalıcı konut sahibi olmalarını destekleyen bir programdır” (Barrow, 2004a: 268). Geçici konut uygulamaları ve geçiş evleri programlarında uygulanan hizmet modeli ise basamak modelidir.

Acil barınaklarla karşılaştırıldığında geçiş evleri daha küçük ölçekli, daha fazla mahremiyet imkânı sunan, hedef odaklı servis hizmeti sağlayan, kalış süresi belli bir limite tabi olan programlardır. Ayrıca mental hastalıkları ve bağımlılıkları bulunan kişiler için de evde tedavi hizmetleri sunar. Yani konut ve klinik hizmetleri bir aradadır. Kalıcı konut hizmetleri ile karşılaştırıldığında ise geçiş evlerinin zaman kısıtları vardır ve bu programlarda kullanıcıların davranışlarını değiştirmeye odaklanılır. Davranış değişimi ile ilgili kriterler hizmete kabul edilme ve hizmetin dışında kalmanın şartlarını oluşturur (Barrow, 2004a: 268). Geçiş evleri kalış süresine (genellikle 3 ay, 24 ay veya daha fazla), konutun fiziksel özelliklerine (apartman dairesi veya toplu hizmet merkezleri) ve hizmet verilen profile (madde bağımlıları, aileler vb.) göre farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar merkezlerin operasyonel hedefleri için de belirleyici olmaktadır. Bazı durumlarda geçiş evleri sadece kalıcı konut için sırada bekleyen insanlar tarafından geçici süreyle kullanılır. Bununla birlikte, özellikle bağımlılar gibi daha fazla desteğe ihtiyaç duyanlar için barınak ile kalıcı konutlar arasında bir geçiş işlevi görür. Dolayısıyla bağımlılıkla mücadele, genel sağlık, iş bulma ve eğitim programları gibi hizmetleri de daha yoğun olarak bünyesinde barındırır (Rog ve Holupka, 2004: 317).

Amerika Birleşik Devletleri'nde geçiş evleri projesinin ortaya çıkması düşük maliyetli konut imkânının giderek azaldığı, konut için devlet teşviklerinin kaldırıldığı, refah dağılımındaki eşitsizliklerin yükseldiği, akıl hastaları için kurumsuzlaştırma projesinin uygulandığı ve bağımlılık problemlerinin arttığı 1980'li yıllara tekabül eder. Barınakların evsiz aileler için uygun olmaması ve bağımlılığı ve mental bozukluğu bulunan evsizlerin

konut istikrarı sağlayamaması geçiş evleri projesinin temel kuruluş gerekçelerini oluşturmuştur. Bu dönemde evsizlik alanında hizmet veren sosyal hizmet organizasyonları, evsizlerin yaşamış olduğu akıl hastalığı ve bağımlılık gibi çoklu problemlerin, evsizlerin konut istikrarını sağlayamamasının temel sebebi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çoklu problemler dolayısıyla bu kişiler sokak popülasyonu içerisinde en fazla risk altında olan gurubu da oluşturmaktadır. Dolayısıyla öncelikli olarak bu kişilerin temiz ve ayık olmalarının sağlanması, yani davranışlarında değişim yaratılarak konut için hazır hale getirilmesi gerektiği düşüncesi ön plana çıkmıştır. Sonuç olarak çoklu problemleri olan evsizler için psikiyatrik tedavi, bağımlılık tedavileri ile beraber dışarı çıkma yasakları gibi uygulamalar/kısıtlar konut sağlanması için bir koşul olarak ortaya konmuş, hizmet merkezleri tarafından da bir baskı aracı olarak kullanılmıştır. Bu dönemde tedaviye devam etme konut için hazır olmanın tek seçeneği olarak görülmüş ve evsiz hizmetlerinde bu tutum öncelik kazanmıştır (Tsemberis, 2004: 278).

1995 yılında yapılan araştırmalar geçiş evleri projesinin, iş imkânları ve düşük maliyetli konut bulma sıkıntılarına rağmen özellikle evsiz ailelerin kalıcı konut sahibi olmaları bakımından %70 oranında verimli olduğunu göstermiştir. Yine bu programa dâhil olan bireylerin, konut istikrarı, gelir ve klinik durum açısından iyiye doğru bir gidişat gösterdiği araştırma sonuçlarında ifade edilmiştir. Bununla birlikte, geçiş evlerini ve basamak modeli programını yarıda bırakanların oranının yüksek olması temel eleştirilerden biri olmuştur. Bu noktada temel sorunsal da geçiş evlerinin kalıcı evlere geçiş sürecinde zaruri bir adım olup olmadığıdır. Özellikle aileler için geçiş evleri basamağının kaldırılması, ailelerin direkt kalıcı konutlara alınarak, servis hizmetleri imkânının sunulması alternatif projeler olarak tartışılmaya başlanmıştır (Barrow, 2004a: 269). Bu tartışmalar ekseninde son dönemde özellikle evsiz aileler ve kronik evsiz yetişkinler için konutun öncelikli ve koşulsuz hizmet olarak sunulduğu hizmet programları uygulamaya konmuştur. Literatürde önce konut, destekli konut veya kalıcı konut şeklinde farklı biçimlerde kavramsallaştırılan bu programlarda evsiz bireyin herhangi bir kriteri yerine getirmesi gerekmeden kalıcı bir konutta ikamet etmesi mümkün olabilmektedir. Evsiz bireyler burada bir kiracı gibidirler ve evlerin kullanım hakkı tamamen kendilerine aittir (Allen, 2004: 144).

Geçici konut ve basamak modeli evsizliğin nedeni olarak, evsizlerin yetersizliğini ve bireysel problemleri öne çıkardığı, dolayısıyla bu doğrultuda bir hizmet kurgusu yaptığı için eleştirilmiştir. Ayrıca geçici konutların evsizlere onların aktüel problemleri ve kapasiteleri ile uygun olmayan, yerine getirebilmelerinin çok güç oluşu, ağır şartlar dayattığı da sıkça gündeme gelmiştir. Bu ağır şartlar evsizlerin bu programlara rağbetinin düşük olması sonucunu doğurmuştur. Bir başka eleştiri de geçici konutların evsizlerin damgalanma riskini artırdığı yönündedir. Bu programlara ayrılan yüksek fonların düşük maliyetli düzenli konut sağlama gibi yeni ve alternatif uygulamalar için kaynak olarak kullanılmasının mümkün olduğu da sıkça vurgulanmaktadır (Barrow, 2004a: 268).

1.2.2.3. Kalıcı konut uygulamaları, önce konut modeli

Basamak modeline yöneltilen söz konusu eleştiriler sonrasında önce konut modeli 1990'lı yıllarda bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Önce konut modeline göre ağır mental

rahatsızlıkları veya bağımlılık problemleri olan evsizler herhangi bir aşama kaydetmeleri beklenmeden ve ayıklık ile tedavi bir dayatma olarak sunulmadan, koşulsuz olarak öncelikle kalıcı bir konuta yerleştirilir.

Önce konut modelinin iki temel ön kabulü vardır. Birincisi, konut tüm insanlar için koşulsuz temel bir haktır. İkincisi ise müracaatçı değişimle ilgili kendi seçimini yapabilme hakkına sahip olmalıdır. Bu modelde konut temini ve tedavi operasyonel ve değerlendirme kriterleri farklılaşan iki değişik çalışma alanı olarak ele alınır. Müracaatçının seçim yapması devam eden bir süreçtir. Öncelikli olarak sokak çalışması ile evsizlerle diyalog kurulur ve evsizlere bir ev isteyip istemedikleri sorulur. Evi kabul eden kişi, tedavi veya başka herhangi bir destek isteyip istemediği ile ilgili kararı kendisi verir. İlk seçim konut olduğu için modelin adı “Önce Konut” olarak belirlenmiştir (Tsemberis, 2004: 278).

Önce konut modelindeki temel argümanlardan bir diğeri ise, özellikle bağımlılık ve mental rahatsızlıkları bir arada yaşayan evsizler için “zararı azaltma” hedefidir. Çünkü yapılan birçok araştırmada hem bağımlılık hem de mental/psikolojik problemleri bir arada yaşayan evsiz insanların ayıklık ve tedaviyi bir şart olarak dayatan basamak modelinde sorunlarını çözemedikleri ortaya çıkmıştır. Mental problemler ve bağımlılığın bir arada bulunması bireyin evsizlik riskini ve sokak yaşamında savunmasızlığını arttırmaktadır. Aynı zamanda kişinin sokakta yaşamak zorunda olması yine mental rahatsızlıkları ve bağımlılık problemlerini daha ileri bir boyuta taşıyabilmektedir.

Araştırma sonuçları, tedavi ve arınma zorunluluğu olan evsiz programlarında, çifte teşhisi bulunan (akıl hastalığı ve bağımlılık) evsiz bireyin, samimiyetle bu programlara devam etse bile çoğunlukla başarılı olamadığını göstermektedir. Vaka örneklerine göre psikiyatrik veya mental problemi bulunan bireyin, özellikle hastalığının kötüleştiği dönemlerde, bağımlılık problemi artmaktadır. Bu durumda birey arınma şartlı konut programlarında sorun yaşamakta ve sonuç olarak da program dışı kalmaktadır. Önce konut modelinin temelinde yer alan zararı azaltma ilkesi de öncelikli olarak bağımlı kişi ile bağlantı kurup durumunu stabilize etmeye yöneliktir. Önce konut modelinde bağımlılığa katkıda bulunan ve pekiştiren faktörler daha sonra ele alınır. Evsiz bireye öncelikle sürekli ve bağımsız bir konut imkânı sağlanır. Tedavi ve ayıklık bir şart olarak sunulmaz ve tedavi ve hizmet servislerine zorlama olmadan yönlendirme yapılır. Tedaviyi tercih etmeme veya tedavi ile ilgili başarısızlıklar konut hakkının geri alınmasına yol açmaz. Önce konut uygulaması bu bağlamda evsiz bireylerin olası travma ve risklerini tutarlı bir biçimde azaltır. Basamak modelinde olduğu gibi önce konut modelinde de bireyin maddeden uzak durması ve tedavisinin düzenli ve sürekli yapılması öncelenir. Bununla birlikte önce konut modeli ve bu modelin temelinde yer alan zararı azaltma hedefi ideal olanın dışında alternatif imkânlar ve yollar sunar. Bağımlılıkla ilgili programlarda da yoğun olarak kullanılan zararı azaltma modelinde hedef değişimin basamaklar halinde olmasıdır. Küçük adımlar atılarak müracaatçının kendine olan saygı ve itibarının artırılması ve böylelikle diğer sorunların giderilmesi için motivasyon kazanılması amaçlanır. Modelin felsefi arka planında müracaatçının her birey gibi doğru kararlar verme kapasitesine sahip olduğu düşüncesi yer alır. Müracaatçı kendi yaşamına

yön verebilecek kapasitedeki rasyonel bir varlıktır. Bu nedenle hedeflerin müracaatçı tarafından belirlenmesi, çalışma ekibinde yer alanlarınsa ona destek olması söz konusudur. Önce konut modeli bu yönüyle de müracaatçıların sağlıklı kararlar veremeyeceğini düşünen medikal modelden ayrılır (O'Callaghan ve Tsemberis, 2004: 189-191).

Önce konut modelinin bir diğer argümanı da insanların ihtiyaçları ile ilgidir. Evsiz bireyler oldukça zor şartlar altında her gün hayatta kalma mücadelesi içerisinde, dolayısıyla sürekli olarak aşırı stres halindedirler. Böyle bir durumda tedavi öncelikleri arasında yer almaz. Pek çok araştırma, evsizliğin tedavi motivasyonunu azalttığını, her gün yaşanan tükenmişlik ve aşağılanma durumları ile baş edebilmek için alkol ve madde kullanımını arttırdığını göstermiştir. Zararı azaltma ilkesine dayanan önce konut modelinde bireyin öncelikleri değiştirilmeye çalışılır. Hayatta kalma ile ilgili temel ihtiyaçlar giderildikten sonra, bireyin kaygı düzeyi azalır. Ancak bu aşamadan sonra, tedavi, iş bulma, aile ve arkadaş ilişkilerini düzenleme gibi ihtiyaçlar bireyin karar ve talepleri doğrultusunda öncelikler arasına dâhil edilebilir (O'Callaghan ve Tsemberis, 2004: 192)

Önce konut modelini uygulayan programlarda yapılan takiplerde konut sürekliliğini sağlama oranı %88 olarak ortaya konmuştur. Bu oranın %47'si ise daha önce basamak modeli çerçevesinde sisteme dâhil olup konut için hazır olmadığı düşünülen kişilerden oluşmaktadır (Tsemberis, 2004: 279). Önce konut ve basamak modelinin başarı oranlarının karşılaştırılması ile ilgili olarak yapılan bir başka boyamsal araştırmanın sonuçlarına göre ise, 24 ayın sonunda önce konut programına alınan evsiz bireylerin sadece %3'ünün, basamak modeli çerçevesinde programa alınanların ise %24'ünün literal olarak evsiz kaldığı tespit edilmiştir. Yine önce konut programındakilerin %78'i istikrarlı bir konuta sahipken, diğer programdakilerin sadece %27'si istikrarlı bir konut edinebilmişlerdir. Diğer bir bulgu ise önce konut programına dâhil olanların, basamak programına dâhil olanlara oranla alkol ve madde kullanımını daha da azaltmış olmasıdır (O'Callaghan ve Tsemberis, 2004: 193). Önce konut uygulamaları dâhilinde destek hizmeti almayı kabul edenler üzerinde yapılan farklı araştırmalar ise genel olarak modelin, bağımsız apartman dairelerinde kalıcılık temelli yürütüldüğü için damgalanma riskini ve beraberinde gelen psikolojik baskıyı azalttığını, kişinin tedavi için kendi kararını vermiş olması dolayısıyla istikrarı arttırdığını, evsizler için daha kolay kabul edilen bir sistem olması dolayısıyla da daha fazla evsizi sisteme dâhil edebildiğini göstermiştir. Program ayrıca basamak modeline nispeten ekonomik olarak daha sürdürülebilirdir. Üstelik yaşam memnuniyeti ve mutluluk oranları bu modelde daha yüksek bulunmuştur (Culhane, 2002; Tsemberis ve Eisenberg, 2000; Schutt ve Goldfinger, 1996).

Her iki modelin de olumlu yönlerini ön plana çıkaran farklı araştırma sonuçları mevcuttur. Bu noktada göz önünde bulundurulması gereken husus her iki modelin de farklı operasyonel hedefleri olduğudur. Bu operasyonel hedeflerden hangisinin tercih edilmesi gerektiği yahut iki modelin karşımı bir modelin mi tercih edileceği evsizlikle mücadele eden bölgelerin içerisinde bulunduğu uygun maliyetli konut stoku, refah

hizmetlerinin genişliği, istihdam edilebilecek personelin niceliği ve niteliği, kronik ve geçici evsizlerin evsiz nüfus içerisindeki oranı ile de ilgilidir. Basamak modeli, her ne kadar evsizlerin devamlılığını sağlamada başarısız ve nispeten maliyetli olsa da, mental ve zihinsel problemlerin çözümü, bireylerin aynı zamanda sosyalleşmesi ve süreç içerisinde tekrar aktif hale getirilmesi açısından başarılıdır (Tainio ve Fresrikson, 2001). Önce konut modeli maliyet olarak uygun ve evsizlerin devamlılığını sağlamada daha başarılı olsa da tedavi ve rehabilitasyon bu modelin öncelikli operasyonel hedefleri arasında yer almaz. Dolayısıyla bu modelin uygulanmış olduğu bölgelerde genel refah hizmetleri yeterince geniş değil ise ve bir alternatif olarak önce konut modeline dâhil olan evsizlere sunulamıyorsa, evsiz bireyin yaşamış olduğu sosyal izolasyonun devam etmesi ve ekonomik olarak hedef kitlenin pasif kalması olasılığı yüksektir. Bu durumda konut temini ile yalnızca evsizlerin güvenliği sağlanır ve onlara emniyet hissi verilir (Busch-Geertsema vd., 2010: 70-73; Atherton ve McNaughton, 2008). Diğer taraftan genel halk için dizayn edilmiş sosyal yardım ve hizmetlerin çeşitli ve yaygın olmadığı minimalist refah devletlerinde, önce konut modeli çerçevesinde evsizler için gezici destek hizmetlerinin sıfırdan planlanıp uygulanması çok daha yüksek bir maliyeti de beraberinde getirebilir.

1.2.3. Avrupa Birliği’nde evsizlik ve evsiz hizmetleri

Günümüzde ülkeler yaygın olarak refah hizmetleri, konut politikaları, sosyal konut üretimi ve spesifik ihtiyaçları bulunan savunmasız gruplara verilen hizmetler yoluyla evsizlik riskini yönetmeye çalışmaktadırlar. Stephens ve Fitzpatrick (2007) refah rejimleri ve evsizlik üzerine yürütmüş oldukları araştırmada ikili bir hipotez geliştirmişlerdir. Bu hipoteze göre, evsizlik oranı sosyal eşitsizlik ve yoksulluğun göreceli olarak daha düşük olduğu kapsamlı refah sistemleri bulunan ülkelere, yoksulluk ve eşitsizliğin daha yüksek olduğu zayıf refah sistemlerine sahip olan ülkelere oranla daha düşüktür. Hipotezin ikinci kısmı ise evsizlerin nitelikleri ile ilgilidir. Kapsamlı refah rejimleri bulunan ülkelerdeki evsizlerin büyük bölümü bağımlık problemleri veya mental rahatsızlığı olan, dolayısıyla karmaşık destek ihtiyacı içerisindeki kronik evsizlerdir. Refah sistemleri zayıf olan ülkelere ise yoksulluk ve uygun maliyetli konut yetersizliği evsizliğin öncelikli sebebi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle destek hizmeti ihtiyacı düşük olan geçici evsizlerin oranı bu ülkelere daha yüksektir. Her ne kadar bu ikili hipotez karşılaştırmalı verilerle sınanamamış olsa da, refah sistemleri ve hizmetlerinin evsizliğin boyutu (nitel ve nicel) ve deneyimlenmesi üzerinde etkili olduğu açıktır.

Ülkelerin evsizlikle ilgili politika ve hizmetleri, evsizlik probleminin boyutu ve refah sistemleri bağlamında kısmen değişiklikler gösterse de, bir tarama yapıldığında 2010 yılından itibaren evsizlik politika ve hizmetlerinde ağırlığın, evsizliğin önlenmesi ve “önce konut” modeline verildiği görülmektedir. Bu noktada evsizlik ve nedensellik bağlamında yürütülen araştırmalar ve teorik tartışmalar belirleyici olmaktadır. Son dönemde evsizliğin ortaya çıkışında ve yaygınlaşmasında yapısal eşitsizliklerin belirleyiciliğine dair vurgu artmış olsa da bu yapısal eşitsizlikleri önlemeye yönelik politika ve hizmetleri merkeze alan bir anlayış evsizlik bağlamında yaygın değildir. Yapılan daha ziyade bu eşitsizliklerin sonuçlarını insanlar için daha katlanılabilir hale

getiren politikalar üretmek ve evsizlik ortaya çıktıktan sonra evsizliği yönetmeye çalışmaktır.

Avrupa ülkelerinde evsizlere yönelik yeniden yerleşim politikalarını analiz eden Harvey (1999) evsizlere hizmet veren kurumların büyük bir kısmının, küçük ölçekli belli hedef gruplarını gözetken (çocuklu kadınlar ve aileler gibi), yemek ve barınma gibi temel ihtiyaçları gidermeyi amaçlayan kurumlar olduğunu ifade etmiştir. Bu kurumların üçte ikilik bir kısmı gönüllü kuruluşlar ve STK'lerden oluşmaktadır. Bu oran güçlü filantropik ve dini değerlere sahip olan ülkelerde %90'a kadar yükselmektedir. İkinci sırada ise danışmanlık hizmeti veren kurumlar yer almaktadır. Lobi ve araştırma faaliyetleri ile ilgilenen ve evsizlerin yeniden yerleşimlerinin sağlanmasına dair çalışmalar yürüten kurum sayısı ise oldukça azdır.

Avrupa ülkeleri içerisinde karşılaştırmalı bir analizi mümkün kılacak ortak bir evsizlik tanımı ve istatistiksel çalışmalarda bir eşgüdüm bulunmamaktadır. Bununla birlikte FENATSA'nın⁶ (European Federation of National Organisations Working with the Homeless - Evsizler İçin Çalışan Ulusal Örgütlerin Avrupa Federasyonu) son 25 yıl içerisinde geliştirmiş olduğu evsizlik tipolojisi ve evsizlik araştırmaları üzerine yapmış oldukları yöntemsel tartışmalar Avrupa içerisinde evsizlik ve evsizlik hizmetlerinin sistematik olarak betimlenmesini mümkün kılmaktadır.

FEANTSA'nın çalışmamızın “evsizlik tanımları” kısmında da yer verilen Evsizlik ve Konut Dışlanması Avrupa Tipolojisi (ETHOS), Avrupa ülkelerinde evsizlik ve konut dışlanmasını anlamak ve ölçmek için yaygın olarak kullanılan bir referanstır. Yine de Avrupa Birliği ülkeleri içerisinde kabul gören genel bir evsizlik tanımı ve tipolojisi mevcut olmadığı için üye ülkeler içerisinde evsizlik durumunun ağırlığını ve genel eğilimleri karşılaştırmalı olarak analiz edebilmek çok mümkün görünmemektedir. Her ne kadar üye ülkelerden alınan mevcut istatistikler bulunsa da, bu istatistikler ülkelerin mevcut evsizlik tanımları, kullanmış oldukları metodoloji, uygulamaların yapılmış olduğu zaman ve coğrafi kapsamlara göre ülkeden ülkeye geniş ölçüde farklılık göstermektedir. Bununla birlikte ekonomik resesyondan sonra Avrupa'da evsizlerin sayısındaki artışla birlikte evsiz profilinin de değişmekte olduğuna dair kanıtlar mevcuttur. Konut piyasaları artık sadece en savunmasız olanları değil giderek daha fazla insanı dışarıda bırakmaktadır. Bugün Avrupa'da genç olmak, madde bağımlısı aile üyesine sahip olmak veya göçmen olmak gibi sosyal faktörler konut piyasasının dışında kalma ihtimalini

⁶ 1989 yılında bir sivil toplum örgütlenmesi olarak Brüksel'de kurulan Federasyonun nihai hedefi, Avrupa'da evsizliğin sonlandırılmasıdır. Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler Konseyinde danışmanlık statüsüne sahip olan FEANTSA'nın 28'i Avrupa Birliği üye ülkeleri olmak üzere 30 Avrupa ülkesinde çalışan 130'dan fazla üye kuruluşu bulunmaktadır. Kurum 1991 yılında evsizlik ve konut dışlanması ile ilişkili nitelikli araştırmalar ortaya koyabilmek için Avrupa Evsizlik Gözlemevi'ni (European Observatory on Homelessness) kurmuştur. Gözlemevinin başlıca çıktıları iki yılda bir yayınlanan “Avrupa'da Evsizlik Dergisi” ve her yıl yayınlanan karşılaştırmalı araştırmalar serisidir. Gözlemevi aynı zamanda evsizlik ile ilgili olarak ulusal ve uluslararası resmi belge, rapor, araştırma sonuçları, yayın ve kitapların bir arşivini de sunmaktadır (European Observatory on Homelessness).

arttıran riskler olarak karşımıza çıkmaktadır (Serme-Morin, 2017: 2). Bununla birlikte üye ülkelerde ETHOS temelinde kimin evsiz kabul edildiğı, ülkeden ülkeye değışiklik göstermektedir. Kimi ülkeler çok daha geniş bir tanım yaparken kimi ülkeler oldukça dar anlamıyla evsizliğı tanımlamaktadır.

Tablo 4. 13 Avrupa Birliği Ülkesinde ETHOS Bağlamında Evsiz Kategorileri

ETHOS Kategorisi	Çatısız			“Ev”siz			
ETHOS Operasyonel Kategoriler	Sokakta Yaşayan	Acil durum barınaklarında kalanlar	Evsizler için dizayn edilmiş konaklama merkezlerinde kalanlar	Kadın sığınma evlerinde kalanlar	Göçmenler için dizayn edilmiş konaklama merkezlerinde kalanlar	Kurumlardan serbest bırakılacak/taburcu edilecek kişiler	Evsizlik nedeniyle destek alan kişiler
Belçika	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Bazı Durumlarda	Evet
Hollanda	Evet	Evet	Evet	Bazı Durumlarda	Hayır	Evet	Evet
İsveç	Evet	Evet	Evet	Evet	Hayır	Bazı Durumlarda	Bazı Durumlarda
Polonya	Evet	Evet	Evet	Evet	Hayır	Hayır	Evet
İrlanda	Evet	Evet	Evet	Evet	Hayır	Evet	Hayır
Finlandiya	Evet	Evet	Evet	Evet	Hayır	Bazı Durumlarda	Bazı Durumlarda
Almanya	Evet	Evet	Evet	Bazı Durumlarda	Bazı Durumlarda	Hayır	Bazı Durumlarda
Birleşik Krallık	Evet	Evet	Evet	Bazı Durumlarda	Hayır	Hayır	Evet
İspanya	Evet	Evet	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Bazı Durumlarda
Portekiz	Evet	Evet	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır
Fransa	Evet	Evet	Bazı Durumlarda	Hayır	Hayır	Hayır	Bazı Durumlarda
Çek Cumhuriyeti	Evet	Evet	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır
Bulgaristan	Evet	Bazı Durumlarda	Bazı Durumlarda	Hayır	Hayır	Bazı Durumlarda	Hayır

Kaynak: Pleace vd., Social Housing Allocation and Homelessness, 2011

Avrupa Birliği üye ülkelerinin evsiz sayısı ile ilgili izlemiş oldukları veri toplama teknikleri de değişim göstermektedir. Anket tekniğini kullanan ülkelere İtalya, Fransa, İspanya ve Portekiz ulusal ölçekli evsiz sayımları yapmaktadır. Bu sayımlara sokakta geceleleyen ve evsizler için dizayn edilmiş otellerde kalan kişiler dâhil edilmektedir. Yine anket tekniği kullanan İrlanda, İngiltere, Hollanda ise aynı profilin sayımını sadece başkentlerinde yapmaktadır. Finlandiya, İrlanda, İsveç, Danimarka ise yerel yönetimlerin bölgelerinde yapmış oldukları anket sonuçlarını derleyerek ulusal bir evsiz sayısına ulaşmayı tercih etmektedir. Danimarka, İngiltere, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Hollanda, Almanya, Avusturya, Portekiz aynı zamanda evsizlere hizmet veren merkezlerin kayıt sistemlerini temel alarak da veri toplayan ülkelerdir (Busch-Geertsema vd., 2010: 26-27).

Bununla birlikte Avrupa Birliği üye ülkelerinin 2011 nüfus sayımında ülkelerin evsiz sayıları ile ilgili de veri toplamaları ve birliğe sunmaları zorunlu tutulmuş olmasına rağmen, bu verilerin hangi sorularla ve nerelerde toplanacağına dair şartlar belirlenmemiş, ülkelerin inisiyatifine bırakılmıştır. Ülkelerin sorumluluğu sadece veri toplamak ve verileri nasıl topladığını bildirmektir. Bu nedenle bu sayım sonrasında da Avrupa Birliği için karşılaştırmalı bir veri setine ulaşmak yine mümkün olmamıştır (Babtista vd., 2012). Aşağıdaki tabloda bazı ülkelerin sayım sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 5. 2011 Avrupa Birliği Nüfus Sayımına Göre Evsiz İnsanların Sayısı

Ülke	Evsiz Sayısı	1000 kişiye oranı	Uyarı
Çek Cumhuriyeti	11.496	1,10	Sadece gece barınaklarında ve evsizler için dizayn edilmiş hizmet merkezlerinde kalanlar sayılmıştır. Sokakta geceleleyenler dâhil edilmemiştir.
Fransa	16.339	0,25	Bu veri muhtemelen oldukça düşük bir tahmindir. INSEE ve INED'in ⁷ ortak yürüttüğü anket çalışmasına göre 2001 yılında evsiz sayısı 86.000, 2012 yılında ise 141.500 olarak tahmin edilmiştir.
İrlanda	3.808	0,82	Sayımın yapılmış olduğu gece acil barınma, geçici veya uzun süreli konaklama merkezlerinde kalan kişiler ile birlikte sokakta geceleleyenler sayıma dâhil edilmiştir.
İtalya	34.653	0.58	Sayım esnasında kalacak herhangi bir sabit ve kayıtlı adresi bulunmayan kişiler evsiz olarak kayıt edilmiştir.
Polonya	8.699	0,23	Sokakta geceleleyen ve evsiz barınma merkezlerinde kalan kişiler dâhil edilmiştir. Veriler yerel yönetimler tarafından tutulan kayıtlar üzerinden alınmıştır.
Portekiz	696	0,07	İlgili veri sokakta geceleleyen evsizlerin sokak sayısı ve evsiz insanlar için hizmet veren gece barınaklarından elde edilmiştir.
Birleşik Krallık	240	Veri yok	Bu veri İngiltere ve Galler bölgesindeki servis sağlayıcıların sokakta geceleleyen insan sayısına dair tahminlerine dayanıyor. CHAIN ⁸ veri tabanına göre ise 2010/2011 döneminde 1.908 İngiliz vatandaşı eş zamanlı sokakta gecelemiştir. Evsiz sokak sayımlarında ise 1800 kişinin (eş zamanlı olarak farklı yerlerde) sokakta gecelediği sonucuna ulaşılmıştır. Sokakta kalanlar dışındaki evsiz profil sayımlara dâhil edilmemiştir.

Kaynak: Busch-Geertsema vd., 2014: 40

⁷ INSEE – National Institute of Statistic and Economic Studies (Ulusal İstatistik ve Ekonomi Çalışmaları Enstitüsü)

INED – The French Institute for Demographic Studies (Fransa Demografik Araştırmalar Enstitüsü)

⁸ CHAIN (Combined Homelessness and Information Network), Londra'nın sokak popülasyonu ve sokakta yaşayanlarla ilgili olarak oluşturulmuş, profile ilgili hizmet veren servis sağlayıcıların tümünün ortaklaşa kullandığı bir veri tabanıdır. Londra Belediyesi tarafından finanse edilen ve St. Mungo tarafından yönetilen sistem, sokakta yaşayanlarla ilgili olarak İngiltere'nin en detaylı ve kapsamlı bilgi kaynağıdır (St. Mungo's).

Avrupa Birliği ülkeleri arasında farklılaşan refah rejimleri uygulamalarının evsizlerin sayısı ve evsizliğin doğası üzerinde en fazla etkisi olan yapısal faktörlerden biri olduğu düşünülmektedir. Bu konuda refah rejimleri farklılaşan ülkeler arasında evsizlerin sayısı üzerinden karşılaştırmalı bir analiz yapmak yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü mümkün değildir. Fakat teorik olarak geniş ve kapsamlı refah rejimleri ve uygulamaları olan ülkelerin evsiz sayısının, dar ve kapsamsız uygulamaları olan ülkelere göre daha düşük olması beklenebilir. Refah rejimleri ve evsizlik ilgisi, evsizlik ortaya çıkmadan önce ve evsizliğin deneyimlenmesi esnasında iki farklı bağlamda kurulur. Stephans ve diğerleri (2010: 257) farklı Avrupa ülkelerindeki vaka çalışmaları üzerinden refah rejimlerinin evsizliğin ortaya çıkması ile açıkça ilişkili olduğunu, incelenen sosyal demokrat refah rejimlerinde (İsveç ve Hollanda) evsiz kalma riskine sahip kişilere yönelik en güçlü koruma/içerme hizmetlerinin sunulduğunu, Akdeniz refah rejimlerinde (Portekiz) zayıf korumanın, geçiş rejimlerinde (Macaristan) ise en zayıf korumanın mevcut olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Evsizliğin ortaya çıkması ve deneyimlenmesinde etkili yapısal nedenlerden bir diğeri ise konut piyasasıdır. Uygun maliyetli konut imkânının düşük olduğu bölgelerde evsizlik oranının daha yüksek olduğuna dair kanıtlar sunan araştırmalar mevcuttur. Bu durum şehirlerarasında karmaşık bölgesel desenlerin ortaya çıkmasına da sebep olmaktadır. Kentlerin gerçek veya metaforik olarak periferisinde yer alan daha fakir bölgelerinde evlerin maliyeti çok daha uygunken ve dolayısıyla evsizlik oranı düşüken, daha zengin ama eşitsizliğin çok daha fazla olduğu bölgelerinde konut maliyetleri çok daha yüksektir. Dolayısıyla düşük gelirlilerin konuta erişim sağlayabilmesi çok daha zordur (Stephans vd., 2010: 14). Bu bilgi, düşük gelir gurubunu hedefleyen konut sübvansiyonları, konut ödenekleri ve sosyal konutların evsizliğin ortaya çıkması ve azaltılması noktasında önemli olduğunu göstermektedir. AB’de liberal refah rejimine sahip olan ülkelere nüfusun en yoksul %15’lik kesiminin %35’i sübvansiyon edilen veya kiradan muaf olan konutlarda yaşarken, genel nüfus içerisinde sübvansiyon edilen veya kiradan muaf konutlarda yaşayanların oranı %16’dır. Bu oranlar sosyal demokrat refah rejimlerinde sırasıyla, %12 ve %14’tür. Dolayısıyla konut ve evsizlik ilişkisinde önemli olan hususlardan biri de elde bulunan uygun maliyetli veya sübvansiyon edilen konut stoku değil, en yoksul veya evsiz nüfus için hedeflenen sosyal konutların oranı ve yeterli olup olmadığıdır. (Busch-Geertsema vd., 2010: 34).

Bununla birlikte sadece refah rejimlerini belirleyen geniş makro desenler ve içerme politikaları üzerinden evsizliği anlamaya çalışmak, yerel düzlemde evsizlik bağlamında ortaya çıkan değişimlerin göz ardı edilmesine neden olabilir. Örneğin, Busch-Geertsema ve Benjaminsen (2014) sosyal demokratik refah rejimine sahip olan Danimarka ile korporatist bir refah rejimine sahip olan Almanya’da uygulanan iş gücü piyasası reformlarının evsizliğin daha kötü boyutlara ulaşması üzerinde potansiyel bir etkisi olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Yine makro refah hizmetlerinin yanı sıra, yerel olarak bu hizmetlerin verilisinin nasıl düzenlendiği de evsizliğin deneyimlenmesi üzerinde etkilidir. Örneğin refah hizmetlerinin sunumunda devletçi bir geleneğe sahip olan İsveç’te evsizlik hizmetlerinin tümü ya Hristiyan hayırsever örgütleri ya da özel ve kar amaçlı kuruluşlar tarafından verilmektedir. Bunun hizmet üzerindeki yerel etkisi değerlendirilmesi gereken

bir nüanstır. Dolayısıyla refah rejimlerinin ve konut piyasasının teorik etkisi kabul edilse bile, yerel nüanslar ve refah politikalarının uygulanış biçimi de belirleyici hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Busch-Geertsema vd., 2010: 34).

Üye ülkelerin refah ve konut sistemleri ile sosyal içirme politikalarının yanı sıra, sosyal dışlamaya dair uygulamaları da evsizlik hususunda belirleyici olmaktadır. Yasal bir sosyal dışlama kurumu olan hapisaneler bu konuda önemli bir örnektir. Yapılan araştırmalar hapisaneye giriş ve çıkışların, uzun süreli veya kısa süreli olarak iş ve konut stabilizasyonunu olumsuz yönde etkilediğini göstermiştir. Üye ülkelerin refah rejimleri ve tutuklanma oranlarına bakıldığında, sosyal demokrat rejimlerde tutuklanma oranlarının en düşük olduğu, liberal ve post-sosyalist liberal rejimlerde ise en yüksek olduğu görülmektedir. Bunun evsizlik oranı üzerindeki etkisi, evsizlik ve tutukluluk arasındaki ilişkileri sorgulayan çalışmalarda oldukça açık bir biçimde görülmektedir. Üye ülkelerdeki bir diğer sosyal dışlamacı politika ise özellikle son dönemde kamusal alanın kullanımının düzenlenmesi ile ilgilidir. Kamusal alanlarda ve yarı-kamusal (tren istasyonu ve AVM gibi) alanlarda alkol tüketimi, uyuma, dilenme gibi eylemlere müdahale edilmesi, evsizlerin sayısında olmasa bile tecrübeleri üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. İlgili tartışmanın bir tarafında bu müdahalelerin evsizleri cezalandırdığı, kriminalize ettiği ve dışladığını savunanalar, diğer tarafında ise evsizleri koruduğunu savunanlar yer almaktadır. İkinci grupta yer alanlar “zorlayıcı bakım” olarak adlandırdıkları bu uygulamaları, evsizlere hizmet veren kurumlara yönlendirdiği için sosyal içermeci bir pratik olarak değerlendirirler (Busch-Geertsema vd., 2010: 35).

Üye ülkelerin evsizlik hizmetlerine biraz daha detaylı bakıldığında, üye ülkelerin büyük çoğunluğunda evsiz insanlara para yardımı ve hizmet sunmayla ilgili devlet sorumluluğunun sosyal yardım yasaları çerçevesinde düzenlendiği görülmektedir. İngiltere ve İrlanda’nın dâhil olduğu az sayıda ülkede ise evsizlik hizmetleri konut yasaları çerçevesinde düzenlenmektedir. Hizmetlerin planlanması, uygulanması ve fonlanması ile ilgili sorumluluk bazı ülkelerde (Yunanistan ve Slovenya) merkezi yönetimde, üye ülkelerin çoğunluğunda ise yerel yönetimlerde dir. Avusturya, Finlandiya, Almanya, Hollanda, Portekiz örneklerinde olduğu gibi yerel yönetimler çoğu zaman bu sorumlulukların servis sağlayıcısı olarak sivil toplum örgütleri ile işbirliğine (hizmet satın alma yoluyla) giderler. Almanya, İsveç, İngiltere ve Macaristan’da yerel yönetimler aynı zamanda direkt servis sağlayıcısı olarak da hizmet verirler. Ülkelerin yönetim biçimleri hizmetlerin planlama ve fonlanması üzerinde etkilidir. Devlet sosyalizminin uzun yıllar hüküm sürdüğü Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde genel eğilim, hizmetlerin merkezi hükümet tarafından planlanıp fonlanması yönündeyken, eyalet sisteminin hâkim olduğu Avusturya, Almanya, İspanya gibi ülkelerde federal yapı daha etkilidir. Avrupa ülkelerinin çoğunda hizmet sağlayıcıları büyük oranda sivil toplum örgütleridir. İskandinav ülkelerinde ise sivil toplum örgütlerinin hizmet sağlamadaki rolü nispeten daha azdır. Ticari işletmeler ise evsiz hizmetlerinde çok fazla yer almazlar. Bununla birlikte otel hizmetinin ticari işletmelerden satın alındığı hizmet örnekleri giderek yaygınlaşmaktadır. Almanya ve İskandinav ülkelerinde evsizlere verilen hizmetlerin %90’ı yerel veya bölgesel yönetimler ile merkezi yönetim tarafından karşılanmaktadır. %10’luk bir kısım ise sivil toplum örgütlerine yapılan bağışlar tarafından finanse edilir.

Yunanistan gibi bazı güney ülkelerinde ise sivil toplum örgütlerinin yönetimlerden aldıkları bütçe oldukça kısıtlıdır (Busch-Geertsema vd., 2010: 39-43).

Üye ülkelerin çoğunluğunda hizmet merkezlerinin genel rolü acil durum krizlerini hafifletmek, çatısız/yoksun insanlara sığınak, yiyecek, içecek sağlamak ve temel ihtiyaçları gidermektir. Evsizliğin önlenmesi noktasında verilen spesifik hizmet örnekleri, aile içi çatışmalarda arabuluculuk, kira ödeneği, hapishane-hastane-bakım kurumundan çıkışların organize edilmesi gibi hizmetlerdir. Evsizlik ortaya çıktıktan sonra yaygın olarak uygulanan hizmetlerse, acil durum barınakları, otellere yerleştirme, destekli geçici konut temini, aile içi şiddete maruz kalanlar için sığınma evleri, sokak çalışması, gündüz merkezleri, danışmanlık merkezleri, sağlık merkezleri, mobil yiyecek hizmetleri, kalıcı konutlardaki evsizler için gezici destek hizmetleri, eğitim- staj- iş sağlama hizmetleri, otel, yatak-kahvaltı konaklama merkezleri, alkol-madde bağımlısı veya mental problemleri olanlar için özel destek ve bakım merkezleridir. Bunların yanı sıra evsiz bireyler toplumun geneli için sunulan refah hizmet ve yardımlarından da yararlanabilirler. Daha gelişmiş hizmet sistemi olan ülke veya bölgelerde evsizler içerisinde yer alan alt gruplara (kadın, genç, bağımlı, engelli vb.) yönelik olarak spesifik hizmetlerin çok daha yaygın olduğu görülmüştür.

Son on yıl içerisinde üye ülkelerde genel eğilim hizmet sunumunda basamak modelinden önce konut modeline geçiştir. Yani konut odaklı yaklaşımlar daha fazla tercih edilmeye başlanmıştır. Pek çok ülke evsizler için dizayn edilmiş otelleri revize ederek, tek kişilik veya aile için daha fazla mahremiyet sunan geçici konaklama merkezlerine çevirmiştir. Finlandiya bu konuda örnek ülkelerden biridir (Busch-Geertsema vd., 2010: 44-47). Basamak modeli, üye ülkelerin genelinde sokakta yaşayan insanlar söz konusu olduğunda gerçekçi olmayan hedefler ortaya koyması ve bazı insanların basamak atlamasına izin vermeyerek kasıtsız da olsa evsizliğin devamını sağlaması ve yüksek işletme maliyetine oranla başarısız olması dolayısıyla eleştirilmiştir (Sahlin, 2005). Danimarka, Finlandiya ve Fransa önce konut modelini tercih eden ülkeler arasında yer almaktadır. Almanya'da gerçekleştirilen araştırmalar, önce konut modeli ile kalıcı evlere yerleştirilerek gezici destek hizmetlerinden faydalanan yoğun destek hizmeti ihtiyacı içerisindeki döngüsel ve kronik evsizlerde bağımsız yaşama ve konutta süreklilik sağlama oranlarının arttığını göstermiştir. Benzer sonuçlara İtalya, İrlanda ve İngiltere'de de ulaşılmıştır (Busch-Geertsema vd., 2010: 72).

Üye ülkelerde önce konut modeli ile paralel olarak önleme hizmetleri de önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle Almanya, Avusturya ve İngiltere'de evsizliğin tetikleyicileri, kurumsal ve bireysel nedenleri ile ilgili yapılan araştırmalar önleme hizmetleri için temel teşkil etmiştir. Tahliyelerle ilgili danışmanlık hizmetleri, gerekli durumlarda kira desteği, aile içi anlaşmazlıklarda arabuluculuk, hapishane-hastane gibi kurumlardan ayrılışın planlanması gibi önleyici hizmetler Almanya ve İngiltere'de olumlu sonuçlar doğurmuştur. Bunlar Almanya'da yoksulluk ve işsizlik oranlarının, İngiltere'de ise konut maliyetlerinin artması gibi yapısal eğilimlere rağmen ortaya çıkabilmektedir (Stephans vd., 2010: 14-15).

Evsiz nüfusun genel karakteristikleri, ülkelerin genel demografik durumları ve ulusal özelliklerine bağlı olarak değişim göstermektedir. Üye ülkelerde evsizlerin çoğunluğu hala orta yaşlı, bekâr erkeklerden oluşmaktadır. Bununla birlikte kadın, genç ve çocuklu ailelerin oranında belirgin bir artış görülmektedir. Benzer biçimde evsizlerin büyük çoğunluğu düşük eğitim seviyesine sahip işsiz bireylerken, hem eğitim seviyesinde, hem de part-time ve düşük ücretli işlerde çalışanların sayısında artış görülmektedir. Evsizlerin büyük çoğunluğu AB vatandaşıdır.⁹ Ama pek çok Avrupa ülkesinde evsiz göçmenlerin sayısında da ciddi bir artış olduğu görülmektedir (Busch-Geertsema vd., 2010: 52).

Culhane ve Metraux'un (2008: 113;116) Amerika Birleşik Devletleri'nde yapmış oldukları boylamsal araştırma neticesinde ortaya koydukları "kronik", "döngüsel" ve "geçici" evsizlik sınıflandırması, -her ne kadar üye ülkeler arasında evsiz popülasyonun benzer bir gruplaşma desenine sahip olduğunu gösterir boylamsal araştırmalar yapılmamış olsa da- son dönemde üye ülkelerdeki evsizlik çalışmalarında ve sosyal politikaların şekillendirilmesinde etkili olmuştur. Evsizliğin süresi bağlamında yapılan bu gruplamalara dâhil olan evsiz bireyler benzer özelliklere sahiptirler. Kronik ve döngüsel evsizler çok daha fazla ve uzun süre sokakta kalan, fiziksel ve psikolojik sağlıkları bozuk, bağımlılıkları ve destek ihtiyacı yüksek kişilerden oluşur. Sosyal destekleri oldukça düşüktür, bu nedenle evsizlik durumundan çıkabilmeleri için genellikle profesyonel desteğe ihtiyaç duyarlar. Genellikle yalnız bireylerdir. Yemek, kıyafet vb. hizmetleri veren gündüz merkezlerini, barınakları ve sokağı sıklıkla ve dönüşümlü kullanırlar. Geçici evsizler ise çeşitli krizler veya geçiş dönemleri dolayısıyla geçici olarak, kısa süreliğine evsiz olan kişilerdir. Evsizliğin ortaya çıkışında yapısal nedenler daha fazla belirleyicidir. Fiziksel, mental sağlık, bağımlılık problemleri yüksek değildir. Genellikle aile ve arkadaş desteğine erişimleri vardır ve dolayısıyla profesyonel destek almadan literal evsizlik durumundan çıkma oranları çok daha yüksektir. Konut dışlanması noktasında yoksul nüfusla benzer desenlere sahiptirler. Kendi kaynakları ile literal evsizlikten çıkabilmeleri yeterli ve uygun bir konuta sahip oldukları anlamına gelmez. Bu nedenle öncelikli ihtiyaçları uygun fiyatlı, yeterli ve düzenli konuttur. Konut veya kira desteği çoğu durumda kişinin evsizlik durumundan çıkması için yeterlidir. Bu grup içerisinde evsiz ailelerin temsili, diğer evsiz gruplara oranla çok daha yüksektir. Her iki evsiz popülasyonu için de öncelikli ihtiyaç uygun, elverişli ve ekonomik olarak karşılanabilir konutken, iki grup arasındaki temel fark destek hizmetine duydukları ihtiyaçtır. Bu sınıflandırma temelinde şekillendirilmiş ve Almanya genelinde evsizliğin önlenmesi projesi kapsamında hizmet veren 43 belediyenin ilgili birimlerinde uygulanan araştırmaya göre, evsiz veya evsizlik tehdidi altında olan 3.630 kişiden sadece %40'ının bağımlılık, mental problemler veya diğer sosyal zorluklar nedeni ile uzmanlaşmış desteğe ihtiyaç duyduğu, geri kalan %60'ın ise sadece kısa dönemli kriz hizmetleri ve finansal destek arayışında olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Busch-Geertsema vd., 2010: 49). Son dönemde üye ülkelerde yapılan araştırmaların birçoğu, kronik evsizlerin oranının diğer gruplara göre daha düşük olduğunu göstermiştir (Busch-Geertsema vd., 2010: 66) . Bu

⁹ 2010 yılına ait olan bu bilginin, 2010 yılından sonra Irak ve Suriye'de yaşanan iç savaşla başlayan kitlesel göçlerden etkilenmiş olması kaçınılmazdır. Bu etki ile ilgili olarak ise güvenilir ve karşılaştırmalı çalışmalara erişilememiştir.

veriler, evsiz popülasyon içerisinde kronik ve yüksek derecede bakım/destek ihtiyacı içerisinde olan bireylerin oranının yüksek olduğu yönündeki yaygın eğilimin ve buna paralel olarak geliştirilen sosyal politikaların sorgulanmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda eleştiriler evsizlik alanında yapılan kesitsel araştırmaların kurgulanma biçimine ve uygulamalarına yönelmiştir. Araştırma sonuçları kronik evsiz bireylerin sokakta yaşama veya barınakların kullanma oranının, diğer kategorilerdeki evsizlere oranla çok daha yüksek olduğunu göstermektedir. Kısa dönemli araştırmaların büyük bir kısmı barınaklarda gerçekleştirildiği için, evsizlerin çoğunun kronik evsiz olduğuna dair bir kanı ortaya çıkmıştır. Zaten kısa bir süre içerisinde yapılan kesitsel araştırmaların özellikle geçici evsizleri araştırmaya dâhil edebilme ihtimali çok daha düşüktür. Sonuç olarak kesitsel ve barınak merkezli yürütülen araştırma sonuçları evsizler içerisinde yer alan geçici ve destek ihtiyacı çok daha az ve basit olan evsiz grubun ihmaline de yol açmıştır (O'Sullivan, 2008: 74).

Bu araştırmalar neticesinde AB ülkelerinde evsizlik durumunun önlenmesi ve evsizlik durumundan çıkış politika ve uygulamalarına konut destekleri çok daha fazla dâhil olmaya başlamıştır. Örneğin İngiltere ve Fransa konuta erişimi yasal olarak garanti altına alan hak temelli bir yaklaşımı, uygun fiyatlı konut desteklerine erişimi arttırarak devam ettirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Fransa hem direkt olarak sosyal konutları sübvansede etmekte, hem de özel kiralık konutlara erişimi kolaylaştırmak için çeşitli destek hizmetleri yürütmektedir. İsveç ve İrlanda ise uygun maliyetli konut arzını arttırmayı tercih etmiştir. İrlanda bu politikayı Fransa örneğinde olduğu gibi hem sosyal konut sistemini hem de özel kiralık konut sistemini kullanarak uygular.

Sosyal konut sunumu, konut destekleri ve evsizlik bağlamında ortaya çıkan bir diğer uygulama ise, İngiltere ve İskoçya örneğinde olduğu gibi sosyal konuta erişim kriterlerinin evsizler lehine revize edilmesidir. Yapılan yasal düzenlemelerle evsizlik kriterine sahip olduğu kanıtlanan kişilerin direkt olarak konut yardımına erişimi sağlanmıştır. Konut temini hizmetlerinin yanı sıra önleme hizmetleri kapsamında İngiltere, Avusturya ve Almanya'da yaygın olarak kullanılan konut danışmanlığı gibi düşük yoğunluklu hizmetlerin de evsizliğin azalması üzerinde katkısı olduğuna dair kanıtlar mevcuttur. Konut temelli önlemlere rağmen bazı üye ülkelerde (İrlanda, Slovenya, İsveç) uygun maliyetli konut arzının eksikliği evsizlik ile mücadelede bir sorun olarak tespit edilmiştir. Uygun maliyetli konut arzının göreceli olarak daha iyi olduğu Almanya gibi ülkelerde ise bu durum evsizlik düzeyinin düşürülmesi ve evsizliğin önlenmesine katkı olarak görülmektedir. Amerika ve Avrupa kaynaklı araştırmalar uygun maliyetli kiralık konut arzının geçici evsizlerin evsizlikten çıkış kapasitesini arttırdığını göstermektedir. Yine araştırmalar özel kiralık sektörde fiyatların düşük olması ile evsizlik arasında pozitif bir ilişki olduğunu da ortaya koymaktadır. Yüksek oranda sübvansede edilen satılık konutlar ise, çoğu evsiz birey oldukça düşük gelir sahibi olduğu veya hiçbir düzenli geliri olmadığı için erişilebilir bulunmamıştır (Busch-Geertsema vd., 2010: 68-69).

BÖLÜM 2: EVSİZLİĞİ AÇIKLAYAN TEORİLER

Bu bölümde öncelikli olarak sosyal çalışma ve sosyal teori ilgisi ele alınacaktır. Daha sonra, evsizliği anlamak için sıklıkla kullanılmış olan geleneksel sosyal bilim kuramları ile bunları eleştirerek söylemlerini oluşturmuş teorilere yer verilecektir. Araştırmamızda “Evsizlik Teorileri” kısmında yer verilen genel teorilerin tekil kavramları, birbirine tezat teşkil etmeyecek biçimde araştırma bulgularının biçimlendirilmesi ve düzenlenmesi için yönlendirici araçlar olarak kullanılacaktır (krş. Layder, 2015). Yani çalışmamızda araştırma bulgularını baştan belirleyen bir teorik çerçeve benimsenmediği gibi, araştırma verilerinden yola çıkarak bir teori inşa etmek de amaçlanmamıştır. Layder (2015) tarafından “uyarlayıcı teori” olarak isimlendirilen bu teori geliştirme yaklaşımı ile makro-mikro, yapı-eylem ikilemini aşarak evsizliğin çok boyutluluğunu dikkate almak amaçlanmıştır.

2.1. Sosyal Çalışma ve Sosyal Teori

İstanbul, Beyoğlu İlçesi’nde gerçekleştirilen bu çalışma bir yandan Beyoğlu’nun evsizlerinin perspektifinden evsizlik sürecini anlamaya çalışırken, bir yandan da evsizlerin yaşam öyküleri üzerinden evsizliğin yapısal ve bireysel belirleyicilerinin ilişkiselliğini, resmetmeyi amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşmak için sosyal çalışma perspektifi benimsenmiştir. Bu noktada öncelikle sosyal çalışma perspektifinin ne olduğu, çalışma alanlarından biri olan evsizliği nasıl anladığı ve bu alanda nasıl çalıştığı açıklığa kavuşturulmalıdır. Şüphesiz sosyal çalışma perspektifinin ne olduğunu söyleyebilmek için sosyal çalışmanın tanımını yapabilmek, teorileştirme biçimlerini kavrayabilmek önemlidir. Literatürde pek çok farklı tanımlama mevcut olduğu gibi, pek çok farklı teorileştirme biçimi de vardır. Bu açıdan bakıldığında farklı sosyal çalışma perspektiflerinden söz edilebilir. Buna rağmen tüm tanımlamalardaki ortak nokta sosyal çalışmanın uygulama yönüne yapılan vurgudur. Sosyal çalışma uygulamalı bir bilim dalıdır. Dolayısıyla sosyal çalışma perspektifi diğer sosyal bilimlerden farklı olarak sosyal çalışma uygulamasına yönelik bir çıktı da vaat etmektedir. Sosyal çalışma perspektifinden kast edilen, farklı ontolojik ve epistemolojik kabuller çerçevesinde ortaya çıkan farklı evsizlik tanımları ve teorileştirmelerin ayırdına varıp, uygulamaya dönük bir bakış açısına sahip olunmasıdır.

Bu bağlamda, sosyal çalışmanın ne olduğuna dair detaylı bir tartışma bu tezin ilgisi ve kapsamı dışında kalsa da, “Küreselleşen İstanbul’da Evsizlik Olgusunun Sosyal Hizmet Perspektifinden Analizi” başlıklı bu tez sosyal bilim teorileri ile sosyal çalışma arasındaki ilgiyi evsizlik bağlamında kurmayı gerektirmektedir. Sosyal politika açısından ele alındığında Thompson’un (2013, s.40) ifade ettiği gibi; sosyal çalışma politik bir varoluşa sahiptir ve bu nedenle nasıl tanımlanacağı, kavramsallaştırılacağı ve uygulanacağı da tartışmalı bir konu haline gelmektedir. Bu nedenle evsizlik teorilerinin ontolojik ve epistemolojik kabullerinin uygulama üzerindeki politik etkilerini dikkate almak sosyal çalışma perspektifinin önem verdiği bir husustur. Bu şekildeki bir yöntem, aynı zamanda “evsizlik” literatürünün eleştirel bir şekilde analiz edilmesini de mümkün kılmaktadır.

Yukarıda ifade edildiği gibi birbirinden farklı sosyal çalışma tanımları ve uygulamaları söz konusudur. Örneğin, toplumsal istikrarı merkeze alan bakış açısı sosyal çalışmanın

rolünü, “toplumsal huzursuzluk düzeyinin toplumsal düzenin tehdit edildiği bir noktaya ulaşmasını engelleme” olarak görürken, sosyal çalışmacının rolünü ise insanlara sosyal koşullarına uyum sağlamaları konusunda yardım etme ve içinde yer aldıkları koşullarla nasıl daha iyi başa çıkabileceklerini öğretme olarak görür. Toplumun aynı temel çıkar ve amaçlara sahip olduğu varsayımına dayanan bu düşünce biçiminin sosyal çalışma uygulamasındaki yansıması medikal modeldir. Toplumsal değişim perspektifinden tanımlanan sosyal çalışma ise, uyum yaklaşımını toplumsal yapıdaki ayrışma ve gerilimleri dikkate almaması nedeniyle kusurlu bulurken, çıkar çatışmalarına ve belirgin toplumsal ayrışmalara vurgu yapar. Bu bağlamda sosyal çalışma muhatapları da toplumsal yapı ile bağlantılı olarak sorunlar yaşayan, baskı altındaki/ezilen azınlıktır. Bu perspektifin uygulamadaki karşılığı ise sosyal değişime yönelik çalışmalardır ve radikal sosyal hizmet olarak bilinen yaklaşımlarla yakından bağlantılıdır (Thompson, 2013: 40-42).

Her iki yaklaşımı sentezleyen bakış açısı ise, medikal modelin karmaşık kişiler arası ve toplumsal sorunları bireyin başarısızlığına ve işlevsizliğine indirgeyerek bireyi suçlu hale getirmesini, radikal sosyal hizmetin ise bireyin failliğini ve eylem kapasitesini göz ardı etmesini eleştirir. Bu eleştiriden hareket eden Thompson (2013, s.43) sosyal çalışmanın eşitsizlikleri ve sosyal adaletsizlikleri pekiştirmeksizin toplumsal istikrara katkı sunabileceğini öne sürer. Yani Thompson’un sosyal çalışma perspektifinin dayandığı insan modeli sorunlara müdahale eden aktif bir boyuta sahiptir.

Sosyal çalışma uygulamasında medikal ve radikal çalışma tekniklerine bizi götüren tartışma sosyal bilimlerin alanında devam eden, yapı ve eylem arasındaki ilişkiyi sorgulayan en derin tartışmalardan biridir. Bazıları bu tartışmanın eskidiğini ve post modern dünyada artık yerinin olmadığını savunsa da bu konu ister mikro ve makro analiz boyutları, ister istenççilik ve determinizm, isterse de birey ve toplum arasındaki ilişkiler hakkında olsun değişik şekillerde karşımıza çıkmaya devam etmektedir (Archer, 1995: 7).

Görüldüğü gibi sosyal bilimlerdeki temel yöntemsel tartışmalar sosyal çalışma perspektifini de şekillendirmektedir. Dolayısıyla sosyal çalışmanın kurumsal, toplumsal ve ekonomik yapılar karşısında edilgen bir teknik uygulama olmanın ötesine geçebilmesi ve uygulama modelleri geliştirilebilmesi, temelde sosyal bilimlerdeki ontolojik ve epistemolojik tartışmaların ve sosyal çalışmanın, bu tartışmalara katkı potansiyelinin farkında olunması ile mümkündür. Zira Thompson’ın (2013, s.15) da ifade ettiği gibi, sosyal çalışma uygulamasına hazırlanmak, “bir şeyin nasıl yapılacağına” ilişkin basit bir formülasyon aramak değildir. Sosyal çalışmanın karmaşık doğası buna izin vermez. Hatta böyle bir formülasyonun üretebileceği sonuçlar açısından tehlikeli bile olabileceği söylenebilir.

Buna karşın sosyal çalışmanın uygulamalı bir meslek olması, sosyal çalışma biliminin daha ziyade uygulamaya yönelik mikro teoriler geliştirip, uygulama pratiklerini zenginleştiren yaklaşımlara odaklanmasına yol açmış, araştırma ve teori geliştirme süreçlerinin sosyal çalışmanın günlük pratiklerine ve sosyal bilimlerin literatürüne yapacağı katkının ikinci planda kalmasına neden olmuştur. Oysa sosyal çalışmacıların günlük uygulamalarında karşılaşmış oldukları birçok problem çok yönlü ve karmaşıkken, bazıları

kronik ve tekrarlayan cinstendir. Sosyal çalışmacıların bu problemlerle mücadele edebilmeleri için etkili yollara, sosyal problemlerle ilgili yeni becerilere ve bilimselliğe dayalı bilgi üretimine ihtiyaçları vardır (Krysik ve Finn, 2015: 53).

Sosyal çalışmacıların kullandıkları bilimsel bilgi tabanı, yöntemler ve araştırmalarında kılavuz olarak kullandıkları teoriler, yalnızca sosyal çalışma mesleğine ve bilimine özgü değildir. Bu durumda sosyal çalışma mesleğini ve bilimini özel kılan, mesleki ve bilimsel kimliğin oluşturulmasında yöntemden ziyade, hedeflerinin özgünlüğü ve uygulamaya yönelik bilgi yaratabilmesidir (Krysik ve Finn, 2015: 36). Sosyal çalışmacı bu bilgi tabanını insanın iyilik halini arttırmak ve sorunlarını çözebilmek amacı ile yorumlar ve kullanır. Bu şekilde bir sosyal hizmet uygulaması sosyal çalışmacıya uygulama perspektifleri sunma, eleştirel olma, uygulamasının toplumsal sonuçlarının farkında olma ve önüne çıkan sorunlar karşısında etkin olma gücü verir. Sosyal çalışmacı bu sayede salt bir teknik uygulamacı olmaktan çıkarak, hem teori geliştirmek hem de uygulamaya özgün katkılar sağlamak için gerekli donanımına sahip olacaktır.

“Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği” (IASSW) ve “Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu”nun (IFSW) yaygın olarak kabul gören sosyal çalışma tanımı da bize sosyal bilimlerin bilgi temeli ve teorik tartışmalarının sosyal çalışma uygulaması için oluşturduğu potansiyeli göstermektedir. Bu tanıma göre, “uygulamalı bir meslek ve akademik bir disiplin olarak sosyal çalışma, toplumsal değişim ve gelişimi, sosyal dayanışmayı, insanların özgürleştirilmesi ve güçlendirilmesini destekler. Sosyal adalet, insan hakları, kolektif sorumluluk, farklılıklara saygı sosyal çalışmanın merkezi prensipleridir. Sosyal ve beşeri bilimler teorileri ve yerel bilgilerle desteklenen sosyal çalışma, insanların durumlarını iyileştirmek ve sorunlarını çözebilmek için toplumsal yapı ve insan ile ilgilenmektedir” (IFSW, 2014). Bu tanım sosyal çalışmanın temel amaç ve prensipleri ile bilgi ve uygulama temeli ile desteklenmiş ve genişletilmiştir. IFSW bir meslek ve akademik disiplin olarak nitelendirdiği sosyal çalışmanın temel amacını, sosyal değişim ve gelişime, sosyal uyuma ve kalkınmaya ve insanların özgürleştirilmesine katkı yapmak olarak belirlemiştir. Bu tanımda birbiri ile ilintili olan tarihsel, sosyo-ekonomik, kültürel, mekânsal, politik ve bireysel faktörlerin insanın iyilik hali ve gelişimi için bir imkân veya engel teşkil edebileceği vurgulanarak, yapısal ve bireysel engeller kısaca açıklanmıştır. Yapısal engeller; eşitsizliğin, ayrımcılığın, istismar ve baskıların devam etmesine sebep olur. Güçlendirici ve insanı özgürleştirici sosyal hizmet uygulaması, bu yapısal engellerin farkında olmayı gerektirir. Ayrıca tanım içerisinde sosyal içerme ve sosyal uyum vurgulanırken, sosyal değişim ve istikrarın da altı çizilmiştir. (IFSW, 2014) Bu tanım ve amaçlar çerçevesinde sosyal çalışma uygulaması, terapi, görüşme, grup çalışması, topluluk çalışması, politika oluşturma ve analiz etme, savunuculuk ve politik müdahale gibi geniş bir uygulama alanına sahiptir. Müdahalenin mikro ve makro, bireysel ve politik düzeyleri mevcuttur; tarihsel, kültürel, politik, sosyo-ekonomik şartlara ve ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilir.

IFSW’nin bu tanımına göre mesleki uygulama aşamasına gelmeden, sadece sosyal çalışmanın ne olduğunun anlaşılabilmesi için bile en azından, insan/toplum, eylem/yapı, toplumsal değişim, toplumsal uyum/çatışma gibi sosyal bilim literatüründeki temel

kuramsal ikilemler ile toplumsal problem, toplumsal dayanışma, özgürlük, insan hakları, toplumsal sorumluluk gibi temel kavramların ve bu kavramlar etrafında dönen kuramsal tartışmaların anlaşılması gerekir. Yani sosyal bilim paradigmaları çerçevesinde düşünmek, hem sosyal çalışma uygulaması hem de teorileştirme çalışmaları için oldukça önemli bir unsurdur. Sosyolojik düşünmek sosyal çalışmacıya bir adım geriye çıkarak sosyal yaşamın hafife alınan varsayımlarını eleştirel bir bakış açısı ile inceleme, sosyal çalışma muhataplarının yaşamlarını büyük resmin içerisinde görebilme imkânı verir (Cunningham ve Cunningham, 2008: 7).

Yine IFSW'nin tanımına göre sosyal çalışma uygulaması daha geniş toplumsal yapılar ile bireysel durumların kesişim noktasında gerçekleşir. Eğer uygulayıcılar sorgulamayı ve eleştirel bakış açısını benimsemezse, orada oldukça endişe verici bir tehlike vardır. Böyle bir durumda sosyal hizmet uzmanları var olan eşitsizlikleri doğallaştırarak, bir başka deyişle onları “kendi sorunları içerisine hapsederek” pekiştirebilir (Thompson, 2013: 28). Bu durumda teorik bakış açısı ve araştırma sosyal çalışmanın sadece bilgi temeli ile ilgili değil, değer temeli ile de ilgilidir. Sosyal hizmet mesleği ve etkileşim içinde olduğu diğer meslek grupları, sorgulama yetenek ve isteklerini kaybederlerse, bugünkü toplumsal yaşamın karakteristiği olan dışlamaya, yabancılaşmaya, içselleştirilmiş baskıya ve eşitsizliklere karşı gelmeyi amaçlayan uygulama becerilerini, değerlerini ve empati kurma becerilerini kaybetme riski ile karşılaşabilirler (Thompson, 2013: 28).

Bu sebeple sosyal çalışma perspektifinden Beyoğlu'nda evsizliği ele alan bu çalışmada evsizlik alanında yürütülen sosyal çalışma müdahaleleri ve uygulamalarının yanı sıra bu müdahale ve uygulamalar için kaynak teşkil edecek olan evsizlik teorilerine de yer verilecektir. Evsizlik teorileri aynı zamanda farklılaşan evsizlik tanımları ve nedensellik ilişkileri ile bu bağlamda üretilen farklı politik ve sivil yanıtları içeren geniş literatürün de daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır.

2.2. Evsizlik ve Sosyal Teori

Son yirmi yılda evsizlik literatüründe ciddi bir artış olmuştur. Evsizliğin nasıl tanımlandığı, nedenleri, evsizlerle ilgili istatistikler, bir sosyal problem olarak evsizliğin nasıl azaltılacağı ile ilgili sosyal politikalar, evsizlere verilen hizmetler bu geniş literatürün ana başlıklarını oluşturmaktadır. Çalışmalar genel olarak evsizlik olgusunu, yapısal veya bireysel faktörlere indirgeyerek bir konut veya refah problemi olarak ele almaktadır. Benzer bir biçimde bir diğer sınıflandırma hak eden/hak etmeyen ikiliği çerçevesinde yapılmaktadır (Neale, 1997b: 36).

Evsizlikle ilgili kavramsal ve teorik açıklamalar ise bu geniş literatürde pek az yer tutmaktadır. Oysa evsizliğin nasıl tanımlandığı, neyle ilintilendirildiği, sosyal politika içerisinde nasıl konumlandırıldığı tam da evsizliğe nasıl bir perspektiften bakıldığı ile ilgilidir. Bir başlangıç noktası olarak evsizlik ve sosyal teori bize literatürde yer alan farklı tanımlamaları ve verileri sistematik bir biçimde kavrama, farklılaşan sosyal politika ve sosyal hizmet uygulamalarını eleştirel bir gözle okuma imkânı sunacaktır. Evsiz insanların ihtiyaçları ve koşullarının karşılaştırmalı bir teorik perspektiften okunması daha ileri sosyal hizmet uygulamalarını garanti etmemekle birlikte, yetkin teorilerin daha iyi uygulamaları ortaya çıkarma ihtimali çok daha yüksektir (Neale, 1997b: 35).

Pek çok sosyal teori evsizlik bağlamında ele alınmıştır. Çalışmanın bu kısmında evsizliği anlamak için sıklıkla kullanılmış olan geleneksel sosyal bilim teorileri ile bunları eleştirerek söylemlerini oluşturmuş teorilere yer verilecektir. Burada amaçlanan, sosyal bilim teorileriyle ilgili pek çok giriş kitabında yer alan bilgilerin bir derlemesini yapmak değil, teorileri evsizlik bağlamında okumaya çalışmaktır. Böyle bir ilgi bize, teoriler ve teorik çabalarla birlikte sosyal politika ve uygulamalarının tarihsel bir perspektiften ele alınarak nasıl bir etkileşim içerisinde olduklarını da görme imkânı sağlayacaktır.

Tarihsel olarak ele alındığında evsizliğe dair ilk açıklama çabaları liberal ekonomik gelenek içerisinde şekillenmiştir. Bu açıklamalarda 1960'lı yıllara kadar öncelikli vurgu, sokaklarda yaşayan evsiz insanların ihtiyaçlarını giderebilmek için ekonomik aktivitede bulunma noktasındaki isteksizlikleri olmuştur (Pleace, 2003). Evsizlik bir yaşam biçimi olarak algılanmış, sorumluluk alma ve işi reddetme ile ilişkilendirilmiştir.

1960'lı yıllarda ise farklı dezavantajlı gruplar da savunmasızlık (vulnerability) bağlamında bu tanıma dâhil edilerek, ekonomik aktiviteye katılma noktasında “yetersizlik” vurgusu ön plana çıkmıştır. Burada söz konusu edilen yetersizlik bireysel patolojiler ile ilintilendirilmiştir. Ekonomik aktiviteye katılmamanın temel sebebi, fiziksel ve mental sağlık problemleri ile alkol bağımlılığı olarak görülmüştür. Bu durumda evsizliğe neden olan sağlık problemleri ve bakım ihtiyacı bireyin ekonomik aktivitelere, dolayısıyla da topluma katılımını engellemektedir. Burada söz konusu olan evsizi suçlama değil, yetersiz olarak görmektir. Bu kavrayıştaki temel önem, evsizliği evsizlerin karakteristikleri temelinde okuyan, 1960'lı yıllara kadar yaygın olarak kabul edilen yaklaşımdan farklılaşarak, evsizliği evsizlerin içerisinde bulunmuş oldukları duruma bağlamasıdır. Bu düşünce sağlık alanında evsizlerle ilgili yapılan çalışmalarda hala güncelliğini korumaktadır (Pleace, 1998: 50).

Bireysel patolojiler odaklı yaklaşım 1980'li yıllarda evsiz insanlarda görülen yaygın sağlık problemlerinin evsizliğin “nedeni ile mi?”, “sonucu ile mi?” ilişkili olduğu soruları temelinde tartışılmaya başlanmıştır. Uygun maliyetli konut yetersizliği ve sosyo-ekonomik yapının değişimi, evsizliğin yapısal temel belirleyicileri olarak ele alınmıştır (Pleace, 2003: 160). Nihayetinde evsizlik karşısında geliştirilen tutumlar ve evsizliğe verilen politik yanıtlar da yapı ve eylem yaklaşımlarımdan ağırlıklı olan hangisi ise onun tarafından şekillendirilmiştir (McNaughton, 2008: 9).

1990'lı yıllara gelindiğinde ise evsizliğin nedeni olarak yapısal tamamlayıcılar ve bireysel patolojilerin etkilerinin bir arada ele alındığı akademik çalışmalar yaygınlaşmıştır. Bu tartışmalar özetle, evsizliğe neden olan sosyo-ekonomik güçlerin, savunmasız grupları çok daha fazla etkilediği tezine dayanmaktadır. Bu görüş evsizlik tartışmalarını “sınıf-altı” (underclass) tartışmalarına eklemiştir (Pleace, 1998: 51). Buradaki temel tartışma konusu ise toplumun en marjinallerinden neden sadece bir kısmının evsiz kaldığıdır. Bireysel deneyimlerin önemi ve risk faktörlerinin yığılması bu noktada temel açıklayıcı tezler olmuştur.

1980'lerin sonlarına doğru evsizlerin deneyimleri ve yaşam öykülerine yoğunlaşan araştırmalar dikkatleri yeniden modern toplum içerisinde bir grup olarak (alt kültür) yaşamaya çalışan evsizlerin belli karakteristikleri ve savunmasızlıklarına çekmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde yaygınlaşan bu araştırmalarda, evsizlerin sadece ekonomik hayata katılımı üzerinden yürümüş “dışlanma” tartışmalarına, sosyal ilişkileri ve toplumsal rollerinin eksiklikleri konuları da eklenmiştir. Bu yaklaşımlara göre evsizlik sadece iş, konut piyasası ve mülkiyet ilişkilerinden dışlanma değil, aynı zamanda aile, arkadaşlık ve cinsel ilişkilerden de mahrum olma anlamına gelmektedir (Pleace, 1998: 51).

Evsizliği sosyal bilimlerdeki yapı/eylem ikilemi üzerinden ele alan bu teorileştirmelere ilk eleştiriler feminist ve post modern/post yapısalcı gelenekten gelmiştir. Feminist ve post modern teorilerin önemi evsizliği açıklamaları değil, anlamak için çabalamalarıdır. Eleştirel realizm ve yapılanma teorileri ise evsizlik gibi sosyal gerçekliklerin yapı/eylem gibi basit ikili ayrımlar üzerinden anlaşılamayacağına dair çok yönlü ve kapsamlı bir bakış açısı geliştirilmesine olanak sağlamıştır. İnsan öznelliği ve bağlama ilişkin bu metodolojik ve ontolojik paradigmlar sosyal çalışmanın güncel ve yaygın tanımı ile de uyumludur.

2.2.1. Evsizlik ve bireysellik

Evsizliği bireysel eylemler perspektifinden açıklayan yaklaşımlar evsiz insanların karakteristiklerine ve davranışlarına odaklanarak, evsizleri içerisinde bulunmuş oldukları durumdan sorumlu tutup, suçlama eğilimi taşımaktadır. Bu yaklaşım nihayetinde evsizlerle ilgili sapkın, serseri, alkolik, aylak, avare gibi kalıp yargılar geliştirilmesine sebep olmuştur. Minimalist bir bakış açısıyla kurbanı suçlayan bu yaklaşımın sonucu da nihayetinde minimalist sosyal politikalar ve basit konaklama imkânları sunmak gibi uygulamalar olmaktadır (Neale, 1997a: 49).

1960'lı yıllara gelindiğinde ise evsizler, evsizlik durumlarından ötürü doğrudan suçlanmamaya, bireylerdeki bozukluklar ve yetersizliklerin altı çizilmeye başlanmış, evsiz bireylerin insancıl yardıma ihtiyaçları vurgulanmıştır. Dolayısıyla söz konusu yaklaşım evsiz insanların toplumsal işlevlerini tekrar kazanabilmeleri için vaka yönetimi, psikiyatrik tedavi ve rehabilitasyon gibi tekniklerin kullanılmasını önermiştir (Neale, 1997b: 36). Sağlıklı/hasta veya madde bağımlısı/bağımlı olmayan gibi ikilikler temelinde bireysel patolojilerin vurgulandığı bireysel problem odaklı bu yaklaşımlar 1960'lı yıllarda baskın olmuştur (Fitzpatrick, 2005: 4).

60'lı yıllardan itibaren evsizliği yapısal olarak açıklayan yaklaşımlar yaygınlaşmış olsa da, birey odaklı yaklaşımlar farklı teorik temellerde tartışılmaya devam etmiştir. Cronley (2010: 329) evsizliği birey odaklı ele alan yaklaşımların temelinde çöküntü (Skid-Row) bölgelerinde yapılan etnografik araştırmalar olduğunu ifade eder. “skid row” kavramı pejoratif bir biçimde Amerikan şehirlerinde ayyaşlık ve sosyal patolojinin yoğunlaşmış olduğu bölgeleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Sözlük anlamı ise aylakların ve ayyaşların sık sık gittikleri ucuz otel ve barların bulunduğu bölge şeklindedir. 1870-1930 yılları arasında bekar, yoksul erkeklerin ikamet ettikleri bu yerler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında artan refah ve diğer sosyo-ekonomik, kentsel değişimlere paralel olarak giderek azalmıştır. 1960'lara gelindiğinde “skid row”ların sakinleri ucuz iş gücü olan bekar erkekler olmaktan çok, yaşlı, psikiyatrik problemleri bulunan ve madde bağımlısı evsizler olmaya başlamıştır. Kuhn ve Culhane (aktaran Cronley, 2010: 329) bu dönemi,

araştırmalarda “skid row” dönemi olarak adlandırmışlardır. Bu dönemde pek çok sosyolog “skid row” bölgelerinde etnografik araştırmalar yapmışlar ve evsizleri, yaşlı, kronik işsiz erkeklerden oluşan ve sapkın davranışları dolayısıyla toplumdan kopmuş spesifik bir grup olarak nitelendirmişlerdir. Bu araştırmalar neticesinde evsizlik, düzenli sosyal ağların bireysel olarak reddedilmesi veya kopması sonucu ortaya çıkan bireysel durumlarla sınırlandırılmış, bireysel bir problem olarak tanımlanmıştır.

Neo-liberal döneme gelindiğinde ise bireysel patolojiler ve eylem üzerinden evsizliğin açıklanmasının “kronik evsizlik” kavramsallaştırılması ile yapıldığı görülmektedir. Bu kavramsallaştırma ile evsizlik medikalize edilerek, bireysel patolojiler üzerinden konut sahibi olamama durumu açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu sınıflandırma ile oluşturulan söylem, “skid row” bölgelerindeki etnografik araştırma sonuçlarını ile benzer bir yolla evsizliğin yapısal nedenlerinin göz ardı edilmesine sebep olmaktadır.

Evsizliğe yol açtığı öne sürülen alkol kullanımı, mental rahatsızlıklar, ilişkilerde ve aile ortamında çatışma, travma geçmişi, şiddet ve tacize maruz kalma gibi bireysel faktörler göz önüne alındığında temel soru, travmatik yaşam öyküsüne sahip kişilerin neden bir kısmının evsizliği deneyimlerken bir kısmının deneyimlemediği olmuştur. Bu soru bize marjinalite ve savunmasızlığın her durumda evsizlikle ilintilendirilemeyeceğini göstermiştir. 1980’li yıllara gelindiğinde ise araştırmacıların ilgileri yapısal perspektife doğru kaymıştır. İzole edilmiş bireylerin deneyimleri ve bireysel risk faktörlerine odaklanan çalışmaların yerini ekonomik küçülme ve uygun maliyetli konut sıkıntısı gibi evsizliğe içkin olan toplumsal düzlemdeki risk faktörleri almıştır (Cronley, 2010: 329).

2.2.2. Evsizlik ve toplumsal yapı

Kıta Avrupası ve Anglo-Amerikan literatüründe evsizliğin yapısal nedenlerle açıklanması eğilimi İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme tekabül eder. Yapısal belirleyicilerin etkilerine yapılan vurgunun artmasında, 1980’li yılların başlarında ortaya çıkan yaygın evsizlik ve evsizlerin değişen profillerini ortaya koyan araştırmalar etkili olmuştur. Bu yıllara gelene kadar bekâr, yaşlı, alkolik ve beyaz olarak karakterize edilen evsiz tipolojisi 80’li yıllarda değişmiştir. Literatürde “yeni evsizlik” olarak nitelendirilen bu olgu, yeni evsizlerin farklı niteliklerinden yola çıkarak evsizliğin yapısal nedenleri ile bağlantı kurmuştur. Öncelikle yeni evsizler kentlerin izole edilmiş çöküntü bölgelerinde (skid rows) gettolaşarak yaşayan bir grup değil, kentlerin her yerinde, banliyölerde ve kırsal kesimde de görünür bir grup olmuştur. Bununla birlikte yeni evsizlerin sosyo-demografik özellikleri de eski evsizlerden farklıdır. Daha genç, etnik olarak çeşitlilik gösteren, tek ebeveynli aileler yeni evsizliği karakterize etmektedir. Yeni evsizlerin sayıları daha fazla olduğu gibi, görünürlükleri de artmıştır. Eski evsizlerin marjinal de olsa yatacak bir yerleri varken (bekar odaları, bekâr yurtları) yeni evsizler, barınaklar, sokaklar ve uyumak için tasarlanmamış yerlerde kalarak literal anlamıyla evsiz olmuşlardır (Koegel, 2004a: 51). Bu bağlamda homojen bir grup olarak ele alınan eski evsizler ve bireysel patolojiler üzerinden nedenselleştirilen evsizlik olgusu sorgulanmaya başlanmış ve yeni evsizliği açıklayan faktörlerin çok daha karmaşık ve yapısal nedenlerle ilgili olduğuna dair görüşler, araştırmalar temelinde yaygınlaşmıştır.

Evsizliğin yapısal sebepleri birçok ülkede küreselleşme, yeni yoksulluk, global kent, kentsel dönüşüm gibi olgular ile ilişkili olsa da, her ülkede hatta ülke içerisinde bölgelere göre farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde evsizliğin yapısal nedenlerini sorgulayan araştırmalar, savunmasız yoksul insanların sayısındaki artışla birlikte, düşük maliyetli konut imkânının azalmasını temel yapısal nedenler olarak ele almaktadır. 1970-1990 yılları arasında yoksulluk hem yaygınlaşmış hem de derinleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan demografik dönüşüm ve nüfus artışı ile birlikte, yerel ve küresel ekonominin yeniden yapılanması niteliksiz işçilerin sayısını arttırmış ve kronik işsizlik problemini yaygınlaştırmıştır. Eş zamanlı olarak küreselleşme, post-fordist üretim tarzına geçiş, sanayisizleşme (endüstriyel yatırımın azalması veya yer değiştirmesi) süreci, yüksek ücretli, imalata dayalı ve tam zamanlı işlerin yerine, düşük ücretli ve yarı zamanlı hizmet sektörü işlerinin yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Pek çok vasıfsız işçi, iş piyasasına girebilmek için düşük ücretli, güvencesiz, marjinal işlere yönelmiştir. Aynı zaman diliminde sosyal ve marjinal olarak değerlendirilen psikiyatrik problemliler ve alkol bağımlılarının tedavileri ile ilgili olarak alınan politik kararlar da evsizliğin yapısal nedenlerinden biri olarak ele alınır. Kurumsuzlaştırma olarak literatürde yer bulan bu süreçte, geniş ölçekli depo hastaneleri, toplum temelli ruh sağlığı projeleri kapsamında kapatılmıştır. Sorun, bu hastanelerin yerlerine ikame edilecek küçük ölçekli kurumlar yapılandırılmadan kapatılmaları olmuştur. Bu hastanelerden ayrılan pek çok kişi kendini derin bir yoksulluğun içerisinde bulmuş, bekâr odaları ve kentin çöküntü bölgeleri, bu kişilerin tolere edildiği yerler olmuştur. Yoksul insanların sayısının ve psikiyatrik problemleri olan bireylerin savunmasızlık halinin artmasıyla düşük maliyetli konut imkânı da azalmıştır. Düşük maliyetli konutlardaki daralma hem yoksullar için yapılmış çok odalı dar siteler bazında, hem de kentsel dönüşüm ve mutenalaştırma projeleri kapsamında gittikçe azalan ve en yoksul kesimi masseden “skid row” bölgeleri ve bu bölgelerde yer alan bekâr odalarında da olmuştur. Ucuz konut imkânının azalması bu konutlara yönelik artan talep göz önüne alındığında, kira ücretlerini de arttırmış, yoksul insanlar aileleri ve akrabaları ile bir arada yaşamaya başlamıştır. Sonuç literal evsizlikle birlikte, gizli evsizliğin de artması olmuştur (Koegel, 2004a: 54).

Ekonomik ve konut bazlı yapısal nedenlerin yanı sıra ırkçılık, ayrımcılık ve buna bağlı olarak yüksek eğitime erişim imkânlarının olmayışı gibi sebepler de Amerika'da evsizliğin yapısal nedenleri arasında sayılmıştır. Araştırmalar Afro-Amerikanların evsiz kalma durumlarında mental bozukluk, ailevi problemler, madde kullanımı gibi bireysel problemlerden ziyade, ırkçılıkla ilgili yapısal problemlerin çok daha etkili olduğunu göstermektedir (Ahmed ve Toro, 2004: 3).

Sonuç olarak makro-yapısalcı açıklamalar evsizliğin nedenlerini, sosyal ve ekonomik yapı, konut ve iş piyasası şartları, sosyal güvenlik korumasının değişen yapısı, artan yoksulluk ve aile bölünmeleri gibi geniş yapısal bağlamlar üzerinden açıklamaktadır (Mallet vd., 2010: 20; Fitzpatrick, 2005: 4). Yapıyı öne çıkaran bu bakış, toplumsal sorunları bireyselleştiren ve bireyi mağduru olduğu sorunun faili konumuna getirerek suçlayan medikal yaklaşımların tersine, evsizliğin yapısal nedenleri üzerine yoğunlaşarak sosyal/kültürel/siyasi/iktisadi yapıların belirleyiciliğine vurgu yapar. Bu vurgu evsizlik olgusunun politik bağlama taşınmasına imkân sunmaktadır. Evsizlerin karakteristikleri ve

savunmasızlıkları üzerine yoğunlaşmaktan öteye geçerek, evsizlerin büyük çoğunluğunun düşük sosyo-ekonomik bir geçmişe sahip olduklarını görme imkânı sunar. Ayrıca ulusal ve uluslararası karşılaştırmalara olanak sağlaması, evsizliğin belirgin artışlar göstermesi durumunda benzer yapısal desenlere işaret ederek evsizliğin azaltılması ve önlenmesi noktasında bilgi vermesi açısından da bir öneme sahiptir (Ravenhill, 2008: 30). Bu durumda evsizlik problemine karşı geliştirilecek çözümler de, mikro/bireysel düzlemde olmaktan ziyade, konut piyasasında sübvansiyonlar veya doğrudan geçici/kalıcı konut tedariki gibi geniş toplumsal düzlemlerde olmalıdır (Neale, 1997a: 49).

2.2.3. Yapı ve eylemi sentezleme çabası: “new orthodoxy”

Evsizliği bireysel karakteristikler ve davranışlar üzerinden açıklayan yaklaşımlar ile sosyo-ekonomik yapı, eşitsizlik, yoksulluk, konut piyasası, kent dokusu, aile yapısı gibi makro-yapılar üzerinden açıklayan yapısal yaklaşımlar literatürde ağırlıklı bir yere sahip olmuştur. Anglo-sakson dünyada 1960’lı yıllara kadar vurgu bireysel patolojilerken, 60’lardan sonra evsizlerle ilgili çeşitli yayınlar ve baskı gruplarının etkisiyle yapısal nedenler üzerine vurgu artmaya başlamıştır. Bu süreci evsizlik alanında yaygınlaşan akademik çalışmalar da pekiştirmiştir (Fitzpatrick, 2005: 4). Fakat ilerleyen yıllarda yeni bakış açıları gündeme gelmeye başlamıştır.

1980’li yıllarda her ne kadar “yeni evsizler” ve yapısal nedenler akademik araştırmalarda ilgi odağı haline gelmişse de, evsiz stereotipini temsil eden, bekâr, yaşlı, alkolik erkeklerle yapılan saha çalışmalarına ilgi de devam etmiştir. Bu araştırmalarda ortaya çıkan, mental sağlık, alkol ve madde bağımlılığı gibi durumlara dair elde edilen bulgular, evsizliğin ortaya çıkışında bireysel faktörlerin etkisine yönelik ilgiyi tekrar canlandırmıştır (Pleace, 1998). 60’lı yıllara kadar baskın olan bireysel patolojiler temelli açıklamalardan farklı olarak, bu çalışmalarda makro yapıların öncelikli nedensel etkisi kabul edilmekle birlikte, bireysel faktörlerin de belirleyici olduğu ileri sürülmüştür.

Anglo-sakson dünyada Yeni Ortodoksi (New Orthodoxy) olarak adlandırılan (Fitzpatrick, 2005; May, 2000; Pleace, 2000; Somerville, 2013) bu akademik eğilim temel olarak, yapısal faktörlerin evsizliği ortaya çıkaran koşulları yarattığı, bireysel problemleri olan insanların bu koşullar karşısında çok daha savunmasız olduğu ve evsiz insanlar arasında bireysel problemlerin yaygınlığının, makro yapısal güçler karşısında savunmasızlık ile ilgili olduğunu ileri sürer (Fitzpatrick, 2005: 4; McNaughton, 2009: 75). Konut eğilimleri, aile parçalanması, yoksulluk ve işsizlik evsizliğe yol açan temel yapısal nedenler olarak kabul edilirken, cinsel veya fiziksel taciz, aile anlaşmazlıkları ve istikrarsızlığı, koruma altında veya cezaevinde bulunma, madde veya alkol kullanımı, fiziksel veya mental sağlık problemleri temel bireysel nedenler olarak gösterilir. Belli şartlar altında yaşam seyrinde tecrübe edilen değişiklikler, bu risk faktörleri ile birleşerek bazı insanlar için evsizlik sürecinin başlamasına neden olur. Çatışma sonrası aileden ayrılma, yakın ölümü, bakım kurumlarından veya cezaevinden ayrılma, mental veya fiziksel sağlığın bozulması, alkol veya madde kullanımının artması gibi durumlar buna örnek olarak verilebilir (McNaughton, 2008: 10). Bu yaklaşıma göre yoksulluk, en temel evrensel risk faktörüdür. Bireysel krizler yaşasalar dahi, yoksul olmayan insanların evsizlik durumunu önleme ihtimalleri çok daha yüksektir.

Yeni Ortodoksiyi benimseyenler, yapısal faktörleri evsizliğin genel ve temel sebebi olarak vurgulasalar da araştırmalarında yaygın olarak risk faktörü analizini kullanırlar ve birey üzerine odaklanarak evsizlik ihtimalini arttıran risk faktörlerini betimlerler. Bu yaklaşımda her bir nedensel faktör ayrı, nicel olarak ölçülebilir değişkenler olarak, birey veya nüfus ile ilişkileri bakımından ele alınır. Araştırmalarda evsizlik riskini arttıran pek çok risk faktörü ortaya konmuştur. En yoğun olarak karşılaşılanlar, fiziksel ve mental sağlık problemleri, şiddet ve suç eylemi geçmişi, taciz öyküsü, madde ve alkol kullanımı, karma veya bölünmüş ailedir. Bu araştırmalara yapılan temel eleştiriye risk faktörü analizlerinin bireyseldir doğasıyla ilgilidir. Bu eleştirilere yanıt olarak araştırmacılar çalışmalarına yapısal değişkenleri (yoksulluk, işsizlik deneyimi vb.) de risk faktörleri olarak eklemişler ve yapısal belirleyiciler (işsizliğin boyutu, konuta erişim imkânı vb.) olarak adlandırmışlardır. Nihayetinde bu görüşe göre evsizlik bir şekilde yapısal ve bireysel risk faktörlerinin kombinasyonu sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bireysel düzlemde ortaya çıkan savunmasızlıklar bireylerin yapısal nedenler karşısında evsiz olma riskini artırmaktadır. Bu bağlamda sosyal politika müdahaleleri de evsizlik riski altında olanların bireysel risk faktörlerini oluşturan savunmasızlıkları üzerine odaklanır. Somerville, evsizlik alanında risk faktörleri analizi çalışmalarının, bu alandaki “epidemiolojik” yaklaşımın merkezini oluşturduğunu söyler. Evsiz nüfus ile ilişkilendirilen ve sürekli olarak artan risk faktörleri gruplandırmaları, evsizliğin “karmaşıklığını” faktörler tarafından karakterize edilen ve müdahaleler yoluyla şekillendirilebilecek bir fenomen olarak tanımlar. Bu, yapılacak müdahaleler için de temel teşkil edecek bir yaklaşım olmakla birlikte, farklı faktörlerin ilişkiselliğinin görülmesini engelleyecek bir sosyal politika yönelimi de doğurur. Bu yaklaşıma göre müdahaleler de farklı risk faktörlerine uygun olarak çeşitlendirilmiş ve çoğaltılmıştır. Madde ve alkol bağımlılığı alanında çalışanlar ile rehberlik ve istihdam planlaması yapanlar farklı risk faktörleri üzerinden hareket ederek, evsizlik problemini iyileştirmeyi amaçlar. Nedensel faktörlerin tanımlanması ve ölçülmesi yoluyla risk faktörleri analizi, aynı zamanda evsizliğin bir yönetim sorunu-nesnesi olarak inşa edilmesi açısından da merkezi bir role sahiptir (Farrugia ve Gerrard, 2016: 271-272).

Risk faktörleri analizinde bir diğer kavramsallaştırma da “tetikleyici faktörler”dir. Risk faktörleri, evsizlik riskinin artışına sebep olan faktörlerken, tetikleyici faktörler evsizlik sürecinin başlamasına sebep olan olaylardır. İlişkinin bozulması, tartışma sonucu ebeveynlere ait evin terk edilmesi, tahliye yoluyla evden çıkarılma, kurum bakımından çıkarılma vb. gibi olaylar tetikleyici faktörlerin en sık görülenleridir (Clapham, 2003: 120).

Yeni Ortodoksiye yöneltelen temel eleştiri, bireysel/yapısal ayırımına dayanan bir terminolojinin evsizliği anlama noktasında yardımcı olmadığı şeklindedir. Bu yaklaşımlar yapı ve bireyin ne olduğu, nasıl ilişkilendiği, sosyal olanın ne anlama geldiği ile ilgili evsizlik bağlamında bir bağdaştırma ve kavramsallaştırmadan yoksun olarak nitelendirilmiştir. Bu yönüyle Yeni Ortodoksi pratik kaygılardan neşet etmiş kuramsal olmayan bir bakış açısı sunmaktadır (Fitzpatrick, 2005; Neale, 1997b; Somerville, 2013; McNaughton, 2009). Örneğin bu yaklaşıma göre boşanma veya yetersiz ebeveynlik, evsizlik riskini arttıran bir faktör olarak ele alınabilir. Ama bunun son yıllarda artan aile

bölünmeleri temelinde yapısal bir belirleyici mi olduğu, bireysel bir faktör olarak mı değerlendirildiği, yoksa her ikisinin de mi etkili olduğuna dair bir araştırma ve analiz yapılamaz (McNaughton, 2008: 10). İkinci olarak evsizlik verili bir toplumsal olgu olarak ele alınır ve daha ziyade evin fiziksel olarak yokluğu üzerinde durulur. Bu da nihayetinde evsizliğin farklı boyutlarının göz ardı edilmesi riskini doğurur (Somerville, 2013: 389).

2.2.4. Evsizliğe liberal bakış: hak eden - hak etmeyen

Liberal perspektif evsizliğin sebepleri ile ilgili bir yaklaşım olmaktan ziyade, evsizliğin nedenlerine göre müdahalelerin biçimlendirilmesi gerektiğini savunan sosyo-politik bir eğilimdir ve Yeni Ortodoksinin bir sonucudur. Evsizliğin bireyin kontrolü dışında herhangi bir yapısal faktör nedeniyle ortaya çıktığı bir durumda, evsiz bireyin daha fazla yardımı hak ettiği, evsizlik bireysel eylemlerin sonucunda ortaya çıktığındaysa, bireyin daha az desteğe layık olduğunu iddia eden bir düşünce biçimidir. Tarihsel olarak bakıldığında kuram ve uygulamada evsizliğin bireysel eylemler neticesinde ortaya çıkan bir durum olduğu düşüncesinin hâkim eğilim olduğu görülmektedir. Bu nedenle hali hazırda minimal ve cezalandırıcı nitelikte olan destek biçimleri bile, Yeni Ortodoksi yaklaşımına dayandırılan “uygunluk” anlayışı, “hak etme” düşüncesi temelinde pek çok evsiz için dışlayıcı olmuştur (Neale, 1997b: 36).

Yine benzer biçimde evsizlikle ilintili hizmetler genellikle yönetimlerin sosyal hizmetler ve yardımlarla ilgili birimlerince verilmiş, konut politikaları ve bununla ilgili birimler bu hizmetlerin dışında yahut son halkasında olmuştur. Evsizlik problemi bir konut probleminden ziyade bir refah problemi olarak değerlendirilmiştir. Özellikle 1980’li yıllara kadar sosyal politikalarda hâkim olan bu gerçeklik, evsizliğin yapısal nedenlerden ziyade bireysel nedenlerle ilintilendirildiğinin bir başka göstergesidir. Evsizlerle ilgili uygulanan ve patolojik sosyal çalışmanın başlıca tekniklerinden olan danışmanlık ve vaka çalışması tekniklerinin yaygınlığı da bu düşüncüyü teyit eder niteliktedir. 1960’lı yıllar boyunca da Anglosakson dünyada yaygın olan düşünce, evsizliğin temel sebebinin uygun maliyetli konut yetersizliğinden ziyade, evsiz bireylerin sapkın karakteristikleri olmuştur (Neale, 1997b: 37).

Hak eden/hak etmeyen ayrımını evsizliğin yapısal nedenlerine yapılan vurgu ve araştırmalar sonrasında bile farklı ülkelerdeki güncel uygulamalarda görmek mümkündür. Örneğin İngiltere’de 1970 ve 80’li yıllarda evsizliğin uygun maliyetli konut yetersizliği gibi yapısal nedenlerine olan vurgu artmış, ülkelerin konut politikaları ile ilgili birimleri evsiz hizmetleri noktasında daha aktif hale gelmiştir. 1977 yılında yürürlüğe giren Konut Yasası (Housing Act) da bu gelişmelere paralel olarak evsizlik noktasında sorumluluğu refah birimlerinden, konutla ilgili birimlere kaydırmıştır. Bununla birlikte, hak eden ve hak etmeyen ayrımını İngiltere’de evsizlik statüsünü tanımlayan “Section 58 of the Housing Act” ile açık bir biçimde yasadaki yerini korumuştur. Burada yer alan tanıma göre, birey ya da aile, İngiltere, Galler veya İskoçya içerisinde herhangi bir kalacak yere veya resmi bir ikametgâha sahip değilse evsiz olarak kabul edilmektedir. Bu, oldukça belirsiz ve yoruma açık bir tanımdır. Dolayısıyla bu tanım, yerel yönetimlerin farklı yorumlar yaparak, dışlayıcı uygulamalar ortaya koymasına sebep olmuştur. Örneğin, evsiz kişinin bulunduğu bölge ile yerel bir bağlantısı yoksa veya “öncelikli ihtiyaç sahibi”

olarak nitelendirilen gruplar içerisinde yer almıyorsa, bu kişiye konut temin edilmesi noktasında yerel yönetimlerin bir yükümlülükleri yoktur. İhtiyaç sahibi gruplar “1985 Act” içerisinde şu şekilde tanımlanmıştır; çocukları olan aileler veya hamile kadınlar, savunmasız bireyler (yaş, fiziksel veya mental durum dolayısıyla), yangın veya sel gibi afetler dolayısıyla evsiz kalan insanlar. Bu geniş tanımlama ve akabinde yapılan sınıflandırmalarla mevzuat hem bir tanımlama hem de tahsis aracı işlevi gösterir (Neale, 1997a: 47). Bu sınırlandırmanın temelinde de hak eden, hak etmeyen ayrımı vardır. İnsanların tekrar konut sahibi olması için, devlet yardımını hak etmesi, öncelikli ihtiyaç kriterlerine sahip olması ve istemsiz evsiz olması gerekmektedir (Neale, 1997b: 37). Yasadaki bu ikilem evsizliğin yapısal mı yoksa eylemle mi ilgili olduğu tartışmasının hala açık bir biçimde devam ettiğinin de bir göstergesidir.

2.2.5. Alternatif bir yaklaşım olarak feminist teori

Feministler geleneksel sosyoloji kuramının, bilginin “toplumsal cinsiyete bağlı” yapısını reddedip ya da görmezlikten gelip, toplumsal dünyaya ilişkin erkek egemen anlayışlar ortaya koyduğunu sık sık ileri sürmüşlerdir. Feminizm, hem sosyoloji kuramı hem de yöntemindeki ataerkil önyargılara karşı yoğun bir eleştiri geliştirmiştir. Feministler yalnızca sosyolojideki erkek egemenliğine meydan okumakla kalmamışlar, sosyolojinin kapsamlı olarak yeniden kurulmasını da istemişlerdir (Giddens, 2005: 658). Bu bağlamda evsizlik teorileri içerisinde feminist teorinin önemi, mevcut evsizlik ve refah teorilerinin sınırlarına ve aynı zamanda sosyal politika ve uygulamaların eksikliklerine dikkat çekmesinde yatar.

1960-70 arası dönemde feminist hareket refah devleti temelinde bürokratik kontrol ve profesyonel otorite ile ilgili temel argümanlar geliştirmeye başlamıştır. Bu argümanların özünde genel olarak konut politikası ve uygulamalarında kadınların marjinalize edildiği ve yok sayıldığı düşüncesi yer almıştır. Feministlere göre konut üretimi, paylaştırılması ve tüketimine içkin olan patriyarkal düşünce yapısı nedeniyle, kadınlar kendi konut ihtiyaçlarını tanımlama veya erkekten bağımsız olarak tanımlama noktasında güçsüz bırakılmıştır. Bunun temelinde ise iş piyasasında yer alan kadın-erkek eşitsizliği yer almaktadır (Neale, 1997b: 39). Bu faktörlerle birlikte, kadının aile içi istismar ve şiddet karşısındaki savunmasızlığı pek çok feminist yazarın kadın olmayı bireyin evsiz kalmasına zemin hazırlayan bir risk faktörü olarak değerlendirmesine neden olmuştur (Fitzpatrick, 2005: 8).

Watsons (1984) feminist perspektiften evsizliği ele aldığı çalışmasında modern ulus-devlet içerisinde “ev”in, evlilik, çocuk ve paylaşılan aktiviteler temelinde idealize edildiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda erkek, genellikle mülkün sahibi ve kontrol edeni durumundayken, kadın sınırlı kaynakları yöneten durumundadır. İş ile kurulan ilişki, ekonomik bağımsızlık, sosyal beklentiler ve ev içi roller kadın ve erkek için “ev”in ne anlama geldiği noktasında belirleyicidir. Tüm bu değişkenler neticesinde kadınlar tarihsel olarak erkeklere nazaran vakitlerini daha fazla ev içerisinde geçirmektedirler. Kadınların domestik rolleri de bu duruma dâhil edildiğinde kadınlar erkeklere nazaran daha fazla bireysel kimliklerinin ayrılmaz bir şekilde ev ile bağlantılı olduğunu hissetmektedirler. Bu nedenle ev içi ve mahrem alan bazı kadınların hayatındaki tek kontrol ve etki alanıdır.

Bu sebeple bazı kadınlar için konut kaybı, hayatın kontrolünün kaybedilmesi anlamına da gelmektedir. Yine kadınların ev içi rolleri ve ekonomik bağımlılıkları nedeniyle erkeklere oranla alternatif konut bulma imkânı çok daha sınırlıdır. İkamet edilen konutun fiziksel olarak yetersiz olması, kadının ev içi rolleri ve iş ilişkisi dolayısıyla erkeklerden çok kadınları etkilemektedir. Literatürde evsizlik de daha ziyade bir erkek problemi olarak ele alınmaktadır. Kadınlar ise evsizliği erkeklerden çok daha farklı bir biçimde deneyimlemekte ve mücadele etmektedirler. Bu durumda feminist argüman evsizliğin daha esnek ve göreceli bir tanımının yapılmasını vurgulamaktadır.

1970-80'li yıllarda feminist teori var olan evsizlik ve refah teorilerinin yetersizliğine ve politika ve uygulamaların eksik yönlerine dikkat çekmesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Bununla birlikte, feminist teorinin evsizliği ve sebeplerini anlama noktasında problemlili tarafları da mevcuttur. Nihayetinde teori ve sistem eleştirisinin kadın/erkek, ev/iş, subje/obje ikiliği çerçevesinde yapılması, evsizliğin çok boyutlu ve karmaşık doğasının gözden kaçmasına yol açmaktadır (Neale, 1997a: 51).

Neale (1997b: 42) evsizleri sadece kadın ve erkek olarak homojen gruplar şeklinde kategorize etmenin, kadınların farklı deneyimlerini ve farklı karakteristiklerini (yaşlı evsiz kadın, bekar evsiz kadın, çocuklu evsiz kadın, lezbiyen evsiz kadın vb.) görmezden gelme riskini doğuracağını ifade eder. Ayrıca kadınların evsizlik deneyimleri kültürel ve tarihsel olarak da farklılık göstermektedir. Bu yüzden bu ayrımı monokültürel ve tarih dışı (ahistoric) olarak değerlendirir. Erken dönem bu feminist araştırmaların bir problemi de ortaya konan evsiz kadınların homojen, güçsüz, pasif, düşünmeyen ve sorgulamayan kurbanlar olarak karakterize edilmesi ve failliklerinin yok sayılmasıdır. Bu noktada yapılması gereken, paylaşılan cinsiyet deneyimlerini dikkate alarak, bireylerin farklılıklarını, öznelliklerini ve deneyimlerini göz önünde bulundurmaktır.

Diğer taraftan Fitzpatrick (2005: 9) günümüzde literal evsizlik söz konusu olduğunda, kadınların erkeklere oranla evsizlik konusunda daha savunmasız oldukları düşüncesinin ampirik bir karşılığı olmadığını vurgulamıştır. Kadın evsizliği konusunda ataerkilliğin birincil önemini kabul etmekle birlikte, patriarkinin diğer sosyal yapılarla ilişkisinin de göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade eder. Örnek olarak da kadınların erkeklere oranla yardım sistemleri içerisinde savunmasızlık bağlamında öncelikli olmaları ve doğal toplumsal destek mekanizmaları içerisinde çok daha güçlü yakın ilişkilere sahip olmalarını verir. Yapılan araştırmalar, evsizlik noktasında belirleyici olan doğal toplumsal destek mekanizmaları faktörü bağlamında kadınların erkeklere oranla daha sıkı akrabalık ve sosyal ilişkiler kurduklarını göstermiştir. Yine kadınların erken yaşta almış oldukları ev içi eğitim, bağımsız yaşama ve ev içi krizleri yönetme noktasında kadınları erkeklere oranla daha etkili kılmaktadır. Bu durumda evsizlik söz konusu olduğunda cinsiyet rolleri kadınlar için olduğu kadar erkekler için de dezavantaj oluşturabilmektedir. Özetle Fitzpatrick, ataerkillik gibi tek bir sosyal yapının evsizliğin ortaya çıkması noktasında tek güç olmayacağını vurgulamıştır.

2.2.6. Post-modernizm, Post-yapısalcılık

Kimilerine göre modernliğin bir uzantısı ve parçası, kimilerine göre ise modernlikten radikal bir kopma olarak değerlendirilen post-modernizm kavramı ilk olarak 1960'lı

yıllarda New York'taki bazı sanatçı ve eleştirmenler tarafından kullanılmıştır (Şişman, 1996: 452). Kavram tarihsel bir döneme işaret ederken aynı zamanda epistemolojik bir kuramı da ifade eder (Hassard, 1993). Tarihsel ve “sonrası” anlamında ele alındığında post-modern dönem, 1970'lerde yaşanan kapitalizmin krizi sonrasında ekonomik ve toplumsal olarak yeni bir tarihsel döneme geçildiğine işaret eder. Ayrıca, post-Fordizm, sanayi sonrası toplum veya kapitalizm sonrası toplum gibi kavramlarla modernitenin aşılmasına gönderme yapar. Epistemolojik açıdansa post-modernizm, aklın ve hakikatin egemenliğinin “yapı bozuma” uğratılmaya çalışıldığı anti-pozitivist bir bilim anlayışına işaret eder ve modernizmin rasyonalist ve pozitivist öncüllerine radikal bir eleştiri ve reddiye anlamını taşımaktadır (Şener, 2007: 31).

Modernlik tasarısı on sekizinci yüzyılda yaşamış Aydınlanma filozoflarının nesnel bir bilim, evrensel bir ahlak, evrensel bir yasa, özerk bir sanat geliştirme amacı güden çalışmalarıyla biçimlenmiştir (Sarup, 2010: 202-203). Bir tarihsel dönem veya bir kuram olarak pos-modernizm ise Aydınlanma ile doruk noktasına çıkan modernizme ve onun getirdiği akılcılığa, bilginin ve değerlerin evrenselliğine, ideolojilere, sekülerleşmeye, toplum mühendisliğine, nesnel gerçeklik idealine, insan odaklılığa, evrenselci insan imgesine, ontolojik ve epistemolojik temelciliğe ve bu idealleri temsil eden pozitivizme karşı gelir (Doltaş, 1988). Lyotard, ortada tek bir akıl değil çeşitli uslar olmasından ötürü artık bütünleştirici bir akıl düşüncesi hakkında konuşamayacağımızı savunur (Sarup, 2010: 186). Özet olarak postmodern kuram, homojen, akla uygun, makina gibi işleyen, kestirebilir, evrensel bir dille ifade edilebilir, nesnel bir gerçeklik anlayışına sahip modern bilimin reddidir ve evrensel bilgi ile temeldenciliğin eleştirisiyle tanımlanır hale gelmiştir. Postmodern bilimde gerçeklik karmaşık, heterarşik, holistik-harmoniktir ve mekanik bir bütünlüğü yoktur. Gelecek önceden kestirilemez ve tek yönlü bir nedensellik yerine karşılıklı bir etkileşim vardır. Nesnellik, mükemmel bilgi ve tek bir gerçeklik yoktur (Doğan, 1998: 56-57;61). Postmodern epistemolojinin temel araçları ise inşacılık (constructivism) ve yapıbozumdur (deconstruction).

Sosyal bilimler literatüründe kavramın yaygın olarak kullanılması Jean-François Lyotard'ın 1979'da yayınlanan “Postmodern Durum” adlı kitabından sonra olmuştur. Moderniteyi bir toplumsal durum olmaktan ziyade bir bilgi biçimi olarak değerlendiren Lyotard “Postmodern Durum” adlı eserinde, post-modernizmi yeni bir bilgi durumuna uygun olan epistemoloji olarak değerlendirmiştir. Postmodern toplum ise bilim ve teknoloji ile enformasyon alanındaki ilerlemelerin sonucunda ortaya çıkan değişim toplumdur (Lyotard, 1990). Lyotard (1990) toplumsal alanın ayrışık ve bütünleştirilemez olduğunu ileri sürerek bütünleştirici (totalleştirici) toplum kuramlarını ve büyük anlatıları reddetmekte, bunları oldukça indirgeyici ve basitleştirici bulmaktadır. Bu yönüyle post-modernizm, her türden büyük anlatılara itibar etmemekte, kültürel göreceliğe göre, her kültürün farklı gerçekleri olabileceğini kabul etmektedir. Post-modernizm geleneğinde yer alan düşünürler toplumsal değişime ilişkin genel ve meta kuramların bir kenara bırakılması gerektiğine inanırlar. Lyotard toplumsal alanın ayrışık ve bütünleştirilemez olduğuna dair yaptığı vurgu sonucunda cinsiyet, ırk, sınıf gibi genel kategorileri kullanan eleştirel toplum kuramlarını da dışlar. Bu kuramların problemi kullanışlı olmak adına kimliklerin karmaşıklığının fazlasıyla indirgenmesidir (Sarup, 2010: 216-217).

Modernlik ve post-modernlik arasındaki tarihsel ve epistemolojik kopuş sosyal bilimlerin literatüründe tartışmalı bir konudur. Modernliği eleştiren Lyotard, Baudrillard, Jameson, Foucault, Touraine gibi isimler gelişmiş Batı toplumlarında modernliğin dönüşümün eşiğinde olduğunu savunmaktadırlar. Öte yandan, Habermas, Giddens, Gellner, Beck, Castells ise içinde bulunduğumuz dönemin modernliğin ileri bir biçimi olduğunu ileri sürerler (Tüzen, 2008: 148). Günümüzü modernliğin bir devamı olarak değerlendiren yazarlara göre, toplumsal dünyaya ilişkin genel kuramlar geliştirmeye eskisi kadar ihtiyacımız vardır ve bu kuramlar toplumsal dünyanın olumlu yönde biçimlendirilmesine katkıda bulunmamıza yardımcı olacaklardır. Giddens (2005: 663) genel kuramlarla ilgili bu düşüncesini, “Marx’ın kapitalizme alternatif olarak sosyalizm hayalleri ölmüştür ancak sosyalist tasarıya yol gösteren değerlerin bir bölümü –toplumsal paylaşım, eşitlik, zayıfları ve savunmasızları koruma- bugün de yaşamaktadır.” şeklinde ifade etmiştir. Giddens, post-modernizm gibi anlayış ve terimlerle uğraşmak yerine, sosyal bilimlerde şimdiye kadar belirli ve özgül nedenlerden dolayı yetersiz şekilde anlaşılmış olan modernliğin bizatihi kendi doğasına bakılmasını önermekte ve post-modernizme karşı radikal bir tavır sergilemektedir. Habermas ise modernliğin tamamlanmamış bir proje olarak sürdüğünü, fakat modernliğin totalleştirici araçsal akıl yerine eleştirel akıl temelinde yeniden inşa edilmesi gerektiğini savunur (Tüzen, 2008: 148).

Sarup (2010: 204) post-yapısalcı kuramlar ile post-modernist pratikler arasındaki benzerlikler nedeniyle bunlar arasında kesin bir ayırıma gitmenin oldukça güç olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte post-yapısalcılık, post-modern paradigma içerisinde yer alan ve yapısalcılık sonrası dönemde yapısalcılığı sorunlaştıran bir akım olarak ifade edilebilir. Post-modernist ve post-yapısalcı teoriler yapıbozumcu bir karaktere sahiptir. Temelde değişkenlik, durumsallık, subjektiflik, görecelik ve irrasyonellik vurgusu ile birlikte Batı kültürünün iktidar konfigürasyonlarına ve hiyerarşik ikili karşıtlıklarına meydan okur (Neale, 1997b: 43).

Yapısalcı perspektife göre toplumsal olaylara neden olan ve bu olayların altında yatan yapılar bilinebilir. Nihayetinde bu olaylarla ilgili olarak genel kavramsal çerçeve keşfedilip analiz edilebilir; bu doğrultuda entegre ve tutarlı bir teori geliştirilebilir. Yönetimler ise bu rasyonel teoriler doğrultusunda evsizliği açıklayıp, evsizlerin ihtiyaçlarını nicel olarak değerlendirir ve bu ihtiyaçlara cevap verebilir. Post-modern ve post-yapısalcı teoriler bu varsayımı değiştirmiştir (Neale, 1997b: 43).

Post-yapısalcılık, sistemleştiren, tanımlayan ve bunların açıklamaları üzerine yoğunlaşan yapısalcılığı eleştirerek, kesin tanımlamalar, sabit ilişkiler (gösteren/gösterilen gibi) ve kimlikler fikrine karşı çıkmaktadır (Gür, 2013: 186-187). Post-yapısalcılara göre mutlak ve tek bir doğru yoktur. Bilgi ve doğru içerisinde yer aldığı topluma, bağlam ve söyleme göre değişkendir. Bu durumda toplumsal yaşamla ilgili doğruların bir nedensellik ilişkisi içerisinde teke indirilip genellenmesi mümkün değildir. Bilgi, rasyonalitelerin çoğulculuğu ile karakterize edilir. Bu durumda tek bir baskıcı güç (kapitalizm veya patriarki) ve önceden tanımlanmış sosyal problemler için tek bir çözüm olmadığı için nedensellik varsayımı değişmiştir (Neale, 1997b: 43). Post-yapısalcılığın ikili güç konfigürasyonları ve büyük teorilere karşı geliştirmiş olduğu argüman mono-kültürel ve

özcü teorilere kapı açmıştır. Evsizlik bağlamında da, yapı/eylem ve hak eden/hak etmeyen, ihtiyaç sahibi/ihtiyaç sahibi olmayan, evli/evsiz şeklindeki basit ikilikler üzerinden yapılan nedensellik tartışmalarının yetersizliğini ortaya koyma imkânı vermiştir (Neale, 1997a: 52). Ama aynı zamanda da post-modern nedensellik tezi bizi sosyal problemler için sağlam bir bilgi temeline dayalı rasyonel çözümler dizayn edemeyeceğimiz sonucuna da götürmektedir. Bu da sosyal politika önlemleri yoluyla muhtemel pratik uygulamaların ortaya çıkma potansiyelini sınırlandıran bir düşüncedir. Ayrıca bireysel eyleme odaklanması makro-sosyal yapıların gücünün reddedilmesine de sebep olmaktadır (Fitzpatrick, 2005: 9).

Post-modern ve post-yapısalcı teorilerin dile yoğunlaşan dekonstrüktivist karakteri, evsizliğin ve nedenlerinin anlaşılması noktasında farklı ve verimli tartışma alanları açar. Bununla birlikte, bütüncül subjektiflik, görecelik ve irrasyonellik tezleri literal olarak evsizliğin anlaşılması imkânını ortadan kaldırarak, devletlerin sosyal politikaların oluşturulmasında rollerinin ne olacağı gibi konuları önemsizleştirmektedir. Neale (1997a: 55) bu noktayı “ev” ve “evsizlik” kelimelerin anlamları üzerinde yürütülen tartışma bağlamında ele almıştır. “Ev” kelimesi maddi şartlar ve standartlar, mahremiyet, alan, kontrol, samimiyet, konfor, istikrar, güvenlik, seçim, kendini ifade etme, fiziksel ve duygusal iyilik hali gibi barınaktan çok daha fazla bir anlama sahiptir. Birey için bu kriterler evin içinde beraber yaşanan aile yapısına, evin içindeki bireylere, ekonomik, sosyal ve politik duruma göre farklılık gösterir. Anlam, tarihsel olarak farklı bölgelerde ve toplumlarda çeşitli ve göreceli olduğu için mutlak bir ev tanımına ulaşmak mümkün değildir. Bununla birlikte post-modern düşüncede “ev” sadece sosyal- mekânsal bir sistem de değildir. Aynı zamanda ideolojik bir inşadır. Bireyin kendini nasıl hissettiği ile ilgili de bir durumdur. Bu nedenle gerçek ve ideal olarak evin ve evsizliğin ne olduğu arasında kesin bir çizgi çizmek mümkün değildir. Evsiz bir insan sokakta yaşamasına rağmen, sokakları kendi evi gibi hissettiği için evsiz olmadığını iddia edebileceği gibi, fiziksel olarak iyi standartlarda yaşayan biri kendisinin evsiz olduğunu iddia edebilir. Bu noktada post-modern dekonstrüktivist argüman bizi sadece evsizliğin sübjektif olarak deneyimlenmesinde açığa çıkan belirsiz bir tanıma götürür. Bu eleştiri, post-modern bilgi kuramına yönelik bilginin muğlaklaştırılması ile ilgili en temel argümanlardan birinin evsizlik teorileri bağlamındaki karşılığıdır (Neale, 1997b: 55).

Evsizliğin tanımıyla alakalı bu tartışma, aynı zamanda evsizliğin nedeni ve evsizliğe karşı geliştirilebilecek toplumsal yanıtlarla da ilgilidir. Eğer politik olarak evsizlik tanımlanamıyor ve nedenleri belirlenemiyorsa, evsizliğe karşı bir çözüm de geliştirilemez. Buradaki tehlike, kamusal bir dil ve anlayış geliştirilemeden evsizlik deneyiminin sadece bireysel ve öznel kavramlarla ifade edilmesi neticesinde evsizliğin nedenlerinin politik güçlerini kaybetmesi ve dolayısıyla sosyal politikanın genel var oluş nedeninden mahrum kalmasıdır. Tanımlar ve anlamların katı bir biçimde yapı bozuma uğratmak, onların tüm önemleri ve pratik eylem potansiyellerini ortadan kaldırır. Sadece sübjektif deneyime ve eyleme odaklanmak, sosyal yapıların (kapitalizm, patriarki, emperyalizm, adaletsiz konut piyasası vb.) gücünü dağıtarak, politik mücadele gücünü ortadan kaldırır (Neale, 1997b: 55; Akbaş, 2014: 64;65;67).

Somerville (2011: 2) ise Neale'nin sosyal politika geliştirebilmek için kesin tanımlamalara ihtiyacımız olduğuna dair görüşünü, bu tanımlamaların da ideolojik bir inşa olabileceğini hatırlatarak eleştirir. Kesin tanımlamalardan kaçınmanın negatif stereotipler ve etiketleme riskini de ortadan kaldıracak ileri sürer. Yine mevcut yasalarda yer alan kesin tanımlamaların, sınırları çok net hedef gruplar oluşturacağı, bunun da yasalara göre evsiz sayılmasa da belli evsiz grupları (gizli evsizler ve bekar erkek orta yaşlı evsizler gibi) için dışlayıcı olabileceğini ifade eder. Mevcut yasalar çerçevesinde kesin tanımlamalar yapılmadan üretilecek politikaların çok daha etkili olabileceği ve çeşitliliklere olanak tanıyabileceğini söyler.

Post-modern teorinin, evsizlik araştırmalarına ve sosyal hizmet uygulamalarına etkilerinden bir tanesi de yöntemle ilgilidir. Evsizliğin anlaşılması üzerine yürütülen saha araştırmalarında istatistiksel veriler ve durumsal analizler önemini korumakla birlikte, bir özne olarak evsizin anlatısını odağına alan araştırmaların sayısı giderek artmıştır. Benzer değişim sosyal hizmet uygulamalarında da karşımıza çıkmaktadır. Postmodern perspektifin etkisi ile sosyal hizmet müdahalesinde hizmet alanın öyküsü çok daha belirleyici olmaya başlamıştır. “Burada öyküden kasıt bir tür anamnez¹⁰ değildir, zira önemli olan gerçekte ne olduğu değil, bu gerçekliğin nasıl inşa edildiğidir. Her birey, yaşadığını öznel bir biçimde öyküleme, bir tür anlatıya (narrative) dönüştürme ihtiyacı duyar. Sosyal çalışmada post-yapısalcılığın etkisi ile son dönemde anlatı kavramı öne çıkmıştır. Anlatı odaklı yaklaşım sadece hizmet alanın bulunduğu yerden başlamak anlamına gelmez, hizmet alanın bulunduğu yeri nasıl anlamlandırdığı ile de ilgilenir. Dil gerçekliği inşa ediyorsa, hizmet alanın ihtiyacını da inşa edecektir.” (Akbaş, 2014: 51-52)

2.2.7. Foucault

Kendisine post-modernist denmesini reddetse de (Giddens, 2005: 662) post yapısalcılık ve post-modernizmle ilişkilendirilen Foucault'un iktidar üzerine olan analizlerinin evsizlik kavramının tartışılmasındaki etkilerini ayrı bir başlık altında değerlendirmek gerekir. Zira Foucault'nun iktidar analizleri, evsizlik olgusunu iktidar bağlamıyla ilişkilendirerek yeni bir perspektiften değerlendirme imkânı yaratmıştır.

Foucault, dünyayı bütün yönleri ile açıklama savında olan her türlü geniş çaplı kuramsallaştırmaya karşıdır. Bir takım çözümleme biçimlerini baskıcı yollarla dayatmaktan kaçınmaya olabildiğince özen gösterir (Sarup, 2010: 91) ve bütünlük çerçevesinde düşünme çabasının gerçek araştırmanın önünde engel teşkil edeceğini ileri sürer. Foucault'un çalışmalarının merkezinde iktidar olgusu yer almaktadır. Foucault iktidarı yönetme/yönetilme ilişkisi temelinde ele alan ve devlet ile ilişkilendiren klasik çatışmacı ve uzlaşmacı kuramlardan farklı olarak, toplumsal ilişkilerin her alanında bulunan bir unsur olarak ele almıştır. İktidarın tek bir global tezahürü yoktur. İktidar, toplumsal hayatın her tarafında ya da her yanında bulunan karmaşık ilişkiler dizisini düzenlemek için verilmiş bir isimdir ve toplumsal yapının ailesel ya da cinsel ilişkiler gibi en küçük birimlerine dek ulaşan, bir kanallar sistemi içinde toplumsal alanın tüm yüzeyinde hareket halindedir (Tekelioğlu, 1999: 134). Yaygın, dağınık ve yerel düzlemde

¹⁰ Tıbbi özgeçmiş

“mikro iktidar olarak” karşımıza çıkar. “Toplumda binlerce iktidar ilişkisi ve sonuç olarak güç ilişkileri, dolayısıyla küçük çatışmalar, bir anlamda mikro- müdahaleler vardır” (Foucault, 2003: 176).

Foucault’un iktidar analizindeki amacı iktidarı kimin elinde bulundurduğunu, iktidar sahiplerinin amaçlarının ne olduğunu bulmak değil, iktidarın yol açtığı sorunlara bağlı olarak öznelerin oluşum süreçlerini ortaya koymaktır. 1960’lı yıllarda yapısalcılıkla benzer biçimde öznenin dil ve söylem içerisindeki oluşumuna yoğunlaşan Foucault, daha sonraki çalışmalarında dilsel belirlenmişlik anlayışından, bireylerin iktidar ilişkileriyle belirlendiği, iktidarın toplumsal gerçekliğin değişmez ilkesi olduğunu söyleyen görüşe kaymıştır (Sarup, 2010: 112). Bu bağlamda, Foucault düşüncesinde iktidarla ilgili olarak üç farklı aşama ile karşılaşılır. 1960’lı yıllarda, Deliliğin Tarihi adlı çalışmasında iktidara dair ilk dönem düşüncesi yer alır. Bu eserde iktidar, baskıcı ve olumsuz bir olguyken, toplumda anormal olarak adlandırılan kişilerin toplumdan tecrit edilmesi, dışlanması, kapatılması ve normalleştirmeye çalışılmasında kendini gösterir. Egemenlik olarak adlandırdığı bu iktidar biçiminde ana yaptırım tekniği kanunlarla suç ve ceza kategorilerinin belirlenmesiyle, amacı egemenliğin icrasıdır. 1970’li yıllarda yayımlanan ikinci dönem eserlerinden biri olan Hapishanenin Doğuşu’nda tespit ettiği disiplin araçları, egemenlikten farklı bir iktidar pratiği ortaya koyar. 17. yüzyılda geliştirilen gözetim, kontrol, ayırıştırma, mekânsal düzenleme, hesaplama, sınıflandırma ve akılcılaştırma teknikleri sayesinde bireysel bedenlerin belli bir norma uyumlu hale getirilmesi imkânı yaratılmıştır. Egemenlik paradigması korku salma ve dolayısıyla egemeni görünür kılma üzerine kuruluyken, disipliner iktidar ise olması istenen öznelerin yaratılması üzerine odaklanır. Gözetlenen özneler normları içselleştiren ve iktidarı kendi öznelğinde yeniden üreten özneler haline geleceklerdir. Foucault’ya göre disiplin teknikleri belli bir standartlaşma etkisi doğurur, normlara uygun davranan bireyler oluşturur. Okul, kışla, hastane ve hapishane modellerinde olduğu gibi uysal bedenler üretilmesini hedefler. İktidar, suçlunun bedenini, dolayısıyla iktidara karşıt olanı yok etmek yerine onları üretmekte ve kimlik çeşitliliği yaratmaktadır. Foucault 1975-76 yıllarında verdiği derslerde, egemenlik paradigmasının yerine geçen ikinci bir iktidar biçiminde bahseder; düzenleyici iktidar. Biyopolitika adını verdiği siyaset türü ise düzenleyici iktidardan türer. Disipliner iktidar bedeni hedef alırken, düzenleyici iktidarın nesnesi ise nüfustur (Gambetti, 2008: 2-3). Biyopolitika, üreme, doğurganlık ve ölüm oranı, yaşam beklentisi, sağlık düzeyi, yaşam süresi ve bunların değişimine yol açabilen bütün koşulların yönetimini hedefleyen, bedenin biyolojik süreçlerine ve yaşam mekânına odaklanan düzenleyici denetimler, yani “nüfusun bir biyo-politiği”dir (Hülür, 2009: 449). Biyopolitika anlayışına göre iktidarın asıl etkisi bedenlerin güce tabi kılınması değil, onların yönetimselliği üzerinedir. Yönetimsellik ise yaşamın iktidar karşısında nesneleştirilmesi ve iktidara tabi kılınması değil; tam tersine, yaşamın yeniden üretimidir (Baştürk, 2003: 242).

Foucault düşüncesinde iktidarın temel dinamiklerinden bir tanesi “söylem” temelinde “hakikat” yaratma gücüdür. Hakikat, iktidarın etkisi ve belirleyiciliği altında davranış ve tutumları sınırlayan, aynı zamanda bu davranış ve tutumların dayandığı normsal dayanakları tespit eden bir şeydir. “Bu nedenle hakikat, bir doğruluk şablonu olarak

ortaya çıkar ve uyulması gereken kurallar ya da izlenmesi istenen rolleri ortaya çıkarır. Hakikatin iktidar tarafından üstlenilmesi, iktidarın normsal düzeyde yerleşimine ve hakikatin siyasallık tarafından kuşatılması anlamına gelir. Hakikati yöneten, yönetimini kontrol eden ve bizatihi kendisi bir hakikat üreticisi olarak ortaya çıkan iktidar, söylem üzerinden denetim uygulamaya başlar (Baştürk, 2012: 66). İktidar ilişkilerinin kaynağı güç ilişkileridir ve güçlü olan söylemi belirleme gücüne de sahip olandır.

Foucault'ya göre iktidarı yalnızca bir bastırma, sınırlama ya da yasaklama olarak anlamak yetmez: İktidar “gerçekliği üretir”, “nesne alanlarını” ve “doğruluk ritüellerini” belirler. Bilgi iktidarın sonuçlarına daha bir etkinlik kazandırır. Bilgi olmadan iktidarın uygulanması, bilginin de iktidara yol açmadan var olması olanaksızdır. Foucault toplumsal, kültürel, siyasal yaşamlarımızın tümüne yayılan karmaşık ve kendi içlerinde ayırım gösteren iktidar ilişkilerinin (çoğunluk çelişki içindeki) genellikle “özne-konum” tarzlarını cezalandırıcı yaptırımlarla değil, toplumsal düzende yürürlükte bulunan norm ve değerleri içselleştirmeye ikna etmek yoluyla emniyet altına alındığını ileri sürer (Sarup, 2010: 113). Bu noktada bilgi iktidarın bir aracıdır. Foucault iktidar ile bilgi arasındaki ilişkiyi tersine çevirir. Bilgiyi özgürleştirici gören düşüncenin aksine Foucault bilgiyi yeni bir kontrol ve denetim biçimi, yani yeni bir iktidar biçimi olarak görür. Ona göre bilgi, insanların üzerine abanan bir iktidardır ve bu iktidara dayanarak başkalarını da belirler. Bu durumda bilgi, özgürleşmenin önünü keserek gözetlemeye, düzene sokmaya, disipline etmeye yönelik bir kip halini alır (Sarup, 2010: 101). Bu bağlamda modern toplumların denetim ve disiplin altında tutulmasına karşı bir eleştiri yolu sağlayabilmek için, tıp, psikiyatri, ruhbilim, suçbilim, toplumbilim gibi insan bilimlerinin bilgi iddiaları ile uygulamalarını irdeler. İnsan bilimleri insan davranışının bilgisine sahiptir ve insan davranışının “norm”larını inşa etmişlerdir. Bu normlar öğretmenlerin, toplum işçilerinin, doktorların, yargıçların, polislerin, yöneticilerin ellerinde yeniden üretilerek meşrulaştırılır. Bu normlar dışında yaşayanlar ya da marjinlerde kalanlar marjinal sayılır ve düzeltilmeleri, rehabilite edilmeleri, disipline edilmeleri ve hatta kapatılmaları gerekebilir. Foucault'ya göre insan bilimlerinin, “devletin öznesi” olarak insanı resmi bir çalışma konusu yapmaları nedeniyle, günümüzde ussallaştırılmış yönetim ile toplumsal denetim dizgelerinin amansız genişlemesine tanık olunmaktadır (Sarup, 2010: 111; Akbaş, 2014: 6;49).

Foucault'un düşünme pratikleri –mikro iktidar ve hakikat- evsizlik ve nedensellik bağlamında ele alındığında evsizi kaçınılmaz bir biçimde talihsiz bir kurbanla özdeşleştiren ve evsizliğe sebep olan salt yapısal bir güçten söz edilemez. Söz konusu olan sosyal adaletsizlikleri sürdüren ve bu şekilde bazı bireyleri diğerlerine göre konut durumu noktasında daha zayıf kılan çeşitli güçlerdir. Son dönemde yapılan pek çok akademik araştırma, uygun maliyetli konut yetersizliği gibi problemlerin yanı sıra, bireysel karakteristikler, cinsiyet, yaş, ırk, medeni durum, sağlık, iş durumu, ev geçmişi gibi pek çok farklı değişkenin evsiz kalma ihtimalini arttırdığını ortaya koymuştur (Neale, 1997a: 53). Söz konusu olan sadece yapılar ve bireysel karakteristikler değil, bireysel karakteristiklerin, yaş, ırk, medeni durum, sağlık, iş, ve konut geçmiş gibi faktörlerle etkileşimidir.

Foucault'un düşüncesi post-yapısalcı paradigma gibi evsizliğin yapısal problemlerle ilgisini zayıflatmış gibi görünmektedir. Öte yandan, iktidar ve öznenin oluşumuna dair yürütmüş olduğu tartışma, bilgi ve iktidar arasında kurmuş olduğu ilişki, gözetim ve *panopticon* metaforları ile söylem analizi yöntemi, evsizliğin bireysel problemlere indirgenerek patolojikleştirilmesi yönündeki düşünceye ve bu doğrultuda üretilen sosyal politika ve uygulamalara karşı da bir eleştiri imkânı oluşturmuştur. Bu bağlamdaki çalışmaların büyük çoğunluğu evsizliğin söylemsel ve kurumsal inşası üzerinde durmaktadır. Özellikle son 30 yılda sosyal dışlamaya sosyal politik bir yanıt olarak ortaya konan sosyal içerme programlarının, “problemlili nüfus gruplarını” tanımlayarak bazıları için toplumsal dışlanmanın aracı haline gelmesi bu bağlamda ele alınır (Willse, 2010; Arnold, 2004; Evans, 2011; Horsell, 2006; O'Farrell, 2015; Marvasti, 2003).

Foucault söylem analizi metoduyla, toplumdaki güç ilişkilerini hastane, bürokrasi, okul, genelevler gibi toplumsal yapı ve kurumlara odaklanarak toplumsal normlar ve iktidar merkezleri tarafından anormal olarak nitelendirilen marjinal grupları ve düşünceleri incelemiştir. Onun etkisiyle, “marjinal ve anormal kitle” olarak değerlendirilen evsizler ve evsizliğe dair geliştirilen sosyal politikalar da aynı yöntem ile analiz edilmeye başlanmıştır. Arnold (2004: 13) “Evsizlik, Vatandaşlık ve Kimlik” adlı eserinde politik öteki olarak konumlandırılan evsizlerin, bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiler temelinde, sosyal bilimler alanındaki araştırmalara dayanarak nasıl bireysel problemler temelinde ele alındığını ortaya koyar. Ardından bu bilgiler ışığında evsizliğin parçalanarak hak eden (yapısal nedenlerle evsiz olduğu dile getirilen ve kadınlar, yaşlılar ve çocuklu kadınlar gibi savunmasız gruplar) ve hak etmeyen (bekar, evsiz, bağımlı erkekler) evsiz şeklinde söylemsel olarak inşa edildiğini ve bu inşa üzerinden sosyal programların da maliyet temelinde sürdürüldüğünü ileri sürer. Evsiz hizmetlerinin amacı evsizliğin sebeplerinin ortadan kaldırılması değildir, mevcut sistemin inşa ettiği evsizliğin kontrol altında tutulmasıdır. Asimilasyon ve cezalandırma farklılıkları kontrol edebilmek için sosyal politika alanında evsiz ötekine karşı geliştirilen yanıtlardır. Asimilasyon, hak eden ve refah sistemi içerisine dâhil olan evsizlerin ahlaki eksikliklerinin giderilmesi ve daha iyi birer vatandaş olabilmeleri için cezalandırıcı yöntemlerle tedavi edilmesidir. Arnold bu bağlamda evsiz barınaklarını Foucault'nun *panopticon* ve disiplin kavramları çerçevesinde ele alır. Refah sistemi içerisine dâhil olmayan ve literal anlamda evsiz olan insanlar ise asimile edilemez, suçlu ve kamusal alandan silinmesi gerekenler olarak kategorize edilir. Nihayetinde yönetimsellik temelinde günümüz toplumunda da evsizlere dair sosyal politikaların evsizlik problemi çözmeyi değil, düzenleyip yönetmeyi hedeflediklerini ileri sürer (Arnold, 2004: 106).

Willse (2010) ise, Foucault'un biyopolitika kavramsallaştırması çerçevesinde evsizliğe dair geliştirilen politikaların değişim sürecini ele almıştır. Çalışmasının odağı, Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan ve kronik evsizliği ortadan kaldırmayı hedeflediği öne sürülen neo-liberal konut politikalarının analizidir. Biyopolitika hayata dair bilginin politikleştirilmesi, politikanın sınırlarının ve özünün gelişip değişmesi anlamına geliyorsa, evsizlik alanında yapılan saha çalışmaları sonucunda elde edilen akademik bilgiler de siyaset tarafından kullanılarak evsizliğin farklı niteliklerle inşasına sebep olmaktadır. Willse bu bağlamda neo-liberal ekonomi politikaları ile uyumlu olduğunu ileri

sürdüğü konut modelini ele alır. Evsiz hizmet programlarının sosyal olarak hedeflenmiş programlar olmaktan ziyade, ekonomi odaklı programlar ve amaçlarının konut güvensizliği ve mahrumiyetini ortaya çıkaran neo-liberal düzenin devamlılığının sağlanması olduğunu ileri sürer. Sosyal ve tıbbi hizmetlerin evsizlerin ihtiyaçları ve problemleri noktasında gerekli görüldüğü “basamak modeli”nden, ani ve hızlı bir biçimde “önce konut modeli”ne geçişi bu bağlamda ele alır. Bu modelden önceki evsizler için erken dönem konut önlemleri modelleri bir nesne olarak evsiz bireyin fiziksel ve psikolojik sağlık protokollerine mecburi olarak uymasını, yani disipline edilmesini gerektirmektedir. Ancak bu sayede konut bulma ve devamlılık sağlamanın önündeki kişisel ve birey odaklı engellerin üstesinden gelinebilir (Willse, 2010: 157-158).

Konut güvensizliği ve kaybının medikalize edildiği bu dönemdeki disipline edici teknik ise “vaka yönetimi” dir. Vaka yönetimi sisteminde sosyal çalışmacı veya vaka yöneticisi bireyin kendini geliştirmesi veya bireysel sebeplerin saptanması yöntemiyle yol gösterici pozisyonundadır. Vaka planı çıkarılır ve müracaatçı buna uymak zorundadır. Bu sayede dâhil olunan modern barınaklarda eğitim, meslek programları ve para yönetimi gibi zorunluluklar bulunmaktadır. Bunlara dâhil olabilmek içinse “konuta hazır olma” önündeki bariyerlerden olan psikiyatrik problemler ile alkol ve madde bağımlılıklarının tedavi edilmesi gerekmektedir. Konut programlarına dâhil olmanın öncelikli koşulu tedaviye istekli olma ve tedaviyi kabul etmektir. Sonuç olarak, konut programları tipik olarak uyku ve uyuma saatlerinin düzenlenmesini, ziyaretçi kısıtlaması veya yasaklarını, seksüel aktivitenin yasaklanması gibi mecburiyetleri içermektedir.

“Önce Konut Programı” ise sosyal ve sağlık servislerinin vaka yönetimi teknolojilerinden farklılaşarak medikal modelden radikal bir kopuş potansiyeli barındırmaktadır. Bu programda sağlık ve sosyal hizmetler alternatif olarak sunulmakla birlikte, mecburi tutulmamaktadır. Willse’nin çalışmasının odağı “önce konut modeli”nin nasıl bir kaygı ile ortaya çıktığıdır. Bunun analizi içinse programın Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıktığı dönemde hükümet programının kronik evsizliği nasıl betimleyip ele aldığına bakar. “Kronik evsizler, evsizlik için ayrılan kaynakların çok büyük bir kısmını kullanırlar, çevre güvenliği ve cazibesi üzerinde görünür bir etkileri vardır, kronik evsizlik problemi çözüldüğü takdirde diğer evsiz gruplar için (özellikle gençler ve aileler) kaynaklar çok daha verimli kullanılabilecektir”. Willse bu sunumu, neo-liberal, post-sosyal düşüncenin eyleme geçirilmesi olarak değerlendirir Özellikle ilk iki vurgu, kronik evsizlerin oluşturmuş oldukları kirlilik ve tehlike algılarının kent ekonomisi üzerindeki etkisini ima etmektedir. Willse kronik evsizliğin ayrı bir kategori olarak tanımlanması ve istatistiksel olarak özelliklerinin belirlenmesi ve bunun neticesinde ekonomik olarak maliyetlerinin hesaplanması yoluyla konut güvensizliği ve kaybının biyopolitize edildiğini ileri sürer. Willse ‘ye göre önce konut modelinin temel kaygısı da budur. Neo-liberal ideoloji içerisinde sosyal programlar; servis ve bilgi endüstrisinin üretimi yoluyla ekonomiyi doğrudan etkileyen endüstriler haline gelmiştir ve bu nedenle ekonomik bir mantıkla işlemektedirler (Willse, 2010: 178). Willse ‘ye (2010, s.179) göre bu programlar maliyetleri yönetmek, ölüm ve hastalığı sanayi sonrası ekonominin verimli bir parçası haline dönüştürmek için ortaya çıkmışlardır.

Sonuç olarak Foucault düşüncesindeki mikro iktidarlar var olan güç ilişkilerini, eşitsizlikleri ve kendi “hakikat rejimlerini” devam ettirmek için normalleştirme ve bireyleştirme bağlamında çalışırlar. Bu açıdan evsizlik, evsizlerin sapkınlığı ve normalleştirilmesi bağlamında ele alınır. Bunun araçları da, bireyin yaşamın yerleşik düzeni dışında rehabilite ve tedavi edilmesi için uğraşılması veya sosyal çalışma müdahalesi ile iyileştirilmesi gibi yöntemlerdir (Neale, 1997b: 44).

Sarup (2010: 127) Foucault’nun iktidar anlayışını kendi başına hiçbir özgül temeli ve dayanağı olmadığı, iktidara gerçek anlamda karşı çıkma ve iktidara karşı direnişe geçme imkânını ortadan kaldırdığı için eleştirir. Fakat Foucault’nun mikro iktidar düşüncesi, mikro politik dirençler düşüncesini de beraberinde getirmektedir. Foucault’nun düşüncesinde her şeyin topyekûn dönüşebileceği bir değişim mümkün görünmese de, belli noktalarda ve düzlemlerde haksızlıklara ve adaletsizliklere direnç gösterilebilir. Onun direnç ihtimaline olan vurgusu insan eylemi için geniş bir alan ortaya çıkarır. Bireyler sosyal dünyaya pek çok yolla müdahale edebilir ve bu müdahaleler kendi hayatlarının kontrolünü kendi ellerine almaları noktasında etkili olabilir. Güç her yerdedir, aynı şekilde güce direniş de. Güç ona destek veren ve uygulayanlar kadar tahakküm biçimlerine direnenlerin de bir özelliğidir (Layder, 2006: 150). Bu açıdan bakıldığında evsiz bireylerin sadece kamusal alanı kullanma biçimleri bile otorite tarafından yaratılan kamusal alan/özel alan normlarına karşı bir direnme biçimi olarak değerlendirilebilir.

Sarup’un bir diğer eleştirisi ise; Foucault’nun modern devlette var olan disiplinci tekniklerin önemi üstünde gereksiz yere çok fazla durmasıdır. Foucault disiplinci normalleştirme aracılığıyla edinilmiş “içselleştirilmiş baskı” üstüne vurguda bulunurken, disiplin ağı ile ideolojik düzenekleri sağlamlaştırmada dolaysız bir rol oynayan “zorlama”nın yanında devletin eylemlerinde doğrudan yer alan “şiddet”in ve yasal baskının süregelen önemini de göz ardı etmektedir. Kimi yorumcular da “Disiplin ve Ceza’nın” üstü kapalı toplum kuramının bütün toplumsal ilişkileri iktidar, tahakküm, sömürüye tabi kılma doğrultusunda tanımladığına, dolayısıyla da Foucault’nun genel olarak ailede ve sivil toplumdaki insanın toplumsallığı bağlamında yaşanan işbirliği ile karşılıklılık (reciprocity) görünümünü ihmal ettiğine dikkat çekmişlerdir (Sarup, 2010: 126).

2.2.8. Giddens ve yapılaşma teorisi

Evsizlik olgusunun değerlendirilmesinde yankı bulan bir diğer teori de Giddens’a aittir. Giddens’ın yapılaşma teorisi sosyolojik kuram ve metodolojilerdeki birey ve yapı ilişkisinin niteliği üzerine odaklanır. Giddens pozitivist ve hermeneutik gelenekler çerçevesinde şekillenen sistem/eylem, yapı/eylem, toplum/birey, nesne/özne, kuram/uygulama, nitel/nicel düalizmlerini “yapının ikiliği” kavramı çerçevesinde yapılaşma teorisi ile aşmaya çalışmıştır. Pozitivist gelenek içerisinde yer alan işlevselcilik ve yapısalcılık, yapı kavramı üzerinde durarak, sosyal gerçekliğin yapısal unsurlar tarafından belirlendiğini ileri sürerken, hermeneutik gelenek ve yorumsamacı sosyoloji eylem ve anlam üzerine odaklanarak, birey ve onun eylemlerinin sosyal gerçekliği

belirlediğini savunur. Giddens ise yapılaşma teorisiyle bir sentez yaratmaya ve söz konusu sorunları aşmaya çalışır;

“İki temel düalizm biçimine itiraz etmek için bu yola başvurdum. İlk düalizm tipine evvelden beri var olan teorik bakış açılarında rastlanabilir. Yorumcu sosyolojiler, ‘eylem’ konusunda güçlü, yapı konusunda zayıftırlar. Bu yaklaşımlar, insanları aslında kendilerinin bilincinde olan ve yaptıkları şeyler hakkında gerekçelere sahip amaçlı aktörler olarak görürler; ancak onlar, işlevselci ve yapısalcı yaklaşımlarda haklı olarak önemli bir yer işgal eden zorlama, güç ve büyük ölçekli organizasyon problemlerine hemen hemen hiç değinmezler. Öte yandan, ikinci gruptaki yaklaşımlar ‘yapı’ konusunda güçlüyken eylem konusunda zayıftırlar. Aktörler, sanki etkileme gücünden ve beceriden yoksun –kendilerinden daha büyük güçlerin oyuncağıymışlar gibi ele alınırlar” (Giddens, 2003: 7).

Toplumun insan inşası olmadığını, bireylerden önce var olduğunu kabul eden Giddens, aynı zamanda yapı ve toplumun birbirine dışsal olmadığını, toplum ve birey arasındaki etkileşimin üzerinde durarak açıklar. Birey ve yapı birbirinden bağımsız değildir. İnsanlar doğaları gereği toplumla ilişki içerisindeyler ve onun inşasına aktif olarak katılırlar; onlar toplumu oluşturur, sürdürür ve değiştirirler, çünkü insan doğası ilgili bireylerin toplumsal çevrelerinden etkilenir ve bu çevreyi etkilerler, kendi davranışları ve var olan koşullar üzerine düşünür, seçim yaparlar. Bu nedenle de toplumun kendilerine dayattığı kısıtlamalara direnebilecek ve toplumsal kurumları etkileyip dönüştürebilecek güçtedirler (Layder, 2006: 183-184).

Giddens’da toplumlar bireyleri kontrol etmez, toplumlar bireyler tarafından erişilebilecek seçimleri sınırlandırır. İnsan edimi var olan güç yapılarının mümkün kılmış olduğu seçenekler arasında bilinçli, reflektif seçimler yapar. Fakat bu seçimlerin amaçlanmamış sonuçları olabilir. Bunlardan bir tanesi toplumsal olanın yeniden üretilmesidir ki, bu da toplumsal olanın dönüşümüne sebep olur. Güç ve direnç açısından ele alındığında bu düşünce, limitli seçimleri olan bireylerin ve grupların hala direnç gösterebilme imkânları olduğu, belirlenmiş kalıplar ve yollara göre hareket etmek zorunda olmadıkları sonucunu ortaya çıkarır. Güç Giddens’a göre çift taraflı bir süreçtir ve tüm insanlar, daha az kontrol ve güç sahibi olanlar (evsizler gibi) dâhil bir miktar güç ve direnme kapasitesine sahiptir. Giddens da Foucault gibi sosyal eylemi içeren güç ilişkilerinin insanı sınırlandırdığını kabul etmekle birlikte, sadece çok istisnai durumlarda bireyin tam anlamıyla yapılandırılmış olduğunu düşünür. Güç yapılarının çalışma biçimi kontrolden ziyade, seçenek sunmadır.

Yapı ve eylem arasındaki etkileşimin gerçekleştiği gündelik hayatın analizi, Giddens için merkezi bir öneme sahiptir. Bu nedenle sosyoloji, somut davranışlar, toplumsal deneyimler ve insanların kendi çevre ve koşullarını düzenleme biçimlerine odaklanmalı, aynı zamanda da eylemlerin gerçekleştiği sosyal ortamların yapısal özellikleri incelenmelidir.

Giddens’ın yapılaşma kuramı, evsizlik teorilerinde yapısal faktörlerin önemine ve belirleyiciliğine karşı geliştirilen, aynı yapısal baskılar altında olan ve benzer yaşam desenlerine sahip bireylerin bazılarının evsizliği deneyimlerken, bazılarının

deneyimlemediği ile ilgili bireyci argümana karşı bir yanıt potansiyeli taşır. Giddens'in kuramına dayanan yaklaşımlar, bireylerin hayatlarındaki benzer desenlere odaklanmaz. Evsiz ve aynı zamanda benzer desenlere sahip ama evsizliği deneyimlememiş bireylerin gündelik yaşamlarına yoğunlaşarak, yapı ve eylemin karşılıklı etkisini ortaya koymaya çalışır. Bu sayede benzer desenlere sahip ve aynı yapısal baskılar altındaki bireylerin evsizliği nasıl önleyebildiklerine dair bir açıklama geliştirebilme imkânı mümkün olabilir. Bu şekilde bir yaklaşım evsizlerin kendi durumlarından sorumlu oldukları veya kontrolleri dışında beklenmedik yaşam olaylarının kurbanı oldukları şeklindeki indirgemeci yaklaşımların yanı sıra evsizliği sadece bir konut veya sadece bir refah problemi olarak gören yaklaşımları da aşma imkânı sunar. Evsiz bireyler, düşünen, hisseden, hakları ve sorumlulukları olan sosyal failer olmakla birlikte, aynı zamanda toplumsal olarak inşa edilmiş ve çeşitli biçimlerde öyle davranmak zorunda kalmışlardır. Yani evsiz bireyin seçenekleri ve seçim yapma kapasitesi vardır ama bu seçenekler sınırlıdır. Nihayetinde teori basit ikili yaklaşımların yetersizliğini vurgulayarak evsizlik bağlamında da toplum ve insan eyleminin karmaşık yapısına odaklanır (Neale, 1997b: 47; Fitzpatrick, 2005: 9).

Post-yapısalcı teoriler ve Foucault'nun yaklaşımları evsizler ve evsizlik alanında çalışanlar için günlük yaşam içerisinde direnme ve değişim yaratma imkânı sunmaktadır. Evsizliğin ortaya çıkışında yapı ve eylem arasındaki etkileşimi vurgulayan Giddens'in eklektik teorisi ise bireysellik, öznellik, farklılıklar ile birlikte ortak deneyimler ve ortak baskıcı güçleri de açıklayabilme potansiyeline sahiptir. Ayrıca, karmaşık bir toplumsal olgu olan evsizliğe karşı geliştirilebilecek sosyal politika ve sosyal çalışma uygulamalarının çok daha sorumlu ve tutarlı olmasına olanak sağlamaktadır.

Foucault ve Giddens'in çeşitli ve dağınık güç kavramlaştırmaları, benzer durumlar içerisindeki insanların bazılarının neden evsizliği deneyimlerken, bazılarının deneyimlemediklerini tatmin edici bir biçimde açıklama imkânı sunmaktadır. Bunun yanında insan eylemine yapmış oldukları vurgu, yapısal teorilere oranla, evsizliği ortaya çıkaran olgularla ilgili direnç ve değişim imkânına da kapı aralamaktadır. Daha açık bir ifadeyle, bu teorik perspektifler evsizleri pasif kurbanlar ve kendi durumlarından sorumlu suçlu insanlar olarak görmek yerine, sosyal adaletsizliğe karşı direnç oluşturulabilecek bireyler olarak nitelendirmeleri ve sosyal problemleri de çözülebilecek olgular olarak değerlendirmeleri sebebiyle, evsizlik literatüründeki klasik yapı/eylem ikiliğini aşma imkânı sunarlar.

2.2.9. Eleştirel realizm

Bhaskar tarafından geliştirilen, Kantçı gelenek ve Marksizme dayanan eleştirel gerçeklik, bireylerden bağımsız olarak var olan, derinlikli ve katmanlı (stratified) bir gerçeklik bulunduğu, bilimin amacının da bu gerçekliğin ortaya çıkarılması olduğu ontolojik kabulüne dayanır (Yalvaç, 2010: 5). Hem dünyanın gerçekliğini hem de yapısal mekanizmaların maddi varlığını kabul eden eleştirel realizm, sadece özsel bir sosyal teori değil, aynı zamanda dünyadaki şeyler veya varlıkların onu tasavvur eden bilinçten bağımsız olarak var olduğunu ileri süren felsefi bir doktrindir (Fitzpatrick, 2005: 2). Dünyanın çok katmanlılığı (stratification), dünyanın bilgisinin de çoğulluğu ve

farklılaşması sonucunu doğurur. Dünyanın işleyişi ve dönüşümünde tek bir ilke veya nedensellik ilişkisi arama düşüncesi bu şekilde aşılır. Neden-sonuç ilişkisi, birbirinden bağımsız atomistik unsurlar arasında kurgulanır ve kapalı bir sistem içerisinde varsayılır. Bu şekilde bir nedensellik ilişkisi ile olayları birebir düşünmek –her x olduğunda y’nin gerçekleşeceğini düşünmek- kapalı bir sistem varsaymaktır. Bhaskar buna karşılık, açık bir sistem içerisinde nedensellik yasalarını değerlendirir. Nedenselliğin ve nedenselliği üreten aynı mekanizmaların varlığı, aynı olayı ortaya çıkarmak zorunda değildir. Bu nedenle gerçekliği basitçe neden-sonuç arası belirlenimle ve salt somut olaylara dayalı olarak kavramak gerçekliğin aktüel alanda tüketilmesi anlamına gelecektir. Benzer biçimde, aktüel alanla sınırlanıp nedensel ilişkilerin tümüyle reddedilmesi de kabul edilemez. Bhaskar, “gerçekliğin farklılaşmışlığı (differentiation)” kavramı ile kapalı bir sistem kurgusunun aşılabileceğini, gerçekliğin aktüel alanda tüketilemezliği (transfactuality) vurgusu ile açık bir sistemin de nedensellik yasalarına sahip olabileceğini vurgular. Burada nedensellik yasaları, “yasa”dan çok “eğilim” olarak düşünülmelidir (Türk, 2012: 196).

Bununla birlikte eleştirel realizm, dilin sosyal gerçekliğimizi maddi koşulların kısıtlamaları ve olasılıkları dâhilinde inşa ettiği düşüncesini de kabul eder. Bu durumda maddi pratikler, söylemsel pratiklerden bağımsız bir biçimde ontolojik anlamda vardır, ancak aynı zamanda onlarla ilişki içerisindeyler (Altınal, 2010: 80).

Bir başka ifadeyle eleştirel realizm hem pozitivist hem de yorumsamacı sosyal bilim geleneklerinin nedensellik ilişkilerine karşı çıkmaktadır. Pozitivist geleneğin nedensellik anlayışı David Hume’un *constant conjunction* (olaylar arasında değişmeyen bağlantılar) yani; aynı nedenlerin aynı etkileri doğurması durumunda nedenselliğin söz konusu olacağı düşüncesine dayanmaktadır (Bhaskar, 2008: 142). Modern terminoloji ile araştırma diline çevrildiğinde bu düşünce, değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler şeklinde ifade edilen, gözlemlenebilir ampirik düzenlilikler anlamına gelen mekanik bir nedensellik anlayışıdır. Bu durumda, nedensel yasalar her zaman ampirik düzenliliklere, ampirik düzenlilikler olaylara, olaylar da duyu deneylerine indirgeniyor demektir (Yalvaç, 2010). Evsizlik literatüründe de evsizliğin nedenini ampirik bir düzenlilik çerçevesinde belli bir nedene bağlama eğiliminin hakim olduğu ve dolayısıyla literatürün genel olarak pozitivist bir eğilime sahip olduğu görülmektedir (Jacobs ve Manzi, 2000: 35).

Yorumsamacı gelenek ise sosyal bilimlerin öncelikli olarak insanların sosyal durumlara katmış oldukları “anlam”la ilgilenmesi gerektiğini söyler. İnsan eylemi nedenler ve etkiler tarafından yönlendirilmez, daha ziyade insanın sosyal dünyayı yorumlamak için kullandığı kurallar üzerinden anlaşılır. Bu nedenle sosyal bilimlerin amacı bireylerin dünyayı kurma, yeniden kurma ve yorumlama tarzını anlamak olmalıdır (Fitzpatrick, 2005: 2). Eleştirel realizm yorumsamacı geleneğin, pozitivist geleneğe karşı geliştirmiş olduğu insan unsurunun düşünsel yanının toplum yapılarının üretimi ve değişimindeki yeri ve önemi ile ilgili görüşlerinin pek çoğuyla hem fikir olmakla birlikte, sosyal bilimleri sadece anlamın yorumlanmasına indirgeyen anlayışı da kabul etmez. Eleştirel

realizmin nedensellik anlayışı yorumsamacı gelenekten de pozitivist gelenekten de farklılaşır.

Eleştirel realizmin ontolojik kabulü nedensellik ilişkisine dair çıkarımların temelini oluşturur. Eleştirel realistler nedensel güçleri "düzenlilikler" olarak değil, sosyal objenin ve sosyal yapının şartlara bağlı olarak aktive olan veya olmayan kaçınılmaz eğilimleri olarak görürler ve bunu nesne ve nesnenin ilişkilerinin "nedensel gücü (causal power)"olarak adlandırırlar. Nesne ve nedensel gücü arasındaki ilişki içseldir. Bu içsel ilişki sabit ve değişmez bir öze sahip değildir, sadece bir nesnenin yapabilecekleri ve yapamayacaklarını imler. Ve nesnenin doğası değiştikçe nedensel güçler de değişir. Nesnenin nedensel gücünün varlığı nesnede zorunlu iken aktivite olması zorunlu değildir. Farklı nedensel mekanizmaların mevcudiyeti ve nedensel güçlerin değişkenliği sebep-sonuç arasındaki tekabüliyeti engeller. Bu nedenle ampirik düzenliliklerin varlığı ya da yokluğu, nedensel mekanizmaların varlığı veya yokluğunu anlama noktasında güvenilir bir mekanizma değildir. Toplumsal olay ve olguların realist açıklaması tek sebepli değil, "karmaşıktır (girift, çoklu nedensel mekanizmalara dayanır)", "gelişendir" (bu karmaşıklıktan bireysel unsurlardan çıkarılamayacak yeni unsurlar çıkabilir) ve "çizgisel değildir (bu karmaşık ilişkilerdeki küçük değişiklikler ani ve dramatik sonuçlara yol açabilir) (Fitzpatrick, 2005: 3; Yalçınkaya, 2014: 14; Türk, 2012: 198-198).

Eleştirel realizmin ontolojik kabulünden neşet eden bir çıkarsama da yapı/eylem ikiliğini aşan ve toplumsal ilişkilere dayanan bir sosyal gerçeklik düşüncesidir. Bhaskar, yapı/eylem gibi ikilikleri birbirinin uzantısı olarak görür ve ne bireylerden oluşan bir toplamın ne de bir bütün olarak düşünülen toplumun açıklayıcı olduğunu kabul eder. Bhaskar'a göre sosyal bilimin nesnesi "toplumsal ilişkilerdir." Toplumsal dönüşümü açıklamak için Bhaskar "dönüşümsel toplumsal etkinlik modeli"ni ortaya koymuştur. Bu modele göre, insanlar toplumu yaratmazlar. Toplum daima bireyden önce var olur ve bireylerin aktivitelerinin zorunlu ön koşuludur. Fakat toplumu oluşturan yapıların, pratiklerin, anlaşmaların insanlar tarafından sürekli yeniden üretimi ve dönüştürülmesi gerçekleşmeden toplumdan da bahsedilemez. Bu durumda toplum insan aktivitelerinin koşulu olduğu kadar, ürünüdür de. Buradaki mütekabiliyet, toplumdan bireye doğru "toplumsallaşma", bireyden topluma doğru "yeniden üretim ve dönüştürme" ilişkisidir (Türk, 2012: 199-200). Bhaskar bu modeli çekirdek aile örneği ile somutlaştırmıştır; pek çok insanın çekirdek aileyi yeniden üretmek için evlenmediği açıktır ancak evlenmenin niyet edilmeyen sonucu da çekirdek ailenin yeniden üretimidir.

2.2.9.1. Eleştirel realizm ve Fitzpatrick

Fitzpatrick (2005: 2) eleştirel realizmi evsizliğin nedenlerinin anlaşılması noktasında temel teorik çerçeve olarak kullanan araştırmacılardan biridir. Evsizlik olgusunu ve nedenlerini eleştirel realist yaklaşımın ontolojik ve metodolojik çıkarımları üzerinden açıklamaktadır. Fitzpatrick'in teorik girişimi literatüre hakim olan ateorik, pozitivist ve yorumsamacı, postmodern/postyapısalcı geleneklerin eleştirisi ile başlar.

Öncelikli olarak "Yeni Ortodoksi" olarak adlandırılan ve evsizliğin nedenlerini açıklama noktasında bireysel ve yapısal nedenleri ateorik olarak birbirine entegre eden yaklaşımın, betimsel anlamda yeterli olabileceğini kabul etmekle birlikte, daha derin kavramsal bir

düzlemde oldukça yetersiz olduğunu ileri sürer. (Fitzpatrick, 2005: 1) Fitzpatrick'ın temel eleştirisi, konut yetersizliği, işsizlik, mental rahatsızlıklar, süregelen ilişkilerin bozulması gibi nedenlerin farklılaştırılmadan karmaşık bir liste halinde sunulması, bu nedenlerin birbirleriyle olan ilişkilerine yer verilmemesi ve açıklayıcı bir teorileştirmenin yapılmamasıdır. Bir diğer vurgusu ise bu çalışmaların pek çoğunda yapısal nedenlerin ağırlığıyla ilgili belirgin bir eğilim olmasına rağmen, “sosyal yapı” gibi temel bir kavramının bile tam olarak açıklanmamış olmasıdır.

Fitzpatrick, pozitivist yaklaşımı nedenselliği ampirik düzenlilikler şeklinde anladığı için eleştirir. Bununla birlikte nedensellik konseptinin yanlış olmadığını düşünmektedir. Ona göre evsizlik teorileştirmelerindeki problem nedenselliğin kendisinden değil, nedenselliğin kavramsallaştırılmasındaki yetersizliklerden kaynaklanmaktadır (Somerville, 2011: 4). Bu sebeple Pleace, Randall ve Brown'ın çalışmalarında olduğu gibi evsizliği nedensellik değil de “artan riskler” bağlamında ele alan yaklaşımları da, bu faktörlerin evsizliği nasıl arttırdığına dair bir açıklama getirememeleri nedeniyle eleştirir. “Artan riskler” yaklaşımı, evsizliğin sebebi olarak öne sürülen birey odaklı veya yapısal faktörleri evsizliğin nedeni olarak ele almaz. Çünkü öne sürülen bu nedenler bireylerin yaşamlarına bakıldığında kişiden kişiye değişiklik göstermektedir. Bazen yapısal faktörler bazen de bireysel faktörlerin evsiz kalma noktasında daha etkili olduğu görülmektedir. Aynı zamanda evsizlerin yaşam olayları ve gidişatında ortaya çıkan, evsizliğe sebep olduğu öne sürülen tekrarlayan faktörlerin nasıl birleştiği de kişiden kişiye değişiklik göstermektedir. Bu nedenle Fitzpatrick, bu faktörlerin ve modellerin evsizliğin sebebi olarak değil, evsizliği arttıran riskler olarak kavramsallaştırılması gerektiğini ileri sürer (Fitzpatrick, 2005: 6).

Fitzpatrick “artan riskler” yaklaşımında olduğu gibi, nedensellik nosyonundan vazgeçilmesinin, bu faktörlerin evsizlik riskini niçin arttırdığını açıklayabilmemizi olanaksızlaştıracığını öne sürmektedir. O, risk faktörlerini evsizliğin nedeni olarak değerlendirmekle birlikte, bunu pozitivist nosyonda olduğu gibi ampirik düzenlilikler bağlamında yapmaz. Eleştirel realist perspektif her bir evsiz bireyin farklılaşan yaşam koşullarını açık bir sosyal sistem içerisinde değerlendirir. Bu sosyal sistem içerisinde, çok sayıda yapısal faktör olası ve beklenmedik bir biçimde ilişkilidir. Ayrıca yapının imkân verdiği seçenekler çerçevesinde insan eylemi olanaklıdır. Bu nedenle evsiz bireylerin yaşamlarında ortaya çıkan karışık modeller, evsizliğin nedensellik fikrini değil, nedenselliğin kesin olarak öngörülebilir, ampirik düzenlilikler şeklinde ifade edildiği pozitivistik nosyonu çürütür (Fitzpatrick, 2005: 6).

Fitzpatrick, yorumsamacı gelenekle ilgili eleştirilerini ortaya koymadan önce, bu geleneğin öne sürmüş olduğu, sosyal araştırmalarda anlamın sosyal inşasının merkezi önemini kabul ettiğini ifade eder. Ona göre evsizlik gibi sosyal problemlerin tanımlanmasının politika geliştirme üzerinde “gerçek” bir etkisi bulunmaktadır ve muhtemelen bu tanımların evsizliği doğuran, evsizliğin altında yatan sebeplerin ortaya çıkmasında katkısı vardır. Dolayısıyla Fitzpatrick evsizliğin tanımlanmasının sosyal bir inşa olduğunu kabul etmekle birlikte, nasıl tanımlanırsa tanımlansın konut arzının ve toplumsal şartların evsizlik olgusuyla ilişkili bir “gerçeklik” olarak var olduğunu da

belirtir. Evsizlik objektif materyaller ve sosyal koşullarla ilişkilidir. Bu noktada Fitzpatrick kendisini katı bir inşacılıktan ayırır.

Fitzpatrick evsizliği “gerçek” olarak kabul etmekle birlikte, evsizliğin “evrensel” bir kategori olarak tanımlanamayacağını ileri sürer. Evsizliği tanımlamak yerine, “evsiz” nüfus içerisindeki daha homojen alt gruplara odaklanmak, “uygunsuz konut koşulları” ile alakalı olan sosyal problemleri açıklamak için daha elverişli bir yoldur. Örneğin sokakta yahut evsiz barınaklarında yaşayan bekar evsiz erkekler, aile barınaklarında yaşayan evsiz ailelere göre çok daha fazla ortak deneyime sahiptirler. Evsizlik deneyimlerinin sağlık veya diğer muhtemel durumlar üzerindeki etkileri benzerdir. Bu benzerlikler temelinde bir alt grubu diğer evsiz alt gruplarından ayıran bir “gerçek”lik ortaya çıkar (Fitzpatrick, 2005: 12). Fitzpatrick’e göre bu noktada yapılması gereken evsiz deneyimleri içerisinde anlamlı kategoriler oluşturmak için ampirik olarak temellendirilmiş kuramlar inşa etmek ve elde edilen ampirik verileri eleştirel realist bir çerçevede tekrar analiz etmektir.

Eleştirel realizmin tüm ontolojik, epistemolojik ve metodolojik kabulleri çerçevesinde Fitzpatrick evsizliğin anlaşılması ve açıklanması için “evsizliğin ortaya çıkmasına yol açan yaşam tecrübelerinin ve bireysel-toplumsal koşulların tekrarlayan desenlerini/modellerini” dikkate almak gerektiğini ileri sürer. Bu modeller ve desenler de bireyden bireye farklılaşmaktadır (Fitzpatrick, 2005: 6). Sonuç olarak Fitzpatrick evsizliğin sosyal olarak inşa edildiğini kabul etmekle birlikte, bu inşa sürecini eleştirel realist teorinin kavramları çerçevesinde ele alır. Ona göre evsizlik ne sadece “inşa edilmiş”, ne de sadece “gerçek”tir (Somerville, 2011: 3). Evsizliğin nedenlerini araştırma noktasında ise farklı ve çeşitli yapısal faktörlerle beraber (ekonomik, konut durumu, patriarki vb.) bireysel faktörleri de ele alır ve bu farklı faktörlerin farklı bağlamlarda nasıl birbiri ile ilişki içerisinde olduğunu gösterir.

Realizmin merkezi ontolojik kabulüne göre dünya, yapılanmış, farklılaşmış ve tabakalaşmış bir yapıdadır. Bilimin görevi ise bu yapıyı ortaya çıkarmaktır. Fitzpatrick bu doğrultuda evsizliğin nedensel mekanizmalarının dört düzlemde ortaya çıktığı hipotezini ileri sürerek araştırmalarında bu hipotezleri sınamıştır. Her bir düzlem diğerleri ile etkileşim halinde olmakla birlikte, mantıksal ve önem açısından birbirlerine öncelikleri yoktur. Fitzpatrick’e (2005: 13) göre bu dört düzlem aşağıdaki gibidir:

- Ekonomik Yapı; Toplumsal sınıflar diğer toplumsal tabakalaşma süreçleri ile etkileşim halindedir. Refah politikaları yoksulluğu üretir, yoksul bireyi ve aileyi ev, gelir, iş, ev eşyalarına erişim sağlama/sağlayamama noktasında tanımlar.
- Konut Yapıları; Yetersiz konut arzı ve alım gücünün bozulması düşük gelir grupları üzerinde baskı oluşturur. Kira ve tahsis politikaları bireysel tercihlerin kolektif etkileri ile birleşerek konutsal ayrışmaya ve toplumun en az avantajlı kesiminin mekânsal yoğunlaşmasına neden olabilir.
- Patriarki ve bireyler arası ilişkilerin yapısı; Aile içi şiddet, çocuk ihmal ve istismarı, düşük sosyal destek ve ilişkilerin bozulması gibi etkileri olabilir.
- Bireysel özellikler; Bireysel direnç kapasitesi, mental sağlık problemleri, madde bağımlılığı, öz benlik saygısı ve kendine güven eksikliği gibi sorunların temelini oluşturabilir.

Fitzpatrick bu tabakaların her birini iç içe geçmiş sistemlerin bir parçası ve potansiyel evsizlik sebebi olarak değerlendirir. Etki açısından -farklı yaklaşımlarda iddia edildiği gibi- aralarında bir hiyerarşi olmadığını vurgular. Bu kompleks, iç içe geçmiş olasılıklar sistemi içerisinde bireyin kendine özgü geçmişinin belirli bir biçimde kümelenmesi belirli sonuçların ortaya çıkması olasılığını artırır. Öngörü için karmaşık olan bu modelde doğrusal olmayan dinamikler söz konusudur. Bu sebeple söz konusu kompleks ilişkiler ağı içerisinde küçük bir değişiklik dramatik bir biçimde farklı sonuçların (olumlu veya olumsuz) ortaya çıkmasına yol açabilir. Fitzpatrick (2005: 13) evsizlik bağlamında, “tetikleyici” sebepler olarak değerlendirilen durumların doğrusal olmayan dinamiklere bir örnek teşkil ettiğini öne sürer.

Fitzpatrick bu hipotezini evsizlik bağlamında yoksulluğun rolünü eleştirel realist bir perspektiften tartışarak örneklendirir. Araştırmalar evsiz bireylerin çoğunluğunun, yoksulluk içerisinde, benzer koşullardan geldiğini göstermektedir. Bununla birlikte yoksul insanların hepsinin de evsizliği deneyimlemedikleri açıktır. Eleştirel realist perspektif, evsizliğin yoksul olmayan insanlar arasında da görülmesini, yoksulluğun evsizliğin “zorunlu sebebi” olarak görülmemesi gerektiğinin bir göstergesi olarak okur. Fakat bu yoksulluğun nedensel faktörlerden biri olması gerçeğini ortadan kaldırmaz. Benzer biçimde, evsizlik deneyiminin yoksullar arasında evrensel olmayışı eleştirel realist perspektif için merkezi bir ilgi değildir. Realistler için temel soru, yoksul insanların ne kadarlık bir oranının evsiz olduğu değil, evsizlik sebebi olan yoksulluğun kaynaklarıdır (Fitzpatrick, 2005: 13).

Fitzpatrick bu kuramsal çerçeveye İngiltere örneği üzerinden, tabakalar hipotezini temel alarak evsizliğin nedenlerini temellendirmeye çalışır. İngiltere’de evsizlik, fiyatlandırmanın ana erişim mekanizması olduğu sıkı konut piyasası koşullarında yoksul insanların rekabet kabiliyetinin olmamasından kaynaklanabilmektedir. Aslında alım gücü problemi evsiz aileler için uygulanan geçici barındırma uygulamaları ile de sıkı bir ilişki içerisinde. Bununla birlikte İngiltere’de evsizlik, “Housing Benefit” tarafından finanse edilen düşük maliyetli konut uygulamalarına erişimin problemsiz olduğu bölgelerde ve sosyal konutlara erişim için önceliği bulunan gruplar içerisinde de ortaya çıkar. Eleştirel realizmin kabullerine göre bu açıklanabilir bir durumdur, çünkü yoksulluk ve evsizlik arasındaki ilişki konut satın alma gücünün olmaması durumundan çok daha karışıktır. Burada yoksulluk ve yukarıda ifade edilen diğer olası nedensel mekanizmalar arasında birbirini besleyen bir döngü –içsel ve dışsal ilişkiler aracılığıyla işleyen- mevcuttur. Bu da Fitzpatrick tarafından bazı yoksul insanlar arasında evsizliğin daha büyük bir ihtimal haline geldiği şeklinde yorumlanmıştır (Fitzpatrick, 2005: 14).

Örneğin; savunmasızlığın mekânsal olarak yoğunlaşması ve yoksulluk arasında içsel ama asimetrik olmayan bir ilişki vardır. Biri olmadan (yoksulluk), diğeri (yoksulluğun mekânsal yoğunlaşması) ortaya çıkmaz. Fakat bunun tersi doğru değildir (yoksulluğun mekânsal yoğunlaşmasının ortaya çıkması yoksulluk ve konut sistemi arasındaki ilişkiye bağlıdır). Evsizliğin ortaya çıkışında, yoksulluğun mekânsal yoğunlaşması ve “alan etkisi” stigma, sınırlı ağ/çevre, çatışma, güvensizlik, suç eylemi gibi kavramları da içeren pek çok araştırmanın konusu olmuştur. Bu araştırma sonuçlarına göre, yoksul insanların

yaşamış oldukları bölgelerde, yerel sosyal çatışmalar aile dışından gelen şiddet ve tehditleri arttırmakta, ailelerin konutlarını terk etmelerine ve nihayetinde evsizliklerine sebebiyet verebilmektedir (Fitzpatrick, 2005: 14).

Aile içi şiddetin ise yoksullukla ilişkisi dışsaldır. Biri olmadan diğeri ortaya çıkabilir ve her ikisi de diğerdinden bağımsız olarak evsizlik sonucunu ortaya çıkarabilir. Bununla birlikte yoksulluğun aile içi şiddet üzerinde olası bir etkisi söz konusu olabilir. Tam tersi bir nedensellik ilişkisi de söz konusudur. Bazı durumlarda da aile içi şiddetin yoksulluğa neden olan bir etkisi olabilir. Yoksulluk ve aile içi şiddet bir arada olduğunda ise evsiz kalma ihtimali çok daha yüksektir. Yine benzer bir biçimde, yoksul ve savunmasızlıkların yığılmış olduğu bir bölgede ikamet edenler veya mental sağlık sıkıntıları ve bağımlılık problemleri olan insanlar için evsizlik “ağırlıklı bir ihtimal” haline gelir (Fitzpatrick, 2005: 14).

2.2.9.2. Eleştirel realizm ve McNaughton

McNaughton insanları öncelikli olarak karmaşık sosyal sistemlerin içerisinde etkileşim halinde bulunan hayat çizgileri (narrative pathways) olarak algılar. Böylece evsizlik sadece evsizlerin deneyimlerinden bağımsız olarak var olan toplumsal bir olgu değil, bireyler tarafından tecrübe edilmiş ve deneyimlerde ortaya çıkmış bir süreç olarak görülür. Bu tecrübe kişiler tarafından farklı biçimlerde ve içerisinde bulunmuş oldukları çevre/bağlam ile ilintili olarak ifade edilir (Somerville, 2013: 401). Bu eleştirel realist perspektifi benimseyerek evsizlik konusunu çalışan McNaughton “transgression” (ihlal), “edgework” (bilinçli riskli eylem), “sermaye” kavramları çerçevesinde evsizliğin karmaşık nedensellik ilişkisini yapısal güçleri ve eylemliliği göz ardı etmeden ortaya koymaya çalışır.

McNaughton’un teorisi evsizliğin sadece yapısal faktörlerle veya sadece bireysel faktörlerle açıklanmasına bir meydan okumadır. McNaughton akademik ortodoksi olarak nitelendirdiği mevcut teorileri eleştirerek, eleştirel realist ontoloji temelinde evsizlerde sıklıkla karşılaşılan ve normatif sosyal davranışın sınırlarını zorlayan eylemlerin analizini yapar. Bağımlılık ve akıl sağlığı problemleri olan, kurum bakımı geçmişine sahip, seks işçisi, damar yoluyla madde alan ve geçmişinde şiddet öyküsü olan kişiler, sık sık yüksek evsizlik riski taşıyan, yüksek derecede problemlili, çoklu ihtiyaçları olan nüfus grupları olarak nitelendirilmiştir. Pek çok alan araştırması evsizlik deneyimi olan bireylerin bu faktörlerden en az birini de deneyimlemiş olduğunu gösterse de, bu kesişmenin anlamlı ve açık bir deseni ortaya konamamıştır. Bu durum evsizliğin sadece bir konut veya yoksulluk problemi olarak değerlendirilmemesi gerektiğini, evsizler tekrar yerleşik hale getirildiğinde bile farklı destek programlarına ihtiyaç olduğunu göstermektedir. McNaughton tarafından “transgressive davranış” olarak nitelendirilen madde kullanımı, seks işçiliği, alkol bağımlılığı gibi evsizlikle ilintilendirilen davranışların doğasının anlaşılıp açıklanması ve yapısal problemler ile nasıl ilintilendiklerinin ortaya konması, evsizliği yapısal temelde inceleyen ve evsizi pasif bir kurban haline getiren çalışmalardaki eksikliği giderme potansiyelini taşımaktadır.

McNaughton’a göre, rasyonel eylem teorisi eleştirel realist araştırmalar için aktörü ciddiye alan/önemseyen kavramsal bir çerçeve oluşturur (McNaughton, 2009: 76)

McNaughton'un temel tezi evsizler tarafından ortaya konan "transgresif" normatif olmayan davranış biçimlerinin belli bir bağlamsal çerçeve içerisinde ortaya çıktığı ve bu bağlamı belirleyenin de yapısal güçler olduğudur. Aktörün eylemliliği ve rasyonelliği evsizlik araştırmalarına dâhil edilmediği sürece bu ilintinin kurulabilmesi mümkün değildir. Evsiz -aktör- bu yapısal bağlam içerisinde öncelik ve tercihlerine göre eylemde bulunur. Evsizler söz konusu olduğunda tercih edilen pek çok davranış biçimi olumsuz ve zararlı olarak nitelendirilse de, içerisinde bulundukları bağlam göz önüne alındığında davranışlarındaki rasyonellik anlaşılabilir olmaktadır. Evsizler ampirik dünyaları içerisinde kendileri için yapabilecekleri en iyi seçimi yapmaya çalışırlar. Burada evsizlerin içerisinde bulundukları bağlam maddi ve yapısal olarak deneyimlenen bağlamdan ibaret değildir. Bireyin anılarındaki bilişsel bağlam da "gerçek"tir. McNaughton'un araştırma sonuçları da evsizlerin aktif aktörler olarak içerisinde bulunmuş oldukları negatif duruma karşı direnmek, karşı koymak, kaçmak veya bu durumu yönetmekle ilgili girişimlerde bulunduklarını göstermektedir. Pek çok yapısal katman evsizlerin içerisinde mücadele ettikleri sosyal bağlamı yaratmaktadır. McNaughton'un vurgusu ise bu yapısal bağlamın bireylerin yaşam şansı ve deneyimlerine etkisini yadsımadan eylemin önemini vurgulamaktır. Bu bize yapısal süreçleri ve bağlamı etkileme şansı da verecektir. Aksi takdirde birey güç karşısında pasif ve kendi yaşamını etkilemeye/dönüştürmeye muktedir olmayan bir varlık olarak tanımlanacaktır. Bu, hiçbir şekilde müracaatçıyı suçlayan veya patolojikleştiren bir yaklaşım değil, patolojikleştirip suçlayan görüşlerin aksine, "transgressive davranışların" sosyal yapı tarafından nasıl üretildiğinin gösterilerek evsizlerin deneyim, koşul, motivasyon ve eylemlerinin anlaşılır kılınmasıdır. Fakat söz konusu ilginin kurulmaması, özellikle çoklu ihtiyaçlara sahip evsiz grupların göz ardı edilmesine de neden olabilir.

Eylemlilik McNaughton'un tezinde aktüel bir eylem veya sonuç olarak ele alınmaz. Eylemlilik, yapıdan bağımsız ama ona içkin olan, bireylerin sübjektif olarak deneyimledikleri içsel bir karar alma sürecidir. Örneğin, şiddete maruz kalma ihtimali gerekçesiyle bir barınağı terk edip sokakta kalmayı tercih etmek eylemliliktir. Evsiz için sokağa çıkmayıp barınakta kalmayı tercih etmenin sonucu şiddetle yüz yüze gelmek olabilir. Burada karar verme sürecince belirleyici olan faktör bireyin sokakta veya barınakta yaşamış olduğu deneyimlerdir. Bu deneyimler de hizmet merkezleri ile sokağın yapısal bağlamı ile ilişkilidir.

"Transgresyon" normatif sosyal davranışın sınırlarını ve çerçevesini aşmak olarak tanımlanmıştır. Birey her zaman için bu sınırları aşma durumunda aktif eyleyici olmak durumunda değildir. McNaughton "transgresif" davranışları "rasyonel eylem teorisi" temelinde değerlendirir. Aktörü merkeze alan bu teoriye göre, bireyler belli bir rasyonellik içerisinde eylemde bulunur, eylemlerinin temelinde belli bir akıl yürütme vardır. Bununla birlikte bu rasyonellik mükemmel değildir. Başka bir deyişle, insanlar hedeflerine uygun olan bir mantık sergilerler ve bu da içerisinde bulunmuş oldukları bağlam ile ilintilidir. Bu nedenle hedeflerinin doğası araştırmacı tarafından *apriori* olarak varsayılabilir olmakla birlikte, ampirik araştırma yapılmaya açıktır. Nedenselliğin karmaşık ve değişen doğası gereği eylemler belli bir nedene bağlı olarak

gerçekleştirilebilir olsa bile, bu eylem aynı zamanda irrasyonel ve istenmedik sonuçlar da doğurabilir (McNaughton, 2009: 72).

McNaughton evsizliğin nedenselliği ile ilgili teorisinde “transgresyon” davranışlarını “bilinçli riskli eylemler” (edgework) kavramsallaştırması ile geliştirmiştir. İhlal (transgression) gibi normatif sosyal davranışın dışında olan bilinçli riskli eylemler ihlalin aktif bir formu olarak değerlendirilmiştir. Bu, evsizliğin nedenselliğinde önemli bir yere sahiptir ve aktif risk alma durumunu ifade eder. Bilinçli riskli eylemler normallik/delilik, bilinçlilik/bilinçsizlik, hayat/ölüm arasındaki sınırların keşfi olarak tanımlanmıştır. Normatif toplumsal, psikolojik ve fizyolojik sınırlar çizilmiş olduğu zaman, bu sınırların dışında bulunmanın getirmiş olduğu risklerin aktif olarak yönetilmesi noktasında bilinçli riskli eylemler gerekebilir (McNaughton, 2009: 72). Burada söz konusu olan, bağlam içerisinde bir gerekçe ve mantıktır. Bu bağlam da “modern sosyal yaşamın aşırı belirleyiciliği” olarak ifade edilmiştir. Modern sosyal yaşamın aşırı belirleyici karakterine bir yanıt olarak, serbest kalma yolları sağladığı için bilinçli riskli eylemde bulunulur. Bu belirleyici karakter kendini sıradanlık, sosyal ve günlük yaşamın sıkıcı ve usandırıcı tekrarları içerisinde gösterir. Bu durumda bilinçli riskli eylem bundan kaçış olarak ortaya çıkar. Ama McNaughton’un araştırmasındaki vaka örneklerinin de gösterdiği gibi, madde kullanımı ve suç gibi kaçışlar da bir süre sonra benzer biçimde bir sıradanlık halini alır. Yine de sıkıntı, bıkkınlık ve umutsuzluk üzerinde kontrol duygusu kazanma anlamında bu eylemler aktif olarak ihlal riski almayı temsil eder. Madde kullanımı gibi eylemler kenarlar ve sınırlarda dolaşma halinden bunları aşma halini aldığında ise bireyin kendisi üzerindeki kontrolünü tamamen kaybetmesi ile sonuçlanabilir. Yani birey bağımlılığı dolayısıyla dışsal objeler ve eylemlere olan ihtiyacı tarafından kontrol edilme ile kuşatılabilir.

Bu biçimde birey normatif sosyal davranışın sınırlarında aktif olarak riskle ilişkiye girdiği zaman bilinçli riskli eylem ortaya çıkar. Bu ihlalin (transgression) yönetilmesi girişimidir ve failliği içerir. McNaughton ihlal ve bilinçli riskli eylem arasında bir ayrım yapmıştır. İhlalde mental sağlık problemlerinin olması veya tecavüze uğrama durumlarında olduğu gibi, bireyin zorunlu olarak aktif eyleyici olması gerekmez. Bununla birlikte gerçek olaylar/durumlar olarak nedensel bir güçleri vardır. İhlal bireyin aktif olarak eyleyici /fail olduğu bilinçli riskli eylemi de içerir. Bu nedenle bilinçli riskli eylemin derecesi bireyin ihlali ve müzakere etme sürecinde ortaya çıkar. Her ikisi de “normatif” davranış ve eylemin dışında olma durumunu ifade eder (McNaughton, 2009: 73).

McNaughton’un temel kavramlarından bir diğeri de “sermaye”dir. McNaughton’un 28 kişi ile yürütmüş olduğu saha araştırması da dâhil pek çok farklı saha araştırması, evsizlerin büyük bir çoğunluğunun düşük kaynaklara ve sermayeye sahip bireyler olduğunu göstermiştir. McNaughton’un literatüre katkısı ise sermaye ve kaynak eksikliğinin bireylerin bilinçli riskli eylemin çeşitli biçimleri ile ilişkilmesine yol açtığı ve evsiz kalma riskini arttırdığı tespitidir. Bilinçli riskli eylem bu teorileştirmede, kapitalist sistem, patriarki, sosyal refah gibi sistemlerle, bireylerin yaşam seyrinde ortaya çıkan davranışlar arasındaki kayıp halkadır (Somerville, 2011: 6). Zaten düşük bir sermaye ve kaynağa sahip olan bireylerin neden bu durumu daha da kötü hale

getirebilecek davranışlar geliştirdiğini ise “irrasyonel davranışların rasyonalitesi” veya “thin rationality”(düşük rasyonalite) kavramları ile açıklar. Normalde yüksek derecede riskli ve direkt olarak bireye zarar verecek davranışlar, evsiz bireyin içerisinde bulunmuş olduğu bağlamda anlaşılır olabilmektedir. Burada bağlamdan kasıt sadece maddi ve yapısal olan değildir. Bu maddi ve yapısal dünyanın birey tarafından nasıl algılanıp tecrübe edildiği de (ampirik dünya) belirleyicidir. Sermaye eksikliği, travma deneyimleri sadece belli bir birey için erişilebilir olan seçenekleri şekillendirmekle kalmaz, bir yere kadar bireyin kim olduğunu, kendi hakkında nasıl hissettiğini ve diğerleri ile nasıl bir ilişkisi olduğunu da şekillendirir (Somerville, 2013: 400). Örneğin, evsizler arasında yaygın görülen depresyon, bireylerin durumlarını umutsuzluk olarak algılıyor olmalarının makul ve anlaşılabilir bir sonucu olabilir. McNaughton’un bu görüşü evsiz insanların eylemlerinin anlamına dair yeni bir bakış açısı geliştirir. Bu bakış açısına göre eylemlilik bilinçli eylem açısından anlaşılmaz, bireyin yaşam hikayesi üzerinden anlaşılır (Somerville, 2011: 7).

McNaughton’un 28 evsizlik deneyimi olan veya hala deneyimlemekte olan kişiyle yapmış olduğu boylamsal araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların hepsi göreceli olarak düşük insani, sosyal ve ekonomik sermayeye sahiptirler ve yaşamlarının bir döneminde ağır bir travma öyküleri vardır. Taciz, mental rahatsızlıklar, intihar girişimi gibi istençsiz risk deneyimlerinin yanı sıra, damar yoluyla uyuşturucu kullanımı gibi pek çok istençli riskin aşırı biçimlerini de tecrübe etmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre evsizlik, sosyal ağlar, iştilgal edilen veya deneyimlenen bilinçli riskli eylem kaynakların yetersizliği gibi faktörlerin içsel ilişkisi dolayısıyla ortaya çıkar. Zaten az olan sosyal, ekonomik, insani sermaye ve kaynaklar bilinçli riskli eylem nedeniyle iyice tükenir ve evsizlik deneyiminin ortaya çıkmasına neden olur (McNaughton, 2008: 107-108). McNaughton’un araştırma sonuçlarına göre bireyler bireysel riskli eylem ile iştilgal etmelerini iki biçimde açıklamışlardır. Bunlardan ilki; artan biçimde büyüyen bozulan, liberal bireyselleşmenin arttığı modern toplumda kendini gerçekleştirme ve kontrol duygusuna sahip olabilmeyemedir. İkincisi ise; eşitsizlik ve yoksulluğun yapısal şartları içerisinde yoksul ve marjinalize olmanın hissettirmiş olduğu yabancılaşma ve izolasyon duygularından kaçmadır. (McNaughton, 2008: 72)

McNaughton’un araştırma sonuçlarına göre, eroin kullanmak gibi bazı bilinçli riskli eylemler bireyin geçirmiş olduğu travmanın üstesinden gelebilmesi noktasında etkin olabilmekte ama aynı zamanda başka bir travma yaşanma riskini de arttırmaktadır. Bu durum McNaughton tarafından “tecrit edici geçişlerin sarmalı” olarak adlandırılan döngüye neden olmaktadır. Bireyin kaynakları ve statüsü sonucu ortaya çıkan olumsuz geri bildirim süreçleri aşırı doz, öldürücü kazalar veya intihar gibi bireyi aşağı doğru çeken bir izlek oluşturur. Araştırmasına dâhil olan evsizlerin büyük çoğunluğu evsiz kaldıktan sonra bu şekilde bir izlek takip etmişlerdir. İş kaybı, yoğun alkol tüketimi, artan madde kullanımı, sağlık problemleri, saldırıya uğrama gibi krizler, kırılma noktalarına sebep olmakta ve sonuç olarak bireyi rehabilitasyon, hastaneye yatma veya ölüm gibi sonlara götürebilmektedir (Somerville, 2011: 7).

McNaughton'un tecrit edici geçişlerle beraber kullanmış olduğu bir diğer kavram da "bütünleştirici geçişler"dir. Bu kavramsallaştırma da, bireyin tekrar bir konut edinmesinde olduğu gibi, kazanmış olduğu yeni sosyal statüsüne uyumlu davranışlar geliştirmesini anlatmak için kullanılmıştır. Bununla birlikte, tekrar ev sahibi olmak uzun süreli, pek çok yeni zorlukları ve riskleri de beraberinde getiren "mikro bütünleştirici" geçişleri gerektirir. Bu geçişler her zaman konutla ilintili olmak zorunda da değildir. Eski bir evsiz ev sahibi olduktan sonra bile "kenarlara yakın" bir hayat sürmekte, tekrar evsizliğine sebep olabilecek bilinçli riskli eylemlerde bulunmaktadır. Bu nedenle McNaughton, tekrar ev sahibi olarak "bütünleştirici geçişler" yaptığı düşünülen eski bir evsizin birbirini etkileyen ve tetikleyen "bütünleştirici" ve "tecrit edici" geçişler arasında gidip gelmeye devam ettiğini ileri sürer. Bu zaten az sayıda kaynağa/ sermayeye sahip olan eski evsizin bilinçli riskli eyleme devam etmesinin ve "bütünleştirici geçişler" süresince yeni karşılaşılan durumlar sonucu ortaya çıkan yeni riskleri yönetmeye çalışmasının sonucudur. Evsizler için konut programları kapsamında konut programına alınan evsiz bireyin (bütünleştirici geçiş), konutta ve mahallede yaşamaya uyum sağlayamaması sonucu tekrar alkol kullanımını arttırması (edgeworking) ve bunun sonucunda konut programından çıkarılması (tecrit edici geçiş) buna örnek gösterilebilir (McNaughton, 2008: 98-100).

McNaughton'un araştırma sonuçlarından bir diğeri de refah hizmetleri ve profesyonellerin tercihlerinin evsizlerin deneyimlemiş olduğu "bütünleştirici ve tecrit edici" geçişleri nasıl etkilediği üzerinedir. Bilinçli riskli eylemi bireysel bir aktivite olarak değil toplumsal olarak temellendiren McNaughton, dışlanmış bir grup olarak evsizlerin refah devleti tarafından yaratıldığını ve evsizlerin zamanla kendi içerisinde sıkı duygusal bağlar geliştiren bir grup olduğunu ileri sürer. Evsiz birey, bilinçli riskli eylemde bulunmanın sonucu olarak sınırları aşar. Bu noktadan dönüş için kendi kaynakları ve sermayesi yeterli değildir. Bu durumda birey refah sistemi içerisinde "hedeflenmiş" kişi haline gelir. Kenarları aşmış olan kişi sorumsuz ve başarısız birey olarak damgalanır. Refah servislerinin görevi de bu bireyi tekrar disipline ederek, sorumlu eyleyenler olmalarını sağlamaktır. Buradaki ironi, bu bireylerin hem sorumlu eyleyenler olmalarını istemek hem de refah hizmetlerinin bu bireyleri doğru seçim yapabilecek ve bağımsız bir biçimde yaşayabilecek bireyler olarak görmemesidir. Sonuç olarak bu kişiler, diğer insanlar gibi aynı ihtiyaç ve isteklere sahip gerçek bireyler olarak görülmezler. McNaughton'un araştırma sonuçlarına göre, bu şekildeki bir algılanış refah sistemi hizmetleri içerisindeyken bile evsiz bireylerin eylemlilik ve kaçma duygusunu arttırarak daha fazla "bilinçli riskli eylemlerde" bulunmalarına neden olur. Bu noktada da "tecrit edici geçişler" yoğunlaşır (McNaughton, 2008: 118;134). Yine sunulan konut hizmetleri için tercih edilen mekânların niteliğinden, hizmet süresince verilen desteğin niteliği ve niceliği evsiz bireylerin yaşamış olduğu "tecrit edici ve bütünleştirici" geçişler üzerinde etkilidir (Somerville, 2011: 9).

2.2.10. Etnografik yaklaşımlar, yol analizi ve evsizlik kültürü

Bir araştırma yaklaşımı olarak etnografi, antropolojiden ödünç alınan, insan topluluklarının kültürel kodlarını, insan davranışının anlamını öznenin bakış açısından

anlama ve betimlemeyi hedefleyen yöntemsel bir çerçevedir. Bir teorik perspektif olmasa da, evsizlik araştırmalarında farklı teorik perspektiflere olanak sağlaması açısından önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde etnografik araştırmalar ve onun sonunda ortaya çıkan “yol analizi (pathway)” ve “evsizlik kültürü” başlıkları altında değerlendirilebilecek belli araştırmalara yer verilmesi gerekli görölmüştür.

Evsizlik alanındaki etnografik çalışmaların ve kültür araştırmalarının öncülleri 1920’li yıllarda Amerika’da pejoratif bir biçimde “skid row” olarak isimlendirilen çöküntü alanlarında “hebo kültürü” üzerine yapılan çalışmalardır. Bu araştırmalar evsizlerin gündelik yaşamıyla birlikte insanların evsizliğe geçiş yollarına odaklanmıştır. 1980’li yıllarda evsizlik araştırmalarında etnografik yaklaşımın etkisi daha da görünür hale gelmiştir. Bu dönemin en önemli çalışmalarından biri, Baxter ve Hopper’ın üç yıl süren, katılımlı gözlem ve yapılandırılmamış görüşme tekniklerini kullanmış oldukları etnografik araştırmadır. Bu araştırma ile evsizlerin gündelik hayatı, kim oldukları, nereden geldikleri, içerisinde bulunmuş oldukları zorlu koşulları, bu koşullar hakkında hissettikleri ve bu koşullarla baş etme stratejileri üzerine zengin bir veri seti ortaya konmuştur (Koegel, 2004b: 135).

80’li yıllara kadar demografik veriler, evsizlerin karakterleri ve anlık duruma yoğunlaşan nicel çalışmalardan farklı olarak etnografik çalışmalar; biyografiler, anlatılar, yaşam seyrinde ortaya çıkan farklı yollar, evsizlik kültürü ve bu kültürün ana akım kültürle ilişkisine odaklanmıştır. Bu, evsizliğin çok boyutlu bir fenomen olduğunu ortaya koyan bütöncöl bir bakış açısı geliştirme imkânı ortaya çıkarmıştır. Etnografik araştırmaların sonuçları evsizlerin sosyal bağ ve sermayelerinin olmadığı gibi pek çok bilgiye, evsizlerin kendi aralarında kurmuş oldukları ilişkiler ile diğerleri ve aileleri ile devam eden ilişkileri temelinde meydan okumuştur. Bu araştırmaların literatüre bir diğer katkısı ise özellikle, nicel çalışmalara katılımda bulunmayan, sözlü iletişim kurma imkânı bulunmayan veya kurmayı kabul etmeyen evsiz gruba erişim imkânı sağlamış olmasıdır. Etnografik çalışmalarla literatüre giren yeni bilgiler ve evsizin bakış açısı yaygınlaşan evsizliğe yanıt olarak geliştirilen sosyal politika ve uygulamaların da eleştirel bir gözle ele alınmasına olanak vermiştir. Bu yaklaşımda evsiz birey, kendine özgü bir tarihi olan, spesifik bir çevrede yaşayan, evre-diğer evsizler-evsiz olmayanlar ve kendileri ile ilişkileri bağlamında sosyal bir varlık olarak, bir bağlam içerisinde değerlendirilir. Temelde ana akım kültür ve alt kültür üzerinde durur, evsizlik fenomenini evsizlerin ilişkileri yoluyla kavramsallaştırır.

2.2.10.1. Yol Analizi

1980’lerden sonra literatürde yer alan araştırmaların bir bölümü evsizliği öncelikli olarak bireyin konut sistemi içerisinde izlemiş olduğu yolda ortaya çıkan bir olay veya olaylar dizisi olarak ifade etmiştir (Clapham, 2003: 123). Evsizlik yolu daha spesifik olarak bireyin veya ailenin evsiz kalma, evsizliği deneyimleme ve evsizlik durumundan güvenli bir konuta geçme rotası olarak açıklanabilir. 1980 öncesi gerçekleştirilmiş olan “risk analizi” çalışmaları “yol analizi” çalışmalarının öncülleri gibidir. Bireyin hayatındaki yapı veya birey temelli risklerin yığılmasını ifade eden risk faktörleri analizinden farklı olarak “yol analizi” yapısal ve bireysel olarak ifade edilen riskler arasındaki ilişkiselliğe de

odaklanır. Yol analizi kuramsal olmayan bir veri seti sunmak yerine, elde edilen verileri belli teorik çerçevelerden yola çıkarak ilişkilendirerek analiz eder. Yapılaşma teorisi, sosyal inşacılık, eleştirel realizm yol analizi çerçevesinde literatürde en yaygın olarak kullanılan teorilerdir (Clapham, 2003). Araştırma yöntemi olarak boylamsal araştırmalar ve biyografik görüşme en fazla tercih edilen yöntemlerdir.¹¹

2000’li yıllarda evsizlik araştırmalarının analizinde yaygın olarak kullanılan yol analizi çalışması evsizliğin ortaya çıkış yolu ile cinsiyet, yaş, ırk, aile tipi, yaşam deneyimi, yapısal süreçler, evsizliğe verilen politik yanıtlar ve söylemler arasında belli bir ilişkinin olup olmadığını araştırmayı hedefler (Somerville, 2013: 390).

Yol analizi çalışmalarında önemli olan konut ile ilişkili olarak bireyin hayatındaki diğer dinamikler ve süreçlerle birlikte birey veya ailenin yaşam gidişatını ele almaktır. Yani yol analizlerinde evsizlik dinamik ve holistik bir süreç olarak ele alınır. Konut süreci farklı sosyo-ekonomik, bireysel, kültürel, söylemsel süreçlerle ilintilendirilir (Anderson, 2001: 1). Bireyin konut kariyerinde yaşamış olduğu değişiklikler bireyin tercihleri doğrultusunda olabileceği gibi aynı zamanda konut sisteminin sundukları ve bireyin erişilebilir kaynakları ile de ilintilidir. Yol analizi çalışması temelde evsizliğe geçişte geliştirilebilecek yolları analiz etmeyi hedefler. Temel analiz odağı ise sosyal içerme ve dışlama teorilerinde olduğu gibi süreç ve dinamiklerdir. Dolayısıyla evsizlik durağan bir olgu olarak ele alınmaz.

Anderson ve Tullock’un (2000) yol analizi çerçevesini kullanarak İngiltere’de gerçekleştirdikleri saha araştırması analizine göre, yirmi üç farklı evsizliğe geçiş yolu vardır. Düşük gelir grubu içerisinde olmak ve yaşamaya elverişli/ekonomik olarak uygun maliyetli konut sisteminden yapısal olarak dışlanmak evsizliğin evrensel risk faktörüdür. Yaş ise evsizlik yolunun şekillenmesinde belirleyici olan ikinci en temel değişkendir. Araştırmacılar yaş gruplarına göre farklılaşan üç farklı evsizlik yolu ortaya koymuşlardır; gençlerin yolu (15-24 yaş), yetişkinlerin yolu (20-50 yaş) ve yaşamın ileriki dönemlerinde olanların yolu (50 üstü). Her bir dönem evsizliğe geçiş sürecinde diğerlerinden farklılaşan spesifik risk faktörlerini içermektedir. Genç evsizliğinin kurumsal yatılı bakım, şiddet ve istismara maruz kalma, dağılmış aile, üvey aile, sık sık konut değiştirme, okul problemleri veya okuldan uzaklaştırılma gibi risk faktörleri ile ilintili olduğu sonucuna varılmıştır. Yetişkin evsizliğinde aile büyüklüğünde yaşanan değişimler, eş ilişkilerinin bozulması veya sona ermesi (şiddet veya şiddet olmaksızın), ipotek veya kira borçları, cinsiyet, gönüllü ve kamu kurumlarının vermiş olduğu evsizlik hizmetlerinin kapsamı risk faktörleri olarak saptanmıştır. İleri yaş evsizliğinde ise yapısal faktörlere nazaran bireysel faktörler araştırma sonuçlarında daha fazla karşımıza çıkar; işsizlik, emeklilik gelirinin ve yakın aile ilişkilerinin olmaması, dul kalma, evliliğin sonlanması ve mental hastalıklar yaygın risk faktörleridir (Anderson, 2001: 4). Cinsiyet ve ırk yaştan sonra önemli olan diğer temel değişkenlerdir.

¹¹ “Yol analizi” perspektifin yapılmış saha araştırması ve analizler örnekleri için bkz. Fitzpatrick, “Explaining Homelessness; A Critical Realist Perspective”, 2005; Fitzpatrick, “Young Homeless People”, 1999; Anderson & Tullock, “Pathways through Homelessness: A Review of the Research Evidence”, 2000; Snow & Anderson, “Down on Their Luck: A Study of Homeless Street People”, 1993

İlgili araştırma sonuçlarına göre;

- Yapısal Faktörler
 - Uygun maliyetli konut kıtlığı
 - Düşük gelir ve yoksulluk
- Kurumsal Faktörler
 - Kurum bakımı altında olma
 - Silahlı kuvvetlerde yer alma
- Aile Geçmişi ile ilgili Faktörler
 - Çocukluk döneminde ailenin evsizliği deneyimlemesi
 - Üvey katılımlarla ailenin tekrar yapılanması
 - Çocukluk veya ergenlik döneminde cinsel ve fiziksel istismar
 - Anne-baba veya üvey anne-babanın erken ölümü
 - Anne-baba veya üvey anne-babanın alkol veya madde bağımlılığı problemi olması
 - İlk çocuğunu 25 yaşından küçük doğuran bir annenin olması
- Bireysel Faktörler
 - Erken yaşta alkol ve madde kullanımı
 - Erken yaşta suça karışma
 - Hapishanede rencide edici davranışlara maruz kalma
 - Zor okul dönemi ve yeterli eğitimsel donanıma sahip olamama
 - Sosyal destek ağlarının olmaması
 - Borçlanma (özellikle kira ve ipotek borçlanması)
 - Fiziksel ve mental sağlığın iyi olmaması şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu faktörlere ek olarak evsizlik sürecini başlatan tetikleyici faktörleri kategorize etmişlerdir.

Fitzpatrick'ın eleştirel realist perspektiften teorize etmiş olduğu araştırma sonuçlarına göre ise, İngiltere örneğinde genç evsizler için 6 farklı evsizlik yolu vardır. Bu yollar, bireyin coğrafi konumuna, evsizlere hizmet veren kurumlarla ilişkiye girebilme derecesine ve tekrar konut edinebilme noktasında istikrar gösterip göstermemesine göre değişiklik göstermektedir (Fitzpatrick, 2000: 48). May'ın (2000) yol analizi çalışması neticesinde ortaya koymuş olduğu evsizlik tipolojisi ise evsiz bireylerin sokakta kalma sıklığı ve süresi üzerinde durmaktadır. Netice itibarıyla evsizleri üç grup altında toplamıştır; uzun dönemli evsizler, episodik evsizler, ilk defa evsiz kalanlar. Temel odağı ise evsizliğe giriş ve çıkış süreci değil, devam eden evsizlik sürecidir. İşsizlik ise bu bağlamda kilit faktörlerden biridir. Martijn ve Sharpe'nin genç evsizler üzerine yapmış oldukları yol analizi çalışmasında ise klinik anlamda yaşanan travmaların evsizliğin ortaya çıkışında oldukça önemli bir katkısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alkol ve madde kullanımı, psikiyatrik bozukluk, suça karışma, aile problemleri gibi diğer risk faktörleri evsizliğin ortaya çıkmasından önce yaşanmış ise, bu faktörler de evsizlik yolunu belirleyen etkenler olarak ele alınmıştır. Daha sonra tüm bu etkenlerin evsizlik yol analizi için anlamlı bir set oluşturup oluşturmadığına bakılmıştır (Martijn ve Sharpe, 2006).

Risk faktörlerinin kategoriler halinde ortaya konması bize anlamlı ilişkilerle ilgili olarak çok fazla şey söyleyemez. Yol analizlerinin önemi, evsizliği tek boyutlu, bağımlı değişken olarak ele alıp, tek bir risk faktörüne yoğunlaşan epidemiyolojik araştırmalara alternatif olarak, evsizlik durumunun yaşa, yaşam seyrine, cinsiyete ve bölgeye göre değişkenlik gösteren bir durum olduğunu ortaya koymasında yatar (Somerville, 2013: 391;393). Yol analizi yaklaşımında ortaya çıkması muhtemel problemlerden bir tanesi, yolları oluşturan risk faktörlerinin ilişkiselliğini tespit etmeden, tüm risklerin bir araya toplanıp sunulmasıdır. Oysa burada yapılması gereken, risk faktörlerinin evsizliğe giden yolu nasıl şekillendirdiklerinin ortaya konması, bir başka ifadeyle elde edilen verilerin veya istatistiklerin içerisinde bulunan toplumsal şartlar ve yapıya uygun olarak teorize edilmesidir.

Öte yandan yol metaforu evsizlik araştırmalarında sübjektifliği vurgulayan çalışmaların artmasına neden olmuş ve “evsizlik kültürü” yaklaşımlarına da temel oluşturmuştur. Buna rağmen bu yeni yaklaşımlar, “new orthodoxy” olarak adlandırılan yaklaşımlarla evsizliğe verilen siyasi yanıtlar noktasında ortaklaşır. Her iki yaklaşım biçimi de evsizliğin iyileştirilmesini, eşitsizlikleri giderecek yapısal çözümlerden ziyade, daha iyi düzenlenmiş toplumsal refah politikalarına bağlamaktadır (Farrugia ve Gerrard, 2016: 273).

2.2.10.2. Evsizlik kültürü

Ravenhill’in 1997-2001 yılları arasında 150 kişi ile biyografi ve derinlemesine mülakat yöntemleri ile gerçekleştirmiş olduğu, katılımlı gözlemi de içeren etnografik çalışmasının odağı, evsizlerin katılmış olduğu sosyal ağlar ve birlikte yaratmış oldukları kültürdür. Ravenhill’in “evsizlerin kültürü”, “evsizlik kültürü” ve “evsiz topluluğu” olarak adlandırdığı bu kültür, McNaughton’un teorisinde olduğu gibi evsiz bireye “bilinçli riskli eylem” (edgework) deneyimlerini arttırması dolayısıyla sadece olumsuz bir şekilde yansımaz. Evsizler bu sosyal ağlar ve kültür içerisinde duygusal ve sosyal destek de bulurlar. Bu nedenle evsizlerin diğer evsizlerle kurmuş oldukları ilişkiler ve bunun bireye etkisinin hem olumlu hem de olumsuz tarafları vardır. Aynı ilişki eş zamanlı olarak destekleyici ve tehdit edici, riskli ve güven verici, moral verici ve moral bozucu, baskıcı ve özgürleştirici, keyif ve ıstırap verici, umut verici ve kırıncı olabilir (Somerville, 2011: 11).

Ravenhill evsizliği sosyal bir olgu olarak açıklamaz. Evsizlik bireylerin kendileri, grup üyeleri, topluluk, iş ve konut piyasası, sosyal çalışma hizmetleri ve uygulamaları ile etkileşimlerini içeren bir ilişkiler setidir. Bu bağlamda Ravenhill, yasal ve gönüllü organizasyonları, savunuculuk yapanları, kilise ve hayır kurumlarını, akademi ve entelektüelleri, araştırma şirketlerini, yazar ve üniversiteleri de içerisine alan “evsizlik endüstrisi” kavramsallaştırmasını yapar (Ravenhill, 2008: 14-15). Bu endüstri de üretmiş olduğu bilgi, hizmet çeşitleri ve yolları ile evsizlik kültürünü daha stabil ve bütünleşik hale getirerek evsizlik kültürünün bir parçası olur. Bu yaklaşıma yönelik temel eleştirisiyse, evsizlik endüstrisinin evsizleri bir topluluk olarak değil sadece birey olarak ele almasıdır. Bu şekilde evsizlik endüstrisi evsiz topluluğunun dinamiklerini anlayamaz; sadece bireysel ihtiyaçlara odaklanarak, evsizliğe neden olan ve evsizliği arttıran şartları

dikkate almaz. Bu sebeple de ilginç bir biçimde, çatısızlığın (rooflessness) bir parçası haline gelir (Somerville, 2011: 11-12).

Amacı “çatısızlık” problemini çözmek ve önlemek olan evsiz endüstrisi evsizlik kültürünün kaçınılmaz bir parçası olarak bu kültürü şekillendirir ve inşa eder. Kurulan yurtlar ve gündüz merkezleri insanların buluşma, sosyalleşme merkezleri olarak sosyal ağlar yaratır ve kültürü pekiştirir. İstikrarsız konutlar (yurtlar) ve yeniden yerleştirme programları evsiz endüstrisinin bir işlevidir ve evsizlik kültürünün bir yüzüdür... (Bu endüstri) daha istikrarlı ve birleşik bir alt kültür yaratılmasına yardım eder ve bu alt kültürün üyeleri arasında faydalı bilgilerin dolaşımına olanak sağlar... Evsizler için oluşturulan kurumlar sosyal ağlar yaratır, kültürün dilini yaygınlaştırır ve kullanışlı bilgileri dolaşımda tutar. Benzer biçimde (evsiz kurumlarına girebilmek için) belirlenmiş yasal şartlar ve süreçler de evsiz profilini şekillendirir, giriş ve çıkış rotalarını açar ve kapar. (Ravenhill, The Culture of Homelessness, 2008, s. 176)

Ravenhill, çalışmasında (2008, s.83) yapılaşma ve risk toplumu teorilerini benimsemiş olduğunu vurgulasa da, çalışmasının bütününde yapı/eylem karşılaştırması ve bu teorilerinin uygulanışı açık bir biçimde görülmez. Evsizliğin pek çok farklı faktörün etkileşimi sonucu ortaya çıktığı düşüncesini onaylamakla birlikte,, önemli olanın evsizliğin belirleyicileri değil evsizliği tetikleyen faktörlerin zaman içerisindeki birikimi olduğunu ileri sürer. Daha çok “risk faktörü” ve “belirleyici faktör” kavramsallaştırması üzerinde durur. Temel vurgusu, evsizliğin belirleyicilerinden ziyade, tetikleyici faktörlerin birikimidir. Bu, bireylerin yaşam seyri içerisinde ortaya çıkar. Tetikleyici faktörler belli bireylerin yaşam seyirlerinin bir parçası olarak sadece ortaya çıkmış oldukları bağlam içerisinde anlaşılabilirler. Bu faktörler kısa bir süre içerisinde art arda gelerek bireyin istikrarını bozar ve evsizlik karşısında koruyucu olabilecek unsurları tüketebilir. Sonuç olarak birey, konut krizi ile karşılaşınca bunun üstesinden gelebilecek imkânlardan mahrum kalır. Örneğin yaşanan travmalar sonrası doğal iyileşme dönemi, evsizliğin tetikleyicisi olarak oldukça önemlidir. Çünkü konusu dönemle eş zamanlı olarak, mental problemler, bağımlılık gibi diğer tetikleyiciler de ortaya çıkarsa evsizlik ihtimali hızlı bir biçimde artar. Ravenhill bu dönemleri evsizliğin erken sinyalleri olarak değerlendirir ve bu dönemler evsizliğin önlenmesi noktasında önemlidir (Somerville, 2013: 404).

Ravenhill’in araştırmasının önemli bulgularından bir tanesi de çocukluk ve gençlik döneminde ortaya çıkan tetikleyici faktörlerin evsizliğin ortaya çıkmasındaki etkisidir. Araştırma sonuçlarına göre bu faktörler arasında; sık sık konut ve okul değiştirmek, kurum bakımı altında olma ve kurumdan ayrılma, ihmal ve istismar, zayıf sosyal ağlar, kısa süreli evden kaçışlar, on altı yaşından önce evden ayrılma, ailede çatışma, aile bütünlüğünün bozulması, üvey anne veya baba, aile içi şiddet, travmatik olaylar, uzun süreli güvenli olmayan konutlarda ikamet etme, zorbalığa uğramak, okuldan kaçmak en çok dikkat çekenlerdir. Bu faktörler karşısında bireyin tahmini reaksiyonlarını ise; davranışlarda ani değişiklik (kızgınlık/şiddet veya sakinlik/geri çekilme), toplumsal izolasyon (arkadaş edinmeme veya edinmememe, kendi kendini izole etme), depresyon, kendi kendine zarar verme, ruhsal bozuklukların başlaması, artan madde kullanımı, hayatla baş edememe olarak sınıflandırmıştır (Ravenhill, 2008: 100). Ev içerisinde bu faktörlerle karşılaşan birey için çatısızlık bir problem olmaktan ziyade, bir problemin çözümü olarak ortaya çıkmaktadır (Ravenhill, 2008: 114). Bu faktörleri Ravenhill,

araştırması boyunca karşılaşmış olduğu evsiz genç ve yetişkinlerin çocukluk döneminden başlayarak analiz ettiği evsizlik rotası bağlamında ele almış, böylelikle çocukluk ve ergenlik dönemi yaşantısının, uzun süreli ve tekrarlayan evsizlik üzerine etkisi bağlamında çok zengin bir veri seti ortaya koymuştur.

Diğer etnografik araştırma yapanlar gibi Ravenhill de evsiz olma durumunu “yapısal” kavramlarla değil “kültürel kavramlarla” açıklar. Bir süreç olarak ele almış olduğu evsizlik ona göre, insanların nasıl evsiz kalınacağını ve yaşanacağını öğrenme, akabinde ise evsiz kültürüne uyum sağlama sürecidir. Evsizliğe geçiş öncesinde yığılan tetikleyici faktörler dönemini yapısal bağlam çerçevesinde değerlendiren Ravenhill, evsizliğe girişten sonraki süreci ise evsizlik kültürü içerisinde değerlendirir. Bu kültür aynı zamanda, eroin kullanma, küçük suçlara iştirak etme, fuhuş yapma veya diğer riskli davranışlar için bir başlangıçtır (Somerville, 2013: 404). Ravenhill dışarıda uyumayla ilgili olarak insanlar için en korkutucu şeyin “dışarıda uyuma korkusu” olduğunu söyler. Bir kişi sokaktaki ilk haftaları ve günlerini geçirdikten sonra yaşam biçimine alışır, nasıl evsiz olunacağını ve hayatta kalınacağını öğrenir. Bu kişinin topluma dönmesi ise zamanla zorlaşır. Sokakta kurulan sosyal ağlar ve arkadaşlıkların yoğunluğu ve güçlenmesi de yine evsizliğin bu ilk dönemlerinde olur (Ravenhill, 2008: 100). Bir kere evsizliği deneyimlemiş olan birinin dönem dönem yine evsiz kalmasını da aynı bağlamda ele alır. Bireyin yaşamış olduğu her evsizlik deneyimi, tekrar evsiz kalma olasılığını ve her evsizlik dönemi bir sonraki evsizlik döneminin süresini arttırmaktadır. Bu nedenle çatısız kalan bir birey hemen evsiz kültürüne dâhil olmaz. Bu öğrenilen bir süreçtir. Bireyin ait olma, saygı duyulma, kendini ontolojik olarak güvende hissetme duyguları ile alakalıdır (Ravenhill, 2008: 145).

Ravenhill’in araştırma sonuçlarına göre, bireyi evsizlik kültürüne dâhil olmaya çeken başlıca faktörler; arkadaşlık, kabullenilme, 24 saat destek ve danışmanlık, alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığının onaylanmasıdır. Evsizlik kültürüne iten faktörlerse; izolasyon ve yalnızlık, reddedilme/yetersizlik/dışlanma, sosyal çalışma/destek/yardım kurumları için uzun süre bekleme, alkol/madde bağımlılığının kabul edilmemesi ve hiç kimse olmama duygusudur. (Ravenhill, 2008: 179)

Ravenhill’in araştırma verileri, tekrarlayan evsizlik olgusu için de açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Bireyin yaşamış olduğu her evsizlik deneyimi, tekrar evsiz kalma olasılığını arttırmakta ve evsiz olarak art arda gelen her dönem bir sonraki evsizlik döneminin süresini uzatmaktadır. Ravenhill, McNaughton’da “tecrit edici geçişler” olarak negatif bir anlamla betimlenen bu süreci “evsizlik kültürü”ne uyum sağlama olarak görür. Bu, erken yaşta evsizliği deneyimlemiş olan bireylerle uzun süreli evsizler arasındaki pozitif korelasyonu da açıklar. Erken yaşta sokaklarda hayatta kalmanın yolları öğrenildiği için, daha sonraki dönemlerde bir krizle karşılaşıldığında sokağa çıkma ihtimali daha olasıdır. Çünkü hayatta kalma ve baş etme stratejileri öğrenilmiştir ve bunlar birey için birer sermaye ve kaynak niteliğindedir (Somerville, 2011: 13).

Peki Ravenhill için kültür nedir? Kültür bir grubun etkileşiminden ve ilişkisinden çok daha karmaşık bir şeydir. Bunun anlamak ve üyeleri üzerindeki etkisini ortaya koymak için insanların kültüre nasıl aidiyet geliştirdiğini, kültürün normlarının ve değerlerinin

nasıl aktarıldığını belirlemek gerekir. Çatısız hale gelmenin Goffman'ın (1961) kurumsallaşma süreciyle ilgili betimlemesine benzediği iddia edilebilir. Başlangıçtaki tepkisizliği ve ataleti kimliksizleşme izler ve hijyen ve kişisel bakım imkânsız hale gelir. Bundan sonra ise genel kimlik benimsenir. Bu kişisizleşme (depersonalization) ismin yitimini (sokak insanları birbirlerini takma adlarıyla bilirler) kişisel resmi hikayelerin ve belgelerin kaybı ve nihayetinde “ben”in yok oluşu takip eder. Hayatta kalmak için benimsenmesi gerekli olan bir dil ve tutum vardır artık. Evsizlik böylece Goffman'ın (1970) bahsettiği, oynanması için öğrenilmesi gereken, çeşitli kuralları olan bir oyuna dönüşür. Oyunu oynama düşüncesi toplumun geneli tarafından dayatılan etiketlenmenin kurumsallaşmasının ve dayatılmasının sonucunda gelişir (Ravenhill, 2008: 155). Bu bağlamda Ravenhill evsizliği, “toplum ile bağdaşan şekilde giyinmek, eylemde bulunmak ve hareket etmek yerine, farklı normlara sahip bir toplum yaratmayı tercih etme” şeklinde açıklamıştır (Ravenhill, 2008: 154).

Bunun anlamı evsiz insanların temel toplumsal norm, değer ve beklentilere yabancılaşmış olmalarıdır. Ravenhill'in araştırma sonuçlarına göre evsizlik kültürü içerisinde ana akım toplumda yer alan hiyerarşinin tersi bir hiyerarşi söz konusudur. En kötü çocukluk istismarına maruz kalan, ağır bağımlılığı olan, daha fazla ve uzun süre evsizlik deneyimi olup, hayatta kalmayı başaran kişiler en fazla saygınlığı olan kişilerdir (Ravenhill, 2008: 165). Ravenhill'in evsizlik kültürü ile ilgili olarak önemli vurgularından bir tanesi de mekânın tasarrufu ve kullanımı ile ilgilidir. Uyumak için kısmen güvenli mekânlar ayarlamak, ev hissi veren anlamlı yaşam alanları oluşturmak, karton evleri ve bankları sahiplenmek gibi mekân tasarruflarını Ravenhill, bireyin kendisine ait olan sınırları işaretleme ve kontrol altına alma biçimleri olarak değerlendirmiştir. Bu şekilde evsizler, bir mahremiyet ve güvenlik duygusu geliştirilmeye çalışmaktadırlar (Somerville, 2011: 17).

Ravenhill, yoğun sosyal ağlar ve arkadaşlıklar dolayısıyla ortaya çıkan yoğun ve içe kapalı ilişkilerin evsizlikten ayrılmayı oldukça zorlaştırdığını ileri sürmüştür. Bu nedenle Ravenhill evsizliğe yönelik getirilen yanıtlar noktasında evsizlik durumunun ortaya çıkmasından önceki sürece, tetikleyici faktörlerin yığılma sürecine yoğunlaşmanın önemini vurgular. Ravenhill'e göre evsizliğe geliştirilen yanıtlar noktasında göz önünde bulundurulması gereken bir diğer husus ise evsizliğin evsizlik kültürünü de içine alan çok boyutlu karakterinin anlaşılmasının önemidir. Ravenhill'in hali hazırda uygulamada olan “önce konut, “önce iş” veya “önce tedavi” tarzı, yalnızca evsizliğin nedenine odaklanan yaklaşımlara getirmiş olduğu eleştirinin temel dayanağı da budur. Bu yaklaşımlar evsizliğin çok boyutlu ve eş zamanlı olarak deneyimlenen karakterinin farkına varamamış ve evsizlikle alakalı tek bir boyutu önceleyen, evsizlik kültürünü göz ardı eden yaklaşımlardır.

Ravenhill'in araştırma sonuçlarına göre evsizlik kültürüne dâhil olduktan sonra dört farklı katalizör, bireyin evsizlikten çıkışında etkili olmaktadır. Bunlardan ilki, evsiz bireyin dibe vurduğunu ve bu noktadan sonra tek yolun kalkmak olduğunu hissetmesi gerektiği duygusudur. Evsiz bir bireyin bir gün neden kendini böyle hissedeceği ise çok fazla açıklanmamıştır ve bu üzerinde daha fazla araştırma yapılması gereken bir konudur.

İkinci katalizör, saldırıya veya soyguna uğramak, kaza geçirmek, yakın sokak arkadaşının ölümü gibi ani şok veya travmalardır. Bu tür deneyimler bireyde dibe vurduğu hissini uyandırır ve birinci katalizörü ortaya çıkmasına neden olarak evsizlik durumuna karşı itici bir etken oluşturur. Birinci ve ikinci katalizörün itici bir etkisi vardır ve birbirleriyle ilişkileridir. Üçüncü ve dördüncü katalizörlerin ise evsizlikten çeken etkileri vardır. Bunlardan biri evsizlik kültürü dışından birinin ilgisidir. Bu pek çok vakada aile üyelerinden biridir. Ardından ise evsiz hizmetlerinden biri veya sokak çalışmacısı gelir. Kurulan bu ilişki evsiz bireyde tekrar kendine saygı, yerleşik olmayla ilgili umut ve motivasyon hislerini arttırır. Bu aşamada ailenin öneminin büyük olduğu görülmüştür. Tekrar evi olan ve ailesi ile ilişkileri bulunan eski evsizlerin tekrar yerleşik ve topluma entegre olma noktasında daha başarılı oldukları görülmüştür. Dördüncü katalizör ise Ravenhill'in "evsizlik endüstrisi" olarak adlandırdığı insan grupları, organizasyon ve kurumların destek ve rehberliğine erişimdir. Bu sonuncu katalizör evsizlik kültürünün dışında bir bireyin ilgisinin farkında olmaktan ayrıdır. Çünkü bireyin ilgi göstermesi her zaman yardım da gösterebileceği anlamına gelmez. Dördüncü katalizör bu anlamda tekrar yerleşik olmanın katalizörü olmaktan ziyade zorunlu koşulu olarak değerlendirilir. Özetle Ravenhill için tekrar yerleşik olabilmek, evsiz bireyin hayatının herhangi bir kırılma noktasında ortaya çıkan bir etkileşim sonucunda olur. Tekrar yerleşik olma süreci uzun, zorlu ve gelgitleri olan bir süreçtir. Bireyin bu dönemde almış olduğu desteğin niteliği ve niceliği, evsizlik kültürü ile ilişkisini kesebilmek için var olan isteği ve kapasitesi belirleyicidir. Bu durumda tekrar bir evinin olması bireyin yerleşik olması anlamına gelmemektedir. Tekrar yerleşik olmak bir rehabilitasyon süreci sonunda fiziksel, duygusal, psikolojik değişiklikleri gerektiren bir süreçtir (Somerville, 2011: 18; 2013).

Evsizlik alanında etnografik çalışmaları ile tanınan Gowan ve Cloke ise Ravenhill'den farklı olarak evsizliği coğrafi terimlerle açıklama eğilimindedir. Gowan evsizliği "mekân iddiasından mahrum olma durumu" biçiminde tanımlar ve "evsiz adalarından" bahseder. Gowan'ın iddiası evsizlik alt kültürleri ile alt kültürlerin yaşamış olduğu mekân arasında sıkı bir ilişki olduğudur. Araştırması genel olarak evsiz alt kültürlerinin fiziksel, duygusal, ontolojik ve spiritüel ihtiyaçlarını nasıl karşıladıkları üzerinde yoğunlaşır (Gowan, 2010: 95-97;165;187).

Gowan eleştirilerini kent ve kent politikaları çerçevesinde geliştirir. Temel argümanları ise, evsizliğin duygusal ve manevi boyutlarının göz ardı edilmesi ve politikaların giderek Amerikan menşeli "yönetimsellik" ve "problemlilik sokak kültürü" kavramları çerçevesinde ele alınmasıdır. Gowan, Amerika menşeli bu politikaların sokakları evsizlerden temizlemeye ve evsizleri barınaklara kapatmaya odaklandığını ileri sürer. Bu politik tutum neo-liberal kent politikalarının "güvenli" kent, mutenalaştırma ve ticari aktiviteleri artırma hedefleri ile uyumlu politikalar. Kapatılma, evsizler söz konusu olduğunda daha önce de deneyimlenen kurumsal bir süreçtir. Daha önceki kapatma örneklerinden biri, insanların gerçek ve farklı ihtiyaçlarının farkına varılmadan uygulanan medikalize edilmiş rehabilitasyon programları olmuştur. Bunlar, insanların kalıcı olarak konut sahibi olmaları için yeterli ve gerekli desteği üretememiştir. Günümüzdeki neoliberal dönemde ise kapatılma yine kalıcı konut sahibi olmak için yeterli ve gerekli desteği

içermemektedir. Fakat yeni durumda argüman farklılaşmış, neo-liberal kişisel-yönetim kavramı çerçevesinde bireysel sorumluluk ön plana çıkarılmıştır (Somerville, 2011: 21).

Bu konuda çalışan bir diğer isim olan Clocke ise evsizlik durumundan ziyade evsizliğe verilen yanıtlarla ilgilenmiştir. Bu yanıtların evsizliğin doğası, deneyimlenmesi ve evsizlik durumundan çıkış üzerinde belirleyici etkileri vardır. Cloke merkezi yönetimin evsizlik hizmetlerinin sunumunda evsizliğin duygusal ve manevi boyutlarını yok saydığını ileri sürer. Bu noktada, ihtiyaçların daha çok farkında görünen sivil toplum örgütlerinin çalışmalarını analiz eder. İngiltere'nin farklı şehirlerinde yürütmüş olduğu araştırma sonuçlarına göre gönüllü ve inanç temelli organizasyonların evsiz insanlara hizmet üretmedeki rollerini vurgular. Cloke evsiz hizmet kurumları ve evsizlerle yapmış olduğu araştırmasının sonucunda üç farklı tip sivil toplum örgütü sınıflandırması yapar; birincisi Hristiyan inancı temelinde çalışan hayırseverlik kuruluşları, ikincisi insan hakları, sosyal adalet ve sorumluluklar temelinde çalışan seküler hümanist kuruluşlar, üçüncüsü ise “postseküler hayırseverlik” olarak adlandırdıkları, “ben” ve “öteki” arasındaki karşılıklı sorumluluk temelinde insanları yargılamadan ve herhangi bir karşılık almadan hizmet veren kuruluşlar. Clocke'un araştırma sonuçlarına göre hiçbir karşılıklılık ve beklentinin olmadığı ve evsizlere koşulsuz sevgi mottosuyla hizmet veren üçüncü tip kuruluşlar evsizlerin rehabilitasyonu noktasında çok daha başarılıdır (Somerville, 2011: 22).

2.2.11. Eklektik teoriler, tekil kavramlar

Evsizlik teorileri literatüründe makro teorik perspektiflerin yanı sıra bazı eklektik teoriler ve tekil kavramlar da sıkça kullanılmaktadır. Sosyal inşacılık, işlevselcilik, sembolik etkileşimcilik, toplumsal dışlanma, sosyal sermaye, risk toplumu bunlardan en yoğun kullanılanlarıdır.

Sosyal inşacılık, yapısalcılığa içerisinde insanların eylemlerini yorumladıkları “toplumsal bağlam” düşüncesini eklemiştir. Toplum, yapı ve eylem arasındaki karşılıklı ilişki neticesinde oluşur. Deneyimlerin bireysel yorumları ve bu yorumların ortaya çıkmış olduğu toplumsal bağlam arasındaki ilişki neticesinde “gerçeklik” inşa edilir. Bu durumda gerçeklik, insan ve toplumlara bağlı olan sübjektif bir deneyim olarak karşımıza çıkar. Keşfedilen değil yaratılan bir gerçeklik düşüncesi hâkimdir. Gerçekliğin inşa edilen yaratıcı bir süreç olması bilginin medya, kamusal ilişkiler ve politik iktidar tarafından aktif olarak yorumlanması, saptırılması, tekrar yaratılması ve yaygınlaştırılması tartışmalarında kullanılmıştır. Sosyal inşacılık toplumsal problemler ve bu problemlerin çözümü ve gücün kullanımı konularını çalışmak için yaygın olarak kullanılan kuramsal bir perspektiftir. İnşacılar göre toplumsal problemler; toplum içerisinde gücü elinde bulunduran belli grupların, belirli fenomenleri ve konuları çözülmesi gereken problemler olarak tanımlanmasından kaynaklanır. Sosyal problemlerin tanımlanma biçimi ilgili politikaların inşasına, politikaların inşası da ilgili organizasyonların devreye girmesine neden olur. Bununla birlikte problemin tanımlanması sabit bir durum değildir. Toplum içerisindeki farklı güç odakları tarafından bu tanım değiştirilerek modifiye edilebilir. Bu durum ilgili politika ve organizasyonların yapısını ve işlevini değiştirecek nitelikte olabilir (Ravenhill, 2008: 33-38).

Sosyal inşacı perspektiften yapılan evsizlik çalışmalarının bir kısmı evsizliği gerçek bir fenomen olarak kabul etmeyip, toplumdaki belli güçler tarafından sapkın veya problemli olarak nitelendirilen belli durumların söylemsel düzlemde damgalanması neticesinde oluştuğunu ileri sürer (McNaughton, 2009: 74). Bir diğer yaklaşıma göre ise ampirik bir gerçeklik mevcuttur ama sosyo-politik güçler bu gerçeklikleri yorumlar ve tanımlar (Cronley, 2010: 320-321). Bu görüşün savunucularından Somerville evsizliğin bireyler tarafından deneyimlenen gerçek bir durum olduğunu kabul etmekle birlikte, aynı zamanda akademi, politika yapıcılar ve kamuoyu tarafından kurgulanan bir durum olduğunu, yani ideolojik bir inşa olduğunu ileri sürer. Aynı zamanda evsizlik deneyimine sahip kişiler de, yaşam öykülerini anlatmak yoluyla kurgusal olarak evsizliği inşa ederler (Somerville, 2013: 385). İnşacı yaklaşım toplumsal algı, sosyo-kültürel yapı, hakim politik trend, akademi tarafından evsizliğin veya “evsizlik imajı”nın nasıl inşa edildiğinin görülmesine ve bu inşaların neticesi olan sosyal politika ve uygulamaların eleştirel bir gözle okunmasına olanak sağlar. Evsizlik politika ve sosyal çalışma uygulamalarının değişimi, buna paralel gerçekleşen yasal değişiklikler, gönüllü ve üçüncü sektörün rolü, bu bağlamda en çok çalışılan konulardır. Ayrıca medyanın kullanımının halkın ve yönetimlerin evsizlere karşı olan tutumları ve düşünceleri üzerine etkisi inşacı perspektiften sıklıkla çalışılmıştır. Bu bağlamda, siyasi iktidar dışında toplumda yer alan diğer güç odaklarının sosyal politika ve kurumların yapısını etkileme potansiyeline yapılan vurgu önemlidir.

Sosyal bilimlerde etkili olan kuramlardan işlevselcilik toplumu sosyal düzen ve sosyal sistem kavramları çerçevesinde değerlendirir. Toplumun üyeleri tarafından paylaşılan normlar ve değerlerin bu sistem ve düzenin devamlılığı sağlamadaki rolünü açıklar. Teorik bir çerçeve olarak işlevselcilik evsizlik literatüründe “ev”i tanımlamak ve “ev”in işlevi üzerinden evsiz bireylerin karşılaşmış olabilecekleri riskleri ortaya koymak için kullanılmıştır. Bu literatür genel olarak koruma-önleme odaklı çalışmaların önemine vurgu yaparken, bir yandan da verilen evsiz hizmetlerinin eleştirisini içerir (Ravenhill, 2008: 27). İşlevselci perspektiften oluşan literatürün önemli bir kısmı ise evsiz bireyin tanımlanmasına yoğunlaşır. Evsiz birey toplumsal düzen ve normlar çerçevesinde “sapkın”, “işlevsiz”, “anormaldir. Bu tanımlamanın evsizliğin nedeni ile ilgili vurgusu da doğal olarak bireysel yetersizlikler ve patolojilerdir (Ravenhill, 2008: 29).

İşlevselcilik sapkınlık, suç ve düzensizlik teorilerinde kullanılan paradigmalardan bir tanesidir. İşlevselci sapkınlık teorisi suç, düzensizlik kavramları çerçevesinde negatif eylemler üzerine yoğunlaşır. Bu teoriye göre evsizlik, hem toplumun kendisi hem de sağlıklı bir toplumun fonksiyonları için bir tehdit olarak değerlendirilir. Fonksiyon bozukluğu veya “işlevsizlik” kavramsallaştırması sosyal çalışma içerisinde de sıklıkla kullanılır. Yapısalcı sapkınlık teorisi ise birey veya alt kültürleri toplumsal yapılar içerisindeki pozisyonlarına göre değerlendirir. Alt kültürler, ana akım toplumdan farklı değerler ve normlar seti oluşturan birey gruplarının ürünüdürler. Aşırı durumlarda, alt kültürler ana akım toplumun değerleri ve normlarını alıp ters yüz edebilirler. Bununla birlikte “sapkınlık” toplumun dışlanmış olduğu üyelerinin olumsuz bir reaksiyonu olarak algılanır. Alt kültürler bu dışlanmış üyelere içerilme duygusu verirler. Evsizlik kültürü bu bağlamda, marjinalize edilmiş insanların bir ürünüdür. Bu insanlar bir araya gelir ve ana

akım topluma reaksiyon olarak alternatif paralel bir kültür oluştururlar. Bu teori evsizlik kültürünü açıklasa da neden insanların evsiz kaldığı ile ilgili bir açıklama getirmez. Etkileşimce sapkınlık teorileri ise “sapkın” olarak nitelenenler ve onları bu şekilde nitelendirenler arasındaki etkileşimin doğasını açıklamaya odaklanır. Foucault’un “Disiplin ve Ceza” adlı eseri ve Becker’in “damgalama teorisi” bunlara örnek olarak verilebilir (Ravenhill, 2008: 31).

Sembolik etkileşimcilik de özellikle Amerikan sosyolojisinde 1960 ve 70’lerden günümüze kadar etkili olan paradigmalardan biridir. Temel vurgusu toplumsal yapılar ve işlevlerden ziyade toplumsal süreçlerdir. Birey kendisini ve çevresini, çevresinde var olan tüm unsurlarla girmiş olduğu etkileşimleri üzerinden yorumlar. Bu paradigma bireyi analizlerinin merkezine koyarak, bireyin kendisini ve dünyayı kendi gerçekleri içerisinde nasıl kurduğunu, yeniden kurduğunu ve yapı çözüme uğrattığını inceler. Evsizlik araştırmaları içerisinde sembolik etkileşimciliğe dayanan pek çok teorileştirme mevcuttur (Ravenhill, 2008: 33). Mead’in içselleştirme ve dışsallaştırma teorisi toplumsal norm ve değerlerin kolektif kültür içerisinde nasıl oluştuğunu ve bireyin kendilik imajı ile özsaygısını yapılandırma yollarını açıklaması noktasında önemlidir. Mead’in teorisine göre evsizler kendi hayatlarını yönetebilecek aktif ajanlardır. Bu teori evsizlik kültürü içerisindeki bireylerin kendini ve diğerlerini algılama biçimlerini ve ana akım kültürün etkisini analiz etme açısından verimlidir. Etiketleme Teorisi ise evsizlik çalışmalarında negatif etiketlerin bireyin kendilik imajı ve algısı üzerindeki olumsuz etkileri üzerine yoğunlaşır. Kurbanı suçlama ve normalleştirme bu teori üzerinden geliştirilmiş düşüncelerdir. (Ravenhill, 2008: 33-38)

Sosyal sermaye teorisi de sosyal çalışma ve evsizlik araştırmalarında sıklıkla kullanılan teorilerden biridir. Bourdieu’nun sosyal sermaye kavramsallaştırmasında bireyin var olan ve potansiyel kaynakları (eğitim, bilgi, yaşam deneyimi, zaman, iş ve sosyal ağlar gibi biyografi ve beceriler) ile bu kaynakların ilişkiler ağı (çoğu zaman kurumsal temelli) içerisinde nasıl kullanıldığının birleşimi üzerine yoğunlaşılır. Sosyal sermaye hem birey için bir kaynak hem de toplumsal uyum için bir mekanizma olarak değerlendirilir. Sosyal sermaye teorisi evsizlik çalışmalarında özellikle kurumsal hizmetlerin yetersiz olduğu yerlerde hayatta kalma stratejilerini açıklama ve evsizlikten çıkma yolunu analiz etme konularında kullanmıştır. Firdion ve Ravenhill evsizlik kültürü içerisine girdikten sonra, evsizler için sosyal sermayenin içeriğinin genel toplum içerisindeki sosyal sermayeden farklı, hatta tersi olduğunu ileri sürer (Ravenhill, 2008: 39). Ayrıca yapının bireylerin sosyal ağlar kurma ve sosyal sermayesini geliştirme kabiliyetleri üzerine etkisini açıklayarak evsizlik gibi toplumsal problemlerin ortaya çıkması ve bu problemlere yanıt verilmesi noktasında yapı/eylem düalizmini aşan bir açıklama yapma imkânı sunar. Sosyal sermaye teorisi yol analizi çalışması ve risk göstergelerinin ilişkilendirilmesi noktasında da bir çerçeve sunar.

Yoksulluğu açıklayıp analiz etmek için kullanılmış bir sosyal politika teorisi olan “toplumsal dışlanma” teorisi ise evsizliği, yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın bir simgesi olarak değerlendirir. Toplumsal dışlanma sadece ekonomik değil, yaşam standardı ile de ilgili bir kavramdır. Bu nedenle mekânsal, kültürel ve politik göstergeleri de bünyesinde

barındırır. Dışlanma statik bir durum değil, çok boyutlu kümülatif bir süreçtir. Bu süreç bireyin ana akım toplumdan ciddi biçimde koparak yabancılaşıp, marjinalleşmesini ifade eder (Adaman ve Keyder, 2006: 7). Bu teori evsizliğin ortaya çıkması sürecindeki riskleri değerlendirmede oldukça elverişli olsa da, niçin bu risklerin benzer şartlar altında bazen evsizliğe sebep olduğunu, bazen olmadığını açıklamaz. Dolayısıyla söz konusu yaklaşım evsizlik araştırmalarında farklı teorilerle bir arada kullanılmıştır. İnşacı bir perspektiften sosyal sermaye ve sosyal sermayenin aşınması süreçleri sosyal dışlanma teorisi ile güçlendirilerek evsizliğe giriş yolu analizlerinde kullanılmıştır (Ravenhill, 2008: 41). Ayrıca toplumsal dışlanmanın bir süreç olarak ele alınması, evsizlik araştırmalarında yaygın olarak kullanılan “konut kariyeri” ve “yol analizi” çalışmaları için bir çerçeve sunarken, dışlanmanın çok boyutluluğu ve mekân ile ilişkili boyutu evsizlik politikalarının niteliği ile ilgili verimli bir tartışma zemini sunmaktadır.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında literatür bilgileri ve eleştirel biçimde ele alınan teorik tartışmalar ekseninde İstanbul’un evsizlik perspektifinden yapısal durum analizi yapılacak, elde edilen veriler yine evsizlik teorilerinin yönlendirici kavramları kullanılarak saha bulgularının analizi ile birlikte yorumlanacaktır.

BÖLÜM 3: İSTANBUL VE EVSİZLİĞİN YAPISAL BAĞLAMI ÜZERİNE

“Kentte her şey diğer her şeyi tetikler” (Harvey, 2013: 59)

Çalışmanın bu bölümünde İstanbul’da evsizliğin yapısal bağlamını tartışabilmek için elverişli bir alan açan küreselleşme ve küresel kent tartışmalarına yer verildikten sonra, İstanbul’un küreselleşmenin ve küresel kent olmanın etkisi ile evsizlere ne sunabildiği refah göstergeleri ile merkezi ve yerel yönetimin refah uygulamaları ekseninde tartışılacaktır. Konut politikası ve Türkiye’de sosyal konut üreticisi olan TOKİ’nin çalışma ve konut üretme faaliyetleri yine küresel kentin dizaynı ve üretmiş oldukları konutların niteliği ve niceliği ekseninde eleştirel bir biçimde ele alınacaktır.

3.1. Yapısal Bağlam Olarak Küresel Kent

Evsizlikle ilgili birbirinden farklı tanımlar bulunmakla birlikte, tüm tanımlar kişinin yaşayabileceği bir evi bulunmaması durumunu evsizlik olarak nitelemekte birleşir. Fakat evsizlik tanımındaki bu asgari müşterek, evsizlik olgusunu evrensel ve tüm sosyal bilimsel veya kurumsal bakışları anlam birliğine götürecek bir biçimde açıklamayı sağlamaz. Evsizler farklı bilimsel veya kurumsal anlayışlar tarafından dilenci, suçlu, bağımlı, alkolik, sınıf altı veya yeni yoksul gibi nitelendirmelerle birlikte patolojik bir savunmasızlık durumu veya “sapkınlık” kategorisi içerisine yerleştirilir (Pleace, 1998; 2003; Neale, 1997; Cronley, 2010; Bauman, 1999; Fooks ve Pantazis, 1999). Yani “evsizlik” tanımı konut eksikliği ve ihtiyacına gönderme yaparken, “evsiz” tanımlamaları bu eksikliğin nedenlerine gönderme yapar. Bir toplumsal problemin nedenlerine yönelik tanımlar ve açıklamalar, bu problemi deneyimleyen birey ve diğerlerinin bu durumu nasıl algıladıklarını, aynı zamanda söz konusu toplumsal problemin çözümüne dair söylem ve girişimleri şekillendirdiği için büyük bir öneme sahiptir.

İstanbul, Beyoğlu İlçesi’nde gerçekleştirilen bu çalışma bir yandan Beyoğlu sınırları içerisindeki evsizlerin perspektifinden evsizlik durumunu anlamaya çalışırken, bir yandan da evsizlerin yaşam öyküleri üzerinden evsizliğin yapısal ve bireysel belirleyicilerinin ilişkiselliğini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bir başka ifadeyle evsizleri patolojik bir savunmasızlık ve “sapkınlık” kategorisine mahkum etmeyerek, yapı ve eylem arasındaki ilişkiyi evsizlik bağlamında kurabilmeye çalışmaktadır. Bu nedenle saha verilerinin analizine başlamadan önce İstanbul ve özellikle Beyoğlu ilçesinin evsizlik ile ilintili olarak yapısal durum, süreç ve dinamiklerini evsizliğin deneyimlendiği mekânı anlamak için ele almak gerekmektedir.

Bu noktada karşımıza çıkan temel güçlük, literatürde evsizliğin yapısal bağlamını oluşturan sosyo-ekonomik yapı, konut ve iş piyasası şartları, sosyal güvenlik korumasının değişen yapısı, artan yoksulluk ve aile bölünmeleri gibi geniş yapısal belirleyicilerin (Fitzpatrick, 2005, s.4; Mallet vd., 2010, s.20) evsizlerin sayısı, sosyo-demografik durumu gibi verilerle ilişkilendirilerek çalışılmamış olmasıdır. Sadece evsizler ve evsizlik ile ilgili olarak farklı bilim dalları altında yürütülmüş olan az sayıda çalışmanın tarihi ise en fazla 20 yıl geriye gitmektedir. Dolayısıyla kentin yapısal dinamikleri ve evsizlik arasında karşılaştırmalı bir analizi geçmişten günümüze doğru verilere dayalı olarak yapmak mümkün görünmemektedir. Yine de neo-liberal politika ve uygulamalarla

birlikte, “küreselleşme” ve “küresel kent” kavramsallaştırmaları evsizlik üzerine yapılan bu çalışmanın sahasının İstanbul olması dolayısıyla açıklayıcı bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu çerçeve bir taraftan evsizliğin makro boyutlarını tartışan uluslararası literatürü ele alma imkânı sunarken, diğer taraftan da uluslararası tartışmaları İstanbul bağlamına taşıma ve evsizlikle ilgili daha geniş makro boyutları ortaya çıkarma fırsatı vermektedir. Sahadan elde ettiğimiz veriler de evsizliğin küreselleşme, mutenalaştırma, sosyal politikalar, sosyal hizmet anlayışları, konut imkânları gibi makro değişkenlerle ilişkilendirilmesinin doğru bir bakış olduğunu teyit etmektedir.

3.2. Küreselleşme, Refah Devleti ve Küresel Kent

Küreselleşme tanımlarında ticaret, sermaye, bilgi, eşitsizlik, evrensellik, hareketlilik, küre, sınırların ortadan kalkması gibi ortak kavramlara rastlansa da birçok farklı küreselleşme tanımı vardır. Örneğin Uluslararası Para Fonu küreselleşmeyi “teknolojinin hızlı ve geniş bir alana yayılması ve uluslararası sermaye akışı ve mal ve hizmetlerinin sınır ötesi ticaretinin çeşit ve hacminin artmasından dolayı ülkelerin dünya çapında ekonomik olarak birbirine bağımlı hale gelmesi” olarak tanımlamaktadır (aktran Özerkmen, 2004: 135). Bauman (1999: 69) küreselleşmeyi dünya meselelerinin belirsiz, kuralsız ve kendi başına buyruk doğası şeklinde tasvir etmiştir. Yani, ona göre küreselleşme bir merkezin, bir kontrol masasının, bir yönetim kurulunun ve bir idari büronun yokluğudur. Giddens (1994: 66) ise küreselleşmeyi, birbirinden uzak yerleşim birimlerinin yakınlaşması, yerel olanın kendi sınırlarını aşarak başka yerlerle ilintilenmesi ve bu bağlamda dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlar.

Neo-liberal ekonomi politikalarıyla özdeşleşen küreselleşmenin ekonomik boyutu ise uluslararası ticarete artış, küresel mali piyasa ve sermaye akımlarının hacim ve çeşitliliğinin artması, özelleştirmenin tamamlanması ve üretim faaliyetlerinin küresel çerçeveye taşınarak ulus ötesi sermayenin sınırsız hareketi gibi olgular çerçevesinde tanımlanmıştır. Küreselleşmenin ivme kazanmaya başladığı 1990’lı yıllarda Dünya Ticaret Örgütü, IMF ve Dünya Bankası gibi neo-liberal doktrini savunan küresel finans kurumları, ekonomik küreselleşmenin sağlayacağı ekonomik gelişmenin küre içerisindeki tüm ülkeleri etkileyerek zenginleştireceği, yoksulluğu geniş ölçüde ortadan kaldıracığı, eşsiz bir refah ve sosyal adalet dönemini ortaya çıkacağı düşüncesini desteklemiştir. Ancak süreç içerisinde ekonomik küreselleşme ve nedensellik ilişkisi içerisinde olduğu teknolojik /iletişimsel ilerlemelerin, neo-liberal doktrinin işaret ettiği iyileşmeyi sağlamadığı, hatta yoksulluk, sosyal dışlanma ve eşitsizliği daha da arttırdığı gözlemlenmiştir (Sezgül, 2009: 505). Dünya Bankası iktisatçılarının bütün dünya nüfusu genelinde yaptıkları ölçümlere göre, küresel eşitsizlik yüzyılın sonunda 0.67 gibi inanılmaz bir gini katsayısına ulaşmıştır. Bu dünyanın en yoksul üçte ikilik kesimi sıfır gelire sahipken en üst üçte birlik kısmının her şeye sahip olması durumunun matematiksel eşdeğeridir (Davis, 2010: 198-199). Bu kutuplaşmayı hayret verici olarak nitelendiren Harvey (2011: 62); Dünya Bankası’nın uluslararası entegrasyon ve serbest piyasa liberalizminin düşük düzeyde devlet müdahalesi ile birleşince büyümeyi arttıracığı ve işçiler için yaşam koşullarını yükseltme açısından en iyi yöntem olduğu yönündeki olağandışı iddiasının da ne denli boş olduğunu gösterdiğini ifade eder. Artık ekonomik

küreselleşmenin, siyasi, sosyo-politik, demografik, kültürel, çevresel ve güvenlikle ilgili sonuçlarının birlikte ele alındığı eleştirel bir literatür mevcuttur. Bu literatüre, neo-liberal doktrinin savunucusu olan küresel aktörler ve finans kurumları da ekonomik küreselleşmenin yıkıcı sonuçlarının nasıl “telafi” edilerek sürdürülebilirliğinin sağlanacağı noktasında dâhil olmaktadır.

Küreselleşmenin dayattığı neo-liberal ekonomi politikaları ve uygulamaları adaletsizlik ve eşitsizliği hem uluslar içinde hem de uluslararası alanda derinleştirirken, aynı zamanda bu politikalar ve küresel yarışa dâhil olabilmenin gereklilikleri ulus devletlerin refah politikaları üzerine de baskı oluşturmakta, bu da yoksulluğun daha şiddetli yaşanmasına neden olmaktadır. Ulus devlet ile hayat bulan ve 1970’li yıllara kadar popülerliğini sürdüren sosyal devlet/refah devleti ideolojileri, piyasaya devlet müdahalesinin gereğinden fazla olduğu ve devletin hantallaştığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Temelde devletin küçülmesini, sosyal harcamaların kısılmasını ve serbest piyasanın görünmez elinin ekonomiye hâkim olmasını amaçlayan neo-liberal ideolojiyi savunan küresel güçler ve yükselen sağ, 1980’li yıllarda refah devletini düşük üretkenlikten ailenin parçalanmasına kadar tüm modern kötülüklerden sorumlu olduğunu savunmuştur (Kleinmann, 2011: 168-169). Nihayetinde, 1980’lere gelindiğinde neo-liberal ve neo-Keynesyen politikalar doğrultusunda ekonomik krizi önlemeye ve insanları refah devletinin yarattığı atalet ve bağımlılık kültüründen kurtarmaya yönelik olarak yeni sağın geliştirdiği “minimal-girişimci devlet” yaklaşımıyla refah devletleri işlevsizleştirilmiştir (Demirel, 2006: 109) Bu gelişmenin itici gücü de sanayileşme mantığı değil, küreselleşmedir (Kleinmann, 2011: 169). Bu durum kimi teorisyenlerce refah devletinin gerilemesi olarak değerlendirilirken, kimi düşünürler de gelinen noktayı “donmuş” (Esping-Andersen, 2011: 93) bir refah devleti manzarası olarak nitelendirmiştir. Endüstri kapitalizminden farklı olarak vasıfsızları sosyal ve siyasal alanın dışına iterek ekonomik Darwinizmi öneren neo-liberal ideoloji ve küreselleşme Habermas’a (2002: 60) göre kapitalizmin sosyal alanda doğurduğu olumsuz sonuçları düzeltmeyi amaçlayan sosyal devlet uzlaşmasının sonuna yaklaşıldığının bir göstergesidir. Nihayetinde küreselleşmeyle birlikte toplumsal risk ve güvensizliğin arttığı, dolayısıyla daha kapsamlı sosyal politika ve hizmet ihtiyaçlarının ortaya çıkmış olduğu görülmektedir.

Esping-Andersen (1990), refah devleti kavramsallaştırmasını üç farklı refah modeli (piyasa merkezli Anglosakson, aile ve işteki konum odaklı muhafazakâr ve vatandaşlık hakları temelinde devlet müdahalesini merkeze alan Kuzey Avrupa modeli) oluşturarak yapar. Ona göre küreselleşme ile birlikte demografik değişimlerin ve sanayi sonrası toplumda fordist üretim biçiminin yerini esnek üretim biçiminin almasının, her üç refah modelini de bazı sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Geleneksel refah devletinin zayıflaması ile beraber, ekonomik ve toplumsal yapıdaki dönüşümler neticesinde, ekonomik bakımdan kendi ayakları üzerinde durarak toplumla bütünleşebilecek imkânlara sahip olmayan bir toplumsal katman ortaya çıkmıştır. Yine de çalışabilecek durumda olan erkeklerin mutlaka bir iş bulup ailelerinin geçimini sağlayabileceği varsayımına dayanan eski refah devleti uygulamaları, söz konusu toplumsal kesimleri hala destekleyebilmektedir. Fakat bu uygulamalar onları topluma entegre etme noktasında yetersiz kalmaktadır. Bir başka ifadeyle bu uygulamalar ekonomik dışlanmayla birlikte

gelen toplumsal dışlanmayı engelleyememektedir (Buğra ve Keyder, 2003: 14-15;21-22). Geleneksel aile yapısıyla ilgili varsayımlar da artık geçerli olmadığından, geleneksel refah devleti üzerindeki baskı hem ideolojik hem de toplumsal değişimle ilgili bir boyuta sahiptir. Sonuç olarak geleneksel refah devleti uygulamaları ve politikaları ortaya çıkan yeni yapısal problemleri tamir etmede yetersiz kalmıştır.

Küreselleşmenin sonuçlarının en bariz görüldüğü yerler kuşkusuz küresel kentlerdir. Ulus-devletlerin sosyo-ekonomik ve politik sınırlarının netliğini yitirmesi kentlerin konumunu ve önemini arttırmıştır. Küresel ekonomilerde kârın artırılmasının mekânı haline gelen modern kentler stratejik bir öneme sahiptir (Keyder, 2004: 171). Ulus ötesi sermayenin kentlerde örgütlenmesi kentlerin dokusunu da dönüştürmektedir. Bu dönüşümlerle birlikte daha önceleri ulus devletler tarafından gerçekleştirilen sermaye, mal ve bilgi akışları küresel kentler tarafından gerçekleştirilmeye başlamıştır. Harvey'in (2011: 87) deyimiyle kentleşme hiper kentleşmeye doğru evrilmiş, eskiden hayal bile edilmeyen kitlesel mekân yoğunlukları ortaya çıkmış ve küresel düzeyde ekonomi-politiğin işleyişini hızla dönüştüren dünya kentleri ve kent sistemleri oluşmuştur.

Küresel kentleri ¹² “dünya kentleri” kavramsallaştırması çerçevesinde ele alan Friedmann’a göre dünya kentlerinin belli bazı özellikleri vardır. Küresel kentler bölgesel, ulusal, uluslararası ekonomilerin dünya ekonomisine eklemlendiği yerler olarak dünya ekonomik sisteminin örgütsel kavşak noktalarıdır. Küresel sermaye birikiminin mekânları olan küresel kentler, ekonomik gücün en çok nerede yoğunlaşmış olduğuna göre hiyerarşik olarak da sınıflandırılabilir, küresel kentler kategorisinde yükselebilir veya alçalabilirler. Bu sıralamada küresel sermayeyi çekme kapasitesi belirleyicidir. Küresel kentleri kontrol eden sınıf, uluslar üstü kapitalist sınıf olarak kavramsallaştırılır. Bu sınıf küresel birikim sisteminin sorunsuz işlemesi ile ilgilenir; kültürleri kozmopolit ve ideolojileri tüketim amaçlıdır. Genel olarak yerel ve bölgesel çıkarları izleyen ve gözeten, yükselişleri uluslar üstü sınıf tarafından bloke edilen bastırılmış sınıflarla ciddi bir çatışma içerisindeyler (Friedmann, 2000).

Friedmann uluslar üstü kurumların varlığı, hızla büyüyen hizmet sektörü, kalabalık nüfus, dünya taşımacılığının eklem noktası olma gibi unsurları da küresel kentlerin özellikleri arasında sayar. Friedmann, global kentlerin “problemlili” sosyal tamamlayıcılarının da farkındadır. Örneğin küresel kentler sınırları aşan göç hareketlerinin hedefidirler. Bunun anlamı dünya ekonomisinin yapısal değişimi, küresel kentler ve göç hareketleri arasında bir ilişki olduğudur. Friedmann’a göre küresel kentlerde ortaya çıkan sosyal maliyet bu açıdan oldukça yüksektir (Kærcher, 1992: 101).

Topal ve Bilgili (2012) küresel kentlerin olumsuz özellikleri olarak, ucuz iş gücü talebi dolayısıyla ortaya çıkan iş ve dış göçlere yoğun olarak maruz kalma, yaşam maliyetlerinin sürekli artması, kayıt dışı ekonominin büyümesi, toplumsal kurumların güç yitirmesi, varlıklı/yoksul arasındaki eşitsizliğin ve sosyal çatışma yaşanma oranının artması,

¹² “küresel kent” kavramsallaştırması ABD’li düşünür Saskia Sassen’in 1991 yılında yayınlanan “The Global City: New York, London, Tokyo” (1991) adlı eserinden sonra yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Friedmann’ın 1986 tarihli “The World City Hypothesis” (Friedmann, 2000) adlı çalışması ise küresel kentlerle ilgili literatürün öncülü olarak kabul edilmektedir.

artan yaşam maliyetleri neticesinde bazı bölgelerde yaşam kalitesinin oldukça düşük olması ve hayatta kalma mücadelesinin kentsel şiddeti artırması, doğal güzellikler ve tarihi dokunun bozulması, hizmet çeşitliliği artarken hizmetlerden yararlananların sayısının azalması, alt gelir grubunun kentsel dönüşüm ve mutenalaşma projeleriyle kentin dışına itilmesi, konut fiyatlarının sürekli yükselmesi neticesinde alt gelir gurubunun konut kalitesinin kötüleşmesi, üst gelir gurubu için güvenliği yüksek yeni yerleşim alanlarının inşası gibi durumları vurgulamıştır

Küresel kentlerin bu olumsuzlukları karşısında, küreselleşmenin ulus-devletler ve refah sistemleri üzerinde oluşturmuş olduğu daralma ve küçülme yönündeki baskı, refah-konut yardımları ile sosyal hizmetlerin azalmasına, yani yoksulluğun daha da derinleşerek, süreklilik kazanmasına neden olmaktadır.

Yoksulluk ve eşitsizliğin artışı, yoksulluğun nitelik değiştirmesi, yoksul ve varsılın kentsel yaşam mekânlarının ayrılması, düşük maliyetli konut yetersizliği, enformel işlerde artış ve yaşam maliyetlerinin yükselmesi gibi olgular evsizliğin yapısal nedenleri ile ilgili değişkenlerdir. İstanbul'un bu başlıklar altında arz ettiği görünüm, yani küreselleşme ve küresel kent olma yolundaki değişimi, İstanbul'daki evsizliğin yapısal nedenlerine de ışıktutacaktır.

3.3. Küresel Kent Olma Yarışında İstanbul ve Refah Göstergeleri

İstanbul'u potansiyel bir küresel kent olarak niteleyen Keyder (2009, s.36), İstanbul'un küreselleşmesini "bölünmüş kent" kavramı ile açıklamaktadır. Kentin bir bölümünde, ister formel ister enformel biçimlerde olsun, küresel maddi akışlar gerçekleşmekte, bunlar sınıf oluşumu, tüketim kalıpları ve yaratılan istihdam açısından küresel kentlerdekine benzer bir durum arz etmektedirler. Ancak kentin diğer yarısında yaşayan insanlar bu akışlardan büyük ölçüde kopuktur; maddi yaşamlarını eski düzenleme tarzları çerçevesinde, enformel sektörde, gecekondu mahallelerinde, kentin çevresinde neredeyse ayrı birer kasaba oluşturan ortamlarda, kente göçün öncesinde kalan ve göçle birlikte belirli bir dönüşüme uğramış olan toplumsal ağlar aracılığıyla sürdürmektedirler.

"The Global City; New York, London, Tokyo" (1991) çalışması ile "küresel kent" teorileri içerisinde önemli bir yere sahip olan Saskia Sassen İstanbul'daki sermaye ve insan kaynağı akışlarının kentin küresel bir merkez haline gelmesinde öne çıkan faktörler olacağının altını çizmektedir (Sassen, 2009b). City Bank finansörlüğünde Knight Frank Araştırma Enstitüsü tarafından 2010-11 yıllarında gerçekleştirilen, Sassen'in de dâhil olduğu, şehirlerin ekonomik faaliyet, politik güç, yaşam kalitesi ve bilgiye dayalı etki alanı kategorisinde değerlendirildiği araştırmada, İstanbul'un politik etki¹³ yönünden, Washington, Pekin, Paris, Kahire, Londra ve Brüksel ile birlikte ilk on şehir arasında olduğu tespit edilmiştir. (Sassen, 2009a). GaWC (Globalization and World Cities Research Network) tarafından 1999 yılında 122 kent içerisinde dört ayrı hizmet sektörünün konumuna bakılarak oluşturulmuş, "Alfa-Beta-Gama Dünya Kentleri" sınıflandırması olarak bilinen ve periyodik olarak gerçekleştirilen araştırma serisinin 2010 yılında ortaya koymuş olduğu son listede, İstanbul Alfa – kategorisinde bir dünya kenti

¹³ Politik etki ile kast edilen şehrin küresel politika geliştirme ve küresel diyaloga olan etkisidir.

olarak yer almaktadır. Çalışmada küresel olarak faaliyette bulunan firmaların kentlerdeki hizmet değerlerine bakılmıştır (GaWC, 2011).

Küresel, küreselleşmekte veya küreselleşme potansiyeli olan bir şehir olarak İstanbul, küresel olarak tabir edilen kentlerde görülen ve küresel kent bağlamında ele alınan toplumsal değişimlerin ve problemlerin de potansiyel merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni yoksulluğun, toplumsal dışlanmışlığın ve marjinalliğin en uç örneği olarak da literatürde yer bulan evsizlik olgusu, İstanbul’da nicelik olarak gelişmiş ülkelerin küresel kentlerinde olduğu kadar yüksek bir orana sahip değilmiş gibi görünse de¹⁴ İstanbul’un tecrübe ettiği küresel dönüşüm ve bunun etkileri evsizlik olgusunda bir artış potansiyeline işaret etmektedir. Küresel etki kendini bir yandan yoksulluğun derinleşmesinde bir yandan da doğal toplumsal destek mekanizmalarının zayıflamasında göstermektedir.

Keyder, Friedmann, Sassen, Castells ve Soja’nın üzerinde sıklıkla durdukları, küresel kentlerde görülen yoğun dışlanma ve kutuplaşma (polarizasyon) gibi sorunların, nispeten daha düşük bir oranda İstanbul’da da yaşandığı belirtilmektedir. Küreselleşmenin ve bu süreçte İstanbul için üretilen stratejilerin yaratacağı bütünsel bilinmezlikler, özellikle de sosyal sorunlar üzerine endişelerini dile getiren Aksoy ve Robins “İstanbul’da Dinleme Zamanı” adlı eserlerinde, küresel kentlerin yüzeysel bir bakışla içerisinde farklılıkları barındıran mekânlar biçiminde algılandıkça da esasen toplumsal üretimin gerçekleşmediği gerginlik alanları olduklarını iddia ederler. İstanbul’da görülen sosyal farklılıkların New York’taki kadar derin olmadığını ifade eden Aksoy ve Robins, küreselleşmenin şehirlerde özellikle mekânsal ayrılıklar inşa ettiğini ve İstanbul için de aynı senaryonun kaçınılmaz olduğunu belirtirler. Erder de benzer bir çelişkiye işaret ederek, küresel ile yerel etkenlerin buluşmasının, İstanbul’daki mevcut çatışma ortamını şiddetlendireceğini öngörmektedir (aktaran Beritan, 2014: 31;34).

...Küresel düzenin bütünlüğünü yitirmiş mekânlarında, kent nüfusunun bir bölümü merkez ülkelerin nüfusuna benzemeye başlarken, çoğunluk (orta sınıflar, vasıflı ve vasıfsız işlerde çalışan geçici veya sürekli bütün işçiler) dışlanmış oluyordu. Göreli olarak eşitlikçi bir biçimde geniş bir yelpazeye hitap etmiş olan sosyal hizmetler, üst gelir grupları açısından hızla özelleşiyordu. Tüketici mallarında ve hizmetlerde bir çeşitlenme yaşıyor, toplumun kaymağı ile geri kalanı arasındaki tüketim olanakları eşitsizliği göze batacak kadar belirginleşiyordu. İki bölmeli bir toplum ortaya çıkıyor, hayat tarzları ve tüketim kalıpları mekân içinde birbirinden ayırtılabildiği ölçüde aralarındaki mesafe büyüyordu. Konut alanları da bu kopuşu yansıtıyordu: yeni ve pahalı sitelerle gecekondu bölgeleri... (Keyder, 2009a: 34-35)

Küresel kent bağlamında İstanbul ile ilgili gözlem ve değerlendirmeler bu şekildeyken, küreselleşmenin olumlu ve yıkıcı etkilerini değerlendirmek için veri olarak kullanılan

¹⁴ İstanbul’da evsizlerin sayına dair yapılmış herhangi bir araştırma mevcut değildir. Evsizlik alanında çalışan farklı kurum ve kuruluşların yapmış olduğu tahminler mevcut olmakla birlikte, ne bu kurumların net olarak sınırlarını çizebildikleri bir evsizlik tanımı, dolayısıyla kategorisi, ne de bilimsel yöntemlerin kullanılarak yürütülmüş kapsamlı bir araştırma mevcuttur. Buna rağmen literatürde yer alan bilgilerde ve yapılan uzman-önder-halk görüşmelerinde İstanbul’da literal evsizlik oranının, Londra, New York gibi küresel kentlere oranla daha az olduğu ileri sürülmüştür. Yüksek oranda evsizlik riski altında olan ve ETHOS’un farklı kategorileri bağlamında evsiz sayılabilecek popülasyonla ilgili olarak ise herhangi bir tahminle karşılaşılmamıştır.

yoksulluk ve ekonomik gelişmişlik oranlarının ne yönde olduğu da evsizlik ve evsizliğin yapısal nedenleri ile ilgili projeksiyonlar açısından önem taşımaktadır.¹⁵

Ülkelerin ekonomik refahını yorumlamak için kullanılan en önemli ölçütlerden olan GSYH ve kişi başına düşen GSYH oranlarına bakıldığında Türkiye'nin 1960'lardan itibaren ekonomik büyümesi, nüfus artışlarının etkisi de göz önünde bulundurulduğunda dünya ekonomisinin üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. 1960 yılında Türkiye'nin reel GSYH'si 84 milyar ABD doları iken, 1980, 2000 ve 2015 yıllarında sırasıyla 210, 500 ve 906 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemler arasında gerçekleşen büyüme sırasıyla %151, %138 ve %81 olmuştur. Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisi içerisindeki payı ise 1960 yılında %0.73 iken, 2015 yılında %1.21 seviyesine çıkmıştır. Kişi başına düşen milli gelir¹⁶ artışı ise 1960-80 yılları arasında %45, 1980-2000 yılları arasında %50 olarak gerçekleşmiştir (Memur-sen: 1;3;9). 2015 yılında kişi başına düşen milli gelir ise 10.883 dolar olarak açıklanmıştır (TÜİK, 2016a).

Hem GSYH, hem de milli gelirden görülen artış oranlarını yoksullukla ilgili verilerle karşılaştırma imkânı TÜİK'in yoksulluk ile ilgili istatistiksel çalışmalarının ekonomik göstergelerle ilgili çalışmalar kadar geriye gitmemesi nedeniyle mümkün olmamıştır. 2006 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan yoksulluk verilerine göre ise; ülkenin ortanca gelirinin %50'sinden¹⁷ daha az gelirle yaşayanların oranı 2006 yılında %18.6 iken, 2016 yılında %14.3'e gerilemiştir. Oranlarda yıllara göre bir düşüş görünse de, oranların sayısal karşılığına bakıldığında ülkemizde yoksul insan sayısının hala yüksek olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. 2016 yılında 11.413.527 kişi yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (TÜİK, 2017a). 2009 yılı verine göre gıda yoksulluğu sınırının altında olan kişilerin oranı %0.48 olarak bildirilmiştir. Bu veri üzerinden gıda yoksulluğunun Türkiye için bir sorun teşkil etmediğini ileri süren çalışmalar vardır. TÜİK'in verilerinde gıda yoksulluğu parantez içerisinde "açlık" olarak ifade edilmiştir. Türkiye'de 2009 yılı içerisinde 362.694 kişinin açlık sınırının altında olduğu veya açlık durumunda olduğu ifade edildiğinde sorunun vahim olarak nitelenebileceği görülmektedir (TÜİK, 2014). Hane halkı tiplerine göre eşdeğer hane halkı kullanılabilir ortalama medyan gelirinin %50'si dikkate alınarak hesaplanan yoksulluk oranlarına bakıldığında tek kişilik hane halklarının yoksulluk oranının %8, bağımlı çocuğu olmayan hane halklarının yoksulluk oranının %4, bağımlı çocuğu olan hane halklarının yoksulluk oranının ise %17,9 olduğu görülmüştür. Bu verilerde ülke içerisinde yaşanan yoksulluktan çocukların etkilenme oranının yüksekliği dikkat çekmektedir. Yine aynı hesaplama kriterlerine tabi kalınarak yapılan ölçümlerde okur-yazar olmayanların %26,2'si, bir okul bitirmeyenlerin %24,1'i

¹⁵ Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik tarihi ve özellikle küreselleşme süreci için belirleyici olan 1980 sonrası ithal ikameci politikaların terk edilerek, serbest piyasa kurallarının hakim olduğu, dış dünya ile bütünleşme ve ihracata dayalı sanayi hedefleyen ekonomi politikalarının başlangıcının ele alınması Türkiye'de yoksulluğun niteliği ve niceliğini anlamak açısından gereklidir. Evsizliğin yapısal nedeni olarak yoksulluğun ele alındığı bu çalışmada ise aktüel olan yoksulluk ve eşitsizlik verilerinin kullanılması İstanbul'da potansiyel evsizliğin yapısal nedenlerini kavrayabilmek için yeterli görülmüştür.

¹⁶ Kişi başına düşen milli gelir = GSYH/yıl ortası nüfusu. Bu gelir türü teorik olarak, basit ortalama yıllık geliri ifade eder.

¹⁷ Göreli yoksulluk tanımı kullanılarak, toplumda yaratılan ortalama gelirin yarısını yoksulluk sınırı olarak kabul eden Scott (1981) ve Anand (1983), elde ettikleri gelirleri yoksulluk sınırının altında olan kalan fertleri ise yoksul olarak adlandırmaktadır (Erdoğan, 2002, s.11).

yoksul iken, bu oran lise altı eğitimlilerde %12,5, lise ve dengi okul mezunlarında %6,2, yükseköğrenim mezunlarında ise %1,7'dir. Hane halkı algılarını yansıtan ciddi maddi yoksunluk oranı¹⁸ ise gelir yoksulluğundan çok daha yüksek oranlara sahiptir. Ciddi maddi yoksunluk oranı 2015 yılında %30,3 iken, 2016 yılında 2,6 puanlık bir artışla 32,9'a yükselmiştir (TÜİK, 2017a)

Ekonomik refah, gelir artışı ve yoksulluk çalışmalarında yol gösterici temel verilerden biri de ülkelerin Gini katsayılarıdır. Bir ülkede milli gelirin vatandaşlar arasında eşit dağılıp dağılmadığını ölçmeye yarayan Gini katsayısı son dönemde küreselleşme ile yükselen ekonomik büyümenin, eşitsizlik nedeniyle yoksulluğu azaltmadığını kanıtlayan temel göstergelerden biridir. Türkiye'nin Gini katsayısı 2006 yılında 0,428, 2016 yılında ise 0,404 olarak ölçülmüştür. 2015 yılına kadar istikrarlı bir biçimde düşen katsayı, 2016 yılında 0,007'lik bir artış göstermiş, 2011 yılı katsayısına geri dönmüştür (TÜİK, 2017f) (TÜİK, 2017). Gini katsayısındaki artışla birlikte nüfusun en yüksek gelire sahip %20'sinin toplam gelirden aldığı pay bir önceki yıla oranla %0,7 artarak %47,2 olmuştur (TÜİK, 2017f; 2017a). Türkiye içerisinde Gini katsayısının en yüksek olduğu bölgelerden biri de, 0.413 ile İstanbul'dur. İstanbul aynı zamanda hem gayri safi yurt içi hasılası (TÜİK, 2016b), hem de yıllık eş değer hane halkı geliri yüksek (Türkiye ortalaması 19,139 TL iken, İstanbul ortalaması 26,041 TL'dir.) (TÜİK, 2017g) olan illerden biridir. Bununla birlikte İstanbul gelir eşitsizliğinde de ilk sıralarda yer almaktadır.

Türkiye en büyük gayri safi yurt içi hasılaya sahip olan 20 ülke içerisinde 17. sırada (The World Bank, 2017) yer almakla birlikte, kişi başına gelir sıralamasında dünya ülkeleri arasında 68. sırada (IMF, 2017) bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından oluşturulan, uzun vadeli ilerlemeyi, insani gelişmenin üç temel boyutu olan "uzun ve sağlıklı bir yaşam", "bilgiye erişim" ve "insana yakışır yaşam koşulları" kapsamında ele alan insani gelişmişlik endeksine göre ise 71. sıradadır (UNDP, 2017) . Türkiye Gini katsayısı ile 35 OECD ülkesi içerisinde 33. sırada yer almaktadır. Bu veriler Türkiye'deki istikrarlı ekonomik büyümenin eşitlikçi bir biçimde vatandaşlara yansımadığını ve herkes için aynı biçimde refah artışı anlamına gelmediğini göstermektedir.

İstanbul'da ekonomik gelişme, yoksulluk ve eşitsizlikle ilgili veriler bu şekildeyken, ülkenin refah politikasının ve bunun İstanbul'a özgü desenlerinin nasıl bir koruma sunduğu evsizliğin ortaya çıkması ve deneyimlenmesi sürecinde daha da önemli hale gelmektedir.

3.4. Küreselleşen Metropolde Refah Devleti Uygulamaları

Sosyal risklerin kamusal idaresi (Esping-Andersen, 1990) anlamına gelen sosyal politika, ülkelerin farklılaşan sosyal politik tercihleri temelinde farklı refah devletleri modellerini

¹⁸ Finansal sıkıntıda olma durumunu ifade eden maddi yoksunluk; çamaşır makinası/renkli televizyon/telefon ve otomobil sahipliği, beklenmedik harcamalar, evden uzakta bir haftalık tatil, kira, konut kredisi, borç ödemeleri, iki günde bir et/tavuk/balık içeren yemek ve evin ısınma ihtiyacını ekonomik olarak karşılanmama durumu ile ilgili olarak hane halklarının algılarını yansıtmaktadır. EUROSTAT tarafından belirlenen bu dokuz maddenin en az dördünü karşılayamama durumu ciddi maddi yoksunluk olarak tanımlanmıştır (TÜİK, 2017).

ortaya çıkarmıştır. Esping-Andersen (1990: 74, 1999 s. 85-86) farklı refah devleti modellerini piyasadan bağımsız olma, toplumsal tabakalaşma, piyasa ve ailenin toplumsal riskleri yönetmedeki rolü ve sosyal harcamaların miktarı temelinde üçe ayırmıştır. Bunlar liberal refah modeli, Kıta Avrupa'sında yaygın olan muhafazakar model ve İskandinav ülkeleri ile özdeşleştirilmiş olan sosyal demokrat refah modelidir. Esping-Andersen'in üçlü sınıflandırması farklı açılardan eleştirilmiş, Güney Akdeniz refah modeli, radikal refah modeli (Avustralya, Yeni Zelanda), Konfüçyen refah ideolojisi (Japonya), "Australasia" refah modeli (Avustralya ve Asya'nın belli bir kısmı), Latin Amerika refah modeli (Şili) gibi farklı modeller de literatürde yer almıştır (Özdemir S. , 2007: 149-150).

Buğra ve Keyder (2003) Güney Akdeniz refah modelinin temel özellikleri incelendiğinde Türkiye'nin de bu modele dâhil edilebileceğini ileri sürmüşlerdir. Ferrera bu modelin ayırıcı özelliklerini şu şekilde ortaya koymuştur; kurumsal yapı ve vatandaşlara sağlanan sosyal olanaklar yetersiz olmasına rağmen, modern bir refah devletinde olması gereken bütün kurumsal gelişmeler anayasa ve yasalarda mevcuttur. Gelir koruma sistemleri parçalı ve kopuktur, ulusal sağlık sistemleri ve hizmet sunumları mevcut ve evrensel olmasına rağmen gelişmemiştir. Refah sistemlerinin sunmuş olduğu sosyal koruma, sosyal transferler ve kamu hizmetleri eşitsiz bir biçimde dağıtılmakta, tikelcilik ve klientalizm ön plana çıkmaktadır. Refah uygulamalarında aile ve Katolik Kilisesinin sosyal desteğinin rolü büyüktür. Bu ülkelerde kayıt dışı ekonomi, kendi hesabına çalışanların sayısı, yolsuzluk ve kamu harcamalarının oranları yüksektir (aktaran Özdemir, 2007: 151-152). Türkiye'nin istihdam yapısının yanı sıra, hem formel sosyal politika ve kurumlarının niteliği, hem de bunların dışında kalan enformel toplumsal entegrasyon mekanizmaları Güney Avrupa refah tipolojisine uygun (Buğra ve Keyder, 2003: 16) olmakla birlikte, sosyal yardım ve hizmetlere ayrılan kaynakların oranı Güney Avrupa ülkelerinden oldukça düşüktür (Kol, 2014: 28; Tiyek ve Yertüm, 2016).

İstihdam yapısına bakıldığında Güney Avrupa ülkelerindekine benzer biçimde ücretli ve maaşlı çalışanların sayısının düşüklüğüne karşın, Türkiye'de tarım ve enformel sektörde çalışanların oranının (%35,1 (TÜİK, 2017d)) yüksekliği göze çarpmaktadır. Yüksek enformel sektörde çalışma oranları ile birlikte işsizlik oranı (%10.6 (TÜİK, 2017d)) emek piyasası düzenlemeleri ile sağlanan korumanın nüfusun ciddi bir kesimi için fayda doğurmadığı sonucunu ortaya koymaktadır. Hiç çalışmayacak durumda olanlar için toplumsal dışlanmayı önlemeye yönelik olarak yapılan yardım ve reformlar oldukça kısıtlı kalmışlardır (Buğra ve Keyder, 2003: 18). Refah karması tartışmaları ile günümüzde de oldukça önem kazanan "gönüllü hayırseverlik" ve "aile" vurgusunun Türkiye Cumhuriyetinin sosyal politika ve uygulamalarının tarihinde tutmuş olduğu önemli yer, 1937 Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına giren "devletçilik" ilkesinin yoksulluk ve savunmasızlık ile mücadele alanına uzanmadığını ifade etmektedir (Buğra, 2011: 98). Türkiye bu yönüyle de Güney Akdeniz refah rejimine benzemektedir¹⁹.

2000'li yıllara gelindiğinde ise tıpkı küreselleşmenin istihdam üzerinde yapmış olduğu dönüştürücü etkide olduğu gibi, aile-hayırseverlik-hemşerilik gibi doğal toplumsal destek mekanizmalarının rolünün de değiştiğini görmekteyiz. Bu değişimde kırsal kesimlerden

¹⁹ Konu ile ilgili detaylı analizler için bkz. Kesgin, Kamu Sosyal Politikalarında Sosyal Yardım, 2014)

şehirlere göç edenlerin bir süre sıkıntı çektikten sonra şehre entegrasyonlarını sağlayabilmelerine olanak sağlayan, aile-hemşerilik ve ilişki ağlarının bulunduğu bir bölgede gecekondü edinme imkânının ortadan kalkmış olması önemli bir yer tutar. Ayrıca demografik farklılaşmanın yanı sıra (doğurganlık oranının azalması, kadınların iş hayatına girme ve eğitim oranının yükselmesi vb.), kentsel alanın dönüşümü (mahallelerin çözülerek dikey mimarinin yaygınlaşması, konutların küçülmesi vb.) sosyal korumada ailenin ve hayırseverlik ilişkilerinin rolünün azalmasında etkili olmuştur.

Sonuç olarak geç sanayileşen bir ülke olan Türkiye'nin küreselleşen şehri İstanbul'da, geçici olarak görülen enformel istihdam, iş bulamama ve işsiz kalma olguları kronikleşerek yoksulluk kalıcı bir hal almış, küreselleşmenin de etkisi ile kişilerin kendi adlarına çalışma ve sanayinin şehir dışına kayması ile iş olanakları azalmıştır. Ayrıca gecekondü yoluyla mülk ve sosyal destek edinme imkânı ortadan kalkarak gecekondular konut/gelir ve sosyal destek işlevini yitirmiş, istihdam olanaklarının daha fazla olduğu kent merkezinin değeri artarak yaşam çok daha pahalı bir hale gelmiştir. Bu olgular İstanbul'da yeni yoksulluğun ²⁰ belirleyici etkenleri olmuşlardır. Bununla birlikte geleneksel/doğal toplumsal destek mekanizmalarının rolü azalırken, aynı zamanda Türkiye'de refah sistemi içerisinde yerel yönetimlerin ve sivil toplum örgütlerinin etkisi artmıştır (Buğra ve Keyder, 2003). Bu değişimler Türkiye'nin refah rejiminde de dönüşümler olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin dönüşen refah rejimi yeni yoksulluğun beraberinde getirdiği eşitsizlikleri hak temelli giderme yetisinden (Buğra ve Keyder, 2006), sosyal yardımlar da bireyi yoksulluk çizgisinin üzerine çıkarabilme potansiyelinden uzak olsa da (Şeker, 2008: 133) özellikle Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının nakdi yardımları, yerel yönetimlerin ihtiyaç tespitine dayalı ayni ve nakdi yardımları ile Türkiye ölçeğinde hizmet veren yardım kuruluşlarının hizmetleri yoksulluğun deneyimlenmesinde olumlu anlamda farklılık yaratmıştır.

Refah hizmetlerinin araçları olan sosyal güvenlik sistemleri, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerin Türkiye'de evsizlik karşısında sosyal koruma potansiyelinin anlaşılması için bu sistemler ve etkileşimlerine daha yakından bakmak gerekmektedir.

Türkiye'de kentli çalışanı hedefleyerek oluşturulmuş olan sosyal güvenlik sistemine dâhil olan Sosyal Sigortalar Kurumu, Emekli Sandığı ve BAĞ-KUR 2008 yılında Sosyal Güvenlik Kurumu adı altında birleştirilerek, uzun yıllardır eleştirilerin odağında olan sosyal güvenlikle eşitsizlik ve parçalı yapı sorunu çözülmüştür. Sosyal güvenlik alanında gerçekleşen bir diğer düzenleme ise, tüm nüfusu sağlık güvencesi altına alan Genel Sağlık Sigortası Uygulaması olmuştur. Sosyal güvenlik reformu ve genel sağlık sigortası sosyal

²⁰ Küreselleşme süreci ile birlikte anılan “yeni yoksulluk” kavramı, yoksulluğun nitelik ve nicelik olarak yaşamış olduğu dönüşüme işaret etmektedir. Genel olarak küreselleşme süreci ile birlikte yoksullara kol kanat geren refah devletinin gerilemesi, imalat sanayinin gelişmekte olan ülkelere göçü, post endüstriyalizmin başlaması ve bunların neticesinde uzun dönemli işsizliğin ortaya çıkması, kentsel dönüşüm süreçleri yeni yoksulluğu ortaya çıkaran etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu değişimler neticesinde uzun dönem işsizlik ve ekonomik dışlanmaya maruz kalan yeni yoksullar, refah devletinin dönüşümü ve kentsel dönüşüm politikaları neticesinde politik denklemin tamamen dışına çıkmakta, sosyal grup ve ailenin dönüşen yapısı da sürece eklenince politik, sosyal ve mekânsal dışlanmayı da ekonomik dışlanmayla beraber tecrübe etmektedirler (Işık & Pınarcıoğlu, 2015, s.70). “Yeni yoksulluğun” dinamikleri ile ilgili detaylı analizler için bkz. Kesgin, Çalışma Yaşamında Değişen Yoksulluk: Çalışan Yoksullar, 2011

koruma açısından oldukça önemli gelişmeleridir. Bununla birlikte değişen sosyo-ekonomik yapı ile birlikte yoksulluğun önlenmesi noktasında yeterli değildir. 2000’li yıllara kadar aile ve aktif çalışanlar üzerinden tanımlanan sosyal güvenlik sistemi formel işlerde çalışan, kayıt altına alınmış bireyleri temel almakta, çalışamayan bireyler ise sistem dışında kalmaktaydı. Buradaki temel öngörü sistem dışında kalan yaşlı, engelli veya hasta bireylerin ihtiyaçlarının aile tarafından karşılanacağı idi. Güçlü aile bağları, dayanışma ağları, kırdaki nüfusun belirleyici olması, tarımda istihdamın yüksek düzeyde gerçekleşmesi sistemin işlemlerini sağlıyordu. 2000’li yıllara gelindiğinde ise kentsel nüfusun büyük ölçüde artması, kırsal istihdamda azalma, hizmet sektörünün gelişmesi, enformel istihdamın yaygınlaşması, 1990’lı yılların zorunlu göçü, ekonominin istihdam yaratma gücü, sanayi kollarının kent dışına taşınması, doğal toplumsal destek mekanizmalarının gücünü yitirmesi gibi sosyo-ekonomik yapıda yaşanan dönüşümler salt çalışanları hedef alan sosyal güvenlik sisteminin sosyal koruma açısından tüm nüfusu içine alabilme potansiyelinden oldukça uzak kalmasına sebep olmuştur (Şener Ü. , 2010: 10-11). %10,6’lık işsizlik oranı ile birlikte, %35.1’lik (TÜİK, 2017d) kayıt dışı istihdam oranı iş ve istihdam üzerinden sağlanmaya çalışılan korumanın yoksulluğu önlemede ancak kısmen etkili olabileceğini açık bir biçimde göstermektedir. Bu yapı içerisinde sosyal güvenlik sisteminde reformlarla birlikte sosyal yardımlar ve şartlı nakit transferlerinin önemi artmıştır.

Türkiye’de sosyal yardım alanında merkezi ilk düzenleme 1976 yılında çıkarılan, engelli ve 65 yaş üstü vatandaşlara aylık nakit transferini öngören 2022 No’lu yasadır. İkinci düzenleme ise 1986 yılında kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu’dur. Fonun temel amacı; herhangi bir sosyal güvenlik ağına dâhil olmayan yoksul ve muhtaç durumdaki kişilere yardım sağlamak, sosyal adaleti pekiştirici önlemler almak ve gelir dağılımının iyileşmesine katkıda bulunmak olarak tanımlanmaktadır. 2001 krizi sonrasında Dünya Bankası’nın da desteği ile yürütülen yoksullukla mücadele programları kapsamında fon ve fonun dağıtım aracı olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Türkiye’deki kamu kaynaklı sosyal yardım mekanizmasının temel örgütsel yapısı haline gelmişlerdir. 2011 yılında kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile birlikte, fon ve bağlı olduğu Genel Müdürlük, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü adını alarak yeni bakanlığa bağlı olarak hizmet vermeye devam etmiştir. Sosyal Yardımlaşma Genel Müdürlüğü tarafından yapılan yardımlar aktüel olarak belirli aralıklarla düzenli olarak verilen, yararlanma kriterlerinin belli olduğu merkezi yardımlar ile SYDF kaynakları kullanılarak SYDV üzerinden yapılan düzensiz (aile yardımı adı altındaki yakacak ve gıda yardımları, onarım ve eşya temini hedefli barınma yardımları, diğer düzensiz ayni ve nakdi yardımlar), müteveli heyeti kararlarına göre verilen periyodik yardımlar (eşi vefat etmiş kadınlara yönelik düzenli nakdi yardımlar, muhtaç asker ailelerine yönelik yardım, 2022 No’lu yasa kapsamındaki engelli ve yaşlı aylıkları, şartlı eğitim-sağlık-gebelik yardımları, engelli yakını yardımı) olarak ikiye ayrılmaktadır. Türkiye’de kayıt dışı sektörün çok geniş olması sosyal yardım yapılacak kişilerin belirlenmesinde sadece devlet kayıtlarına dayalı bir sistemle çalışmayı mümkün kılmamaktadır. O nedenle kamusal kayıtlarla beraber hane incelemeleri, muhtaçlık ve ihtiyaç tespitine dayalı bir model kullanılmaktadır. Böyle bir sistem içerisinde her ne kadar standartlaştırılmış formlar ve

programlar kullanılıyor olsa da, özellikle merkezi olmayan ve düzensiz yardımlar söz konusu olduğunda inceleme görevlisinin fikir ve algıları ile mütevellî heyetinin sosyal yardımlar konusundaki eğilim ve görüşleri belirleyici olmaktadır. Bu haliyle Güney Akdeniz refah rejimlerinin bir özelliği olan “zayıf devletçilik” ile ilintilendirilen yardım hizmetlerinde tikelci, klientalist, patronaja dayalı, partizan dayatma ve yönlendirmeler tarafından suiistimal edilebilirlik gibi özelliklerin Türkiye’de verilen sosyal yardımlar için söz konusu olabileceği açıktır. Anı zamanda muhtaçlık tespitleri için kullanılmak zorunda kalınan uygulamaların yararlanan kişilerin onurunu rencide edici bir tarafı da olabilmektedir (Dodurka, 2014).

Merkezi yönetimin sosyal yardımlarının bir başka temel özelliği ise, özellikle düzenli yardımların isminden de anlaşılacağı üzere yardımlarda evrensel nitelikli bir yaklaşım yerine (temel gelir desteği gibi), belirli kırılğan grupları hedefleyen bir yaklaşımın benimsenmiş olmasıdır. Sistem bu haliyle de çalışan yoksulları, işsiz genç erkekleri dışarıda bırakmakta, “hak eden yoksul” kategorisini içermektedir. Yardımların dağıtılma yöntemi ve kapsayıcılığı Türkiye’de merkezi sosyal yardımların vatandaşlık ve hak temelli olmadığı yönündeki eleştirileri haklılaştırmaktadır. Sosyal yardımların oranına bakıldığında ise 2016 yılı verilerine göre Türkiye’deki sosyal koruma harcamaları yıllara göre ciddi bir artış göstererek GSYH’ye oranını %12’ye (TÜİK, 2016c) çıkarmıştır. Yine de bu oran %21’lik OECD (OECD, 2017) ortalamasının oldukça altındadır. Ayrıca buna Türkiye’de yoksulluk oranının OECD ortalamasının neredeyse iki katı olduğu verisi eklendiğinde, sosyal koruma harcamalarının yetersizliği çok daha iyi anlaşılmaktadır.

Türkiye’de sosyal hizmet ve bakım politikalarına bakıldığında ise kırılğan gruplar olarak çocuk, yaşlı ve engelli başlıkları ön plana çıkmaktadır. Sosyal yardımlarda olduğu gibi sosyal hizmetlerde de merkezi yönetimin icracı bakanlığı 2011 yılında kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’dır. “Hak eden yoksul” kategorinde engelliler hem 2022 No’lu yasa kapsamında aylık düzenli maaş alabilmekte, hem de 2005-2007 yılları arasında yapılan düzenlemelerle engelli yakınına bakan kişi bakım parası alabilmektedir. Engellilere özel ve kamu olmak üzere kurumsal bakım hizmeti de verilmesine rağmen temel eğilim bakımın ailenin yanında yapılmasıdır. Engelli bakım parası düzenlemesi sosyal yardım ve hizmetlerin sunumunda aile içerisinde var olan yardımlaşma ve dayanışma ilişkilerinin öncelenmesine dair politik bir tutumu da yansıtmaktadır. Yaşlılara verilen hizmetlere bakmadan önce Türkiye’de yaşlı nüfusun dünyadaki genel eğilime paralel olarak arttığını ifade etmek gerekmektedir²¹. Nüfusun %8,3’ünü oluşturan yaşlılara yönelik olarak merkezi yönetim tarafından verilen tek hizmet ise huzurevleridir. Türkiye geneli göz önünde bulundurulduğunda, hem özel hem de kamuya ait huzurevlerinde doluluk oranı kapasitenin altındadır²². Türkiye’de yaşlı bakımı geleneksel olarak ailenin sorumluluğunda görülen alanlardan biridir (Sosyoloji Araştırma Merkezi, 2015; Aközer vd., 2011; Adak, 2003; TÜİK, 2017e). Fakat son dönem sosyal

²¹ 1950 yılında genel nüfusa oranı %3,3 olan 65 yaş üstü nüfus, 2000 yılında genel nüfusun %5,7’sini, 2016 yılında 6.651.503 kişi ile %8,3’ünü oluşturmaktadır (TÜİK, 2016).

²² Kamuya ait huzurevlerinin sayısı 63, kapasitesi ise 6477’dir. Doluluk oranı kapasitenin altındadır. Kamu, özel, belediye ve vakıflara ait huzurevlerinin sayısı 375, toplam kapasitesi ise 31.362’dir (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2017).

politikalarda ön plana çıkarılan güçlü, sosyal yardım ve hizmetlerde sorumlu ailenin Türkiye'nin değişen aile yapısı, neoliberal ekonomi politikaları ve kentsel gelişmelere paralel olarak dönüşen mahalle, konut yapısı gibi etmenler karşısında kendisine atfedilen bu sorumlulukları taşıyıp taşıyamayacağı önemli bir sorundur.

Çocuklara verilen hizmetler ise devlet koruması veya risk altındaki çocukları kapsamaktadır. Devletin genel bir kreş hizmeti sunmuyor oluşu çocuk bakımını tamamı ile ailelere, daha doğrusu annelere bırakılmış olduğunun bir göstergesidir. TÜİK verilerine göre 0-5 yaş grubunda çocukların yaşadığı hanelerde çocuk bakımı %89,6 oranında anneler tarafından gerçekleştirilmektedir (Sosyal Politika Forumu, 2014).

Türkiye'de sosyal hizmetlerin niteliği ve niceliği sosyal yardımlarda olduğu gibi Güney Akdeniz Refah modelinin özelliklerini yansıtmaktadır. Bu modelde de güçlü ailenin niteliğine vurgu ile yaşlılar, özürllüler ve yoksullar öncelikle aile içinde var olan yardımlaşma ve dayanışma ilişkilerine havale edilmektedir. Aileye yapılan vurgu ile birlikte Türkiye'de olduğu gibi devlet ve piyasa da refah sunumunun aktörleri olarak sistem içerisinde yer almaktadırlar. Yine de temel refah sağlayıcısı ailedir ve ailenin üstesinden gelemediği durumlarda devlet devreye girmektedir (Kesgin, 2012b).

Türkiye'de verilen hizmetler bu şekildeyken sosyal güvenlik, yardım ve hizmet politikalarındaki tercihi yansıtan temel değişim Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kuruluşu olmuştur. Bakanlığın kurulması sosyal politika belirlenmesi ve uygulamaların icra edilmesi noktasındaki parçalı, bölünmüş ve suiistimale açık yapıyı sonlandırmıştır. Bununla birlikte Bakanlığın sadece icracı bir bakanlık olmadığı ifade edilerek eşgüdüm ve koordinasyon görevi vurgulanmıştır. Bu refah tesisi ve sunumunda refah karması olarak adlandırılan, sivil toplum ve gönüllü kuruluşlarla özel sektörü de refah sunumuna dâhil eden bir model tercihinde de işaret etmektedir. Yeni Bakanlık, özel sektör, sivil toplum ve gönüllü kuruluşlara iş gördürerek hizmet sunulmasını sağlayan bir kurum olarak kendini pozisyonlandırmaktadır. Bakanlığın ismindeki aile vurgusu ise, geleneksel yapının ön plana çıkarılarak, politik tercih olarak bireyin değil ailenin merkeze alındığını ve sosyal yardım ve hizmetlerde ailenin sorumluluğunun vurgulandığını göstermektedir. Bakanlığın sosyal politika icrası nicel olarak sadece klasik kırılgan nüfus (çocuk, yaşlı, kadın, engelli) ile en yoksul durumda olanları kapsıyor gibi görünmektedir. Fakat nitel olarak aile ve kurum bakımı ikili yapısı dışında alternatiflerin olmadığı bir yapılanma söz konusudur. Oysa yeni kent yaşamında, yeni yoksulluk, çalışan yoksullar, tek ebeveynli aileler, evsizler gibi sosyal yardım ve hizmetlere ihtiyaç duyan çeşitlenmiş ve farklılaşmış kırılgan gruplar ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde geleneksel aile yapısı da dönüşmektedir. Kadın ve erkeğin çalışması, var olan sosyal imkânlardan enformel iş gücüne dâhil olma nedeniyle yararlanamama, konutların çekirdek aileye göre dizayn edilmesi, mahalle/akraba/komşuluk ilişkilerinin destekleyici doğasının kentsel dönüşümlerle birlikte aşınması gibi değişimler, sosyal yardım ve hizmetlerin geleneksel aile ve kadın algısının ötesinde yeniden değerlendirilmesi gereğine işaret etmektedir.

3.5. Küreselleşen Metropolde Kentsel Dönüşüm ve Konut Sorunu

Konut politikaları ve durumu kuşkusuz “ev”sizlik (houslessness) anlamında evsizliğin en temel yapısal belirleyicilerindendir²³. Türkiye’de, özellikle İstanbul söz konusu olduğunda “gecekondu”²⁴ ve “çöküntü bölgeleri”²⁵ ile, kentleşme ve küreselleşmeyi ilişkilendirmek ve bunların yoksulluk/evsizlik/kentsel dönüşüm gibi olgularla bağlantısını ortaya koymak gerekmektedir.

Giriş bölümünde de ifade edildiği gibi Türkiye’de kentlerde yoksulluk ve konut problemi 2000’li yıllara kadar siyasetin öncelikleri arasında olmamıştır. Bunda ülkenin refah ve toprak rejiminin yoksulluğun ve konutsuzluğun sabitleşmesini önleyen bir dizi mekanizma içermesi etkili olmuştur. Gecekondu ve aile/akraba/komşuluk/mahalle dolayısıyla ortaya çıkan doğal toplumsal destek/koruma mekanizmaları, kırsal kesimlerden şehirlere göç edenlerin bir süre sıkıntı çektikten sonra şehre entegrasyon sağlayabilmelerine yardım ediyor ve toplumsal olarak dışlanmalarını önleyebiliyordu (Buğra ve Keyder, 2003: 18).

Dünya’daki örnekleriyle bazen benzeşerek, bazen ayrışarak İstanbul’da “gecekondu”²⁶ olgusu farklı dönemlerde evsizliğin temel yapısal nedenlerinden olan yoksullukla baş edilebilmesinde ve literal anlamda yaygın bir evsizliğin ortaya çıkmasının engellenmesinde etkili olmuştur. Bununla birlikte, literal anlamdaki evsizliğe bir çözüm olan gecekondulaşma ve kentin çöküntü bölgeleri, çalışmamızda evsizliğin başka bir biçiminin deneyimlendiği -güvenli/yeterli olmayan- konutlar²⁷ ve bölgeler olarak nitelendirilecektir.

Türkiye’de ilk gecekondu 1950’li yıllarda yoğunlaşan köyden kente göçle birlikte, geniş devlet toprakları ve vakıf arazileri üzerinde enformel konut imkânı olarak İstanbul’da ortaya çıkmıştır. Şehir merkezinin dışında kalan gecekondu ise yerleşimin yasaklandığı tarım arazileri üzerine inşa edilmiştir. Yasa dışı olmalarına rağmen

²³ bkz. Evsizlik ve Konut Dışlanması Tipolojisi/FEANTSA başlığı

²⁴ 775 sayılı Gecekondu Kanununa göre gecekondu; “Gecekondu, imar ve yapı yasalarına aykırı olarak, başkalarına ait arsa veya araziler üzerinde ve arsa sahibinin rızası olmaksızın yapılmış binalardır.”

²⁵ Çöküntü alanları (slums) kent merkezinde yer alan, en düşük gelir gruplarının yaşadığı, fiziksel olarak eskimiş yapıların yer aldığı aşırı kalabalık konut alanları olarak tanımlanır. Kavramın kullanımında dikkat çeken husus ise sadece fiziksel bir çökmeye yapılan gönderme ile sınırlı kalınmamasıdır. Çöküntü bölgeleri ile ilişkilendirilen/ilişkilendirilmeye çalışılan hırsızlık, uyuşturucu satıcılığı ve fahişelik gibi suçlar, şiddet, tembellik gibi nitelendirmeler “ahlaki ve toplumsal” olarak da çöküntüye işaret etmektedir. Bu söylemler özellikle kentsel dönüşümün hızlandığı dönemlerde masum olmayan hakim ideolojik dil olarak mutenalaştırmaların alt yapı taşları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kent yoksulu ile ilgili olarak gecekondu bölgeleri için oluşturulmuş “cahil köylü” hakim imajının çöküntü bölgelerindeki karşılığı “kentle bütünleşme niyetinde olmayan, topluma karşı tehlike oluşturan, suça yatkın öteki” (Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu, 2009: 12) olmuştur.

²⁶ “Gecekondu, yani ‘enformel’ konutlar, Türkiye’ye özgü bir olgu değildir; Latin Amerika, Asya, Afrika ülkelerinde de yaygın bir biçimde mevcuttur. Örneğin; 2003 yılında Hindistan’da kentli nüfusun %55,5’i, Filipinler’de %44,1’i Güney Kore’de %33,7’si, Brezilya’da %36,6’sı ve Arjantin’de %33,1’i bu tip konutlarda yaşamaktadırlar. Bu konutlar bulundukları ülkeye özgü isimlerle adlandırılmaktadırlar: Brezilya’da *favela* (Portekizce), diğer Latin Amerika ülkelerinde genelde *barrio* (İspanyolca) ve özelde Venezüella’da *rancho*, Şili’de *callampa*, Peru’da *barriada*, Arjantin’de *villas miserias*, Meksika’da *colonias letarias* ve ayrıca Hindistan’da *busti*, Güneydoğu Asya’da *kampong*, Kuzey Afrika’da teneke evler anlamına gelen *bidonville* ve Türkiye’de de gecekondu olarak adlandırılmaktadır (Erman, 2010: 227).

²⁷ ETHOS, FEANTSA, 2005

gecekondulaşmaya karşı müsamaha gösterilmiştir. Bu müsamahada dönemin ekonomik gelişmeleri belirleyicidir. 1950-70’li yıllarda özel sektör problemlili toprak mülkiyeti dolayısıyla kentte konut alanına yoğun olarak girmemiş, ithal teknolojinin maliyeti dolayısıyla ucuz emeğe ihtiyaç duyulan sanayiye yoğunlaşmıştır. Ucuz emek ise, göçle kentlere gelip gecekonduarda yaşayan, enformel olarak da çalışabilen kesimler üzerinden sağlanmıştır (Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu, 2009, s. 33). Bu dönemde devlet konut sorununa çözüm bulamamış, bu alandaki sosyal politika boşluğunu, devlet ile seçmen arasındaki zımnili bir anlaşmaya dayanan gecekondu ile doldurmuştur (Buğra, Kapitalizm, 2011: 170;183).

Kente ilk göç eden kesim fazla bir serveti olmayan yoksullar olmuştur. Buna rağmen, kente ilk gelmiş olmanın vermiş olduğu avantajla kentin merkezine yerleşmişler ve sonraki dönemlerde oldukça kıymetli gayri menkullere sahip olabilmışlerdir. 1960-70’li yıllarda gelenler ise önce gelenlerin sağlamış olduğu enformel destek mekanizmaları sayesinde, taşınma, arazi bulup gecekondu yapma maliyetlerini üstlenebilecek durumdaydılar. Akrabalık, komşuluk, ve hemşerilik ilişkileri biçiminde ortaya çıkan ve bu şekilde dayanışmacı yanı ağır basan ilişkiler, uzun süre kamu otoriteleri tarafından da kente göç edenlerin kentsel yaşama sorunsuz katılmalarının yolu olarak kabul edilmiştir (Erder, 2002: 44). 1966 yılında çıkarılan “Gecekondu Kanunu” ise gecekonduların kalıcılılaşmasına zemin hazırlamıştır. Bu kanuna dayanarak merkezi ve yerel yönetimler gecekondu bölgelerinin niteliğine bağlı olarak bazı durumlarda bölgelerin hukuki ve mekânsal sorunlarına yönelik çözümler üretiyor, bazı durumlarda da polis eşliğinde yıkımlar yapıyordu. Bu durum bazı gecekondu bölgelerinin elektrik, su, kanalizasyon gibi kamu hizmetlerine erişim sağlamalarına imkân verirken, bazı bölgelerin ise kendi imkânları ile alt yapı sorununu gidermeye çalışarak, kötü şartlar altında kalmalarına yol açmıştır. Bu dönemde gecekondu daha ziyade kent sınırları ile sanayi bölgeleri arasında yer alan, genellikle etrafında veya önünde bahçecilik yapmaya elverişli bir miktar toprağı bulunan, tek katlı evlerden oluşan ve benzer coğrafyalardan göç etmiş ailelerin yaşadığı mahalleler şeklinde tezahür etmekteydi (Adaman ve Keyder, 2006: 20; Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu, 2009: 34; Keleş, 1993: 390).

İstanbul’un küresel bir kent olması yolunda en önemli atılımların²⁸ yapıldığı 1980’li yıllarda yaşanan ekonomik dönüşümlerle beraber, kentsel alanın değerinde de bir takım dönüşümler yaşanmıştır. Kentlerdeki yüksek nüfus artışı, kent merkezleri ve etrafındaki bölgelerde bina yoğunluğunun artması, hizmet sektörünün kent merkezlerine gelişi gibi birlikte değerlendirilmesi gereken olgular, orta sınıfın kentin çevresindeki alanları yerleşim yeri olarak benimsemesine, bu da kent çevresindeki gecekondu alanlarının değerlendirilerek ticari birer kazanca dönüşmelerine sebep olmuştur. Gecekondu yerlerini zamanla “apartman gecekondu” bırakmaya başlamıştır. Bu süreçte 1980’li yıllarda imar yetkisinin belediyelere veren düzenlemeler önemli bir rol oynamıştır. Söz konusu düzenlemeler ile gecekondu sahiplerinin tek katlı, küçük bahçesi bulunan gecekondualarını apartman gecekondu’ya dönüştürebilmeleri önündeki engeller kaldırılmıştır. Bu sayede

²⁸ İthal ikameci ve devletçi ekonomik sistemin yerini pazar ekonomisinin alması, fiyat kontrolü ve ticari kısıtlamaların kalkması, döviz işlemlerinin serbest bırakılması, İMKB’nin açılması (Yaylı, 2012: 345)

gecekonduların el değıştirmesi ve ticareti de kolaylaşmıştır. Sonuç olarak 1980'lerin başında gecekonduların olgusu dönüşüm geçirmeye başlamış “gecekonduların sahipleri” ile “gecekonduların kiracıları” şeklinde ayrışmalar oluşmaya başlamıştır. 1990'lı yıllardan itibaren gecekonduların kiracılığında artışlar göze çarpmaktadır. Kent toprağının artan değeri ve özellikle küresel kentlerin yerel yönetimlerinin prestij iddiaları kentlere yeni g   edenler için gecekonduların arazisi bulma imkânını ortadan kaldırmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında toprağa farklı kesimlerden yoğun talep olması ve yöneticilerin gecekonduların yapımına daha az müsamaha göstermeleri etkili olmuştur. Hatta kentsel dönüşüm projeleri kapsamında gecekondular yıkılmıştır. Yeni gelen göçmenler bu nedenle aile ve hemşerilik ilişkilerinin enformel destekleyici mekanizmalarından faydalanabilecekleri bir alt yapıdan mahrum olarak ve kira gibi önemli bir maliyeti karşılamak zorunda kalarak İstanbul'da yaşamaya çalışmaktadırlar. Kent merkezinin çok değeri, kiraların da çok yüksek olduğu İstanbul gibi metropollerde yeni göçmenlerin yoğunlaştığı yerler kent çeperindeki yeni yerleşim yerleri veya kent merkezindeki çöküntü alanları olmuştur (Adaman ve Keyder, 2006: 21-22; Keleş, 1993: 391). 1990'lı yıllarda yaşanan kitlesel zorunlu göç nedeniyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinden gelenler, hem bu yapısal şartlar altında İstanbul'da yaşamaya çalışmışlar, hem de köy-kent arasındaki ilişkilerin devamlılığının getirmiş olduğu destek mekanizmalarından da mahrum kalmışlardır (Kesgin, 2012a: 174). Son g   halkası ile gelenler, her açıdan yoksulluğun hafifletici ve kent hayatına entegre edici enformel mekanizmaların dışında kalmışlardır.

1980 sonrasında küreselleşmenin de maddi ve kültürel etkisi ile gelir bölüşümünde ve tüketim kalıplarında artan eşitsizliğin İstanbul'da konut mekânlarına yansımaları Keyder şöyle ifade etmiştir;

Büyük şirketlerle bağlantılı ‘uluslararası burjuvazi’ kendisi için küresel şemaya uygun villalar yaptırmaktadır... Köyden kente göç edenlere gelince, bunlar çoktan İstanbul'un sayıca çoğunluğu haline gelmiş durumdadır... Bu insanlar kendi aralarında farklılaşmışlardır. Bunda kente göç tarihi, servet birikimi farklılığı, nasıl bir işte çalıştıkları, kültürel ve politik yöneliş rol oynamaktadır. Bu yeni belirlenmekte olan konut biçimlerine de yansıyor: Çok katlı toplu konutlar, apartmanlaşan gecekondular, yoksullaşıp viraneleşen gecekondular, bütün bunlar ve başka biçimler, gecekonduların mahalleleri sakinlerinin yerleşme biçimlerinin farklılaştığını gösterir (Keyder, 2009b, s.190).

Keyder küresel bütünleşme yıllarından itibaren yerleşim biçimlerinin farklılaşması ile ortaya çıkan mekânsal bölünmeyi ise çok çarpıcı biçimde ifade eder;

Bazı mahallelerde halk biraz daha ucuz ekmek satın alabilmek için kuyruğa girerken, bazı semtlerde zenginlik her türlü şatafatlı yöntemle sergilenmektedir. Bir yandan evsiz sokak çocuklarının sayısı her gün artarken, öte yandan lüks cipler mantar gibi çoğalmaktadır. şehrin öyle bölgeleri vardır ki, iyi bir fotoğrafçı usta bir kadrajlamayla çektiği fotoğrafın Kabil'de çekildiğini  ne sürebilir: Bazı başka bölgeleri ise herhangi bir Avrupa kentinin modern mahallelerinden ayırt etmek mümkün değildir. İstanbul gibi, farklı toplumsal statü ve sınıflardan insanların aynı konut mekânında i  i e ve bir arada yaşamasına ilişkin anıların hala belleklerde olduğu bir kentte, mekânın ayrışması ve bugün kural haline gelmiş olan dışlayıcı yerleşim kalıbı, yeni ve sarsıcı bir olgudur (Keyder, 2009a, s.34).

Harvey'e göre de mimaride ve dolayısıyla kentte mekanın şekillendirilmesi kültürümüzü, mevcut toplumsal düzeni, amaçlarımızı, ihtiyaçlarımızı korkularımızı simgelediğini g   önünde bulundurursak, yani tüm bu değişimleri salt fiziksel boyut içerisinde

değerlendirmeyip yaratıcı anlamını kavrarsak küreselleşme ile birlikte yaşanan mekânsal dönüşümün yansıtmış olduğu düşünsel ve kültürel dönüşüm çok daha açık bir biçimde anlaşılır olmaktadır (Harvey, 2013: 35). Sonuç olarak 2000’li yıllara gelindiğinde uygun barınma imkânı sunan, barınma giderini ortadan kaldıran, enformel sosyal destek kaynağı olan gecekondu mahalleleri ile kentin çöküntü bölgeleri “kentsel dönüşüm projeleri” ile kötü fiziksel şartlara sahip olsalar bile kent yoksulları için bir imkân olmaktan çıkmışlardır. Bu aslında dünya genelinde gecekonducuların akıbetiyle benzeşen bir süreçtir (Davis, 2010, s.116).

1980 sonrası ekonomik modelinde küresel rekabete açılan özel sektör, yeni kar arayışları içine girerek arazi ve konut piyasasına yönelmiş, inşaat sektörü özel sektör için yeni rant kaynağı olmuştur. Sonuç olarak 1950-80 döneminde orta sınıfa konut üreten küçük ölçekli müteahhit ve kendi konutlarını üreten gecekonducular yoluyla toplumun geniş bir kesimine yayılan kentsel rant küçük bir grubun elinde toplanmaya başlamıştır (Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu, 2009: 36; Keyder, 2009b: 190). İstanbul’da kent merkezinde gerçekleştirilen ve tarihsel mekânları da içeren yüksek ranta sahip kentsel dönüşüm projeleri, soylulaştırma girişimlerini de beraberinde getirmiştir. Geleneksel sakinler veya bu mekânların terk edilmişliğinden dolayı uzun süredir orada yaşayan alt gelir grupları ya da kültürel ötekiler, restorasyon ve yenileme sürecinde dolaylı ya da dolaysız baskılar sonucu yerlerinden edilmekte, onların yerine de üst gelir grupları yerleşmektedir. Özel sektörün riskli bulduğu ve sermaye yatırmaktan kaçındığı bölgeler ise (Sulukule gibi) doğrudan devlet müdahalesi ile sermaye için güvenilir hale getirilmeye çalışılmaktadır (Geniş, 2011). Kentsel dönüşüm projelerinden gecekonducularda mülk sahibi olanlar da pek çok açıdan olumsuz etkilenmekle birlikte, gecekondu kiracıları en fazla mağdur olan konumundadırlar. Proje kapsamında gecekonducuların yıkılması ve çöküntü bölgelerinin boşaltılması neticesinde kent merkezinde ucuz barınma imkânı ortadan kalkmaktadır. Ayrıca bu bölgelerden çıkan mülk sahiplerinin de geçici olarak kiracı haline gelmeleri düşük maliyetli konut talebini arttırmaktadır. Bu da kiralardan yükselmesine sebep olmaktadır. İstanbul, İzmir ve Mersin gibi büyük oranda yeni göç alan kentlerde, kent merkezlerine yakın yerlerde kiralık ucuz konut imkânının azalması kent yoksulluğunu arttıran bir sebep olarak karşımıza çıkmaktadır (Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu, 2009: 37). Çakar ve Yılmaz’ın (2009: 32) İstanbul’da yoksul hanelerde yürütmüş oldukları araştırma sonuçlarına göre; kiranın ve kamu hizmetlerinin (su, elektrik, doğal gaz vb.) ödenme güçlüğü en temel sorunlar olarak ifade edilmiştir.

ETHOS’un sınıflandırmasına göre gecekondu mahallelerinin ve kent merkezindeki çöküntü bölgelerinin sunmuş olduğu barınma imkânları, “çatısızlık” ve “ev”sizliği önleyen bir işlev görürler. Bununla birlikte, gecekondu mahalleleri ve çöküntü bölgelerindeki aynı sınıflandırmanın güvensiz ve uygunsuz konut kategorilerine dâhil olarak konut dışlanmasını devam ettiren olgular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gecekondu ve çöküntü bölgelerinin, “güvensiz” ve “uygunsuz” olarak niteleyerek, bu bölgeleri evsizlik ve çatısızlık olgusu açısından bir imkân olmaktan çıkaran kentsel dönüşüm projeleri ve kent yönetimi, yoksulluk ve eşitsizlik ile enformel olarak baş etme stratejilerini de ortadan kaldırmışlardır. Kentsel dönüşüm ve soylulaştırma girişimleri ile

bölge sakinleri aile/hemşerilik bağları ve mahalle yapısının sunmuş olduğu mekânda tutunabilme, konut bulma, enformel iş olanaklarından haberdar olma, ihtiyaç halinde maddi ve manevi destek alma gibi olanaklardan yoksun kalmış, dayanışma örüntüleri ve destek mekanizmalarını kaybetmişlerdir. Ev sahiplerine ve bazı projelerde kiracılara (Sulukule vb.) alternatif olarak sunulan kent dışındaki toplu konut imkânları ise daha konforlu bir çevrede yaşama imkânı sunar. Fakat doğal gaz faturaları, apartman aidatları, artan ulaşım harcamaları gibi giderlerin karşılanması çoğu asgari ücretle güvencesiz işlerde çalışan bu kişiler için büyük bir maliyet olarak belirir. Bu yeni masrafların karşılanmasındaki güçlük bir süre sonra konforlu çevrenin de “çok katlı bir çöküntü alanı” haline gelmesine neden olabilir (Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu, 2009).

Yerinden edilmelerin olmadığı, eski konut sahiplerine aynı bölgede tekrar konut imkânı sunan projelerde ise bölgeye yeni gelenlerle birlikte, dönüşüm bölgeleri görece daha nezih, daha güvenli ve daha mutena semtler halini alır. Bu da bölgede yaşam maliyetlerinin artması sonucunu doğurur. Bu durumda semtler mevcut kiracılar ve düşük gelirli ev sahipleri için yaşanmaz hale gelmektedir (Akalin, 2016: 311). Dönüşüme uğrayan mahallerin mevcut kültürel ve sosyal dokusunun bozulması ve ilişki ağlarının çözülmesi de sakinlerin semti terk etmelerinin sebepleri arasındadır. Zira gecekondunun mümkün kıldığı, maddi ve sosyal boyutları olan ucuz yaşantı imkânları büyük oranda ortadan kalkmaktadır (Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu, 2009: 37).

Kentsel dönüşüm rant odaklı kaldığı, sadece ekonomik temelli ele alınıp sosyal politik bir bakış açısına sahip olmadığı müddetçe eşitsizlik, yoksulluk, yoksunluk, “güvensizlik” ve “uygunsuzluk” ile baş etme potansiyelinden uzak olacak, hatta tüm bu sorunları derinleştirip, yaygınlaştıracaktır. Bu tarz kentsel dönüşüm projeleri karşısında bölge sakinlerinin geliştirmiş olduğu tepki ve mücadeleleri Arnold şu şekilde ifade etmiştir;

Gecekondu mahallelerinin tahliyesini planlayan kuruluşlar çok katlı ucuz daireleri insanlar için bir alternatif olarak görüyorlar. Gecekondu mahallelerinde yaşayan insanlara tahliyenin ve bu dairelerde yaşamının üretim araçlarını ve geçimlik üretim imkânlarını azaltacağını biliyorlar. Dahası bu dairelerin bulunduğu yerlerden işe gidip gelmelerinin zor olduğunu görüyorlar. Gecekondu sakinlerinin kendi mahallelerinde kalmayı tercih etmelerinin ve tahliyeye karşı mücadele vermelerinin nedeni sadece bu. Gecekondu mahallesi, gittikçe kötüleşen koşullar altında bile üretimin mümkün olduğu bir yer onlar için. Kent planlamacısına göre ise gecekondu mahallesi şehrin kanserli parçasından başka bir şey değil (Arnold, 2004: 87).

İstanbul’da kentsel dönüşümle beraber yıkılan çöküntü alanları ve merkezde yer alan gecekondu bölgelerinin, kiracılar tarafından terk edilmemesinin sebebi de büyük oranda budur. Bölge sakinleri uzun bir süre yıkım bölgelerinde evden eve dolaşıp, çadırlar kurarak yaşamaya devam etmiştir (Gümüş, 2016; Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu, 2009: 66). Bu, yeniden yapılanmalar başlayana kadar dönüşüm bölgelerinde evsizlik durumunun bazen literal bazen de uygunsuz konut anlamında devam ettiğini göstermektedir. Dönüşüm bölgelerinin eski sakinleri bazen bedenlerini siper ederek (direnme aracı haline getirerek) bu ve benzer biçimlerde mücadelelerine devam etmişlerdir. Bu bağlamda kentsel dönüşüm nedeniyle ortaya çıkan kentsel ayrımcılığın durağan bir durum olmadığını vurgulayan Davis (2010: 125) kentsel dönüşümü, “devletin ‘ilerleme’, ‘güzelleştirme’ hatta ‘yoksullara toplumsal adaleti sağlama’ namına düzenli

müdahalelerde bulunarak müteahhitlere, yabancı yatırımcılara, seçkin kesime mensup ev sahiplerine ve işe rahat gidip gelmek isteyen orta sınıfa yeniden mekânsal sınırlar çizdiği bitmek bilmeyen bir toplumsal savaş” olarak nitelendirir.

3.6. Konut Sorununa Verilen Yanıt: TOKİ

Enformel olarak konut desteği imkânlarının ortadan kalktığı 2000’li yıllarda devletin sosyal konut talebine olan yanıtı TOKİ olmuştur. Devletin konut piyasasına müdahale biçimi olan sosyal konutlar veya konut sübvansiyonları²⁹ İkinci Dünya Savaşı sonrasında refah devletlerinin konut sorunları ile baş etme aracı olarak önemli hale gelmeye başlamıştır. Devletçe yürütülen konut politikalarının temel amacı geniş halk kitlelerine düşük maliyetli konut sağlamak ve ekonomik refah açısından zayıf gruplara yardım sunmak şeklinde özetlenmektedir. Bu açıdan konut politikaları özellikle piyasadan yeterli miktarda, uygun yaşam standardında ve uygun fiyat düzeyinde konut edinemeyecek düşük gelir grupları söz konusu olduğunda, sosyal refah sorunlarını çözmeyi hedefleyen sosyal refah politikaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani sosyal konut, fiziksel bir ihtiyacı gidermenin yanı sıra, sosyal barışı sağlamak ve gelir dağılımı adaletsizliğini gidermek gibi sosyo-ekonomik amaçlara da matuftur. Bu açıdan ele alındığında sosyal konut, aynı zamanda devletin yoksul halkı koruyup gözetmek görevini konut piyasası üzerinden yerine getirebildiği bir araçtır (Akalin, 2016: 109). Ancak devletin bu alana müdahalesi farklı makro ekonomik amaçlar ve kaynak kullanımında etkinlik gibi faktörler nedeniyle özellikle gelişmekte olan ülkelerde düşük gelir gruplarının barınma ihtiyacını aşacak ölçülerde ve yaygınlıkta olabilmektedir (Taşar, 2009: 134-135).

Bu nedenle konut müdahalelerini ele alırken devletin asıl amacının ne olduğunun anlaşılması önemlidir. Bazı durumlarda asıl amaç dar gelirli için konut üretmek değil, ekonomiyi canlandırma ve piyasa aktörlerinin ihtiyaç duyduğu kaynağı sağlamak olabilmektedir. Alt ve orta gelir grubu ve yoksullar için konut üretimini öncelikli hedef olarak ortaya koyan TOKİ’ye yöneltilen eleştiriler de genellikle bu noktada yoğunlaşmaktadır. TOKİ zaman içerisinde kırılgan gruplar için konut üreten bir devlet kurumu olmaktan ziyade, küresel kentlerin kentsel dönüşüm ve alt yapı taleplerini varsıllar lehine yerine getiren bir kurum haline gelmiştir. Bu durumda devletin sosyal

²⁹ “Devletler konut üretiminde farklı yöntemler kullanabilmektedir. Devlet bizzat kendisi sosyal konutlar üretebileceği gibi, sübvansiyonlar ve girdi destekleri ile de bu amacına ulaşabilmektedir. Kooperatifler ve diğer konut firmalarına yönelik vergi teşvikleri ve kredi kolaylıkları sosyal konut arzını arttırmaya yönelik bazı finansman yöntemleridir. Ayrıca devlet; yoksul ve dar gelirli kişilere yönelik kira yardımları, gelir destekleri, vergi indirimleri, kira kontrolleri ve kredi destekleri sağlayarak bu kişiler için erişilebilir konut sayısını arttırabilmektedir... Uygulanan yöntemlerin farklı olması dolayısıyla üzerinde uzlaşmış bir sosyal konut tanımı bulunmuyor olmasına rağmen sosyal konu; kamu fonlarının aktif olarak kullanıldığı; fiyatların ya da kiralara belirlenmesinde kar motifinin baskın olmadığı; miktarının, kalitesinin ve sunum biçiminin belirlenmesinde siyasi karar mekanizmalarının önemli etkiye sahip olduğu konutlar olarak tanımlanabilir. Sosyal konut; gelirleri içinde insanca yaşanabilir bir konutta barınma olanağı sağlamayan, ekonomik açıdan yoksun hane halklarının barınma gereksinimlerinin, kiralık ya da mülk bir konutla karşılanmasıdır.” (Akalin, 2016: 109)

konut talebine vermiş olduğu “TOKİ” cevabı anlamını yitirmekte, anayasa³⁰ ile garanti altına alınan barınma hakkını ihdas edecek bir yapı sadece fiilen var olabilmektedir.

Kuşkusuz küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan devletin küçülmesi, küresel kentler, girişimci belediyeçilik ve rekabet söylemleri, özellikle küresel kentlerde sosyal içerikli ve toplumsal adaleti hedefleyen konut politikalarının yerlerini, kar ve yatırım odaklı kentsel dönüşüm projelerinin almasındaki en temel faktör olmuştur. Bu şartlar içerisinde TOKİ’nin İstanbul küresel kenti içerisindeki faaliyetleri kimi araştırmacılarca Türkiye’nin de dâhil edildiği Güney Akdeniz Refah Rejiminin bir özelliği olan; “kurumsal yapı ve vatandaşlara sağlanan sosyal olanaklar yetersiz olmasına rağmen, modern bir refah devletinde olması gereken bütün kurumsal gelişmeler anayasa ve yasalarda mevcuttur” ifadesini de onaylar niteliktedir. Nihayetinde konut alanlarının gelişimi ve çevrenin oluşumu Keyder’in (2009b: 190) de vurguladığı gibi, kentin kendi tarihi ile küresel belirlenimlerin karmaşık bir örüntüsünün etkisi altında biçimlenmektedir.

Türkiye’de 1980’lerin başında kurulan “Kamu Konut Fonu,” sosyal konut hedefi ile kurulan ilk kurum olmuştur. İlerleyen yıllarda fonun amacına hizmet etmemesi, konut sorununun büyümesi gibi sebeplerle kaldırılmış, 1984 yılında ise özel konut yatırımlarının desteklenmesi amacı ile “Toplu Konut Fonu” kurulmuştur. 1990 yılında kurulan “Toplu Konut İdaresi Başkanlığına” bağlanan fonun kullanım alanları başlangıçta, bireysel ve toplu konut kredisi, konut kredisi faiz sübvansiyonu, toplu konut yerleşim alanlarına arsa sağlanması, turizm alt yapıları, okul, karakol, ibadethane, sağlık tesisleri, spor tesisleri, çocuk parkları ve benzeri tesisler, araştırma ve konut sektörü sanayini teşvik için yatırım işletme kredisi olarak belirlenmiştir. 1987’ de yapılan değişiklikte, bu alanlara postane, iş ve istihdam yaratmak üzere esnaf ve sanatkârlara ait iş yerleri, küçük sanayi teşebbüslerinin kredi yoluyla desteklenmesi ve afet hizmetlerinin karşılanması eklenmiştir. 1990 yılından itibaren ise, bunlara şehit olanlar ile barışta ve olağanüstü hallerde yapılan tatbikat ve manevralar sırasında hayatını kaybedenlerin dul eşine, eşi hayatta değil ya da evlenmişse maaşa bağlanmış çocuklarına müştereken, bunlar bulunmadığı takdirde bakmakla yükümlü olduğu anne babasına konut sahibi yapmak amacıyla faizsiz kredi verilmesi öngörülmüştür. 1993 yılında fonun bütçesi genel bütçeye bağlanmıştır. Bu değişiklikten sonra 1984-1992 yılları arasında Toplu Konut İdaresi Başkanlığı’nın yapı ruhsatlarına göre konut üretimindeki %25’lik payı 1993-1999 yılları arasında %8’lere gerilemiştir. Yıllar itibariyle görülen bu azalma idarenin genel bütçe içinde değil, özerk ve kendi bütçesi içinde varlığını sürdürmesi ile ilgili bir tutuma gerekçe oluşturularak, 2001 yılında Toplu Konut Fonu tamamen yürürlükten kaldırılmıştır. Gelirleri gayrimenkul satış ve kira gelirlerinden, kredi geri dönüşlerinden, faiz gelirlerinden ve bütçe ödeneklerinden oluşan Toplu Konut İdaresi ise kendine ait bütçesi ile çeşitli değişikliklerden sonra 2004 yılında Başbakanlığa bağlı bir kuruluş olarak görevlendirilmiştir. Alt gelir gruplarını ve yoksulları kira öder gibi taksitlerle konut sahibi yapmak ve işsizlere iş bulmak söylemleri ile TOKİ bu dönemde yeniden yapılandırılmış ve neredeyse sınırsız yetkilerle donatılmıştır. 2002 yılında, Toplu Konut

³⁰ T.C. Anayasası, 57. Madde, Konut Hakkı başlığı, “Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözetken bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirler alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler.”

İdaresi Kaynaklarının Kullanım Şekline İlişkin Yönetmelik, TOKİ'nin görev alanlarını, turizmden, küçük sanayi işletmelerine, eğitimden, sağlığa kadar genişletmiştir. 2003 yılında 4966 sayılı Kanunla TOKİ'ye, konut sektörü ile ilgili şirketler kurmak veya şirketlere ortak olmak, yurt içinde ya da yurt dışında doğrudan ya da iştirakleri aracılığı ile konut uygulamaları yapmak ve kaynak sağlayarak kâr amaçlı projeler geliştirmek hakkı verilmiştir. 2004 yılında çıkan 5273 sayılı Kanunla Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü'nün görev ve yükümlülükleri TOKİ'ye devredilmiş, böylece TOKİ her türlü kamu kaynaklarını kullanan, hemen her alanda yatırım yapan dev bir şirket haline gelmiştir. Kamunun pek çok alanı boşalttığı bir zaman diliminde TOKİ girişimci bir kamu kurumu olarak, tüccar-devlet ilişkisinde özel bir yere sahip olmuştur (Eşkinat, 2012: 161-163; İMO, 2011; Samsunlu, 2007; Akalın, 2016: 117). Bu süreçten sonra TOKİ Kamu İhale Kanunu Kapsamı dışına, mali denetim açısından da Sayıştay denetiminin dışına çıkarılmıştır. TOKİ için tek denetleme mercii Devlet Denetleme Kuruludur. Eş zamanlı olarak kentsel dönüşüm projeleri çerçevesinde TOKİ'nin yetkileri, gecekondu dönüşümü uygulamalarını için kamulaştırma ve imar planı yapma (2004), yıpranan tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilerek korunması (2005) ile ilgili düzenlemelerle arttırılmıştır. 2007 yılında Bayındırlık ve İskan Bakanlığının bu alandaki yetkilerinin tümü 775 sayılı Gecekondu Kanununda ve 5609 sayılı kanunla yapılan değişikliklerle TOKİ'ye devredilmiştir. Son olarak hazineye ait arazilerin bağlı oldukları Bakan ve Maliye Bakanının teklifi ve Başbakanlık Onayı ile bedelsiz olarak TOKİ'ye devredilebileceğine dair yapılan yasal düzenleme ile TOKİ en üretken ve ayrıcalıklı dönemine girmiştir (Eşkinat, 2012: 161-163; İMO, 2011; Samsunlu, 2007; Geray, 2007) .

TOKİ'nin güncel faaliyet raporunda şimdiye kadar yapılan konut üretiminin %18,9'unun alt ve yoksul gelir grubu için, %44,73'ünün ise dar ve orta gelir grubu için yapıldığı bilgisi yer almaktadır (TOKİ, 2017). Hedef olarak alt ve orta gelir grubu ile yoksullara sosyal konut üretimini ön plana çıkaran TOKİ'nin faaliyetlerini karşılaştırmalı ve ayrıntılı olarak ortaya koyabilecek bir rapora rastlanmamıştır. Kurumun internet sitesi ve kurumsal yapı ile ilgili resmi dokümanlarda İstanbul ile ilgili olarak şu bilgilere yer verilmiştir: Kurum alt ve yoksul gelir grubu için konut kuralarına katılabilmenin şartını 2017 yılı verilerine göre 3200, İstanbul için ise 3700 TL'den az toplam hane halkı gelirine sahip olmak şeklinde ifade etmiştir (TOKİ). Alt gelir grubu %20-%40'lık gelir dilimi hesaplanarak belirlenirken, yoksul grubun belirlenmesinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının işbirliği ile hareket edilmektedir. Bakanlığın ilgili biriminin belirlemiş olduğu kişilere ve kriterlere göre konut teslimi yapılmaktadır. Yoksul gelir grubu için yapılan 45-65 metrekarelik konutlar, peşinatsız 100 TL taksitle, 25 yıl geri ödemeli olarak sunulmaktadır. Taksitler bitene kadar ikamet şartı mevcuttur. Alt gelir grubu için sunulan 65-87 metrekarelik konutlar ise, %12 peşinatla, konut teslimi ile birlikte başlamak şartı ile 15 yıl vadeli olarak sunulmaktadır. Dar ve orta gelir grubu için yapılan 87-146 metrekarelik konutlar %10-25 peşinatla 8-10 yıl vadeli olarak satışa sunulmaktadır (TOKİ, 2017). TOKİ'nin bir sosyal konut olarak nitelendirdiği bu uygulamalarının yanı sıra, gelir getirici olarak nitelendirdiği "Gelir ve Kaynak Geliştirme Projeleri" adı altında özel iş birliği ile yüksek gelir grubuna konut sunumuna yönelik olan projeleri

mevcuttur³¹. İstanbul için hem sosyal konut hem de gelir ve kaynak geliştirme projeleri çerçevesinde üretilen konutların miktarı ise; yoksul ve alt gelir grubu için 2 projeden 766 konut, dar ve orta gelir grubu için 24 projeden 15.815 konut, gelir ve kaynak geliştirme kapsamında ise yüksek gelir grubu için 31 projeden 19.195 konuttur (TOKİ).

Tablo 6. TOKİ İstanbul İli Konut Tiplerine Göre Üretilen Konut Sayısı

Konut Tipi/Hedef Kitle	Proje Sayısı	Konut Adeti	Oran (%)
Yoksul ve Alt Gelir Grubu	2	766	2,1
Dar ve Orta Gelir Grubu	24	15.815	44,2
Gelir ve Kaynak Geliştirme	31	19.195	53,7
Toplam	57	35.776	100

Kaynak: (TOKİ, 2017)

Üretilen farklı tipteki konutların nitelikleri ile ilgili tartışmalar bir kenara bırakılıp sadece rakamlar ele alındığında, TOKİ'nin İstanbul'un yeni orta ve orta-üst sınıfı için üretmiş olduğu veya gelir grubu projeleri kapsamında üretimine olanak sağlamış olduğu projelerin sayısının diğer sınıflara oranla oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Yoksul ve alt gelir grubu, dar ve orta gelir grubu, yüksek gelir grubu için yapılan evlerin toplam sayısı (35.776), bu gruplar için yapılan evlere oranlandığında; yoksul ve alt gelir grubunu için üretilen evlerin oranı %2,14, dar ve orta gelir grubu için %44,21, yüksek gelir grubunu için ise %53,66 olduğu görülmektedir. Bu üç gelir grubu dışında kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri kapsamında üretilen konutlar da mevcuttur (İstanbul için 8.637 adet). Bu projelerde hangi gelir grubu için konut ürettiği bilgisi ayrıca belirtilmemiş olmakla birlikte, sadece 1 proje kapsamında 760 konutun alt gelir grubu için üretildiği bilgisine ek olarak yer verilmiştir. Bu rakam kentsel dönüşüm projelerinden üretilen tüm konutların %8,8'ine tekabül etmektedir. 2016 yılı için yoksulluk oranının %14,3, İstanbul için gini katsayısının da %4,13 olduğu göz önünde bulundurulduğunda yoksul ve alt gelir grubu için TOKİ tarafından üretilen konut oranının düşüklüğü ve yetersizliği çok daha net bir biçimde görülmektedir. Bu noktada eleştiriler TOKİ'nin amacından saparak kentsel dönüşümün ve lüks konut üretiminin bir aracı haline gelerek küresel kentin neo-liberal ekonomik siyasetinin gerektirdiği alt yapıyı hazırlamak üzere çalışan bir kurum haline gelmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Küresel sermayeyi cezbedecek alt yapıyı hazırlamanın, daha açık bir ifadeyle kentte ikamet edecek yeni elit profesyonellerin lüks konut, alışveriş, çocukların eğitimi, eğlenme ve rekreasyon taleplerinin karşılanması gereklilik olduğu küresel kentlerde, TOKİ bu vazifeyi yerine getiren, bunu yaparken de üst-üst orta sınıfın kent merkezlerine yerleşmesi, alt sınıfların ise kentin çeperine itilmesine yol açan mekanizma olarak eleştirilmektedir. Bu haliyle TOKİ'nin mülkiyet hakkını korurken, barınma hakkını zedelediği iddia edilmekte ve mekânı alt gelir grubu ve yoksullar aleyhine küresel kent gereklerince yeniden

³¹ Keleş (2012) bu proje yöntemini ve etkinliğini şu şekilde tanımlayarak, eleştirmiştir: "...TOKİ'nin bence eleştirilmesi gereken bir başka faaliyeti de hasılat paylaşımı adı verilen uygulamasıdır. Pek çok kişi bunun ne anlama geldiğini anlamakta güçlük çekiyor. Bu, şu demek: Zengin için de konut yaparım. Ondan kazandığım parayla orta ve dar gelirliye yönelirim. Ama bu yanlış bir anlayış. İktisatçıların çok sık kullandığı bir terim vardır. O da parayı zamanında hangi amaç için kullandığınızın çok daha rasyonel olacağını belirleyen bir kavramdır. Buna alternatif maliyet denir. Siz o kaynağı yüksek gelir grupları için kullanıyorsanız bunun zamanında dar ve orta gelirli için kullanılma şansını ortadan kaldırılıyorsunuz. Ekonomide bu, işin maliyetini yükselten bir faktör olarak tanımlanıyor."

şekillendirdiği belirtilmektedir (Keleş, 2012; İMO, 2011; Yılmaz E. , 2014; Karasu, 2009: 256; Yılmaz, 2016: 44).

TOKİ tarafından yoksul ve alt gelir gurubu için üretilen konutların nicelikleri ile ilgili eleştirilerin yanı sıra nitelikleri ile ilgili de eleştiriler mevcuttur. Bunlardan ilki, sosyal konutların yoksul ve alt gelir gruplarının yaşam gerçeklerine uygun olarak üretilmediğidir. Daha çok kentin çeperinde üretilen (bu şekilde evlerin maliyeti en az seviyeye indirilebilir) alt gelir grubu sosyal konutları, kent merkezi ve merkezin sunmuş olduğu iş imkânı olanaklarından oldukça uzaktır. Bu nedenle zaten çoğu enformel biçimde uzun saatler ve düşük ücretlerle çalışan insanlar yol için ayrıca bir masraf ve vakit ayırmak durumundadırlar. Kentsel dönüşüm projeleri kapsamında gecekondular ve çöküntü bölgelerinin dönüştürülmesi de direkt alt gelir grubunu kentin çeperine iterken, bazen de bunu dolaylı olarak yapmaktadır. Projeler dolayısıyla artan merkez yerleşimlerin değişim değeri ve yükselen maliyetler bölgenin eski sakinlerinin kaldıramayacakları boyutlarda olmakta ve bölge terk edilerek kentin çeperindeki uygun yerleşim alanları tercih edilmektedir. Kent merkezinin yeniden şekillenmesi ile bozulan enformel destek ağları, yerine alternatif formel veya enformel destek ağları konmadığı müddetçe alt gelir grubunun durumunu daha da kötüleştirmektedir. Bununla birlikte geçinmek için gerekli olan düzenli iş ve gelirden mahrum olan haneler, yeni yaşam merkezlerinin gerektirmiş olduğu ortak yaşam alanlarının bakımı ile ilgili maliyetler ve site aidatları altında daha da ezilmektedirler (Can ve Çiçek, 2012: 46; İçli, 2011: 54). Üstelik bu yeni ortak alanlar, eski mahallelerdeki ücretsiz ve yaygın olarak kullanılan ortak alan olan “sokak”ın fonksiyonunu da yerine getirmemektedir (İçli, 2011: 51; Sulukule örneği için bkz. Somersan vd., 2011).

TOKİ tarafından üretilen yoksul ve alt gelir gurubu konutlarının toplumsal gerçekliğimizle uyuşmadığı gerekçesi ile yapılan eleştirilerden bir diğeri evlerin büyüklüğü ile ilgilidir. 2009-2012 yılları arasında 1+1 şeklinde ve 45 metrekare olarak üretilen evler kalabalık nüfuslu, hatta tek çocuklu olan aileler için bile uygun değildir. Eleştiriler neticesinde evler 2+1 ve 65 metre kare olarak üretilmeye başlanmıştır. Diğer gelir grupları için üretilen evlerin metrekaresi ve ortalama aile büyüklükleri düşünüldüğünde yoksullar için sunulan imkâna hak temelli ve adalet anlayışı çerçevesinde yaklaşılmadığı, ailelerin sosyo-demografik durumlarının dikkate alınmadığı açıktır.

Türkiye’de konut hakkı, 61 Anayasasında “devlet, yoksul veya dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyacını karşılayacak tedbirler alır” ifadesi 82 Anayasasında ise “devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirler alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler” ifadesi ile anayasal güvence altına alınmıştır. Her ne kadar 82 anayasasında dar gelirli ve yoksul kesimlerin öncelikli olarak konut ihtiyacının karşılanması vurgusu kaldırılmış olsa da konut hala anayasal bir haktır. Şu durumda devlet bu görevini yerine getirmek durumundadır. Devletin bu görevi yerine getirmek için kurmuş olduğu yapı hali hazırda üst ve orta-üst gelir grubunu hem nitelik hem de nicelik açısından önceliyor gibi görünmektedir. Oysa konut hakkını gerekli kılan barınma sorunu günümüz küresel

kentlerinde alt, orta-alt gelir grupları ve yoksulların sorunudur. Dolayısıyla 82 anayasasında bir ayırım yapılmamış olsa da öncelenmesi gereken gruplar da bunlardır. Sosyal konutun adresi olan TOKİ'nin bu grupları incelemesi bir yana, kentsel dönüşüm neticesinde ortaya çıkan mutenalaşma ve artan kullanım değeri gibi olgular eşliğinde kentin çeperine iten (hem fiziksel hem de toplumsal olarak), bu kesimlerin alışlagelmiş olan yaşantı ve destek örüntülerini bozan projelerin sahibi olması da ayrıca sorunlu bir durumdur.

3.7. Küresel Kent Olma Yarışında İstanbul'un Yerel Yönetimi, İBB Uygulamaları

Neo-liberal ideolojik söylem ve küreselleşme süreci refah devletleri üzerinde küçülme yönünde bir baskı yaratırken, daha etkili ve verimli bir yönetimin oluşturulması için kaynakların yerel yönetimlere aktarılmasını da teşvik etmiştir. Klasik kamu yönetimi anlayışının ekonomik rasyonellik, etkililik ve verimlilik çerçevesinde yeniden düzenlendiği bu dönemde, özellikle İstanbul gibi kentler hem küresel kent sıralamasında yükselmek için politikalar (kentsel dönüşüm başlığı altında ele alınan) yürütmekte hem de bu politikaların derinleştirdiği yoksulluk ve eşitsizlik ile mücadele etmek durumunda kalmaktadır. Nihayetinde yeni yerel yönetim anlayışı hem “girişimci” hem de “sosyal” belediyeciliği zorunlu kılmaktadır.

Bunun sonucunda geleneksel kamu idaresinde bir yönetim merkezi olan belediyeler bir işletme mantığıyla kar amacı güderek çalışmaya başlamış, yoksul ve ihtiyaç sahibi müşteriler yerine zengin tüketici ve güçlü küresel ortakları hedefleyen kent politikalarını öncelemişlerdir (Kennett, 1999: 48-49). Bu şekilde bir yerelleşme, ulus devletin bütünü içinde hizmetlerin daha verimli ve yakından sağlanabilmesi için merkezi yönetimden yerel yönetimlere doğru yetki, görev ve kaynak aktarımını hedefleyen klasik anlamdaki yerelleşmeden farklıdır. Eş zamanlı olarak özellikle küresel kentler üzerindeki girişimcilik ve işletme baskısı yerel yönetimlerin yetki ve kaynaklarını ağırlıklı olarak orta-üst sınıf, ulus üstü kurumlar ve küresel ortaklar lehine kullanması sonucunu ortaya çıkarabilmektedir. Kentlerin her açıdan sermayesi artmakta, daha fazla sermaye artırımı için ise adaletli bir bölüşüm sağlanamamaktadır. “Yeni kent yoksulluğu” denilen olgu da kısmen bu durumla ilgilidir. Yeni kent yoksulluğu sosyal adalet, hak vb. gibi söylemlere gelmeden, sadece “girişimci kent” söylemi ve küresel kent olma talebi tarafından bakıldığında bile aynı zamanda “kontrol altında” tutulması gereken bir olgudur. Bu nedenle özellikle “hak temelli” ve “merkezi hizmet kurumları”nın olmadığı güney Akdeniz refah rejimine dâhil olan Türkiye gibi ülkelerde yerel yönetimler artan “güç”leriyle bu alandaki boşluğu doldurmak zorunda kalmışlardır. Sonuç olarak yerel yönetimler – özellikle anakentlerde- küreselleşme ile beraber alt yapıdan üst yapıya, konuttan sağlığa, sosyal hizmetten sosyal yardıma kadar yerel nitelikteki tüm hizmetleri sunan ana birimler haline gelmiştir. Belediyeler kentsel mekânda artan ve zorunluluk arz eden yoksullara, savunmasız gruplara yönelik sosyal belediyecilik faaliyetlerini geliştirmek durumunda kalmıştır. Bu noktada belediyeler yakınlık ve lokallik avantajıyla, bu kesimin ihtiyaçlarına uygun bir karşılık verebilme imkânına sahip olmuştur. Sosyal belediyecilik faaliyetlerinin artmasında vatandaşın refah talebinin etkisi de büyük olmakla birlikte, belediyelerin bu alandaki faaliyetleri genellikle somut pratiklerden kaynaklanmış,

fakat bu talepleri karşılamak idarecilerin karşılık verme becerileri ile sınırlı kalmıştır (Kesgin, 2012a: 173;175).

Bir çok yerel yönetimde olduğu gibi İstanbul'da da yerel yönetimlerin sosyal yardım ve hizmetleri toplumsal adaleti sağlamaya yönelik yeniden dağıtımçı bir role sahip değildir. Bu da İstanbul'daki yerel yönetimlerin Güney Akdeniz refah modeliyle benzer özelliklere sahip olduğunu gösteren bir başka olgudur. Bununla birlikte yerel yönetimler toplumsal sorunların yerindenlik ve yakınlık özellikleri dolayısıyla daha fazla farkındadırlar. Aynı şekilde bunlara cevap verebilme esneklikleri merkezi yönetimlere oranla çok daha yüksektir. Bu kapasitelerini kullanma biçimleri aynı zamanda sürdürülebilir girişimci bir belediye ve küresel kent olma iddiaları üzerinde de etkilidir. İBB de hem küresel kent olma, hem de sosyal belediyecilik iddiası ile özellikle 2000'li yıllarda sosyal yardım ve hizmetlerle birlikte, kentin savunmasız popülasyon için kullanım imkânını arttırmıştır. Bu hizmetlerin yoksulluğu giderici bir niteliği olmamakla birlikte, yoksullar için anlamı büyüktür ve baş etme stratejilerinde önemli bir yere sahiptir. Belediyelerin bu esnekliği kazanmasında 1980 sonrası yapılan yasal düzenlemelerin rolü büyüktür. Bu değişikliklerle belediyelere plan yapma ve imar hakkı, şirket kurma, kaynak yaratma, istihdam yapılarını esnekleştirme gibi imkânlar tanınmıştır (Aydınlı, 2003). Bu şekilde güçlenen yerel yönetimlerin, yaratılan bu kaynak ve imkânları ne şekilde dağıttığı ise sosyal belediyecilik açısından önemli bir unsurdur. Zira günümüz yeni yoksulluğu, üretim azlığı veya yokluğu ile değil, artan servet ve kitlesel üretimin (konut da dâhil) paylaşımıyla ilgili bir sorundur.

İBB'nin faaliyet raporlarından genel olarak engelli, yaşlı, çocuk ve kadın alanında sosyal hizmet ve belli kriterlere göre sosyal yardım (öncelikli olarak aile ve eğitim yardımları) sağladığı anlaşılmaktadır (İBB, 2017; İBB, 2016; İBB APK Daire Başkanlığı Araştırma Müdürlüğü, 2002). Bunun yanında dönemsel olarak ihtiyaca binaen yürüttüğü çalışmalar vardır. 1999 Marmara depreminden sonra açılan çocuk yuvası, sokak çocukları olgusunun yaygın olduğu yıllarda hizmet veren İSMEM (İstanbul Gençlik Rehabilitasyon ve Meslek Edindirme Merkezi), Van depreminden sonra Kartal'da açılan depremzede konuk evi gibi örnekler bunlar arasındadır. Ayrıca toplum sağlığı ile ilgili olarak Tıp ve Rehabilitasyon Merkezleri, konut üretimi yapan bir belediye şirketi (KİPTAŞ)³² ve istihdama yönelik

³² İBB'nin konut üretimi faaliyetlerini de yerine iştiraklerinden biri olan KİPTAŞ "WEIDLEPLAN" ismiyle kurulmuş, 1989 yerel seçimlerinden sonra atıl hale gelerek tasfiye edilme noktasına gelmiştir. 1994 yerel seçimleri sonrasında, İstanbul Konut İmar Plan Sanayi ve Ticaret A.Ş. unvanını alarak yeniden yapılandırılmış olan (KİPTAŞ, 2018) kurumun amacı aktüel olarak sosyal konut üretimi değil, "planlı ve sağlıklı kentleşmenin gerçekleştirilmesi amacı ile toplu konut yapmak, toplu konut konusunda projelendirme ve taahhütte bulunmak" olarak bildirilmiştir (İBB, 2018, s. 46). İlk kurulduğu yıllarda daha fazla sosyal konut üretimini hedefleyen KİPTAŞ'ın günümüzde ise, görev ve ilkelerinde ana hedefi her gelir grubuna yönelik konutlar üretmek olarak değişmiş ve sosyal konut projeleri yeterli sayıda üretilen üst gelir grubuna yönelik üretilen lüks konutlara dönüşmüştür. KİPTAŞ'ın tamamlanmış ve devam eden projeleri içinde 14.325 sosyal konut, 46.442 lüks konut üretimi yapılmıştır. KİPTAŞ sosyal amaçlarla başlamış olduğu konut üretimine lüks konut ihtiyacına cevap veren gelir getirici projeler ile devam etmektedir (Kuru, 2015). Bu nedenle şu haliyle KİPTAŞ ne evsizlikten koruma ne de evsizlik durumunda çıkarma ile ilgili olarak değerlendirilebilecek bir belediye hizmeti olarak görülmemektedir.

olarak hizmet yürüten meslek edindirme merkezi (İstanbul Gençlik Rehabilitasyon ve Meslek Edindirme Merkezi - İSMEM) de mevcuttur. Belediyenin bu alanlardaki hizmetleri, istikrarlı bir biçimde artmış ve ihtiyaca binaen çeşitlenmiş görünmektedir.

İBB'nin yürütmüş olduğu sosyal hizmetlerden biri de kış aylarında literal anlamda evsizlere hizmet veren barınma merkezidir. Merkezin amacı evsiz kişilerin soğuk kış aylarında dışarıda kalmaması olarak belirtilmiştir (İBB, 2017: 134). Barınma merkezinin çalışma ve kabul koşulları ile sürekliliğine dair edinilen bilgiler bu hizmet üzerinden İBB'nin sosyal yardım ve hizmete bakışı ve rolü üzerine de bilgiler vermektedir. Hizmet yılın kış aylarında hava sıcaklığına bağlı olarak yürütülmektedir ve temel olarak evsiz kişilerin soğuktan donarak ölmesinin engellenmesini amaçlamaktadır. Ayrıca evsizlerin barınma dışında, yeme-içme, temizlenme gibi temel ihtiyaçları da giderilmektedir. Yine evsizlik ile ilintili olabilecek diğer İBB hizmetleri arasında Tersine Göç ve Yoksul Sevk sayılabilir. Tersine Göç hizmetiyle çeşitli nedenlerle İstanbul'a gelen, ekonomik ve sosyal olarak şehirde tutunamayan ve memleketine gidebilecek kadar maddi imkânı bulunmayan ailelerin eşyaları ile birlikte memleketlerine dönmelerini sağlamaktadır. Bir başka ifadeyle, bu hizmetlerin sonucunda yoksunluk kent sınırları dışına çıkarılmaktadır. Yoksul sevk hizmetiyle, yine çeşitli nedenlerle İstanbul'a gelmiş ama memleketine dönecek maddi imkânı olmayan vatandaşlara otobüs bileti temin edilmesi şeklinde uygulanan bir hizmettir. Verilen hizmetlerin türü ve içeriği göz önüne alındığında akut ve toplumsal duyarlılık dolayısıyla toplumsal talebin arttığı dönemlerde (soğuktan donarak ölme tehlikesi dolayısıyla kış aylarında) minimum hizmet sağlandığı görülmektedir.

Bunun dışında İBB'nin İstanbul Kayışdağı Darülaceze Müdürlüğünde evsizlik riski ile de karşılaşabilecek yaşlı vatandaşlara hizmet verdiği 1000 kişi kapasiteli kurumsal yatılı bakım merkezi mevcuttur. Merkez evsizlere direkt hizmet veren bir kurum olmamakla birlikte, yaşlı evsizliğin önlenmesi açısından kısıtlı da olsa bir alternatif sunmaktadır.

İBB de küreselleşmenin ve küresel kent olmanın sağlamış olduğu avantajlarla, girişimci belediye olarak hem üst tüketici sınıf ve küresel ortaklar lehine çalışmalar yürütmekte, hem de sosyal belediyecilik rolüyle evsizlerin hayatta kalıp, bazı durumlarda da kent dışına çıkarılmasını sağlayan hizmetler sunmaktadır. İBB'nin evsiz hizmetlerinde izlemiş olduğu en kötü durumdaki vatandaşların, en akut problemini minimum standartlarda çözme metodu küresel kent idealinin neo-liberal ideolojik temelleri ile de uyumludur. Konut, rehabilitasyon, meslek edindirme, kurumsal yatılı bakım, istihdam yaratma vb. gibi pek çok alanda hizmet veren İBB'nin, bu alanların hepsi ile ilintili olan evsizlik olgusunu sadece sınırlı süreli barınak hizmeti ile karşılamaya çalışması küresel kent olma iddiasının sosyal politik bir sonucu olarak görülmektedir. Dolayısıyla İBB'nin küresel girişimci kent söylemi ile var olan sosyal belediyecilik anlayışı evsizlik hizmetleri göz önünde bulundurulduğunda birbiri ile çelişir görünmemektedir. İBB'nin kadınlar, çocuklar, yaşlılar alanında yürütmüş olduğu hizmetlerin zengin içeriği ile karşılaştırıldığında (İBB, 2017) yoğun olarak orta yaşlı erkek evsizlere verilen barınak

hizmetinin niteliği, İBB'nin bu popülasyonun hak etmeyen ihtiyaç sahibi olarak pozisyonlandığı izlenimini uyandırmaktadır³³.

Yerel yönetimlerin dar gelirli, muhtaç, kimsesiz, çocuk, yaşlı, kadın alanlarında vermiş oldukları sosyal yardım ve hizmetlerin dayanağı Büyükşehir Belediyesi ve Belediye Kanunudur. 1980 sonrası yapılan yasal düzenlemeler neticesinde ortaya çıkan kaynak ve esneklik imkânı ile beraber, yerel yönetimlerin sorumlulukları da arttırılmıştır. Belediyelere, alt yapı hizmetlerinin dışında sosyal yapı ile ilgili de sorumluluklar verilmiştir. Bununla birlikte ülkede sosyal politikaların geliştirilmesi, yardım ve hizmetlerin sunulması için bir Bakanlık, konut probleminin çözülmesi için de Başbakanlığa bağlı Toplu Konut İdaresi mevcuttur. Bu durumda evsizlere verilen minimal ve kesintili hizmetin dışında başka herhangi bir hizmet bulunmayışından, sadece yerel yönetimler sorumlu tutulamaz. “Evsizlik” olgusu merkezi yönetimin sosyal ve konut politikaları içerisinde yer almamış, bir hizmet kategorisi haline getirilmemiştir. Bunda evsizlerin sayısının düşük olduğu ve sokakta yaşamayı tercih ettikleri ile ilgili şehir efsanelerinin yeri büyüktür. Oysa evsizliğin hem literal anlamda hem de konut yetersizliği anlamında az sayıda vatandaş ilgilendiren bir sorun olduğuna ve bireysel bir tercih sonucu ortaya çıktığına dair bilimsel bir araştırma mevcut değildir. Evsizliğin hem literal hem de konut dışlanması ve yetersizliği anlamında yaygın olabileceğine dair yapısal kanıtlar ise oldukça güçlüdür.

Çalışmanın bu kısmında küresel kent olarak İstanbul ve İstanbul'da evsizliğin yapısal belirleyicileri arasında doğrudan bir neden sonuç ilişkisi kurmak yerine, olası etkiler, dönüşümler ve dönüşümün dinamikleri üzerine bir öngörü geliştirmek amaçlanmıştır. Şüphesiz İstanbul için evsizliği belirleyen ve dönüştüren yapısal dinamikler yukarıda tartıştığımız başlıklardan çok daha fazladır. Bu bölümde sadece uluslararası literatürde evsizliğin yapısal nedenleri olarak öne çıkan başlıkların Türkiye için ne anlam ifade ettiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Evsizliğin İstanbul için yapısal belirleyicileri saha verileri analizinden sonra hem uluslararası literatürdeki yaygın başlıklar, hem de yerel şartlar bağlamında tekrar ele alınacaktır.

Fakat teorik olarak ele alındığında, Türkiye'de yoksulluk ve eşitsizlik verileri, konut-refah politikaları ile merkezi ve yerel yönetimler tarafından sunulan sosyal koruma ve hizmetler evsizlik karşısında koruma ve içerme sağlayacak yapısal şartlara işaret etmemektedir. Aynı zamanda doğal toplumsal destek mekanizmaları ve ailenin refah sağlama rolünün nispeten daha etkili olduğuna dair analizler mevcut olmasına rağmen, bu durum da değişime tabidir. Kentsel dönüşümün mekânsal olarak parçaladığı geleneksel destek ağları, aile, sosyo-demografik yapı ve iş piyasasında yaşanan dönüşümlerle beraber geleneksel destek ağlarında hem kapasite hem de yaygınlık olarak aşağıya doğru bir harekete işaret etmektedir.

Böyle olmasına rağmen, özellikle kamu kurumları ile yapmış olduğumuz görüşmelerde Türkiye'de evsizliğin yaygın bir durum olmadığına dair belirgin bir kanı olduğu görülmüştür. Evsizlik tanımlı sosyal yardım/hizmet ve konut politikalarının olmamasının

³³ Bkz. Bölüm 3: Evsizlik Teorileri kısmı, “Hak Eden-Hak Etmeyen, Liberal Birey” başlığı

temel dayanağı olarak da bu durum öne çıkarılmaktadır. Herhangi bir araştırma ve istatistiksel analize dayanmayan bu algı ve bilgi, sokakta görünen evsiz sayısının az olması ile temellendirilmektedir. Bu çalışma evsizlerin sayısına dair bir öngöründe bulunma iddiasında değildir. Yapılan görüşmelerde evsizlerin sokakta iken kamufle olma biçimleri ve nedenleri ile birlikte, sokak dışında farklı mekânlarda süren evsizlik biçimleri ile ilgili pek çok veri elde edilmiştir. Yani evsizlik sadece sokakta görünenden ibaret olan, marjinal ve az sayıda insanı ilgilendiren bir durum değildir. Ayrıca evsizlik hem birey hem de toplum için bir süreçtir. Ülkenin yoksulluk ve eşitsizlik ile ilgili yapısal dinamikleri ile, sosyal koruma ve içerme ile ilgili sosyo-politik durumu bu süreç içerisinde evsizliğin özellikle kentlerde çok daha fazla yaygınlaşabileceğine dair bir eğilime işaret etmektedir.

BÖLÜM 4: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

4.1. Bir İmkân Olarak Uyarlayıcı Teori

Layder (2015) geliştirdiği “uyarlayıcı teoriyle” (Adaptive Theory) verilerden yola çıkarak bir kuramlaştırma amacı güden ampirik yaklaşımlar ve bir kuramsal ön kabulden hareketle verileri yorumlayan yaklaşımları sentezlemeye çalıştığını belirtir. Çünkü ona göre saf ampirik verilerden hareketle toplumsal olgular zaten anlamlandırılmaz. Toplumsal olgular ile verilerin anlamlandırılması ön kabuller ve olgularla ilgili düşünceler ve kavramlar gerektirir. Dolayısıyla saf verilerden hareketle teori geliştirmek aslında mümkün değildir. Öte yandan olguları katı kuramsal kalıplara göre yorumlamak da onları çarpıtmak anlamına gelebilmektedir. Dolayısıyla Layder uyarlayıcı yaklaşımıyla, eleştirel realistlerin de vurguladığı gibi, araştırma sürecinde ampirik veriler ve kuramsal çerçeve arasında karşılıklı bir ilişki olması gerektiğini söylemektedir. Layder “uyarlayıcı teorisinde” ikinci olarak P. Bourdieu (2016), Giddens (2003) ve Bhaskar (2008) gibi isimlerin de üzerinde durduğu, toplumsal yaşamın aktörlerle ilgili öznel yanlarının makro toplumsal olgularla ilişkili olduğuna ve öznel boyutların daha nesnel ve bilimsel terimlerle açıklanması gerektiğine vurgu yapar. Uyarlayıcı teori her ne kadar pozitivizmi reddetse de sosyal dünyada doğal dünyadakilerle benzerlikler taşıyan olgular olduğunu kabul eder. Sosyal dünyanın bu boyutlarını sadece öznel arası anlam ve etkileşim süreçlerinin boyutları olarak düşünmek yanlıştır. Aksine, bu olgular hem insan davranışlarından ve sosyal etkinliklerinden bağımsız kendine özgü gelişen özelliklere, hem de sosyal etkileşim dünyasıyla yakın ve daimi bir bağa sahiptirler. Uyarlayıcı teorisinin öznelciliği ve nesnelciliği kapsıyor olması, onun sosyal dünyayı hem nesnel hem de öznel yönleriyle ele aldığı anlamına gelir (Layder, 2015: 232-234). Araştırma yöntem ve teknikleri de bu epistemolojik bakış ve konunun imkânları ve gereklilikleri çerçevesinde şekillenmiştir.

Sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıkışından itibaren gündeme gelen yapı-eylem (makro/mikro) ikileminin, evsizliğin sebeplerini anlamaya ve evsizliğe bir çözüm önermeye çalışan akademik çalışmalarda da karşımıza çıktığını ilgili bölümde vurgulamıştık. Evsizliğe dair literatür evsizlik olgusunun ne sadece bireysel sebeplere indirgenebileceğini ne de tamamen yapısal unsurlarla açıklanabileceğini vurgulamaktadır. Bu nedenle sosyal hizmet literatüründe, özellikle ABD ve İngiltere’de niteliksel araştırmaların sayısında ciddi bir artış görülmektedir. Bu artışta niteliksel araştırmanın sosyal hizmetin muhatabı olan insanları daha yakından tanıma imkânı vermesi de etkili olmuştur (Shaw ve Gould, 2001).

Nitel araştırma varsayımlarla ve bireyler veya grupların bir sosyal ya da insan sorununa atfettikleri anlamlara değinen ve araştırma problemlerinin incelenmesini içeren yorumlayıcı/kuramsal çerçevelerin kullanımı ile başlar. Bu problemi araştırmak için, nitel araştırmacılar; araştırmada, çalışmadaki insan ve yerlere duyarlı olan doğal ortamdaki veri koleksiyonlarını ve hem tümevarım hem de tümdengelimli, örüntü ve temalar kuran veri analizlerini içeren nitel bir yaklaşım kullanırlar. Nihai yazılı bir rapor veya sunum; katılımcıların seslerini, araştırmacının derin düşüncelerini, problemin kompleks bir açıklama ve yorumlamasını ve literatüre katkısını veya değişim çağrısını içerir (Creswell, 2016: 44).

Ele alınan konunun bir gereği olarak bu araştırma evsizliğin çok boyutluluğunu, bireysel ve toplumsal yanlarının karmaşık ilişkiselliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu nedenle tezin saha araştırması ayağı niteliksel yöntemlere dayanmakta ve evsizlik olgusunun mikro boyutlarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte tezin üçüncü bölümünde detaylı bir biçimde ele alınan Türkiye'nin evsizlik bağlamında yapısal şartlarına dair ilgili kurumların sağlamış olduğu nicel veriler de saha araştırmasından elde edilen nitel verilerin yorumlanması için kullanılmış, saha araştırmasının mikro bulguları, ekonomi politikaları ve sosyal hizmet uygulamaları gibi makro verilerle ilişkilendirilmiştir. İki farklı epistemolojik geleneği temsil eden pozitivist ve hermenötik yaklaşımların tezde eklektik bir biçimde kullanılması, evsizlik konusunun çok boyutluluğunun, yani bireysel ve toplumsal etkenlerle ilişkili olmasının bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel pozitivism, sosyal dünyanın davranışları doğal dünyanın yasa benzeri, öngörülebilir ve genelleştirilebilir cansız olgularından tamamen farklı olan 'anlam verici insanların etkinlikleri/eylemleri tarafından inşa edildiğini kabul etmezken, hermenötik-hümanist görüş sosyal hayatın anlaşılmasında öznel bakışın önemli olduğunu savunur. Hermenötik bakışa göre sosyolojik araştırma, herhangi bir zamandaki araştırmanın öznesi olan insanların bakış açısından sosyal dünyayı anlamaya çalışmalıdır. Fakat yorumlayıcı anlayışlar da sübjektivizme, dolayısıyla rölativizme saplanıp kalabilmektedir. Bu ise toplumdaki yapıları, sistemleri, egemenlik biçimlerini, kültürel sembolleri, ideolojileri ihmal etmek anlamına gelmektedir. Oysa toplumsal dünya her iki boyutu da içermektedir (Layder, 2015: 232). Evsizlik olgusu da böyle bir niteliği haiz olduğundan tezimizin saha ayağında niteliksel yöntemlerle elde edilen saha araştırması verileri ikincil kaynakların sağladığı istatistiki verilerle ve makro toplumsal olgularla ilişkilendirilmiştir.

4.2. Araştırmanın Deseni ve Veri Toplama Teknikleri

Saha araştırmasının iki farklı ayağı bulunmaktadır. Saha araştırmasının ilk kısmında uzman-önder-halk görüşmeleri gerçekleştirilmiş, İstanbul'da kamuoyu tarafından bilinen evsiz hizmetleri ve yardımları dışında, evsizlere verilen herhangi bir hizmet olup olmadığı saptanmaya çalışılmış, kurumların ve kişilerin evsizliğe ve evsizlere bakış açısı ile ilgili veri toplanması amaçlanmıştır. Önder, uzman ve halk görüşmeleri neticesinde, İstanbul'da evsizlere verilen hizmetler ve hizmetlerin stratejik hedefleri, evsizlere kurumsal bakış açıları, hedeflenen yeni hizmet biçimleri, olası yeni hizmet metotları, evsiz sayısı ve nitelikleri, evsizler hakkında halkın genel bilgi ve tutumları ile ilgili görüşlere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu veriler daha sonra evsizlerin bu hizmetlere bakışı ve algıları ile karşılaştırmalı olarak da analiz edilmiştir. Uzman-önder-halk görüşmelerinde sorun odaklı nitel görüşme tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme ve odak grup görüşmesi teknikleri kullanılmıştır. Görüşme yapılan her bir kurumun görev, sorumluluk ve hedefleri ile görüşme yapılan kişilerin mesleki durum ve evsizlerle olan ilişkilerine bağlı olarak kısmen farklılaşan yarı yapılandırılmış görüşme formları her bir görüşme için ayrı ayrı hazırlanmış ve araştırma tekniğinin aracı olarak kullanılmıştır.

Saha araştırmasının ikinci kısmı ise evsizlerle yürütülmüş, yapı/eylem ilişkiselliğinde evsizliğin nedenselliği ve literal evsizlik sürecinin dinamikleri anlaşılmasına çalışılmıştır.

Evsizlik bu araştırmada bir durum değil, bir srec olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla, evsizlik ve evsizlerle ilgili olarak anlık durumu betimleyen araştırma sonuçları evsizliğe dair pek az ve bazen de yanıltıcı bilgiler ortaya koymaktadır. Bu noktada kesitsel değil boylamsal araştırmalar evsizliğin bir srec olarak anlaşılması için daha uygun görülmektedir. İncelenen konunun zaman içerisindeki değişimini ve farklı sreclerini ele alan ve en az iki kere tekrarlanan araştırmalar boylamsal araştırmalar olarak tanımlanmaktadır (Karasar, 1995). Araştırma amaçlarına ulaşabilmek için boylamsal araştırma yöntemi çok daha uygun olmasına rağmen, araştırma konusu olan evsizlerle boylamsal araştırma yürütebilmek evsizliğin stabil olmayan yapısı gereği pek mümkün görünmemektedir. Bu sebeple bu tez çalışmasında boylamsal araştırmanın avantajlarını sağlayabilecek anlatı biçimindeki nitel görüşme tekniklerinden biyografik görüşme tekniği ile evsizlik süreci anlaşılmaya çalışılmıştır.

Saha araştırmasının evsizlerle yürütülen ikinci kısmında biyografik görüşme ile birlikte sorun odaklı nitel görüşme tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği de kullanılmıştır. Biyografik görüşme bireyin konut ile kurmuş olduğu ilişkinin, sosyo-ekonomik durum, iş piyasası ve refah sisteminin sunmuş oldukları ile ilişkili olarak ele alınabilmesini mümkün kılmıştır. Bu nedenle biyografik görüşme tekniği evsizliğin yapı/eylem ilişkiselliğinde ortaya çıkan nedenselliğini, yarı yapılandırılmış görüşme ise literal evsizlik sürecini kavramak için kullanılmıştır. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırma tekniklerinin aracı olarak kullanılmıştır.

Nitel olarak adlandırılan araştırma geleneğini tanımlayan temel özellikler, epistemolojik açıdan anlamacı/öznelci, ontolojik açıdan ise yorumlayıcı yaklaşımlarla uyumlu olması ve bunlara paralel biçimde, temel eğilim olarak araştırma öznelerinin bakış açılarını, anlam dünyalarını anlamayı amaçlamasıdır (Kuş, 2003; 87). Sosyal hizmet perspektifine sahip olan bu araştırmanın temel amacı da hem uzman-nder-halk görüşmelerinde hem de evsizlerle yapılan görüşmelerde katılımcıların bakış açıları ve anlam dünyalarından yola çıkarak araştırma problemlerinin ele alınmasıdır. Bu şekilde daha gerçekçi ve kapsamlı sosyal politika ve hizmet önerilerinin geliştirilmesi mümkün olabilecek, araştırma konusuna dair yeni problem alanları keşfedilebilecektir.

Nitel araştırmada en sık kullanılan yöntemlerden biri olarak görüşme; insanların perspektiflerini, tecrübelerini, duygularını ve algılarını ortaya koymada kullanılan oldukça güçlü bir yöntemdir (Yıldırım, 1999: 10). Sözel srecleri irdeleyen nitel araştırmada görüşme ağırlıklı bir rol oynar. Bu durumda öznenin kendi kendisini dile getirmesi gerekir. Değişik adlandırmalar altında ifade edilen nitel görüşme teknikleri arasında, sorun merkezli görüşme, anlatı ve gurup görüşmesi yer alır. Sorun merkezli görüşme yarı yapılandırılmış sorguların tüm biçimlerini ifade etmektedir. Araştırıcı sorun üzerinden devam edilmesi ve konuya dönülmesi noktasında titizdir. Görüşme konuları araştırıcı tarafından önceden analiz edilmiştir ve görüşme boyunca hangi evrelerin izleneceği ve nelerden söz edileceği önceden belirli bir cetvele bağlanmıştır. Bu sürecin ana düşüncesi olarak dört husus ön plana çıkar. (1) görüşmeden önce araştırıcı tarafından temel nesnel boyutları saptanmış bir toplumsal sorunun ele alınması anlamında sorun-merkezlidir. (2) Görüşmenin sınırlarının belirli bir olgu etrafında toplanması ve

tamamlanmış bir aracın kullanılmamasından dolayı olgu yönelimlidir (3) Bilimsel sorunların esnek bir analizi, verilerin aşamalı olarak toplanması ve sınanması nedeniyle süreç yönelimlidir. Bir başka önemli boyut olarak da (4) açıklık ifade edilebilir. Yani görüşülen kişilerin herhangi bir şık olmadan kendilerini ifade edebilmeleri mümkündür. Böylece görüşülen kişinin konuyu anlayıp anlamadığı görülebilmekte, görüşülen kişi kendi perspektifini yansıtabilmektedir (Mayring, 2011: 73-74). Bu noktada söyleşi üç temel bölümden oluşur. Sondajlama soruları, çok genel anlamda alt temayla ilgili başlangıç sorularıdır. Konunun o kimse için önemli olup olmadığını ve onun için hangi öznel anlamları taşıdığını gösterir. Kılavuz soruları, görüşme cetvelinde yer alabilecek konunun ilgili göstergeleridir. *Ad hoc* sorular (anlık sorular) Görüşme esnasında her zaman daha önce kılavuz gösterilmemiş yeni durum ve göstergelerle karşılaşılır. Bunlar konu veya söyleşi için değer taşıyorsa, araştırmacı o anda bu *ad hoc* soruları formüle eder (Mayring, 2011: 76).

Nitel veri toplama tekniklerinden anlatı ise daha az standartlaştırılmış bir görüşme türüdür. Görüşme yapılan katılımcının standart sorularla değil tamamıyla özgür bırakılarak açıklamaya yönlendirilir. Ana düşüncesi, belirli bir olayla ilgili öznel anlamlandırmaların serbest anlatılar yoluyla ortaya çıkarılmasıdır. Araştırmacı anlatı süresince müdahalede bulunmamakla birlikte görüşmeye katılan kişi ana hikayeden uzaklaşırsa araştırmacı onun esas anlatı sürecine dönmesine çalışır. Görüşmenin kendisi üç bölüme ayrılır. Her şeyden önce anlatı için bir motivasyon ve hatırlama evresi gelir. Katılımcıya konu aktarılarak başlangıç sorusu sorulur. Bu evrede katılımcıyı konuya dönebilmesi noktasında uyarabilmek için asgari bir güven ilişkisi kurulması esastır. İkinci aşamada anlatı gerçekleştirilir. Araştırmacı hikayenin ana dokusundan sapılmaması noktasında yönlendirici olur. Üçüncü aşamada anlatı bittikten sonra , konu ile ilgili üstü kapalı kalmış noktaları açıklığa kavuşturmak üzere özellikle de anlatan kişinin kastettiği öznel anlamlandırmaları yakalayabilmek için “neden/niçin” soruları sorulur (Mayring, 2011: 78-80).

Birçok düşünce ve tutum güçlü bir şekilde sosyal bağlantılarla ilgili olduğundan ve bunlar da ancak sosyal durumun bizzat içinde ortaya çıkartılabildiğinden bazı durumlarda odak grup görüşmeleri gerekli olabilmektedir. Deneyimler, iyi hazırlanmış grup tartışmasında akılcılaştırma ve psikik kaygıların kırıldığını, ayrıca katılanların yaşamdaki duygu, düşünce ve eylemlerini belirleyen tutumlarını daha rahat ortaya döktüklerini göstermiştir. Bu tür öznel anlamlar, sosyal durumlarda veyahut tartışmalarda ortaya çıkmaktadır. Grup tartışmaları yoluyla araştırmacılar ortak düşünce, görüş, ideoloji gibi konuları daha rahat açıklığa kavuşturur. (Mayring, 2011: 82).

4.3. Örneklem Seçimi

Evsizliği bir süreç olarak değerlendiren elinizdeki çalışmanın temel amaçlarından biri, evsizliğin ortaya çıkış süreçlerini anlamak, bu doğrultuda evsiz bireylerin hikâyelerini ayrıntılarıyla ortaya koymak, bireysel tecrübelerdeki ortaklıkları tespit etmeye çalışırken, farklılıkların da altını çizmektir. Bu amaçlar sınırlı bir örneklem ile çalışmayı gerekli kılmaktadır. Nitel araştırmalar bir örneklemin temsil gücünden çok örneklemin veya küçük örnek olaylar, birimler ya da etkinlikler toplamının toplumsal yaşamı nasıl

aydınlatıldığı üzerine odaklanırlar. Örneklemenin başlıca amacı, anlayışı netleştirebilecek ve derinleştirebilecek olan belirli örnekler, olaylar ya da eylemler toplamaktır. Nitel araştırmacıların kaygısı, araştırmacıların belirli bir bağlamda toplumsal yaşam süreçleri hakkında öğrendiklerini geliştirecek örnek olaylar bulmaktır. Nitel araştırmacılar örnek olayları yoğun biçimde incelemek için seyrek olarak çok büyük örneklem kullanır. Nitel araştırmacılar için incelenecek insanların seçilme biçimini belirleyen, temsil güçlerinden çok araştırma konularıyla ilgileridir. Bu yüzden olasılıklı olmayan ya da rastlantısal olmayan örneklem kullanma eğilimindedirler. Amaca yönelik örneklem, özel durumlar için değerli bir örneklem türüdür. Açıklayıcı araştırmada ya da saha araştırmasında kullanılır. Örnek olayları seçmede bir uzmanın yargısını kullanır ya da kafada belirli bir amaçla örnek olay seçer. Bir araştırmacı ulaşılması güç, özelleşmiş bir nüfusun üyelerini seçmek için amaca yönelik örneklemeyi kullanabilir. Amaca yönelik örneklem için başka bir durum, bir araştırmacı derinlemesine inceleme için belirli bir örnek olay türleri belirlemek istediğinde gerçekleşir. Amaç, türlere dair daha derin bir anlayış kazanmaktır (Neuman, 2013: 320-324).

Amaçlı örneklem monografik, kota ve güdümlü olmak üzere üç alt tipe ayrılır. Monografik örneklemde doğrudan doğruya eldeki bilgilere dayanılarak evrenin herhangi bir alt grubu, evreni temsil edeceği gerekçesiyle örnek olarak alınır. Bu teknikte mantıksal bir yaklaşım söz konusudur. Belirlenen sınırlı örnek nedeniyle alan araştırmasının maliyeti düşürülmektedir. Monografik teknikle herhangi bir toplumsal yapının karakteristik özelliklerini taşıyan dar kapsamlı bir örnek üzerinde alan çalışması yapılır. Doğal olarak bu kadar sınırlı örnekler üzerinde istatistiki hesaplama yapılamaz ve alınan örneğin evreni ne ölçüde temsil ettiği tespit edilemez (Gökçe, 2004: 118).

Bu çalışmada da amacına uygun olarak çalışma evreni hakkındaki bilgilerin eksik oluşu ve evreni oluşturan bireylere ulaşmadaki güçlük nedeniyle amaçlı örneklem tekniklerinden kartopu örneklem ile örneklem seçimine başlanmıştır. Örneklem oluşturma süreci saha araştırması esnasında şekillenmeye devam etmiş ve örneklem sayısı teorik örneklem yöntemine uygun biçimde ortaya çıkan temalar arasındaki ilişkiler ve kategoriler belirginleşene, yani teorik doyuma ulaşılan kadar devam etmiştir (Kümbetoğlu, 2005: 99).

Araştırmanın uzman-önder-halk ile gerçekleştirilen birinci kısmında İstanbul/Beyoğlu bölgesinde evsizlerle teması olabilecek kişi ve kurumların tümüyle görüşme yapılması planlanmıştır. Araştırmacı evsizlere sosyal yardım ve hizmet ile ilintili olabilecek kamu kurumları ve evsizlik alanında çalıştığı bilinen sivil toplum örgütleri ile iletişime geçerek görüşmelere başlamıştır. İlk görüşme yapılan kurum ve kişilerin yönlendirmesi ile ilgili diğer kurum ve kişilere erişim sağlanmıştır. Bununla birlikte araştırmacı kurumlara resmi olarak görüşme başvurusunda bulunmuş ve bazı kurumlardan görüşme talebine olumlu yanıt alamamıştır. O nedenle evsizlerle ilintilendiği bilinen bazı kurumlarla görüşme yapılamamıştır.

Araştırmanın ikinci kısmında ise İstanbul/Beyoğlu bölgesinde literal evsizliği deneyimlemekte olan veya deneyimlemiş 30 katılımcı ile önce biyografi hemen ardından da yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır³⁴.

Araştırmacı için saha araştırmasının organizasyonu ve bulguların analizinde kullanılan kavramlardan;

- “evsizlik”; kalıcı konutu olmaksızın yaşamayı,
- “evsiz”; “evsizlik” durumunu yaşayan kişiyi,
- “literal evsizlik” evsizler için düzenlenmiş olan barınaklarda, sokaklarda yahut terkedilmiş binalar, parklar, karton vb. malzemelerden yapılmış sığınaklarda yaşama durumunu (Toro ve Janisse, 2004: 244),
- “literal evsiz”; “literal evsizlik” durumunu yaşayan kişiyi,
- “gizli evsizlik” kültürel olarak standart bir eve sahip olunmadan, akraba, arkadaş yanı vb, veya yaşamak için yeterli ve uygun olmayan yerlerde yaşama; evsizlik durumunun sokaklarda görünür olmaması ve evsizlik istatistiklerine yansımama durumunu (Erickson, 2004: 204),
- “gizli evsiz”; “gizli evsizlik” durumunu yaşayan kişiyi,
- “uygunsuz konut evsizliği”; ETHOS³⁵ kategorisine göre yaşamak için yetersiz ve uygunsuz olan konutlarda yaşamayı,
- “güvensiz konut evsizliği”; ETHOS³⁶ kategorisine göre yaşamak için güvenli olmayan konutlarda yaşamayı,
- “araftaki evsiz³⁷” ise özellikle sokak kültürü açısından genel görüşmeci profilinden ayrılan 8 eski sokak çocuğunun oluşturmuş olduğu alt gurubu ifade etmek için kullanılmıştır.

4.4. Verilerin Analizi

Araştırma amaçlarına uygun olarak elde edilen bulguların analizinde nitel analiz yöntemlerinden öncelikli ve yoğunluklu olarak anlatı analizi ve fenomenolojik-yorumcu analiz kullanılmıştır. Ayrıca söylem analizinden de yararlanılmıştır.

Çok sayıda uygulama biçimi bulunan anlatı analizi, çeşitli analitik süreçleri kullanmakta ve birbirinden farklı sosyal ve beşeri disiplinlere dayanmaktadır. Anlatı bir hastalığın tahkiye edildiği bir fenomen olabileceği gibi, yaşam öykülerinin analiz sürecini konu alan bir araştırma yöntemi olarak da ele alınabilmektedir. Bu yaklaşımın uygulanması bir veya birden fazla bireyin deneyimlerini araştırmayı, bu bireylerin yaşam öykülerini bir araya getirerek veri toplamayı, kişisel deneyimleri rapor etmeyi ve bu deneyimlerin içerdiği anlamları kronolojik olarak sıralamayı içermektedir. Anlatı hikâyelerinin analizinde kullanılan üç yaklaşım vardır. Bunlar, araştırmacının katılımcılar tarafından anlatılan temaları belirlediği tematik analiz, anlamın söyleme kaydığı ve hikâyenin konuşma

³⁴ Amaçlı örnekleme erişimin nasıl sağlandığına “Saha Araştırmasının Organizasyonu ve Araştırma Süreci” başlığı altında detaylı olarak yer verilmiştir.

³⁵ Bkz. s. 15, Tablo 1: Avrupa İçin Evsizlik ve Konut Dışlanması Tipolojisi (ETHOS)

³⁶ Bkz. s. 15, Tablo 1: Avrupa İçin Evsizlik ve Konut Dışlanması Tipolojisi (ETHOS)

³⁷ Eski sokak çocuğu olan 8 evsiz içerisinde yer alan bir katılımcının anlatısından ilham alınmıştır.

sırasındaki komik terimlere, trajedi, hiciv, romantizm ve diğer başka ögelere odaklandığı yapısal analiz ve odak noktasının hikâyenin nasıl oluşturulduğuna (yani araştırmacı ve katılımcı arasında etkileşimli bir şekilde) ve nasıl icra edildiğine doğru yönelen diyalogik/performans analizidir. Bir anlatı araştırması bir veya birkaç kişinin deneyimlerine ilişkin hikayeleri rapor ederken, fenomenolojik çalışma birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamını tanımlar (Creswell, 2016: 70-80).

Fenomenolojik çözümleme tekniği, belirli olgu alanlarının zengin bir betimlemesini değil, tikel olguların çözümlenmesini tercih eder. Materyalin toplanması bu tanımlamayla ilişkilendirilir. Araştırmacı, her şeyden önce toplanan materyali dikkate alarak bütünle ilgili bir genel anlama ulaşmalıdır. Materyalle ilgili edinilen bu genel kanı sıradaki basamaklar için çok önemlidir; çünkü prosedür çok fazla formelleştirme yerine tekil olaylar bazında içeriklere dayandırılacaktır. İkinci evre, incelenen fenomenin anlam birimlerini kurmadır. Daha sonra fenomene bağlı olarak anlam birimlerini yorumlamak gelir (Mayring, 2011: 111-112).

Fenomenolojistler bir fenomeni deneyimleyen bütün katılımcıların ortak özelliklerinin tanımlanmasına da odaklanırlar. Fenomenolojinin temel amacı bir fenomenle ilgili bireysel deneyimleri evrensel nitelikteki bir açıklamaya indirgemektir. Bu amaçla nitel araştırmacılar fenomeni tanımlar. Araştırmacı fenomenle ilgili deneyime sahip olan kişilerden veri toplar ve bütün bireylerin deneyimlerinin özünü tanımlayan bütüncül bir betimleme yapar. Bu betimleme onların neyi, nasıl tecrübe ettiklerini ortaya koyar. Fenomenolojik yaklaşım bireylerin yaşanmış deneyimlerini ve fenomenle ilgili nasıl hem öznel hem nesnel deneyimlere sahip olduklarını (yani bireysel-toplumsal yönleri) açıklar. Fenomenolojik yaklaşımın amacı da incelenen fenomenin hem öznel hem nesnel boyutlarını ortaya çıkarmaktır. Fenomenolojik araştırma başta mülakatlar olmak üzere, gözlem ve diğer dokümanları da kullanır. Fenomenolojik araştırmada araştırmacı elde ettiği bilgiyi önemli ifade ve alıntılara indirger ve bunları temalar altında birleştirerek veriyi analiz eder. Sonraki aşamada ise, araştırmacı kişilerin deneyimlerinin dokusal betimlemesini (katılımcıların neyi deneyimledikleri) yapısal betimlemesini (koşul, durum ve içerik açısından nasıl deneyimledikleri) ve deneyime ilişkin gelen bir öze ulaşmak için de dokusal ve yapısal betimlemelerin birleştirdikleri bir yapı oluşturur (Creswell, 2016: 70-80). Fenomenolojik kuramsal yaklaşımı benimseyen bir araştırmacı elde ettiği veri setini genellikle kodlara dönüştürerek analiz etme ve yorumlama yolunu tercih eder (Berg, 2011: 238-239).

Bir başka ifadeyle nitel araştırmada veri analizi verilerin hazırlanmasını ve organizasyonu, sonra verileri kodlamayı ve kodların bir araya getirilmesiyle temalara indirgemeyi ve son olarak veriyi şekiller, tablolar veya bir tartışma halinde sunmayı içermektedir. Kodları veya kategorileri oluşturmak nitel veri analizinin merkezini temsil etmektedir. Burada araştırmacılar ayrıntılı tanımlamalar oluşturmakta, temalar veya boyutlar geliştirmekte, kendi görüşlerinin ya da literatürdeki farklı bakış açılarının ışığında bir yorum sağlamaktadırlar. Kodlama süreci metin veya görsel verileri küçük bilgi kategorileri içine toplamayı, bir çalışmada kullanılan farklı veri tabanlarından gelen

kod için kanıt aramayı ve sonra da koda bir etiket vermeyi içermektedir. Veri tabanı büyüklüğü ne olursa olsun, genel olarak 25-30 bilgi kategorisinden daha fazlası geliştirilmemekte, en sonunda da anlatıyı yazmak için kullanılacak beş ya da altı tema oluşturulmaktadır. Nitel araştırmada temalar (kategoriler olarak da adlandırılmaktadır) ortak bir fikir oluşturmak için bir araya getirilmiş birkaç koddan oluşan geniş bilgi birimleridir. Nitel araştırmalarda yorumlama, kodların ve temaların ötesinde verilerin daha geniş anlamlarına yönelik soyutlama içermektedir. Yorumlama kodların geliştirilmesiyle başlayan, kodlardan temaların oluşturulduğu ve sonra temaların verileri mantıklı hale getirmek için soyutlamanın daha büyük birimleri halinde düzenlendiği bir süreçtir (Creswell, 2016: 180-187). Araştırmada da görüşmelerle elde edilen bulgular kodlama ve yorumlama teknikleri ile analiz edilmiş ve İstanbul'un yapısal durumu ile ilgili, çalışmanın üçüncü bölümünde detaylandırılan ikincil nicel veriler ve makro toplumsal olgularla ilişkilendirilmiştir.

Araştırmanın birinci kısmında uzman-önder-halk ile gerçekleştirilen 32 yarı yapılandırılmış ve 2 odak grup görüşmesinden ikisi katılımcıların talebi üzerine ses kayıt cihazı kullanılmadan not alma tekniği ile kayda alınmış, diğer görüşmelerde kayıt cihazı kullanılmıştır. Yapılan görüşmelerden elde edilen 2212 dakikalık ses kaydı araştırmacı tarafından çözümlenerek yazılı hale getirilmiştir. Bu görüşmelerde öncelikle, İstanbul'da kamuoyu tarafından bilinen evsiz hizmetleri ve yardımları dışında, evsizlere verilen her hangi bir hizmet olup olmadığı saptanmaya çalışılmış, kurumların ve kişilerin evsizliğe ve evsizlere bakış açısı ile ilgili veri toplanması amaçlanmıştır. Bu görüşmelerden elde edilen veriler ayrıca evsizlerle ilgili olarak yapılacak saha çalışmasının organizasyonunda ve dizaynında da araçsal olarak kullanılmıştır. Görüşmelerden elde edilen bulgular fenomenolojik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Ayrıca dilin sosyal yaşamın önemli bir bileşeni olarak sosyal yaşamın diğer bileşenleri ile diyalektik bir ilişki içerisinde olduğu varsayımlarına dayanarak yazılı metinlerin dilbilimsel analize tabi tutulduğu (Özdemir M. , 2010: 337) söylem analizi yönteminden de özellikle "ötekileştirme ve damgalama" ile ilgili bulguların analizinde faydalanılmıştır. Kodlar ve temalar oluşturularak elde edilen bulgular açıklanmış, ilişkilendirilmiş ve anlamlandırılmıştır.

Araştırmanın ikinci kısmında ise evsizlerle yapılan 30 biyografik görüşme ve yarı yapılandırılmış görüşmede toplam 4615 dakikalık ses kaydı tutulmuştur. Sesli ortamdaki yazılı ortama yapılan çözümlenmeler araştırmacı tarafından yapılmıştır. Öncelikli olarak 30 katılımcı ile gerçekleştirilen biyografik görüşme dokümanları anlatı analizinden faydalanılarak özetle betimlenmiş ve kronolojik olarak yerleştirme yapılmıştır. Ardından biyografilerin dönüm noktaları ve bu noktalarla ilgili bağlamsal çerçeveler nedensellik ilgisine odaklanılarak çalışmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme ile elde edilen veriler de fenomenolojik analiz tekniği ile analiz edilmiş, kodlar ve temalar ise literal evsizlik sürecinde gündelik yaşamın işleyişine göre biçimlendirilmiştir.

4.5. Saha Araştırmasının Organizasyonu ve Araştırma Süreci

Saha araştırmasının evsizlerle ve uzman-önder-halk ile yapılan iki farklı uygulama ayağının eş zamanlı olarak değil, birbiri ardına yapılmasına ve uzman-önder-halk görüşmelerinden elde edilen bulguların evsizlerle yapılacak saha uygulamasının dizaynı

için kullanılmasına karar verilmiştir. Saha uygulamasının tamamı Nisan 2016-Nisan 2017 tarihleri arasında, evsizlerle yapılan görüşmeler Şubat-Mart-Nisan 2017’da gerçekleştirilmiştir.

Uygulamanın birinci kısmını oluşturan uzman-önder-halk görüşmelerinde öncelikli olarak araştırmanın evreni olan Beyoğlu bölgesinde evsizlerle ilgili olabilecek kurumların tümüne erişilmesi planlanmıştır. Yapılan ilk uzman ve kurum görüşmeleri araştırmanın bu kısmı ile ilgili olarak görüşülecek kişi ve kurumların netleşmesinde yönlendirici olmuştur. Görüşme yapılacak kurumlar etik kurul raporu talep etmedikleri gibi, Umut Çocukları Derneği hariç bilgilendirme ve onay formu imzalamayı da kabul etmemişlerdir.

Merkezi ve yerel yönetimlerin evsizlikle ilintili olabilecek kurumlarını temsilen;

- İstanbul Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Müdürü,
- İBB Genel Sekreter Yardımcısı,
- İBB Zabıta Daire Başkanı,
- İBB Avrupa Yakası Dilenci Müdahale Zabıta Amiri,
- İBB Darülaceze Müdürü,
- Beyoğlu Kaymakamı,
- Beyoğlu Sosyal Hizmet Merkezi Müdürü,
- Beyoğlu Toplum Sağlığı Merkezi Müdürü,
- Beyoğlu Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Müdürü,
- Beyoğlu İlçe Emniyet Müdürü,
- Beyoğlu Belediyesi Sosyal İşler Müdürü,
- Beyoğlu Belediyesi Sosyal İşler Şefi,
- Beyoğlu Mahalle Muhtarları Başkanı,
- Taksim Verem Savaş Dispanseri Müdürü ile yarı yapılandırılmış görüşme,
- Ağa Camii İmam ve Müezzinleri ile odak grup görüşmesi yapılmıştır.

İstanbul ili içerisinde evsizlerle ilişkili olan sivil toplum örgütlerinden

- Aşhane oluşumu kurucusu Ma.K.,
- Aşhane oluşumu gönüllüsü Mu.K.,
- Şefkat-Der sorumlusu olarak çalışan M.T.,
- Şefkat-Der sorumlusu H.Ö.,
- Umut Çocukları Derneği Başkanı F.Ş.,
- Umut Çocukları Derneği gönüllüsü U.E.,
- Çorbada Tuzun Olsun Derneği Başkanı A.T.,
- Derviş Baba Derneği Kurucusu A.D.,
- Erdemliler Dayanışması Dernek Başkanı E.A.,
- Hasan Paşa Camii İmamı L.U. ile sivil oluşumlarını temsilen görüşülmüştür.

Ayrıca evsizler ile ilgili olarak farklı kurumlar bünyesinde saha personeli olarak çalışan Y.C., U.T. ve S.P ile uzman görüşmesi, Beyoğlu SYDV saha ekibi ile de odak grup görüşmesi yapılmıştır. Evsizlerin Beyoğlu/Kasımpaşa bölgesinde yoğun olarak kullandıkları Y. Otel ve A. Otel Katiplerinin yanı sıra aynı bölgede görüşme yapılan kafeteryalarda çalışan K.S., M.T. ve R.F. ile de yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır.

Saha araştırmasının birinci kısmında yapılan önder-kurum-uzman görüşmelerinden elde edilen veriler Beyoğlu bölgesinde evsizlere erişim sağlanması için kullanılmıştır. Bu görüşmelerde evsizlerin yoğunluklu olarak bulundukları bölgeler ve dönem dönem kullanmış oldukları oteller öğrenilmiştir. Üç hafta devam eden gözlem sürecince, evsizlerin günlük hayat rutinleri, 2-3 dakikalık selamlaşma ve hal-hatır sorma şeklinde geliştirilen diyaloglarla dışarıdan biri ile iletişim kurma istekleri, görüşmeyi kabul edip-etmeme eğilimleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu süre içerisinde evsizlerle nasıl iletişime geçileceği, görüşmelerin nerede yapılacağı ile ilgili olarak da planlamalar yapılmıştır. Üç haftanın sonunda vakit geçirilen bölgelerde aşinalık sağlanan evsizlere araştırmacı kendisini daha detaylı bir biçimde tanıtmış, çalışmanın amacı ve içeriği ile ilgili paylaşımda bulunarak görüşme talebinde bulunmuştur. Teklifte bulunulan yedi kişiden sadece iki tanesi görüşme yapmayı kabul etmiş, detaylı bir biçimde biyografilerin anlatılması talep edildiğinde ise görüşme yapmaktan vazgeçmişlerdir. Araştırmacı bu süreçte, güven ilişkisi kurmak, gıda ve sigara gibi katılımcıların öncelikli ihtiyaçlarını giderebilmek ve bir miktar konfor sağlayabilmenin sağlıklı bir görüşme yapabilmek için gerekli olduğunu anlamıştır. Sokakta yapılan görüşme talepleri olumlu karşılanmayınca araştırmacı evsizlere hizmet veren barınaklar ve oteller üzerinden evsizlere ulaşmaya çalışmıştır. Öncelikle Beyoğlu ilçesi Kasımpaşa semtinde bulunan ve bölgenin en ucuz ve eski oteli olması ile bilinen Y. Otel ve İBB'nin anlaşmalı oteli olan A. Otel sahipleri ve katipleri ile görüşülmüş, otel resepsiyonunda iki gün vakit geçirilmiştir. Görüşme yapılan tarihlerde bu otellerde kalan 1'i kadın 17 kişi otel katiplerinin ve görüşme yapılan evsizlerin de yönlendirmesi ile görüşme yapmayı kabul etmiş, görüşmeler otellere yürüme mesafesinde bulunan bir kafeteryada gerçekleştirilmiştir. Beyoğlu bölgesinde erkek evsizlere barınak hizmeti sunan Şefkat-Der üzerinden biri kadın olmak üzere iki evsiz ile iletişime geçilmiş, görüşmeler yine araştırmacının önceden belirlemiş olduğu bir kafeteryada gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan 8 kişi ise, Umut Çocukları Derneğinde kalan ve 18 yaşından sonra da evsizlik ve sokak deneyimi Beyoğlu bölgesinde devam eden gözlemler esnasında rastlanmış, görüşme teklifi olumlu karşılanınca bir kafeteryada görüşme yapılmıştır. Bu 3 kişinin 2'si kadındır ve literatürde *bag ladies* olarak tabir edilen evsiz kadın tipine uygun bir görüntü sunmaları dolayısıyla evsiz oldukları düşünülerek görüşme talebinde bulunulmuştur. Yapılan 26 görüşme tek seferde gerçekleştirilmiş, 4 görüşme ise iki seferde tamamlanmıştır.

Bulguların analizine başlamadan önce sadece çalışılan örneklemin daha iyi tanınması için bazı sosyo-demografik verilere yer verilmesi gerekli görülmüştür. Fakat bu verileri sunmakla, verilerin evsiz popülasyona genellenmesi gibi nitel çalışmanın ve örneklem seçiminin amacını aşan bir amaç güdülmemiştir.

Görüşülen 30 katılımcıdan 4'ü kadın, 26'sı erkektir. Evsiz kadınlara erişim sağlamak erkeklere erişim sağlamaktan daha zor olmuştur. Sokakta veya evsizlerin yoğun olarak kullanmış oldukları otellerde kalan kadın evsizler görüşme talebini olumlu karşılamamışlardır. Katılımcı kadınlardan birine Şefkat-Der aracılığıyla, üçüne de katılımlı gözlem esnasında kurulan ilişkiler üzerinden erişim sağlanmıştır.

Katılımcıların yaş ortalaması 48'dir. En küçük katılımcı 22, en büyük katılımcı ise 81 yaşındadır. 65 yaş üstü 5 katılımcı ile görüşülmüştür. Umut Çocukları Derneğinde kalan, yani eski sokak çocuğu olup, yetişkinlik döneminde de sokakta yaşamaya devam etmiş, aktüel olarak da Umut Çocukları Derneği'nin barınağında kalan "araftaki evsiz" olarak tabir ettiğimiz 8 kişinin yaş ortalaması 32, geri kalan 22 katılımcının ise yaş ortalaması 55'tir.

Katılımcıların 10'u Marmara Bölgesinde, Marmara Bölgesinde doğanların 9'u ise İstanbul'da doğmuştur. 6 kişi Karadeniz, 6 kişi Akdeniz, 3 kişi Doğu Anadolu, 3 kişi İç Anadolu, 1 kişi Güney Doğu Anadolu ve 1 kişi de Ege Bölgesinde doğmuş olmakla birlikte katılımcıların çoğunluğu iş bulmak gibi ekonomik sebepler nedeniyle, yalnız veya ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etmişlerdir.

Katılımcılardan 23'ü İstanbul'da evsiz kalmıştır. Katılımcıların ne kadar süre evsiz oldukları kast edilen evsizlik biçimlerine ve evsizlerin evsizlik algılarına göre farklılaşmaktadır. 6 yıldır literal evsiz olduğunu ifade eden bir katılımcının, aslında 37 yıldır evsizliğin güvensiz ve uygunsuz biçimleri arasında gidip geldiği (otel, bekar odası, sokak) ve 9 yıldır literal evsiz olmasına rağmen, kalma durumunda bir değişiklik olmadığı halde çalışma ile ilişkisinin kesilmiş olduğu son 6 yıldır kendisini evsiz olarak değerlendirdiği görülmüştür. Ne kadar süredir evsizsiniz sorusunun cevabı bu nedenle anlamını yitirmiştir. Yaşam hikayeleri evsizliğin bir durum olmadığı, evsizliğin farklı biçimleri arasındaki giriş-çıkışlarla bir süreç olduğunu açık bir biçimde ortaya koymuştur.

30 katılımcının 14'ü bekar, 3'ü evli (2'si uzun süredir eşinden ayrı yaşıyor, 1'i boşanma sürecinde), 8'i eşini kaybetmiş ve 5'i eşi vefat etmiş duldur. Sokak çocuğu geçmişi olan 8 katılımcının ise 7'si bekardır. Bu durum yaş örneğinde olduğu gibi örneklemin medeni durum dağılımını etkilediği için ayrıca vurgulanma gereği duyulmuştur.

Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde ise 4 kişinin okur-yazar olmadığı, 2 kişinin örgün eğitime devam etmemekle birlikte okur-yazar olduğu, 12 kişinin ilkokul, 4 kişinin ortaokul, 6 kişinin lise, 1 kişinin ön lisans, 1 kişinin ise lisans mezunu olduğu görülmüştür.

Tablo 7. Araştırmaya Katılan Evsizlerin Sosyo-Demografik Durumu ve Metin İçi Kısaltma Tablosu

KOD	CİNSİYET	YAŞ	MEMLEKET	MEDENİ DURUM	EĞİTİM DURUMU	METİN İÇİ KISALTMA
E.1	Erkek	60	Erzincan	Dul / Vefat	İlkokul	(E.1, Erkek, 60)
E.2	Kadın	72	İstanbul	Dul / Vefat	Okur-yazar değil	(E.2, Kadın, 72)
E.3	Erkek	52	Çorum	Evli / Ayrı yaşıyor	İlkokul	(E.3, Erkek, 52)
E.4	Erkek	46	Giresun	Dul / Boşanma	İlkokul	(E.4, Erkek, 46)
E.5	Erkek	49	Ardahan	Evli / Boşanma Sürecinde	Ortaokul	(E.5, Erkek, 49)
E.6	Erkek	71	Hatay	Dul / Boşanma	İlkokul	(E.6, Erkek, 71)
E.7	Erkek	36	Ağrı	Bekar	İlkokul	(E.7, Erkek, 36)
E.8	Erkek	50	İstanbul	Dul / Vefat	Lise	(E.8, Erkek, 50)
E.9	Erkek	38	Düzce	Bekar	Lise	(E.9, Erkek, 38)
E.10	Erkek	59	Giresun	Dul / Vefat	Okur-yazar değil	(E.10, Erkek, 59)
E.11	Kadın	59	Adana	Bekar	Okur-yazar	(E.11, Kadın, 59)
E.12	Erkek	81	Giresun	Dul / Boşanma	Okur-yazar	(E.12, Erkek, 81)
E.13	Erkek	48	Adana	Bekar	Okur-yazar değil	(E.13, Erkek, 48)
E.14	Erkek	50	İstanbul	Dul / Boşanma	İlkokul	(E.14, Erkek, 50)
E.15	Erkek	76	Sivas	Bekar	İlkokul	(E.15, Erkek, 76)
E.16	Erkek	56	İstanbul	Evli / Ayrı yaşıyor	İlkokul	(E.16, Erkek, 56)
E.17	Erkek	42	İstanbul	Dul / Boşanma	İlkokul	(E.17, Erkek, 42)
E.18	Erkek	46	Mersin	Bekar	Lise	(E.18, Erkek, 46)
E.19	Erkek	39	İstanbul	Bekar	Lisans	(E.19, Erkek, 39)
E.20 (A.E.) ³⁸	Erkek	36	Denizli	Dul / Boşanma	Ortaokul	(E.20, Erkek, 36)
E.21 (A.E.)	Erkek	28	Kahramanmaraş	Bekar	Ön Lisans	(E.21, Erkek, 28)
E.22 (A.E.)	Erkek	29	Trabzon	Bekar	Ortaokul	(E.22, Erkek, 29)
E.23 (A.E.)	Erkek	32	Rize	Bekar	İlkokul	(E.23, Erkek, 32)
E.24 (A.E.)	Erkek	37	İstanbul	Bekar	İlkokul	(E.24, Erkek, 37)
E.25 (A.E.)	Erkek	34	Mardin	Bekar	İlkokul	(E.25, Erkek, 34)
E.26 (A.E.)	Erkek	31	Yozgat	Bekar	Lise	(E.26, Erkek, 31)
E.27 (A.E.)	Erkek	22	İstanbul	Bekar	Ortaokul	(E.27, Erkek, 22)
E.28	Kadın	65	İstanbul	Dul / Boşanma	Lise	(E.28, Kadın, 65)
E.29	Erkek	60	Ankara	Dul / Vefat	Lise	(E.29, Erkek, 60)
E.30	Kadın	40	Hatay	Dul / Boşanma	Okur-yazar değil	(E.30, Kadın, 40)

³⁸ “Araftaki evsiz”

BÖLÜM 5: BULGULARININ ANALİZİ

5.1. Uzman-Önder-Halk Görüşmelerinin Analizi

Evsizler Türkiye’de yerel yönetimler ve merkezi yönetim tarafından hedeflenmiş bir hizmet kategorisi değildir. Bu yüzden de Türkiye’de sosyal yardım ve hizmetlerden sorumlu Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın evsizlere yönelik bir sosyal politikası yoktur. Bununla birlikte özellikle kış aylarında evsizlere barınma hizmeti verebilecek barınakların temin ve tesisi ile ilgili olarak dönem dönem bakanlık genelgeleri yayınlanmıştır. Evsizlere verilen çok sınırlı hizmetler de genellikle büyükşehir belediyeleri tarafından kış aylarında verilen barınak hizmetidir. En ilginç olanı ise köklü bir hayırseverlik geleneği olan Türkiye’de evsizlerin hayırseverlik ve sivil toplum faaliyetlerine de yeterince konu olmamasıdır.

Bu durum, sivil toplum kuruluşları ve evsizlik olgusuyla ilgili olması beklenen kamu kurumları ile de görüşülmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu görüşmelerde öncelikle, İstanbul’da kamuoyu tarafından bilinen evsiz hizmetleri ve yardımları dışında, evsizlere verilen herhangi bir hizmet olup olmadığı saptanmaya çalışılmış, kurumların ve kişilerin evsizliğe ve evsizlere bakış açısı ile ilgili veri toplanması amaçlanmıştır. Araştırmanın bu bölümünden elde edilen bulgular, 6 tema altında yer alan 14 kategori üzerinden analiz edilmiştir.

5.1.1. Evsizlere verilen hizmetler

Yukarıda da değinildiği gibi Türkiye’de sosyal yardım ve hizmetlerden sorumlu olan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının doğrudan evsizleri hedefleyen bir hizmeti, evsizlikle ilgili anayasal ve yasal düzlemde her hangi bir düzenlemesi bulunmamaktadır. 2003 yılında dönemin İç İşleri Bakanı tarafından yayınlanan sosyal hizmetlerle ilgili genelgede, “her ilde ilk etapta bir kez olmak üzere, gecelik veya belli bir dönem için barınacak yeri olmayan vatandaşların başvurabileceği sığınma evleri ya da merkezlerinin kurulması amacıyla mülki ve mahalli idareler ile sivil toplum kuruluşlarının işbirliğinin sağlanması” (T.C. İç İşleri Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, 2003) ile ilgili bir niyet yer almaktadır. Daha sonraki dönemlerde doğrudan evsizleri hedef alan iki farklı Bakanlık genelgesi daha kamuoyu ile paylaşılmıştır. 2013 yılında yayınlanan genelgede İl SYDV’larına “ağır kış şartları devam ederken” evsiz kişilerin otel, misafirhane gibi farklı alternatif yöntemlerle barındırılması, gıda, giyim, temizlik ve sağlık gibi ihtiyaçların giderilmesine yönelik talimatlar yer almaktadır (Anadolu Ajansı, 2013). Yine 2017 yılında yayınlanan genelge de benzer biçimde “soğuk kış günlerinde sokakta yaşayan” evsizlerin kamu misafirhanelerine, mümkün değilse otel veya pansiyonlara yerleştirilmesi, gıda, giyim, sağlık ve temizlik ihtiyaçlarının giderilmesi ile ilgili talimatları içermektedir (Anadolu Ajansı, 2017).

2003 yılında yayınlanan genelge yıl boyu hizmet verecek barınak hizmetlerinin farklı kurumların iş birliği ile kurulmasını hedeflerken, daha sonra yayınlanan genelgelerde sadece kış aylarını ve temel ihtiyaçların giderilmesini hedefleyen bir hizmet anlayışı öne çıkmıştır. Bu genelgeler çerçevesinde bakanlığın evsizlik durumunu kendi sorumluluğu kapsamında bir problem olarak ele almadığı, sadece kış aylarında donarak ölümlerin

önüne geçip, evsizlerin hayatta kalmalarını sağlayarak minimum hizmet anlayışı ile hareket ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte bakanlığın kadın, çocuk, yaşlı gibi farklı savunmasızlıklara sahip olup, aynı zamanda evsiz olan bireyler için kurumsal yatılı bakım ve barınma hizmetleri mevcuttur. Bu hizmetler ve bakanlık genelgeleri göz önünde bulundurulduğunda, özellikle 18-60 yaş arası erkek evsizliği şu durumda ne bir refah ne de bir konut problemi olarak değerlendirilmiş, sadece bireyin ve sivil toplum sorumluluğuna bırakılmıştır. Türkiye'nin en fazla bilinen ve yardım ağı geniş olan sivil toplum örgütlerinin resmi internet sitelerinde ise evsizlik alanında faaliyet gösterdiklerine dair bir veriye rastlanmamıştır. Evsizlerle yapılan görüşmelerde de evsizler alanında çalıştığı bilinen, küçük ve yerel ölçekli ⁶³⁹ sivil toplum örgütlenmesi dışında herhangi bir sivil yapıdan destek aldıklarına dair bir bilgiye ulaşılmamıştır. Özellikle 18-60 yaş arası evsizler olmak üzere genel olarak evsiz nüfusun sivil toplumun yardım faaliyetlerinin dışında kalması, evsizler hakkındaki “ayyaş, alkolik, şarapçı, bağımlı, evsizliği tercih eden, suçlu, tembel gibi kalıp yargılar ve bu yargıların sonucunda ortaya çıkan yardımı hak eden/hak etmeyen liberal birey, makbul/makbul olmayan vatandaş ayrımlarıyla ile ilgilidir. Yapılan uzman-önder-halk görüşmelerinde kullanılan ifadeler evsizler hakkındaki kurumsal görüşlerin yanı sıra yaygın olan kalıp yargılar hakkında da çok fazla şey söylemektedir. Saha analizinin ilerleyen bölümlerinde “Ötekileştirme ve Damgalama” başlığı altında bu kalıp yargılara daha detaylı bir biçimde yer verilecektir.

İstanbul ili içerisinde evsizlere yönelik olarak verilen hizmetlerle ilgili genel bir tarama yapıldığında, “evsizlik” kavramının kullanıldığı tek bir hizmet ile karşılaşılmaktadır; bu da İBB tarafından kış aylarında, AKOM'un soğuk hava alarmı vermesi ile başlayan ve bahar aylarında havaların ısınması ile son bulan barınak hizmetidir. Farklı kamu kurumları ve sivil toplum örgütlerinde yapılan uzman ve önder görüşmelerinde ise evsizlik başlığı altında olmasa bile, farklı biçimlerde evsizler ve evsizlik ile ilintili hizmetler ve yardımlar verildiği görülmüştür. Bu hizmetlerin neler olduğu, evsizlikle ilgili nasıl bir hedefle yürütüldüğü, evsizlerin gündelik yaşamında ve evsizlikten çıkma sürecinde nasıl bir yere oturduğu özellikle sosyal hizmet ihtiyacının artmakla birlikte, sosyal hizmete ayrılan kaynakların küresel baskılar karşısında aşındığı bir dönemde çok daha fazla önem kazanmaktadır.

5.1.1.1. Barınma ve bakım hizmetleri

İstanbul'da evsiz kadınlar, sokakta yaşamak zorunda kalan çocuklar, kimsesiz ve yardıma muhtaç yaşlılar, engelli vatandaşlar için ASPB'ye bağlı kadın sığınma evleri, huzurevleri, çocuk destek merkezleri, engelli bakım merkezleri, Darülaceze Genel Müdürlüğü; İBB'ye bağlı İstanbul Darülaceze Müdürlüğü ve özellikle engellilere yatılı bakım hizmeti veren çok sayıda özel işletme mevcuttur⁴⁰. Bu hizmetler içerisinde hedef kitlesi öncelikli olarak evsizler olan Darülaceze Genel Müdürlüğü 1896 yılında “İstanbul'daki dilencileri, sokaklarda başıboş gezen kimsesiz çocukları, cami avlusunda yatan kimsesiz muhtaçları

³⁹ Erdemliler Dayanışması, Şefkat-der, Çorbada Tuzun Olsun Derneği, Aşhane yapılanması, Hayata Sarıl Lokantası, Umut Çocukları Derneği, Derviş Baba

⁴⁰ Engelli bireylere yönelik olarak yatılı kurumsal bakım hizmeti veren özel işletmelerden devlet satın alma yoluyla hizmet satın alır. Bunun için ödenecek ücretler 2828 sayılı kanunun ek 7. maddesine göre ödenir.

bir araya toplayıp ıslah ederek sanat sahibi yapmak, kimsesizlerin son ömürlerini huzur içinde yaşamalarını sağlamak maksadıyla kurulmuştur (T.C. Darülaceze Başkanlığı, 2015). Benzer biçimde İBB bünyesinde faaliyet gösteren İstanbul Darülaceze Müdürlüğü de bakıma muhtaç yaşlı, engelli, genç ve çocuklarla birlikte, sokakta yaşayan veya yaşama riski altında olan gençlerle, evsiz kimseleri hedef hizmet gurubu içerisinde tanımlamaktadır (İBB İstanbul Darülaceze Müdürlüğü). Diğer hizmet merkezlerinde ise kabul kriteri evsizlik değil, farklı savunmasızlıklardır.

Genel olarak hizmetler göz önünde bulundurulduğunda Avrupa Birliği ülkelerinde olduğu gibi, çifte savunmasızlıkların göz önünde bulundurulduğu, yaşlı, engelli, kadın ve çocuk evsizlerin hak eden evsiz olarak öncelendiği görülmektedir. Bu kategoriler içerisinde yer alan evsiz bireylerin bu merkezlere dair değerlendirmelerine saha analizinin evsizlik kısmında detaylı olarak yer verilecektir. Ancak çocuk ve ergenlere verilen hizmet dışındaki tüm hizmetlere giriş için belli kabul şartları mevcuttur ve bu şartların sağlanıp sağlanmadığının kontrol edilmesi için belli bir süre gerekmektedir. Her ne kadar kurumlar bu süreyi mümkün olduğu kadar minimize ettiklerine dair faaliyet raporları bildirmiş olsalar da, bu süre içerisinde çifte savunmasızlığı bulunan bireylerin bile barınak hizmeti alabileceği yılın 365 günü hizmet veren bir yapı mevcut değildir.

Yapılan görüşmelerde özellikle 18-60 yaş aralığında erkek “kronik evsiz”lere hizmet verilebilecek, bütüncül, rehabilitasyon hedefi olan hizmet merkezlerine ve barınaklara olan ihtiyaç her kurum tarafından dile getirilmiş, İBB ve İl SYDV bu yönde çalışmaları olduğunu ifade etmişlerdir. Bununla birlikte sadece ekonomik sebeplerle sokakta olan, tedavi ihtiyacı içerisindeki hastalar ve yakınları, mevsimlik işçi olarak İstanbul’a gelip bir süre iş bulamayan maddi yoksunluk içinde olanlar, hapishane/hastane/yetiştirme yurtları/çocuk destek merkezleri gibi yatılı kurumlardan çıktıktan sonra uyum ve nekahet döneminde gidecek yeri olmayanlar, kurumsal yatılı bakım hizmeti alabilmek için değerlendirme sürecinde olanlar gibi geçici süreli olarak evsizlik durumunu deneyimleyenler için de barınak hizmetine olan ihtiyaç özellikle alanda çalışan dernekler ve saha personeli tarafından vurgulanmıştır. İstanbul Darülaceze Müdürü ile yapılan görüşmeden elde edilen veriler bu ihtiyacı doğrular niteliktedir.

Orada (Evsizlere kış hizmetinin verildiği Zeytinburnu Spor Kompleksi) her yıl 3000'e yakın misafirimiz oluyor... Günlük olaraktan kalan sayısı 500 ile 700 arası ama gerçekten evsiz olaraktan yaşayanlar 200 ile 300 bandı arasında. Yani gerçek evsizler dediklerimiz... Ama onun haricindeki dediklerim çeşitli şeyleri var, kategoriler var. İşte nedir? Bir hastası var il dışından gelmiş, işte hastası ameliyat olacağı zamana kadar kalacak bir yer... Duyuyor, belediyenin işte böyle ücretsiz kalma bir yeri var, geliyor orada kalıyor. Bu şekilde kalanlar var. Dedikim gibi iş bulmak için gelmiş, iş bulamamış, 2-3 gün kalıyor, daha sonra yevmiye ile bir iş bulmuş, o kazancı ile tekrar memleketine dönmüş. Yani böyle geçici kalanlar da var. Ama sürekli kalanların şeyi 200-300 arası. Ve biz bunu dersiniz nereden tespit ettiniz yani? Biz bunu her yıl sabit kalanların oranlarını çıkarttık ve bu sayıya ulaştık. Diğerleri de baktık 3 gün kalmış 5 gün kalmış 1 ay kalmış, daha sonra terk etmiş, daha sonrasında hiç gelmemiş ama bu 300 kişiye yakın kişi her yıl açıldığı zaman gelmiş, kapandığı zaman çıkmış. (İstanbul Darülaceze Müdürü)

İstanbul’da kış aylarında İBB bünyesinde verilen hizmet hem evsiz görüşmelerinde hem de uzman ve önder görüşmelerinde yaygın olarak bilinen tek evsiz hizmeti olarak

karşımıza çıkmaktadır. Bu hizmet İBB İstanbul Darülaceze Müdürlüğü koordinasyonunda ve yönetiminde, belediyenin Zabıta, Destek Hizmetleri Müdürlükleri ve İl Emniyet Müdürlüğü, İl Sağlık Müdürlüğü, İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü gibi farklı kurum ve müdürlüklerin ortaklaşa çalışması ile verilmektedir ve bir belediye faaliyeti olmaktan öte il yönetiminin farklı kademelerinin desteklediği bir hizmet olarak düşünülebilir. Söz konusu hizmet, 2003 yılından günümüze farklı spor salonlarında yürütülmektedir. Uzun yıllar Zeytinburnu Kapalı Spor Salonunda verilen hizmet, 2017-2018 kış sezonunda İBB Esenyurt İSTOÇ Eğitim Merkezinde verilmiştir. Merkezde barınma dışında yemek, temizlik, giyim hizmetleri verilmektedir. Aynı zamanda sağlıkla ilgili gerekli sevkler sağlanıp, kimliği olmayanlar ile farklı refah hizmetlerinden yararlanabilecek durumda olanlar için yönlendirme ve danışmanlık hizmetleri verilmektedir. Yolda kalmış ve memleketine dönmek isteyen kişiler için gerekli yardımlar ve yönlendirmeler de yapılmaktadır. Hizmetin verilme tarihleri ise hava şartlarına göre belirlenmektedir.

Havaların soğumaya başladığı, on birinci ayın sonuna doğru, yine hava şartlarına, eğer daha önce bir kış şartları oluşursa, olduğu anda hemen hizmet alanı açılıyor. Havalar ısınmaya başladığı Nisan ayının ilk haftasında da hizmet sonlandırılıyor. Hava sıcaklığı 4-5 derece olduğunda açık tutuyoruz orayı biz. Çünkü 4-5 derecede... Şimdi kişiler yaşlı, sağlıkları işte, gıdaları vs. buna benzer şeyleri, vücut dirençleri fazla olmadığı için biraz daha şey yapıyoruz yani. (İstanbul Darülaceze Müdürü)

Dönemsel olarak verilen bu barınak hizmetinin içeriğine ve verildiği döneme bakıldığında bu hizmet ile hedeflenenin evsiz insanların soğuktan donarak ölmelerinin engellenmesi ve yaşamlarının sağlanması olduğu görülmektedir. İBB sağlık ve sosyal hizmet faaliyetlerinden sorumlu Genel Sekreter Yardımcısı evsizlere verilen geçici konaklama hizmeti ile evsizlere sağlanan faydayı şu şekilde dile getirmiştir;

Tabi ki dezavantajlı gruplardan biridir (evsizler). O da neticede bir sıcak yuvaya hasrettir, yoktur, sokakta kalacaksa... Ölen bugüne kadar duymuşunuzdur siz de. Ben çok duydum, sokakta donarak ölen insanları. Ama bugün İstanbul'da bunu bulamazsınız. Biz onlara da kucak açıyoruz. Onları da ayırdığımız tesislerde misafir ediyoruz. (İBB Genel Sekreter Yardımcısı)

İstanbul Darülaceze Müdürü ise daha açık bir biçimde verilen bu hizmetin evsizlik probleminin çözümüne yönelik bir çalışma olmadığını, sadece risklerden korumayı hedeflediğini ifade etmiştir. “(Bu hizmetle hedeflenen) Önce kişinin sağlığını ve can güvenliğini sağlamak, yani risklerden korumak. Nedir bu? Donma riski, ondan sonra işte buna benzer etkenler diyelim.”

Görüşme yapılan otuz evsizden 16'sı İBB'nin kış barınağı hizmetinden faydalanmıştır. Bununla birlikte İBB Avrupa Yakası Dilenci Müdahale Amiri merkeze götürmek için ikna edemedikleri evsiz sayısının da yüksek olduğunu ifade etmiştir. Bu bilgiyi Beyoğlu SYDV saha personeli de onaylamıştır. “Bu hizmet bizi çok fazla rahatlatıyor kış aylarında, ama oraya gitmek istemeyen de çok. Keşke bu hizmet kalıcı hale getirilebilse, bu şekilde belki rehabilitasyon hedefi de olabilir.” Bazı evsizlerin bu hizmetten kış aylarında bile faydalanmak istememesinin nedenini Hasan Paşa Cami imamı L.U., evsizlerin sosyal alışkanlıkları üzerinden açıklamıştır. “Evsiz insanların da bir sosyalitesi var, İBB alıyor onları buradan Zeytinburnu'na götürüyor. Onlar gelene kadar bu adam kaçıyor, donacaksam da kendi muhitimde donacağım diyor.”

Halkın gözünde İstanbul'da birinci derecede sorumlu kurum ve “kimsesizlerin kimi” olduklarını ifade eden İBB Genel Sekreter Yardımcısı tüm yılı kapsayacak şekilde bir barınak hizmetinin oluşturulması ile ilgili olarak da çalışmalarının devam ettiğini ifade etmiştir. İstanbul Darülaceze Müdürü ise bu hizmeti yılın 365 günü açık olan, bireylerin günlük ihtiyaçlarını giderebildikleri, açık kapı sisteminin uygulandığı bir barınak olarak nitelendirilmiştir.

Bu hizmet dışında İstanbul sınırları içerisinde 18 yaş üstü erkek evsizlere barınak hizmeti veren başka bir kamu kurumu mevcut değildir. Barınakların dışında evsizlere verilecek kalıcı veya geçici konut uygulamaları gibi barınma temelli evsiz hizmetlerinin de kamu kurumlarının gündeminde olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte erişilen üç farklı sivil toplum örgütü sınırlı kapasiteleri ile evsizlere barınak hizmeti sunmaktadır.

Evsizler ve kamuoyu tarafından yaygın olarak tanınan Şefkat-Der'in İstanbul genelinde üç erkek, bir de kadın sığınma evi mevcuttur. Hedef kitlelerini “devletin almadığı, alamadığı evsiz kişiler” olarak tanımlayan Şefkat-Der sorumlusu, verdikleri hizmeti de “barınma, yemek, temizlik ve yönlendirme” şeklinde ifade etmiştir. Barınaklarında kalma süresi kişiden kişiye değişim göstermektedir. Bir sivil toplum örgütlenmesi olmaları nedeniyle esnek davranabildiklerini ifade eden kurum çalışanı, yaşlı bir kişiyi kalmak istediği süre boyunca, çalışma kapasitesi olan genç birini ise bir işe girip istikrarlı bir duruma gelene kadar misafir edebildiklerini ifade etmiştir. Şefkat-Der hem kamu kurumları hem de farklı sivil toplum örgütlenmeleri tarafından bilinen bir dernektir. Kendilerine kamu kurumlarından (hastaneler, Beyoğlu SYDV gibi) da zaman zaman yönlendirmeler yapılmaktadır. “Sivil toplum kuruluşları, özellikle de devlet bize bol miktarda adam gönderir. Mesela bu dayı valilikten gelmiş, huzur evi yaşında bir adam. Ondan sonra işte ne bileyim göçmen bürosu birisini gönderir, bilmem ne Iraklı, Suriyeli. İnsan hakları gönderir, anlatabiliyor muyum? Ve kaymakamlık var, belediyeler, 155, Beyaz Masa. Buralara yönlendirdiğinizde oradaki kişi sizi Şefkat-Der'e yönlendirecektir. Çünkü alternatifi yok yani. Böyle bir durum.” İmkânlar ölçüsünde yönlendirilen herkesi kabul etmeye çalıştıklarını ifade eden dernek yöneticisi, kamu kurumları tarafından yönlendirilmiş, çifte savunmasızlığı bulunan evsizleri barındırmada hem personel istihdamı gerekliliği hem de mevcut binaların mimari yetersizlikleri dolayısıyla zorlandıklarını da ifade etmiştir.

Şimdi sakatları şeylere aldık, yaşlıları aldık, bir de zihinsel engelliler aldık. Bir de daha kötü bir durum var, işte onun sıkıntılarından birisi geçen geldi. Ayağından ameliyat olmuş, ayağına demir takmışlar. Şimdi demiri oynatmaması gerekiyor. Bizde zaten hasta yatağı da yoktu. Gerçi hasta yatağı da olsa kişinin burada kalması pek uygun değil. Hem bakıcıya ihtiyacı var, hem de bizim burada şey olanağımız yok, tuvaletimiz dar, mimari olarak hastaya uygun değil. (Şefkat-Der Gönüllüsü H.Ö)

18 yaş üstü evsiz erkeklere Anadolu yakasında barınma hizmeti veren bir başka sivil toplum örgütlenmesi ise Erdemliler Dayanışması Derneğidir. Üç katlı bir binada on kişi kapasite ile hizmet veren dernekte evsizlere verilen kahvaltı ve akşam yemeği hizmetlerinin sunumunda da yine dernekte kalan evsizler sorumluluk almaktadır.

Yoğun olarak Balat bölgesinde faaliyet gösteren Derviş Baba isimli oluşum ise bölgede görülen ihtiyaç üzerine bir arkadaş gurubunun çalışması olarak örgütlenmiş, süreç

içerisinde dernekleşmiştir. Dernek İstanbul’da evsiz ailelere sınırlı süreli olarak konut desteği vermektedir. Derneğin kurucularından A.D., derneğin kuruluşu amacını “yolda kalanın yoluna devam etmesini sağlamak” olarak ifade etmiştir. Öncelikli olarak Balat bölgesinde mahalleli tarafından dışlanan on sekiz evsiz “meczub”un temel ihtiyaçlarını düzenli olarak giderme ile çalışmaya başlayan dernek, süreç içerisinde bölgede ortaya çıkan ihtiyaçlara göre faaliyetlerini genişletmiştir. Sulukule Kentsel Dönüşüm Projesi nedeniyle, bölgedeki ucuz konut bulma imkânını kaybeden ve Balat bölgesinde parklarda yaşayan 33 aileye ev tutulması ve gıda yardımı derneğin ikinci faaliyeti olmuştur. Derneğin öncelikli hedef gurubu kadın ve çocuklardır. “Kadın ve çocuktan aileye gideriz biz. Yani 40 yaşında bir adam karnını doyuramıyorsa buyursun gelsin, orada aşevinde karnını doyursun, ayakkabısı yoksa ikinci elden bir ayakkabı veririm. Ama iki tane çocuğu varsa o zaman benim sorumluluğumdadır. Yoksa kadınlar gene sorumluluk alanımızda.” Aile olma ile ilgili olarak resmi nikah bağı aramayan dernek, bölgelerinde sokakta gördükleri ailelerin bir ev tutana kadar otelde kalmalarına da olanak sağlamaktadır. Ev imkânı sağlandıktan sonra 4 ay boyunca kira ve diğer masrafları da karşılanan ailelere eş zamanlı olarak iş bulma ve gelir elde etme ile ilgili de yönlendirmelerde bulunuluyor. Dernek kurucularından A.D., 8 yılda 1000’den fazla evsiz aileyi bu şekilde evlere yerleştirdiklerini, içlerinden sadece bir ailenin tekrar sokağa döndüğünü ifade etmiştir. Derneğin yıllık olarak sınırlı süreli konut desteği sağladığı aile sayısı 150-200 arasında değişmektedir.

Bu üç sivil toplum örgütlenmesinden hedef kitlesi ile kısmen farklılaşan bir diğer sivil toplum örgütlenmesi ise Umut Çocukları Derneğidir. Kendi ifadeleri ile “sokakta yaşamak zorunda olan” çocuk ve ergenlere yatılı bakım hizmeti vermek amacıyla kurulan dernek, zaman içerisinde 18 yaş altı bireylerin devlet kurumları dışında başka herhangi bir kurumda kalamayacaklarına dair yapılan yasal düzenlemeyle hedef kitlesini değiştirmiş ve 18 yaş üstü, çocukluk ve ergenlik döneminde sokakta yaşamak zorunda kalmış olan bireylere barınak hizmeti veren bir dernek durumuna gelmiştir. 60 kişi kapasiteli dernek merkezinde, dernek tüzüğüne göre 18-25 yaş arası erkeklere hizmet verilmesi gerekirken, dernek olmanın getirmiş olduğu esneklikle, 25 yaş üstü eski sokak çocuklarına veya akut bir ihtiyaç söz konusu ise geçici olarak yapılan düzenlemelerle yaşlı, kadın veya engelli evsiz bireylere de hizmet sunulmaktadır. Dernek çalışanları hizmet verdikleri kitleyi, “eski sokak çocuğu” olarak tanımlamakta ve bu kitlenin “evsiz” bireylerden farklı problemleri olduğuna dikkat çekmektedir. Araştırmacı için ise, 18 yaşın üstünde olup, devam eden evsizlik deneyimine sahip olmak bu gurubu evsiz popülasyon içerisinde bir alt kategori olarak ele almak için yeterli görülmüştür.

Önder-halk-uzman görüşmelerinin tümünde, var olan geçici ve sınırlı barınak hizmetlerinin yetersizliği ve evsizlere 365 gün hizmet verebilecek barınak modellerine olan ihtiyaç vurgulanmıştır. İBB yetkilileri de bu görüşe katılmakla birlikte yaz aylarında evsizlerin hizmet talebi olmadığını, bir barınak açılrsa bile bunun evsizler tarafından kullanılmayacağını İBB Evsizlere Geçici Konaklama Hizmeti deneyimlerine dayanarak ifade etmişlerdir.

Şimdi zaten şöyle söyleyeyim. Oradaki insanlar (kışın verilen barınak hizmetinden faydalanan), gerçek insanlar (kronik evsizler) zaten kapalı alanlarda yaşamak istemeyen,

daralan, bunalan bir an önce kurtulmak isteyen insanlar. Hatta kaldığı kış döneminde, kaldığı zaman, hava az açtığı zaman hemen dışarı çıkan insanlar, böyle bir şeyleri var. Zaten hava açıldığı zaman kendi kendine başlıyor boşalmaya. Ama biz son anda tamamını boşaltıyoruz. (İstanbul Darülaceze Müdürü)

Havalar ısınmaya başladığı zaman kendileri zaten kalmıyorlar. Çıkartmak değil, kendileri kalmak istemiyorlar artık. Yaz geceleri için böyle bir barınak isteme gibi bir taleplerini ben duymadım. (İstanbul Avrupa Yakası Dilenci Müdahale Amiri)

Yazın barınakların kullanılmayacağına dair kanı, yine “kapalı alanda kalmak istemeyen” ve sokağı tercih eden kronik evsizlere dair kalıp yargılar üzerinden oluşturulmakta ve bu düşüncenin tahminler dışında herhangi bir bilimsel dayanağı bulunmamaktadır. Buna rağmen oluşturulmuş olan bu söylem, evsizliğin deneyimlenmesi ve sürmesi noktasında yapısal şartları belirleyen unsurlardan biri haline gelmektedir. İstanbul Darülaceze Müdürlüğü’nün 2015-2016 yılı verilerine göre merkezde kalanların sadece %30’u “gerçek evsiz” (kronik evsiz) olarak tanımlanmıştır. Geriye kalan %70’lik kesimin barınak ihtiyacı, yaz aylarında barınakları kullanıp kullanmayacaklarına dair tercihleri bu değerlendirmelerin dışında kalmıştır. Yine verilen barınak hizmetinin niteliğinin, bu hizmeti kullanma ile ilgili olarak oluşan talep üzerindeki etkisi de değerlendirme dışında tutulmuştur. Evsizlerle yapılan görüşmelerde İBB tarafından kış aylarında verilen barınak hizmeti kış ayları için “hayat kurtarıcı” olarak nitelendirilmiştir. Diğer taraftan, evsizler bu hizmeti sağlamış olduğu imkânlar ve şartları dolayısıyla donma-ölüm tehlikesi ortadan kalkar kalkmaz terk ettiklerini belirtmişlerdir. Söz konusu hizmet evsizlerin son tercihleridir. Evsizler yapısal şartların kendileri için belirlemiş olduğu alternatifler arasında tercihte bulunmaktadır. Bu yapısal şartlar ve bu şartların evsizler için nasıl bir anlam taşıdığı anlaşılmadan irrasyonel olarak nitelendirilebilecek bu tercih, evsizlerin rasyonalitesi içerisinde anlaşılır olmaktadır. McNaughton bu durumu “irrasyonel davranışların rasyonalitesi” olarak kavramsallaştırmıştır (Somerville, 2013:400). Bu hizmet ve evsiz katılımcıların bu hizmet hakkındaki görüşlerine evsizlerle yürütülen araştırma bulgularının analizinde detaylı olarak yer verilecektir.

5.1.1.2. Hayatta kalma mücadelesine destek, zararı önleme

Yapısal şartların belirlemiş olduğu alternatifler arasında sokakta yaşamının kendisi için en iyisi olduğunu düşünen, görüşme yapılan önderlerin tabiri ile “sokakta yaşamayı tercih eden evsizler” için nasıl bir politik yanıt geliştirilmesi gerektiğini saha uzmanlarından U.T. şu şekilde ifade etmiştir.

Ben yargısı olan bir insan değilim onun yanına gittiğimde. Bu daha iyidir, evin olması daha iyidir demem. Sadece o durumun ona olan zararlarını konuşabilirim en fazla. Eğer bu durum ona zarar vermiyorsa öyle yaşasın. Benim için sıkıntılı bir durum değil. Bu toplum için de devlet için de olmamalıdır. Evsiz olarak yaşamak istiyorsa ona hizmet vereceksin. Öyle yaşasın. Devleti ilgilendiren, sivil toplumu ilgilendiren onun hayatına müdahale etmek değil, onun o yaşadığı hayatta zarar görmesini engellemek olabilir diye düşünüyorum. Yani bence bir çalışan denklemi böyle kurmalı diye düşünüyorum. Bu tamamen benim fikrim, kendi tarzım da öyleydi yani. (Uzman, U.T)

Uzun yıllar evsizler alanında aktif olarak görev almış saha uzmanı Y.C. ise kamusal bakış açısının “gelmezler” gibi bir yargı üzerine şekillendirilmemesi ve barınakların ihtiyaçları gidermeye yönelik olmasına vurgu yapmıştır.

En azından metropollerde erkek sığınma evleri olmalı temel ihtiyaçların giderilebilmesi için. Gelmezler kış olmayınca diye düşünmemek lazım. Kalmasa bile temel ihtiyaçları giderilebilir, zararı önleme olarak düşünülebilir. Özellikle 20-40 yaş aralığı dışında ve kendine bakmakta güçlük çeken insanlar, geçici olarak evsiz kalan insanlar muhakkak kullanır diye düşünüyorum. Ama alt yapısını iyi oluşturmak lazım. Bunun için dizayn edilmiş bir tesis olması lazım. İşte yani, ilk önce bir alt yapı fiziki şartlarını oluştur. Bu insanlar bakalım o zaman rağbet ediyor mu, etmiyor mu? Düşünün ki bu insanlar toplumdan uzaklaşmış, bu insanlar özgürlüğe alışmış, adam olmaz gözüyle bakıldığında bu yanlış kanı olur yani. (Uzman, Y.C.)

Literatürde “zararı önleme” olarak yer bulan, hiçbir biçimde barınak ve konut sunma ile ilgili hizmetlerin alternatifi olarak düşünülemeyecek ama evsizlerin gündelik yaşamlarını idame ettirmelerinde çok önemli bir yere sahip olan bu alternatif hizmet modellerinin (Evans, 2011: 26), evsizlerin barınakları soğuk kış günleri dışında kapalı alanda kalmayı istememeleri dolayısıyla kullanmadıkları ve “dışarıda yaşamayı tercih ediyor” olduklarına dair kalıp yargılarla birleştirilerek, kamu kurumları tarafından barınma hizmetine alternatif hizmetler olarak yorumlandığı görülmüştür. Beyoğlu Belediyesi Sosyal İşler Müdürü Beyoğlu bölgesinde yaşayıp evsiz kalan kimse olmadığını, tercih ederek dışarıda kalan kişiler için ise günlük yaşamsal ihtiyaçların giderilmesi için alternatif hizmetleri olduğunu şu şekilde ifade etmiştir.

Şöyle bir vakaya ben rastlamadım. Mesela; ben Beyoğlu’nda otuyordum da evden atıldım, o yüzden sokaklarda yaşıyorum... Hiç rastlamadım ki; ben Beyoğlu’nda otuyordum, ailem attı, şöyle oldu, evimi elimden aldılar, satmak zorunda kaldım, evsiz kaldım... Evsizlerin dediğim gibi biraz şey olduğunu düşünüyorum; kendi gözlemlerime dayanarak; tercih olduğunu gözlemliyorum. Aslında dediğim gibi; öyle bir yeri yurdu olmadığı için değil; bir tercih unsuru... Evsiz yaşayan ve bunu aslında kendi hayat tarzı, tercih sebebi haline getirmiş olan insanın neye ihtiyacı olabilir diye sorguladığımızda biz yemeğe ihtiyacı var... Çalışmıyor, para yok. Eee yıkanma ihtiyacı var, temizlenmesi ana ihtiyaçlardan biri. Eee bir de giysisi varsa giysisinin temizlenmesi ana ihtiyaçlardan biri.” Evsizlerin bu ihtiyaçları Beyoğlu Belediyesi tarafından Tophane ve Dolapdere Semt Konaklarında giderilmektedir. Semt konaklarına üye olan evsiz bireyler, mesai saatleri içerisinde semt konaklarında verilen sıcak yemek, duş ve çamaşır yıkama hizmetlerinden faydalanmaktadırlar. Ayrıca Beyoğlu ilçesinde ikametleri olmasa bile Belediyenin Sosyal Market hizmetinden faydalanarak üç ayda bir kıyafet temin edebilmektedirler. (Beyoğlu Belediyesi Sosyal İşler Müdürü)

Zararı önlemeye yönelik alternatif hizmetleri kamu kurumları evsizlerin hava şartları elverdiği müddetçe sokakta yaşamayı tercih etmelerine dayandırırken, sivil toplum örgütleri çok daha farklı gerekçelerle bu hizmetlere yönelmişlerdir. Öncelikli olarak oldukça düşük bütçelerle ve kısıtlı yardımlarla hareket eden dernekler için evsizlik sorununu gidermeye yönelik olarak bütüncül hizmetler sunabilecek hem maddi, hem personel, hem de donanım alt yapısını sağlamak oldukça güçtür. Bazı sivil toplum kuruluşları az sayıdaki evsize barınma imkânı sağlarken, bir yandan da eldeki imkânlarla evsizlerin sokakta hayatta kalma mücadelesini destekleyecek en önemli etkinliklerden biri olan sokakta yemek ve battaniye dağıtımı hizmeti vermektedir. Bu hem evsizlerin birincil derecedeki ihtiyaçlarını gidermeye yönelik bir hizmet hem de evsizlerle sürekli iletişim halinde olma, onları yönlendirme, sosyalleşme ihtiyaçlarını giderme, daha yüksek bütçeleri ve bütüncül hizmetleri mümkün kılacak bağış/destekler için toplumsal duyarlılığı harekete geçirecek bir görüntü oluşturma ile ilgili bir faaliyettir. Hasan Paşa

Camii cemaatinin mahalle bazlı bir proje kapsamında kurmuş olduğu aşevinden gelen çorbayı dağıtan Aşhane, Şefkat-Der, Erdemliler Dayanışması Derneği ve Çorbada Tuzun Olsun Derneği İstanbul'da evsizlere sıcak yemek ve battaniye dağıtımını yapan örgütlenmelerdir.

Sokakta gezici araba ile battaniye, çorba ve ekmek dağıtımını yapan Aşhane gönüllüsü bu yardımların sivil toplum örgütleri tarafından vurgulanan fiziksel ihtiyaçların yanı sıra, yalnızlık duygusunu giderme ve sosyal içermeye ilgili etkilerini deneyimleri üzerinden özetle ifade etmiştir;

İşte biyolojik şeyden de yoksun kalıyorlar zaman zaman. Tamam yaşıyorlar fizikleri var, gözlerini açıyorlar, yemek buluyorsa yiyorlar, tamam da. Zaten bunların sorunu görece yemek de değil. İnsan olmanın şeyinden yoksunlar, biyolojik olarak biraz idare ediyorlar, zaman zaman onu da yapamıyorlar. İhtiyaçlarını gideremiyorlar. Tualete gidemiyorlar, banyo yapamıyorlar, burada biyolojiyi kast ediyorum. Ama daha çok zaten insani olarak bu insanlar bir şeylerden yoksunlar. Bunun içinde dört duvar da var, eş dost arkadaş da var, sarılmakta var, konuşmak da var, dertleşmek de var, insanın gözünün içine bakmak da var... Bugün ben çorbaya gittiğimde bana küfreden, ulan neredeydin diye bana küfreden insanlar var. Ulan neredeydin puşt, diyor bana tamam mı? Gel diyor, abi bırak çorbayı alsınlar, diyor. Gidiyorum böyle saçıma dokunuyor, sarılıyor, öpüyor, fotomu çek diyor, video çek diyor. İşte böyle konuşuyoruz... (Aşhane Gönüllüsü Mu.K.)

Yine her gün düzenli olarak iki çeşit sıcak yemek ve battaniye dağıtımında bulunan Şefkat-Der ve çorba/ekmek dağıtımını yapan Çorbada Tuzun Olsun Derneği ise çorba dağıtımının kamusal olanda oluşturduğu etki ve bu etkinin ilgili dernekler ve evsiz hizmetlerine yapacağı olumlu katkıya dikkat çekmişler, hizmetin evsizlerle güvene dayalı ilişki kurmadaki rolüne vurgu yapmışlardır.

Bu dağıttığımız çorbanın pek bir anlamı yok. çünkü biz çorbayı verdiğimizden 10 dk., yarım saat sonra o adam aynı yabancılığın, aynı yalnızlığın, aynı soğğun içinde, aynı tedirginlikler, aynı kaygılar. O adam onu taşımaya devam ediyor. Bizim her akşam çorba götürmemiz o an belki karnını doyurması dışında, çok temel ihtiyacı dışında, hiç, çok aşırı bir şey yaratmıyor. Ama ne yaratıyor. Şöyle düşünün; şunu yaratıyor, evet bize artık güveniyorlar. Bizim işte sarı yeleklerimizi gördüğünde güvenerek geliyorlar. Mesela madde bağımlılığından kurtulmak isteyen arkadaşlar geliyorlar. O yüzden ben şu anda madde bağımlılığı ile ilgili çalışma yapan özel ve devlet kurumlarını araştırıyorum, bu alanda uzmanlaşmak isteyen veya uzmanlar kimler? Bunları araştırıyorum. Çünkü çok açık bir alan, siz de fark etmişsinizdir. (Çorbada Tuzun Olsun Derneği Başkanı A.T.)

Biz yolda yürüdüğümüz, bu çalışmayı yaptığımız zaman da fazla ekip olduğu zaman da dikkati daha fazla çekiyor. Yoksa yemek dağıtımını genelde 5 kişi olarak, sabit ekip olarak yeterli. Ama diyelim ki bugün isim olarak listede bende 10 kişi var. Beni arıyorlar gelelim mi diye, yine de gelin diyorum. Böyle olunca kalabalık dikkat çekiyor ve insanlar yolda soruyor, öğrenmek istiyorlar. Ya da bir şeyi bilgi almak istiyorlar, ne yapıyorsunuz, ne iş, hedef nedir? Biz onu anlattığımız zaman da direkt soruyor, ben de bir şey yapabilir miyim, gönüllü olarak çıkabilir miyim? Tamam, deyip ben direkt yolda kartvizit dağıtıyorum. Belki ertesi gün, belki bir hafta sonra, belki bir aydan sonra, o soran arkadaş, bakarsın gönüllü olarak dağıtmaya geliyor... Bazen de manevi olarak gönüllü olarak, bazen maddi olarak bağış olarak yardım ediyor. Bugün diyelim ki çorbanın masrafları bizden olsun, bugün yemek yapması bizden olsun. (Şefkat-Der Gönüllüsü M.T.)

Şefkat-Der düzenli olarak yapılan çorbanın baharatlarının bu şekilde iletişim kurmuş oldukları bir esnaf tarafından üç yıldır karşılandığını ifade etmiştir. Şefkat-Der

Tophane’de yer alan merkez binasında aynı zamanda ikinci el veya yeni kıyafet dağıtımı da yapmaktadır.

Evsizlere barınak hizmeti veren ve zararı önlemeye yönelik sokak çalışması yapan bu kamu kurum ve kuruluşlarının faaliyetlerine detaylı olmasa bile basında ve kurumların faaliyet raporlarında yer verilmektedir. Araştırmanın Beyoğlu bölgesi ile sınırlandırılmış olması nedeniyle, genellikle Beyoğlu sınırları içerisindeki evsizlerle ilişki kurabilecek farklı kurumlarda yapılan görüşmelerde ise evsizler için verilen ve kamu oyunda duyuru(ru)lmayan hizmetlere de erişilmiştir.

Bunlardan en önemlileri yapılan nakdi yardımlardır. İstanbul’da evsizliğe bakış ve evsizlik politikalarını konuşmak için görüşme talebinde bulunduğumuz İstanbul Valiliği’nin yönlendirmesi ile mülakat yapılan İstanbul SYDV Müdürü İstanbul’da yaşayan “mekânsızların” öncelikle kendilerine müracaat ettiklerini, müracaatçıları kışın İBB’nin barınak hizmeti veya otele yerleştirme hizmetine yönlendirdiklerini, gerekli görülürse kişilere bir müddet otelde kalabilecekleri kadar maddi yardımda bulunduklarını ifade etmiştir. Bu yardımlar için temel dayanakları ise 3294 No’lu Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunudur. Bu kanuna göre güncel olarak kişinin SGK’lı bir geliri varsa veya aile içinde 392 TL’den (2017 yılı) yüksek kişi başına gelir varsa veya sosyal incelemede yardım için uygun görülüyorsa yardım yapılamamaktadır. Kurum tarafından sağlanan yardım barınma yardımı adı altında verilmemekte, genel yardımlar içerisinde değerlendirilmektedir. İstanbul’da ASPB’nin kurumlarında kalabilecek nitelikte olmayan 18-60 yaş arası erkekler için bir barınak açılması ile ilgili olarak da çeşitli projeler üzerinde çalıştıklarını ifade eden yetkili, mekânsız kişilere aynı zamanda düzenli olarak üç ayda bir 150 ile 300 TL⁴¹ arasında nakit desteği sağladıklarını ifade etmiştir. Görüşme yapılan 30 evsizden 15’i İl SYDV’ından yapılan bu maddi yardımdan faydalanmaktadır. Kuruma maddi yardım için başvuran kişiler yoğunluklu olarak gurbetçiler, ikinci sırada ise kurum müdürünün ifadesi ile 3 ayda bir düzenli yardımları devam eden “İstanbul’un yerleşik mekânsızları”dır.

Ağırlıklı olarak erkek mekânsız başvurusu var bizde. Ve çoğunlukla da yaşı ilerlemişten ziyade 20-50 yaş arası ağırlıklı diyebilirim profilimiz. Yani bir de daha çok gurbetçi anlamında gelenler, yani bizim İstanbul’un yerleşik mekânsızları veya gerçekten adresi her yerden silinmiş olan mekânsızlardan ziyade gurbetçi anlamında iş bulma amacıyla gelip İstanbul’da mekânsız kaldığını belirten kitlemiz aslında daha fazla... Böyle genç bir kitlemiz var sirkülasyonda olan. Bu sirkülasyon dışında İstanbul’un yerleşik evsizleri olan düzenli bir kitlemiz var, düzenli olarak gelir ve üç ayda bir harçlıklarını alırlar. (İl SYDV, Sosyal Çalışmacı)

İl SYDV Müdürü ve uzman personeline yapılan yardımlarının yoğunluğunun ne olduğu sorulduğunda ise ilgili Vali yardımcısının sosyal yardımlara ve evsizlere bakış açısı ile birlikte hava şartlarının yardımların yoğunluğunda belirleyici olduğu ifade edilmiştir. SYDV’larının evsizlere olan yardımlarını etkileyen bir diğer husus da ASPB tarafından yayınlanan ilgili genelgelerdir. İl SYDV Müdürü ve Beyoğlu SYDV Saha Personeli

⁴¹ Kurum yetkilisi tarafından tutar bildirilmemiştir. Bu tutar evsizlerle yapılan görüşmelerde evsizlerin bildirdiği tutardır. Araftaki evsizler üç ayda bir 300 TL yardım alırken, diğerleri 150 TL yardım almaktadırlar.

evsizlerle ilgili olarak yayınlanan genelgelerin yaptıkları yardımları arttırabilmelerinde itici rolü olduğunu ifade etmelerine rağmen, sadece maddi yardımların ve dönemsel olarak sunulan imkânların evsizlik probleminin çözümü için yetersiz kalacağını söylemişlerdir. Beyoğlu Sosyal Hizmet Merkezi Müdürü ise sık sık yapılan bakan ve bürokrat değişimlerinin de bu genelgeler dolayısıyla süreklilik arz edebilecek bir hizmeti engellediğini dile getirmiştir. Evsizler merkezi yönetim ve SYDV'ları tarafından tanımlanmış savunmasız gruplardan biri olmasa da, SYDV'larının tabi oldukları mevzuatın esnekliği dolayısıyla bu kurumdan düzenli yardım alan savunmasız grup kategorilerinden biri haline gelmiş oldukları görülmüştür.

Mevzuat esnekliğinin tanımlı olduğu bu imkân yine mevzuattan kaynaklı olarak kişiye bağlı bir politika ve tutuma bağlı olmayı da beraberinde getirebilmektedir. Kaynakların dağıtımı ile ilgili olan yetkili organ mütevelli heyeti başkanının –İl vali yardımcısı veya kaymakam- sosyal politik görüşü ve tutumu yardım edilecek kitle ve yardım miktarında belirleyici olmaktadır. Sosyal yardımın en geniş biçimde yorumlandığı durumlarda bile vakıf temelli olan yardımlar, İl SYDV Müdürünün ifade ettiği üzere vakfın kuruluş politikası gereği akut problemleri çözmeyi hedefleyen “yara bandı” niteliğinde yardımlar olmalıdır. “Devamlılık arzu etmiyoruz. Genel müdürlüğün bu tür genelgeleri de var. Diyor ki; siz devamlı yardım yapmayacaksınız, ayakta durabilmeleri için belli bir süre diyor.” (İl SYDV Müdürü)

İl SYDV'nın bir diğer hizmeti ise şiddet mağduru evsiz kalma riski altındaki kadınlara yöneliktir. Kurum İl ASPB Kadın Konuk Evlerinden ayrılacak olan kadınların durum tespitlerini yaparak, İl SYDV Mütevelli Heyeti değerlendirmesi ile 6 aylık kira ve ev eşyası alımı yardımı sağlamaktadır. İl SYDV bu yardımları kira yardımı olarak isimlendirip kamuoyuna duyurmamaktadır. Bunun nedeni ise kurumun karşılayamayacağı büyüklükte bir talebin oluşma ihtimalidir. Bu nedenle söz konusu yardım sadece İl ASPB ile yapılan anlaşma kapsamında sınırlı bir kitlenin erişimine açık hale gelmektedir.

Benzer çekincelerle yapmış oldukları kira ve geçici barınma ile ilgili yardımları duyurmayan bir başka kamu kurumu ise Beyoğlu Kaymakamının mütevelli heyeti başkanı olduğu Beyoğlu SYDV'dır. Beyoğlu SYDV hukuki olarak sadece kendi sınırları içerisinde ikamet eden kişilere yardım etmesi gerekirken, “yolda kalmışlar” statüsüne dâhil ederek, kaymakamın inisiyatifi ile kendi bölgelerinde ikamet etmeyen evsizlere de belli yardımlarda bulunabilmektedir. Beyoğlu Kaymakamı tarafından “devletin şefkat eli” olarak nitelendirilen bu yardımlar, gerekli görüldüğü takdirde ev tutan kişinin ilk kirasının ödenmesi, belli bir süre otelde barındırılması uygun görülen kişilerin otel ücretinin sınırlı süreli olarak verilmesi, evsiz kalmış kişinin memleketine dönmek için yol parasının verilmesi gibi katkıları içermektedir. İl SYDV'ında olduğu gibi bu yardımlar, kira, fatura, otel parası yardımı gibi başlıklar halinde kamuoyuna duyurulmamaktadır.

Kira yardımı yapmayız biz. Çünkü onun şeyini gördük. Adama kira yardımı yapıyoruz dediğin zaman benim kapım şey doluyor. Ben su faturası ödemem, elektrik faturası ödemem, kira yardımı yapmam, ilaç parası katkı parası ödemem. Ama şunu diyorum. Ben sana maddi yardım yaparım ihtiyacın ölçüsünde geçici süre ile. Konaklama adı altında değil, sadece yardım parası olarak veriyoruz. Dolayısıyla istatistiklerde bu konaklama için bu otel için şeyi

çıkamaz. Öyle vermek de istemeyiz. Sana otel parası veriyoruz da demiyoruz. Öyle olursa baş edemeyiz. O bir duyulursa bütün Türkiye buraya akar. (Beyoğlu Kaymakamı)

Bununla birlikte Beyoğlu SYDV Sosyal İnceleme Ekibi, Beyoğlu Kaymakamının “sosyal yardımlaşmayı” geniş bir biçim de yorumlaması, sosyal inceleme ekibinin görüşlerini dikkate alarak bu alanda önlerini açması dolayısıyla, Beyoğlu SYDV olarak evsizler söz konusu olduğunda da en verimli biçimde çalışabildiklerini ifade etmişlerdir. Sosyal yardımları mümkün olduğunca geniş bir biçimde yorumladığı vurgulanan Beyoğlu Kaymakamı, Beyoğlu SYDV bünyesinde bir dönem faaliyet gösteren “Beyoğlu Evsizler Evi”⁴² gibi bir barınak projesinin ise taraftarı olmadığını hem sosyal politika hem de verimsizlik temelinde şu şekilde ifade etmiştir;

Beyoğlu’ndaki evsizler Beyoğlulu değil. Burada ey evsizler gelin size burada barınak yapalım gibi bir çağrımız yok. Hatta gelmeyin diyoruz. Evsizler Beyoğlu’na gelmeyin, olduğunuz yerde durun. Orada, size devlet imkânlarından orada faydalanın diyoruz... Burada sokakta perişan olmaya gerek yok. Sen köyünde dur, eeeee, devlet sana orada ihtiyaçlarını karşılasın. Beyoğlu’nda sağlanan sosyal hizmet anlamındaki bütün ihtiyaçlar Türkiye’nin en ücra köyüne de sağlanıyor. Ama burada verdiğiniz 500 TL hiçbir işe yaramazken, köyde 500 TL bir ailenin geçimini sağlar. Dolayısıyla evsizler buraya gelmesin. Ama sokakta gördüğümüz evsiz, onu da sokakta bırakma şansımız yok. Bu insan nihayet, onu alıp bir şekilde karnını doyurmak, bir yerde barındırmak, eğer isterse razı gelirse köyüne göndermek, eğer yine sağlık problemi varsa onu çözmek, veya işte özürdür devletin ona sağladığı sakatlık maaşı, şu bu işlemlerini yapmak gibi hizmetleri yapıyoruz. Ama bu şu demek değildir; bütün evsizler Beyoğlu’na gelin, biz size bakalım gibi bir iddiamız yok, gelmesinler... O evsizler projemizi dediğimiz gibi çalıştırdık. Tabi onun çok değişik riskleri var; yani orada yangın sıkıntısı olabilir, hastalık derdi olabilir. Orada birbirleri ile kavga edebilirler. Yani onu muhafaza etmek bizim şartlarda, küçük ölçekte mümkün olmadığını, başka bir hizmet verilemeyecekse de sadece barındırmanın gerekli olmadığını da gördük. Dolayısıyla dedik, yardım edelim, hem daha ucuza mal olur, hem buradaki otel para kazanır. Şahsın yapacağı

⁴² 2000’li yıllarda Dünya Bankasının fonladığı on sekiz yatak kapasiteli “Beyoğlu Evsizler Evi”, Beyoğlu SYDV’nin bir projesi olarak faaliyete başlıyor. Üç yıl sonra ise vakfın kendi öz kaynakları ile hizmet vermeye devam ediyor. Evsiz insanlara geçici süreli olarak barınma hizmeti veren bu merkez Türkiye’nin evsizlere 365 gün barınma imkânı sunan ilk merkezidir. Beyoğlu SYDV Müdürü derneğin katkısını şu şekilde ifade etmiştir; “Bununla ilgili evsizler evinin bir iç hizmet yönergesi vardır. Bu şekilde hizmetlerimizi devam ettirdik, yani vatandaşlarımız da o yönden bayağı bir fayda görmüştü bu evden. İşte o dönemde biliyorsunuz genel sağlık sigortası, gelir tespit işlemleri yoktu, yeşil kart gibi bir olay vardı. Evsizler evinin bulunduğu binaya yakın mahalle muhtarı ile koordineli çalıştık. Oraya kayıtları yaptırılırdı, sonra kişilerin yeşil kart işlemleri yapılırdı. Periyodik olarak vakfımızdan nakdi yardımlar yapılırdı, iş bulma konusunda, İŞKUR’lar destek sağlardı çalışabilecek durumda olanlara. Sağlık problemleri olanlara tedavilerini yaptırıyorduk.” Beyoğlu SYDV Müdürü Evsizler Evinin hem Dünya Bankası desteği kesildikten sonra, ilçe Vakfı için ekonomik ve personel alt yapısı olarak sürdürülebilirliğinin sağlanamadığı için kapatıldığını ifade etmiştir. “Hani tamam Avrupa birliği mali kaynak destekli olabilir, Dünya Bankasından gelebilir. Çok güzel bir proje, proje amacına ulaşıyor mu, ulaşıyor. Ama altın çağını yaşadıkten sonra projenin bir masanın dört ayağını düşünelim, bir ayağı olmadığı zaman ne olur, işlevini yitirir değil mi? O yüzden onun sürdürülebilirliği çok önemli hani.” Beyoğlu SYDV Müdürü Beyoğlu Evsizler Evinde yıllık ortalama 5000-6000 arası kayıt yapıldığını ifade etmiştir (Mükerrer kişi kayıtları dahil edilmiştir).

ticari faaliyetlere devletin girmesine gerek yok. Devlet başka işlere baksın diye düşünüyoruz.
(Beyoğlu Kaymakamı)

Hem İl SYDV hem de Beyoğlu SYDV sağlamış oldukları maddi yardım ile evsizlik sorununu tam olarak çözemediklerini, kış ayları dışında kendilerine barınak ihtiyacı ile gelen ve durumu elzem olan vakaları Şefkat-Der'e yönlendirdiklerini ifade etmişlerdir. Yapılan görüşmelerde kamu kurumları ve sivil toplum örgütlerinin birbirlerini tanıdıkları ve gerekli/zorunlu durumlarda iletişime geçtikleri de görülmüştür. Bununla birlikte kurumlar arasında koordinasyon ve iş birliğine yönelik sürekli bir yapı bulunmamaktadır. Genellikle çalışma esneklikleri sınırlı olan ama vatandaş nezdinde öncelikli sorumlu olan kamu kurumları, kendilerine intikal eden, barınak hizmetini gerektiren acil durumlarla ilgili olarak sivil toplum örgütleriyle iletişime geçmektedirler. Sivil toplum örgütlerinden Şefkat-Der ve Umut Çocukları Derneği de kendileri ile iletişim halinde olan veya barınaklarında kalan kişilerin düzenli maddi yardım alabilmeleri için SYDV'ları ile birlikte çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Evsizlere az miktarda ama düzenli maddi yardımda bulunan bir diğer kurum ise İBB Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'dür. İBB'nin de evsizlere 3 ayda bir 100 TL düzenli yardımda bulunduğu bilgisine evsizlerle yapılan saha uygulaması neticesinde ulaşılmış, ilgili kurumun görüşme talebini kabul etmemesi nedeniyle bu bilgi teyit edilememiştir. İBB, evsizlere kış hizmeti döneminde aynı zamanda Beyoğlu ilçesinde anlaşmalı olduğu bir otel üzerinden bazı evsiz kişilere otelde barınma hizmeti de sunmaktadır. Spor salonunda sunulan barınak hizmetinden otele geçmenin kriterleri ile ilgili olarak her hangi bir bilgiye ulaşılamamış olmasına rağmen, bu hizmetten faydalanan evsiz görüşmeciler, mental-fiziksel sağlık problemi olmayan, zaman-mekân oryantasyonu yaşamayan kişilerin otele yönlendirildiğini aktarmıştır.

Evsizlerin yoğun olduğu Beyoğlu bölgesinde merkezi yönetime bağlı herhangi bir kurumsal yardım kamuoyuna duyurulmamıştır. Beyoğlu Sosyal Hizmet Merkezi Müdürü ASPB'nin evsizlere yönelik bir hizmeti olmadığı için kurumlarına evsizlerin herhangi bir yardım talebinde bulunmak için gelmediklerini, kendilerinin de zihinsel engelliler veya ağır engelli raporu bulunanlar hariç, evsizlere yönelik olarak herhangi bir hizmetlerinin olmadığını dile getirmiştir. Engelli olan evsizlerin ise kimlik ve rapor çıkartılarak - İstanbul içinde %100 doluluk olduğu için- çevre illerdeki bakım kurumlarına yatışlarının yapıldığını ifade etmiştir. 18-60 yaş arası engeli olmayan vatandaşların barınma ihtiyacı olduğunda gönderebilecekleri bir yer olmadığını vurgulayan Beyoğlu Sosyal Hizmet Merkezi Müdürü, acil bir durumla karşılaştıklarında Şefkat-Der ile temasa geçtiklerini belirtmiştir.

Şimdi evsizlik mesela kiramı ödeyemiyorum diyor, kiradayım diyor. Veya sokaktayım diyor, evim yok diyor. Veya kadın geliyor, üç çocuğum var evden çıkarıyor, şu kadar kira istiyor, ödeyemiyorum çıkacağım diyor. Bunlara ben bir çözüm bulamıyorum. Ama belli bir dezavantajı varsa ve bizim tanılanmış hizmetlerimiz içine sokabileceğimiz bir kritere sahipse alternatif hizmetler sunabiliyoruz. Dezavantajlı gruplarla, risk altında olan insanlarla biz daha çok muhatap olduğumuz için onlara ayni ve nakdi, ilgili kanunlar, yönetmelikler çerçevesinde destek sağlıyoruz. Onun dışında evsizliği giderme gibi, hukuki olarak tanımlanmamış ihtiyaçları giderme gibi bir lüksümüz olmuyor. Öyle bir hizmet modelimiz olmadığı için bu konularla ilgili olan kişiler bize gelmiyor. (Beyoğlu Sosyal Hizmet Merkezi Müdürü)

İstanbul Verem Savaş Derneği de derneğe ait Verem Savaş Dispanserleri üzerinden kendilerine intikal eden evsiz tüberküloz hastalarına, tedavileri süresince anlaşmalı oldukları bir otelde konaklama ve gıda yardımı sunmaktadır. Konuyla ilgili olarak uzman görüşmesi yapılan Taksim Verem Savaş Dispanseri Başhekimini vermiş oldukları hizmeti şu şekilde özetlemiştir; “Otele yerleştiriliyor, yiyecek veriliyor, yemek fişi veriliyor falan. İlaçlarını gelip bizden alıyor. Yani ilaçlarını gözlem altında içsin diye. Eline verip de göndermiyoruz.” Başhekim aktif 134 tüberküloz hastası içerisinde 4 evsizlik problemi olan kişi olduğunu ifade ederek, evsizlik bağlamında sayının çok yüksek olmadığını dile getirirse de, üç büyük ilçeden sorumlu olan dispanserinin, genel nüfus içindeki tüberküloz hastası oranı ile, evsiz popülasyon içerisindeki tüberküloz hastası oranı arasında anlamlı bir fark olabileceğine işaret ediyor. Görüşme yapılan 30 evsiz içerisinde, 3 eski tüberküloz hastası, olması da bu veriyi destekler niteliktedir. Ayrıca evsizlere barınak hizmeti veren bir sivil toplum örgütlenmesinde kalan bir katılımcının geçmiş yıllarda barınaklarında yapılan tüberküloz taraması neticesinde kendisi ile birlikte dört aktif hastanın bulunduğu ve Heybeliada’da tedavi gördükleri bilgisi de evsizler arasında tüberkülozun daha yaygın bir toplum sağlığı problemi olabileceğine işaret etmektedir.

5.1.1.3. Evsizliğin önlenmesine yönelik hizmetler

Merkezi ve yerel yönetime bağlı olan kurumlarda yapılan önder görüşmelerinin tümünde hali hazırda savunmasız gruplara yapılan sosyal yardım ve hizmetlerle evsizliğin önlenmesinde katkıda bulunulduğu dile getirilmiştir. İBB Genel Sekreter Yardımcısı İBB’nin sunmuş olduğu “engelli, aile, eğitim, evde bakım, şehit-yetim-dul” yardımlarının evsizlik riskini azaltan bir boyutu olduğunu ifade etmiştir.

Yine İBB bünyesinde faaliyet gösteren Tersine Göç Bürosu, İstanbul’da yaşayıp memleketine dönmek isteyen, bunun için gerekli maddi kaynağa sahip olamayan ailelere, geri dönüş için nakliye ve ulaşım ücreti ödeyen bir hizmet olarak aile evsizliğinin “İstanbul içinde” önlenmesine hizmet etmektedir. İBB bünyesinde benzer bir biçimde yoksul bireylere memleketlerine dönmek üzere sağlanan otobüs bileti alma hizmeti ise “Yoksul Sevk Hizmeti” olarak isimlendirilmektedir.

Çeşitli nedenlerle memleketinden İstanbul’a taşı toprağı altındır diye buraya gelip de burada, tınak içinde altın bulamayıp da geçimini tekrar sağlamayıp burada daha kötü duruma düşen insanların yine dönmek isteseler ne maddi güçleri var, ne de imkânları var. Biz yine bu kimsesizlerin kimi olmak adına bunlara da yine bütün ihtiyaçlarını belediye karşılamak sureti ile memleketlerine gönderiyoruz. (İBB Genel Sekreter Yardımcısı)

Literal evsizlere yönelik çalışmalar yürüten Aşhane, Çorbada Tuzun Olsun, Erdemliler Dayanışması ve Derviş Baba derneklerinin gizli evsizlere ve konut dışlanmasına maruz kalanlara yönelik yürütmüş oldukları insani yardım çalışmaları da evsizliğin önlenmesini amaçlayan hizmetler arasında değerlendirilebilir.

Sonuçta evsizlere verilen hizmetler genel olarak “ev”sizliğin giderilmesi, “konut” temini, evsizlik öncesi veya sürecinde ortaya çıkan bireysel problemler ve savunmasızlıkların giderilmesini hedefleyen çözümler sunmamakta, bunlara geçici çözümler üretmektedir. Bunun nedeni kamu kurumları için evsizler hakkındaki kalıp yargılar , sivil toplum örgütleri için ise kaynak ve imkânlardaki yetersizliklerdir. Yine pek çok kurum, yemek,

giysi, banyo ihtiyacı giderme gibi benzer hizmetleri sunmakta, faklı ihtiyaçların giderilmesi yerine, mükerrer hizmetlere enerji ve kaynak harcanmaktadır. Bu durumun evsizler açısından olumlu yansması farklı kurumlardan temin ettikleri veya aynı kurumdan ihtiyaçlardan fazla alabildikleri giysi ve gıda gibi yardımlarını satın, verilen hizmetleri nakde çevirerek farklı ihtiyaçlarını gidermelerine olanak sağlayan bir strateji geliştirebilmeleri olmuştur. Yapılan yardımlar ve verilen hizmetler evsizlerin hayatında konut durumu ile ilgili olarak bir değişim yaratabilmelerine olanak sağlamamaktadır. Hem kamu kurumları hem de sivil toplum örgütleri bu şekilde bir değişim yaratabilecek hizmetler için öncelikle evsizliğin sosyal politikanın konusu haline getirilmesi ve evsizlere verilecek hizmetlerin koordinasyonundan sorumlu olacak kurumun belirlenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Yapılan uzman-önder-halk görüşmelerine göre, evsizlikle ilgili sosyal politik bir çerçevenin olmaması ve evsizlerin savunmasız bir hizmet profili olarak tanımlanmaması daha verimli ve bütüncül bir hizmetin ortaya çıkmasının önündeki temel engellerdir.

5.1.2. Evsizler kimin sorumluluğunda? Sosyal politika ve evsizlik

Evsizlerle uzun yıllar boyunca çalışmış olan saha uzmanı Y.C. evsizlerin yaşamış olduğu yalnızlığı, toplumsal ve sosyal politik alandan dışlanmayı şu şekilde ifade etmiştir;

Bu insanlar toplumla ilişkileri kesilmiş, ailevi bağlar yok, bir şekilde izole edilmiş vaziyetler. Birey, tek başına bireyler, eğer çalışma kabiliyetini çeşitli nedenlerle olabilir, bağımlılık, travmatik öyküler, hastalık veya kötü koşullarda çalışma geçmişi... Sosyal destek gitti, aile desteği gitti, maddi kaynak sermaye gitti, devlete güvenebilirsin diye düşünüyorsun, bir devlet içerisinde yaşıyorsun, ama bir vatandaş olarak da kendini güvende hissedecek bir durumun yok eğer evsizsen. Çünkü senin için yapılabilecek bir şey yok devlet nezdinde. Bu durumda hakikaten hiçbir değer verilmediği hissini ben de yaşırdım yani. Çünkü devlette hiçbir değer olmadığını... Çünkü bütün kapıların devlete ait bütün kapıların yüzüne kapandığını hissedirdim yani. Özellikle 18-55 yaş arası erkekler için... (Uzman, Y.C.)

Evsizlerle sahada sürekli karşılaşan bir birim olarak kendileri ile görüşme yapılan Beyoğlu İlçe Emniyet Müdürü ise gece sokaklarda sorumlu devlet görevlisi kendileri oldukları için evsizlerle sürekli olarak yüz yüze geldiklerini, ama evsizlerle ilgili her hangi bir sosyal politika ve bu doğrultuda sorumluluğu belli her hangi bir devlet birimi olmadığı için çaresiz kaldıklarını ifade etmiştir; “Gece sokaklarda polis olduğu için biz bu sorunlarla baş başa kalıyoruz. Evsizler alanında bir çalışma yapılacaksa önce merkezi yönetim bunun adını koyup, temel sorumluluğu bir birime vermeli. Sadece sorumluluk vermek de yeterli değil, görevin sınırları da netleştirilmeli ve sorumluluğun yerine getirilebileceği bir alt yapı oluşturulmalıdır... Koordinasyon ve görevin sahibi belli olmayınca herkes bir şey yapmaya çalışıyor, sonuç olarak da ortaya verilen emek toplamı kadar bir sonuç çıkmıyor.”

Beyoğlu Sosyal Yardım İşleri Müdürü ise; evsizlikle ilgili yüksek bir rakamdan söz edilemeyeceğini, yüksek bir rakam söz konusu olması halinde ise evsizlik-nedensellik ilişkisi ekseninde ilgili tüm kurumların koordinasyonu ile planlama yapılması gerektiğini vurgulamıştır;

Yani sıkıntılı bir rakam ortadaysa herkes o anlamda üzerine düşen görevi almalı. Ha ne yapılmalı, bana sorarsanız, ... kurum(ların) başında olan kişiler bir araya gelip, ne yapabiliriz

konuşabiliriz. Bunu da evsiz yaşayan insanlar üzerinden giderek bir sosyolojik alt yapı, neden insan evsiz olmayı, bimekân olmayı tercih ederden başlayıp esasında olayın kökeni bence odur. Bir insan neden böyle bir yaşamı tercih eder, o tercih etme sebeplerini belki ortadan kaldıracı faaliyetlere girişirse dediğiniz kurumlar, eee bu sefer onu azalttığınızda zaten onlara hizmet verecek alanları da azaltmış olacaksınız. Bunun dışında evsizlik durumu ortaya çıktıktan sonra yapılanlar bu şeye benziyor işte; bir yerde bir kaçak var, sürekli su akıyor. Sadece damlayan yerleri tampon yapıyorsunuz, kökene gitmiyorsunuz. Sadece tampon işi oluyor bu yaptığınız da. (Beyoğlu Sosyal Yardım İşleri Müdürü)

Beyoğlu İlçe Emniyet Müdürünün dile getirmiş olduğu “işin sahibinin kim olduğunun bilinmemesi”, hem kamu kurumları hem de sivil toplum kurumları tarafından dile getirilmiş bir problemdir. Yapılan tüm görüşmelerde merkezi yönetimin evsizlik alanında politika üretme, kaynak ayırma ve mevzuat oluşturma ile ilgili eksikliği vurgulanmış, merkezi yönetime bağlı olarak çalışan SYDV’ları eliyle sağlanan sınırlı maddi yardımların evsizlik durumunun çözümünde yeterli olmayacağı ifade edilmiştir. Ayrıca, evsizliğin de dâhil olduğu sosyal hizmetlerin hiçbirinin “kamu bürokrasisi” ve “memur mantığı” içerisinde layıkıyla yerine getirilemeyeceği, “girişimcilik” ve “sonuç odaklı” olması gereken hizmetlerin mümkün kılınamayacağı vurgulanmıştır. Bu nedenle görüşmelerde, kamu kurumlarının söz konusu alanı sivil toplum örgütleri için “cazip” kılması gerektiği düşüncesi öne çıkmıştır.

Evsizlere hizmet vermenin evsiz profili dolayısıyla “esneklik” gerektirdiğini ifade eden Umut Çocukları Derneği gönüllüsü U.E., sivil toplum örgütlerinin esnek davranabildiklerini, dolayısıyla akut durumlara daha etkili yanıt verebilme potansiyeline sahip olduklarını vurgulamıştır. Derneğin kendi hizmet profillerine uygun olmayan evsiz bireylere sınırlı süreli barınma hizmeti sunabilme kapasitesi ve bugüne kadar 50 evsiz kadına geçici süreli hizmet vermiş olmaları buna bir örnektir. Sivil oluşumların aynı zamanda hizmet verilecek kitle ile daha yakın, sık iletişime girebilme/sahaya çıkabilme kabiliyetine sahip olduğunu dile getiren U.E., sivil toplum örgütlenmelerinde gönüllülük esas olduğu için, daha verimli sonuçlar alınabildiğini ifade etmiştir. Değişen toplumsal yapıyı ve sokağın dokusunu sivil örgütlenmeler daha yakından takip edebilmekte ve bürokratik olmamaları sebebiyle sorunlara yönelik daha hızlı yanıtlar geliştirebilmektedirler. Umut Çocukları Derneği Başkanı F.Ş. ise sivil toplum örgütlerinin hizmet sunumunda öncelikli yapı olması gerektiğini savunurken, suiistimale açık bir durumun ortaya çıkmaması için derneklerle ilgili olarak düzenleme ve denetlemelerin önemini vurgulamıştır. Yine dernekler ve kamu kurumlarının kendi aralarındaki koordinasyonsuzluktan şikayet eden dernek yetkilisi, sivil toplum örgütleri arasındaki platformlaşmaların ve iş birliklerinin verilen hizmetleri daha verimli hale getireceğini dile getirmiştir. F.Ş. sosyal yardım ve hizmetleri planlayan ve sunan birimlerin aynı zamanda değişen toplumsal yapı ve sokak dokusunu sahada aktif olarak takip edip, gerekli yanıtları hızlıca üretebilecek esneklikte olması gerektiğini ifade etmiş, Suriye’den gelen mülteci akınının hem iş hem de konut piyasasında önemli değişikliklere sebep olduğunu belirtmiştir.

Sonuç olarak İBB, İl ve Beyoğlu SYDV dışında kamu kurumlarında yapılan tüm görüşmelerde, hizmet sunumunda aktif olması gereken birimlerin belediyeler ve sivil toplum örgütleri olması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca merkezi yönetimin yapısı gereği

evsizliği ve evsizliğin yapısal problemlerini önleyici hizmetleri yaygınlaştırmada hizmet sunan olarak daha verimli olacağı, barınak sağlanması ve saha çalışması gibi hizmetlerin sunumunda yer almaması gerektiği belirtilmiştir.

Çorbada Tuzun Olsun Derneği başkanı A.T. merkezi yönetim ve özel sektörün evsiz hizmetlerinde tüm sorumluluğu üzerine alamayacağını, alsa bile yürütemeyeceklerini söyleyerek, “farkındalık”, “sosyal dayanışma” ve “sosyal sorumluluğu” özü gereği sivil toplumun alanı olduğunu ifade etmiştir. Kamunun sorumluluğu toplumsal problemlerin ortaya çıkışını önleme olduğunu ifade eden yetkiliye göre, işlevsel bir sivil toplum olmayışı kamunun önleme, düzenleme ve denetle sorumluluğunu artırması için bir baskı yaratılmasını da engellemektedir. Derviş Baba Derneği kurucularından A.D. ise modern toplumlarda sosyal yardım ve hizmetlerin devlete devredilmesini, bireylerin ve sivil oluşumların potansiyellerinin devre dışı bırakılmasını eleştirmiştir.

Modern toplumda sosyal yardımların ve hizmetlerin sadece devletten beklenmesi bencilce bir durum. Devlet zaten muhteşem şeyler yapıyor (sağlık ve sosyal hizmetler alanında verilen hizmetleri aktarıyor), insan da üzerine düşeni yapmalı. İnsanlar bana telefon açıyor Topkapı’da ışıklarda uyuyan bir kız gördüm, Elazığ’daki köpekler için neler yapabilirim, Ankara’dan bir kadın arıyor üniversitede okuyan bir ihtiyaç sahibi için. Hanımefendi Ankara’da bir buçuk sene önce biz Derviş Baba’yı kurduk, insanlar sahip çıkmadığı için kapanmak üzere. Ankara Derviş Baba. Başınız ağrıdığında bizi arıyorsunuz, başınız ağrımadan gelip gönüllü olsanız... Yani yerde bir çöp varsa al, çöp kamyonunun gelmesini bekleme. Bir adam senden karnını doyurmanı istiyorsa git doyur, bir sandviç 2 TL 3 TL. Devlete gönderme, devlet kendi üzerine düşeni yapsın, sen de kendi üzerine düşeni yap. (Derviş Baba Oluşumu Kurucusu A.D.)

Aşhane kurucusu Ma.K. ise sosyal hizmetlerin ve yardımın doğası gereği sadece kamu kurumları değil, dernek gibi bürokrasisi olan örgütlenmeler tarafından da etkili bir biçimde yerine getirilemeyeceğini ifade etmiştir. Ma.K. bu bağlamda “birey/komşu/mahalle” ilişkilerine vurgu yapmış, bu ilişkilerin hem insanın doğası hem de yardımın doğası ile uyumlu olduğunu belirtmiştir. Yoksullukla ilgili temel ekonomik ve sosyal önlemler gibi makro düzeyde ve ihtisas gerektiren konularda toplumsal işbirliği, vakıf, dernek, kamu kurumları gibi organizasyonlara ihtiyaç olduğunu öne süren Ma.K., bunlara rağmen ortaya çıkan ve kendini günlük ihtiyaçlar noktasında gösteren, “bireysel düzeyde tanımlanmış yoksulluğu, bireysel düzeyde giderilmesi” gerektiğini vurgulamıştır. Ma.K.’ya göre bu, insanın iyilik yapma fıtratı ile de uyumlu bir durumdur. O nedenle iyiliğin havale edildiği sistemlerin ortadan kalkması toplumun bütünü için daha iyi olandır.

Ulusal düzeyde kurulan derneklerle görüştüm... Erzurum’dan gelen bir ihtiyaçla ilgili, bir fakir aile ile ilgili bir ihbara 6 ay ile bir yılda inebilirim dediler. 10 yıl önce görüştüğüm Derneği Dernek Başkanı, 145 bin küsur ihbar var dedi şu anda bilgisayarımda. En erken 1 yılda inerim. Şimdi ben ilçe düzeyindeki derneklerle yaptığım görüşmelerden de bir ayda ilçesindeki inebildiğini biliyorum, ben bir ayda açıklıktan da, nezleden de, kanserden de ölürüm. 1 yıl zaten cesedimin şeyini bile bulamazlar evde. Bu yaklaşım biçimi yanlış. Yani tekrar ediyorum, bu tür yapılar bireyi dışarıda tuttuğu gibi, sorunu da çözemiyor... Bireyin bu süreci birebir yaşaması lazım. Önce trajedisi ile hüznüyle yoksulla karşılaşması lazım, kendi içinde o duygusal değişimi yaşaması lazım, akabinde de o yardımı karşılama suretiyle de orada gülen gözlerle, o ihtiyacının karşılanması ile yaşanan güzelliği bireyin yaşaması lazım... (Aşhane Oluşumu Kurucusu Ma.K.)

Sosyal yardım ve hizmetlerin örgütlenip sunulmasında, birey, mahalle ve gönüllülüğü ön plana çıkaran görüşmeciler kent planlaması, yoğun çalışma koşulları, refah kurumlarının sundukları ve merkezi yönetimin makro sosyo-ekonomik uygulamalarının bireyin, mahallenin ve gönüllünün iyilik yapma potansiyeli ve isteğini harekete geçirmesi üzerindeki negatif etkisinin de farkındadırlar. Özellikle neo-liberal ekonomi politikaları ile artan ve tolere edilemeyen eşitsizliğin bireyin ve sivil girişimlerin sosyal yardım ve hizmet alanında var olmasını güçleştiren unsurlar olarak mekânsal alanlardaki yansımaları oldukça çarpıcı bir biçimde ifade etmişlerdir.

Bugün Türkiye’de yaşanan sosyolojik olarak başka bir sorun var; toplumsal parçalanma, gruplar arası parçalanma diyebileceğimiz bir sorun var. Ekonomik anlamıyla sınıf ve tabakalar arasında korkunç bir uçurum var. Evet belki o komşusu açken tok yatan hadisi bugün bazı semtlerde geçerli değil. Çünkü adam villa ve konak semtlerinde, kapalı sitelerde oturuyor. 40 sağdan, 40 soldan fakir bir komşusu yok. Önce mekânlar ayrılmaya başladı, birisi Üsküdar sahilinde 10 milyon dolarlık yalıda oturuyor. Ötekisi de 500 metre, 1 km. arka mahallede. Üsküdar’ın arkasında, NATO yolunda böyle Kamboçya Uganda veya Bangladeş gibi mahalleler var orada.(Aşhane Oluşumu Kurucusu Ma.K.)

Gönüllülerimiz gittikleri evlerde o kadar abes şeyler yapabiliyor ki, tanımıyor, bilmiyor evine gittiği, yardım ettiği insanları. Aynı ortamda olmadıkları için ihtiyaçları da bilmiyor. Ama bu değil esas kötülük, bu anlamda sistemsel bir kötülük var. Kötülük Bakırköy’ün arta kalan otobüslerinin Esenyurt’a verilmesi, yeni çıkan otobüslerin Bakırköy, İstinye, Etiler’e dağıtılması. Bunu kırmak için o insanların evine misafir oluyoruz gönüllülerle. (Umut Çocukları Derneği Başkanı F.Ş.)

Görüşme yapılan kamu kurumu önderlerinden İBB Genel Sekreter Yardımcısı ise, İBB söz konusu olduğunda sosyal yardım ve hizmetlerin planlanmasında sadece yasal düzenleme ve sorumlulukların çerçeveyi belirlemediğini, vatandaş beklentisinin de belirleyici olduğunu ifade etmiştir. Yerindenlik ilkesi dolayısıyla vatandaşın da toplumsal sorunlar karşısında İstanbul’da öncelikli yetkili olarak Büyükşehir Belediyesini gördüğünü vurgulayan Genel Sekreter Yardımcısı, İstanbul metropolünün yönetimi için diğer Büyükşehirlerden farklılaşan bir statü ve mevzuata gereksinim olduğunu ileri sürmüştür. Bu çerçevede İBB’nin hali hazırda mevzuat gereği sorumluluğunda olmayan pek çok çalışmayı yürüttüğünü, kentin değişimine paralel olarak ortaya çıkan yeni sorun alanlarına müdahale ettiğini ifade etmiştir. Sonuç olarak, İBB bürokratinin evsiz hizmetlerini aktarırken yapmış olduğu değerlendirmeler ile İBB Darülaceze Müdürü’nün, evsizlerin hava şartları elverdiği ölçüde sokakta yaşamayı tercih ettikleri yönündeki söylemi birleştirildiğinde, İBB’de evsizlerle ilgili belediyeye ait tüm sorumlulukların yerine getirildiği düşüncesinin hakim olduğu anlaşılmaktadır.

Ve insanlar camideki cemaat, sokaktaki vatandaş, otobüs kuyruğundaki vatandaş, her şeyi belediye başkanından bekliyor. Vatandaşın ilk muhatap olarak gördüğü yerel yönetimdir. Biz de o kapsamda sorumluluklarımızı yerine getirmeye gayret ediyoruz. Yasal düzenleme onun için önemli değil, yasal düzenleme var mıymış, yok muymuş, elektrik normal şartlarda özelleştirildi, elektrik idaresindedir. Kamu ile de ilgisi yoktur, ama hiç kimse bu elektrik idaresi de şöyle yapmıyor demiyor. Onu bile bizim belediyemizin sorumluluğunda biliyor... İstanbul 15 milyonluk bir kent, kalıcı nüfus. hareketli nüfusu ile 17-18 milyon olduğu söyleniyor. Buranın ayrı bir yasası olması lazım. Yani, hani küçümsemek adına söylemiyorum filan kentin yasası ile İstanbul’un artık yönetilmesi zorlaşmaya başladı... –Bu bağlamda evsizlik de – tabi ki bir problem. Bu özellikle kış aylarında daha büyük bir

problem olarak görünüyor. Yazın tabi daha rahat. Yani insanlar o kadar fazla ihtiyaç duymayabiliyorlar. Dolayısıyla kışın yine biraz önce söylediğimiz işte gelişmenin çağın gereksinimi dediğimiz, gereksinim duyulan her yerde biz olmaya gayret ediyoruz. Evsizler için de... Ölen bu güne kadar duymuşunuzdur Siz de. Ben çok duydum, sokakta donarak ölen insanları. Ama bugün İstanbul'da bunu bulamazsınız. Biz onlara da kucak açıyoruz. Onları da ayırdığımız tesislerde 'misafir ediyoruz. (İBB Genel Sekreter Yardımcısı)

Genel Sekreter Yardımcısının vermiş oldukları hizmeti aktarırken kullanmış olduğu “kimsesizlerin kimi olma” ifadesi ile birlikte, yukarıdaki alıntılarda kullanılan “vatandaş beklentisi”, “donarak ölümlerin engellenmesi”, “kucak açma” ve “misafir etme” gibi ifadeleri, belediye tarafından evsizliğin hak eden bir hizmet kategorisi olarak görülmediğine, evsizlere yönelik verilen hizmetlerin evsizlerin talepleri ve evsizlik durumunu giderme temelli olmaktan ziyade, vatandaş beklentisi ile ilintili olarak evsizliği yönetmeye odaklandığına işaret etmektedir. Bu durumda evsizler hak talep edebilecek organize bir grup olmadığı için, sivil toplum savunuculuğu aktüel şartlar altında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Merkezi yönetimin mevzuat yoluyla tanımlama ve düzenleme sorumluluğu ile sivil örgütlenmelerin savunuculuk sorumluluğu, planlanan hizmetlerin yerel yönetimler ve sivil toplumun eliyle uygulamasının en doğru yol olacağı yapılan görüşmelerden sosyal politika adına çıkarılabilecek en önemli sonuçlardır. Sivil toplum örgütleri, kamu kurumlarının sahip olmadıkları esnekliğe sahip olmaları, personel istihdamında çalışılan grup içerisinde gelen kişileri de istihdam edebilme ve sahada daha sık yer alma potansiyelleri nedeniyle hizmet profiline mecaz ve gerçek anlamıyla daha iyi erişebilmeleri, toplumsal duyarlılık ve kaynakları da hizmete dâhil edebilme kapasiteleri, sokakta yaşanan değişimi daha hızlı görüp yanıt verebilme kabiliyetleri ile merkezi yönetimin hali hazırdaki kurumsal geleneği göz önünde bulundurulduğunda daha avantajlı durumda görünmektedirler. Bununla birlikte sivil toplum örgütleri merkezi ve yerel yönetimlerden maddi kaynaklarının ve kamusal desteklerinin artırılması, madde bağımlılığı tedavisi gibi profesyonellik gerektiren alanlarda alt yapılarının geliştirilmesi gibi beklentiler içerisinde yer alırlar. Ayrıca aktüel olarak bazı sivil toplum kuruluşlarının amaçları doğrultusunda çalışmamaları, dini-siyasi-ideolojik kimlikler üzerinden ayrımcı tutumlar sergilemeleri, suiistimallerin ortaya çıkması, makro ölçekli sivil örgütlenmelerin hizmet sunumunda hantallaşması, şeffaflıkların yitirilmesi, bilinçli gönüllü sayısının az olması, maddi kaynak yetersizlikleri, çalışma profilleri ile ilgili olarak kamuoyunda var olan olumsuz kalıp yargılar gibi konular araştırmaya katılan sivil toplum örgütlerinin hali hazırdaki problemleri olarak dile getirilmiştir.

Saha çalışmaları ve barınak hizmeti ile ilgili olarak daha avantajlı durumda olduklarını düşünen sivil toplum kurumları, evsizlik durumunu bütüncül olarak ele alabilecek, evsizlik durumunu ortadan kaldırmaya yönelik kalıcı konut/destekli konut/rehabilitasyon/istihdam gibi hizmetleri düzenli olarak yerine getirebilecek bir kapasite ve alt yapıdan ise yoksundurlar. Yine de sistematik olmayan bir biçimde ve kişisel gayretler üzerinden bazı durumlarda bu hizmetlere de bünyelerinde yer verebilmektedirler. Aşhane kurucularından Ma.K. ve Mu.K. dönem dönem özellikle evsiz ailelere kendi evlerinde barınma imkânı sağlamaları, Şefkat-Der Başkanının engelli bir

evsiz kadına kişisel ilişkileri üzerinden motorlu sandalye temini, Umut Çocukları Derneği yöneticilerinin merkezi kullanan eski sokak çocuğu erişkinler için sokakta yapılan ve sokak geçmişini açık bir biçimde sembolize eden dövme ve “faça”ların estetiği için kaynak bulmaya çalışması, Derviş Baba’nın kurucusu olan A.D.’nin sokakta gördüğü ve kentsel dönüşümün mağduru olan 33 eski Sulukule kiracısı aileyi bir konuta yerleştirebilmek için arkadaş çevresini tek tek gezerek kaynak temin etmesi, Umut Çocuklarının sağlık ve bağımlılık tedavisi ile ilgili olarak tecrübeleri dolayısıyla bakım hizmeti sunması bunlara verilebilecek örneklerdir.

Alanda çalışan sivil toplum örgütlerinin ihtiyaç duyulan hizmetlerle ilgili detaylı analizleri ve kişisel gayretlerle sunmuş oldukları hizmetler karşısında, kamu kurumlarının sadece kış aylarında sağlanan barınak hizmetini yeterli görmeleri, hatta bazı durumlarda “sokağı tercih ettikleri” için barınak hizmetinin bile talep edilmediğini ileri sürmeleri, kamu kurumlarının evsiz popülasyona ulaşmada sivil toplum kurumlarına göre daha başarısız olduklarını göstermektedir. Bu görüşler Foucault’cu bir bakışla, kamunun evsizliği ve evsizleri tasnif etme ve yönetme biçimine dair bir söylemin yansımaları olarak da görülebilir. Çünkü bu söylemler sadece evsizlere sunulan hizmetlerin biçimini değil, evsizliği bireysel patoloji ve problemlere indirgeyerek evsizliğin açıklama biçimlerini ve tanımlarını da belirlemektedir. Evsizler böylelikle “normalleştirme” gibi bir çabayı bile hak etmeyen/”talep etmeyen”, ölmemesi amaçlanan savunmasız bir grup haline getirilmiştir.

5.1.3. Evsizlik algısı

Araştırmanın ilgili bölümlerinde dile getirildiği gibi yapılan evsizlik ve ev tanımları ile birlikte, evsiz bireyin betimlenişi var olan evsiz hizmetleri ve ilgili kurumların evsizlikle ilgili sosyal politik önerilerini daha anlaşılır bir hale getirmektedir. Adlandırmaların özellikle de akademik otorite ve yönetim yapılarının yapmış olduğu adlandırmaların sembolik bir gücü vardır. Evsizliğin ne olduğu ve hangi evsizliğin sosyal bir problem olarak ele alınacağını belirler. Bacchi sosyal dünyanın yönetiminin kısmen bir problemleştirme süreci olduğunu öne sürmüştür. Sosyal ilişkiler sistemi, ayrı “sosyal problemlerin” ve “problem nüfusların” tanımlanmasında ve müdahale edilmesinde düzenlenir. Bu neoliberal sosyal dünya tahayyülüne göre problem nesnesi tanımlanır, normatif olarak değerlendirilebilir ve politik olarak da yönetilebilir (Farrugia ve Gerrard, 2016: 268). Tanımlamanın, bilgi ve bir sosyal politika konusu olarak evsizliğin inşası üzerinde etkisi vardır. Bu nedenle görüşmelerde hem resmi kurum temsilcilerinin hem de sivil toplum örgütlerinin yapmış oldukları tanımlamalar ve sundukları hizmetler arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak tezin amaçları açısından önemlidir.

5.1.3.1. Ev ve evsizlik nedir?

Katılımcılarına kendileri için “ev”i nasıl tanımladıkları sorulduğunda, görüşmeye katılan 34 kişiden sadece 6’sı evi “barınak” olarak, evin fiziksel anlamını ve olanaklarını vurgulayarak cevaplamıştır. Bu kişilerden 4’ü daha önceden sokak deneyimi olan kişilerdir. Şefkat-Der Yöneticilerinden H.Ö’ye göre ev öncelikli olarak güvenlik anlamına gelmektedir.

Güvende kalabileceğim bir yerdir. Sokakta kaldığım süre içerisinde benim en büyük sorunum güvenlik olmuştur yani. Onun dışında yani sıcak yer demektir ev. Yiyip içebileceğiniz bir mekân demektir. Kafanızı dinleyebileceğiniz bir yerdir her şeyden önce. Gidip eve kendinizi atıp uzanıp kafanızı dinleyebilirsiniz. (Şefkat-Der Gönüllüsü H.Ö)

Yine sokak deneyimi olan A.D.'ye göre ise ev; "... kapısını kapattığımda içeride her türlü konforun olduğu bir alan. Konfordan da öyle lüks şeylerden bahsetmiyorum. Yani kaloriferim olacak, yatağım, yorganım olacak. Bilgisayarım olacak. Çiçeklerim var. Tuvaletim, banyom var. Bu yani."

Geriye kalan 28 katılımcı ise evi "yuva, aile, mahremiyet, huzur, mutluluk, sıcaklık, özgürlük, güven, istikrar, düzen" gibi ifadelerle evin insana sunduğu fiziksel koruma ve barınma ihtiyacının ötesine geçen fizyolojik, duygusal ve aidiyetle ilgili anlamları üzerinden tanımlamışlardır. Hatta evin sağlamış olduğu kusursuz fiziksel imkânlarla rağmen, evin içinde yaşanan ilişkiler ve bu ilişkilerin insanda yaratmış olduğu duygusal durumun bir mekânın "ev" olup olmadığını belirlediği bazı katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. Nitekim evi aile üzerinden tanımlayan katılımcılar çoğunluktadır. Bazı katılımcılar ailenin kurulduğu ve sosyalleşmenin sağlandığı, mutluluk veren yer olarak "ideal ev" tanımı yapmış olsalar bile, "ev"i aile üzerinden tanımlayan katılımcıların büyük çoğunluğu, fiziksel olarak tüm ihtiyaçlar karşılanırsa ve içinde bir aile olsa bile önemli olanın aile dolayısıyla ortaya çıkan ilişkilerin kalitesi ve insanda uyandırdığı hissiyat olduğunu vurgulamıştır. Yani sosyal ağ olarak ailenin varlığı ile birlikte bu ağın niteliği de önem taşımaktadır. "Ev"i aile üzerinden tanımlayan tüm katılımcıların evli olması araştırmacı açısından ev tanımını etkileyen bir unsur olarak değerlendirilmiştir.

Ev işte sevdiklerinle bir çadırda evdir yerine göre bir rezidansta ev olabilir, bazen olmayabilir yani. Değildir, içinde ruh olması lazım, içinde bir sıcaklık olması lazım, güvende hissetmesi lazım. Yani en lüks otele gidiyorsun orayı ev olarak görmüyorsun. Evime gideyim, evde bir çorba içeyim çocukla diyorsun. (Beyoğlu Kaymakamı)

Ev nedir dersen, huzur derim, mutluluk derim. Âmâ tam tersi de olabiliyor. Evin içini birileri cehenneme de çevrilebiliyor veya cennete de çevirebiliyor. (Erdemliler Dayanışması Derneği Başkanı E.A.)

Bekar katılımcıların ise "ev"i aile ve aile ilişkilerinin insanda yaratmış olduğu duygusal durumdan ziyade, evin fizyolojik ve mahremiyetle ilgili anlamları üzerinden tanımlamışlardır. "Özgüven, güven, aidiyet duygusu, özgürlük, haz, keyif, konfor, sistem" gibi ifadeler bekar katılımcılar tarafından evin tanımında sıklıkla kullanılan ifadelerdir.

Bence bir şekilde ait olduğu bir fiziki şartın oluşması. Aidiyet duygusu. Burası, bu 30 metrekare de olabilir, 10 metre kare bir baraka da olabilir. Bunun içinde haz duygusu olabilir, bana ait, keyif, güven, ben buradayım artık benim evimdeyim hissi. (Uzman Y.C.)

Katılımcıların tümünden "ev"in anlamına dair bir yanıt alınabilmiş olmasına rağmen evsizliğin ne demek olduğu sorusuna sadece 7 katılımcı doğrudan evsizliği tanımlayarak yanıt vermiş, katılımcıların büyük çoğunluğu evsiz bireyi betimlemeyi tercih etmiştir. Yapılan tanımlar tıpkı "ev"in tanımlanmasında olduğu gibi sadece fiziksel bir yoksunluğa işaret etmemektedir. Evsizlik sadece bir katılımcı tarafından "sokakta yaşama" şeklinde tanımlanmıştır. Diğer katılımcılar ise evsizliği ortaya çıkaran sürece işaret ederek,

evsizliğin bir sonuç olduğunu belirtmişlerdir. Umut Çocukları Derneği Başkanı F.Ş.’nin ifadeleri bu konudaki düşüncelerin bir özeti gibidir.

Evsizlik bir evden yoksun olmaktır tabi ki. Bununla birlikte, doğal afet, ama nakdi sorunlar, ama göç, ama aile içi şiddet, ama kendi ruhsal problemleri, bir takım verilerin sonucunda olumsuz anlamdaki verilerin sonucunda evsiz kalınabiliyor. Tabi ki evsizlik sorun değil demiyorum ama hiçbir şey olmadan, hiçbir olumsuzluk yaşanmadan hiçbir kişi evsiz kalmaz diye düşünüyorum. Ondan sonra evsizlik de bir sorun oluyor işte. (Umut Çocukları Derneği Başkanı F.Ş.)

A.T. ise evsizliği; “konut, istihdam, sağlık –fiziksel veya mental- ve yaşanan travmalar sonucunda ortaya çıkan bir barınamama problem” şeklinde tanımlamıştır. A.T. bir “ev” olmasına rağmen ortaya çıkabilecek olan barınamama durumunu kendi deneyimleri üzerinden şu şekilde betimlemiştir; “Bundan yaklaşık bir ay önce kendi kişisel problemlerim nedeniyle gerçekten evsizliğin yani barınamamanın ne olduğunu anladım. Benim şu an kafamı sokacağım bir evim var, ekonomik sıkıntıda olan bir kişi değilim, kendi şirketim var, belli bir refah seviyem var, eğitimim var. Ve şunu gördüm, öyle bir darlık yaşadım ki, dediğim gibi bu insanları anlıyorum, hiçbir yerde barınamadığımı hissettim ve bastım gittim bir süreliğine...”. U.E. de A.T.’nin düşüncelerine benzer biçimde bir “ev”in olmayışı değil, çeşitli nedenlerle “evlere gidememe” olarak ifade etmiştir evsizliği.

Aşhane oluşumundan Mu.K. ise evsizliği evin fonksiyonlarından yola çıkarak biyo-psiko-sosyal boyutlara bulunan bir durum ve biyolojik ihtiyaçları giderebilmeden mahrum olma hali olarak tanımlamıştır.

5.1.3.2. Evsiz kimdir?

Görüşme yapılan uzmanlar ve önderlerin yarıya yakını evsiz insanı “özgür”, “sistemi reddeden”, “romantik”, “kurumlarda ve kapalı mekânlarda kalmayı istemeyen”, “sunulan imkânlardan memnun olmayıp, sokak tercihinde bulunan”, “sorumluluk almayı istemeyen”, “günü birlik yaşamayı tercih eden” şeklinde evsiz insanın karakterini işaret ederek tanımlamışlardır. Tanımlardan bazıları “özgür evsiz insan” a olumsuz bir anlam yüklemekten, bazıları ise toplumsal olarak olumsuz karakter özellikleri ile birlikte, “bir yaşam tarzı”na referansta bulunarak evsizi tanımlamıştır.

Saha uzmanlarından U.T.’ye göre evsiz; “zorunluluklardan dolayı sistemi reddetmiş, özgürlükçü bir tarafı da olan insan”dır. E.A. ise evsiz insana “özgür insan” dediğini belirterek, devlet ve millet olarak bireye yapılan baskıları kabul etmeyen insanlar olarak evsizleri tanımlamıştır. Evsizlerin kurumda kalmayı kabul etmeme sebepleri de E.A.’ya göre bu insanların “özgür” ruhları ile alakalıdır.

Özgür işte, yani şey ne denir ona. Yani free takılıyorlar, özgür. Öyle diyeyim. Resmi kurumlar bu konuda o yüzden şey yapamıyorlar. Sigara içmeyeceksin. O adam içecek. Şu saatte geleceksin. O adam dinlemeyecek. O adam gidip o bankta yatar. Senin o söylemine karşı gider orada yatar. Gelmez. Olay bu. Yani devlet olsun, millet olalım. Hep baskı, hep baskı, hep baskı. (Erdemliler Dayanışması Derneği Başkanı E.A.)

Mu.K. için ise evsiz insanın hayatında ve kararlarında duygular dengesiz bir ağırlığa sahiptir, bu nedenle romantik insanlardır evsizler. “Evsizler çok romantik insanlar, çok

romantik adamlar. Çok kalbi insanlar, kalpten yaşıyorlar. Ama işte hayatını kendi döngüsünde kalbe çok yer veriyorlar, denge yok. Sonra kafa da bir atıyor, sokaktasın...”

Bir yandan evsizlerin olumsuz karakter özelliklerine, bir yandan da “kapalı alanlarda ve kurallara tabi olarak” yaşamak istememelerine referansta bulunan evsiz tanımları, evsizleri kış barınağı ve huzurevi/bakım evi gibi alternatifleri kabul etmedikleri gerekçesiyle evsizliğin de sorumlusu olarak görmektedir.

Sunulan imkânlardan memnun olmayan, kurallar içerisine sokulmak istemeyen insanlar... Onu ilk karşılaşmamızda da söyledi. Yani evsiz olmak bir tercihmiş gibi geliyor bana. Çünkü ne siz, ne biz, ne kadar fakir kalsak da sokakta yaşayamayız gibi geliyor. Bilmiyorum, yaşamadan da bilemeyiz ama bir tercihmiş gibi geliyor. Hayata karşı bir şeylere karşı başkaldırı mıdır, nedir? Bilmiyorum ki. (Taksim Verem Savaş Dispanseri Müdürü)

Evsizlerin dediğim gibi biraz şey olduğunu düşünüyorum, kendi gözlemlerime dayanarak, tercih olduğunu gözlemliyorum. Aslında dediğim gibi, öyle bir yeri yurdu olmadığı için değil, bir tercih unsuru. Aile içerisinde ve belki oradaki o sorundan uzaklaşmak arzusu, biraz belki sorumluluktan uzaklaşma arzusu... Bir evsizi bir kuruma yerleştirmeye çalıştım, dedi ki bana, sizden önceki müdür de teklif etti, her işlemlerimi de başlattı. Ama ben istemedim. Ben kalamam orada, ben yapamam, ben tek başımayım, ben kendim özgür olmalıyım gibi bir ifade kullandı. Ben yapamam orada, ben istediğim zaman girerim, çıkarım kimse bana karışmaz. Dolayısıyla görüyoruz ki, insanların biraz yaşamdan beklentileri ile ilgili bir durum. Sadece bir zorunluluk değil, kendi kafalarında, muhayyilelerinde oluşturduğu bir hayat tarzı diye düşünüyorum ben... (Beyoğlu Sosyal İşler Müdürü)

Bunlar özgür ve şehrin dışında yaşamaya alışmış insanlar. Çok fazla artık bu ve benzeri kapalı yerlerde de psikolojik olarak da duramıyorlar. Yani adamı alıyorsun, diyelim ki ilgili kuruma teslim ediyorsun. O dışarda hayatını idame ettirmeye alışmış, çok fazla kapalı bir ortama girmek de istemiyor... (Beyoğlu İlçe Emniyet Müdürü)

Evsiz bir şekilde sokağa düşmüş adam, yani sağlıklı, sağlıklı dediğim çok kirli bir hayatı var da, yine bir uzuvlarında fiziksel bir engeli yok. Fakat yalnız da, cebinde parası da yok, bir geliri de yok. (Beyoğlu Sosyal Hizmet Merkezi Müdürü)

Bu anlayış, algı ve tanımlar, kamu tarafından sunulan barınma imkânı reddedildiği gerekçesiyle, kamunun barındırma ve “ev”sizlik durumundan çıkarma ile ilgili sorumluluğunun da ortadan kalktığı düşüncesine yol açmaktadır. Oysa önder-uzman-halk görüşmesi katılımcılarının yapmış oldukları “ev”in farklı fonksiyonlarını vurgulayan “ev” tanımlamaları ve “ev”in insana vermiş olduğu hislerin belirleyiciliğine dair tespitleri, insanlara sunulan barınak ve huzurevi gibi alternatiflerin yetersizliğini, dolayısıyla da evsizlikten sadece evsiz bireyleri sorumlu tutmanın yanlışlığını göstermektedir. Çünkü evsizlerin hali hazırda reddettiği “ev” değil, “barınma ile ilgili hizmetlerdir. Bu durum evsizlerle yapılan görüşmelerde de somut olarak ortaya çıkmıştır. Evsiz katılımcıların kendilerine sunulan barınak ve huzurevi-engelli merkezi gibi alternatifler hakkındaki değerlendirmeleri ve hisleri, buralarda kalmayı tercih etmelerinin “evi” ve “evli” olmayı reddetme ile aynı anlama gelmediğini göstermektedir. Katılımcılar kendilerine sunulan imkânlar arasında kendileri için en iyi olanı tercih etmişlerdir. Kendilerine sunulan da evsiz katılımcılar nezdinde bir “ev” değildir ve bazı durumlarda sokağa benzer olumsuzlukları barındırmaktadır.

Görüşmecilerin önemli bir kısmı da evsiz insan tanımlarında evsizlerin karakteristiğine değil, zayıf sosyal ilişkilerine ve sermayelerine vurgu yapmıştır. Sosyal sermaye ve

sosyal ağların tükenmişliğine vurgu yapan katılımcılar, evsiz bireylerin kendi kaynakları tükenmiş olduğu için, içinde bulunmuş oldukları durumdan tek başına çıkmalarının çok zor olduğunu da ifade etmişlerdir. H.Ö'ye göre evsiz insan “yetim, öksüz, sahipsiz” insandır. Hayatın olağan akışı içerisindeki olası “tökezleme”lerde sosyal ağları ve sermayesinin olmayışı dolayısıyla “bitmiş”, yine aynı sebeple ayağa kalkamayacak “umutsuz” insandır. “Elinden tutan kimsesi yoktur.”

Mu.K. için ise evsiz “yoksul” olduğu gibi, insan olmanın gerektirdiği ontolojik ihtiyaçlardan da “yoksun”, “yalnız” insandır.

(Yoksunluklara) zaman zaman biyolojik ihtiyaçlar da dâhil. Dolayısıyla biyolojik şeylerden de yoksun kalıyorlar zaman zaman. Tamam yaşıyorlar, fizikleri var gözlerini açıyorlar, yemek buluyorsa yiyorlar. Biyolojik olarak biraz idare ediyorlar. Ama bazen onu da yapamıyorlar, ihtiyaçlarını gideremiyorlar. Tuvalet gidemiyor, banyo yapamıyorlar. Ama başka insani şeylerden de yoksunlar. Bunun içinde dört duvar da var, eş dost arkadaş da var, sarılmakta var, konuşmak da var, dertleşmek de var, insanın gözünün içine bakmak da var. bunlardan yoksunlar, yoksun bırakıldılar. Psikolojik, sosyal, kültürel, ekonomik, işte ben buna fizikseli de katıyorum yani. Biyolojik olarak. Bütün bunlardan çoğunlukla mahrum olma durumu. %90 mahrum olma durumu. (Aşhane Oluşumu Gönüllüsü Mu.K.)

Mu.K. sosyal sermaye/sosyal ağlarla, sosyal korumayı aile üzerinden kurgulayan refah sistemimiz arasındaki ilişki dolayısıyla herkesin başına gelebilecek bir trajedinin nasıl evsizliğe yol açabileceğini kendi konut durumu ve biyografisi üzerinden açıklayarak, aktüel olarak herkesin evsizlik riski altında olabileceğini vurgulamıştır.

Kendi yaşamıma bakıyorum ben 25-26 yaşında adamın, adam akıllı hiçbir işe girmemişim, denememişim. Ben standart bir evsiz adayım valla. Yani hiçbir şey yapmıyorum. Babama bir şey olursa, bir şey olduğunda ona ben de şu manada bakıyorum olaya sorumluluk sahibi, sorumluluk almamışım ciddi manada. Belki alabilirim, bilmiyorum, ama hiç denemedim. Babam vefat etse, annem vefat etse ben büyük şok geçiririm. Ben bir risk yaşayacağım. Mesela amca, eş dost, o da bir yere kadar. Ya bir sorumluluk alacam devam edeceğim, alamazsam işte evsizim bitti ya. Kız kardeşlerimle kavga ederim. Benim şeyim yok o zaman. Belediye bana bir şey yapar, devlet bana bir şey yapar diye bir şey düşünmüyorum yani. Ama mesela bir manada çok cemaatçi bir toplumuz yani değil mi? Anca beraber kanca beraber. Mesela bu dediğimiz bunun tam tersi. Cemaatçi bir toplum değiliz artık. (Aşhane Oluşumu Gönüllüsü Mu.K.)

Sonuç olarak katılımcıların hiçbiri “evsiz insan kimdir?” sorusunu, “ev”i olmayan şeklinde cevaplamamış, evsizliğin nedenselliğine ve evsiz insanın karakterine gönderme yaparak tanımlamayı tercih etmiştir. Katılımcıların önemli bir kısmı ise farklı evsiz kategorilerine gönderme yaparak, homojen bir “evsiz” kitle olmadığı için “evsiz insan kimdir?” sorusunun da tek bir cevabı olmayacağını dile getirmişlerdir.

Şöyle genel, rutin anlamda, rutinden sokağa dönüp bakacaksak orada herkes evsiz. Ama bu problemlerin detayına baktığımızda, nitelikli olarak düşündüğümüz farklılaşan nedenler ve profiller görülecektir. Bu anlamda evsiz kalmak bir sorun değil, evsiz kalmak bir sonuç aslında. (Umut Çocukları Derneği Başkanı F.Ş.)

5.1.3.3. Evsiz kategorileri

Yapılan görüşmelerde İstanbul’un evsizlerinin katılımcılar tarafından farklı alt başlıklar altında tasnif edilerek değerlendirildiği görülmüştür. Bu tasnifler, evsizlik literatüründe karşımıza çıkan pek çok farklı tanım ve kategori ile de uyumlu gözükmektedir.

Görüşmelerde karşımıza çıkan genel eğilim evsizleri yaş gurubuna ve evsizliğin süresine göre sınıflandırma yönündedir. Saha uzmanı Y.C., gençler ve orta yaşlılar olarak nitelendirdiği 18-50 yaş arası gurubun evsizler arasında çoğunluğu teşkil ettiğini, 18-25 yaş bandındaki gençlerin içindeyse kurumsal yatılı bakım geçmişi bulunanların sayısının yüksek olduğunu ifade etmiştir. Sokaktaki kadın sayısının erkek sayısını nazaran oldukça düşük olduğunu ifade eden Y.C., her yıl İstanbul genelinde sokakta karşılaştığı 40 civarındaki kadının ortalama %60'ını ilgili kurumlara yönlendirebildiğini, geri kalanını ise var olan kurumsal yatılı bakım veya imkânlar için ikna edemediğini vurgulamıştır. Literal evsizlerle düzenli olarak sokakta karşılaşan Mu.K. da sokak popülasyonunun Y.C.'nin ifade ettiği gibi çoğunlukla gençler ve orta yaşlılardan oluştuğunu, bu ayrımın mekânlara da yansıdığını ifade etmiştir. “Fatih’te genç abiler de var. Yani gerek Türk, gerek Cezayirli 20-25 yaşında abiler de var. Ama Üsküdar’da mesela 50 yaşın altında abi ben hiç görmedim. 50-55’in üstündeydi hep benim gördüklerim.” İl SYDV saha personeli de son on yılı göz önünde bulundurduğunda kendilerine başvuruda bulunan evsiz profilin genellikle “20-50 yaş aralığında olduğunu ve çoğunluğunun çalışma amacı ile Anadolu’dan İstanbul’a gelip iş bulamayarak barınaksız kalan” kişilerle “İstanbul’un sürekli evsizleri” olarak tanımladıkları “kronik evsiz”lerden oluştuğunu ifade etmiştir.

Sahada aktif olan görüşmecilerin tümüne göre çalışma veya tedavi amacıyla İstanbul’a gelip de geçici süreli olarak evsiz kalan ve kurumsal yatılı bakım hizmeti için sırada bekleyen geçici evsizlerin oranı, uzun süreli olarak sokakta kalan “kronik evsizlere” göre çok daha yüksektir. Bu görüş, İstanbul Darülaceze Müdürünün önceki bölümlerde yer vermiş olduğumuz “3000 evsiz arasında kronikleşmiş, her sene devamlı olarak kış hizmetini kullanan ortalama 300 kişi olduğu” bilgisi ile de örtüşmektedir. Kendisinin de sokak deneyimi olan Şefkat-Der sorumlularından H.Ö’ye göre evsizlere hizmet veren ucuz oteller, otopark gibi kapalı ve temiz meskenler, çok kötü yaşam şartlarının olduğu bekar odaları, iş yerlerine ait lojmanlar ve sokak arasında gidip gelen, güvencesiz işlerde çalışan bir evsiz kesim de vardır. Bu gurubun sokakta görünürlükleri kronik evsizlere göre çok daha düşüktür ve sokakta kaldıkları zaman bile dış görünüşlerinden evsiz oldukları anlaşılmamaktadır. İl SYDV saha personeli de, düzenli olarak kendilerinden yardım alan evsiz popülasyona nazaran, geçici veya bir kerelik yardım için kendilerine başvuran “gurbetçi evsizlerin” sayısının daha yüksek olduğunu vurgulamıştır.

Katılımcılar tarafından “alkolik”, “özgür”, “kendi tercihini kullanan”, “evsiz olmaya gayret eden” şeklinde de isimlendirilen uzun süreli sokakta kalan kronik evsizlerin oranının düşük olduğu uzman personel ve ilgili kurumlar tarafından dile getirilmiş olmasına rağmen, katılımcıların neredeyse yarısı evsizleri kronik evsizler içerisinde yaygın olduğu ileri sürülen bireysel problemler üzerinden kategorize etmişlerdir. Bu bağlamda “psikiyatrik bozukluk/akıl hastalığı olan”, “zeka geriliği bulunan”, “alkol ve madde bağımlılığı bulunan”, “ağır travmalı” kategorileri öne çıkmaktadır. Burada dikkat çekici olan husus bu sınıflandırmanın evsizler alanında doğrudan çalışmayan ama bir şekilde sokakta evsizlerle sıklıkla karşılaşmakla birlikte yüzeysel olarak iletişim kuran katılımcılar (kolluk, zabıta, cami imamı gibi) tarafından yapılmış olmasıdır. Bu nedenle söz konusu katılımcıların, evsiz olarak iletişim halinde bulundukları alt gurubun, yani “kronik evsizlerin”, “olası” özelliklerini genel olarak evsizlik problemi yaşayan insanlara

genelledikleri düşünülebilir. Nitekim farklı evsiz grupları ile sürekli olarak yüz yüze iletişim halinde olan saha uzmanları ve kurumlar kronik evsizler arasında normal nüfusa oranla bu karakteristiklerin daha yaygın olduğunu onaylamakla birlikte, bunların tüm evsizlere genellenemeyeceğini, evsizlerin %80'inin "normal insanlar" olduklarını ifade etmişlerdir.

Çorbada Tuzun Olsun Derneği Başkanı A.T. bakılan yer ve bakış açısını yansıtan bu farklı görüşleri şu şekilde özetlemiştir; "Bu alanda çalışmaya başlamadan önce ben de evsizleri sokakta alkol alan miskinler olarak görüyordum, şu anda ise çok farklı insanların çok farklı travmalarını, yoksunluklarını, ihtiyaçlarını görüyorum."

Görüşmelerde karşılaşılan bir diğer sınıflandırma ise hak eden ve hak etmeyen evsiz arasında yapılan sınıflandırmadır. "Dilenciliği tercih eden", "alkol/madde bağımlısı", sorumluluk almayan", "sürekli yardım peşinde koşan", "sokağı geçim kaynağı haline getiren", "sokağı tercih eden", "evsiz kalmak için gayret eden", "yüzsüz olan" ve "suça karışanlar" hak etmeyen evsiz kategorisini oluştururken "iş bulmak için gayret eden", "pisliğe bulaşmamış", "yardımı kabul etmeyen", "gururlu olan", "yardım alırken yüzü kızaran", "sokağa itilmiş olan", "dalsız budaksız olan" kişiler hak eden evsiz olarak nitelendirilmiştir.

Araştırmamız açısından önem taşıyan bir diğer sokak gurubu kategorisi de eski sokak çocukları ve 18-25 yaş arası evsiz gençlerdir. Beyoğlu Kaymakamı'nın da vurguladığı gibi 18-25 yaş arası evsiz gençlerin çoğunluğu ya ASPB'na bağlı kurumlardan ya dolayısıyla çıkartılan 18 yaşını doldurmuş veya 18 yaşından önce çocukluk ve ergenlik döneminde sokağa itilmiş olan bireylerden oluşmaktadır. Bu popülasyona hizmet veren Umut Çocukları Derneği, derneğe barınma hizmeti almak için gelenler arasında önceki yıllarda direkt olarak sokaktan gelenlerin oranının fazla olduğuna, son dönemlerde ise yaş dolayısıyla kurumlardan çıkarılanların sayısının daha fazla olduğuna dikkat çekmiştir.

Sokakta evsiz aile ve kadın sayısının çok düşük olduğu tüm katılımcıların ortak görüşüdür. İstanbul Darülaceze Müdürü, 2016-2017 evsizlere kış hizmetinden faydalanan 4592 evsizden sadece 148'inin kadın olduğunu ifade etmiştir. Yani hizmet alan evsizler arasında kadın oranı sadece %3,2'dir. İstanbul Darülaceze Müdürü bu oranın geçen on yıl içerisinde değişim göstermediğini de vurgulamıştır. Bununla birlikte Beyoğlu'nun belli bölgelerinde aileler için konut yetersizliği, güvensiz konutlarda yaşama ve yoksulluğun çok yaygın bir durum olduğu İlçe SYDV saha personeli, Beyoğlu Muhtarları Başkanı ve Beyoğlu Belediyesi Sosyal Yardım İşleri Şefi tarafından vurgulanmıştır. Beyoğlu aynı zamanda "bekar odaları" ve uygun fiyatlı otel/pansiyon imkânlarıyla hem çalışmak için İstanbul'a gelen erkeklere hem de farklı sebeplerle geçici evsizlik durumunda olanlara ucuz barınma imkânı sunan bölgelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu, bölgede literal evsizliğin yanı sıra konut dışlanması ve özellikle uygunsuz konut evsizliğinin de yoğun olduğunu göstermektedir.

Aşırı yoksul olan ve şartlı nakil transferinden faydalanan kadınlar, gelen para ile geçinebiliyor, en ucuz, en adi şeyi yiyor ama beceriyorlar. Kanseri gibi hastalıklar çok yaygın bu hanelerde... Ben bu bölgeye gelmeden önce benim için fakir adam karı-koca asgari ücret alan adamdı. Bugünkü para ile 2600 TL'den bahsediyoruz. Buraya geldiğimde ortalama ücretlerin 700 TL olduğunu görünce fakirlik kavramım değişti benim. Ben evimde WC

olduğu için şükrettim Allah’a, biliyor musun? Girdiğim evlerin çoğunda tuvalet yok, tuvalet yok basbayağı, su yok, elektrik yok...

Kadın sayısındaki düşüklük genel olarak kadınların aile ve akraba gibi doğal toplumsal destek mekanizmalarını daha yoğun olarak kullanmaları, kadın sığınma evlerinin varlığı, kadının gidecek bir yeri olmasa bile var olan evini terk etme noktasında daha az “cesur” olmaları üzerinden açıklanmıştır. A.D.’nin tespitine göre; “Sokağa düşen kadın ya kadın sığınma evine gider ya da akraba yanında kalmayı tercih eder. Ama yine de sokakta uzun süreli olarak kalan kadınlar var. Benim gördüklerim genellikle uyuşturucu, alkol ve akıl sağlığı problemleri olan kadınlardı.”

Saha uzmanı U.T. ise sokakta karşılaştığı kadınları şu şekilde betimlemiştir;

Bayağı kadına rastlamışımdır. Yani görmüşümdür ama onlar gerçekten akli dengesi yerinde olmayan insanlardı. O çevre tarafından da bilinen, çantayla, bavulla gezen. Erkekler çırılçıplak dolanıyor ama kadınların mutlaka ıvır zıvırları olur yanlarında, kaç tane görmüşümdür. O kadınları her gün görebiliyorsun. Erkekler daha mobilize anladığım, hatırladığım kadarıyla. Ama kadınlar hep sabit yerlerde... Bunlar dışında benim gördüğüm kadarıyla fazla kadın yok sokakta. Çünkü benim anladığım ve gördüğüm kadarıyla kadın terk edemiyor evi. En son noktada terk edebiliyor. En son, yani çocuklar adam kaçıyor ama kadın bu cesareti en son gösteriyor. Artık dağıldığında her şey kadın evsiz, zorunluluk olduğunda, başa çıkamadığında kadın sokağa iniyor. Erkek ve çocuk öyle değil. Bu toplumun bu roller gereği daha cesur daha özgür davranabiliyor. Erkek başına neler geleceğini az buçuk kestirebiliyor ama kadın kestiremiyor dolayısıyla tercih, evde kalmak zorunda kalıyor. (Uzman U.T.)

Umut Çocukları Derneği Başkanı F.Ş. ise kadınlara yönelik “sığınma” hizmeti sunan sığınma evlerine rağmen bazı durumlarda kadın evsizliği ile karşılaştıklarını ve sığınma evleri için şartları uygun olmayan bu kadınlara dernek tüzüklerine uygun olmasa bile geçici süreli olarak barınma hizmeti verdiklerini aktarmıştır.

Bizim tüzüğümüzde ‘sokağa itilmiş olan çocuklarla’ ilgili çalışma var. Ama buraya sokakta kalan kadını da aldık. 50 tane kadının üzerinde burada misafir ettik. Neden? Çünkü ona uygun sistem içerisinde ne bir dernek ne de bir vakıf vardı. Bakırköy Kaymakamlığı hiç yoktan buraya şu zamana kadar 500 kişi göndermiştir tüzüğü bizim hizmet vermemiz gereken yaşı aşan. Çünkü yer yok gönderebileceği. Ben o insanı, kadın veya erkek görünce sokağa gönderemem ki. Zaten o adamı sokağa gönderdiğim zaman sokağın yaratıcısı olurum ben. (Umut Çocukları Derneği Başkanı, F.Ş.)

Evsizlere giysi, banyo ve sıcak yemek hizmeti veren kurumlarda yapılan görüşmelerde ise literal olarak evsiz olan aileye sıklıkla rastlamasalar bile konut yetersizliği ve ekonomik olarak evin giderlerini karşılayamama nedeniyle, su, elektrik ve doğal gaz gibi alt yapı hizmetlerinden mahrum bir biçimde yaşayan ailelerle sıklıkla karşılaşıldığı ifade edilmiştir.

“Terk edilmiş bina”, “merdiven boşluğu”, “çok kötü oteller”, “tepesinde çatısı olan ama yaşam koşulları korkunç olan binalar”, “alt yapısı kullanılamayan mühürlü vakıf binaları” gibi “aşırı yoksul ve yoksun koşullarda” yaşayan aileler, çalışan erkekler ve çocuklu kadınların varlığı, ETHOS kategorilerine göre “güvensiz” ve “uygunsuz” konut evsizliği sayılmaktadır. Şu durumda güvensiz ve uygunsuz konut evsizliğinin Beyoğlu bölgesinde yaşanan literal evsizlikten çok daha yoğun olarak deneyimlenen bir evsizlik biçimi

olduğu katılımcıların ortak görüşüdür. Beyoğlu Mahalle Muhtarları Başkanı, “güvensiz” ve “uygunsuz” konutlarda yaşayan ve bu konutların kirasını bile ödemekte zorlanan çok fazla insan olduğunu, dolayısıyla literal olarak evsiz olmasa bile “evsizlik riski” altında bulunan çok fazla aile bulunduğunu ifade etmiştir.

5.1.3.4. Evsizlerin sayısı

Evsiz nüfusun kesin sayısına ilişkin tartışma, evsizliğin doğasının anlaşılması ve bu soruna politik yanıtlar geliştirilmesi açısından önemlidir. Evsizlerin sayısının düşük olduğunu iddia eden araştırma ve analizler, yönetimler ve neo-muhafazakârlar için evsizlerin nüfusun “normal” bir kısmını oluşturmadığı ve dolayısıyla belli tedavi/yardım biçimlerini hak etmediklerine dair bir söylem oluşturma imkânı verir. Bu anlayış, evsizlik alanındaki refah ve sosyal harcamaların kesintiye uğratılmasını kolaylaştırır. Evsizliğe dair yüksek rakamlar ise, problemin tüm nüfusu etkileyebileceğini, evsiz insanların “patolojik ve anormal” olmadıklarını dile getirme imkânı sunar (Arnold, 2004: 104). Görüşme yapılan kamu kurumu temsilcilerinin, sivil toplum çalışanlarının ve uzmanların genel görüşü “kronik evsizlik”, “literal evsizlik”, “gizli evsizlik” ve “güvensiz-uygunsuz konut evsizliği” kategorilerinin tümünde bir artış olduğu yönündedir. Bununla birlikte evsizlerin sayısı ile ilgili tahminler yapılan evsiz tanımları temelinde birbirinden oldukça farklı olabilmektedir.

Erdemliler Dayanışması Dernek Başkanı E.A., sokakta görülen evsiz sayısının İstanbul'da 2000'i geçmeyeceğini ama bu rakama “yolda kalmışlar” olarak tabir ettiği geçici evsizlerin dâhil olmadığını ifade etmiştir. Şefkat-Der Başkanı ise gizli evsizler ve geçici evsizler de dâhil edildiğinde İstanbul'da 10.000 civarı evsiz olduğunu deneyim ve gözlemlerinden yola çıkarak iddia etmiştir. Pek çok katılımcı ise evsiz sayısındaki artışı onaylamakla birlikte, evsiz sayısı ile ilgili olarak bir tespitte bulunamayacaklarını belirtmişlerdir. Hem “gizli evsizliğin” tespit edilmesindeki güçlük, hem de “evsiz”in kimi içerdiğiyle ilgili muğlaklık böyle bir tespitte bulunulmasını mümkün kılmamaktadır.

Doğrudan evsizlere veya evsiz kalma riski altında olanlara hizmet veren merkezlerin resmi kayıtları da evsizlik tanımındaki muğlaklıkların yanı sıra, merkezleri kullanmayan, hizmet talebinde bulunmayan ve “çatısızlık” dışındaki evsizlik kategorilerine dâhil olan evsizleri içermediği için İstanbul'da tahmini evsiz sayısına ilişkin bir kaynak olarak kullanılamamakta, sadece evsiz sayısındaki artışa dair bir fikir verebilmektedir.

Bu verilerinden şüphesiz en önemlisi İBB'nin kış aylarında verdiği barınak hizmeti esnasında tutulan kayıtlardır. Hizmetten faydalanan evsiz sayısı son on bir yıl içerisinde neredeyse 9 kat artmıştır.

Tablo 8. İBB Kış Barınak Hizmetinden Faydalanan Kişi Sayısı

YIL	EVSİZ SAYISI
2005-2006 Hizmet Yılı	500-600
2016-2017 Hizmet Yılı	4592

Kaynak: İBB Darülaceze Müdürlüğü Arşivi, İstanbul Darülaceze Müdürü

Hizmet merkezine kabul için bireyin kalacak bir yerinin olmayışını beyan etmesi yeterlidir. Merkez hem talep, hem de arz odaklı çalışmaktadır. Zabıta ve kolluk güçleri kış aylarında sokakta görmüş oldukları veya vatandaşların haber verdiği evsizleri merkeze

götürebilmek için saha çalışmaları yürütmektedir (İstanbul Darülaceze Müdürü). İBB Dilenci Müdahale Zabıta Amiri, havalanın çok soğuk olduğu günlerde ihbar edilen ve sokakta bulunan evsizlerin çoğunun merkeze gitmeyi kabul ettiğini, fakat gelmeyi kabul etmeyen evsiz sayısının da azımsanamayacağını ifade etmiştir.

Evsiz sayısına dair fikir verebilecek bir diğer İBB hizmeti ise Yoksul Sevk Ve Tersine Göç Bürosu çalışmalarıdır. Tersine Göç Bürosu, İstanbul'da yaşayıp memleketine dönmek isteyen, bunun için gerekli maddi kaynağa sahip olamayan ailelere, geri dönüş için nakliye ve ulaşım ücreti temin etmektedir. Benzer bir biçimde, asker, öğrenci ve İstanbul'a iş bulma, tedavi olma vb. nedenlerle gelen, kalacak yeri ve memleketine dönecek maddi imkânı kalmayan vatandaşlara da otobüs bileti temin ederek memleketlerine geri dönmelerini sağlayan hizmet ise "Yoksul Sevk Hizmeti" olarak isimlendirilmektedir. Evsiz kalma riski altında olup İstanbul'dan ayrılan aile sayısı 10 yıl içerisinde 9 kat artmıştır, evsiz kalıp memleketine dönmek isteyen kişi sayısı ise 2 kat artmıştır (İBB, 2018).

Tablo 9. İBB Yoksul Sevk ve Tersine Göç Bürosu Hizmet Verileri

HİZMET	2007	2017
Tersine Göç Hizmetinden Faydalanan Aile Sayısı	558	5226
Yoksul Sevk Hizmetinden Faydalanan Kişi Sayısı	3828	8188

Kaynak: İBB, 2018

5.1.3.5. Nedensellik algısı

Evsizliğin nedenlerine dair yapılan değerlendirmelerde katılımcıların tümü farklı açılardan da olsa ailenin varlığına ve rolüne vurguda bulunmuştur.

Görüşme yapılan uzmanlar ve kamu ve sivil toplum temsilcileri, alkol ve madde bağımlılığı, psikiyatrik bozukluklar, hastalık sebebi ile çalışamayacak duruma gelme, çeşitli travmalar, bireyin özgürlük duygusu, aşırı duygusallık gibi bireysel; ekonomik kriz ve ekonomik durumda yaşanan bozukluklar, yoksulluk ve yoksunluk, eğitim durumunun düşük olması, zorunlu göç ve Doğu bölgelerinin yapısal şartları, uygun maliyetli konut imkânının azalması gibi yapısal değişkenlerle evsizliğin ortaya çıkışı arasında bir nedensellik ilişkisi kurmuşlardır. Bununla birlikte bu değişkenlerin doğrudan "kronik evsizliğe" yol açmasında bireyin ailevi problemlerinin belirleyici olduğunu vurgulamışlardır. Görüşme yapılan kişilerin bu yöndeki ifadeleri onların ekonomik-toplumsal-bireysel risklere karşı aileye bir sosyal koruma rolü verdiklerini göstermektedir. Bu bakışa göre birey kendisinden kaynaklı veya kendi dışında gelişen nedenler dolayısıyla bir riskle karşılaştığında, aile sosyal koruma rolünü üstlen(e)memekte ve evsizlik durumunun ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır.

Genç nüfus tamamen aileyle ilgili iletişimden kaynaklı sorunlar sebebiyle sokaktadır... Yaşlılar da işte daha çok ailesinin kendisine bakmaması veya ailesinde işte eşinin veya ne bileyim evli ise eşinin veya bekarsa diğer aile bireylerinin artık yaşlılıktan dolayı bakmaması... Orta yaşlılar da daha çok benim karşılaştığım hani İstanbul'da ya madde bağımlılığından dolayı ailesi ile uzaklaşmış, ailesi bir şekilde onu ötelemiş. Tamam, her ailesel problemi olan kişi de mutlaka sokağa düşecek diye bir şey yoktur ama sokağa düşenlerde mutlaka ailesel problemler vardır. (Uzman Y.C.)

Sebeplerinin başında işte madde bağımlılığından, alkol bağımlılığından dolayı ailesi tarafından dışlanma, yani ondan sonra ekonomik olarak çok güçsüz bir duruma

düştüğünden dolayı ailenin parçalanması, işte çocukların ve eşin anne babasının yanına gitmesi, bireyin tek kalması ve bundan bir iç çöküntü ile sokakta yaşamaya başlaması geliyor. (İstanbul Darülaceze Müdürü)

Ben konutla ilgili bir sıkıntı yaşandığını zannetmiyorum. Bunların daha çok ailevi ve sosyal sebeplerden kaynaklandığını düşünüyorum. Çünkü hayata küsmüş oluyor çoğu, büyük bir kısmı, ekonomik anlamda da muhakkak suretle sıfırı tüketmiş insanlar oluyordur ama bence bu daha çok aile ve sosyal hayatla alakalı. Sahiplenilmemekle alakalı. (Beyoğlu SYDV Müdürü)

Uzmanlar, kamu ve sivil toplum temsilcilerinin sosyal korumada ailenin rolüne vurgu yaparken, merkezi ve yerel yönetimlerin sosyal korumayla ilgili sorumluluklarına değinmemeleri dikkat çekicidir. Evsizliğin nedeninin nesnel koşullar ve yapısal problemlerle ilintilendirildiği, evsizlerin suçlanmadığı ve damgalanmadığı yaklaşımlarda bile sosyal devletin sosyal koruma, sosyal adaleti sağlama, asgari şartları sunma rolü gündeme pek gelmemiştir. Biraz da bu yüzden nihai olarak, enformel sosyal koruma ve desteğin birincil kaynağı ailenin rolünü yerine getir(e)mediği durumlarda evsizlik kaçınılmaz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan görüşmecilerden sadece iki kurum önderinin kronik evsizliğin sebebi olarak evsiz bireyin “anormalliğinin” altını çizerek onları suçlayıcı bir dil kullanması vurgulanması gereken bir diğer husustur. Bu veri, katılımcıların çoğunun çevresel sebeplere dikkat çektiğini göstermektedir.

Bir diğer husus ise İstanbul’a gelen mevsimsel işçiler, tedavi için gelen ama maddi imkânı yeterli olmayan kişiler ve sadece ekonomik sıkıntılar dolayısıyla evsiz kaldığı düşünülen kişilerin evsizliğinin ailevi problemlerin belirleyici olduğu evsizlere oranla geçici bir özellik gösterdiğinin düşünülmesidir. Korunan sosyal ağlar ve ilişkiler, bireyin evsizlikten kısa sürede çıkmasını kolaylaştıran kaynaklar olarak da vurgulanmıştır.

Yani maddi yoksunluktan dolayı mekânsız düşmüş olanlar biraz daha geçici oluyor. Yani nasıl diyeyim birden düşmüş, iş bulamamış, iflas etmiş. Ama onlar mutlaka bir şekilde bağlantılarını veya eski bağlantılarını kullanıyorlar. Mekânsızlıklarının çok uzun süreli olmadığını görüyoruz. (İl SYDV Sosyal Çalışmacı)

Aile, sosyal bağlar ve sosyal sermayenin, formel sosyal korumanın zayıf olduğu ülkelerde hem geçici, hem kronik evsizliği önlemedeki rolünü H.Ö. çarpıcı bir biçimde dile getirmiştir:

Gene bir yetimliği öksüzlüğü unutmamak lazım. Çünkü sahip çıkana yok. Hayatta bir yerde bir tökezlediği zaman kimsesi kalmayıveriyor etrafında insanın, öylece bir çöküntüye gidiyor... Burada dediğim gibi iflas geçirmiş olabilir, doğal bir afete uğramış olabilir. Deprem, sel gibi. Kapalı mekânda kalamıyor olabilir. Ailesini kaybetmek gibi şanssızlıklara da uğramışsa kişi... Bu nedenlerden dolayı insanlar genelde sokakta kalır... bir de yani kişi eğer ki geliri şu anki asgari ücret ve tek başına yaşıyorsa kesin bu insanı evsiz yapar. Şimdi ne olacak ya aile kuracak karı-koca çalışacak iki kişi. Yani orada 1300 TL mi asgari ücret. 2600 TL para alacak bunlar, 1000 TL’sini aşağı yukarı kiraya verecekler, vs. yapacaklar. Bu şekilde giderse gider yani. Yoksa tek başınıza siz 1300 TL ile, dediğim gibi, 600-700 TL pansiyonlarda kalabilirsiniz. Çok kötü durumdaki, insan onurunun orada yaşamaya yakışmadığı yerler, çok kötü durumda, psikolojiniz bozulur orada. Ayrıca orada bile işten çıktığınız gün veya ay sokaktasınız. Veya şeydesiniz, pansiyondan bile daha kötü bir yerdesiniz. (Şefkat-Der Gönüllüsü H.Ö)

Özellikle formel koruma sisteminin yetersizliği ve sosyal korumanın aile üzerinden kurgulanması dolayısıyla evsizlik-nedensellik ilgisi vurgulanan evsiz gruplarından biri de 18 yaşını doldurmuş eski sokak çocukları ve yine 18 yaşını doldurduğu için yatılı bakım kurumlarından tahliye edilen gençlerdir.

Eski sokak çocukları, zamanında onlar için yapılması gereken şeyler yapılmadığı için onlar sokaktalar. Onlar için sorun evsizlik değil, annesizlik, babasızlık, eğitimsizlik, şiddet, koruyamama, kültürsüzlük, dışlanmışlık, ötekileştirilmişlik. Bu problemlerin en nihayeti evsizlik. O yüzden onları bugünkü halleriyle etiketleyerek hiçe sayamayız, onlar için bir şey yapılamamış gibi bir yaklaşım benimseyemeyiz. Onlar biz zamanında onları hiçe saydığımız için bugün bu haldeler. (Umut Çocukları Derneği Başkanı F.Ş.)

Ben bakıyorum orada kız yetiştirme yurdundan çıkan 18 yaşında olan kızlar, erkek çocuklar sokağa gidiyor yani. Aslında 18'inden sonra sahiplenmek gerekiyor. Buna kim sahiplenecek, sivil toplum kuruluşları, belediyeler sahiplenecek, toplum sahiplenecek. Okuyorsa 21 yaşına kadar uzatılabilir onun reşit hakkı. Üniversitede de destekliyoruz. Onda sorun yok, ama okumuyor, ne yapacak? Şimdi sen bir kızın olsa, evlendirme çağına getirsen ne yapıyorsun? Bir yuvasını kuruyorsun, kendi ayakları üzerinde durana kadar yanında oluyorsun. Bu çocukları toplumun sahiplenmesi lazım. STK'lar, yardım kuruluşları devreye girmesi lazım. Yoksa, gidiyor orda burada sürünüyor yani. (Beyoğlu Sosyal Hizmet Merkezi Müdürü)

Umut Çocukları Derneği gönüllülerinden U.E. ise genç evsizliğinde sosyal sermaye ve ağların zayıflığının yanı sıra bireysel ve yapısal nedenlerin etkileşimine de dikkat çekmiştir.

Bu gençler biraz da içinde bulundukları duruma isyan etmişlerdir. İçinde bulunulan durum nedir? Bazen işkence derecesinde şiddet, bazen zorla çalıştırılma. Bunlar bizim gençlerimiz arasında çok yaygın. Tabi bizim gençlerimiz biraz da isyankâr. Sonra içinde bulunulan şartlar ve ortam da çok önemli; çevredeki insanlar, arkadaşlar, yaşanan mahalle, belki de şehir. Mardinli ve Diyarbakırlı, doğudan çok fazla genç var mesela. Burada doğsa bile ailesi doğudan gelmiş ve İstanbul'un belli semtlerinde yaşıyorlar; Beyoğlu, Esenyurt, Kartal, Pendik, Gebze'deki belli bölgelerden geliyor çoğu. Yoksulluk çok yaygın, boşanmış aile ve ikinci evlilik de yaygın. Maddi durumu iyi olan, ailenin eğitim seviyesi yüksek olan gence sokakta çok çok çok nadir rastlanır. Belki madde, alkol falan alır bir süre ama onunkisi kalıcı olmaz. (Umut Çocukları Derneği Gönüllüsü U.E.)

5.1.4. Kent ve kamusal alanın kullanımı, Mekânsal Stratejiler

Saha verilerinin analizinin bu kısmında uzman-önder katılımcıların gözünden evsizlerin Beyoğlu bölgesini tercih etme sebeplerine ve mekânsal stratejilerine yer verilecektir. Kentsel dönüşüm, çöküntü alanları, uygun maliyetli barınma imkânı sunan oteller, bekar odaları ve mevsimin belirleyiciliği bu bölümün öne çıkan temalarıdır.

5.1.4.1. Bölge tercihi, Beyoğlu

Katılımcılara evsizlik ve Beyoğlu ilişkisi sorulduğunda iki şekilde yanıtlama eğiliminin olduğu görülmüştür. Bir kısım katılımcı Beyoğlu için literal evsizlikten ziyade üzerinde durulması gereken hususun “yetersiz-güvencesiz konut”lardan oluşan ve göçle şekillenen mahalleler, yoksulluk ve evsizlik riski, suç ve madde kullanımı ile kentsel dönüşüm olduğunu ileri sürmüştür. Yani İstanbul'un yapısal şartları bölümünde değinilen çöküntü bölgeleri ve kentsel dönüşüm bağlamında konut dışlanmasını vurgulayarak evsizliği değerlendirmişlerdir. Diğer grup ise Beyoğlu'nun literal evsizler için neden “cazibe merkezi” olduğu üzerinde durmuştur.

“Çok fazla evsiz yok mahallelerde, barakada da olsa insanlar kafayı sokmuşlar. Ama kira ödeyemiyorlar işte, mal sahipleri ile problemleri oluyor. Gariban insan çok. Fakir fukara burada had safhada. Ama onların da her biri belediyemizin kartı var, yani faydalaniyorlar. Büyükşehir Belediyesinin sosyal hizmetlerinden, market kartından faydalaniyorlar. Büyük şehrin gene nakdi yardımından faydalaniyor.” (Beyoğlu Mahalle Muhtarları Başkanı)

Beyoğlu SYDV saha personeli göçle gelen mahallelerin Beyoğlu’nun merkezinde oluşmasında etkili olan unsurun bölgede yer alan metruk binalar, fiziksel olarak neredeyse kullanılamayacak durumda olan, dolayısıyla kiraların düşük olduğu konutlar olduğunu vurgulamıştır.

Özellikle İstanbul, Beyoğlu’nda ilginç bir sosyo-ekonomik ve kültürel bir yapı var. Sirkülasyon, göç olgusu, çok hızlı değişen bir ortamdan bahsediyoruz. Şehir dışından ve ülke dışından, özellikle Afrika’dan gelenler de çok fazladır Tarlabası’nda veya şu andaki Suriyeli mülteciler. İlginçtir, burada eski yıkık dökük binaların aşırı bir şekilde olması bu tarz insanları cezbediyor. Bu hafta iki incelemeye gittim, birinde yaşlı bir amca kalıyor. Bir yatak atmış bir odaya, orada sağlıksız koşullarda, bacakları dizden aşağı yara. O koşullarda öyle olmaması mümkün değil zaten, ölecekti biz gitmeseydik. Gecekondu bile diyemeyeceğin bir yere. Tuvaleti falan olmayan bir yere. Sonra bir karı-koca vardı. Adam hasta, evlerinde tuvalet perde ile ayrılmış odadan. Çok kötü koşullarda yaşayan insanlar var. (Beyoğlu SYDV, Sosyal Çalışmacı)

Beyoğlu Muhtarları Başkanı ise, artık ”köhne” binalarda bile kiraların yüksek olmasına rağmen insanların buraları terk edip kent çeperine gitmek istememelerini mahalle sakinlerinin alışkanlıkları ve geçim stratejileri ile ilgili olduğunu dile getirmiştir.

Kiralar burada yine yüksek ama adamlar burada oturmayı tercih ediyorlar. O da niye tercih ediyor? Adamın doğup büyüdüğü yer burası, bir de merkezi yani. Taksim orada, Etfal orada, Şişli... Her yere ulaşabiliyor. Ulaşım, her şeye buradan hakim olabiliyorsun. Adam burada geçmiş ömrü nereye gitsin yani? Sonra burada legal veya illegal işlerini oturtmuşlar. Kentsel dönüşümle mesela çıktılar mahallelerinden. Ne oldu? Bir yana kaydılar. Uyuşturucu ile geçiniyor adam. Burada pazarını bırakıp Esenyurt’a gider mi? Ya da çoğu geçici, günlük işler yapıyor. Yapamasa bile burada bulabiliyor günlük parasını. Burayı bırakıp niye gitsin oralara... (Beyoğlu Mahalle Muhtarları Başkanı)

Beyoğlu Belediyesi Sosyal Yardım İşler Şefi ve Beyoğlu SYDV personeli de Beyoğlu Mahalle Muhtarları Başkanı ile benzer biçimde, kentsel dönüşüm projeleri nedeniyle yerlerinden olan kişilerin, ev sahibi veya kiracı, bir kısmının kent çeperini hiç denemeden, eski mahallesinden “bir miktar kayarak, Beyoğlu’nda kalmayı tercih ettiğini”, bir kısmının ise Esenyurt gibi bölgelere gittikten kısa bir süre sonra Beyoğlu’na döndüğünü vurgulamışlardır. “Yalnız işte o bölgelerden (kentsel dönüşüm alanları) boşalan insanlar yine Beyoğlu’nun farklı bölgesi, atıyorum Tarlabası’ndaki insanlar işte Hacı Ahmet, Yeni Şehir mahallelerinde var, o taraflara doğru kaydılar. Veya durumu daha iyi olan insanlar işte Beyoğlu’nun Kadı Mehmet, Kulaksız, Kaptan Paşa mahallelerine kaymaya başladılar.”

Katılımcıların tümü Beyoğlu bölgesinin özellikle kentsel dönüşümüne tabi olan mahallelerinde görülen yüksek suç oranları ve oldukça kötü yaşam şartları nedeniyle, kentsel dönüşümü desteklediklerini belirtmişlerdir. Yine de her katılımcının kentsel dönüşümün nasıl olması gerektiği ile ilgili bir “ama”sı vardır

“Tarlabaşı’nda otursun. Tamam Tarlabaşı’nda şehir merkezinde oturuyor ama iş yok güç yok. Yıkık, dökük bir evin içinde sağlık koşullarına uymayan bir mekânda otursun, öyle yaşasın. Aç, işte günde bir ekmek bularak, veyahut biraz daha kenar bir mahalleye gitsin, düzgün bir evde otursun. Gelsin, Tarlabaşı’nda çalışıp tekrar gitsin. Bana sorarsanız ikinci yol onun için çok daha sağlıklı, çok daha iyi... Kentsel dönüşüm bizim çok işimizi düzeltecek gibi geliyor. Sağlık, çevre, çoluk çocuğun düzgün yetişmesi anlamında, güvenlik anlamında, şehirleşme anlamında epeyce işimize yarayacak. Ama bunun tabii yolları var. Oradaki kişileri de mağdur etmeden, onların da yaşayacağı bir ortam sağlayarak, belki aynı yerde. Belki hemen yan yerde.” (Beyoğlu Kaymakamı.)

“10 sene önce karşıydım kentsel dönüşüme, bugün destekliyorum. Belli koşullarda yerinde dönüşümü destekliyorum ama. Muhteşem bir tarihi doku bakımsızlıktan yok oluyor bir kere. Suriyeliler geldiğinden beri harabe evlerde bile kiralar 4 katına çıktı. Bir de buradaki insanların dağıtılması gerekiyor, organize hareket ediyorlar, uyuşturucu, pezevenklik, gayri meşrunun her türü. Dışarıdan buraya gelip yerleşenler bu değişimi yavaş yavaş sağlıyor. Ama gitmemekte direnen, kalıplaşmış, yozlaşmış, uyuşturucu ticareti ile geçinen bir sürü aile var. Bazı mahallelerde her türlü şey dönüyor, orada kentsel dönüşüm ve insanları birbirinden uzaklaştırmak şart. Uyuşturucu ile başka türlü de mücadele edilmesi gerekiyor veya başka suçlarla. Burası kentin merkezi bir yer ama çıkın gezin insanlar nasıl fiziksel ve sosyal koşullarda yaşıyorlar bir görün. Özal döneminden sonra uydu kentlere taşınan orta-üst sınıf kentin merkezine dönmek istiyor. Oranın kent olmadığı, Trakya’da bir yerde oturarak kentten yararlanamayacağını anladı. İnsanlar kente dönmek istiyor ama binalar yaşanacak gibi değil. Kentsel dönüşümü Paris, Berlin’de olduğu gibi yapmalısın, Kenya’da olduğu gibi değil. Kentsel dönüşümün rant üretecek biçimde kullanılması ve bu rantın belli kesimlere gitmesi eleştirilmesi gereken başka bir şey, kentsel dönüşüm başka bir şey. Bunları birbirinden ayırmak lazım.” (Derviş Baba Oluşumu Kurucusu A.D.)

İstanbul Darülaceze Müdürü, evsizlere vermiş oldukları kış hizmeti esnasında tutulan kayıtlara dayanarak, merkezi kullanan evsizlerin yoğunluklu olarak bulundukları birinci ilçenin Fatih, ikinci ilçenin ise Beyoğlu olduğu bilgisini vermiştir. Beyoğlu’nun evsizler için bir “cazibe merkezi” olması katılımcılar tarafından da dile getirilen bir husustur. “Ekonomik hareketlilik ve insan sirkülasyonu”, “gece hayatı nedeniyle 24 saat hareketli ve canlı olması”, “24 saat ihtiyaçların giderilebileceği bir yer oluşu” “çalışma/dilenme imkânının yüksek oluşu”, “İstanbul dendiğinde akla gelen ilk yerlerden biri oluşu”, “vakıflara ait metruk binaların mekân olarak kullanılabilmesi”, “alkol ve maddeye erişimin kolay olması”, “gereklikler ve imkânlar dâhilinde kullanılan ucuz otellerin varlığı”, “evsizlerin yaşantı ve alışkanlıklarını kaldırabilecek bir yer olması”, “hareketli, renkli ve insanın kolay kaybolabileceği bir yer oluşu” öne çıkarılan tercih sebepleri olmuştur.

Beyoğlu şöyle bir şey. Yani onun sebebi, insan İstanbul’a geldiği zaman en kolay ulaşacağı yer Beyoğlu. Dolayısıyla Beyoğlu’nu bildiğinden değil. Bir de Beyoğlu 24 saat yaşayan bir yer. Şu sokakta adam gece yatsa, otursa, nasılsa insanlar devamlı oralarda, kalabalık orada, güven problemi yok, sonra birisi geçerken bir ekmek verir. Gider yandaki şeyden karnını doyurabilir. Dolayısıyla Beyoğlu varken gidip de başka, ıssız bir ilçede kalmaz. İstanbul’a geliyor adam, bana geliyor. İstanbul’a geldim. İstanbul’a geldin de İstanbul’da 40 tane ilçe var. Neden Beyoğlu’na geldin. Adamın aklına İstanbul deyince Taksim, Beyoğlu geliyor. Dolayısıyla buraya geliyor. Bakırköy, Ataköy, Bahçelievler falan gelmiyor aklına. Onun için Beyoğlu’nda ve Fatih’te olması normal. Buranın doğal sosyal yapısından kaynaklanan bir şey. (Beyoğlu Kaymakamı)

Çok renkli, çok kolay kaybolunabilecek bir yer, her şey tolere edilebilir, küçük esnaftan kaynak bulabilirler, renkli bir hayat var, aktiviteler var, burada herkes dışarıda, sokakta. Ara sokaklarda kaybolmasalar da oranın evsizi de olabilirler, aidiyet duygusu geliştirebilirler. Merkezin dışında, atıyorum Sultanbeyli'nin bilmem ne mahallesinde yaşayamazlar ama, o mahalleli izin veremez orada yaşamasına. O yüzden merkezi ve kaldırabilecek bir yerde olması lazım. Beyoğlu iyi seçim... (Taksim Verem Savaş Dispanseri Müdürü)

Evsizlerin Beyoğlu'nu tercih etme sebepleri ile ilgili önder-uzman-halk görüşleri, evsizlerin Beyoğlu ilçesinin İstiklal Caddesi gibi prestij mekânlarında kamusal alanı kullanmalarıyla ilgili kısıtların da nedenini oluşturmaktadır. İBB Zabıta Daire Başkanı ve Zabıta Amiri evsiz veya sokakta kalan bir insan, kuytu ve gözden uzak yerlerde olduğu ve çevreye rahatsızlık vermediği takdirde, kendisine “ilişilmediğini”, “park, meydan, bulvar, cadde, ana arterleri” mesken edinen kişilere, özellikle işgal tarzı geçici yapılanmalar söz konusu ise müdahale edildiğini ifade etmişlerdir. Yine kötü koku, alkol ve madde kullanımı söz konusu ise kolluk güçleri ile irtibata geçilerek müdahale edildiğini dile getiren Zabıta Amiri, müdahale dayanağının ise Kabahatler Kanunun “çevre kirliliği”, “çevre rahatsızlığı” ve “halkı rahatsız edici davranış”larla ilgili maddeleri olduğunu belirtmiştir. Zabıta Daire Başkanı, bu uygulamayı prestij mekânlardan ve ana arterlerden “bertaraf etme” ve “öteleme” olarak adlandırmıştır.

İstanbul'un en manzaralı, belki de İstanbul'a gelen herkesin görmeye gittiği bir yerdir Roma Parkı. O profil olur orada diyorsanız daha devamı yok. Ha orada olmamalı, nasıl olmamalının cevabını demin konuştuk (bertaraf etme, öteleme). Ama o orada olamaz şehir itibarıyla. Yani şöyle söyleyeyim, Sultanahmet Meydanı'ndan çok farklı bir yer değil. Sultan Ahmet meydanında bir insanın ev ihtiyacı var diye bir çadır kurup yaşaması diye bir şey söz konusu olamaz. Diğerlerine de (görünmeyen, izbe yerlerde olanlara) bir rahatsızlık vermediği müddetçe müdahale etmediğimizi söyledim. Yani toplumsal yaşamı etkilemediği müddetçe bizim kimse ile bir işimiz yok. (İBB Zabıta Daire Başkanı)

Beyoğlu İlçe Emniyet Müdürü ise güvenlik açısından evsizlerin ve dilencilerin bir “tedirginlik unsuru” olduklarını ve İstiklal Caddesi gibi prestij bir mekânda “görüntü kirliliği” oluşturduklarını ifade etmiştir.

Evsizler bir yük oluşturmaktan ziyade bize şöyle bir problem teşkil ediyor; mesela istiklal caddesi ortalama şu andaki rayiçleri düşünmezsek daha öncelerden bir buçuk iki milyon kişinin -özellikle hafta sonları- dolaştığı söyleniyor. İstiklal caddesinin üzerinde bu şekilde evsiz, pejmürde şahıs görüldüğü takdirde siz evli misiniz mesela, öyle söyleyeyim, çocuğunuz var mı? Eşiniz ve çocuğunuz ile İstiklal Caddesi'nde böyle şahısların arasında görüntü verildiği takdirde çıkmayı, kendinizi güvende hissediyor musunuz bir anne olarak? Siz belki hissetmezsiniz ama insanlar evsizleri tanımadıkları için, bilmedikleri için, insan bilmediğinden korkar. Bir de yani toplansanız Avrupa'da belki 5 belki 10 tane böyle cadde yoktur. Bu ve benzeri görüntüler de dediğim gibi görüntü kirliliğine de sebep oluyor ve insanları da ürpertiyor. Bize en fazla verdiği sıkıntı bu... O görüntüler güzel bir görüntü arz etmiyor. İşte dilenen şahıslar olsun, evsizler olsun. Ki o evsizlerin büyük bir kısmı madde bağımlısı, alkol ve benzeri. Bu görüntüler bize tabi ekstra bir yük. Kimse gidip de Bağcılar'ın arka sokaklarında öyle yaşamıyor. Daha çok buraya gelmeye çalışıyor. Buralarda aynı zamanda hayatını idame ettirme çalışıyor. Bunlar da bize ekstra bir yük sağlıyor. (Beyoğlu İlçe Emniyet Müdürü)

Anlatılarda dikkat çeken hususlardan bir tanesi de, evsizlere öteleme ve bertaraf etme biçiminde müdahalenin yanında, bazı durumlarda kentsel alanın düzenlenmesiyle dolaylı müdahalelerde de bulunulduğudur⁴³.

Bizim Fatih'te bir tane durağımız vardır, ahşap banklı 'u' şeklinde, üstü kapalı. Hiç boşluk yok aralarında, 'u' şeklinde, 50-55 kişi yatıyor orada. Tam şey itfaiye, kadınlar pazarının dibi. Normal banka çevirdiler, üstlerini açtılar, arayı boş bıraktılar. Kırmızı normal banka çevirdiler. O günden beri kimse yok orada. (Aşhane Oluşumu Gönüllüsü Mu.K.)

Kaleler var şimdi. Kaleler yapmışlar her yere, güvenlikler bilmem neler vs. AVM'ler mesela. Dışarıdan zaten hiç kimse o siteye giriş yapamıyor, evsiz de bir AVM'ye giriş yapamıyor. O bölgeler tabi bir evsizin barınabileceği bir ortam yoktur. Orada parkta bile şey vardır, barınamazsın. (Şefkat-Der Gönüllüsü H.Ö)

5.1.4.2. Barınma stratejileri

Evsizlerin yaşamak için Beyoğlu örneğinde ifade edilen sebeplerle merkezi yerleri tercih ettikleri önder ve uzmanlar tarafından dile getirilmiştir. Bölge tercihleri dışında kamusal alanın kullanımı ile ilgili olarak da öne çıkan bazı stratejiler hakkında da bilgi verilmiştir. Metruk binaların “mekân” haline getirilmesi, hastane acillerinin gece kullanımı, sabahçı kahveleri, naylon malzemelerden yapılan barakalar, yaz aylarında çalışmak veya dilenmek için güney bölgelerine, kış aylarında evsizlere hizmet veren bölgelere gitme, özellikle kış aylarında mümkün olduğunca uygun otellerde kalma bu stratejilerden öne çıkanlardır.

Saha Uzmanı U.T. baraka ve metruk binalardaki mekânlarla ilgili olarak, barakalarla kurulan duygusal bağ, mülkiyet duygusu ve metruk binaların farklı yaş grupları tarafından ortaklaşa kullanılmasına dikkat çekmiştir.

“Üsküdar'da S... diye bir arkadaşım var. Onla birlikte bulduk bir kaç tane amca'yı baraka yapmışlar naylondan. Onun içindeler, donuyorlar, şarap içiyorlar, gelmek istemiyorlar. Biz de anlatıyoruz, yarın gene gelirsin, git biraz dinlen diyoruz, kar yağıyor. Sonradan fark etmiştik yani gitmeme sebepleri şey değil orayı sevmemeleri (kış hizmetinin verildiği İBB tesisi), istememeleri değil. Ya arkadaş biz bu barakayı bırakırsak yarın bulamayabiliriz. Evlerini bırakmıyorlar. Naylondan bir şeydi ama yani alırsız yarın çıkarız falan filan yok... Üsküdar'da böyle bir perili köşk vardı, çok ilginçti giriş katı midyecilerin simitçilerin tezgahlarını koydukları yerd. Böyle bir tane normal kapısı da vardı pencereden giriyorduk. Orta kat çocukların yeri, üst kat yaşlıların büyüklerin yeri.”

Mekân tercihlerine göre evsizlerin profilinin de değiştiği görüşmelerde öne çıkan bir diğer husustur.

“Yedikule Unkapanı surların orada vardır, ya böyle çok tekin adamlar yok yani. Diyebilirim onlar Beyoğlu'nun evsizlerini ezer geçer. Daha böyle şey tipler.... Fatih'te genç abiler de var. Yani gerek Türk gerek Cezayirli 20-25 yaşında abiler de var. Ama Üsküdar'da mesela 50 yaşın altında abi ben hiç görmedim. 50-55 in üstündeydi hep benim gördüklerim. Eyüp. Eyüp'te bir tane çocuk vardı, annesi ile kalıyordu. Onun dışında hepsi yine 45 üstüdür.” (Aşhane Gönüllüsü Mu.K.)

Kış aylarında evsizlerin barınma stratejilerinde Beyoğlu bölgesinde bulunan uygun fiyatlı oteller ve çalışılan işe ait lojmanlar önemli bir yer tutmaktadır. Kasımpaşa'nın en uygun

⁴³ Beyoğlu bölgesinin çöküntü alanları, kentsel dönüşüm projelerinin soylulaştırıcı sonuçları için bkz. Bölüm 3. altında “Küreselleşme, Kentsel Dönüşüm ve Konut Sorunu” başlığı

ve evsizler tarafından yoğunlukla kullanılan otellerinden biri olan Y. Otel Katibi M.B.'ye göre;

Yazın otellerden çıkarlar (evsizler), yıldız palasa doğru, her yer yıldız palas yazın. Ama işi ve belli geliri olduğu halde otellerde kalanlar da var. Bunlar ev ortamı ve aile ortamından gelen insanlar bunlar. Bu ortamlarını bir şekilde kaybedince artık evde kalamazlar tek başına, oteli tercih ederler, ev sıkar, boğar adamı. Otelde iyi kötü merhabalaşacak biriler olur. (Y. Otel Katibi M.B.)

O insanlar (bekar odaları ve lojmanlarda kalanlar) evsiz değil diye kendini kandırmamak lazım. Buralarda kalanların sayısı çok yüksek. Onları da dâhil ederseniz evsiz sayısı çok fazladır. Kandırmacaya gitmemek lazım orada. Kişi şeyde kalıyor. Benim en son kaldığım yeri size örnek vereyim; lojman. Lojman da bir odada salon yani sonuçta, anlatabiliyor muyum? 9 kişi kalıyorduk. Ve siz o işten çıktığınızın günün ertesi günü kalacak bir yeriniz yok, anlatabiliyor muyum? İstanbul'da da bu tipte yaşayan şu anda yaşayan 100.000 e yakın en az insan vardır rakam olarak... İstanbul'daki bir de oteller var... Onların da şu an için fiyatları yabancıların da gelmesi ile birlikte zannederseniz aylık 600-700 TL ye çıktı... Mesela bir yer var, Pansiyonu denen çok eski bir bina. İçinde kalanlar enteresan insanlar. Ayda şimdi 300 TL oraya istiyor adam para. Günlük 20 TL istiyor aylık 600 TL oluyor, ki çok... Hayır hiçbir şekilde orada güveniniz de yok. 3-7 kişinin içerisinde kalıyorsunuz gece. Yani şeyiniz yok. Bir güvence falan değil orası. Anca sizi sokaktan, soğuktan korur yani. Şimdi seçenekler pek iyi değil. (Şefkat-Der Gönüllüsü H.Ö)

"Kışın sert günlerinde zor oluyor, benim yaptığım bir şey vardı, karakollara giderdim. Beni nezarete atın dışarıda donmayayım derdim. Ya da şurada o zaman Suriyeliler yoktu tabi, Küçükpazar'da Eminönü'nde şeyler var, geceliği 5 TL'lik oteller vardı, bit garanti lobide. 20-30 kişi bir arada kalıyorsunuz." (Derviş Baba Oluşumu Kurucusu A.D.)

5.1.5. Sokakta yaşam ve gündelik hayat

Bu başlık altında Ravenhill tarafından "evsiz topluluğu" (Somerville, 2011: 11) olarak da adlandırılan evsizlerin sosyal ağlar ve birlikte yaratmış oldukları kültüre dair önder-uzman görüşlerine yer verilecek, bu sosyal ağlar ve gündelik yaşam alışkanlıklarının evsizlikten çıkış noktasında nasıl bir etki yaratabileceği uzman deneyimleri üzerinden tartışılacaktır.

5.1.5.1. Sosyalleşme

Evsizlerle katılımlı gözlem yapma imkânı bulan saha çalışanları sokakta da farklı profillere göre değişim gösteren arkadaşlık ilişkileri olduğunu, evsizlerin çoğu zaman yalnız vakit geçirmediğini ifade etmişlerdir.

"Ben hiç şunu görmedim mesela. Bunca yıldır sokağa gidiyorum. Ama madde-alkol kullanan veya kullanmayan tek yaşayan, sürekli tek yaşamak zorunda kalan sokakta birini görmedim. Ya birisi bir aile ya bir arkadaş eksikliği, dost eksikliği var ki beraber yaşama. Yani yalnızlık sokakta da öyle değil. En son noktada insan olmasa da yanlarında köpeklerle veya kedilerle bir paylaşımları oluyor bu manada. Yani tam olarak eksikleri doldurmasa da o şekilde kendini avuturcasına yine yaşıyor insan sokakta." (Umut Çocukları Derneği Başkanı F.Ş.)

Bir kısım saha çalışanı bu arkadaşlıkların temelinde sokakta yaşayabilmek için geliştirilen iş birlikleri ve stratejileri görürken, bir kısmı ise bireylerin geçmiş hayatlarında eksik olan ve varoluşsal olarak ihtiyaç duyulan duyguları telafi edebilecek nitelikte ilişkilerin kurulduğunu ileri sürmüşlerdir. Özellikle yapılan yardımların hızlı bir biçimde yayılması

evsizler arasındaki güçlü iletişim ağının göstergesi olarak farklı kurumlar tarafından dile getirilmiştir.

Hepimiz ne kadar yalnızsak onlar da o kadar yalnız. Yetişkinler ama sokak çocuklar gibi değiller mesela. Ama tek başına da olmuyor yani. Mutlaka yani grupları oluyor, içki için koalisyon yaptıkları, 5 lira 10 lira. Mutlaka o koalisyonları kurmak zorundalar. Ama çok şey çocukları gibi değil. İş bitti haydi herkes yoluna. Kedi gibiler yani. Birlikte yiyorlar sonra dağılıyorlar. Ama çocukları gibi değil. Küçük olunca daha korunmaya, bir arada olmaya ihtiyaç duyarsın. Daha enerjiksindir, daha güçlüsündür, yerinde duramıyordur, daha mobilize olup daha fazla zaman ayırabilirsin o sosyal ilişkiler için ama yaşlandıkça tabi ki, yetişkin olunca daha zor oluyordu bu işler. (Uzman U.T.)

Facebook gibi iletişimler, çok hızlı birbirlerine mesaj gidiyorlar. Basit bir örnek vereyim; burada ayakkabı dağıtılacağını 3 kişiye söyledim, Avrupa yakasından adamlar buraya geldiler ayakkabı dağıtılıyormuş diye. Telefonu olmayanlar çok nadir zaten. bazıları gizliyor. O konferansta da anlattım. (Erdemliler Dayanışması Derneği Başkanı E.A.)

Dikkat çekici bir diğer husus ise sokakta olan insanların sokakta olan insanlarla sosyalleştikleri, belli bir süre sokakta kaldıktan sonra fiziksel olarak evsiz olduklarını belli eden emareler nedeniyle paraları olduğu zaman bile “ev”li insanların sosyalleştikleri mekânlara giremedikleri olmuştur. Bauman (2000: 31) bu durumu düzenin modern yabancılarla olan aşındırma savaşında “antropoemik bir strateji” olarak ifade etmiştir. Bu strateji Bauman’a göre “Yabancıları kusmak, düzenli bir hayatın sınırları dışına sürmek ve bunların içeridekilerle olan iletişimlerini kesmektir. Bu, -yabancıları gettoların görünür duvarlarının içine ya da görünmeyen fakat en az bu duvarlar kadar somut olan *commensality* (birlikte yemek yeme), *connubium* (evlilik) ve *commercium* (ticaret) yasaklarının ardına hapseden; “temizleyen”- bunları idare edilen ve edilebilen toprakların sınırlarına dışına süren dışlama stratejisi” olarak ortaya çıkmaktadır.

Bir evsiz abimiz vardı işte bir yerden para bulmuş, içinde varmış Taksim’de bir yere gidip de yemek yemek güzel bir lokantada. Gitmiş içeri işte almamışlar, hırpalayarak çıkarmışlar. Daha detay anlattı işte. Hayalimdeydi, para bulunca gideceğim diyordum işte, gittim. Bunun bir tane berber arkadaşı varmış işte, gitmiş saçını kestirmiş, parfüm sıkmış. Banyo yapamadım ama işte üst baş buldum bir yerden, beni şey yapmasınlar diye. Korkarak da gidiyor atarlar diye. Yine atılar beni dedi mesela. O beni çok üzümüştü. Ondan sonra ben 2-3 saat kafeye gittim onunla, bir mekâna. Aldın götürdüm ben hemen onu, birkaçı geldi hemen garsonlar beyefendi falan dedi. İstemediler, ama oturduk yani yine de. O anlatınca hırs yaptım ben. Bir kaç abiyi alıp böyle görece lüks biraz güzel mekânlara götürdüm. Hep çay bahçelerine götürüyordum. Bir kaç kere daha iyi yerlere götürdüm... (Aşhane Oluşumu Gönüllüsü Mu.K.)

H.Ö. bu durumu şahit olduğu bir evsiz ölümü üzerinden çok etkileyici bir biçimde ifade etmiştir;

Aksaray’da üstünde arabaların geçtiği köprü var. Baktım o köprü’nün altında işte olay yeri inceleme var. Maskeleri takmışlar, bir tane adam. Adamın yaşı olsun olsun 35-40 arası. Gözler simsiyah, sakallar uzamış, saçlar uzamış, işte sokakta kalan bir vatandaş olduğu belli. Sokakta ölmüş bu. Şimdi ben olaya bakıyorum bir taraftan, baktıkça daha ilginç şeyler olmaya başladı. Böyle gözleri parıltılı adamın, parıl parıl ama ölmüş. Soymaya başladılar, soyduklarında cebinden bir miktar para çıktı. Çıkan para da bugünün parası ile 100 TL 150 TL diyelim. Daha da soydukça daha enteresan bir tablo ile karşılaştılar. Adam karton bağlamış her yerine üşümek için. Kartonlar vücudunu yara yapmış. Şimdi bu adamı o kıyafetle otele gitse, otel almaz anlatabiliyor muyum, hamama gitse hamam almaz, lokantaya

gitse lokanta almaz. Yani şurada milletin cebine koyduğu paranın da artık bir hükmü yok... Sokakta kaldığımızda bir süre sonra sadece sokaktaki insanlarla muhatap olmaya, konuşmaya başlıyorsunuz sadece onlar olabiliyor. (Şefkat-Der Gönüllüsü H.Ö)

5.1.5.2. Günlük ihtiyaçları giderme

Katılımcıların, özellikle saha personeli dışındaki katılımcıların genel görüşü, sokakta ve yoksullar arasında açlığın bir şekilde giderilebildiği ama soğukla ilgili olarak ciddi problemlerin olduğu yönündedir. Açlığı giderme ile ilgili olarak verilen örnekler ise, sadece karnını doyurmanın bile bazı durumlarda ne kadar insan onuruna aykırı bir biçimde mümkün olabildiğini ortaya koymaktadır.

“Hiç kimsenin açlıktan dolayı öldüğü bilgisi gelmedi. Ama nedir? Donmuştur. O ayrı bir şey. Bizim insanımızda şu var, birisinden bir ekmek de istemiş de olsa bir lira da istemiş olsa mutlaka onu gün içinde bir şekilde bulabiliyor.” (Kurum Önderi)

“Açlık yok niye diyorum ben biliyor musunuz? Bir şeye tanık olmuştum ben Zeytinburnu’nda bir eve gitmiştik akşamüzeri, köyden gelmişler böyle mağara gibi bir yerden çıkmışlar gelmişler. İki odada üç aile yaşıyor, çoluk çocuk kucağında. Ondan sonra bir baktım kayınvalidesi geldi. Hanım akşam pazarına çıkmış, pazarda artan çürük çarık şeyleri almış, bir torba ekmek getirdi, otellerden toplamış. Onun için açlık yok diyorum. Açlık sınırı diye bir şey yok Türkiye’de. Herkesin karnı doyuyor. O kadar güzel yardımlar alıyorlar ki, belediyeler yapıyor, SYDV yapıyor. Gerçekten yardımlar çok fazla. Biliyorsunuz yani sosyal hizmetlerin çalışmaları var. O insanlara bakılıyor, sokak çocuklarına bakılıyor, kadınlarımıza bakılıyor, huzurevleri bakıyor, evde bakım hizmetleri veriliyor insanlar gerçekten aç değiller. Yani aç değiller ama zor, geçim zor. Ayakta durmak zor. Özürlüsü varsa maaşa bağlanıyor, yani bir yerde karnını doyuruyor. O yetmiyorsa karşı komşusu görüyor, mahallelisi görüyor, muhtarı görüyor.” (Kurum Önderi)

“Açlık ne olursa olsun karşılanması gereken bir durum. Karşılanma ile sonuçlanan bir şey. Sokakta açlık sonucunda, yani benim bildiğim 3-4 etken var. Ya istersin, ya çöpten toplarsın, ya cinsel istismar karşılığı elde edersin ya da bir suç işleme karşılığı elde edersin. Bunun dışında bir alternatif söz konusu değil. Hiçbir zaman olmadı.” (Uzman)

Saha çalışanları ise soğukla ilgili sıkıntıların yanı sıra açlığın giderilmesinin de özellikle gece saatlerinde evsizler için sorun olduğunu ifade etmişlerdir.

“Mesela bir tane cezaevinden çıkan abimiz vardı, onun anlatması tabi. Eğer buraya görmeseydim buradan yemek yemeseydim birinin canını yakacaktım demişti. Gündüz bir şekilde ihtiyaçlarını karşılıyorlar az ya da çok. Ama tabi karşılamayan da var. Bugün bizim bu gece çorba verdiğimiz kişi ertesi gün gelince yolun kenarında bekliyor. Ve yemin ediyor, dün verdiğin çorbadan beri daha bir çorba bir yemek bir lokma bir şey geçmedi ağzımdan aşağı... Hele hele kış aylarında insanlar yani dışarıda yani biz üstümüz giysili vaziyette dolaştığımız zaman bile üşürüz yani. Barınma, ondan sonra yemek konusu var... Bunlar ciddi anlamda netice itibarıyla bir gündüz saatlerinde hizmet veriyoruz. Bunun akşamı var, yani akşam saatlerinde yemek bulma sıkıntısı var. Yani evsizler için hakikaten hayat zor.” (Erdemliler Dayanışması Derneği Başkanı E.A.; Aşhane Oluşumu Kurucusu Ma.K.; Beyoğlu Sosyal Yardım İşleri Şefi)

5.1.5.3. Çalışma ve işle kurulan ilgi

Katılımcıların çoğuna göre “çalışma” günlük ihtiyaçları gidermek için evsizler tarafından sıklıkla kullanılan bir yol değildir. Sokak hayatının düzenli çalışmayı mümkün kılacak bir organizasyonu mümkün kılmaması, uzun süreli sokak deneyiminin getirmiş olduğu

alışkanlıklar ve psikolojik rahatsızlıklar çalış(a)mamanın başlıca sebepleri olarak gösterilmiştir.

“Şimdi bir realite var, yani birçok insanı işe soktuk, en fazla iki gün çalıştı. Bunun sebebi ne olabilir? Psikoloji. Çünkü hazır değiller. On sene sokakta rahata alışmış. Rahata alışmış, çünkü özgür o bankta ayağını üst üste atıp uzanıyor, kimse karışmıyor. Bu adama nasıl git de çalış diyebilirsin.” (Kurum Önderi)

“Ve şöyle bir şey var, travmalı insanlar, buradaki anahtar noktası bu, çünkü siz onlara iş veriyorsunuz, hâlbuki iş vermeniz yetmiyor. Çünkü ciddi bir psikolojik durum var ortada, bunu herkes anlamak zorunda... Evsizlik konusu açıldığında herkes diyor ki iş çözer. Evsizlere gittiğinizde onlar da diyor, bize iş ver diyor ama şöyle bir gerçek var, onları işe sokmaya kalktığınızda 5 gün sonra terk ediyorlar.” (Çorbada Tuzun Olsun Derneği Başkanı A.T.)

Katılımcıların büyük çoğunluğunun “literal evsiz” kategorisine dâhil evsizleri iş bağlamında değerlendirme eğiliminde olduğu, kısa süreli işsizlik vb. gibi nedenlerle sokakta kalan insanlarla, enformel sektörde uzun süre düşük ücretli çalışıp, bekar evleri gibi mekânlarda yaşayan kişileri bu değerlendirmeye tabi tutmadıkları görülmüştür. Bu her ne kadar farklı evsizlik biçimlerine işaret etmiş olsa bile, katılımcıların genel evsizlik algılarının “literal evsizlik” ile sınırlı olduğunu göstermektedir.

5.1.5.4. Uzayan sokak deneyimi ve evsizlikten çıkış

Katılımcılar evsizlikten çıkış sürecini de yine literal evsizler üzerinden tartışmışlardır. Görüşmelerde, evsizlikten çıkma sürecinde, ev, tedavi, rehabilitasyon ve maddi desteğin önemi vurgulanmakla birlikte, evsizlerin ihtiyaçlarına ancak bütüncül bir biçimde yaklaşmanın evsizlikten çıkışı mümkün kılacağı ifade edilmiştir. Tıpkı evsizliğin ortaya çıkması sürecinde aileye yapılan vurguda olduğu gibi, evsizlikten çıkış sürecinde de pozitif, destekleyici ve evsiz bireyin ihtiyaçlarını bütüncül bir biçimde organize edebilecek bir ailenin veya enformel sosyal desteğin varlığının önemi dile getirilmiştir. Madde ve alkol bağımlılığının tedavisine yönelik hizmetler, konut veya kira için yapılan kurumsal yardımlar, tek başına özellikle kronik evsizler için evsizlikten çıkmayı mümkün kılan hizmet veya destekler olarak değerlendirilmemiştir. Sokakta geçirilen sürenin ve evsizlik deneyiminin, evsizlikten çıkış sürecinde duyulan destek ihtiyaçları için belirleyici olduğu, yani kısa dönem evsizlik ile uzun dönem evsizliğin çıkış süreçlerinin de farklılaşacağı görüşmeciler tarafından ifade edilmiştir.

“İlk evsiz kalanlar, ilk günler, bunlar eğer direkt hızlı bir şekilde el uzatan olursa bunlar hızlı bir şekilde, yani ne dersin kabul ederler. Ne dersin, iş tarafından, kalma ile ilgili. Zaten bunlar şeyi bekliyorlar, bir kişinin kendilerini çağırmasını bekliyorlar. Bunu insan bir şeyi görmeden sokakta yaparsanız bunu sokakta çok fazla insan kalmaz.” (Umut Çocukları Derneği Gönüllüsü U.E.; Şefkat-Der Gönüllüsü M.T.)

“Bir eve sahip olmanın dışında, çevrelerinde bazı insanların olmasına ihtiyaç duyuyorlar. Bir ev bulmaktan ziyade etrafında onu destekleyecek birilerinin olması gerekir; öncelikle aile. Aidiyet ve güven ilişkilerinin olası gerekir... Yani bu süreç kolay bir iş demiyorum ama hani böyle cidden imkânsız bir şey de değil. Yapılamayacak bir şey değil... Yani bu maddiyat da önemli tabi, artık maddi bir destek veya kendisinin maddi bir yapabilirliği olması önemli ama çevresindeki insanlar da çok önemli. Atıyorum işte bugün asgari ücret 1500 TL ama siz yanınıza bir genç aldınız 1500 veremiyorsunuz ama 700 veriyorsunuz. Ama işte Ahmet, Mehmet, Ayşe, Fatma, neyse, sokakta kalma ama burada yat. İşte dükkanda yat, yatak

yapalım sana bilmem ne deyip böyle bir destek olmaya çalıştınız. Sizin sayenizde bir meslek öğrendi, bir şey öğrendi. Veya sizin orada ona yaklaşımınızdan dolayı, gösterdiğiniz ilgi ve alakadan dolayı bir şeylere heveslendi, bir şeyler yapmaya karar verdi. Yani hani başta konuştuk, umutsuz bir sürü insan var yani, ya ben yapamam, normal bir hayata geçemem. Ondan sonra işte çevresindeki insanların davranışları ile fikri değişen, bir şeyler yapabileceğine inanan bir sürü insan var. Bir kıvılcım olması lazım diyelim, illa hani al sana 30.000 TL işte değil.” (Umut Çocukları Derneği Gönüllüsü U.E.)

5.1.6. Ötekileştirme ve Damgalama⁴⁴

Kurum/kanaat önderleri ve uzmanlarla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerin önemli çıktılarından biri, evsizler hakkındaki yaygın ötekileştirme ve damgalama biçimleri olmuştur. Evsizlerle aynı ortamda bulunup vakit geçirmenin damgalama üzerindeki etkisi açık bir biçimde görülmüş olmasına rağmen, evsizlerle yüz yüze ve uzun süre iletişim halinde olan, evsizleri suçlayıcı bir anlatısı olmayan katılımcıların bile zaman zaman damgalayıcı ve ötekileştirici ifadeleri cümle aralarında sarf ettikleri görülmüştür.

“Ben” üzerinden durumsal olarak biçimlenen “yabancı” ve “öteki” kavramları farklı olmayı ifade ettiği gibi, potansiyel ve fiili bir düşmanlığı (Dominique, 2005: 24-41) da barındırabilmektedir. Örneğin önder katılımcılardan biri “pejmürde kıyafetleri olan evsizlerin İstiklal caddesinde gezenler için rahatsızlık, endişe ve korku yaratmasının normal olduğunu ifade etmiştir. Evsizlerin sadece varlıkları ile “korku” yarattıkları düşüncesinin temelinde iki ön kabul olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, evsizlerin düzen karşıtı ve düzen için bir tehdit teşkil eden, dolayısıyla “bertaraf edilmesi” gereken bir “çevre kirliliği” oldukları düşüncesi, ikincisi ise evsizler hakkındaki suçlu vb. kalıp yargılardır.

Evsizleri “görüntü kirliliği” olarak nitelendiren önder katılımcı, “park, meydan, bulvar, cadde, ana arterleri” mesken edinen, prestij sokaklar ve mekânlarda olan evsizlerin Kabahatler Kanunu’nun “çevre kirliliği” maddesi çerçevesinde “bertaraf edildiğini” ifade eden başka bir önder katılımcı ve evsizleri Beyoğlu’nun arka sokaklarında “gece hayatının artıkları ve bir şekilde sokağa düşmüş, uzuvlarında fiziksel bir engeli yok, sağlıklı, sağlıklı dediğim çok kirli bir hayatı var” şeklinde niteleyen bir diğer önder katılımcı ile aynı dili kullanmıştır. Bir başka önder görüşmeciye göre ise; evsiz insanlar gerçek anlamda da kirlidirler; “askerlik anılarında rastlıyoruz, hiçbir temizlik alışkanlıklarının olmadığını, tuvalet alışkanlığının vs. olmadığını.”

“Kir”i düzensizlik olarak tanımlayan Douglas’a (1970) göre, şu durumda evsizlerin küresel kentin, prestij mekânlarındaki varlığı “düzene karşı bir saldırdır. Douglas’ın klasik antropoloji argümanına göre ‘Kir yanlış yerdeki maddedir’ ve bütün ahlaki ve toplumsal sınıflandırmalar sınırları belirsizleştiren unsurlara nefretle bakar. Kiri “bertaraf etmek” de çevreyi düzenleme yönündeki pozitif bir çabadır. Damgalanmanın önemli kategorilerinden biri olan kirlilik algısı ve buna karşı korunacak olan kalıplarla birlikte temizlik modelleri toplumdaki bireyleri denetleyip, toplumsal düzeni sağlamada

⁴⁴ Analizin bu kısmında katılımcıların unvanlarına yer verilmeyecek, tanıtıcı olarak sadece pozisyonlar kullanılacaktır.

işlevseldir. Bu bağlamda kirlilik gerçekte var olan bir şey olabileceği gibi kasten de üretilebilecek bir şeydir (İlhan ve Fırat, 2017: 269) .

Bauman ise postmodern dünyada arılığın ölçütünün tüketicilik oyununa katılma becerisi olduğu için, “bertaraf edilmesi” gereken bir “sorun”, bir “kir” olarak bu oyunun dışında kalanları eksikli tüketiciler olarak nitelendirir. Evsizler gerekli yetilerden mahrum oldukları için bu durumda hem eksikli tüketiciler olarak “yeni bir kir”, “bertaraf edilmesi gereken ... münasebetsiz nesneler olarak ... fuzulidirler” hem de eksikli olmayan tüketicilerin yeni tüketimcilik imanının mabedleri olan alış veriş merkezleri ve süpermarketlerinin düzeni için birer tehdittirler (Bauman, 2000: 25-26).

Araştırmaya katılan uzmanlardan biri ötekine dair olan tahammülsüzlüğü çok yalın bir biçimde ifade etmiştir: “Sadece evsizler değil, bedensel sakat olanlar da sokakta görünmek istenmiyor. Bir koşturmaca, özensizlik, dikkatsizlik, yok sayma, kendi ayarında olmayana, kendi hızına ayak uyduramayana tahammülü yok insanların”

Evsizlerin “suçlu” olduklarına dair kalıp yargılar ise daha çok önder ve halk görüşmelerinde dile getirilmiştir. Evsizlik deneyimi olan veya evsizlerle sahada uzun süre yüz yüze vakit geçiren uzmanlar ise evsizlerin “suç” işleyen değil, sıkça suça maruz kalan kişiler olduklarını vurgulamıştır.

Evsizlerin suç işleme oranları ile ilgili bir veri bulunmamaktadır. Buna rağmen doğrudan evsizlerle çalışan kurumlardan olmayan önder “bir kişi mekânsızsa mutlaka emniyetle ilgili bir araştırılması gerekir diye düşünüyorum ben” şeklinde görüş bildirirken, suç ve evsizlik alanlarının birinde görevli olan önder şu şekilde fikir bildirmiştir;

Ben aşîkar evsizlerde suç görmedim. Çünkü bunlar hiç mi yoktur? Vardır muhakkak... Daha çok mümkün merteye sokaktaki suçlara karıştıkları kanaatindeyim. Basit hırsızlık olabilir, sonra kabahat dediğimiz dilenmek olabilir veya tekrar kabahat türünden sarhoşluk, belki sarkıntılık, kamusal sarhoşluk ya da maddeye olan ihtiyaçtan mütevellit gaspa yönelik suçlar olabilir. Ama elimde doğrudan bunlarla ilgili yapılmış bir çalışma mevcut değil... Bana öyle bir şey gelmedi, hatırlamıyorum... Evsizler ve suç ilişkisinde ama şöyle de bir gerçeklik payı var. Genelde evsizlere karşı olan suçlarda bir evsizi öldürürseniz bu kamu hukukudur. Biz resen doğrudan çalışma yapıp faili bulmakla mükellefiz. Ama suçların büyük bir kısmının takibi şikâyetle bağlıdır. Yani ben diyelim ki siz evsizsiniz, geldim ben sizin, çok af diliyorum, kafanızı gözünüzü kırdım. Gelip de şikayetçi olmadığınız takdirde benim suça vakıf olmam çok mümkün olmayabilir. Ondan sonra ya da bir tacize uğradınız ama zaten hayattan kopmuşsunuz, toplumun dışındasınız, gelip de bunu dile getirdiklerini, çok fazla takip ettiklerini de zannetmiyorum. (Kamu kurumu önderi)

Saha uzmanı katılımcılardan biri evsizlere isnat edilen “suç”lu etiketinin nedeninin “sokakta işlenen her suçun evi sokak olan insana isnat edilmesi” ile ilintili olduğunu ifade etmiştir. “Çünkü bu kişi hem bir potansiyel olarak görülüyor, evi yok, ilişkileri yok, kaybedecek bir şeyi yok. Hem de bu kişiyi savunacak maddi ve sosyal sermaye yok. Potansiyel, çünkü hayattan bir beklentisi olmadığı için cezai durumu umursamıyor... Kemikleşmiş etiketler var; sokak çocuğu, tinerici, şarapçı vb. gibi... Suçlu aslında toplum, suçlu ve haksız toplum olmadan suçlu sokak çocuğu, haksız şarapçı olmaz.”

Evsizlik deneyimi olan saha uzmanları ise bir evsizin fiziksel durumundan ötürü suça karışamayacağına dair daha detaylı analizlerde bulunmuşlardır.

“Bu evsizlerin büyük çoğunluğu suç potansiyeli görülüyor. Polis geliyor, buradan git vs. gibi şeylerle muhatap oluyorlar. Şimdi şöyle bir olay var, evsiz olan insan genel olarak güçsüz olan insandır. Yani masaya yumruğunu vuramayan insandır. Şimdi normalde toplumun suç işleme oranı ile evsizin suç işleme oranı karşılaştırılsa evsizler çok daha altta kalır eminim. Ama tersine görülüyor. Yani bu hırsız mıdır, bilmem ne midir vs. midir? Bilgisizlikten kaynaklanıyor. Hırsız dediğin başta nedir yani, bir hırsızın tanımını yap, ondan sonra onun olup olmadığına karar ver. Bir hırsızın en önemli özelliği nedir? İki özelliği vardır, bir çalışmayı sevmez iki çok iyi koşar. Zaten koşamıyorsanız hırsızlık yapamazsınız, anlatabiliyor muyum? Onun da fiziki koşulları var. Dolayısıyla adamın evi soyuluyor, işte o mahallede parkta kalan evsizi göndermeye çalışıyor. Yani evsiz hiçbir şekilde, zaten adam gece üşüyor, ondan sonra, ben şeye benzetirim. Evsizlerle sokak köpeklerini. Evdeki insanlarla da ev köpeklerinin çok büyük benzerliği vardır. İkisi de aynı şeyi yapar. Evdeki köpeği siz kışın güneş açtığında parka götürdüğünüz zaman o köpek yerinde duramaz, koşturur, oynar vs. yapar. Sokak köpeği ise direkt güneşin altında yatar hemen. Kalkayım, oynayayım, bir şey yapayım hali yok. Yani böyle bir insanın büyük bir suç işlemesi falan da düşünülebilecek bir şey değil. Hele kalkacak 3. katı soyacak, 5. katı soyacak, bilmem ne yapacak vs. vs. Varsa da işte istisnai bir durumdur yani. Evsizlerle ilgili ondan sonra üçüncü bir hata dilenci oldukları. Hayır, dilenciler çok güzel para kazanır. Dilencilerin zaten sokakta kalmaya ihtiyacı yoktur. O sadece bir kısım artık iyice bitmiş dediğimiz şarapçı kesim vardır yani. Son kesimdir, sokakta para ister, alkol alacak kadar. Bütün evsizler onlarla özdeşleştirilir. O da çok yanlış bir şey.” (Halk)

Hem bir sivil toplum önderi hem de saha uzmanı olan katılımcı ise bu ötekileştirmelerin temelinde korku ve düzen tehdidinin ötesinde bireyin vicdanı olduğunu şu cümlelerle dile getirmiştir.

Evsizlerin bizden korkması doğal, normal. Bugün bile ayda bir, haftada bir evsizi görüyorum, yüzü gözü kan revan içinde. Ya polis dövmüş ya da oradan geçen iki tane delikanlı onu dövmüşler. Yıllardır horlanan, dayak yiyen, atılan, satılan insan yerine konulmayan evsizler. Evsizlerinki hurafe değil, evsizlerinki kaygı değil. Kaygı biliyorsunuz karşılığı olmayan bir korku. Yerinde bir korkudur onlarınki. Bizimkilere ne oluyor? Normal bütün insanlar bugün bile işte yarın çorba dağıtmaya gelmek istiyorum ama ben onlardan çok korkuyorum. Acaba başıma bir şey gelir mi? Ötekileştirdiği sokağa attığı insana karşı vazifesini yapmamanın getirdiği vicdansızlığı, ahlaksızlığı, suçluluğu onları ötekileştirerek, onları zihninde, beyninde canavar kılarak, kendi vicdanını rahatlatıyor modern insan. Evsizlere yönelik atfedilen suçlar; rakı içiyor. Evet babam rakı içiyor. Kaldı ki şunu konuşalım %20'si alkol almıyor. Siz evde oturanların %80'i de rakı içiyorsunuz. Alkol alıyor. Evet. Esrar alıyor, evet evdeki de alıyor... Yani evsizlere yönelik atfedilen suçların hepsi evdekilerin yaptığı suçlar. Peki bu canavarlaştırma bu ötekileşme ne, hiçbir gerçek somut dayanağı yok kendi vicdanımızın bize yüklediği yük dışında. (STK önderi)

Korku/tedirginlik uyandıran, düzen tehdit eden ve vicdanları rahatsız eden evsizler, evsizlere kış hizmeti verilen Zeytinburnu bölgesinde de bu nedenle tahammül edilen, ama uzun süreli olarak kabul edilemeyecek kişiler olarak nitelendirilmiştir. Belediye'nin kışın sunduğu geçici barınak hizmetinin de bu yüzden kent merkezinde yer alan aynı bölge içerisinde tüm yılı kapsayacak şekilde verilemeyeceği ileri sürülmüştür.

K: Zeytinburnu'nun çevresinde oturanlara sormak lazım merkezin orada olması nasıl? ... Ben size demin onu demeye getirdim. Şehrin içinde rehabilitasyon merkezi veya bakım merkezi olmaz. Çünkü insanlar bunlara acırlar ama yakınlarında görmek istemezler.

A: Barınak hizmeti veriyor orası, insanların kolay ulaşabiliyor olması önemli.

K: Anlıyorum, ama şu yönden bakın. Kapının önünde, o mahallenin çocukları devamlı girip çıkıyorlar, anneler bundan bir şey yapmasalar dahi irkiliyor insanlar, korkuyorlar. (Kurum Önderi)

(Zeytinburnu'nda) Çevredekilerin olumsuz yaklaşımları oluyor. Fakat oraya geldiklerinde bir kısmı gelip bakıyorlar, nedir burası diye. Fakat orada yapılan hizmeti, oradaki mağdur insanların mutluluğunu gördükleri zaman buna katlanıyorlar. Yoksa onlar da çevresinde çünkü dezavantajlı evsizler zaman zaman taşkınlık da yapabiliyorlar. Yani bir ateş yakıp etrafında toplanıp, işte yani alkol alma gibi veya işte onun sonrasında yüksek sesle nara atmalar gibi. Ama şikayet için gelenleri biz karşımıza alıp buradaki insanların durumunu bir empati yapması gerektiğini, kimisi bir empati yaptığında bunun çok da olumlu karşılayacağını, nihayetinde o da gerçekten diyor ki, ya doğru diyor. Ve o şekilde yani çevre rahatsız olmasına rağmen kabulleniyor. (Kurum kurumu önderi)

Evsizler arasında da farklı alt grupların ötekileştirilip, yabancı ilan edilmesi sıklıkla karşılaşılan bir durum olmuştur ve saha analizinin ikinci kısmında bu konuya detaylı bir biçimde yer verilecektir. Bunu bir STK önderi şu şekilde ifade etmiştir;

Halkımız evsizlerden, Suriyelilerden, eşcinsellerden, komünistlerden, ateistlerden nefret ediyor. Yerli evsizlerimiz de Suriyeli evsizlerden nefret ediyor... (Bu yüzden) Suriyelilere yardım ettiğimizde karşı çıkıyorlar, ben bir gün dedim ki, yani şeytanın yarattığını gösterin bana yardım etmeyeceğim, ben Allah'ın yarattığına yardım ederim. Bana hikayeler anlatıyorlar, işte Suriyeli biri patronunu öldürmüş, eeee yani. Kaç tane Türk patronunu öldürdü? Bu Suriyelilere ait bir şey değil ki, bu insana ait bir şey. Anlamıyorlar, anlamak istemiyorlar. Çingenelere yardım ettiğimiz için ilk kurulduğumuzda Karadenizliler tarafında dışlandık. Sonra Karadenizli fakir aileleri bulduk, onlara yardım ettiğimiz için Kürtler tarafından dışlandık, Kürtlere yardım ettiğimiz için Çingeneler tarafından dışlandık ama bu böyle... (STK önderi)

5.2. Evsizlerle Yapılan Görüşmelerin Analizi

Saha araştırmasının evsizlerle gerçekleştirilen kısmındaki çıkış noktamız evsizliğin bir durum değil bir süreç olduğu düşüncesidir. Çalışmamızda bu süreç üç farklı aşamada değerlendirmiştir. Birinci aşamada evsizliğe giden yol anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu süreci kavrayabilmek için biyografik görüşme tekniği kullanılmıştır. Biyografik görüşme araştırmacıya, katılımcıların içerisinde bulunmuş oldukları yapısal şartları kavrama, yapısal şartların bireye sunmuş olduğu alternatifleri görme imkânı sunmuştur. Yani evsizliğin ortaya çıkışında bireysel tercihler ve yapısal şartlar arasındaki ilgiyi kurabilmek biyografik çalışmanın temel odağını oluşturmuştur. Bu noktada araştırmacının kurmuş olduğu ilginin yanı sıra, katılımcıların kurmuş olduğu nedensellik ilgisi de ayrıca önem taşımaktadır. Biyografik analiz evsizlik karşısında geliştirilebilecek koruma-önleme politika ve hizmetleri açısından da önem taşımaktadır. Aynı zamanda 18 yaş üstü erkek, “kronik evsiz” olarak nitelendirilen evsiz grup için bireysel problemler ve kişilik özellikleri üzerinden oluşturulan, sosyal dışlanmayı pekiştiren, suçlayıcı kalıp yargılar ve hizmet almayı istemeyen/ hak etmeyen evsiz söyleminin farkına varma, suçlayıcı olmayan alternatif bir dil geliştirme imkânı da sunmaktadır.

İkinci aşamada evsiz kalma anı ve varsa tetikleyici faktörler, üçüncü aşamada ise içsel bir bakışla evsizlik deneyimi anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu da evsizlik durumu ortaya çıktıktan sonra verilecek politika ve hizmetleri gerçekçi bir biçimde düzenleme ve evsizlikten çıkış yolunu kavrama açısından önemli bir süreçtir. Evsizliğin bir an değil, bir

süreç olarak bütüncül bir biçimde anlaşılmasına çalışılması, bütüncül bir politika ve hizmet stratejisi kurgulayabilme potansiyelini artırmaktadır. Araştırma bulgularının analizi de araştırmanın bu kurgusuna uygun biçimde yapılacaktır.

5.2.1. Evsizliğe giden yol: Çocukluk ve ergenlik dönemi

Evsizlik bir süreçtir. Daha açık bir ifadeyle evsizlerin "ev"den sokağa çıktıkları an aslında uzun zamandır devam eden bir sürecin bir tetikleyici olay ile somutlaşmasıdır. Bu çalışmadaki biyografilerde de bunu görmek mümkündür. Sokak öncesi yaşanan yerin birey için “ev” olarak anlamını yitirmiş olması, bazılarında küçük yaştan itibaren “ev” ile ilişkilerin çeşitli sebeplerle kesilmesi, kiminde hastalık ve bağımlılık gibi problemlerle maddi sermayenin tükenmiş olması, diğer bazı durumlarda da yaşanan travmalar, katılımcılar tarafından evsizliklerinin sebebi olarak dile getirilmiştir. Literal olarak evsizliğin ortaya çıkmasını tetikleyen olaylar ise küçük ayrıntılar olarak kimi katılımcılar tarafından biyografilerinin içerisinde aktarılmışken, bir kısım katılımcılar biyografilerinde buna hiç yer vermemiş, ancak yarı yapılandırılmış görüşme esnasında araştırmacının yönlendirmesi ile o andan bahsetmişlerdir. Bunun sebeplerinden belki en önemlisi evsizlerin de bunun çok boyutlu bir süreç olduğunun farkında olmalarıdır. Çalışma da biyografiler üzerinden evsizliğe giden sürecin farklı boyutlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda evsizlerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular yapısal ve bireysel değişkenler olarak, ilişkisellik içerisinde analiz edilmeye çalışılmıştır. Öte yandan görüşmelerde katılımcıların içerisinde bulunmuş oldukları durumun nedenlerine dair kendi değerlendirmelerine de yer vermeleri istenmiş, böylelikle evsizliğin farklı boyutlarını nasıl değerlendirdikleri öğrenilmeye çalışılmıştır.

Ailenin düşük maddi ve sosyal sermayesi, eğitimsizlik ve yaygın aile içi şiddet, Türkiye'nin bazı kırsal alanlarında yaşanan yoksulluk ve yoksunluk örüntüleri, ekonomik sebeplerle göç, göçle gelen bölgede edinilen negatif sosyal sermaye, yoksulluk nedeniyle okuyamama ve çok erken yaşta çalışma zorunluluğu, literal evsizlik ortaya çıkmadan önce küçük yaşlardan itibaren deneyimlenen güvencesiz (aile içi şiddet) ve uygunsuz konut (bekar odaları, iş yeri lojmanları, otel, metruk bina vb.) evsizliği, enformel sektörde güvencesiz olarak uzun yıllar çalışma ve buna karşılık çalışmayacak duruma gelindiğinde sosyal güvenceden mahrum olma, çocuk ve gençleri aile içi şiddetten koruyacak kurumsal koruma mekanizmalarının eksikliği gibi yapısal şartlar biyografilerin çoğunluğunda karşımıza çıkmaktadır. Saha araştırmasının ikinci ayağının analizinde de tam olarak bu yapısal şartların neler olduğuna odaklanılmış, bunların bireysel dezavantajları nasıl ortaya çıkardığı veya pekiştirdiği biyografilerdeki benzerlikler üzerinden ortaya konmuştur. Daha sonra bu ilişkiler referans alınarak katılımcıların kendi evsizliklerini nasıl nedenselleştirdikleri karşılaştırılmış ve tetikleyici faktörlere yer verilmiştir.

5.2.1.1. Yapısal bir değişken olarak köy-kent yoksulluğu ve yoksunluğu

Araştırmaya iştirak eden 30 katılımcının üçte biri (21 kişi) ailelerinin ekonomik durumunu “oldukça kötü” olarak nitelendirmiştir. Geriye kalan 9 katılımcıdan 5'i maddi olarak çok büyük sıkıntılar içerisinde olmadıklarını dile getirmiş ve travmatik bir yoksunluk anlatısında bulunmamışlardır. Buna rağmen söz konusu 5 katılımcı da alt gelir

grubuna dâhil olduklarını beyan etmişlerdir. Katılımcılardan dördü ise, ailelerin esnaf olduğunu ve görece daha iyi bir ekonomik duruma sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Bu veriler evsizliği deneyimlemiş olan bireylerin yoksul ailelerden geldiklerini ve dolayısıyla yoksulluğun incelenen evsiz grubu için yapısal bir durum olduğunu göstermektedir.

Araştırmaya katılanların çoğunluğunu derin bir yoksunluk ve yoksulluk yaşamış köy kökenliler oluşturmaktadır. Katılımcılardan 11'i kent, 19'u köy kökenlidir. En travmatik yoksulluk anlatıları özellikle Anadolu'nun kırsalında yaşayan ve iç göçle İstanbul'a gelen katılımcılar tarafından yapılmıştır. 30 katılımcının 17'si ailesi ile veya ergenlik-gençlik yıllarında tek başına ekonomik sebepler ve iş bulma amacıyla İstanbul'a göç etmiştir. Köy hayatında yoksulluğun yanı sıra yaşanan yoksunluklar da dikkat çekicidir ve katılımcılar tarafından travmatik bir biçimde öykülenmiştir. Özellikle 4 katılımcının engelli durumuna gelmesine neden olan sağlık problemleri, katılımcılar tarafından hastaneye erişimin ekonomik nedenlerle zor olması ve ailenin "cahilliği" ile açıklanmıştır.

Ailem ben doğduğumda o zaman toplumsal durum ne ise onlar da o durumu yaşıyorlardı. Ama açlık falan görmedim. Babam köy korucusuydu 7 sene. 10 kardeşlik biz... İlkokulu bitirdikten sonra ben, babam görevi bıraktı, hayvancılık yapmaya başladık köyde. Büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar bizim değildi tabi, çobanlık yapıyordum ben. 10 yaşında çobanlık yapıyordum. Köyde ortaokul yoktu, ilçede vardı. Okumak isteyenler ilçeye gitti, kuzenlerimden de giden oldu. Ama imkânımız olmadığı için gidemedim ben. Baba çalışmadı görevini bıraktıktan sonra. Sonra ben hastalandım tabi, gidiyorduk mesela akşama kadar o yağmur çamurun altında dağa çıkıyorduk. Çünkü yakınlarda otlak yerler yoktu, bizim köy dağlarla çevrili. Yani mutlaka bir dağı aşman lazım ki otlak yere ulaşasın. Ondan sonra hastalandım, zatürre oldum, babam zamanında beni hastaneye götürmedi. Artık onun bilgisizliği mi onun duyarsızlığı mı, imkânsızlıklar mı, artık adını ne koyarsanız bilmiyorum. Götürmediler yani, yalvarıyordum, yakarıyordum, baba hastayım diyordum, yok... (E.7, Erkek, 36)

O zaman biliyorsunuz, doktor hemşire gibi bir şeyimiz yoktu. Ananem dışarıdan geçen iğnecileri çağırmış, iğne yaptırmış bana, damarlara gelmiş, damarlar kuruma yapmış. O günden sonra bacaklarım gelişmemiş. (E.30, Kadın, 40)

Kırsal kesimde eğitim alanında yaşanan yoksunluklar da sağlık alanında yaşanan yoksunluklar kadar dikkat çekicidir. E.5 yoksulluk nedeniyle devam edemediği eğitime devam edebilmiş olsa çok farklı bir yaşantıya sahip olabileceğini vurgulamaktadır. E 15 de benzer bir tecrübeye sahiptir;

Bizim oralarda biliyorsunuz halk gerçekten maddi durumu zayıf, her şeye gücü yetmeyen insanlar, çocuklarını okutamaz insanlar. Örneğin ben Ardahan'a sınava bile gidememişim vilayete, yok, param yok diye sırf. Örneğin belki de çok şey kaçırdım, o sınava gidememekle... Babam beni okutmayı çok istiyordu ama elde yok avuçta yok. (E.5, Erkek, 49)

(7 yaşında çobanlık yapmaya başlayan katılımcı, köyde okul olmadığı için 14 yaşında köyde okul açılınca ilkokula başlıyor. Daha sonra ortaokul için erkek kardeşi ile Kayseri'ye gönderiliyor.) Komşu hayvanları da ekleyince, 6-7 büyük baş hayvan oluyor, ben dağlarda acı sular içiyorum, ağzım hep yara, çarık giyiniyorum, çarık da böyle kuruyor ya yaz günü, ayaklarımı sıkıyor, yara ediyor. Ağzım acı sulardan yara oluyor. Bakan kim, eden kim. Sabah gidiyorum, akşam geliyorum. Gece mesela, sabah ezanı Allah-u Ekber demeden tarlada çift sürüyoruz... (Katılımcı ilkokul bittikten sonra erkek kardeşi ile birlikte Kayseri'ye

okumak için gidiyor.) Bir oda tuttuk, iki sene ortaokulda okuduk. Başaramadık, bakan olmadı. Çaresiz kaldık, perişan olduk. Parayı babam yolluyordu, öylesine işte. Yarı aç, yarı tok. Başaramadık yani, olmadı. Ondan sonra ben terk ettim memleketi. Köye dönüp ne yapacaktım, köye dönecek bir şey kalmadı ki. Babam köydeydi, büyük abim köydeydi, anam orada. Ben de okuldan ayrıldım, küçük kardeşimi köye gönderdim, ben de oradan çıktım. Maddiyattan okuyamadım, nasıl okuyacaksın. (E.15, Erkek, 76)

Kırda yaşanan yoksulluk ve yoksunluk 17 katılımcının göçle İstanbul'a gelmesiyle farklı biçimlerde İstanbul'da da devam etmiştir. 17 katılımcının 10'u ailesi ile birlikte Kartal, Hasköy, Küçükçekmece, Zeytinburnu, Kasımpaşa, İkitelli, Hacı Hüsrev ve Esenyurt'un gece kondu bölgelerine yerleşmişlerdir. Katılımcılar taşınılan bölgelerde bazen yakın akraba bazen de memleketlilerinin olduğunu vurgulamışlardır. Ailelerin bir kısmı zaman içerisinde bu bölgelerde gecekondlu kiracılığından gecekondlu sahipliğine geçiş yapmışlardır. Bu geçiş sürecinde katılımcıların hepsi köy şartlarına nispeten eğitime erişimleri daha kolay olmasına rağmen, oku(ya)mayıp enformel sektörde veya işportacılık gibi işlerde çalışmışlardır. Katılımcılar kent hayatında gelir imkânının az olması ve sağlık-eğitim alanındaki yoksunluklardan söz etmemektedirler. Kent yoksulluğu katılımcıların hayatında farklı şekillerde tezahür etmektedir. Şehirde gelir imkânları çok daha fazladır, çoğu ailede anne dâhil ailenin tüm fertleri çalışmaktadır. Buna çocuklar da dâhildir. Zor çalışma şartları altında erken yaşta çalışmaya başlamak katılımcılar arasında yaygın bir durumdur ve bu olgu işle kurulan ilişkiler başlığı altında daha detaylı bir biçimde ele alınacaktır. Tek başına İstanbul'a gelen katılımcılardan ise sadece bir tanesi 18 yaşından büyüktür, geri kalan 6 katılımcı henüz reşit olmadan çalışmak amacı ile İstanbul'a gelmişlerdir ve Sirkeci, Kasımpaşa, Küçükçekmece'de bekâr odası, ucuz otel veya iş yeri lojmanlarında kalmışlardır. Bu katılımcılar için de hemşeri ve akrabalık ilişkilerinin iş ve kalacak yer bulma noktasında öncelikli referans gurubu olduğu görülmektedir. 1968 yılında, 25 yaşında İstanbul'a çalışmak için gelen katılımcı için de, 2003 yılında, 14 yaşında yaz tatilinde İstanbul'a çalışmaya gelen katılımcı için de çalışma ve barınma şartlarının ifade edilişi çok benzerdir.

Para kazanma yok, ne kazanması, iki kuruş yevmiye ile çalışıyorsun, izbe yerlerde kalıyorsun. Sabah ezanından akşamın yatsısına kadar. Ne parası olacak, yani aç kalmamak açıkta kalmamak gurbette. Eeee, işler de inşaatlarda çalışma, angarya hepsi, angarya işlerde çalıştım. Angarya iş nerede varsa orada çalıştım. Ama 3 gün, ama 5 gün, ama 1 gün, ama 2 gün, ama 1 ay, ama 2 ay. Sigorta falan yok tabi. Ben size gurbet hayatımı anlatıyorum. (E.15, Erkek, 76)

Tabi İstanbul bizim için büyük bir şeydi, hayallerimizdeki bir şeydi. Yani yine Anadolu'dan hiç gelmemiş insanlar İstanbul'u Paris bilir, hayallerimizdeki rüyalarımızdaki kent İstanbul. Valla ben İstanbul'dan hiç memnun olmadım. Ben buraya geldim onlarla (işportacılık yapan akrabalar) da çalışmaya, işportacılık yapmaya, yaşamaya çalıştım. Kaldığımız ortam, su akıyor üstümüzden, kaldığımız yerde insan kalmaz. Abim yurttaki kalıyordu, imkânı da yoktu. Bir gün kaldım ben orada, ertesi gün beni bu akrabaların yanına bırakıp gitti. Telefon yok, bir şey yok, sormadı da beni. Harabe, bunu söylemesinde bir şey yok. Kocamustafapaşa'nın orada harabe bir ev var, hava yağmurluydu üstümüze akıyordu su... (E.21, Erkek, 28)

İstanbul doğumlu olan katılımcılar ise Beyoğlu/Kasımpaşa-Tepebaşı-Hacı Hüsrev-Yeni Cami, Bayrampaşa, Şişli/Kuştepe, Gaziosmanpaşa/Gazi Mahallesi'nde doğmuş ve büyümüşlerdir. Katılımcıların tümünün içerisinde doğmuş/çocukluk-ergenliklerini geçirmiş oldukları mahalle ve semtlerin neredeyse tamamı İstanbul'un göçle şekillenen,

bazen suç oranlarının yüksek olduğu, alt yapı ve güvenli-uygun konut problemlerinin yaşandığı, İstanbul doğumlu sokak çocuklarının da çoğunluğunun içinden çıkmış oldukları bölgeler olduğu yapılan uzman görüşmelerinde ifade edilmiştir.

Tarlabaşı, Hacı Hüsrev, Tophane'nin bir kısmı, Yenişehir'in özellikle Dolapdere'ye yakın kısmı, Küçükpazar hem suçun farklı biçimlerinin yaygın olduğu yerler. Hem de öyle sokakta evsiz olmasa bile, dört duvar dışında eve benzemeyen mekânlarda yaşayan insanların yoğun olduğu bölgelerdir Beyoğlu civarında... (Beyoğlu SYDV Sosyal Çalışmacı)

(Umut Çocukları Derneğinde kalan eski sokak çocukları hakkında) Genel olarak bizim konuştuğumuz, buradaki gençler içinde ailesinin maddi durumu çok iyi olan arkadaşlar çok nadirdir. Ondan sonra genel olarak hep yoksulluk, ondan sonra yine ailesi eğitim seviyesi olarak, iyi eğitim almış aile çocukları falan çok çok çok nadirdir yani. Kırk yılda bir belki karşımıza çıkabilir. Ondan sonra işte boşanmış aileler var tabi ki, ikinci evlilikler. Doğudan özellikle çok fazla. Doğu illerinden fazla genç var... Bu gençlerin kimisi İstanbul doğumlu kimisi de işte direkt oradan gelenler var. Yani burada da doğsa, önce ailesi ile İstanbul'a da gelmiş yerleşmiş olsa, İstanbul'da belli semtler var işte çoğunluğunun gelmiş olduğu; Esenler, Beyoğlu, işte Esenyurt, Kartal, Pendik, Gebze. Oralarındaki hatta bazı bölgelerinde. Tabi şu an değişmeye başladı bazı yerler ama yer isimleri değişse de, içerik olarak hep aynı yerler. (Umut Çocukları Derneği Gönüllüsü U.E.)

Uzman görüşmelerinde vurgulanan dezavantajlar, uygunsuz konut, yoksulluk ve suçun mekânsal olarak yığıldığı bölgeler, evsiz katılımcılar tarafından da teyit edilmiştir. Katılımcılar kendi yaşanmışlıklarını aktarmakla birlikte içinde büyümüş oldukları bölgeler için de genellemelerde bulunmuşlardır.

Babam çalışmazdı, esrar, hap falan kullanıyordu. Babaannem çalışırdı, temizlik şirketinde. Orada babaannemin evinde kalıyorduk (Kuştepe'de). Öyle maddi sıkıntı çektiğimizi bilmiyorum. Ama evde su tesisatı yoktu, abimle su taşırdık eve... Zaten Kuştepe'yi biliyor musunuz bilmiyorum da, pislik yer. Bütün belki Türkiye'nin belli yerlere dağıtılan (uyuşturucu madde) hep oradan dağıtılıyor, böyle şeyler. İnsanlar ta nerelerden o maddeleri almaya geliyorlar... Kuştepe'yi sevmiyorum. Hepsi Kuştepe'de oturuyor ama akrabalarımın, Kuştepe'yi sevmiyorum, ara sıra gidiyorum. Orada onlar olmasa oranın yakınından bile geçmem. Ne bileyim, sevmiyorum. Çünkü değişmiş, biz ufakken millet, biz orada kalırken kimse yolun ortasında onu içmezdi, bunu içmezdi herkesin gözü önünde. Ben yeğenlerimin de orada büyümesini istemiyorum. Çünkü orada sokakta çocuk 4-5 yaşında ne görürse onu beynine yazıyor. Büyüyünce ya hapçi olacak, ya esrarkeş, ya torbacı. Benim yeğenlerim var bir kaç tane gittiler torbacılarla evlendiler. Şimdi devamlı cezaevine eşya taşıyorlar. İstemiyorum yani ben orada yeğenlerimin de hiçbirinin büyümesini istemem. (E.24, Erkek, 37)

Bizim hayatımız buralarda (Kasımpaşa) geçti, burada herkes aynı, arkadaş insanı rezil de eder, vezir de eder. Biz İstanbul'a geldiğimizde 10 sene Hacı Hüsrev'de kaldık, sonra 15 senedir de buradayız, Kasımpaşa'da... (E.17, Erkek, 42)

Katılımcıların bir kısmına göre İstanbul'un "temiz, varoş olmayan," semtlerine göç etmiş olsalardı hayatları çok farklı bir biçimde devam edebilirdi. Ama İstanbul'a varmış oldukları andaki yoksulluk ve yoksunlukları onların "temiz" bir semte erişimlerini engellemiştir.

Her şeyden önce bizim İstanbul'a gelmemiz hataydı. Bir de geldik, yanlış bir semte (Esenyurt) ve çevreye geldim. Bir de ora Kürt çevresi, çok kötü bir çevreydi. Ben alışmışım seviyorum ama normal bir insan gitse alışamaz. İstanbul'a gelmememiz veya bir 10-15 yıl geç gelmemiz lazımmış. Ya da başka bir semte, temiz, biz büyüdükten sonra... Diğer

kardeşlerimin de pek düzeni olduğunu zannetmiyorum. Biri evlenmiş, ayrılmış, tekrar evlenmiş. En küçük kardeşim eroin kullanıyormuş. Ablam zaten evlenip boşanmıştı, sonra gayri meşru olan bebeğini öldürdüğü için cezaevinde... (E.26, Erkek, 31)

İstanbul'a geldiğinde temiz bir semte gelsen adam der ki, gel kardeşim sen boş adamsın, şu dükkanın, şu bahçenin temizliğini yap, bana yardımcı ol, ben de sana yardımcı olurum. Mesela böyle insanlar bizim karşımıza çıkmadı ki, hep egoist insanlar karşımıza çıktı, egoist, canımız hayhayda kaldı. Canilerin, eroincilerin, esrarcıların içinde kaldık. Kasımpaşa böyle gördüğün gibi değil, Hacı Hüsrev'de bekar odası verirler. Orada esrar, eroin satacaksın, kokain satacaksın. Yoksa barındırmazlar. Temiz yerden iş, ev istesen bekarsın derler koymazlar. Her yol kapalı. Bu şartlarımla daha temiz, iyi bir yere gitme şansım olmadı... (E.15, Erkek, 76)

Sonuç olarak kente göçle gelen yoksul insanlar için uygun barınma imkânı sunan, barınma giderini ortadan kaldıran, enformel sosyal destek kaynağı olan ve yaygın bir literal evsizliğin ortaya çıkmasını engelleyen gecekondu mahalleleri, kentin çöküntü ve ucuz otel bölgeleri literal evsizlikle güvensiz-uygunsuz konut evsizliğinin ortaya çıkmış olduğu mekânlar olarak da karşımıza çıkmaktadır.

5.2.1.2. Erken yaşta çalışma ile kurulan ilgi

Popüler algıda hâkim olan, uzman görüşmelerinde de sıklıkla vurgulanan, “özgür”, “sorumluluk almayı sevmeyen”, “çalışmak istemeyen” evsiz kalıp yargılarının aksine, katılımcıların büyük bir kısmı erken yaşta, ağır işlerde çalışmaya başlamışlardır. 30 katılımcının sadece 3'ü 18 yaşından sonra çalışmaya başlamıştır. 22 katılımcı 14 yaşından önce, 5 katılımcı ise 15-18 yaşları arasında çalışmaya başlamıştır. En düşük çalışmaya katılma yaşı 7'dir. 18 yaşın altında çalışmaya başlayanların işe başlama yaş ortalaması 12'dir. Çobanlık, bulaşıkçılık, işportacılık (simit, su, giysi satma), konfeksiyon işçiliği, temizlikçilik, garsonluk, çıraklık (berber, kaynakçı, motor tamircisi, kaportacı, deri) inşaat işçiliği, matbaacılık, tarım işçiliği, geri dönüşüm işçiliği, ayakkabı boyacılığı, barmenlik ve seks işçiliği katılımcıların çalışmaya başlamış oldukları iş alanlarıdır. 3 katılımcı ise ailelerine ait ve bazıları bir çocuk için hiçbir şekilde uygun olmayan işletmelerde (kumarhane, birahane ve bakkal) küçük yaşta çalışmaya başlamışlardır.

“Ortam alkol kullanılan bir ortam, sigara dumanından geçilmez. Herkes bağıırır, çağırır, küfreder. Kendi halinde takılır. Küçükten herkesi orada tanıyorsun yani bir şekilde, herkes mesela geliyordu, küçük yaşta tanıyordum. Tabi genelde sorunlu insanlar geldiği için, siz de tabi onları frenleme konusunda işte daha yaklaşımınızın doğru olması lazım. Ama biz de bazen bize karşı yapıldığında hep birlikte kavga ediyorduk yani. Çok küçüklükten beri kavgalara şahit oldum içinde dükkanın.” (E.19, Erkek, 39, Ortaokulda hafta sonları, lisede ise okul çıkışı ve hafta sonları babasına ait birahane'de çalışan katılımcı)

Çocukluk döneminde çalışmaya başlayan katılımcıların erken dönem iş hayatları ile ilgili olarak temel problemleri çalışma koşullarının ağırlığı, sigortasız olarak uzun saatler boyunca çalışmak zorunda kalma, dericilik ve kaportacılık işlerinde çalışanların küçük yaşta maruz kaldıkları madde kokusu, özellikle çıraklık yapanların ustalarından görmüş oldukları şiddet, çalışma saatleri ve koşulları ile uyumlu olmayan ücretler şeklinde ifade edilmiştir.

12 yaşında çobanlık yapmaya başladım köyde. Hastalanmıştım, hasta halimle beni gönderiyorlardı. Dere var, dereyi geçiyorum, omzuma kadar su. O hasta halimle o sudan

geçiyordum. O halimle akşama kadar yağmurum çamurun içinde kalıyordum. Geçtikten sonra kuruyacak, ısınacak da bir şey yok. Her yer ıslak, yakacak bir şey de yok.” (E.7, Erkek, 36)

Çok zordu çıraklık, çok ezildim, çok yıprandım. Eziyet ediyordu, dayak da vardı ustamda. Hem de çok dayak vardı. Annemin haberi olmuyordu. 8-9 sene aynı yerde çıraklık yaptım. Çok zordu şartlar. Hayatımı yaşamadım, hep çalışma, iş ev, iş ev. Başka bir şey yok. Okula giden kardeşlerim biraz daha rahattı. Evde çok huzurumuz vardı, bir sıkıntımız yoktu. İş hayatı ama öyle değildi, annem duyduğunda üzülüyordu. (E.10, Erkek, 59, 12 yaşında İstanbul’da berber çıraklığı yapmaya başlayan katılımcı.)

İlaç kokusu. İlaç kokusu rahatsız ediyor yani, seni aynı sarhoş gibi yapıyor. Sirküson ile bali kokusu vardı. Bağımlılık yapan kokular. O zaman bunlara karşı bir önlem yoktu, şimdiki gibi değildi, denetleme hiç yoktu o zaman. Bak o kadar sene çalıştım ben, bir tane sigortacı gelmedi. Sigortasız çalıştım 11 sene. Şimdi emekliydim. Sigorta yapmadılar o zaman... Çıraklık yaparken ustalar alıştırırdılar (alkole), deri monttayken gönderiyorlardı bizi akşam olduğu zaman, ayakkabıcı işi gibiydi, ayakkabıcılar, kunduracılar alkol alır ya. Git işte içki al diyorlardı, alıyorduk, bizi de alıştırıyorlardı, yani zanaatın şeyi bu, akşamları içiliyordu. Zaten işin saati yoktu, ne kadar çalışıyorsan o kadar para alıyorsun. Ben de o zaman alıştım. (E.14, Erkek, 50, 13 yaşında deri sektöründe çıraklık yapmaya başlayan katılımcı)

Benim işim iş değildi ki, akşam 7’de geliyordum, sabaha kadar değme dümbüklerin ağız kokusunu çekiyordum. Adam sana 2-3 kuruş para veriyor, senin canını alıyor. Benle beraber ol. Ben bir dayak yedim bir buçuk ay hastanede kaldım... Çok kötü günler yaşadım, çok şiddete maruz kalıyordum. Birlikte olmak istiyordu, kabul ediyordum ama adam beni dövüyordu gittiğim zaman. Biri bana bir dayak attı, bir buçuk ay hastanede kaldım, kendimi arabadan artık ben attım, her yerim şişmiş, dudağım patlamış, bak burnumda bir eğrilik var, gözlerimin içi morarmış, dışı morarmış, dudağım patlamış. Doktor bana bir ay bir buçuk ay rapor verdi. Ama adam yok, adamı tanımıyorum ki, pavyondan çıkarken binmişim arabasına gitmişim, bu... Okuma yazma yok ki plakasını alıp veresin. (E.30, Kadın, 40, 14 yaşında seks işçiliği yapmaya başlayan bedensel engelli katılımcı)

Çocuk yaşta çalışmaya başlayıp, özellikle çocukluk-gençlik döneminde İstanbul’a göçle gelen katılımcıların çalışma hayatı genellikle enformel sektörde ücretli olarak veya işportacı-sokak satıcısı olup kendi adına çalışma şeklinde devam etmiştir. Sadece zihinsel engelli olan katılımcı (E.13, Erkek, 48) görece uzun bir süre önce günlük yapmış olduğu işportacılık, simit-su satma gibi işleri bırakıp dilencilik yapmaya başlamıştır. Eski sokak çocuğu olan 8 katılımcıdan ise sadece bir tanesi erken yaşta çalışma öyküsüne sahip değildir. Eski sokak çocuğu olan bir katılımcı ise küçük yaşta başlamış olduğu işportacılık işini sokak hayatı başladıktan sonra bıraktığını, daha sonra da düzenli bir iş ve meslek sahibi olmadığını ifade etmiştir. Eski sokak çocuğu olan 8 katılımcının erken yaşta çalışmaya başlama ve enformel sektörde çalışma açısından görece geç yaşta evsizlik deneyimine sahip olan katılımcılara göre farklı bir öykülemesi olmamıştır. Çalışmaya devam etme ve çalışma süresi açısından ele alındığında ise, literal evsizliğe giriş yaş ortalamasının 14 olduğu bu grupta literal evsizlik sürecinde işle kurulan ilgi zayıf olduğu için çalışma sürelerinin daha kısa olduğu görülmüştür.

İşi bildiğim için bana rağbet vardı. Kimse bırakmak istemiyordu. Anahtar da veriyorlardı, atölyede kalıyordum. Tabi bunun bir karşılığı da vardır. Herkes 7’de paydos edip giderken ben 9-10’a kadar çalışıyordum. Sigorta yapılmasını o zaman hiç akıl edemedim. Haftalık çalışıyordum... Hastaydım da, hastalığım da yavaş yavaş ilerliyordu. Ama bu kadar ilerleyeceğini tahmin etmedik, çünkü bilinçsizsin. Normalde ben hastalığının bilincinde olsam konfeksiyonda hayatta çalışmam. Çünkü hareketsiz kaldığın için kilitliyor seni,

kireçleme bağlıyor. (E.4, Erkek, 46, 10 yaşından itibaren babasının yanında terzilik yapan, 14 yaşında İstanbul Okmeydanı'nda konfeksiyon işçiliğine başlayan katılımcı ankilozan spondilit hastası)

Katılımcıların erken yaşta ve enformel sektörde başlayan çalışma hayatı gençlik ve erken yetişkinlik döneminde de benzer şartlar altında devam etmiştir. Katılımcılardan sadece 6'sı çalışma hayatı boyunca sigortalı (5'i ücretli, 1'i kendi hesabına-küçük esnaf) olarak çalışmışlardır. Bu katılımcılardan ikisi emekli olmuştur. Üç katılımcı küçük esnaf olarak kendi hesabına, iki kadın katılımcı seks işçisi olarak kendi hesaplarına, iki katılımcı ise küçük esnaf olarak nitelendirilebilecek aile işletmelerinde sigortasız ve enformel biçimde çalışmışlardır. Küçük esnaf olan, aile işletmesinde çalışan ve seks işçisi olan katılımcılar diğer 17 katılımcı gibi dönem dönem enformel sektörde ücretli işçi olarak da çalışmışlardır. Enformel sektörün özellikleri olarak da nitelendirilebilecek; ağır çalışma koşulları, iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili riskler, uzun çalışma saatleri, maaşların gecikmesi, sigortanın yapılmaması, günlük kazanç elde etme gibi durumlar katılımcıların çalışma hayatlarını anlatırken ifade ettikleri genel problemlerdir.

O zaman Güngören, Merter civarında ... adında bir firma vardı. O zaman ... Parti'nin bayraklarını, afişlerini dikiyorduk, kesimini yapıyorduk. Bayağı büyük bir ihale almıştı. Çok uzun saatler çalışıyorduk, 15-16 saat, servisle gece 2-3 gibi eve bırakıyorlardı... (E.7, Erkek, 36)

Katılımcıların herhangi bir meslekleri olup olmadığı sorulduğunda sadece 7 katılımcının (terzi, kuaför, nikelanj ustası, deri ustası, döşemeci, kaynak ustası, grafiker) meslek sahibi olduğu görülmüştür. 23 katılımcı ise vasıfsız olarak deneyimlemiş oldukları işleri (otoparkçı, turizm sektörü, ocakçı, bekçi, inşaat işçisi, çoban, garson, şoför, oto yıkamacı, seyyar satıcı, yemek firması çalışanı, otel çalışanı, hamal vb.) meslekleri olarak dile getirmişlerdir.

Sonuç olarak çoğu katılımcı için çok küçük yaşta, ağır ve uygunsuz şartlar altında başlayan çalışma yaşantısı, gençlik döneminde İstanbul'da enformel sektörde devam etmiştir. Enformel sektörde çalışma, uzun çalışma süreleri ve ağır çalışma şartlarına rağmen sosyal güvenlik kapsamının dışında kalmayı, dolayısıyla hastalık ve yaşlılık dönemlerinde sosyal yararlardan yoksun olmayı da beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda vasıfsız işçi olarak asgari ücretle çalışma, sokak satıcılığı gibi işlerde günlük kazanç elde etme gibi nedenler katılımcıların gelecekleri için birikim yapmalarını güçleştiren unsurlar olarak karşımıza çıkmıştır.

Katılımcıların enformel sektörde bile olsa düzenli çalışma hayatlarının kesintiye uğraması bazı katılımcılar için evsizliğin ortaya çıkmasından önce, bazı katılımcılar için ise sonra olmuştur. Evsizliğin ortaya çıkışı ve iş/işsizlik ilişkisi ile evsizlik esnasında işle kurulan ilişki çalışmanın ileri bölümlerinde biyografilerde ortaya çıkan farklı faktörlerin ışığında daha detaylı bir biçimde ele alınacaktır.

5.2.1.3. Aile türleri, ihmal ve istismar öyküleri

Katılımcıların biyografilerinin çocukluk ve ergenlik dönemleri ile ilgili olarak öne çıkan en temel benzeşme, gelişim sürecinde kişilik gelişimini olumsuz yönde etkileyecek yoğunlukta aile kaynaklı ihmal ve istismar öyküleridir. Fiziksel şiddet ile fiziksel ve

duygusal ihmal en sık rastlanan ihmal ve istismar türleridir. Çoğu zaman fiziksel şiddete, fiziksel ihmal ve duygusal istismar eşlik etmektedir. 30 katılımcının sadece birinde çocukluk döneminde aile kaynaklı hem fiziksel şiddet hem de cinsel istismar öyküsü bulunmaktadır. 30 katılımcının 21'inde fiziksel şiddet öyküsü vardır ve şiddetin boyutları katılımcıların ciddi yaralanmasına neden olacak derecede yüksektir.

İnsan çocuktur, yaramazlık yapar ama çocuğa hani vurulmaz. Çok sopa yedim. O yediğim sopalardan yollarda yatıyordum yani (ağlıyor). Yani şimdi gerçekten düşündükçe çocuksunuz, yediğim dayaktan yürüyemiyordum, kenara yatıyordum yani. O derece. Neyse... Ama babam beni zaten sevmiyordu, sevmeydi, o almalarından (katılımcı 6-8 yaş arasında babasının cebinden para almış) öncesinde de sevmeydi. Ben bunu iyi biliyordum efendim. Nedenini bilmiyorum, hiç sormadım da... (E.9, Erkek, 38)

Annem ve babam gariban tecrübesiz insanlardı, kimseye güçleri yetmez bize yeterdi... Komşu hayvanları da ekleyince, 6-7 büyük hayvan oluyor, ben dağlarda acı sular içiyorum, ağzım hep yara, çarık giyiniyorum, çarık da böyle kuruyor ya yaz günü, ayaklarımı sıkıyor, yara ediyor, ağzım acı sulardan yara oluyor. Bakan kim, eden kim. sabah gidiyorum, akşam geliyorum. Gece mesela, sabah ezanı Allah-u Ekber demeden tarlada çift sürüyoruz... Ooowwww, onu (baba) ne sen sor, ne ben söyleyeyim. Babam rahmetli delinin biriydi.. Ama şöyle; anamdan gıcık kapıyordu, anama kızıyordu, bize saldırıyordu. Araları çekişme, döğüşme, kavga, gürültü, evde huzur yok... Annem de çok döverdi. Babamın anneme fazla gücü yetmezdi. Ama bizi dövüyordu, bizi çok döverdi. Hastanelik bile olmuşuzdur dayaktan ama hastaneyi doktoru bilen yok bizden, kim gidecek. Olduysak da, benim burnumdan kanlar akıyordu kan, burnumdan genzimden, öyle gidiyordu, geçiyordu... 2 tane ablam da ben doğmadan ölmüş, babamın dayağından. Bakımsızlar, çaresizler, akılsızlar. Hepsi bir araya gelmiş... (E.15, Erkek, 76)

Katılımcıların aile türlerine bakıldığında ise, 30 ailenin 15'inin bölünmüş aile olduğu görülmektedir. Aile bölünmelerinin öncelikli sebebi boşanma ve ölümdür. Sadece bir katılımcı anne-dayı arasındaki ensest ilişki sonucunda gayri meşru çocuk olarak dünyaya gelmiş ve bir seks işçisine evlatlık olarak verilmiştir. 15 ailenin, 11'inde yeniden evlilik, yani üvey ebeveynlik görülmüştür. Üvey ebeveynlerden 7'sinde fiziksel şiddet ve ihmal öyküsü vardır, 1'inde ise fiziksel şiddet ve cinsel istismar öyküsü bulunmaktadır. İhmal ve istismarın kaynağı üvey anne-baba-kardeştir. Evlilik yoluyla üvey ailenin oluşmadığı bölünmüş 5 ailenin sadece birinde şiddet öyküsü vardır ve kaynağı aile değil çalışma hayatıdır (usta).

“Bize çok kötü davranıyordu (üvey anne), yani bayağı kötü davranıyordu. Tahsilli bir kadındı ama... Öyle birinin bize karşı baskı yapması, dövmesi, işkence yapması. Babam bizi dövmezdi. İkinci anne gelince işler karıştı. Şimdi mesela ben yemek yemek isterdim, beni döverdi. İşte bir de söylemesi ayıp, ağzıma tükürdü, yemeğini yedin derdi bana... Dövüyordu bizi, ayakları nasırlıydı, bize kaşıtıyordu. Yani sevmiyordu bizi nedense, biz çocuktuk ne yapabiliriz ki, hiçbir şey yapmıyorduk.” (E.16, Erkek, 56)

Üvey ailelerde şiddet sadece katılımcılara yönelik değildir. Aile içerisinde sıklıkla diğer kardeşlere yönelik de olabildiği gibi, bazen eşlerin de birbirlerine şiddet uyguladığı da öykülenmiştir.

Babam inşaatlarda çalışıyordu, haberi olmuyordu. Korkuyor karıdan, ablama da vuruyordur, öz ablama... korkuyorduk anneden, yemek falan yapmıyordu ama yine emeği de vardır, ne kadar da olsa annedir. Ne kadar da kötü olsa, o büyüttü bize baktı... Tabi dayak yedikten sonra kafa, akıl, insanın yani beyni gidiyor, o kadar çok dayak yedim... Gene de karıdan

korkuyorum. Tabi sen ne diyorsun, öyle teneke kebab şişlerini biliyorsunuz, ince, eski sobaları biliyor musun, tenekeden olan, ona koyar, yakar buranıza (kollarını, sırtını ve bacaklarını gösteriyor) dizime kadar... Çocukluğumdan beri böyledir, dayak yediğim. Benim büyük ninem vardı, hastalandığında getirmişlerdi, işiyordu yatakta yatırmıyordu, yerde yatırıyordu. Tekmeyi vuruyordu, bir tane de büyük kızı vuruyordu. En sonunda nenem rahmet etti, o da dayak yiyordu. (E.13, Erkek, 48, katılımcının zihinsel engelli olduğuna dair raporu olan katılımcı engel sebebinin üvey annesinden görmüş olduğu şiddet olduğunu sıklıkla ifade ediyor.)

(Baba vefat edince anne ikinci evlilik yapıp katılımcıyı anane-dede yanına bırakıyor.) Anne özlemi vardı ama annem beni şimdiye kadar sevmedi. Bakma şimdi biraz paralıyım, maaş alıyorum diye sever beni. Yoksa normalde sevmez, babamı sevmedi ki beni sevsin... Ben şey istiyordum annemden, anne şefkati, anne şefkati çok güzel bir şey. Ben anneme para veriyordum, annem beni sevsin diye... Dayımlar da dedem öldükten sonra çok dövüyorlardı beni, beni yük olarak görüyorlardı. Benim dışarı çıkmama, kapının önünde oturmama bile kızar, döverlerdi. Aynı evde diğer dayımın kızı vardı, o bana biraz hayatı öğretiyordu. Ama ona bir şey denmezdi, ona babası sahip çıkıyordu. Ama ben dövülüyordum, eşarp tak, kimse ile konuşma, kapının önüne çıkma, bütün gün evde otur. O günler kötü günlerdi (ağlıyor)... (16 yaşında babadan kalan mirastan haberdar olan anne katılımcıyı yanına alıyor, 1 yıl sonra katılımcı üvey babası ve üvey erkek kardeşinin cinsel istismarına maruz kalıyor.) Ama bana annem hiç inanmadı. Sen dedi yalan söylüyorsun, sen alışmışsın dışarıda y...k yemeye, onla bunla görüşmeye. Burada canın istiyor, adama iftira atıyorsun. Böyle bir şey söylenir mi? Ama annem bana söylüyordu, şimdiye kadar ben annemi inandıramadım..." (E.30, Kadın, 40)

Yoğun şiddet, ihmal ve istismar sadece bölünmüş ve üvey ailelere has bir durum değildir, klasik çekirdek aileye sahip olan katılımcılar içerisinde de diğer ailelerde olduğu kadar yaygın bir durumdur. 15 çekirdek aile içerisinde şiddet gören katılımcıların sayısı 11'dir. 9 ailede şiddetin kaynağı baba, birinde anne ve baba, birinde ise ilkokul öğretmenidir. Yine aile içinde katılımcı dışındaki aile üyelerini de etkilemektedir.

Babam sinirli bir insandı. Bizi de döverdi. Çok fazla ve durduk yere dövmezdi ama çok can yakacak şekilde döverdi. Küçükken burnumu kırmıştı, bu olay olduğunda 8 yaşındaydım. Abimi daha çok döverdi. Abim benimle de ilgilenirdi, hala da ilgileniyor... Ne bileyim ben babamın benim saçımı bir kere okşadığını, beni sevdiğini bilmiyorum. Annem öyle değildi ama. Babam alkol aldıkça annemi de çok döverdi. En son kahvaltıda dövdü, ertesi gün de annem gitti. (E.27, Erkek,22)

Babamdan çok dayak yedim, dedim ya yürüyemezdim, kalırdım yol kenarlarında. İtildim, kakıldım. Annem de babadan çok dayak yedi. Ben küçüklüğümde babamı annemi döverken çok gördüm... Abim de ses çıkarmadı hiç babama. Babam yıllar öncesinde abimi ayağından vurdu, av tüfeği olur ya... Sonra aradan yıllar geçti, bir gün babam alkollü bir şekilde geliyor, Kadir gecesi annemi dövmeye kalkıyor. O sırada abim geliyor, annemi öyle görünce ağzı burnu kanlar içinde. Yemek yapmadığı için dövüyormuş annemi. Abim sinirlenmiş, dededen kalma silahı almış, babam kaçmış ama kaçarken vurmuş abim babamı. (E.9, Erkek, 38)

Katılımcılar arasında fiziksel şiddetin dozunun yüksek olmadığı, bazı katılımcıların ifadesi ile "her çocuk o kadar dayak yer" şeklinde ifade edilen fiziksel şiddet öykülerinde ise yoğun duygusal istismar olduğu görülmüştür. Çocukluk-ergenlik döneminde ihmal ve istismara dair travmatik anlatısı olmayan sadece iki katılımcı vardır.

Benim bütün sıkıntım babamdan kaynaklıydı. Babam sinirlidir. Yani işte bir şeyler hakkında karar vermeyi çok sever; o pantolonu giyinmeyeceksin, bunu giyineceksin, saçını sola değil sağa yatıracaksın, yürürken oraya bakmayacaksın, şöyle hareket edeceksin. Birisi geldiğinde böyle olacaksın falan. Ne bileyim erkek adam bunu giyer mi, erkek adam bunu yapar mı? İşte

kocaman adam oldun, olur mu böyle. Ben bu baskıyı 10'lu yaşlarımda hissettim. Daha küçükken aslında sevecen de bir adamdı. İçki, sigara, kumar, kahve vs. kötü alışkanlığı yoktu... Eşine karşı değil ama çocuklarına biraz, evet, yani döverdi, dövdüğünde de etrafta kim var kim yok umursamazdı, dışarıdan komşular görecekmış, bu adam artık kocaman adam olmuş veya arkadaşlarından utanır, çevresinden utanır gibi şeyleri düşünmezdi. O an sinirlendiyse sokağın ortasında bile döverdi yani. (E.20, Erkek, 36)

Babam çok sıkı bir insandı. Abdestli namazlıydı ama çok sıkıydı, otoriter bir insandı. Ben çok çekinirdim mesela babamdan. Bir de sadece babam değil, abim de üzerime baskı yapıyordu yani benim. Yani abim %50 baskı görüyorsa, ben %100 görüyordum o baskıyı... Rahat konuşamazdım böyle saygılı olacaksın, efendime söyleyeyim, ölçülü davranacaksın, rahat hareket edemezsin... Babam tabi ki bizi evlendirip de malları da paylaştırdığı için erken yaşta (18 yaşında), yani ben normalde bir dükkandan bir tadelleyi açıp da özgür bir şekilde açıp yiyemezdim mesela. Ama onun bir fabrikasını bana teslim etti. Yani ne yaptığımı, ne oldum delisi oldum herhalde... Bir şok oldum aslında ben yani. Evliyim böyle, evime gidiyorum, evim ayrı, istediğim hareketi yapmak istiyorum, acaba yani birisi mi bakıyor diye düşünüyorum. Bunu yapmam mı lazım, yapmamam mı lazım diye bocalamaya başladım ben... Yani çok sıkı bir yönetimden birden çok özgür oldum. O özgürlüğü belki yürütemediğimden, onu da bilmiyorum yani. O özgürlüğü tam kullanamadım, yani birden çok serbest bırakıldım. Yani o serbestliği de ben yani az kullanamadım yani. Nasıl söyleyeyim, tasarruflu, idareli kullanamadım galiba... (E.3, Erkek, 52)

Katılımcıların aile hayatları ile çocukluk-ergenlik dönemleri göz önünde bulundurulduğunda biyografilerde öne çıkan ortaklıklar, (1) yoksulluk ve yoksunluk, (2) kırdan kente aile ile veya küçük yaşta çalışma amacı ile tek başına göç, (3) kentlerde yoksulluk ve yoksunluğun yığıldığı gecekondu ve çöküntü bölgelerinde ikamet, (4) eğitimi bırakma ve erken yaşta çalışma hayatına başlama, (5) enformel sektörde güvencesiz işlerde ve ağır koşullarda çalışma, (6) bölünmüş ve üvey ailenin yaygınlığı, (7) fiziksel-duygusal istismar ve ihmaldir. Araştırmanın bu bulguları evsizlik kültürü üzerine İngiltere'de çalışan Ravenhill'in araştırma sonuçları ile de uyumludur. Ravenhill'in önemli araştırma bulgularından bir tanesi de çocukluk ve gençlik döneminde ortaya çıkan bazı faktörlerin evsizliğin ortaya çıkmasındaki etkisidir. Araştırma sonuçlarına göre bu faktörler arasında; sık sık konut ve okul değiştirmek, kurum bakımı altında olma ve kurumdan ayrılma, ihmal ve istismar, zayıf sosyal ağlar, kısa süreli evden kaçışlar, on altı yaşından önce evden ayrılma, ailede çatışma, aile bütünlüğünün bozulması, üvey anne veya baba, aile içi şiddet, travmatik olaylar, uzun süreli güvenli olmayan konutlarda ikamet etme, zorbalığa uğramak, okuldan kaçmak en çok dikkat çekenlerdir (Ravenhill, 2008: 100).

Bu ortaklıklar aynı zamanda Türkiye'nin sosyo-ekonomik şartlarının bireylerin biyografileri üzerindeki yansıması olarak da görülebilir. Türkiye'nin köy ve kent politikası, istihdam yapısı, sosyal güvenlik ve sosyal koruma politikaları, kent ve konut politikaları ve çocuğun korunması ile ilgili politik tutum ve uygulamalar katılımcıların yaşam tecrübelerinde, karşılaştıkları durumların üstesinden gelme becerilerinde doğal olarak önemli bir değişken rolü oynamıştır. Fakat biyografilerin erken dönemlerinde ortaya çıkan bu yapısal eğilimler evsizliğin zorunlu yapısal belirleyicileri olarak algılanmamalıdır. Benzer yapısal şartlar içerisinde bulunan pek çok kişinin de evsizliği deneyimlemediği açıktır. Yine de biyografilerdeki ortaklıklar, bu yapısal eğilimlerin hem

birbirleri ile ilişki içerisinde hem de bireyin bu faktörlerle başa çıkma stratejileri ve kaynakları doğrultusunda evsizlik ile pozitif bir ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir.

Bu ilişkiselliklerin kavranabilmesi için bakılması gereken ikinci yer, evsizliğe giriş sürecinde biyografilerdeki ortaklıklarla birlikte benzer yapısal şartlar içerisinde, yapısal şartların belirlemiş olduğu seçenekler arasında bireylerin yapmış oldukları seçimlerdir; bu seçimlerin bireylerin duygu dünyasındaki içsel motivasyonları ve evsizliğin ortaya çıkış biçimleridir. McNaughton'un ifadesi ile yapısal şartların belirlemiş olduğu bağlam içerisinde evsizliğe neden olabilecek riskli davranışlar (edgework) ile dışarıdan bakıldığında "irrasyonel" olarak görülen davranışların bireyin o anki durumu için geçerli olan rasyonalitesinin anlaşılması bize evsizliğin ortaya çıkışında yapının ve eylemin etkileşimini görmeyi mümkün kılacaktır.

5.2.2. Literal evsizliğe giriş yolları⁴⁵

Yapı ve eylemin karmaşık etkileşimde ortaya çıkan evsizlik deneyimi araştırmaya katılan her katılımcı için özel ve birbirinden farklı yolları olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte evsizliğe giriş sürecinde katılımcıların neredeyse tamamı tarafından paylaşılan benzer deneyimler de söz konusudur. Örneğin literal evsizlik ortaya çıkmadan önce yaşanan uygunsuz konut evsizliği veya gizli evsizlik süreçleri katılımcıların neredeyse tümü tarafından deneyimlenmiştir. Bir başka benzerlik ise katılımcıların sosyal sermayelerinin aşınması, özellikle aile ve akraba ile olan ilişkilerinin kopması neticesinde literal evsizliğin ortaya çıkmasıdır.

Bu nedenle evsizliğin anlaşılması ve açıklanabilmesi için "evsizliğin ortaya çıkmasına yol açan yaşam tecrübelerinin ve bireysel-toplumsal koşulların tekrarlayan desenlerini/modellerini" (Fitzpatrick, 2005: 6) dikkate almak gerekmektedir. Yine de bu desenler ve modeller pozitivist bir nosyonla kesin düzenlilikler şeklinde kendini gösteren nedensellik ilişkisi şeklinde anlaşılmalıdır.

Bu durumda katılımcıların biyografilerini belli kriterlere göre sınıflandırmak ve evsizliğe geçiş sürecini bu sınıflandırmalar temelinde değerlendirmek mümkündür. Kaba bir tasnif yapıldığında kır yoksulluğu ile başlayıp göç ve kent yoksulluğu ile devam eden sürecin bir parçası olarak görünür olan evsizlik ile kent yoksulluğunun bir parçası olarak görünür olan evsizlik arasındaki benzeşmelerin daha fazla olduğu söylenebilir. Anderson ve Tullock'a (2000) göre düşük gelir gurubu içerisinde olmak ve yaşamaya elverişli/uygun maliyetli konut sisteminden yapısal olarak dışlanmak evsizliğin evrensel risk faktörüdür. Küçük esnaf ve memur ailelerden gelen katılımcıların evsizliğe giriş süreci ise kısmen farklılaşmaktadır. Potansiyel olarak literal evsizliğin ortaya çıkışı ise genel olarak ekonomik yapı ve işle kurulan ilgi, konut ve yerleşim tercihleri/imekanları, aile ilişkileri ve sosyal sermayenin aşınması, düşük sosyal destek, travma öyküleri ile tüm bunların etkisi ile de şekillenen bireysel direnç kapasitesi, mental sağlık problemleri, alkol ve madde bağımlılığı, öz benlik saygısı ve kendine güven eksikliği gibi durumların farklı biçimlerde

⁴⁵ Bu başlık altındaki 6 örnek biyografiye kronolojik olarak yer verilirken katılımcılara verilen kodlar değil, araştırmacı tarafından katılımcılara verilen mahlas isimler kullanılmıştır. Bu şekilde akışın daha anlaşılır olacağı düşünülmüştür. Mahlas isimlerin yanında, parantez içerisinde katılımcılara ait metin içi kısaltmalar da yer almaktadır.

kesişmesi neticesinde ortaya çıkmaktadır. Yapılan tasnifte de belirleyici olan bu farklı ve birbiri ile hiyerarşık ilişki içerisinde olmayan tabakaların kesişme biçimleri belirleyici olmuştur (Fitzpatrick, 2005: 13).

Araştırmanın bu kısmında hem literal evsizliēe giriş sürecindeki ortak desenleri görebilmek hem de evsizliēe girişin her katılımcıya has öznel ve karmaşık yollarının farkına varabilmek için köy yoksulluēu ile başlayıp g ve kent yoksulluēu ile devam eden biyografilerde ortaya çıkan literal evsizlik “Devam Eden Yoksulluk Anlatıları İçinde Ortaya ıkan Evsizlik” bařlıēı altında ele alınacaktır. Küçük esnaf ve memur ailelerden gelen, görece daha iyi bir ekonomik seviyeye sahip olan katılımcıların biyografilerinde ortaya çıkan literal evsizlikse “Yoksulluk ysnn Bulunmadıēı Biyografilerde Ortaya ıkan Literal Evsizlik” başlıkları altında analiz edilecektir. Biyografilerde temelde yapı ve eylemin karşılıklı etkileşiminin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Biyografilerin seçilmesinde ise görüşme yapılan katılımcılarla ilgili benzer desenlerin analiz edilmesi ve çeşitli deēiřkenleri (yaş, cinsiyet, literal evsizliēe giriş yaşı, medeni durum vb.) kapsayan bir temsiliyet saēlama çabası etkili olmuştur.

5.2.2.1. Devam eden yoksulluk anlatıları içinde ortaya çıkan literal evsizlik

Bu başlık altında literal evsizliēe girişi analiz edilecek olan 21 katılımcının da belli açılardan farklılaşarak alt desenler oluřturduēu görülmüştür. Evsizliēe giriş desenlerini ayrıntılandırabilmek ve belli açılardan farklılaşan biyografilere yer verebilmek adına “Kente Tek Başına Göçle Gelen Biyografiler” bařlıēı altında kentte kendi ailesini kur(a)mayan Kadir ve Nurhan’ın ys ile kendi ailesini kuran Ahmet’in ysne yer verilecektir. “Kente Ailesi ile Göçle Gelen ve Kent Yoksulluēu İçine Doēan Biyografiler” bařlıēı altında ise yaş ve eski sokak ocuēu kültürüne dâhil olma dolayısıyla farklılaşan alt desenleri temsilen Timur ve Sabri’nin ys analiz edilecektir.

5.2.2.1.1. Kente tek başına göçle gelenler

Köyde başlayan ve eēitim, saēlık gibi alanlarda da yoksunlukları barındıran yoksulluk, katılımcıların kente gelmesi ile belli alanlarda farklılaşarak devam etmiştir.

Kente tek başına gelen ve biri hariç hepsi 18 yaş altı olan beş katılımcı kentin çöküntü bölgelerine yerleşmiş, ucuz otel, inşaat, metruk bina, bekar odası ve iş yerine ait lojman olarak tabir edilen yerlerde kalmışlardır. Dolayısıyla çok küçük yaşta uygunsuz ve güvensiz konut evsizliēine dâhil olmuşlardır. Küçük yaşta eēitimle ilgileri kesilen katılımcılar ya vasıfsız işçi olarak enformel sektörde güvencesiz olarak çalışmış veya işportacılık gibi işlerde kendi hesabına çalışmayı tercih etmiştir. Beş katılımcının dördünün aileleri ile ilişkileri zayıftır veya tamamen kesilmiştir. Bir katılımcı ise hem aynı kentte olan abisine hem de memleketteki ailesine maddi ve manevi olarak destek olmaya devam etmektedir. Bu katılımcı yaşam ysnn ilerleyen kısımlarında ailesi ile ilişkilerinin devam etmiş olmasının kendisini maddi ve manevi olarak zayıflatan bir unsur olduēunu ifade etmiştir. Bu durum katılımcıların biyografisinde bir ortaklık olan zayıf sosyal aēlar ve sermayenin yanı sıra, negatif sosyal aēlar ve sermayenin de evsizlik ile baēlantılı olduēunu ortaya koymaktadır. Dört katılımcının sadece birinin alkolizm ve

kumar problemi olmuştur. Bu problemler katılımcının literal ve gizli evsizlik süreçlerinin başlangıcı öncesinde değil, evsizlik sürecinde ortaya çıkmıştır.

Kente tek başına göçle gelip evlilik yoluyla aile kuran ve görece daha iyi barınma imkânına sahip olan tek bir katılımcı (Ahmet) olmuştur. Eşin çalışması ve eş dolayısıyla edinilen yeni sosyal ağlar ve sermaye katılımcıyı ekonomik ve sosyal olarak görece daha iyi bir konuma taşısa da, enformel sektörde çalışırken hastalık ve işten çıkarılma gibi sebeplerle iş ve gelire kurulan ilişkinin kesilmesi istikrarlı aile ilişkilerinin de zedelenmesine neden olan bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Enformel sektörde sosyal güvence olmadan çalışılması nedeniyle hastalık, yaşlılık ve işsizlik dönemlerinde sosyal korumanın olmaması ve vasıfsız işçiler için piyasada iş bulmanın görece daha zor ve yaşla ters orantılı olması katılımcının sosyal ve ekonomik sermayesinde yaşanan göreceli iyileşmenin istikrarlı bir durum olamayacağını göstermiştir. Katılımcının yaşamış olduğu ekonomik problemlerin yaratmış olduğu baskı aile içi problemleri de tetiklemiş, eş dolayısıyla kurulan ve bir dönem, ailenin ekonomik iyileşmesine katkıda bulunan yeni sosyal ağlar bu dönemde katılımcının hayatında negatif etkiye bulunmuştur.

Evsizliğe geçiş süreçlerindeki benzerlikler ve farklılıklar biyografi analizleriyle daha da belirginlik kazanmaktadır.

Kadir'in (E.15, Erkek, 76) öyküsü;

1941 yılında Sivas'ın bir köyünde dünyaya gelen Kadir Bulgar göçmeni bir aileye mensuptur. Aile çiftçilik ve hayvancılık yaparak geçimini sağlamaktadır. Kadir içine doğmuş olduğu köy hayatını hasetlik, fesatlık, hainlik gibi olumsuz sıfatlar ile betimlemiştir. Okul çağına gelene kadar köyde okul açılmamıştır ve Kadir 7 yaşında çobanlık yapmaya başlamıştır. Ancak 14 yaşında köye okul açıldığında örgün eğitime başlayabilmiştir. Yaşanılan yoksulluk ve yoksunluk durumu ile birlikte Kadir aynı zamanda ev içi şiddete de maruz kalmaktadır. Bu şartlar altında Kadir'in küçük yaşlardan beri ETHOS tipolojisine göre “güvensiz konut” kategorisinde deneyimlenen bir evsizlik durumu içerisinde olduğu görülmektedir. Katılımcı ve erkek kardeşi ilkokulu bitirdikten sonra ortaokulu okumak üzere Kayseri'ye yollanmıştır. Kadir'in aile himayesinden çıkıp göçmen işçi olarak çalışmaya başlaması da Kayseri'de geçen iki yılın sonunda gerçekleşmiştir. Kadir içinde bulunmuş olduğu maddi ve ailevi şartlar nedeniyle okulu bırakıp, “ev”ine dönmeden gurbete açılmasını, “çaresizlik” neticesinde ortaya çıkan mecburi bir istikamet olarak algılamaktadır. Adana, Dört Yol, Mersin, Tarsus, Ceyhan, Çirindirlik, Kömrük ve Antalya'da “ırgatlık” ve “inşaat işçiliği” yapmıştır. Katılımcı bu dönemde de ETHOS evsizlik tipolojisine göre “ev”sizlik, güvensiz ve uygunsuz konut evsizliği kategorisine dâhil olmuştur.

Kadir 23 yaşında yine yoksulluk ve “kimsesizlik” nedeniyle ağır şartlar altında askerlik yaptığını ifade etmiş, askerden sonra İzmir'e giderek işportacılık yapmaya başlamıştır. Ucuz otellerin yaygın olduğu Basmane bölgesinde otellerde kalan Kadir'in geliri bu dönemde önceki yıllara oranla bir miktar artmıştır. Kadir bu dönemde yoğun olarak alkol kullanmaya başlamıştır.

Kahretmişim ben ya. Söylemesi ayıp kendimi kumara değil de içkiye verdim. Aldığımı içkiye verdim. Sıkıntıdan. Ailemden, yöremden ayrılmışım, gurbete düşmüşüm, perişan olmuşum.

Ne yapayım, nereden teselliyim, teselliyi alkolde bulduk. Alkole takıldık. Alkole 26-27 yaşlarında başladık. Gurbette başladık.

Kadir'in yaşam tarzı 1 yıl sonra, 1968 yılında geldiği İstanbul'da da benzer biçimde devam etmiştir. İstanbul'da önce Sirkeci'de ucuz bir otel odasına yerleşen Kadir, daha sonra Kasımpaşa'da ucuz bir otele yerleşmiş ve Galata köprüsünde işportacılık yapmaya başlamıştır. Kazandığı paranın bir bölümünü “gece hayatı”nda tükettiği için ara ara sokaklarda geceleme zorunda kalmıştır.

Serseri arkadaşları buldum, arkadaşlar serserilerden, Sirkeci'den hep serseri, hep şarapçı... Kazandığımı da içiyorum derken hayat beni bu güne getirdi. Beyoğlu'na gidiyorduk, saz, bar, pavyon, kumarhane, bitirimhane, serserilerin şeyi yani. İşportacılıktan kazanıyorduk ama serserilik yani serserilik hayatı öyledir. Gün kazanıp gün yiyorduk. Yaşım 40'ı 50'yi 60'ı buldu... Gece hayatı da yaşıyordum. Gece hayatı işte içiyoruz, kadınlar. Gece hayatı dedin mi hepsi giriyor içine. Akşam olduğu zaman mesela bir insan evine gider. Evi olmayan nereye gider, sokağa gider. Sokakta ne var; meyhane var, saz var, pavyon var. Ne bileyim kumarhane, bitirimhane var. Buralara gider. Buralarda her türlü pislik var. İnsanın başına bela kaza her şey geliyor mesela...

Kadir bu dönemlerde otelde kalacak kadar para kazanamadığı günlerde sokaklarda kaldığını ifade etmiştir. Sokak hayatının artık eskisi kadar güvenli olmadığını ve kendisinin de sokak hayatının tehlikelerine karşı koyacak gücü bulunmadığını ifade eden katılımcı sokakta kalmamak için arkadaşları ve tanıdıklarından yardım aldığını ifade etmiştir.

Daha önce işportacılık yaptığı yerlerde işporta yapma imkânının zabitanın müsamaha göstermemesi nedeniyle kalmadığını, çalışabileceği başka bir iş de yaşı ve sağlık durumu nedeniyle bulamadığını ifade eden Kadir, yine de yatılı bakım hizmeti verilen kamu kurumlarına gitmeyi kabul kriterleri için uygun olsa bile düşünmemektedir. Yatılı kurumlara gitmeme nedeni ise bu kurumların dayatmış olduğu yaşam biçimidir. 2022 No'lu kanun kapsamında “Engelli Aylığı” için başvuruda bulunduğunu ifade eden katılımcı, maaş bağlanması durumunda İstanbul dışında işportacılık yapabileceği başka illere gitmeyi planlamaktadır.

Ben gitmedim. Yok bana gelmez, sevmedim, denedim de. Okmeydanı'nda var Darülaceze, Kayışdağı'nda var. Buralar huzurevi değil, darülaceze, buralarda sıkıntı çok. Gittim gezdim çıktım. Darülaceze'ye gitseydim, 25-30 senelik olurum oralarda, gitmedim ben oralara. Ben o kadar yaşlı insanı sevmiyorum, bana cezaevi gibi geliyor... Ben niye gitmiyorum Darülaceze'ye, pis insanlar, ilaçlı yemekler yiyorlar, bir odada 8-10 kişi yatıyor. Ben sıkıntıya girerim oralarda, ben barınamam oralarda. Ben mücadeleciyim, benim param varmış yokmuş açmışım açkışım ben hiç.

Kadir'e şu anki durumu ile ilgili olarak nasıl bir nedensellik ilgisi kurduğu sorulduğunda enformel çalışma şartlarının para kazanabildiği dönemlerde düzenli bir hayat kurabilecek ekonomik imkânı sağlamadığını, yine enformel sektörde çalışma nedeniyle de yaşlılık döneminde sosyal koruma sistemlerinden mahrum kaldığını dile getirmiştir. Düzenli bir hayat kuramamasını “imkânsız başaramama” olarak özetlemiştir. Onun için ikincil neden ise sosyal sermayesinin düşüklüğü ile birlikte, sosyal ağlarının niteliği ve dezavantajların yığıldığı bölgelerde ikamet etme zorunluluğu olmuştur. Kadir bu durumu sosyal

sermayesi ve hayatının makro yapısal şartları nedeniyle mecburi bir istikamet olarak algılamıştır.

Temiz bir semtte olsam, adam der de, gel kardeşim sen boş adamsın şu dükkanın, şu bahçenin temizliğini yap, bana yardımcı ol. Ben de sana yardımcı olurum. Mesela böyle insanlar bizim karşımıza çıkmadı ki, hep egoist insanlar karşımıza çıktı, egoist, canımız hayhayda kaldı. Canilerin katillerin eroincilerin, esrarıcıların içinde kaldık. Kasımpaşa böyle gördüğün gibi değil ha, Hacı Hüsrev’de bekar odası verirler, orada esrar, eroin satacaksın, kokain satacaksın, yoksa barındırmazlar. Hap satacaksın, yoksa barındırmazlar. Temiz yerden iş ev istesen bekarsın derler koymazlar. Her yol kapalı. Bu şartlarımla daha temiz, iyi bir yere gitme şansım olmadı. Demek istediğim Allahtan, her şey Allahtan oluyor. İnsanın elinde bir şey yok, asla ve asla. Benim elimde bir şey yoktu. Benim kimim var ki zaten, çevrem yok, param yok, pulum yok. Günlük kazançtan ne olur...

Kadir kentteki negatif sosyal ağlarının etkisini dile getirirken aynı zamanda ailesi ile de ilişkilerinin tamamen koptuğunu ve kendisi de bir aile kurmadığı için tamamen yalnız olduğunu ifade etmiştir. Kadir’e göre yaşam koşulları içerisinde sağlıklı ve olası risklere karşı korunaklı bir aile kurmak mümkün değildir. Bu nedenle sorumluluk sahibi birey kötü ve elverişsiz yaşam koşullarını miras bırakmamak için aile kurmamalıdır.

Kadir çoğu zaman evsizlikle ilintilendirilen, psikiyatrik rahatsızlık ve alkol/madde bağımlılığı problemleri ile ilgili olarak ise bir dönem alkolizm problemi olduğunu ama psikiyatrik bir teşhisinin olmadığını ifade etmiştir. Katılımcının alkolizm problemi, kazanmış olduğu günlük kazancı tüketmesi nedeniyle “ev”sizlik durumundan (otelde geceleme) literal evsizliğe (park vb. açık alanlarda geceleme) geçmesine neden olmakla birlikte genel olarak evsizliğine neden olan veya evsizlik durumunu sürdüren bir problem olarak görülmemiştir. Nitekim 26-27 yaşlarında alkol kullanmaya başlayan Kadir, 52 yaşında alkol kullanmayı bıraktığını ifade etmiştir. Kadir 52 yaşından sonra da literal evsizlik ve “ev”sizlik geçişlerini deneyimlemeye devam etmiş, alkolü kendisini bunalımdan kurtaran bir araç olarak nitelendirmiştir. Bu nedenle alkolizmi yenmesine rağmen, bunalıma düşecek kadar “efkâr”landığında nadiren de olsa alkol aldığını ifade etmiştir.

Nurhan’ın (E.11, Kadın, 59) Öyküsü;

1958 Adapazarı doğumlu olan Nurhan ise 3 yaşında ailesi ile birlikte Adana’ya taşınmıştır. Dört kardeşi bulunan Nurhan’ın tüm kardeşleri il veya yurt dışında (Almanya) yaşamaktadır. Nurhan ebeveynleri ile ilgili olarak çok fazla konuşmak istememiştir. Maddi olarak yoksunluk içinde olsalar da belli açılardan mutlu büyüdüğünü söylemiştir. Biyografinin ilerleyen bölümlerinde ise babasının alkolik olduğunu ve annesini kendisi ilkokula başlamadan önce terk ettiğini ifade etmiştir. Kendisi ve annesinin babadan şiddet görmemekle birlikte, annesinin babasından çok çekindiğini hatırlayan katılımcı, baba gittikten sonra annesinin çalıştığını, mahallenin doğal destek mekanizmasının geçimleri üzerinde etkili olduğunu vurgulamıştır. Babanın evi terk etmesinden sonra çalışmaya başlayan annenin ne işle meşgul olduğu katılımcı tarafından dile getirilmemiştir.

Nurhan ilkokula başladığı yıllarda geri dönüşüm malzemesi toplayarak aile geçimine katkı sağlamaya başlamış, 1968 yılında üçüncü sınıfa geldiğinde okulu bırakarak

İstanbul’da oturan ablasının yanına gelmiştir. Katılımcı her fırsatta annesini çok sevdiğini dile getirmesine rağmen annesinin bu gidişten haberi olmamıştır, yani evden kaçmıştır.

İlkokul 3’e kadar sürdü böyle, böyle kafama şeyler takılıyordu ya, demek ki aileden şey mi oluyordu, takıntı. Böyle ablam vardı, dedim gideyim, bir şeylere kızınca kaçmak geliyordu içimden. Neyse, dolayısıyla geldik İstanbul’a. Ablamın yanına geldim. Ablam evliydi, İstanbul’daydı. Ben ablamın bekarlığını bilen bir insan değilim. Geldim işte, otobüse bindim geldim. Biriktiriyordum parayı bileti aldım geldim. Ne bileyim böyle psikolojik şeyler yaşadım da, artık neden öyle bir çocuk öyle oluyordum, onu daha düşünmedim şu ana kadar. Şimdi siz hatırlattınız da düşündüm. Bu derecesini yapan bir çocukta neden aramak gerekiyor. Demek ki bir şey vardı, ama ne vardı, ben de bulamıyorum. Fazla bilgisizlik, saflık, şımarıklık. şeytanın dürtüsü mü artık, çocuk işte... Aslında çocuk tek başına gidince anlamalıydı millet de bir şeyler dönüyor, dolaplar diye.

Nurhan her ne kadar görece mutlu olduğunu ifade ettiği Adana’dan ayrılmasına neden olan tetikleyici bir olay anlatmasa da, Adana’dan ayrılmasını öykülerden kullanmış olduğu “bütün film işte yine burada başladı”, “kötü şeyler oldu, nasıl anlatılır bilmiyorum”, “anlamalıydı millet, bir şeyler dönüyor, dolaplar” ifadeleri ile araştırmacı ile paylaşmadığı travmatik bir öyküye sahip olduğu izlenimi bırakmaktadır. İstanbul’da ablasının yanında kalmaya başlayan katılımcı yeniden ilkokula kaydedilmesine rağmen, aynı zamanda çalışan ablasının çocuklarına da bakmak durumunda olduğu için okula devam sağlayamamış ve okulu bırakmıştır. 13-14 yaşlarında mahalleden birine aşık olan Nurhan bu kişi ile cinsel birliktelik yaşadıktan sonra aileler durumdan haberdar olmuştur. Aşık olduğu kişinin ailesi evliliklerini onaylamayınca katılımcının ablası, katılımcıya başkası ile evlenmesi yönünde baskıda bulunmuştur. Nurhan’ın biyografisinin buraya kadar ki kısmı, katılımcının ablasının yanına taşındığı 10 yaşından itibaren güvensiz konut evsizliğine dâhil olduğunu göstermektedir.

Ablasının yaşadığı Zeytinburnu’ndaki gecekondu mahallesinin dışında İstanbul’da başka bir yeri görmediğini ifade eden 14 yaşındaki katılımcı, 1972 yılında evlilik baskıları neticesinde tekrar Adana’ya annesinin yanına dönmüştür. Burada düzenli bir işte çalışmayan Nurhan dönem dönem çocuk bakıcılığı yapmıştır. Bir süre sonra ablasının daveti üzerine ablasının çocuklarına bakmak üzere tekrar İstanbul’a gelir. İstanbul’a ikinci gelişinden kısa bir süre sonra annesi vefat eder. Almanya’da çalışan ablası katılımcı 16 yaşına girmeden önce İstanbul’a gelir ve çocuklarını da alarak Almanya’ya döner. Annesi vefat ettiği için tekrar Adana’ya dönmeyen katılımcı içinde bulunduğu durumu, “ben kaldım açıkta” şeklinde ifade etmiştir.

Ablası gittikten sonra ablasının kiracı olduğu gecekonduda kısa bir süre daha kalan Nurhan bir süre sonra iş bulmak için İŞKUR’a gider. Burada tanıştığı kocasından şiddet gören bir kadının daveti üzerine, kadının evine gider. Kadının evinde bir gece kaldıktan sonra, birlikte evden kaçarak boğaza giderler. Burada tanıştıkları bir adamla önce eğlence mekânlarına sonra ise otele giden Nurhan, 1973 yılında, 15 yaşında seks işçisi olarak çalışmaya başlar. Nurhan seks işçisi olarak çalışmaya başlamasını para kazanmak için planlanmış bir süreç olarak değil, hayatının gidişatına ayak uydurma olarak nitelendirmektedir.

15-25 yaş arasında (1973-1983), Nurhan Kireçburnu'nda 4 yıldızlı bir otelde, 26-33 (1983-1990) yaş arası Şirinevler'de 2 yıldızlı bir otelde seks işçisi olarak çalışmış ve çalıştığı otellerde kendisine ait olan odalarda kalmıştır. 33 yaşında bir arkadaşının tavsiyesi ile Beyoğlu'ndaki pavyonlarda konsomatrisliğe başlayan Nurhan, kiralık bir evde ikamet etmiştir. Rahatlığı, sağlamış olduğu konfor ve kurmuş olduğu sosyal ilişkileri nedeniyle otel odalarını kendi evi gibi benimsediğini ifade eden Nurhan, Beyoğlu'nda kiralamış olduğu evde ise çok az vakit geçirdiğini, komşusu olan başka bir konsomatris kadının evinde kalmayı tercih ettiğini ifade etmiştir.

Konsomatrislik ve seks işçiliğini birbirinden ayıran katılımcı, konsomatrisliğin “patron”a bağlı ağır çalışma koşulları ve sürekli “alkol” tüketimi gerektiren bir iş olması nedeniyle üç yıl sonra bıraktığını ve 37 yaşında (1993 yılı) otostopla çalışmaya başladığını ifade etmiştir. Otostopla seks işçiliği yapmak otellerde çalışma gibi katılımcıya bir özgürlük alanı bıraktığı için daha tercih edilebilir bir iş olarak nitelendirilmiştir. Bu dönemde katılımcının kendi ile aynı işi yapan kadınlarla sosyal ilişkileri de kuvvetlidir ve konut ihtiyacını bu sosyal ağlar üzerinden gidermektedir.

Nurhan bundan sonraki hayatının detaylarını çok iyi hatırlamadığını ifade etmiştir. Sadece Fatih'te bir dost tuttuğunu, 3 yıl birliktelikten sonra bu kişiden ayrıldığını, bu dönemde Hristiyan misyonerlerinin programlarına gittiğini ve bir Protestan kilisesinin sohbetlerine katıldığını belirtmiştir. Nurhan bu dönemden sonra yaşadığı olumsuzlukları bu dini aktivitelere katılmış olmanın getirdiği bir uğursuzluk olarak nitelendirmiştir. Dostundan ayrıldıktan sonra Beyoğlu'nda meyhanelerde çalışmaya başlar. Katılımcı bu dönemi mesleği ile ilgili olarak “son nokta” olarak nitelendirmektedir.

Meyhaneler en kötüsü, artık bir şeyin en çok düştüğü nokta diyorum. Ama ben hiçbir zaman karamsar bakmadım yani. İyi oteller, sonra biraz daha iyi oteller, konsomatrislik, sonra otostop, sonra meyhane. Bu iyiden kötüye doğru bir sıralama mı, evet öyle. Yaşla alakası da vardır tabi ama tamamen değil, herkes bu sırayı takip edecek diye de bir şey yok. Bu benim yaşantımla ilgili bir sıralama. Karşısına çıkan fırsatları değerlendirenler de oldu. Vardı bir arkadaş temiz birisi çıktı karşısına, yuvasını kurdu. Ben yapamadım, benim ruhum tam değilmiş demek ki...

Bu dönemde Nurhan'ın aynı mesleği icra eden eski arkadaşları ile ilişkileri de kopmuştur ve ancak parası olduğunda otellerde kalabilmiştir. Enformel sektörde, hiçbir güvencesi olmadan ve birikim yapmadan çalışan Nurhan, iş bulamayacak duruma geldiğinde ise dönem dönem literal evsizliği deneyimlediğini söylemiştir. Nurhan'ın isteksiz bir biçimde bahsettiği travmatik ve çalışma ile ilgisini kesmesine neden olan olay ise 39 yaşında (1997 yılında) hamile kalıp doğum yapmasıdır. Nurhan bebeğin babasının kim olduğunu bilmediğini ve bebeğini evlatlık vermek zorunda kaldığını belirtmiştir. Bu travmatik deneyimden sonra depresyon tanısı ile psikiyatrik tedavi görmeye başlamıştır. Bu olaydan sonra bir daha seks işçiliği ve konsomatrislik yapmamış, ev işçiliği, hasta bakıcılığı ve bulaşık yıkama gibi işlere başlamıştır. Yine de seks işçiliğini bırakmasını bu olaya değil, bu işi yaparken artık kendini güvende ve iyi hissetmemesine bağlamaktadır.

Nurhan bu dönemde yine Beyoğlu bölgesindeki ucuz otellerde kaldığını, ama otellerin çoğunun da sınırlı bir restorasyondan sonra artık karşılayabileceği meblağlarından çok üstünde fiyat verdiklerini dile getirmiştir. Dönem dönem çalışsa da bu bölgede, mesleğini

icra ederken edinmiş olduğu ilişkiler sayesinde de yardım alarak ihtiyaçlarını karşıladığını belirtmiştir.

Nurhan ilk evsiz kaldığı gece sorusunu “ilk evsiz kaldığım mı, yersiz kaldığım mı” şeklinde cevaplayarak 10 yaşından beri yaşamış olduğu, güvensiz ve uygunsuz konut evsizliği ile sokakta kalmaya başladığı, literal evsizlik dönemini ayırmıştır. Nurhan kendini hiçbir zaman evi varmış gibi hissetmemiştir. Bu durumda katılımcı evsizliği neredeyse ömrü boyunca deneyimlediği, yaşantısının olağan akışına ait bir durum olarak kabul etmiş ve ilk evsiz kaldığı gece yerine ilk “yersiz” kaldığı gece hissettiklerini anlatmayı tercih etmiştir.

İlk yersiz kaldığım gece (2010 yılı), hakikaten çok tuhaf geldi, sanki bir şey oldu da herkes kabuğuna çekildi de, sen ortada tek kaldın gibi, ilgisiz, cevap alamayışı mıdır, duygu ağırlıklı bir şey. Bundan 6 sene önce, hiç para yok, kaldım, bilmiyordum da sokakta kalmayı. Ay korktum yani, böyle yalnız, kapısını çalacağım bir yer olmadığını, olmadan başıma gelmemiştir. Korktum yani. Gittim Dolmabahçe Sarayı tarafına, orada hani sabaha kadar çay ocağı var ya, orada gittim sabahladım. Ya öyle bir pısrıklık geldi. Aslında normalde benim için hiçbir şey fark etmezdi, güler geçerdim ama düşüncelerimden dolayı öyle bir şeye yakalandım yani. Gittim, Beyoğlu’nda da durmadım. Para kazanmak istesem meyhanenin birine gider öyle aforoz ederdim, onu da yapmadım. Öyle bir düşünceye kapıldım, Dolmabahçe’ye gittim. Orada yazdı zaten, sabaha kadar sabahladım orada. Nasıl yakalandım öyle bir düşünceye, hayret, sanki ne içimden bir yere gitmek geliyordu, ne birini aramak, ne bir şey. Böyle acayip bir şey oldu, kalakaldım yani, anlayamadım. Gittim orada sabahladım öyle sahilde. Korktum. Aslında ben korkmam da, yalnız da duygu olarak korktum yani. Ben öyle her şeyden kolay kolay korkmam. Ondan sonra istemeyerek de olsa çok dışarda geçirmek durumunda kaldım. Sabah oluyor sokakta.

Nurhan bu geceden sonra ne kendi mesleğinde ne de başka bir alanda çalışmadığını ve yardımlar ile otelde kalmaya çalıştığını, sık sık da sokakta geceleme zorunda kaldığını ifade etmiştir. Nurhan’a SYDV’ları, kadın sığınma evleri ve Darülacezelerle ilgili hizmetler aktarıldığında ise katılımcı hiçbir kamusal hizmetten faydalanmadığını ve tekrar işle (seks işçiliği veya hasta bakıcılık gibi) kuracağı ilginin kendini içinde bulunduğu “yersizlik” durumundan çıkarabileceğini ifade etmiştir. Kadın sığınma evlerinde kalmayı ise kendini bir yük olarak hissedeceğinden istememektedir.

Kadın sığınma evini istemem ama. Ona ihtiyacım mı var benim (kızıyor). Olsun giderim daha doğru yerde maaşa bağlatırım, bilmem ne, kadın sığınma evinde ne işim var benim ya. Belki kendi işime göre de bir şeyler yapacağım. Böyle basit bir şey (barınma ihtiyacı) için devlet kapısını mı tırmalayayım kardeşim. Akbaba gibi olmaz ki buralara gitmek de. Bir doğrun olacak ki gideceksin, bir çalışma ortamının olması lazım en azından. Vatandaş devletin doğru şekilde kapısında olacaksın. Böyle aman ben 3 kuruş koydum, 5 kuruş indirdim böyle basit tavırlar olur mu? Ben diyorum mu ki aman 200 TL versin de ne olursa olsun diye bir şey düşünmedim bu güne kadar hayatımda. Düşünmek de istemem yani, çünkü bir devlet ne kendime yakıştırırım ne de gideceğim kapıya yakıştırırım yani. Şey miyim be, çingene miyim ben anasını satayım.

Nurhan’a şu anki durumu ile ilgili olarak algılanan nedensellik ilgisi sorulduğunda, ailesi, yetiştirme tarzı ve çok küçük yaşta tek başına yaşamak ve karar vermek zorunda kalmasını işaret etmiştir. Ailesi, babanın alkolizm problemi, annenin sürekli korku halinde olması ve çocukluk döneminde araştırmacı ile paylaşmadığı travmatik olayı işaret ederek katılımcı, son olarak aşağıdaki sözleri aktarmıştır;

Demek ki öyle bir duygu beynimde şey kaldı, kalır da yani, insana yerleşen şeyler küçükken... Yani bir de ne bileyim bilinçsizlik yani, detaylı bir biçimde düşünemiyorsunuz, mantıklı düşünüp karar versen zaten... İşte büyüme şeklini anlattım ben sana... Kaptanın seyir defteri... Saflık vardı, çok saf bir insandım, kimse bana ak-kara, şu şöyle, aydınlık diye göstermedi, beynimi geliştiren hiçbir şey olmadı, kedi gibi kendi kendime büyüdüm...

Kumar, alkol ve madde bağımlılığı ve suç gibi evsizlikle sıklıkla ilintilendirilen bireysel durumlar ele alındığında, Nurhan'ın kumar gibi bir alışkanlığının hiç olmadığı, madde almadığı, işi gereği alkol alsa bile alkolizm gibi bir probleminin hiç olmadığı hatta konsomatrislik işini bırakma sebeplerinden birinin de alkol alma zorunluluğu olduğu görülmüştür.

Ahmet'in (E.5, Erkek, 49) Öyküsü;

Ardahan'ın bir bucağında dünyaya gelen Ahmet ilk ve orta öğretimine köylerinde devam ettikten sonra ekonomik yetersizlikler nedeniyle eğitim hayatına devam edememiş ve çalışmak üzere 13 yaşında İstanbul'a gelmiştir. Ahmet çocukluk ve ergenlik döneminde aile içi ihmal ve istismar öyküsü olmadığını ifade etmiştir. İki erkek bir kız kardeşi olan Ahmet'in en büyük abisi üveyken, babası ilk eşi doğum esnasında vefat edince ikinci evliliğini yapmıştır. Aile çobanlık ile geçimini sağlamaktadır.

1983 yılında İstanbul'a gelen Ahmet garson olarak çalışmaya başlamıştır. Askere gittiği 1986 yılına kadar aynı iş yerinde 2 yıl sigortasız, 1 yıl sigortalı olarak çalışmıştır. Ahmet bu dönemde İstanbul'da herhangi bir akrabası bulunmadığı için Küçükçekmece'de arkadaşları ile beraber kiraladığı bekâr odasında kalır. 1988 yılında askerden dönen Ahmet'in babası aynı yıl vefat eder. 1988 yılında askerlik sonrası tekrar İstanbul'a dönen katılımcı bir fabrikada sigortalı olarak işe girer. Ahmet 1992 yılında tanışmış olduğu eşi ile 1993 yılında kayınpederini razı ederek evlenir. 1994 yılında ilk çocuğu dünyaya gelir ve çocuğun bakımı ile eşi çalıştığı için kayıinvalidesi ilgilenir. Ahmet bu dönemde eşi ile ilişkisini ve ekonomik durumlarını şu şekilde ifade etmiştir;

"Evliliğimiz çok iyiydi, hatta eşimin kardeşinin eşi bile bize özenirdi, kız kardeşi bize özenirdi. Çok iyi gidiyordu. Maddi olarak idare ediyorduk. Çocuklara ananesi bakıyordu, biz çalışıyorduk. Eşimin ailesine yakın oturuyorduk çok. Çocukların bakımı sıkıntı olmadı yani. Kayınpederim çok iyi bir insandı aslında. Ama kayınpederim pek o kadar anlayışlı bir insan değildi yani. Daha doğrusu, tabi ona hakaret etmek istemem ama cahildi, o yüzden cahil insanı yola getirmek biraz çok zor. İşte sonra günler kovaladı, çocukları okutmak, ev kirasını vermek zaten ancak yetirebiliyorduk."

Ahmet'in kayıinvalidesi, 2001 yılında eşi ikinci çocuklarına hamileyken kronik bir rahatsızlığa yakalanır. Bu süreçte eşi annesinin bakımı ile ilgilenmek üzere işten ayrılır ve kayınpederinin teklifi ve isteği üzerine, kayınpederine ait ve onunla aynı apartmanda yer alan daireye taşınırlar. Bu durum Türkiye'de toplumsal cinsiyet rolleri açısından kadının ev içi ve bakımla ilgili olan rollerinin, ailenin ekonomik kaynağa olan ihtiyacına rağmen öncelikli olabildiğini göstermektedir (babaanne-anane/torun, kız çocuk/anne-baba-kayınvalide-kayınpeder). Söz konusu olgu kurumsal sosyal koruma mekanizmalarının zayıf olduğu ve ailenin birincil sosyal koruma mekanizması olduğu Güney Akdeniz Refah Devleti modeli ile de uyumludur.

Katılımcı kayınpederine ait daireye taşındıktan 1 yıl sonra, 2002 yılında ekonomik kriz nedeniyle iflas eden, 13 yıldır çalışmış olduğu fabrikadan çıkarılır. 2002-2011 yılları arasında (43-52 yaş arası) dönem dönem çalışmakla beraber düzenli ve güvenceli bir işe giremez. Bu dönemde doğal toplumsal destek mekanizmaları ve sosyal ağları (kayınpeder, kardeşler ve arkadaşlar) Ahmet ve ailesinin geçimlerinde pozitif bir katkı sağlamıştır.

Ahmet 2011 yılında, 43 yaşında bir metal fabrikasında sigortalı olarak çalışmaya başlar. Bu dönemde Ahmet ailesi ve eşi ile olan ilişkisinde bir problem olmadığını, eşi dolayısıyla edinmiş olduğu geniş aile içinde de takdir edilen ve örnek gösterilen bir aile yaşantısına sahip olduklarını vurgulamaktadır. 2014 yılında Ahmet'in çalıştığı fabrikada problemler çıkar ve işçiler 6 aylık maaşlarını da alamadan fabrika iflasını beyan eder. Ahmet ailesini geçindiremediğinden dolayı maddi ve manevi güçlükler yaşar. Eşi ve eşinin ailesi ile ilişkileri bozulmaya başlar.

Bu süreçte Ahmet'in hayatında kayınpederi ve eşi tarafından uygulanan baskılar artmış, nihayetinde kayınpederi ile yaşamış olduğu bir olayın tetiklediği süreçte eşiyle yaşamış olduğu bir tartışmadan sonra evi terk etmiştir. Ahmet bu süreçte yaşamış olduğu duygusal istismar ve doğal toplumsal destek mekanizmalarından gelen yardım ve desteklerin insan onurunu zedeleme potansiyelini şu şekilde dile getirmiştir.

“Sonra bir gün lokalde bana bir kelime söyledi, dedi ki; ya dedi, ayıptır dedi ya, kaç aydır çocuklarına ben bakıyorum. Ki benim çok zoruma gitti bu kelime... Kayınpederim de o lafi edince; ben de ya ben dedim, o çocuklar benim çocuğum ama sizin de torununuz. Bu kadar şey yapmanıza gerek yok. Ha bakıyorum diyorsan dedim, kimse kimseye borçlu değil, eşim 11 yıl çalışmadı, sizin hizmetinize koştı zaten. Tamam sizin kızınız olabilir ama 11 yıl çalışmadı sizin hizmetinize koştı. Bunu da bu şekilde dedim düşünün yani. Ondan sonra eve geldik, evdeki herkes de kayınpederi haksız bulunca zaten işte aramızda tatsızlıklar zaten o zaman başlamıştı....Eşimle şöyle, eşimle sürekli, ya babam doğru söylüyor, şudur budur gibi şey olunca, desteklemeye başlayınca, tabi işsizliğin de verdiği biraz şey, artık ben de dayanamadım. Sürekli bir insanın üzerine baskı yapıldığı zaman dayanılmaz hale geliyor. Eve geliyorsunuz işte evde eşiniz yemek yapmamış. Örneğin, getirseydin yapsaydım olayları. Yok ki yapayım, ne yapayım, git iş bul çalış, yapayım gibi. İşte kayınpederin sürekli işte kaç yıl olmuş işte neyin var, hiçbir şey yapamamışsın. Bir ev alamadın. Yani çok büyük bir baskılar içerisinde kaldım. Sıkıntılar başladı. İşte artık bana ikinci sınıf insan muamelesi yapılmaya başlandı. İşte saat akşam 8.30 civarıydı, baldızım da bizdeydi. Yemek masasında mutfakta otururken işte baldızım bana sordu, Rıza aç mısın, falan. Ya önemli değil dedim, fark etmez falan. Eşim sormadı, baldızım sordu. Ondan sonra eşim bir tabak yemek koydu, kaşığı masaya böyle şeyle, vurur gibi, küfreder gibi attı. Ben de yemeği yemedim. Çöpe döktüm. Ondan sonra baldızımın yanında tartıştık, kavga ettik biraz. Yani bayağı bir tartıştık, ben de ceketimi aldım. O zaman cebimde kaç para 130 TL mi, bir para vardı, onu da masanın üzerine bıraktım. Bir TL cebime koymadan ceketimi de aldım çıktım...”

Evi terk etmekten ziyade, evden 1-2 gün uzaklaşarak karısı ve kendisine düşünme imkânı yaratmaya çalıştığını ifade eden Ahmet'in bir özel hastanenin kafeteryasında bir ay kalmasına izin verilir. Bu süreçte çocukları onu görmeye gelmesine rağmen karısı gelmez ve bu durum katılımcı için eşi ile olan ilişkisinde bir kopuş yaratır. Ahmet bu bir aylık süreden sonra geceleri parkta geçirir, daha sonra Çapa Tıp Fakültesi'nin yakınlarında bir kafeteryada günlük yevmiye ile çalışmaya başlar. Burada çalışırken beyin kanaması geçirir. Ameliyat sonrasında annesinin ricası üzerine teyzesinin yanında kalır. 2 ay sonra

buradan ayrılarak hastane acillerinde yaşamaya başlayan Ahmet, aynı zamanda yeni sağlık durumunun elverdiği şekilde çalışabilecek bir iş arar. Tüm bu hastalık ve nekahet süresince eşinin geçmiş olsun ziyaretinde bile bulunmaması katılımcı için eşi ile olan ilişkisinde ikinci bir travma olur. Bu dönemdeki güvensiz konut evsizliğini ve yeniden literal evsizliğe geçişini Ahmet şu duygularla ifade etmiştir;

“Hoş karşılasa bile (teyze), tabi ki mesela teyzem her şeye iyi bakıyordu ama bir evde bir sığıntı gibi oluyorsunuz. Eşi pek sıcak bakmıyordu örneğin, bir sürü akrabası varken neden bizde kalıyor gibi şeyler duyuyordum... 2 ay kadar kaldım teyzemin evinde. Ondan sonra tekrar geldim, yine iş aramaya devam ettim ama bulamadım. Hastanenin şeyinde kalmayı kendime şey edindim. Yani orada kalıp insanlardan laf işitmektense, insanları huzursuz etmektense, dedim yani bütün şeyi ben çekeyim yani, yani kendimi olayların sorumlusu gibi hissettim. Yani bu olayların sorumlusu benim dedim, çekeceksem de, bir badire atlatacaksam da kendim artık çekeyim dedim. Tabi ki o hastalığın verdiği şeyden dolayı bir insan ne kadar sağlıklı yaşayabilir sokakta? Temizlik şeyinden olsun, hijyen ortamından olsun, hastaneden yeni çıkmışsınız, bazı şeylere ihtiyacınız var, ilaç kullanıyorsunuz, ilacınızı düzenli almanız gerekiyor (ağlıyor).”

Emekliliğine bir yıl kalan katılımcı bu süreçten sonra bu bir yılı tamamlayarak emekli olmanın yollarını aramıştır. Askerlik borçlanması işlemleri için bankalara kredi başvurusunda bulunan katılımcının kredi talepleri, borçlanma işlemi tamamlanır tamamlanmaz emekli olabilecek olmasına rağmen kabul edilmemiştir. Sağlığı, yaşı ve sokakta kalıyor oluşu dolayısıyla iş bulamadığını ifade eden Ahmet yazın parklarda, kışın ise hastane acillerinde kalarak evsizliği deneyimlemeye devam etmektedir.

Ahmet evsizlikle nedensellik ilişkisi kurulan madde/alkol bağımlılığı, kumar, psikiyatrik/mental problemlerin hiçbirine sahip değildir. Evsizliğinin nedeni olarak “ekonomik sıkıntılar ve işsizlik döneminde yaşanan problemlerin evde yarattığı huzursuzlukları” göstermiştir. Ahmet ekonomik krizle başlayan işsizlik sürecinin, güvencesiz işlerde çalışma dolayısıyla ortaya çıkan sosyal koruma eksikliğinin ve doğal toplumsal destek mekanizmalarının sunmuş olduğu enformel yardım ve hizmetlerin insan onurunu rencide edici baskısının kesişiminde evsizliği deneyimlediğini ifade etmiştir.

5.2.2.1.2. Kente ailesiyle göçle gelenler ve kent yoksulluğu içine doğanlar

Kente ailesi ile göçle gelen ve kentin gecekondu/çöküntü bölgelerinde doğmuş olup göçmen bir ailenin kentte ikinci kuşağı olan 16 katılımcı yaşam öykülerinde çocukluk ve gençlik dönemi yoksulluk, fiziksel şiddet ve ihmal, bölünmüş ve üvey aile, kentin çöküntü ve gecekondu bölgelerinde yaşama, düşük eğitim seviyesi, zayıf veya negatif sosyal ağlar açısından ortak desenlere sahip olmalarına rağmen, literal evsizliğin ortaya çıkışında yaşa ve sokak kültürüne göre şekillenen iki farklı alt desen olduğu göze çarpmaktadır.

Bu başlık altında değerlendirilecek olan 16 katılımcının 22-38 yaş aralığında, yaş ortalaması 30 olan 7’sinin 18 yaşından önce literal evsizliği deneyimlemiş, eski “sokak çocukları” olduğu görülmektedir. 38-72 yaş aralığında ve yaş ortalaması 51 olan 9 katılımcının arasında 18 yaş öncesi literal olarak evsizlik deneyimi yaşamış olanlar varsa da, bu katılımcıların genel olarak literal evsizliğe girişi, sokak deneyimleri, alışkanlıkları, evsizlik süreleri 38 yaş altı olan eski sokak çocuklarından farklılaşmaktadır.

Eski sokak çocuğu olup, yoksulluğu tecrübe eden, aile içinde fiziksel ve duygusal istismara maruz kalan 7 katılımcının ortalama literal evsizliğe giriş yaş ortalaması 14'tür. Diğer grupta ise literal evsizliğe giriş yaş ortalaması 46 olmakla birlikte, literal evsizlik öncesinde uzun yıllar yaşanan güvensiz ve uygunsuz konut evsizliği göze çarpmaktadır. Bu grupta yer alan 9 katılımcı evlenme yoluyla aile kurmuş fakat aile ilişkileri boşanma ve ölüm gibi sebeplerle sonlanmıştı. Tek bir katılımcının ise çocukları ve eşinin kendisi üzerinden sigorta hizmetlerinden faydalanabilmesi için resmen boşanmadığı görülmüştür. Eski sokak çocuğu olan katılımcılar ise çocukluk, ergenlik ve erken dönem gençlik yıllarını evsiz olarak, sokaklarda geçirdikleri için evlenme, evlilik yoluyla “bir düzene girme” gibi bir imkânlarının olmadığını dile getirmişlerdir. Eğitim ve meslek edinme imkânlarının olmayışı, evlilik bağının kurulmasında ülkemizde geleneksel olarak hala önemini koruyan ebeveyn desteğinin bulunmayışı, evlilik için gerekli olan maddi imkânların yokluğu, evliliğin devamlılığı için önemli olduğu ifade edilen geçimlik ücreti mümkün kılacak iş imkânlarının bulunamaması ve sokak çocukları ile ilgili olan kalıp yargılar neticesinde katılımcıların kendileri hakkındaki “bize kim kız verir” düşünceleri evlilik yap(a)mamalarının nedenleri olarak dile getirmiştir.

Literal evsizliğe geçiş sürecinde eski sokak çocuğu olan katılımcıların ebeveynleri ile yaşamış oldukları büyük tartışma ve akabinde maruz kaldıkları fiziksel şiddet tetikleyici unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sokak çocukları ile sıklıkla birlikte anılan madde bağımlılığı ise ev ile sokak arasındaki geçiş evresinde, evden hem fiziksel hem de duygusal kopuşun başladığı dönemlerde veya literal evsizlik ortaya çıktıktan sonra deneyimlenen riskli eylemlerdir. Bu gruptaki katılımcılardan ikisi gidecek bir evi olmadığı için, 5'i ise var olan evlerini terk etmek suretiyle literal evsizliğe geçiş yapmıştır. İkinci grupta ise aile içinde yaşanan şiddet ve istismar olayı evden ayrılıp güvensiz ve uygunsuz konut evsizliğinin başlaması noktasında tetikleyici faktörler olarak karşımıza çıkmakla birlikte, yaşam öykülerinin ilerleyen yıllarında çekirdek aile içinde yaşanan terk edilme, eş ölümü gibi travmatik deneyimler literal evsizliği başlatan olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gruptaki 9 evsizin 6'sı evin kirasını ödeyememe, evden kovulma gibi sebeplerle gidecek bir evin olmayışı, 3'ü ise var olan evi terk etme sonucu literal evsizliği deneyimlemeye başlamıştır.

Evsizlikle ilintilendirilen bireysel problemlerden madde ve alkol kullanım durumuna bakıldığında eski sokak çocukları içerisinde madde kullanımının yaygın olduğu görülmekle birlikte, bunun literal evsizliğin nedeni olduğu söylenemez. Madde kullanımı daha çok, tetikleyici olay olarak evsizliğin başlangıç anı ve evsizlik sürecinin devamı ile ilgilidir. İkinci grupta ise madde kullanımı yaygın olmamakla birlikte, 9 katılımcı içerisinde bir katılımcının evsizlik durumu ortaya çıkmadan önce alkolizm, bir katılımcının kumar, bir katılımcının ise hem alkolizm hem kumar problemi olduğu görülmüştür.

Tüm katılımcıların muhtemel evsizlik sebepleri ise yine ekonomik yapı (gelir ve işle kurulan ilgi), konut ve kentsel planlama, sosyal sermaye/sosyal ağlar/bireyler arası ilişkiler ile bireysel özelliklerin birbiri içine geçmiş ağı içerisinde ortaya çıkmaktadır. Bu kompleks, iç içe geçmiş olasılıklar sistemi içerisinde bireyin kendine özgü geçmişinin

belirli bir biçimde kümelenmesinin belirli sonuçların ortaya çıkma olasılığını arttırdığı bütüncül bir biçimde ele alınan biyografilerde çok daha net bir biçimde görülmektedir.

Timur'un (E.27, Erkek, 22) Öyküsü;

1995 İstanbul, Gazi Osman Paşa, Gazi Mahallesi doğumlu olan Timur'un ev hanımı olan annesi ve minibüs şoförü olan babası, Timur 12 yaşındayken annenin evi terk etmesi üzerine boşanmıştır. Katılımcı ve abisi bu süreçte babası ile kalır. Alkolik olan Timur'un babası hem anneye hem de çocuklara fiziksel şiddet uygular. Timur, ilkokulu Gazi Mahallesinde bitirdikten sonra bir kaç uzak akrabasının da ikamet ettiği Gaziosmanpaşa/Küçükköy'e taşınır. İBB'nin spor kulübünde abisi ile birlikte güreş sporu yapan Timur ve abisi, bu vesile ile özel bir okulda burslu olarak okuma imkânına sahip olurlar. 2007 yılında, Timur 12 yaşındayken anne, babanın şiddet uygulaması ve ekonomik sıkıntılar dolayısıyla çocuklarını yanına almadan evi terk etmiştir

Timur bu dönemde, ortaokuldayken alkol almaya başlamıştır. Timur'un anne yokluğunun duygusal/fiziksel sonuçları ve anne tarafından istenmeme duygusu ile baş etme stratejisi olarak alkol alma ve "kendinde olmama" gibi bir davranışı çok küçük yaşta baba örneğinden yola çıkarak geliştirdiği görülmektedir. Baba ayrıca Timur ve abisine küçük yaşta alkolü deneten ilk kişidir.

Baba çocukların temel ihtiyaçlarını gidermede güçlük çekince evi kapatarak Timur ve abisini kendileri ile aynı mahallede yaşayan bir akraba ailenin yanına yerleştirir. 13 yaşındayken Timur, abisi ve yanlarında kaldıkları ailenin çocukları mahallede araba amblemleri sökmek, bakkaldan yiyecek çalmak vs. gibi küçük çaplı kabahatlere ve suçlara karışırlar. Timur özellikle bu kabahatlerden sonra yanlarında kaldıkları T. Amcadan çok fazla dayak yediklerini ifade etmiştir. Timur'un güvensiz ve uygunsuz konut evsizliği annenin evi terk etmesinden 2-3 ay sonra bu şekilde başlamıştır. Timur bu dönemde anneye olan kızgınlığını ve ihtiyacını şu şekilde dile getirmiştir;

Anneme kızgındım, daha sonra daha çok kızdım. Baba zaten şey yapmıyor, atıyorum bir toplantı oluyor misal, öğretmen diyor herkesin annesi-babası gelecek. Başın aşağı eğiliyor. Niye? Baba çalışıyor gelemiyor, anne zaten yok. T. Amcam gidiyordu, bir de amcamın oğlu ile aynı okulda okuyorduk. Bir de annenin eksikliği daha çok hissediliyor ya. Bakıma ve sevgiye ihtiyacım var. O yüzden sanırım o zaman anneme de çok kızdım. Annemle telefonda görüşüyorduk. Sizi yanıma alacağım diyordu, onu bekliyorduk.

Timur, annenin yanına gitmeyi beklerken anne Timur ve abisinin Giresun'da bir okula kayıt ettirerek, orada bir cemaate ait yurtta kalmalarını organize eder. Timur burada, 14 yaşında liseye başlar.

Oraya giderken, ilk duyduğumda oraya gideceğimi, inanmadım. Annem bizi yanına alıp orada da okutabilirdi, çünkü ananemler falan vardı. İnsan biraz alınıyor yani, başından kovulmuş gibi. Babam bir şey demedi. İlgielenmiyordu, bakamıyordu zaten. Halamlarla amcamlar da bir şey demedi.

Üniversite öğrencilerinin de kaldığı yurtta Timur ve abisi uyum sağlamakta zorlanır. Şiddet ve istismar gibi herhangi bir öyküleri olmasa da Timur sabah ve yatsı namazları nedeniyle çok az uyuduklarını ve derslerinin de giderek kötüye gittiğini ifade etmiştir. Bir yılın sonunda abisi Timur'a haber vererek fakat onu yanına almadan yurttan kaçır. Timur

bu süreçten sonra kendisini iyice yalnız hisseder. Bir dönem daha okula devam ettikten sonra, 15 yaşında o da yurttan kaçarak Giresun'da tanıdıkları bir yakınları sayesinde İstanbul'a gider. Timur'un annesi kaçma eyleminden haberdar olunca katılımcının babasını arar. Bu sırada baba uzun yol şoförlüğü yapmaktadır. Bir ev tutmuş ve bir kadın arkadaşıyla birlikte yaşamaktadır. Timur babasının yanına yerleşir. Okulu bırakıp bir matbaada çalışmaya başlayan Timur üvey annesi ile geçinemez. Özellikle babasının evde bulunmadığı dönemlerde üvey anne evle ve katılımcının ihtiyaçları ile de ilgilenmemektedir. Üvey anne ile yaşamış olduğu bir tartışma sonrasında babası ile de tartışan Timur evi terk eder.

Küçükköy'de bir arkadaşının mekânında bir hafta kaldıktan sonra Timur İzmir'e annesinin yanına gider. İlerleyen dönemlerde annenin yanında kalma ile ilgili planları gerçekleşse de annesi ve annesinin ailesi tarafından sıcak bir şekilde karşılanmayan Timur yine hayal kırıklığı yaşar. Kısa bir süre sonra Timur, abisi ve annesi anane-dedenin yanından ayrılarak Bornova'da bir ev kiralarlar. Her üçü de çalışmaya başlar. Bu dönemde huzurlu olduğunu ifade eden Timur, sadece biraz maddi sıkıntıları olduğunu, arada bu yüzden evde ufak çaplı tartışmalar yaşandığını dile getirmiştir. Bir süre sonra anne boşanma ile ilgili işlemleri gerçekleştirmek için 3-4 valizle İstanbul'a gider. Bir hafta sonra arayarak, İstanbul'da evlendiğini ve çocukların kendi başlarının çaresine bakmalarını söyler. Abisi arkadaşları ile eve çıkınca Timur bir hafta gibi bir süre içinde evdeki eşyaları satıp evden ayrılır. Timur'un gidecek bir evi yoktur.

Timur'un literal evsizlik süreci 12 yaşından beri devam eden güvensiz ve uygunsuz konut evsizliklerinden sonra 17 yaşında başlamıştır. Evsizlik bir tetikleyici olay sonrasında değil, başka bir alternatif olmadığı için ortaya çıkmıştır. Timur hissetmiş olduğu çaresizliği ve sokağın bir mecburiyet olarak belirişini şu şekilde ifade etmiştir.

İnsan şey yapmıyor biraz, korktum biraz ama fazla bir şey düşünemiyorsunuz, yapacak bir şeyiniz yok, var aslında ama olmuyor. Annem veya babam tekrar arayıp gel oğlum, gel ben alayım seni yanına dese. Veya İzmir'de dayınlar, ananenler var, onlar yanına alır gibisinden düşündük ama olmadı öyle bir şey. Çağırın olmadı, annem aramadı, ananemler kabul etmedi...

Timur bu süreçte sokak çocukları ile bir arada metruk bir binada yaşar, alkol ve madde alımı, hırsızlık gibi riskli eylemlerle iştigal eder. Hırsızlık yapmaya giderken yakalanan Timur bulunduğu bölgedeki ÇOGEM'e yerleştirilir ve hakkında koruma kararı çıkarılır.

Yurt çok hızlı geçti, güzeldi ama bayağı güzeldi. 18'inde çıktım ama, Aralık doğumluyum, yurttan 10 ay kaldım. Orada çok aşırı maddeye bağımlılık oldu. Yurttan yoğunlaşıyor, neden, oradaki çocuklar içiyor çünkü. Buluyorlar da, harçlıkları da oluyor... İsteyen yurttan temiz de kalabilir ama ekstra bir çaba gerektiriyor, imkânsız gibi bir şey... Oradayken bağımlılık tedavisi de gördüm ama olmadı...

10 ay sonra ÇOGEM'den çıkarılan katılımcı, yurttan çıkarılmadan önce kendisi ile tanıştırılan bir ailenin himayesi ve desteğini görüyor. Sürücü kursu sahibi olan bu ailenin iş yerinde kalıp, çalışan Timur, kendisine çok iyi davranılması ve burada memnun olmasına rağmen bir gün madde alırken yakalanır ve bunun sonucunda işten ve kaldığı yerden kovulur.

Timur bu şekilde tekrar sokak hayatına dönerek, madde kullanımı ve hırsızlığa devam eder. 19 yaşında hırsızlık suçundan yakalanan Timur, 4 ay hüküm giyer ve hapiste kalır. Hapisten çıktıktan sonra babasını ulaşılarak İstanbul'a babasının yanına gelir. 1 ay babası ile uzun yol seferine çıkan Timur babasına madde sorunlarını anlatır ve babası tarafından tedavi olmak için Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları hastanesine yatırılır. Katılımcı bu dönemde kendisine şizofreni teşhisi konduğunu, bununla ilgili olarak da tedavi gördüğünü ifade etmiştir. Bir buçuk aylık tedavi sürecinden sonra Umut Çocukları derneğinde kalmaya başlar. Koruma kararı olan bir çocuk olduğu için kendisine tanınan memur olma hakkından faydalanan katılımcının ataması yapılır. İşe başlayan Timur iki hafta sonra sabıkası olması nedeniyle işten çıkarılır. Anne ve baba bu dönemde görüşmeye başlar ve tekrar bir araya gelirler, Timur da onların talebi üzerine yanlarına taşınır ve çalışmaya başlar. Baba bir süre sonra tekrar alkol kullanmaya ve evi maddi olarak ihmal etmeye başlar. Timur da bu süreçte girmiş olduğu işten sabıkalı olduğunun duyulduktan sonra personel fazlalığı gerekçe gösterilerek çıkarılır. Ev içi problemlerin artması neticesinde baba evi terk eder, anne yatılı bir iş bulur ve Timur tekrar Umut Çocukları Derneği'nin barınağında kalmaya başlar.

12 yaşından itibaren "güvensiz ve uygunsuz konut" evsizliği içerisinde bulunan Timur 5 yıl sonra devlet koruması altına alınmasına rağmen, kısa süre içerisinde reşit olduğu gerekçesiyle ilgili kanun (Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik, 2006) kapsamında kaldığı kurumdan çıkarılmıştır. Bakım altındaki ve koruma kararı olan çocuklarla ilgili bu uygulama uzman görüşmelerinde eleştirilmiştir. Her ne kadar süreç içerisinde, eğitime devam eden çocuklar ve kız çocukları ile ilgili olarak iyileştirici düzenlemeler yapılmış olsa da eğitime devam edemeyen çocuklarla ilgili bu uygulama hala güncel olarak literal evsizliğin ortaya çıkmasına neden olan tetikleyici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

12 yaşında annenin evi terk etmesi ile başlayan güvensiz ve uygunsuz konut evsizliği, 18 yaş sonrası da kurumsal uygulamaların tetikleyici olması ile 22 yaşına kadar devam etmiştir. Bu durumda çocuğun korunması ile ilgili olarak Türkiye Cumhuriyeti Devletini bağlayan yasal düzenlemeler nedeniyle Timur'un hayatında evsizliğin ortaya çıkması ve devam etmesinde refah kurumları ve hizmetlerinin inşa ve uygulanmasının nedensel yapısal belirleyicilerden biri olduğu söylenebilir. "Çocuk Hakları Sözleşmesi (1990)" ve "Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (2002)"inden sonra 2005 yılında yürürlüğe giren 5395 sayılı "Çocuk Koruma Kanunu" çocuğun korunması ile ilgili yasal düzenlemelerin uygulanması ile ilgili olarak çok geç bir tarihe işaret etmektedir. Katılımcıların çocukluk dönemlerinde yaygın olarak tecrübe ettikleri aile içi şiddet ve istismar öyküleri ile erken yaşta çalışma yaşamında karşılaştıkları istismarlar evsizliğin zorunlu sebebi olarak genellenemez. Fakat bunların evsizlikle ilintili oldukları da açıktır. Dolayısıyla, çocuğun korunmasına dair yasal düzenlemelerin görece geç bir tarihte uygulanması ve uygulamalarda ortaya çıkan problemler evsizliğin ortaya çıkışı ve devamında refah düzenlemeleri ve uygulamalarıyla ilgili yapısal bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sabri'nin (E.16, Erkek, 56) Öyküsü

1961, Beyoğlu/Tepebaşı doğumlu olan Sabri'nin kalp hastası olan annesi katılımcı 6 yaşındayken kalp ameliyatı esnasında vefat eder. Sabri'nin kendinden 3 yaş büyük bir ablası vardır. Baba anneye fiziksel olmasa da sık sık duygusal şiddet uygulamaktadır. Babanın tuhafıye dükkkanı vardır ama o dönemde ailenin ekonomik problemleri çok yoğundur. Annenin vefatından 6 ay sonra baba ikinci evliliğini yapmıştır. Üvey anne Sabri ve ablasına sürekli olarak şiddet ve duygusal istismar uygulamaya başlamıştır. Sabri, babanın üvey annenin davranışlarından haberdar olsa bile bir şey yapamadığını, babanın da dönem dönem şiddet ve duygusal istismara maruz kaldığını ifade etmiştir.

Mesela babam git evde yemek ye gel, diyordu öğlen. Gidiyordum, gene aynı şeyler yapıyordu bana, ağzıma tükürüyordu, dövüyordu, pataklıyordu falan. Bir gün babam analığı karşı çıktı. Analık yapıldı, babam da zayıftı. Bir gün merdivenden aşağı bir iteledi babamı, paldır küldür yuvarlandı. Yani karşı konulmayacak bir kadındı. Babama da aksi davranıyordu, küçük görüyordu. Babam o evliliği devam ettirdi.

Sabri 9 yaşındayken memleketleri olan ve geniş ailelerinin de yaşadığı Manisa'ya taşınırlar. Baba burada da tuhafıyeci olarak küçük esnafılık yapar. Maddi durumları düzelir. Sabri bu dönemde babaanne-dede ve amcalarla genişleyen sosyal ağlarının sağlamış olduğu sosyal destekten faydalanır. Fakat Sabri tarafından pozitif olarak değerlendirilen bu sosyal ağların, biyografinin ileriki dönemlerinde babadan kalan mirasın korunması ve çocuklar lehine kullanılması noktasında negatif bir etki yarattığı bizzat Sabri tarafından dile getirilmiştir.

Sabri İlkokulu bitirdikten sonra eğitimine devam etmez. İki yıl sonra Sabri 13 yaşındayken babası trafik kazası geçirerek vefat eder. Üvey anne Sabri ve ablasını Manisa'da kendilerine ait olan evde bırakarak İstanbul'a geri döner. Sabri'nin bir amcası Sabri ve ablasının yasal vasisi olur. Sabri bu dönemde babasından kalan mal varlığının üvey anne ve amca tarafından "yağmalandığını" söylemiştir. Sabri, baba öldükten sonra bir matbaada işe başlar ve ablası ile birlikte babadan kalma evde kalırlar. Bu dönemde ablası tombalacılık yapan biri ile evlenir ve üçü birlikte yaşamaya başlar. Sabri bu kişiden de ablası ile beraber fiziksel şiddet görür.

Bir gün kafamı usturaya vurdu, saçlarımı... Bahçede, evin bahçesinde kafama hortumu bağladım, sabaha kadar o hortumdan sular aktı kafamdan aşağı. O evi terk ettim, bir daha da gitmedim o eve. İçip içip kendini kaybediyordum...

Sabri 13 yaşında evi terk ettikten sonra çalıştığı matbaanın sahibine ait mobiletin içinde, matbaada, yeterli parası olduğunda da ucuz otellerde geceyi geçirir. 3 yıl sonra matbaa iflas nedeniyle kapanmak üzereyken 3 yıldır görüşmediği ablası katılımcıya ulaşır. Evliliğini sonlandıran ablanın teklifi ile katılımcı ve abla evlerini kiraya verip İzmir'e taşınırlar. Sabri burada yine bir matbaada çalışmaya başlar, abla da önce tezgâhtar olarak çalışır. Kiralık bir evde otururlar. İşveren tarafından tacize uğrayan abla bir süre sonra işten çıkar ve konsomatrislik yapmaya başlar.

İşsiz kalınca masalarda içki içmeye başladı. Eve geliyordu, sarhoş geliyordu. Ben de o ara boş zamanlarımda tekvandoya gidiyordum ve haltere. Eve geliyordum spor yapıyordum. Ablamın içkisi sıkıntı olmaya başladı. İş ile ilgili hiç iyi düşünmedim, çalışmasını istemedim ama çalışıyordu. Ben de arada arkadaşlarımla alkol alıyordum. Esrar da içtiğimiz oluyordu arada...

Sabri 19 yaşındayken, yaşadıkları semtin “muhit kabadayısı” ablayı rahatsız etmeye başlar ve bir gün sarhoş bir biçimde “kapılarına dayanır”. Sabri bu kişiyi kapının önünde 11 bıçak darbesi ile öldürür. Teslim olan Sabri 15 yıl ceza alsa da, cezası 8 yıla indirilir. Sabri farklı hapisanelerde cezasını çektikten sonra 25 yaşında, 1986 affıyla 2 yıl erken tahliye olur. Sabri tekrar Manisa’ya döner ve bir matbaada çalışmaya başlar. Ablası evlendiği için onun yanına gitmez, otellerde ve bazen babaannenin evinde kalır. 26 yaşında askere giden Sabri, psikiyatrik sebeplerle çürüğe çıkarıldığını ifade etmiştir. 27 yaşında bu nedenle erken terhis olan Sabri İstanbul/Beyoğlu’nda yaşayan anneanne ve dayısının yanına giderek onlarla kalmaya başlar. Sabri 28 yaşında dayının baldızı ile evlendirilir. Kısa süre içerisinde evlenen Sabri eşi ile birlikte ananenin evinde kalmaya başlar. Katılımcı eşinin bakire olmadığını anladığında evliliği sonlandırmak üzere boşanma davası açar.

Bunu gurur meselesi yaptım, madem böyle bir şey vardı, neden söylemediniz? Neden enayi yerine koydunuz beni? Söyleselerdi kabul ederdim belki...

Boşanmayı dayısı desteklemediği ve eşi de anneannesinde kaldığı için Sabri boşanma davası sürerken Balat’ta çalıştığı matbaaya çok yakın olan küçük bir dükkânı kiralayıp orada kalmaya başlar. 29 yaşındayken, bir tanıdıklarının vesilesi ile 6 aylık bebeği olan dul bir kadınla evlilik yapar ve Balat’taki dükkanda kalmaya devam eder. 1997 yılında, 36 yaşında ailesi ile birlikte İzmir’e taşınır. İş bulamayınca kayınpederinin desteği ile İstanbul’a geri döner. İstanbul Kasımpaşa’da kiralık bir evde oturan Sabri, bir matbaada çalışmaya başlar. 14 yıl boyunca aynı evde kalan Sabri ve eşinin burada iki çocukları dünyaya gelir. Bu dönemde Sabri ve eşinin geçimsizlikleri farklı biçimlerde yoğunlaşarak artar. Karısıyla yaşadığı sorunlardan ötürü eşiyle cinsel ihtiyaçlarını gideremediğini söyleyen katılımcı dışarıda sık sık cinsel deneyimler yaşar.

Yaşadığım olaylardan ötürü sinirli bir insanım. Ama bir tokat bile vurmam 27 sene içerisinde. Öyle aksilik de yapmazdım. Sadece karşımdaki ben sinirli olduğumda cevap verirse sinirleniyorum, yoksa sakinleşiyorum. Gitgide münakaşalarımız arttı ama, sebepsiz yere, gene benim bağırمام, çağırمام, gidiyorlar karakola şikayet ediyorlar, karakol bana uzaklaştırma veriyor. Aradan bir hafta geçiyor, yine bana telefon açıyorlar, eve gel diye, maddi sıkıntı başlıyor çünkü. Hadi bakalım ben tekrar eve geliyorum. Mecbur gidiyorum hani, çoluk çocuk var. O arada ucuz otellerde kalıyorum. Farklı sıkıntılarımız da vardı. Mesela ben sinirli oluyordum, 5 dakika sonra sakin oluyordum. Gidip gönlünü almaya çalışıyordum. Şimdi hanımın bir yapısı var, böyle dokunduğun zaman dokunma, yapma, etme. Öyle bir şeyi var, bir sevgi, sıcak bir karşılama yok yani. Ben işten geliyorum, duygusal bir bağ yoktu aramızda. Son 20 sene yataklarımızı da ayırmıştık, cinsel hayatımız da yoktu. Soğukluk yaratıyordu, yaklaşmıyordu bana. Ben de bu sefer dışarıya eğilim gösterdim, Aksaray’a falan gidiyordum, Ruslarla, muslarla beraber olmaya başladım.

2013 yılında Sabri’nin küçük kızı evlenir ve eşi ile birlikte Sabri’nin evinde yaşamaya başlarlar. 2014 yılında, 53 yaşında Sabri tüberküloza yakalanır ve tedavi için gittiği İzmir’de aynı zamanda AIDS hastası olduğunu öğrenir. 2016 yılına kadar tedavisi süren Sabri 3 kere uzun süreli olarak farklı hastanelerde yatarak tedavi görür. Hastane dönemleri arasında ise evinde kalmaya devam eder. Hastalıktan sonra Sabri emekli olur. Aile bu süre içerisinde Sabri’nin Aksaray’da devam eden hayatından haberdar olur. Bu durum ve AIDS hastalığı Sabri’nin ev ilişkilerinin daha kötü hale gelmesine neden olur. 2017 yılında, Sabri’nin damadı ve eşi çalışmaya başlayınca Sabri’ye artık onu evde

görmek istemediklerini belirterek evden gitmesini söylerler. Sabri bir süre ucuz otellerde kalır. Parası bittikten sonra İBB'nin kış hizmetinden faydalanmak üzere Spor Salonuna gider, 22 gün burada kaldıktan sonra emekli maaşını alır ve tekrar ucuz otellerde kalmaya başlar.

Analizin ileriki kısımlarında daha detaylı bir biçimde ele alınacak başlıklardan biri de emekli maaşları, engelli ve yaşlılık aylıklarının İstanbul'un yaşam koşulları içerisinde, sosyal ağlar ve aileden mahrum bir birey için ne dereceye kadar düzenli bir ev hayatını mümkün kıldığı konusudur. Sosyal koruma ve güvenlik kapsamında düzenli geliri olan ama aile ve akraba gibi yakın sosyal ağları olmayan veya zaman içerisinde çeşitli nedenlerle eriyen katılımcılar elde edilen düzenli gelirin yaşantılarında görece bir iyileşme sağladığını dile getirmekle birlikte, düzenli bir “ev”de ikamet etme veya en azından “otel” gibi fiziksel koruma imkânı sunan bir barınak temin etme gibi bir imkân sunmadığını sıklıkla dile getirmişlerdir.

5.2.2.2. Yoksulluk öyküsünün belirgin olmadığı biyografilerde ortaya çıkan literal evsizlik

30 katılımcı içerisinde sadece 9 katılımcının yaşam hikâyelerinde yoksulluk katılımcılar tarafından yaşam öykülerinin erken dönemlerinde deneyimlenen travmatik bir durum olarak dile getirilmemiştir. 5 katılımcının evin geçimini üstlenen ebeveyni memurdur, 4 katılımcının ise küçük veya orta ölçekli esnaftır. 9 katılımcının 7'sinin yaşam hikâyelerindeki belirgin ortaklıklardan birisi ise aşırı “otoriter”, “baskıcı”, “kontrolcü” ve şiddet uygulayan baba figürüdür. Sadece bir katılımcının hayatında bu figür -şiddet hariç- annedir. Bir katılımcı ise baba vefatından sonra evin hem “annelik hem babalığını” yapan annesine aşırı düşkündür ama “baskıcı” ve “otoriter” bir ilişki öykülemesi yapmamıştır. Literal evsizlik başlamadan önce deneyimlenen alkolizm ve kumar problemi (5 katılımcı) bu grup içinde daha belirgindir. Ailesi küçük esnaf olan iki katılımcıdan biri babasına ait birahane ortaokuldan itibaren çalışmış ve alkolle erken yaşta tanışmış bir katılımcıdır. Babası alkolik olan ve dayısının himayesinde yetişen bir katılımcı ise 16 yaşından itibaren dayısının kumarhane ve gazinolarında çalışmış ve yine alkolle çok erken yaşta tanışmıştır. Alkolizm gibi aşırı otoriter kontrolcü baba/anne figürünün vefatı, eş aldatması gibi sebeplerle yaşanan travma hem yaygındır hem de katılımcıların hayatından literal evsizlik sürecinin hemen öncesine tekabül etmektedir. Özellikle travma deneyimlerinden sonra psikiyatrik tanı ve tedaviler de diğer gruba göre daha yaygındır. Bu dönem aynı zamanda ekonomik durumu kötü olmayan katılımcıların elindeki maddi sermayenin de eridiği dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemin en belirgin unsurlarından bir diğeri de 9 katılımcıdan 8'inin ailesi ile ilişkilerinin tamamen kopması ve sosyal ağlarının iyice daralmasıdır. Katılımcıların bu dönemde maddi kaynakları henüz tükenmemiş olduğu için maddi desteğe ihtiyaç duymadıkları görülmektedir. Fakat içinde bulunmuş oldukları süreçte farklı yoksunlukları giderecek hem kurumsal hem de sosyal ağlar üzerinden sağlanabilecek sosyal korumadan mahrum oldukları ve ekonomik kaynaklarını yönetemedikleri anlaşılmaktadır. Tüm bu süreç içerisinde zaten az olan sosyal, ekonomik ve insani sermaye ve kaynaklar bilinçli riskli eylemler nedeniyle iyice tükenmekte ve evsizlik dışarıdan bir destek olmadan içinden çıkılamayacak derecede karmaşık ve güç bir

problem olarak ortaya çıkmaktadır⁴⁶. Evsizliğin evrensel risk faktörü olarak kabul edildiği düşük gelir grubu içerisinde olmak ve yaşamaya elverişli/uygun maliyetli konut sisteminden yapısal olarak dışlanmak evsizliğin yapısal belirleyicileri arasındadır. Ayrıca, özellikle kamusal sosyal korumanın zayıf, aile üzerinden kurgulandığı toplumlarda, ailenin ve koruyucu ilişkilerin bir şekilde bulunmaması bireyin hayatında ortaya çıkan bilinçli veya bilinçsiz risklerin yönetilemeyip evsizlik durumunun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Literal evsizliğin ortaya çıkışı yoksulluk deneyimi olmadan da mümkün olabilmektedir. Yukarıda görüldüğü gibi, belli desenlerdeki çeşitli faktörlerin farklı biçimlerde ilişkilenebilir ve kişilerin bu faktörlerle de şekillenen bireysel özellikleri evsizliğin ortaya çıkmasında belirleyicidir.

Cemil'in (E.19, Erkek, 39) Öyküsü

Beyoğlu/Kasımpaşa'da doğan Cemil'in babası, aynı ilçede birahane sahibidir ve maddi durumları katılımcının algısına göre iyidir. Baba katılımcıya şiddet uygulamamakla beraber, katılımcının anne ve kız kardeşine fiziksel şiddet uygulamaktadır. Katılımcı bu durumu babasının stresli işi ve geniş ailesi ile ilgili problemlere bağlayarak, mazur görmeye çalışmaktadır.

Babam sinirli olduğunda biraz kırıp döker, vurmaya kadar giderdi. Annemi döverdi, ablamı da. Bir de şöyle dükkândaki olan stres abiyle de arasını bozdu. O ortamda tabi ki insanın psikolojisi bozuluyor. Daha sonra onun sıkıntısını ben de yaşadım. Babam aslında bizi severdi de, sinirlendiği zaman gözü görmezdi. Çok zaman vururdu, camı çerçeveyi de indirirdi. Bana tokat atmışlığı vardır, ablam annem korkardı hep. Ama güzel günlerimiz de oldu. O iş stresinden, dükkânın iş stresi birahane ortamından, hemen her gün orada kavga oluyordu. Bizim evimiz de hemen birahanenin üstündeydi, hepsi iç içe olduğu için...

Cemil ortaokulda hafta sonları, lisede ise okul haricindeki zamanını birahane babasının yanında çalışarak geçirir. İçinde bulunduğu ortamı ise şu şekilde tasvir etmiştir;

Ortam alkol kullanılan bir ortam, sigara dumanından geçilmez. Herkes bağırır çağırır, kendi halinde takılır. Küçükten herkesi orada tanıyorsun yani bir şekilde, herkes mesela geliyordu, küçük yaşta tanıyordum. Tabi genelde sorunlu insanlar geldiği için siz de tabi onları frenleme konusunda işte daha yaklaşımınızın doğru olması lazım. Ama biz de bazen bize karşı yapıldığında hep birlikte kavga ediyorduk yani. Çok küçüklükten beri kavgalara şahit oldum, içinde dükkânın.

Cemil'in iki abisi de kendisi gibi birahane babaları ile birlikte çalışmıştır. Cemil lise 2. sınıfta (meslek liseli, muhasebe bölümü), 14 yaşındayken babanın abileri iş yüzünden arası açılır ve baba Cemil'in birahane daha fazla vakit geçirip sorumluluk almasını bekler. Bir yıl sonra Cemil 15 yaşındayken annesi vefat eder ve yaşamış olduğu travmanın etkisi ile bir süre okul ve işle ilgilenemez, depresyon tanısı ile psikiyatrik tedavi görmeye başlar.

O beni çok etkiledi, ergen bir yaşta. Vefat edince ben tabi okuluma yine devam ettim ama dükkânla ilgilenemedim. Orada bende psikolojik sorunlar başladı, kâbuslar, ilaç kullanmaya başladım. Evde yalnız kalıyordum, çünkü babam geç vakit geliyordu. Ben okuldan eve erken

⁴⁶ McNaughton'un İngiltere'de 28 evsiz ile gerçekleştirmiş olduğu boylamsal araştırmanın sonuçları ile krş. McNaughton, 2008: 107-108

geliyordum. İlk kez bir ölüm yaşıyordum, yalnızlık duydum, hayata başka bir gözle bakmaya başladım. Yani ne bileyim kendimi de anlatamadım, bir annenin olması farklı bir şey, babam ne kadar sahip çıkmaya çalışsa da annenin yeri doldurulamıyor.

Cemil yakın bir arkadaşının da desteği ile bir yıl içerisinde toparlanarak okul ve iş hayatına geri döner. 17 yaşında liseyi bitirir ve aynı yıl babası evlenmeye karar verir. Cemil başta razı olmadığı evliliğin ilk yıllarında üvey annesi ile ilişkilerinin iyi olduğunu ifade etse de, babasına olan kızgınlığı artmaya başlamıştır.

Benim karşı çıkmama rağmen babam ikinci evliliğini yaptı. O kadını annemin yerine koyamazdım, o yüzden karşı çıktım, kendim için yani, ablam ikna etmeye çalıştı. Evin işlerini yapar, bir kadın lazım eve gibi. Kadın iyiydi, benimle de evle de ilgileniyordu. Ama babam o kadına annemden daha çok değer verdi, dövmeydi, en azından ben görmedim.

Lise bittikten sonra, 21 yaşındayken Cemil'in bir kız arkadaşı olur. Bu ilişki hayatında önemli bir yer tutar çünkü, annenin vefatı ve babanın evlenmesi ile hissettiği yalnızlık duygusunu bu arkadaşlık ile giderdiğini düşünür. Bu ilişkinin bitmesini Cemil, anne vefatından sonra yaşadığı ikinci bir travma olarak zikretmektedir.

Sanki annemden kaynaklanan boşluğu onunla doldururum gibi gelmişti. Annem artık yoktu ve babam da evlenmişti. İyiydik en başlarda, sonra bana bazı yalanlarını yakaladım. Ayvalık'a yazlığa gittiğinde bana ayrılmak istediğini söyledi. Ben bunu gururuma yediremedim ve yanına gittim. Kendi sitesinde, yazlığında 2 tokat attım ona. Bu olaydan sonra insanlara güvenim eksiye indi, o da beni çok etkileyen bir olay oldu.

Liseden sonra Açık Öğretim Fakültesi İşletme Bölümüne kayıt yaptıran Cemil aynı zamanda birahane çalışmaya devam eder. 22 yaşında, ikinci sınıfta iki kez üst üste sınıfta kalınca askerlik tecili kabul edilmez ve askere gider. Askerliğini Şırnak'ta jandarma olarak yapan Cemil, zor ve stresli bir askerlik geçirdiğini, ölümlere şahit olduğunu dile getirmiştir.

Cemil askerden döndükten sonra birahane dışında kendi mesleği ile ilgili iş arayışına girmiş ve iki yıl kendi muhasebecilerinin Gebze'deki şirketinde çalışmıştır. Daha sonra babasının kalp krizi geçirmesi ve birahane çalışmayı bırakması neticesinde tekrar birahaneye dönüp kasada çalışmak zorunda kalmıştır. Cemil hayat hikayesinin belli dönemlerinde birahaneden “kurtulup” başka bir işte çalışmayla ilgili isteğini dile getirmesine rağmen, babasının bu konuda kendisini hiç desteklemediğini, hep kendi işinde çalışmasını istediğini vurgulamıştır.

26 yaşındayken Cemil'in bir kız arkadaşı daha olur. Evlenmeyi düşünmelerine rağmen karşılıklı olarak yaşamış oldukları güven problemleri nedeniyle ayrılırlar. Aynı yıl babası İstanbul'un başka bir ilçesinde bir ev satın alır ve üvey anne ile birlikte bu eve taşınır. Cemil ise eski evlerinde tek başına yaşamaya başlar.

Ben de kızdan ayrıldım zaten moralim bozuktu, siz de beni burada yalnız bırakıp gidiyorsunuz gibisinden hissettim. Ama bir yandan da gitmelerini istiyordum. Hem de öyle bırakılmışlık duygusuna kapıldım. Babama da hala kızgındım, anneme yapmadığı şeylerin fazlasını yaptı bu kadına... Beni de önceleniyorlardı, annem olsa yeni evi yeni eşyayı bana alırdı, evlenmem için çabalar. Ondan sonra üvey annem ile de aram açıldı. Bir de büyük tartışma yaşadık, sonra babam onun tarafında olunca onunla da iyice koptuk... Onlar evden ayrılınca kendimi alkole verdim. Dükkânda da çalışmaya devam ediyordum.

Emekli olan baba birahane ve büfelerinin işletmesini oğullarına bırakır ve oğulları babaya her ay işlerden belli bir komisyon verir. Cemil 29 yaşındayken birahanenin binasına ortak olan amcalarının açmış olduğu dava neticesinde birahane kapanır. Aynı yıl Cemil'in babası kalp krizi geçirir ve vefat eder. Cemil bu ölümü hayatının “ikinci şoku” olarak betimler.

İkinci şoku yaşadım ben, orada kendimi kaybetmişim, kapıyı çerçeveyi... Asıl sorunlar da ondan sonra başladı zaten. Gerçekten toparlayıcı olduğunu, ne kadar kötü davranırsa da babamın bir direk olduğunu anladım. O olmayınca insanların gerçek yüzünü görmeye başladım, özellikle analık tarafından...

Babanın vefatından bir yıl sonra 12 Eylül darbesinden sonra 13 yıl tutuklu kalan ve psikiyatrik problemleri olan abisi de vefat eder. Babanın ölümünden sonraki 2 yıllık süreçte babadan kalan mirasın ve borçların ödenmesi ile büyük oranda Cemil ilgilenir. Ailenin her ferdine birer ev kalır. Cemil'e de hali hazırda ikamet ettiği ev miras olarak kalmıştır Cemil bu iki yıllık süre içerisinde çalışmadığını, okulunu da bitirmediğini ve ihtiyaçlarını giderebilmek için de 30 bin TL borç yaptığını ifade etmiştir. Aynı zamanda da güvenlik görevlisi olabilmek için sertifika edinmek için uğraşır. Cemil borçlarını ödeyebilmek için babasından kalan evi satar ve kiraya çıkar. 5-6 ay kirada kaldığı süre içerisinde güvenlik görevlisi sertifikasını almak için bekler ve çalışmaz. Bu süreçte ablasının kendisi ile ilgilendiğini, yanına almayı istediğini dile getiren Cemil eniştesinin kendisini evinde istememesi nedeniyle ablasıyla yaşayamaz. Cemil bu dönemde fazla alkol aldığından, girdiği işlerde istikrar sağlayamaz.

Zaten o iki sene boyunca her gün alkol alıyordum. Epeyi bir bağımlı olmuşum yani. Kiraya çıktıktan sonra ablamlarla da ev olmadığı, eniştem istemediği için ben kendimi iyice bıraktım. Bir yere girdim mi çıkıyorum, 10 tane iş değiştirdim. Bir ay çalışıyorum, 2 gün, 5 gün, 1 hafta, 10 gün, çıkıyorum. Kızıyorum. Bir de zamanında dükkan olayındaki şeylikten, zaten yalnızlıktan dolayı, ilk evde bıraktıklarında beni, 12 sene ben yalnız yaşadım. Onun etkisi var, içine kapanık, kızırıyordum, sinirleniyordum. Arkadaşlarımın hepsi ile kavgalıydım, hepsine rest çekiyordum. En ufak bir yanlışta hemen bırakıyordum. Yalnız içerdim, düşünürdüm, eski şeyleri düşünürdüm, öyleydi yani. Bu dönemde abilerim de kendi hayatlarına baktılar, bir ablam benimle ilgileniyordu.

Cemil 34 yaşına geldiğinde evin satışı dolayısıyla eline geçen paranın tümünü tüketir ve yatılı işler aramaya başlar. Bulamayınca tekrar ablasının sitesinde bir daire kiralar. Bu dönemde çalışmadığı için borçları giderek artar. Bu süreçte psikolojisinin çok bozuk olduğunu ifade eden Cemil abi ve ablalarının refakatinde psikiyatrik tedavi görür. Evde olduğu bir gün ablası ile tartışır ve ablasına fiziksel şiddet uygular. Bunun üzerine eniştesi ile tartışan katılımcı eniştesini bıçaklar.

Bu olaydan sonra abisi tarafından Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesine yatırılan Cemil düşünce bozukluğu tanısı ile tedavi görür. Hastaneden kendi isteği ile bir hafta sonra ayrılarak Tekirdağ'da yatılı bir işe girer. 8 aylık çalışma döneminde iş yerinde alkol almaz fakat tatillerde İstanbul'a gelerek alkol almaya devam eder. Cemil ablasına olan 20 milyar borcunu ödemek için kredi çeker. Ablası bunu kabul etmeyince işten istifa eder ve toplu parası bitene kadar 5 ay İstanbul'da otellerde kalır. Parası bitince Halkalı'da bir şantiyede işe giren Cemil banka borcunu yapılandırarak ev kiralamak amacıyla yeniden kredi çeker. Bu süreçte ev kiralamak yerine otellerde kalarak alkol kullanmaya

devam eder. Parası bitince Sarıyer’de yatılı bir işe girer, fakat burada da diğer işlerde olduğu gibi anlaşmazlıklar yaşadığında işi bırakır. 37 yaşına gelen katılımcı artık borçlarını ödeyemeyeceğini anladığında ve girdiği işlerde istikrar sağlayamadığını gördüğünde ablasına ulaşarak durumunu anlatır ve ablasından kendisini hastaneye yatırmasını ister. 15 gün Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesinde kalan Cemil doktorlarla kavga eder ve hastaneden çıkar. 1-2 gün otellerde kalan Cemil parası bitince mezarlıkta kaldığını hatırladığını söylemektedir. Cemil sokakta kalmaya başladığı bu ilk günleri çok iyi hatırlamadığından detaylı aktarımlarda bulunamamıştır.

Ben o aralar otelde kalıyordum ama bu sefer mezarlıkta da kaldığımı hatırlıyorum bir kaç gün. Annem, babam ve abimin mezarlığında bir kaç gün o soğuk havada sülüklerin içinde yattığımı da hatırlıyorum yani.

İBB Zeytinburnu tesislerinde verilen kış hizmetinden faydalanmak için spor salonuna giden ama orada da kalamayan katılımcı cebinde kalan son para ile alkol alıp bir otele gider ve intihar girişiminde bulunur.

O gün otele geldim, alkol aldım. İlaçlara baktım şöyle böyle işte o akrabanın şeyi aklıma geldi (bir hafta önce yakın bir akrabası kendini asarak intihar ediyor), yani borçlarımı düşündüm, ödeyemeyeceğimi düşündüm, bir anda böyle aklıma geldi, artık dedim ölmek istiyorum, o şekilde. Zaten dördüncü ya da beşinci biramı yarılamıştım. Makası buldum, kendime vurmaya başlamışım. Ama kendimi kaybetmişim yani, ilaçları almışım, bir kaç tane atmaya başladım. Böyle dönmeye başladı biraz, sonra aradım ilk önce ablamı, intihar ediyorum, hakkınızı helal edin. Ağlamaya başladı kapattım. Abimi aradım, nerede olduğumu sordu, söylemedim. Otel dedim, ona da kapattım. Tekrar avuç avuç içiyorum ilaçları, bir yandan da bira içiyorum. O arada bayılmışım, gitmişim yani. Ama gideceğim diye düşünüyorum ben hala. Bir de öteki tarafla ilgili kafamda şeyler var, orada nasıl olacak, ne olacak şeklinde. Böyle ne düşündüğümü de bilmiyorum...

Abisi tarafından bulunan ve hastaneye götürülen katılımcı tedavi olduktan sonra Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesine yatırılır. 10 gün kaldığı hastaneden yine doktorlarla tartışarak ayrılır. Bir hafta mezarlıkta kalan Cemil, akabinde parklar da kalmaya başlar. Bu dönemde abisi tarafından yeniden Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesine yatırılan Cemil’e *borderline* kişilik bozukluğu ve kısmen düzeltilebilir uyum bozukluğu tanısı konularak %48 engelli raporu çıkarılır. Hastaneden çıkarken halalarının desteği ile bir miktar kredi borcunu ödeyen Cemil girdiği iki farklı yatılı işte istikrar sağlayamaz ve kredileri icra takibine düşer. Eş zamanlı olarak eniştesini yaralama olayından devam den davadan hüküm giyen ve cezası paraya çevrilen Cemil maddi olarak kendini iyice çıkmazda hisseder ve yeniden parklarda kalmaya başlar. Cemil bu süreçte parası olmadığı için alkol alamadığını ifade etmiştir. Bu süre içerisinde arada abisinden harçlık mahiyetinde yardım alan Cemil kendini “iyice bıraktığını” ve sokaklarda “saç sakal tanınmaz bir hale geldiğini” ifade etmiştir. Bu şekilde yaşarken abisi tarafından bulunan Cemil abisinden aldığı toplu para ile tekrar otele yerleşip kendisine “çeki düzen verir” ve günü birlik bir güvenlik işine girer.

Cemil evsizlik ve içinde bulunmuş olduğu güçlüklerle ilgili olarak hem kendini hem de çevresel faktörleri sorumlu görmektedir.

Önüme çıkan fırsatları değerlendiremedim. Burada da çevrem yaşadığım ortam, ailem faktörleri de vardı. Bir de yani güçsüz olduğumu düşünüyorum. Yeterince nefsim hâkim

olamadım. Keşke kendimi düşünerek hareket etseydim, hep başkaları ne düşünecek diye hareket ettim. Yani o babam rahmetli öldükten sonraki konumda, ben, hukuki bir süreç, ben kendi yoluma bakarım diyemedim. Babama dükkandaki şeylerde itiraz edemedim. Staj gördüğüm yerde kalma şansım vardı, belki bankada şu anda şef müdür olabilirdim. Onları hayatımda kırılma noktaları olarak görüyorum. Ama buradaki en önemli etken benim doğduğum büyüdüğüm yer. Beni bu konuma getirdiğini düşünüyorum. Kendi hatalarım var mı, tabi ki hataların en büyük çoğunluğu bende. Yaptığım seçimler, davranışlarım, söylediğim sözler, hareketler, tabi ki bu noktaya gelmemdeki en büyük neden. Ama bir de bakıldığı zaman neye el attıysam hep elimde kaldı, kızlarla olan konularım olsun, bir sıcaklık ortamında olsun, güvenmeme olayı, insanlara hep yanlış şekilde, yani şöyle söyleyeyim, ben hep verici taraftayım, ama kullanıldığımı hissettiğimde keserim. Sonra da bir noktadan sonra toparlayamadım artık hayatı, şöyle artık hastalığımdan mı, düştüğümde kimsenin beni öylece sahiplenmediğinden mi...Yine ben onları yapabilirim, düzenlerim gibi düşünüyorum bazen ama bir anda öz güvenim düşüyor. O anda boş verebilecek bir insanım. Yani dengem, düzenim yok. Hırslıyım, yaparım, ama en ufak bir moral bozukluğunda ben çöküyorum.

5.2.2.3 Katılımcıların nedensellik algısı

Katılımcılarla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerin temalarından bir tanesi katılımcıların evsizlik durumlarını nasıl algılayıp değerlendirdikleri ve bu duruma ilişkin nasıl bir nedensellik ilgisi kurduklarıdır. İki katılımcı hariç tüm katılımcılar hem kendi biyografileri özelinde hem de genel olarak evsiz popülasyon için nedensellik ilgisini detaylı biçimde açıklayarak ayrıntılı cevaplar vermişlerdir.

Katılımcıların hayatlarında benzer sosyo-ekonomik desenler, düşük insani-sosyal-ekonomik sermaye, işle kurulan erken ilgi ve ağır şartlarda çalışma, sosyo-ekonomik olarak dezavantajların yığılmış olduğu gecekondu veya çöküntü bölgelerinde yaşama/yetiştirme, travma öyküleri, çocuk ve ergenlik döneminde yaşanan aile içi ihmal ve istismara karşı koruyacak her hangi bir kamusal korumanın olmayışı, yetersiz veya negatif sosyal ağlar gibi birbiri ile ilintili olan değişkenler önemli bir rol oynamıştır. Fakat katılımcıların genel eğilimi, nedensellik ilgisinde ailenin temel role sahip olduğu yönündedir.

Bu başlık hakkında fikrini belirten 28 katılımcıdan 15'i yukarıda sayılan durumların en az 3'den fazlasına yaşam öykülerinde rastlanmasına rağmen genel olarak aile içindeki ilişkiler, baba-anne tutumu ile aile içi fiziksel ve duygusal istismar ve ihmal öykülerinin evsizliğin ortaya çıkışında belirleyici olduğunu dile getirmişlerdir.

14 yaşından itibaren seks işçiliği yapan 59 yaşındaki katılımcı, sadece evsizliğinin değil hayatı boyunca vermiş olduğu kararların, seks işçisi olarak çalışmaya başlamasının ve bir aile kuramamasının sebebi olarak da aileyi, büyüme şeklini ve sosyalleşme biçimini görmektedir.

Babamın alkolik oluşu, annemin sürekli evde ondan korkarak yaşaması, babamın bizi terk etmesi, annemle halimiz... Bir çocuk için bunları yaşamak kolay değil. Evet, o yüzden ben hiç evlenmedim. Demek ki ev ve aile ile ilgili o duygu beynimde hep şey kaldı, kalır da yani, yerleşen şeyler küçükken... Sağlık vardı, çok saf bir insandım, kimse bana ak kara, şu şöyle, aydınlık diye göstermedi, beynimi geliştiren hiçbir şey olmadı, kedi gibi kendi kendime büyüdüm, sevdilerse sevdiler, sevmedilerse ittiler. Ailemin daha çok etkisi oldu (seks işçisi olmasında)... İşte böyle yardımcı olan olmadı, kardeşim anlamıyor musun? Yani kimse

demedi ki, kardeşim sen nereye gidiyorsun, ne yapıyorsun diyen olmadı kız... Sonuç da işte bu...

18 yaş öncesi evden ayrılan eski sokak çocuğu 8 katılımcının tümünde aile ve baba baskısı, aşırı otoriter tutum ve uygulanan fiziksel-duygusal istismar evsiz kalmanın ve aktüel durumlarının temel sebebi olarak yorumlanmakla birlikte, katılımcıların büyük çoğunluğu bu durumda kendilerinde de “suç” olduğunu, şu anki düşünme biçimlerine sahip olabilseler evde kalmalarının daha doğru olduğunu ifade etmişlerdir.

Babam yüzünden oldu. %100 babamda mıdır hata? Değildir. Yaşı ve tecrübesi itibariyle ona %60 verirsene, %40’ı da bana. Babamın sinirli, benim fevri olmam ve ilahi gücün bizi aynı ortama getirmesi... (E.20, Erkek, 36)

Babam, kararlarım her şeye müdahale ederdi, özerkliğimiz yoktu, o ne derse o olurdu. Bunu kırmak için evden kaçtım, şu anki aklımla dönecekse yine evden kaçmam mıydım, %51 kaçardım, ama %49 kaçmazdım. Çünkü dışarıdaki en iyi arkadaş, eş dost, içerideki en kötü anne, baba da olsa yine değişilmez ama bunu bu günleri görerek söylüyorum. (E.22, Erkek, 29)

Sokağa çıkma nedenim bağımlılıklarım, önce atari, sonra tinere başladım. Ana buna babayı en başa ekleyebilirsin, baba korkusu, küçükten beri... Evde babam varken dışarıda top oynayamıyorsun, köy yerinde, düşün yani. İkinci okunsun daha hava kararmadan hanidir, hanidir, hanidir... Bir de ben de cahildim, o da cahildi. Böyle sokakta ama her şey serbest, hayat güzel, baba sıkıntısı yok... Ama öyle de değil aslında. Hiç dört dörtlük olmuyorsun orada da öyle özgür falan. Hep bir sıkıntı oluyor. Nasıl biliyor musun? Deplasmanda berabere kalıyorsun, yenemiyorsun, bir buruk sevinç oluyor, öyle... (E.23, Erkek, 32)

Eski sokak çocuğu olmayan katılımcılar arasında da öz eleştiride bulunmak ve durumu ile ilgili olarak kendi sorumluluğunu vurgulamak yaygın rastlanılan bir durumdur. 30 katılımcı içerisinde 19 katılımcı nedensellik ilgisini kurarken “benim de suçum”, “benim kararlarım ve davranışlarım da”, “benim zayıflığım” tümcelerinden birini kullanmıştır. Bununla birlikte her katılımcı kendilerine yönelik eleştirilerinin yanı sıra durumunu ve tercihlerini belirleyen yapısal, çevresel ve ailesel faktörlerin etkisinin de farkında olduklarına dair açıklamalarda bulunmuşlardır.

Nasıl söyleyeyim ablam %100 suç benim, 99 değil, %100. Çocuklarım on numara, eşim on numara, ben sıfır. Benim eksikliklerim çok fazla. Bunu isterseniz babamın yanında bir çikolata yiyemezken bir çikolata fabrikasını bana bırakışına sayın, isterseniz çok genç yaşta çok küçükken evli olup sorumluluk altına giremediğimi söyleyin. (E.3, Erkek, 52)

Ben yerden göğe kadar haksızım. Annemin dediğini, dayımın dediğini, beni sevenlerin dediğini, hiçbirini tutmadım. Çıkardım gazinodan kumarhaneye, benim çok güzel bir kumarhanem vardı, gider başka yerde oynardım. Benim orada kumar var ben başka yerde oynuyorum. Alkol ve kumar. Bir de tabi dayıdan dolayı bu hayatın içine doğduk tabi bir yerde, bunları gördüm ben. (E.6, Erkek, 71)

Evli ve çekirdek ailesi olan 5 katılımcının nedensellik algısına bakıldığında, üçünün enformel sektörde çalışma nedeniyle istikrarsız olan ekonomik durumlarının ailelerinin dağılmasına yol açtığını ifade ettikleri görülmektedir. 3 katılımcının 2’si kronik ve engelli olmalarına yol açan hastalıkları nedeniyle çalışmamış, bir katılımcı ise işten çıkarıldıktan sonra bir daha iş bulamamıştır. 3 katılımcı da sigortasız çalıştıkları için hastalık ve işsizlik dönemlerinde her hangi bir sosyal korumadan mahrum kalmışlar, bu durum süreç içerisinde sosyal ağlarının da zarar görmesine neden olmuştur. Ekonomik

sebepler dışında, yanlış eş seçimi ve kumar-alkol bağımlılığı diğer iki katılımcı tarafından ailenin dağılması sonucu evsiz kalmaya neden olan faktörler olarak ifade edilmiştir.

Evsiz kalmamanın nedeni tamamen işsizlik. İşsizlik, geçim sıkıntısı... Sonra benim gururum kırıldı, yardım yaptık diyenler... Sonra onlar aile problemlerine neden oldu... (E.5, Erkek, 49)

Katılımcılar tarafından aileden sonra en sıklıkla tekrarlanan nedensellik ilgisi yaşanan ve sosyalleşilen çevre ile kurulmuştur. 8 katılımcı bugünkü durumlarının nedenlerinden biri olarak ya içinde doğup büyüklere muhiti (Kuştepe, Esenyurt, Küçükpazar vb.) veya çocuk yaşta çalıştıkları ortamı (kumarhane, birahane) işaret etmişlerdir.

Üç katılımcı kendi evsizlikleri dışında, günümüz İstanbul şartlarında, ailesi olmayan veya bir şekilde ailesi ile ilişkileri kopmuş olan, enformel sektörde asgari ücret veya biraz üstü bir tutarla çalışan bir kişi için evsizliğin kaçınılmaz olduğunu dile getirmiştir.

Kasımpaşa'da 250 bin liralık ev olmuş, 400 bin TL, 500 bin TL. En şey ev 1500-2000 TL kira. Asgari ücret veriyorsun, ben evleneceğim, evlensinler diyor, ondan sonra 3-4-5 tane çocuk yapsınlar diyor. Tamam, yapacaksın, ama bu şartlarda nasıl yapacaksın? (E.17, Erkek, 42)

Sadece eski sokak çocuğu olan tek bir katılımcı, aileden sonra kamusal sorumluluğa ve refah hizmetlerinin eksikliklerine dikkat çekmiştir. Katılımcı aile sosyal hizmetini bir seçenek olarak dile getirmiştir.

Birincisi aileden kaynaklanıyor, ikincisi mahallenin gençlerinden, çevreden, bunlardan kaynaklanıyor. Sonra şu da var, hala devam ediyor mu bilmiyorum ama eskiden o kadar da ilgilenilmiyordu bu ülkenin çocukları ile gençleri ile. Şey yoktu, eğitimidir bilmem nedir? Bunlar olsaydı, belki biraz daha farklı olurdu. şimdi bizim eğer ilgilenen bir insan olsaydı doğru düzgün. Ailelerle ilgilenen en azından bir insan olsaydı, gidip durumunu araştırabilirdi ailelerin. Bazı ailelerin çocukları neden kaçıyor, gidiyor. Bazısının, adamın ailesinin durumu iyi değil, aldığı maaşa bakıyorsun, şu anda mesela 1800 TL. En kötü ev 600-700 TL, 300 TL ekmek alsan bir milyar yaptı. Elektrik, su, bayram gelecek çocuklarına bir ayakkabı, bunları almayacak mısın? Bunları işte hesaplayamıyorlar. Bunları hesaplasalardı, biraz da öyle keserlerdi çocukların sokağa düşmesini. Benim de mesela ekonomik problemim yoktu, ama hem annem olmadığı için, üvey anne olduğu için fazla da ilgilenilmiyordu hem de babam da asabi bir insandı. Ben de kendimi resmen yetim zannettim anasını satayım. Anam, babam var başımda ama yetimim. Ben de öyle bir şey görünce, o da olduğu için ben de boşluğa düştüm. Belki olsaydı biraz daha ilgili babam veya annem. Ya da onların ilgisiz olduğunu anlayıp sahip çıkacak birileri, bir yerler... Ben belki teyzeme kaçmayacaktım, o ortamı arkadaşları edinmeyecektim... (E.25, Erkek, 34)

İki katılımcı da nedensellik ilgisini kurarken genel olarak toplumda evsizler hakkında yaygın olan bazı kalıp yargıların yanlışlığına, bazı stereotiplerin ise nedensellik ile ilgisi bulunmadığına dikkat çekmiştir.

Kimse kalkıp da dışarıda kalan, mağdur olan evsiz bir insanı oturup da, gel oturalım seninle bir kaç dakika, senin yaptığın gibi, senin derdin ne ya, sen neden bu haldesin diye soran olmaz, olmuyor. Ne diyor, içkici, şarapçı diyor. Ama o adamı o konuma getiren nedenlerin temeline kimse inmiyor... İnsanların genelde bu sokakta kalanların temeline bak, maddi ve manevi nedenlerden dolayı bu olaylar olmuştur. Kimisi eve gelen 3 kuruşu, iki lokma ekmeği beğenmez gözü yükseklerdedir, kimisi imkânsızlıklarından dolayı utanır kahreder, çocuklarına vermek istediklerini veremez. Çocuğu bir şey istediği zaman içi cayır cayır yanar, yapamaz, deli olur, psikolojisi bozulur. Kimisi de parasızlıktan yapar. Ama genelde bu dışarıda kalan evsizlerin kalma nedenlerinin çoğu maneviyattır. Maddiyat sonradan gelir...

Demek istediğim şu, insanlar kimse durduk yerde dışarıda kalmıyor, kimse durduk yerde rahat evini sıcak yatağını terk etmiyor. Kimi ekonomik durumdan, kimi maddi, kimi manevi... Bu şartlar insanları dışarıda kalmaya zorluyor, kahrediyor, o depresyonu, o psikolojiyi atlatamıyor, kendini salıveriyor... (E.8, Erkek, 50)

5.2.2.4. Nedensellik bağlamında ihlal ve bilinçli riskli eylem

Psikolojik ve mental rahatsızlıklar, kronik fiziksel rahatsızlıklar, travmatik deneyimler gibi normatif toplumsal, psikolojik ve fizyolojik sınırların dışında olmanın - McNaughton'un deyimi ile ihlalin- yaratmış olduğu risklerle baş etmenin bir yolu olarak da ortaya çıkan suç, alkol ve madde bağımlılığı, kumar gibi bilinçli riskli eylemler hem evsizliğe giriş sürecinde hem de literal evsizlik süreci ile ilgili olarak ayrı ayrı ele alınması gereken başlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar evsizlik ve nedensellik bağlamı üzerine çalışan bazı teorisyenler, "bireysel problemler" başlığı altında bu konuları çalışmanın evsizliği bireysel problemler temelinde açıklama ve politik yanıt olarak da yapısal problemler yerine bireysel problemlere odaklanma sonucu ortaya çıkaracağını ileri sürseler de, evsizlerde sıklıkla karşılaşılan bu durumların ele alınmaması, bütüncül ve gerçekçi politika ve hizmetlerin geliştirilmemesi sonucunu doğuracaktır. Önemli olan evsizlik problemini sadece bireysel problemler temelinde ele almamak, bireysel problemlerin yapısal ilgilerinin farkına varmaktır.

5.2.2.4.1 Fiziksel sağlık ve engellilik

Sağlık problemleri katılımcıların hayatında hem evsizlik öncesi süreçte hem de evsizlik sonrasında farklı açılardan ele alınması gereken konulardan biridir. Öncelikle 30 katılımcıdan 6'sı fiziksel rahatsızlıklardan dolayı çeşitli derecelerde engelli raporuna sahiptir. 5 katılımcının engellilik durumu literal evsizlik öncesinde, biri ise evsizlik sonrasında ortaya çıkmıştır. Katılımcılar rahatsızlıklarını genellikle çocukluk ve gençlik döneminde yaşanan yoksulluk ve yoksunluk, aile ilgisizliği ve çalışma şartları ile ilintilendirmiştir.

E.4 (Erkek, 46) kronik bir kas hastalığına sahiptir. "Yokluk ve ailesinin ilgisizliği" nedeniyle çocukken tedavi ettirilmediğini ifade eden katılımcı, uzun yıllar konfeksiyon atölyelerinde çalışması nedeniyle hastalığının ilerlediğini, evsiz kalmadan önce geçirmiş olduğu bir dizi ameliyata rağmen çalışamayacak duruma geldiğini ifade etmiştir. Katılımcı bu dönemde enformel sektörde güvencesiz çalıştığı için sosyal korumadan mahrum kalır. Evsiz kalmadan önce %85 fiziksel engelli hale gelir. Engelli raporu alıp, engelli maaşından faydalanması ise literal evsizlik sürecinde gerçekleşir.

E.30 (Kadın, 40) ise 3 yaşındayken yüksek ateşli bir hastalık geçirir. Bu esnada köydeki iğnecilerden birine yaptırılan iğne neticesinde felç geçirir ve engelli hale gelir. %75 engelli raporuna sahip olan katılımcı buna rağmen literal evsizlik ortaya çıktıktan çok sonra, 31 yaşında engelli maaşı almaya başlar.

O zaman biliyorsunuz, doktor hemşire gibi bir şeyimiz yoktu. Ananem dışarıdan geçen iğnecileri çağırmış, iğne yaptırmış bana. Damarlara gelmiş, damarlar kuruma yapmış. Hastaneye götürmüş ama kızınız felç geçirdi demişler. Ananem beni Isparta'ya, Ankara'ya götürmüş, ameliyat olmam için ama bir kere götürmüş. İkinciye götürememiş, bana tedavi yaptıracak durumları yokmuş.

5.2.2.4.2 Travma⁴⁷ ve Suç⁴⁸

Katılımcıların biyografileri incelendiğinde ekonomik yoksulluk, ihmal ve istismar, erken yaşta çalışma vb. gibi deneyimler içerisinde travmatik anlatılara yer verdikleri görülmüştür. Katılımcıların biyografilerinin erken dönemleri ile ilgili bölümde bu anlatılara yer verilmiştir. Bu bölümde ise yaşanan bazı olayların travmatik etki yaratıp yaratmadığı araştırmacının değil, katılımcıların algıları üzerinden ele alınacaktır. Travmatik deneyim katılımcılarla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmenin başlıklarından bir tanesidir.

30 katılımcı içerisinde 13 katılımcı “hayatımın dönüm noktası”, “kendimi kaybettim”, “benim için her şey bitti”, “bir daha toparlanamadım”, “artık pasif düşüncelerle hayatın seyircisiydim”, “çok bunalıma düştüm”, “çehrem/zihniyetim değişti”, “hayata kahrettim” ifadeleri ile travmatik deneyimlerini ve akabinde yaşadıklarını paylaşmışlardır.

Algılanan travmatik deneyimler incelendiğinde, büyük çoğunluğun, anne-baba-eş ölümüyle ilgili olduğu görülmüştür.

15 yaşında annesini kaybeden E.19 (Erkek, 39), “Ergen bir yaşta o beni çok etkiledi... İlk kez bir ölüm yaşıyordum, yalnızlık duydum, hayata başka bir gözle bakmaya başladım. Yani ne bileyim kendimi de anlatamadım, bir annenin olması farklı bir şey, babam ne kadar sahip çıkmaya çalışsa da annenin yeri doldurulamıyor...” dediği travmatik deneyimi sonrasında depresyon tanısı ile tedavi görür. Katılımcının ikinci ve üçüncü travmatik deneyimi babasının tekrar evlenmesi ve ilk kız arkadaşından ayrılmasıdır. Katılımcı bu iki olaydan sonra da depresyon tanısı ile tedavi görmüştür. E.19’un hayatının dönüm noktalarından bir diğeri ise baba ve üvey annenin katılımcıyı eski evlerinde bırakarak başka bir eve taşınmaları olmuştur. Katılımcı bu olaydan sonra yalnızlık hissi ise sürekli ve yoğun bir biçimde alkol kullanıma başlamıştır. Katılımcı babasının vefatından sonra ise kendisi için artık asıl sorunların başladığını ifade etmiştir. Babasının vefatından sonra alkolik olduğunu ve iki yıllık süreç içerisinde önce uygunsuz konut evsizliğini sonra ise literal evsizliği deneyimlediğini söylemiştir.

Babasının vefatından sonra annesi ile yaşayan ve annesini “hem anne hem de baba” olarak nitelendiren E.29 ise çocuğu ve eşinin vefatından sonra, 6 yıl hastalıkla mücadele eden ve bakımı üstlendiği annesinin vefatının yaratmış olduğu duygusal durumu ve sonrasında yaşadıklarını şu şekilde dile getirmiştir.

Sizden bir parça (2,5 yaşında vefat eden çocuğu) ve sizin mutlaka yanınızda görmek istediğiniz bir varlık. Onu kaybetmek kolay bir olay değil. Ve daha sonra eşimi kaybetmem de oldukça etkiledi. Ama annemin manevi büyük desteği bunları atlatmamı sağladı. O dönemde herhangi bir tedavi görmedim, ama bundan 4 sene önce sinirli bir insan olunca

⁴⁷ Travma bireyin ruhsal ve bedensel varlığını çok değişik biçimlerde sarsan, inciten, yaralayan her türlü olayı adlandırmak için kullanılmaktadır (Kokurcan, 2012). Bu tanıma göre bir olayın birey üzerinde travmatik etki yaratıp yaratmadığı bireyin bu olayı algılama ve hayatını etkileme düzeyine bağlıdır. Bu anlamda travma kişisel bir deneyimdir ve araştırmacı sadece katılımcı tarafından travmatik olarak nitelenen olaylara yer verecektir.

⁴⁸ Bu bölümde katılımcıların evsizlik süreci başlamadan önce ortaya çıkan suç deneyimi bağlamında ele alınacaktır. Evsizlik sürecinde ortaya çıkan suç işleme ve suça maruz kalma konularına “Literal Evsizlik Sürecinin Analizi” bölümünde ayrıca yer verilecektir.

gördüm (bipolar kişilik bozukluğu teşhisi ile)... Annem öldükten sonra çalışmayı bıraktım, psikolojik bir çöküntüye girdim. Travmalar artık en son nokta, annemin ölümü en son nokta, çoğun ölümü, eşin ölümü... Yalnızlık hissettim. Artık hayatta insanın kimsesinin kalmaması boşluk yaratıyor. Baba yok, kardeş yok, eş yok, çocuk yok, bunları acı bir şekilde kaybediyorsunuz. (E.29, Erkek, 60)

Aile içi ölümden sonra paylaşılan travma öykülerinin ikinci sebebi olarak aile içinde, anne-baba, kardeş veya eşle yaşanan çatışmalar ve boşanma öyküleri öne çıkmaktadır. Uzun yıllar İstanbul'da enformel sektörde çalışıp güvensiz ve uygunsuz konut evsizliğini deneyimleyen E.7 ara ara kendisine fiziksel şiddet de uygulayan abisi ile yaşamış olduğu travmatik bir tartışmadan sonra bir buçuk yıl ailesi ile iletişimini koparır ve dönem dönem literal evsizliği de deneyimlediği bir sürece girer.

Biyografileri içerisinde travma öykülemesinde bulunan seks işçisi iki kadın katılımcının ortak travmatik deneyimleri babalarının kim olduğunu bilmedikleri çocuklarını doğum sonrası evlatlık vermeleri olmuştur. E.11 bu deneyimden sonra psikiyatrik tedavi görmüş ve artık çalışmadığı için dönem dönem literal evsizliği deneyimlemeye başlamıştır. Zaten literal evsizliği deneyimlemekte olan E.30 ise çok yoğun alkol kullanımına başladığını ifade etmiştir. Fiziksel engelli olan ve 10 yaşında sokak hayatına, 14 yaşında seks işçiliğine başlayan E.30 üvey babası ve üvey erkek kardeşi tarafından uğramış olduğu cinsel istismara annesinin vermiş olduğu tepkiyi ikinci travması olarak aktarmıştır.

Beni yaralayan olaylar, evladım ve annem... Sonra çok pişman oldum çocuğu verdiğime. Elimden bir şey gelmiyordu. Ama o zaman için en iyi karar oydu. Sonra özlediğim için, çocuğun yüzünü hep karşımda duruyordu, içip içip hastaneye saldırıyordum. 7/24 içiyordum, yemekten içmekten kesildim... Ama annem adamı tercih etti. Adam gelip benim sağımı solumu ellediği zaman anneme diyordum. Annem benim suratıma tükürüyordu. Şerefsiz diyordu, sen alışmışsın dışarıda onun bunun altına yatmaya, bu adamı da ondan şey yapıyorsun. Bu adama yetiyordu zaten. Annemin o kelimesi benim hayatımın altını üstüne getiriyordu... Ondan sonra evden ayrıldım ben zaten... (E.30, Kadın, 40)

Bunların dışında bir katılımcı geçirmiş olduğu felç nedeni ile çalışamayacak duruma gelmesini, bir diğer katılımcı babasının tutuklanması ve işkence görmesini, bir başka katılımcı da suçsuz olmasına rağmen tutuklanmasını biyografilerinde vuku bulan travmalar olarak değerlendirmişlerdir.

Avcılar civarında bir suç işlenmiş, birini gasp etmişler, olay bana patladı (sokakta yaşadığım için). Sen yaptın diye beni aldılar... 8 yıl ceza yattım ben. Bu suçu işlemediğim halde tam 20 yaşında metris cezaevine girdim, 28 yaşına kadar cezaevindeydim. 8 yılda çok zamanlar, şeyler geçti. Gerçekten suç işleyip girsem bu kadar zoruma gitmezdi, saçım orada bembeyaz oldu. Ondan sonra bende bir değişiklik oldu... Kesinlikle hiçbir şekilde artık hayattan tat almıyorum, isyan ettim, kendi kendime. Her şeye küstüm, affedersin yaratana küstüm. Hani hiç sevmediğim bir olay, bir de yapmış gibi orada sana ceza kestiler... Bu insanlar okumuş etmiş, ben orada ağladım, yapmadım abi böyle böyle diyorum. Adamlar sanki terörist yakalamış gibi öyle bir konuşmaları var. İkinci yıkılmak cezaevinden çıktıktan sonra oldu. Ailem ve çevrem... Benim bütün öz güvenim gitti, yaşama sevincim gitti. Tahliye oldum eve gittim, evdekiler artık yani insanlar da çok, erkek olsan farklı konuşacağım... Artık insanlar da çok acayip, mahlukat yani yaratık. Ben insan olarak görmüyorum onları, hani cezaevine girmiş ya, bu cezaevinden gelmiş, konuşmayın, bu kötü. Nereden biliyorsun ya Allahsız, belki adam iftiradan girdi, belki haksız girdi, hasbelkader girdi... Ondan sonra çevrem gitti,

arkadaşlarım gitti, annem babam zaten arkamdan konuşuyordu al işte cezaevine girdi diye. Bunlar benim psikolojimi bozdu. Evde güzel karşılanmadım. Onların bana tavrı değişmişti. Ben anneme babama inandıramıyordum suçsuz olduğumu millet nasıl inansın. Ondan sonra ayrı bir ev tutarım dedim ayrıldım... (E.26, Erkek, 31)

Katılımcı ayrı bir ev tuttuktan sonra aşırı alkol almaya başlamış ve bir süre sonra işe gidemez hale gelmiş, geliri kalmayınca da evi boşaltıp literal evsizliğe geçiş yapmıştır.

Katılımcıların suç geçmişlerine bakıldığında ise evsizlik süreci ortaya çıkmadan önce 6 katılımcının hükümlülük öyküsü olduğu görülmüştür. E.1 eşinin kazara ölümüne sebebiyet verme ve 1980 öncesi örgüt üyeliği suçlarından hüküm giymiştir. Travmatik öykü olarak algılanan eşin ölümüne sebebiyet verme ve tutukluluk öyküsünden sonra katılımcı eşi ile beraber yaşamış oldukları eve bir daha gitmemiş ve 22 yıl boyunca yurt dışında ve içinde akraba/arkadaş yanı, hapishane, çalışılan yerlerde kalarak “ev”sizlik ve güvensiz-uygunsuz konut evsizliği biçimleri arasında gidip gelmiştir. Ergenlik döneminden itibaren kumarhane ve gazinoları olan dayısının yanında çalışan ve 1980 darbesi sonrasında kumarhane ve gazinoların kapatılmasıyla birlikte esrar satıcılığı yapan 71 yaşındaki E.6, hayatının 22 yılını tutuklu olarak geçirdiğini, kaç kere hüküm giydiğini bilmediğini ifade etmiştir. Katılımcı kasten adam yaralama, öldürmeye teşebbüs ve esrar satma suçlarından hüküm giydiğini söylemiştir. Katılımcının aktüel olarak herhangi bir geliri, güvencesi, maddi kaynağı ve gidecek bir yeri olmamasına rağmen yakın zamanda hüküm giymesi nedeniyle yaşlılara hizmet veren merkezlerden birine gittiğini, yazılı bir kural olmasa da merkeze alınmayacağını söylendiğini ağlayarak ifade etmiştir. E.8 ağır tahrik altında iki kişiyi kasten öldürmekten 19 yıl, E.10 adam yaralamadan 6 yıl, E.16 ağır tahrik altında adam öldürmekten 8 yıl, E.19 ise kasten adam yaralamadan 3 yıl hüküm giydiklerini belirtmişlerdir. Katılımcılardan sadece E.8 tutukluluk dönemi öncesinde düzenli bir ev ve aile yaşantısına sahip olduğunu, hapisten çıktıktan sonra “tutukluluk psikolojisini” üzerinden atamadığı için çocuklarının yanına gitmediğini, kendine ait de bir evinin olmadığını beyan etmiştir.

5.2.2.4.3. Mental ve psikolojik rahatsızlıklar

Görüşme yapılan 30 katılımcıdan 16’sı yaşam öykülerinin belli dönemlerinde psikiyatrik bir teşhis aldıklarını, ilaç tedavisi veya hastaneye yatarak tedavi gördüklerini belirtmişlerdir. 9 katılımcı evsizlik süreci ortaya çıkmadan önce eş kaybı, iş kaybı, iflas, dolandırılma, eşin terk etmesi veya evsizlik sürecinde yaşanan evsiz kalma, ağır yaşam koşulları, yalnızlık vb. gibi travmatik tecrübelerden sonra depresyon, posttravmatik stres bozukluğu ve yaygın anksiyete tanıları aldıklarını belirtmişlerdir.

Seks işçisi E.11 babasının kim olduğunu bilmediği çocuğunu evlatlık verdikten sonra rahatsızlığını şu şekilde ifade etmiştir;

Psikiyatrik bir problemin olmadı ama o olaydan sonra bir ara ben tuhaf şeyler görüyordum. Bakırköy’de özel bir doktora gittim, böyle böyle anlattım. Sen dedi halüsinasyon görüyorsun, dedi. Unut gitsin, unutursun, depresyon dedi. Sinir rahatlatıcı haptan başka bir şey kullanmadım. (E.11, Kadın, 59)

Diğer 7 katılımcıdan biri tanısının ne olduğunu bilmemekle birlikte, rahatsızlığı nedeniyle askerde çürüğe çıkarıldığını ifade etmiştir. E.17 anti sosyal kişilik bozukluğu, majör

depresyon ve panik atak; E.19 *majör* depresyon, *borderline* kişilik bozukluğu ve uyum bozukluğu; E.26 *dissosyal* ve anti-sosyal kişilik bozukluğu; E.27 şizofreni; E.28 *obsesif-kompulsif* kişilik bozukluğu; E.29 *bipolar* kişilik bozukluğu tanısı olduğunu ifade etmiştir. Bu grupta yer alan katılımcıların tümünün teşhis ve tedavileri literal evsizlik ortaya çıktıktan sonra gerçekleşmiştir.

Anti-sosyal kişilik bozukluğu, *majör* depresyon ve panik atak tanıları olan E.17 hastalık sürecini ve hastalığına neden olan faktörler hakkındaki düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir;

... (askerden) döndükten sonra da esrar kullanmaya devam ettim. Babamı düşünüyordum, aklımda sırf oydu. Bu sefer de rahatsızlandım çalıştığım yerde. O zaman dışarıda kalmıyordum, öyle bir şeyim yoktu çünkü evin tek şeyi bendim, sorumluluk benim açımdan çok büyüktü. Rahatsızlandım, bir anda daldım yani, babamı düşündüm bir anda daldım, buramdan böyle bir şey geldi. Beynimin çöktüğünü hissettim yani, aptal gibi oldum, kafam çalışmadı. Esas askerlik (Şırnak/komando) de etkiledi. O zamanlar gelenler hep kafayı yediler, intihar ettiler, kendilerini attılar, depresyona girdiler, kendilerini vurdular, köprüden attılar, intihar ettiler. Çünkü çok olayları gördüğüm için, ölenler oldu, hastaneye götüremedim, mücadele ettim, bazı şeylerde üzülüm. Bir de benim kendi durumlarım, aile durumları, dışarıdaki durumlar, bir de oradaki, pusuya düşme, günlerce çatışmada olma, bir şeylerde yani. Bu sefer ne oldu, beyin fazla yüklendin mi ne olur beyne? Çöker. Telefon da öyle değil mi? Format atıyorsun, kabul etmiyor, çöküyor. Uyuşturucunun da şeyi vardı rahatsızlandım. (E.17, Erkek, 42)

Psikiyatrik rahatsızlık öyküsü bulunan katılımcılar tedavi süreçlerinde ilaçlarını alma ile ilgili olarak istikrarlı bir davranış sergilemediklerini, bir katılımcı hariç tedavi süreçleri ile ilgili olarak sosyal ağları içerisinde destekleyen/refakat eden kimse olmadığını, kurumsal olarak da hastalıkları ile ilgili olarak teşhis/tedavi sonrası herhangi bir destek almadıklarını dile getirmişlerdir. Yapılan uzman görüşmelerinde Şefkat-Der yetkililerinden H.Ö. ve Umut Çocukları Derneği gönüllülerinden U.E., özellikle psikiyatrik rahatsızlığı bulunan evsizlerle ilgili olarak en azından ilaçlarını kullanmaları için destek ve takipte bulunduklarını, evsizlik durumunda olup bazı psikiyatrik rahatsızlıkları bulunan kişilerin bu şekilde bir sağlık desteğine ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir.

5.2.2.4.4. *Alkol ve madde bağımlılığı⁴⁹, kumar ve şans oyunları*

30 katılımcıdan sekizi literal evsizlik ortaya çıkmadan önce maddi çöküşlerini hızlandıran alkolizm problemi yaşamıştır. Maddi sermayenin tükenmesi, ailenin ilgisizlik ve maddi yetersizlik dolayısıyla dağılması, alkollüyen işlenen suç yüzünden cezaevine girme gibi farklı sebeplerin iç içe geçtiği bir sürecin sonunda söz konusu katılımcılar literal evsizlik deneyimini tecrübe etmişlerdir. Katılımcılar evsizlik ve nedensellik ilgisini konuşurken alkolizm problemlerini evsizliklerinin bir sebebi olarak değil, farklı etkenlerin de söz konusu olduğu evsizlik sürecinde kendilerine ait bir “kabahat/suç” olarak değerlendirmişlerdir. Katılımcıların kendilerine zarar verdiğini bile bile alkol kullanmalarının da belli gerekçeleri vardır. 5 katılımcının üçü alkol kullanımı ile birlikte

⁴⁹ Alkol ve Madde bağımlılığı başlığı “Literal Evsizlik Sürecinin Analizi” Başlıklı kısımda tekrar alt başlık olarak ele alınacaktır. Literal evsizlik sürecinde alkol ve madde kullanıma başlama ve devam ettirmeye ilgili olarak alışkanlıklar artmakta, motivasyonlar ise değişmektedir.

kumar da oynamaktadır. Hem kumar hem de alkol problemi olan katılımcılardan biri aynı zamanda esrar da kullanmaktadır. 5 katılımcı alkolizm problemlerini evsizlik süreci ortaya çıktıktan sonra her hangi bir tedavi görmeden kendi kendilerine çözmüşlerdir. Katılımcıların hiçbirisi görüşmenin yapıldığı dönemde alkol almamakta ve kumar oynamamaktadır.

Baba baskısına dair travmatik anlatıları olan ve erken yaşta evlilik ve mülkiyetlerin sorumluluğunu alan E.3 abisinin kendine ait mülkleri ile ilgili olarak kullanmış olduğu inisiyatif sonrasında alkol ve kumar müptelası olmuştur;

Tabi ki kandırıldığımı biliyordum, aklımın yetip gücümün yetmediğini biliyordum. Çaresizlik hissediyor insan yani. Aklın yetip gücünün yetmemesi çok zor bir şey. Sonra karşıdaki insan bir yabancı da değil, abin. Çok teferruatlı düşünüyorsun işte o zaman. İşte bu düşünceler beni içkiye yönlendirdi hep... Atıyorum 2-3 günde bir tane restoran vardı, 2-3 arkadaş oraya giderdik. Ama bir haftada 100 TL kazanıyorsam oraya 300 veriyordum. Oraya nafakayı verdikten sonra bir de sermayeden gidiyordu yani. O şekilde zararı oldu. Yoksa bir bağımlılığım falan öyle her akşam ya da 2-3 güne bir devamlı içeyim aman ben rakısız içkisiz yapamaz değildim... Ortama bağımlılığım vardı ama. Çünkü o gittiğim arkadaşlarla rahat ediyordum. Onların sahte olduğunu sezsem de, çoğu zaman ödemeyi ben yapsam da, o ortam çok hoşuma gidiyordu, rahatlatıyordu beni o ortam. Özgür hissediyordum.

E.3 gibi 2 katılımcı da alkolü, alkolün sağlamış olduğu ortam yüzünden almaya başladıklarını ve alkolle birlikte bu ortama bağımlılık geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Alkolizm problemi ile birlikte kumar da oynadığını dile getiren katılımcı, parası varken keyiften, yokken de medet umduğu için şans oyunları oynadığını ifade etmiştir. “Yok parası atıyorum 5 TL, odada da 7 TL param var. Yok parasından kalanla at yarışı oynuyordum. Zaten insan durumu kötüye gittiği zaman bütün pisliklerden medet arıyor yani. İddiayı hiç bilmezdim, iddia bile oynamaya başlamıştım. Birisine diyordum ki, oyna, bir yatıralım, altında yazıyor işte 7 milyar lira kazanacaksın, ya tutarsa. Bütün umudu artık ona bağlamaya başlamıştım...”

Ergenlik döneminde dayının kumarhane ve gazinolarını gören E.6 (erkek, 71), 22 yaşında hapisshanedeyken esrar, 23 yaşında kumarhane ve gazinolarda çalışırken de alkol kullanmaya başlamıştır. Katılımcı ilerleyen yıllarda aynı zamanda kumar da oynamıştır. Kumarı alkollüyen oynayan katılımcı, geliri çok iyi olmasına rağmen bu alışkanlıkları yüzünden bir birikim yapamadığını ifade etmiştir.

Çok zibidi bir yeğenim var, taş⁵⁰ takılıyor. Kokainci adam para yetiştiremez. Ben bu yaşma geldim hayatımda esrardan başka bir şey içmedim. Onu içerim, şimdi bulsam gene içerim. İçtim, Beyoğlu’nda arkadaşımın evine gittim, içtim. Ondan zarar gelmez, onun ismi kötü amma güzel bir şey... İnsan içtiği zaman rahatlıyor. Sağa sola göndermiyor yani, sakinleştiriyor, ediyor, pamuk yapıyor. Çok güzel ya. İnan çok güzel ya. Rahatlatıyor ya rahatlatıyor. Mesela rahat olmasan moralin bozuk. Kesin, almışım vuracam seni, bir cigarayı içiyim, Allah’ından bulsun derim. Rahatlıyorum... Parasız girdim bu dünyaya, parasız çıktım. Var arabası, katı, dairesi olan var. İşyerleri var. Çalışıyorsun bir yerde hizmet veriyorsun, ben kumar oynuyordum. Var benim gibi kumarcı bir kaç kişi var... Kumarcı adamın hiçbir şeyi olmaz... Kumar olmasa, sana diyorum 40-45 gün oynamadım, ne kadar para biriktirdim.

⁵⁰ Argo dilinde kokain

Alkol ve kumar. Alkolü aldığım zaman ne kadar şeytan var, hep beni sarıyor, hep beni gönderiyorlar sağa sola...

E.6 gibi alkol ve esrar bağımlılığı olan E.17 alkolizm sorunu olmasına rağmen alkolü sevmediğini, çok zararı olduğu için kendi kendine bıraktığını ifade etmiştir. Esrar ise E.6 gibi katılımcının hayatında stratejik olarak önem verdiği ve hala devam eden bir bağımlılıktır. 5 katılımcının dışındaki 3 katılımcının alkolizm problemi yaşamlarında travma olarak nitelendirdikleri hadiselerden sonra başlamıştır. Katılımcılar için alkol bu travmalarla baş etme yollarından biridir.

İşlemediği bir suç yüzünden tutuklanan ve 8 yıl cezaevinde kaldıktan sonra hayata küstüğünü ifade eden katılımcı, ikinci darbeyi ailesi ve sosyal çevresinden aldığını, onların da kendisine inanmadığını, dışlandığını ifade etmiştir. Ailesine ait evden ayrılıp kendine ayrı bir ev tutan katılımcı önce arkadaşlarıyla sonra tek başına alkol almaya başlamıştır.

Önce arkadaşlarla bir araya geldikçe alkol almaya başladım, sonra her gün tek başıma içtiğim oldum. Çok güzel oluyordu, psikolojim düzeliyordu, çok iyi geliyordu. Onu içtiğim zaman rahatlıyordum yani. Psikolojik olarak rahat değildim, param vardı, çalışıyordum ama, mesela ailevi şeyler olur, kafama takıyordum. İçince bakıyordum artık yok, alıyordum, her gün viskimi koyup içiyordum. Her gün, Allah'ın her günü ama evde viskim hazır. Aç karnına veya tok karnına. Artık işe de gitmemeye başladım, işi de boşladım. Alkole bağımlı oldum sonra. Alkol rahatlatıyordu, motivasyon mu derler, kafamda soru işareti kalmıyordu, rahattım, artık rahat davranabiliyordum. Ben konuşamıyordum insanlarla, onu içtiğim zaman bülbul kesiliyordum... (E.26, Erkek, 31)

Tüm bu yapısal bağlamla ilintili olarak bireyin geliştirmiş olduğu istençli veya istençsiz risk biçimleri, yaşanan travmaların yarattığı duygusal durum, maddi kaynakların olmayışı veya süreç içinde tükenmesiyle beraber, bireyin sahip olduğu sosyal ağların içsel ilişkisi sonucunda evsizlik ortaya çıkmıştır. Sosyal ağlar içerisinde aile en önemli faktörlerden bir olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların biyografilerinin neredeyse tümünde ortak olan aile içi şiddet ve baskı, bazı durumlarda ya direkt olarak literal evsizliğe geçiş yapılmasına ya da güvensiz-uygunsuz konut evsizliğinin yaşanmasına neden olmuştur. Veya aile ile bir şekilde kesilen ilişki (ölüm, anlaşmazlık vb. yollarlar) kurumsal sosyal destek ve koruma mekanizmalarının çok fazla gelişmediği ve sosyal korumanın aile üzerinden kurgulandığı refah rejimlerinde bireylerin karşılaştıkları problemler karşısında yalnız ve savunmasız kalmalarına neden olmaktadır.

5.2.3. Literal evsizlik süreci

Araştırma bulgularının analizinin bu kısmında evsizlik sürecinin literal evsizlik ortaya çıktıktan sonraki dönemine evsizlerin içsel bakışı üzerinden yer verilecektir. ETHOS tanımının farklı kategorileri arasında salınan evsizlerin ev ve evsizlik tanımları ile kendilerini ilk defa evsiz hissettikleri an anlaşılmalı çalışılacak, ardından evsizler tarafından bir öğrenme süreci olarak değerlendirilen sokak yaşantısının ayrıntılarına yer verilecektir. Mekân ve barınma stratejileri, günlük ihtiyaçlar ve bunları gidermek için geliştirilen stratejiler, sosyal ağlar ve arkadaşlık ilişkileri, çalışma ve gelir getirici faaliyetler, suç ve kollukla kurulan ilişkiler ve bilinçli riskli eylemler sokak yaşantısının alt başlıklarıdır.

5.2.3.1. Hangi evsizlik? Farklı evsizlik kategorileri arasında salınma

Evsizlik tanımları ve evsizlik algılarına göre katılımcıların evsizliğe girişi için farklı tespitlerde bulunulabilir. ETHOS kategorileri temel alındığında, çalışmanın “Evsizliğe Giden Yol, Çocukluk ve Ergenlik Dönemi” bölümünde açıkça görüldüğü gibi, katılımcıların neredeyse tamamı doğumdan itibaren ihmal ve istismara maruz kaldıkları evlerinde “güvensiz konut evsizliği”ni tecrübe etmişlerdir. Yine biyografilerin ileri kısımlarında karşımıza çıkan ucuz oteller, ceza kurumları ve çocuk koruma kurumlarında ikametler “ev”sizlik kategorisi içerisinde; metruk bina, iş yeri, bekar odasında kalan kişiler de “uygunsuz konut evsizliği” kategorisi içerisinde değerlendirilebilir. 26 katılımcı ergenlik, gençlik ve erken yetişkinlik dönemlerinde veya literal evsizlik sürecinin hemen öncesinde “ev”sizlik ve “uygunsuz konut evsizliği”ni tecrübe etmişlerdir.

Örneğin, 60 yaşında olan E.1 (erkek), 12 yaşında üvey annesinin fiziksel istismar ve ihmali nedeniyle evden ayrıldığını, 17 yaşına kadar sabahçı kahveleri, çalıştığı yerler ve sokaklarda kaldıktan sonra kendisine bir ev tuttuğunu ifade etmiştir. 22 yaşında evlenen katılımcı 4 aylık evli iken kaza ile eşini vurduktan sonra, cezaevi, yurt içi ve yurt dışında komün evleriyle, arkadaş ve akraba yanında kalmıştır. Katılımcının 46 yaşına kadar kendine ait veya yasal olarak kiracı olduğu bir evi olmamıştır. 46 yaşında yasal olarak kiralamış olduğu evden ise 54 yaşında bir arkadaşının kendisini dolandırması ve tüm mal varlığını kaybetmesi neticesinde ayrılmıştır. Katılımcı travmatik olarak nitelendirdiği bu olaydan sonra bir hafta hastanede, 3 ay da açık alanlarda kalarak literal evsizliği deneyimlemiştir. Bu dönemden sonra otel/kamp gibi çalıştığı yerlerde ve en sonunda da evsizler barınağında kalmaya başlamıştır. Katılımcının konut kariyeri bu şekilde olmasına rağmen, evsiz kalınan süre ile ilgili olarak sadece 54 yaşından sonra evini kaybettiği dönemde sokakta kaldığı 3 aylık süreyi evsizlik olarak değerlendirdiği, ilk evsiz kaldığı gece olarak da bu 3 aylık sürecin ilk gecesini anlattığı görülmüştür. E.1 örneğine benzer biçimde 4 katılımcı daha neredeyse tüm hayatını evsizliğin farklı biçimlerini deneyimleyerek geçirmişlerdir. Evsizlerin yoğun olarak kullandıkları evsiz otellerinde, çalışılan yere ait “lojman”larda ve fiziksel koşulların çok kötü olduğu bekâr odalarında kalma en yaygın evsizlik biçimidir.

76 yaşındaki E.15 fiziksel istismara ve ihmale maruz kaldığını ifade ettiği evinden 19 yaşında ortaokula devam edebilmek için ayrılmış ve Kayseri’ye gelmiştir. Burada iki yıl kaldıktan ve kendi tabiri ile “bakımsızlık ve ilgisizlikten”, “çaresiz kalıp, perişan olduktan” sonra gurbete çıkmıştır. Önce Akdeniz Bölgesinde mevsimlik işçilik ve inşaat işçiliği yapan katılımcı, çalıştığı yerlerde kalmış, 23 yaşında askere gitmiş, döndükten sonra da İzmir ve akabinde İstanbul’a giderek işportacılık yapmıştır. Katılımcı bu süre içerisinde ucuz oteller bölgesindeki otellerde ikamet etmiş, İstanbul’da bir dönem bekâr evi tutmuştur. Katılımcı 30 yıldan beri yeterli parayı temin edemediği müddetçe Kasımpaşa’da aynı ucuz otelde kalmaktadır. Yeterli parayı kazanamadığı veya temin edemediği durumlarda da sokakta kalmaktadır. Katılımcı sürekli olarak kaldığı otele karşı olan duygularını “bu otel artık ev gibi, evim gibi. Giriyorum, çıkıyorum, yatıyorum, kalkıyorum...” şeklinde ifade etmiştir. Bu durumda otelin katılımcının zihninde evin ideal fonksiyonlarından (krş. Somerville, 1992: 530) bazılarını karşılamış olduğu

görülmektedir. Bununla birlikte yıllardır aynı otelde kalmasına rağmen, parayı temin edemediği durumlarda katılımcının karşılaşmış olduğu durum, ev hissi bile verse kaldığı koşulların güvensizliğini ifade etmektedir. “Ne yardımcı olacaklar (otel sahibi). Yok ya, paran olursa yatarsın, paran olmazsa atar sokağa.” Katılımcı konut kariyeri ile ilgili olarak hislerini ise şu şekilde özetlemiştir: “Hayatım böyle, ben ev-ocak yüzü görmedim...”

Katılımcıların tümü için (yoksulluk, aile içi fiziksel istismar gibi sebeplerle kente işçi olarak gelip iş yerleri, lojmanlar ve bekâr odalarında kalan, kendi çekirdek ailesini kurup çeşitli nedenlerle yitiren, yoksulluk öyküsü olmayıp travmatik deneyimler ve bilinçli riskli eylemlerle maddi kaynaklarını tüketen) literal evsizlik gibi görünür olmayan, “güvensiz” “uygunsuz” konut ile “ev”sizlik biçimleri, literal evsizliğin ortaya çıkmasını öteleyen gizli evsizlik biçimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Güvensiz, yeteriz konut, “ev”sizlik ve literal evsizliğe geçiş arasında düz bir çizgi yoktur. Tüm hikayelerine yer verilen katılımcıların biyografilerinde de görüldüğü gibi evsizlik bir süreçtir ve süreç içerisinde tüm evsizlik biçimleri arasında geçişler mevsim, işle veya maddi kaynaklarla kurulan ilgi, katılımcıların yaşı, sağlık durumu, direnç kapasitesi, sosyal sermayesi ve ağları gibi pek çok faktörün etkileşimi neticesinde şekillenmektedir. Bu nedenlerle araştırmacının evsizlik süresi ile ilgili olarak verebileceği bilgi, literal evsizlik ortaya çıkmadan önce beliren, bazen uzun yıllar devam eden, bazen literal evsizlikle geçişleri olan gizli evsizlik biçimlerinin yaygınlığıdır. Ayrıca çocukluk, ergenlik veya gençlik yıllarında uygunsuz, güvensiz konut evsizliği yaşayan katılımcıların bazılarının evlenip istikrarlı bir duruma geldikten sonra da farklı evsizlik biçimlerine dâhil olarak literal evsizliği de deneyimledikleri görülmüştür.

Şu durumda katılımcıların “ne kadar süredir” evsiz olduklarına dair sorulan durumsal soruların cevapları yanlış analizlere neden olabilmektedir. Bu sorunun cevabında bireyin evsizlik algısı ve hissi belirleyici olmaktadır. Örneğin, çalıştığı dönemlerde genel olarak otelde kalmakla birlikte, ara ara parklarda da kalan katılımcı, iş ve gelirle ilişkisi kesildikten sonra kendini evsiz hissetmekte ve soruyu da bu doğrultuda cevaplamaktadır. 53 gündür evsiz olduğunu ifade eden bir başka katılımcı ise 23 yıl süren tutukluluk süresinden sonraki literal evsizlik dönemini evsizlik olarak nitelendirmektedir (E.8, Erkek, 50). 10 yaşında annesine ait olan evden ayrılan bir başka katılımcı ise 49 yıldır akraba yanı, iş yerine ait lojman, arkadaş yanı, otel gibi farklı evsizlik biçimlerine dâhil olmuştur. Buna rağmen katılımcı kendini hiçbir zaman “ev”li hissetmediğini ifade etmiştir. “Kendimi hiçbir zaman evim var diye hissetmedim. 2 ev tuttum, ikisinde de 2-3 sene kaldım, onlar da neye oldu, neye olmadı bilmiyorum zaten. Ev mi yaşadık ne yaşadık bilmiyorum. Öyle karambol...”(E.11, Kadın, 59) . Bu nedenle katılımcıya ilk evsiz kaldığı geceyi hatırlayıp hatırlamadığı sorulduğunda, katılımcı “evsiz mi?”, “yersiz mi” diyerek kendi evsizlik algısını ortaya koymuştur. Katılımcının ömür boyu süren evsizliği, bir travma (çocuğunu evlatlık verme) neticesinde iş ve maddi kaynaklarla ilişkinin kesilmesi sonucu 10 yıldır “yersiz”lik olarak devam etmektedir. Katılımcı bu süre içerisinde maddi kaynak bulabildikçe ucuz otellerde kalmaktadır. “Kendini bildi bileli” üvey annenin şiddetine maruz kalan ve 10 yaşında evden kaçarak farklı illerde literal evsizlik de dâhil farklı evsizlik türlerini deneyimleyen, dönem dönem de ailesinin yanına giden katılımcı ise konut kariyerini “valla hiç evde yaşamadım ki, mezar oldu

bana” diyerek, fiziksel olarak var olan evin kendisine ontolojik olarak hiçbir zaman güven hissi vermediğini vurgulayarak ifade etmiştir (E.13, Erkek, 48).

Eski sokak çocuğu olan E.27 (Erkek, 22) ise kendisini hiçbir zaman evsiz gibi hissetmediğini, her zaman için kalacak bir yeri olduğunu ama bir yuvası olmadığı için kendini hep kimsesiz hissettiğini ifade etmiştir. “Sokakta kalıyorum dedim, ama evsizim demedim. Kalacak bir yerim vardı hep, oraları da insan evi gibi hissediyor. Mekânlar, yatmaya oraya gidiyorsun, bir şeyler alıp orada yiyebiliyorsun. Buralar benim içi bir ev oldu ama yuva olmadı, fiziksel olarak güvende hissettim. Kendime evsizim demedim ama kimsesizim dedim. Bunu daha önce dayı, halamın yanında kalırken de dedim, yurttan kalırken de dedim, mekânda kalırken de dedim...”

Kimsesizlik vurgusu E.9 (Erkek, 38) tarafından da yapılmıştır. “Ben kendime evsiz demedim. Evsizlik farklı kimsesizlik farklı bir olay. Ben kafamda kimsesizim diyorum. Kimsesizim, bitti... Evim olsa ne olacak kimsesiz olduktan sonra, kimsem olmadıktan sonra, var da yok yani...” Katılımcıların bu vurguları evin çoklu anlamlarından bir veya bir kaçının eksikliğinin evsizlik duygusunu ortaya çıkardığını göstermektedir

5.2.3.2. Evsiz için evin anlamı nedir?

Katılımcılara kendileri için evin ne anlama geldiği sorulduğunda ise, bu soruyu cevaplayan 21 katılımcıdan 10’u evi “yuva ve aile” olarak betimleyerek sosyal ağlar ve ilişkiler üzerinden tanımlamışlardır.

Ev dört duvar değil, evin sıcaklığı ve aile ortamı. Yoksa normal bir dört duvarı otelde de yatıyordum, en lüksünde de yattım. Banyomu da yapıyordum, tüm ihtiyaçlarımı karşılıyordum. Ama o zaman da sıkıntım olmadığı zaman da bu ev özlemine her sabah yaşıyordum. Küçük bir evim olsun, içinde eşim çocuklarım... (E.3, Erkek, 52)

Ev yuvadır, yuva şöyle yani bir ailenin bir arada yaşayıp hayatı paylaştığı bir yerdir. O bir yuvadır. Nasıl kuşların bir yuvası var, yapıyorlar, yavruları orada büyütüyor, ev de öyledir insanlar için. Bana göre yani... (E.1, Erkek, 60)

Ev-yuva özdeşleştirilmesi nedeniyle yuvada yaşanan boşanma, eş kaybı, çocuk ölümü, aldatılma gibi travmatik deneyimlerle yuva kuramayacak olmaya dair yargılar maddi olarak evde yaşamayı sürdürme imkânına sahip olursa bile otel veya alternatif barınma biçimlerinin tercih edilmesine neden olabilmektedir. Eşi tarafından 40’lı yaşlarında terk edilen E.12, bir süre evde yaşamayı denediğini ama daha sonra otellerde kalmaya başladığını ifade etmiştir.

Ev tuttuğum, o bana sarmadı, yapamadım ben orada, burası (otel) daha iyi geldi bana, evim gibi... Ben karımdan ayrıldıktan sonra duramadım evde. Tek başına duramazdım, tek kalmak istemedim. Otel daha iyi. Çalışıyordum otelin parasını ödüyordum. Şimdi de devletten, oradan buradan alıyoruz, bir şekilde ödüyoruz. (E.12, Erkek, 81)

Enformel sektörde sigortasız olarak çalışan 81 yaşındaki katılımcı artık maaşlı ve düzenli bir işte çalışmamaktadır. Yine de haftanın 5 günü pazarlarda işportacılık yaparak günlük otel parasını kazanabildiğini ifade eden katılımcı için problem geleneksel olarak yeterli ve elverişli bir konuta sahip olmak değil, kendisine iyi gelen barınma imkânını sürdürülebilir kılmaktır. E.12 gibi uzun yıllar aynı otelde günlük otel ücretini bulabildiği müddetçe kalan ve zekâ geriliği bulunan E.13 (Erkek, 48) otelde kendini şimdilik rahat hissettiğini

ifade etmiştir. “Ev yuvadır ama benim bir yuvam olmaz. O yüzden ben valla abla burada, otelde kendi evimde gibi görüyorum. Banyosu yok ama idare eder. Nereye kadar gider bilmiyorum, bugün otel 17 TL. Yarın 20 TL’nin üzerine çıkarsa ne olacak. Valla ödeyemem, bu parayı bulamam. Ama buldum buldum, bulamazsam nerede yatacağım...”

21 katılımcının 5’i ise evi öncelikli olarak bir “barınak” olarak tanımlamıştır. Sosyal ağlar ve ilişkileri öncelikle bu barınağın insana vermiş olduğu “huzur, mutluluk, form verme yoluyla aidiyet, aidiyet nedeniyle güven ve sağladığı rahatlık nedeniyle konfor, ” hislerini öne çıkarmıştır.

Ev benim için düzenli hayat. Tek oda olsun, evin olsun, kafanı sokacak yerin olsun. Her türlü yemeğini, ekmeğini bulursun. Huzurun olur, sağlığın olur. (E.4, Erkek, 46)

Ev insanın aslında mutlu olması için en etkili gereç. Yani evsizlik kötü, çaresizlik. Ama evi olunca öyle değil, insan kendini güvende hissediyor, çaresizliklerin bazen aşıldığını düşünüyor. Yani demek ki diyor, çaresiz de değilmişim, bak şimdi evim var. Başka şeylerin de olabilir, başka şeyler tekrar kazanabilirim... (E.5, Erkek, 49)

Barınak, en güzel barınak. Kendin güzel, istediğin şekli verebilirsin... (E.11, Kadın, 59)

Katılımcılar içerisinde 6 kişilik üçüncü bir grup ise evi hem ilişkiler hem de barınağın sağlayabileceği “konfor, sağlık, düzen, aidiyet, mahremiyet, umut” gibi hislerle beraber tanımlamıştır.

Evsizlik kötü ya. Nerede bir kendi evinde anahtarını açıp içeri geçmek var, nerede bir insanın evinde sığıntı gibi yaşamak var. Şimdi bir evde kalıyorum, işte kadın sana diyecek de şunu ye diye, sen de yiyeceksin. Şimdi bu evde böyleyim mesela. Ha kadın bana bir şey demiyor ama ben bakışından anlıyorum ne demek istediğini. Ama gidecek yerim yok. Ya oradan şimdi çıkacağım yine orospuluk yapacağım... O yüzden ev benim için dünya, hayat, temiz bir hayat, temiz bir sayfa... Bunun gibi böyle yazılmış, çizilmiş değil. (E.30, Kadın, 40)

Ev insanın hem geleceğidir, güvencesidir, hem de yuva kurma imkânıdır. Allah’ın emrini yerine getirir evlenirsen, yuva olur. (E.21, Erkek, 28)

Bu grupta yer alan katılımcılar için fiziksel olarak bir evin varlığından ziyade evin nasıl algılandığı ve kullanıldığı da önemli bir husus olarak öne çıkmaktadır. Eski sokak çocuğu olup, ileriki bölümlerde sokak kültürünün içerisinde değerlendirilecek olan madde ve alkol bağımlılığı devam eden 31 ve 29 yaşındaki iki erkek katılımcı, fiziksel olarak evin varlığı ile birlikte bireyin içinde bulunmuş olduğu durumun da önemini vurgulayan ev tanımları yapmışlardır. Katılımcıların kendilerine ait bir evleri olsa bile sokak yaşantısı ve alkol bağımlılıkları nedeniyle ideal anlamda bir ev yaşantısı sürdüremeyeceklerini ve “yanlış yollara” düşeceklerini ifade etmişlerdir.

Ev bir yuvadır, barınaktır tabi... Ama benim için ev şu anda hiçbir şey demek. Şu şekilde, yarın bir gün yine evsiz kalacağımı bildiğim için. Şu ev benim olsa ne olur şimdi, sıkılırım ki, ben orada duramam... Ya da ben alacağım arkadaşlarımı aynı yaşantıma o villa da devam edeceğim. Ha mekân, ha villa... Benim başka şeylere de ihtiyacım var. Şimdi evin hiçbir anlamı yok... (E.22, Erkek, 29)

Ev yaşamaktır, barınaktır. Hani insanın evi olursa düzeni olur, yuvası olabilir belki. Düzensiz de olur gerçi. Kendine göre bir düzenin olur ama. Kendin kurarsın, belli bir işin olur, belli bir sorumluluğun olur. Hani ama zaten evin yoksa yaşadığın da sayılmaz. Yani ben şu anda ev tutsam dahi tek kalmayı tercih ederim. Tek kaldığım zaman da evim de olsa yanlış yola gireceğimi, alkole falan tekrar düşeceğimi biliyorum yani. Çünkü neden? Sıkıntıdan,

yalnızlıktan, bu tür şeylere düşeceğimi biliyorum... Şimdi benim için ev değil burası (Umut Çocukları Derneği Barınağı) en güzel ev... (E.26)

Katılımcıların ideal olarak yapmış oldukları ev tanımının yanı sıra kendi konut kariyerleri ve ihtiyaçları üzerinden yorumladıkları bir ev tanımları daha vardır. Bu farklı evsizlik tanımları evsizliğin giderilmesi noktasında da farklı ihtiyaçlar olabileceğini, istikrarlı ve başarılı evsizlik politikalarının da bu farklılaşan ihtiyaçların farkında olan ve farklılaşan ihtiyaçlara yanıt verebilecek esneklikte kurgulanması gerektiğini göstermektedir.

5.2.3.3. İlk evsiz kalınan gece, evsiz hissetme, “ev”li hissetme

Katılımcılardan ilk evsiz kaldıkları geceyi ve hislerini paylaşmaları istendiğinde, bir evde olmadıkları için literal anlamda sokakta kaldıkları ilk geceyi değil kendilerini evsiz hissettikleri ilk geceyi paylaşma eğiliminde oldukları görülmüştür. Bu hissin anlatımı için kullanılan ortak kelime ise “çaresizlik” olmuştur. Katılımcıların çaresizliklerinin kabaca iki farklı sebebi vardır. Birincisi sosyal ağların tamamen ortadan kalkması veya negatif etkisi dolayısıyla katılımcı tarafından reddedilmesi neticesinde ortaya çıkan yalnızlık ve kimsesizliktir. İkincisi ise bir ev veya geçici barınma imkânını mümkün kılacak maddi kaynağın yokluğudur. Temelde bu iki sebebin birlikteliği de çaresizlik hissini arttırmaktadır. Bir evi ve ailesi olup ilk defa literal evsizlik deneyimi yaşayan katılımcıların ilk evsiz hissettikleri gecelerini travmatik bir olay olarak öyküledikleri görülmüştür.

Hava kış, dışarıda hafif kar yağıyor. Yılbaşı gecesi, bir de düşünün yani. Sonra ben hayatımda ilk defa, hiç dışarıda gün geçirmemişim. Ne yapayım? Çok kötü şeyler hissettim... Çok bitkin, çok kötü hissediyordum, artık yani sürekli ağlıyordum yani... Ama kendimi ilk defa o zaman evsiz hissetmedim... Dışarıdaydım ama kendimi biraz sanki şu anda hala ben ayaktayım, kendime bakabilirim, kendimi idare edebilirim gibi düşünüyordum, ama insan çaresiz kaldığı zaman bazı şeylerin bittiğini düşünüyor. (Evinden ayrılıp sokakta kalmaya başladığı ikinci ay katılımcı bir kafeteryada garson olarak çalışmaya başlıyor. Bir hafta sonra beyin kanaması geçiriyor) Dedim bak şu anda ben işsizim işte. Hele bir anjiyo olduğum gün, çünkü bacağımı komple sarmışlardı, yürüme şansım yok. Birinin bana yardım etmesi gerekiyor, arabaya bindirip indirirken. Komple sargılı bacak, hiçbir şekilde kalkma şansınız yok. yani yardıma ihtiyacınız olduğunu düşünüyorsunuz, o zaman hissettim işte. (E.5, Erkek, 49)

En son kirada olduğum evden ayrılırken, eşyaları toplarken çok kötü oldum. Aslında kendime ait olan, sattığım evden ayrılırken de kötüydüm ama o zaman param vardı, çaresiz değildim. Sonra bulduğum işlerde çalışamayınca, hastalığım ilerlediği zaman, param da kalmayınca, kiralık evdeki eşyaları satıp çıkarken aşırı kötü oldum, çaresizdim... (E.19, Erkek,)

Literal evsizliği deneyimlemekte olan ama emekli maaşı gibi düzenli bir geliri veya dönüp gidebileceği bir ailesi olduğunu düşünen 4 katılımcı kendilerini hiçbir zaman evsiz hissetmediklerini ifade etmişlerdir.

AIDS ve Tüberküloz hastası olan emekli E.16 (Erkek, 56) literal evsizliği deneyimlemekte olduğu durumda bile kaynaklarına istinaden tekrar “ev” düzenine geçmekle ilgili uygun şartların oluşmasını beklemektedir. “Zeytinburnu’nda evsizlerle kalırken bile evsizim demedim ben, ben şu anda ne gerekiyorsa onu yapıyorum. Maaşımı alayım, kızımı yanıma alıp bir ev tutacağım. Kızım da çalışırsa sorunsuz bir hayatımız olur...”

Evsizim demedim ama 1-2 sene önce düşündüm bir ne olacak bunun sonu, bir ev yok bir şey yok diye. Ne bileyim bir müddet daha çalışıp eve dönmeyi de düşünüyorum... Beni ailem de çağırıyor, iş alanımız gelişti bizim. Kendimize ait bir iş yeri kurma çabasındayız yani. Açmış bizim kardeşimiz halı yıkama atölyeleri, biraz babadan kalma birikimimiz vardı... Beni sürekli çağırıyor. O gün yine konuştuk, gel benimle çalış diyor... Ben düşünüyorum şimdi, devam etsem mi etmesem mi, dönsen mi, öyle bir bocalama içerisindeyim yani. (E.18, Erkek, 46)

E.20 sokakta geçirilen süreye de bağlı olarak sosyal ve maddi kaynakların tükenmesi neticesinde bireyin kendini evsiz hissetmesi durumunun ortaya çıktığını şu şekilde ifade etmiştir;

Uzun süreler geçirmeye başlayınca evsizlik hissiyatına kapılıyorsunuz. Bu yurttan kaçtın, 10 gün sonra başlamıyor ama... Aralıksız bir yıl, bir buçuk yıl, iki yıl gibi bir zaman geçirince sokakta, o zaman gidecek bir yerinin olmaması, evsizlik veya bu saatten sonra bir şey sahibi olamama, bir şey yapamama hissiyatı o zaman daha ağır basıyor. Çok uzun süreler kalınca, yaştan ziyade bu durum geçirilen süre ile alakalı. Yani bugün bile bir gün sokakta kalmam gerekse, kalırım herhalde. Gider taksimde sabaha kadar dolaşır, oturur bir yerde çay kahve içer o şekilde atlatırım, ikinci günü de hadi bir arkadaşım da geçiririm. Gidecek yerim yok diye olarak düşünürüm, sokakta kalma olarak düşünmem ama hani bu süre artık, iki ay, üç ay, beş ay, altı ay, yedi ay... Artık aynı arkadaşı arayamıyorsun, aynı şeyleri yapamıyorsun, bilmem ne... Ya da kazandığın para yok, bir yerden gelen bir şey yok. O süre çok arttıkça bu bahsettiğimiz duygular daha ağır basabilir... (E.20, Erkek, 36)

Literal evsizliği diğer katılımcılara göre ortalama olarak çok daha erken yaşta deneyimleyen 8 eski sokak çocuğundan 6'sı E.20'nin ifade ettiği gibi kendilerini literal evsiz kaldıkları ergenlik dönemlerinde değil, erken yetişkinlik dönemlerinde evsiz hissettiklerini ifade etmişlerdir. 12-13 yaşlarında İstanbul'da akrabalarının yanından ayrılarak 1 yıl evsizliği deneyimleyen, uzun yıllar yatılı olarak yurtlarda kalarak ilkokul, ortaokul, lise eğitimini tamamlayan E.21 kendisini liseyi bitirdikten sonra Antalya'da mevsimlik işçi olarak çalıştığı otelden ayrıldığında evsiz olarak hissetmiştir.

İlk 12 yaşında Aksaray'da bir parkta evsiz kaldım. Aç, susuz, korkak bir insanım, daha çocuk... Kaldım orada, korktum da Allah var. İnsanları tanımıyorsun, etmiyorsun, korkuyorsun, köşede bir yerde yatıyorsun, gözüne uyku girmiyor. Üşüyorsun, kimseye bir şey diyemiyorsun. Üstüne kartonu sarıyorsun, yanındaki evsiz kalanlar ne yapıyorsa sen de onu yapmaya çalışıyorsun. Öğreneceksin, mecbur hayatını devam ettirmek için... Ama kendime ilk lisede, Antalya'da çalışıp gelince evsizim dedim, aklım o zaman kesti. (E.21, Erkek, 28)

5.2.3.4. Evsiz olmayı öğrenmek

İlk evsiz kalınan günlerden itibaren katılımcılar sokakta yaşama ile ilgili olarak bireysel bazı alışkanlıklar geliştirdiklerini, dönem dönem de sokakta olan alışkanlıklara dâhil olduklarını, zaman içerisinde ilk günlerdeki çaresizlik ve korkunun yerini farklı duyguların aldığını dile getirmişlerdir. Bu durum hem literal evsizliğin ilerleyen dönemlerinde hem de ilk literal evsizlikten sonra tekrarlayan literal evsizlik dönemlerinde katılımcıların daha güvende oldukları anlamına gelmemektedir. Katılımcılar için sokakta olmanın tehlike ve riskleri devam etmekte fakat korku ve tedirginlik daha az hissedilmektedir.

“İlk kaldığım gece dışarıda muhtemelen korkuyordumdur. Gece falan defalarca uyandığımı hatırlıyorum orada uyurken. Normalde bile kolay uyanan bir insan değilim ama en ufak seste,

biri mi geldi, biri geçiyor, bu adam nereye gidiyor, gelir mi, yanımıza uğrar mı, bize bir şey yapar mı, ağırlıklı korku... Bu ne zaman değişiyor? Artık sokakta belli bir süre geçirmeye başlayınca, Gezi Parkı mesela, her türlü insanın olduğu bir yer. Gezi Parkında bile bankta oturup, yatıyorsun, yani umurunda olmuyor. O korku gidiyor, ama hani aksi bir durum olur. Parkta yatarken biri gelir, sana çok ciddi bir zarar verir, o korku geri gelir muhakkak. Ama uzun süre artık o şeyi yaşayınca alışkanlık oluyor yani...” (E.20, Erkek, 36)

E.4’de sokakta arkadaş edinmenin ve diğer evsizlerle sosyalleşmenin bu öğrenme döneminde ilk evsiz kalan kişi için yönlendirici olduğunu ifade etmiştir.

Şimdi sokakta kalmaya başladın mı her şeyi öğreniyorsun. Nasıl geçineceksin, nereden ne alabilirsin, nasıl güvende olabilirsin, ne yapabilirsin? İşte arkadaş ediniyorsun... Onlar yönlendiriyor, onlar götürüyorlar, çünkü sen yenisin, onlar çünkü ezberledikleri için, her gittikleri yerden bir şey alımlıyor onlar. Sen yeni olduğun için, şeye bakıyor zaten, kimlik numaranı girdiğin zaman... Bu adam hiçbir şey almamış veriyorlar, ondan öğreniyorsun her şeyi... (E.4, Erkek, 46)

Katılımcıların biyografilerinin literal evsizlik kısımlarına odaklanıldığında evsiz bireyin evsiz kaldığı ilk günlerde hemen evsizlik kültürüne dâhil olmadığı, zamanla bunu öğrendiği görülmektedir. Hayatta kalma ve baş etme ile ilgili olarak geliştirilen ve günlük hayatın akışı içerisinde görünen öğrenilmiş stratejiler birey için daha sonra birer sermaye ve kaynak niteliğini de almaktadır. Umut Çocukları Derneği Başkanı F.Ş. bu karmaşık süreci aynı zamanda bireyin en temel ihtiyaçlarını bu kültür içerisinde gidermeyi öğrenmesi üzerinden açıklamaktadır.

Bir insan olarak ihtiyacı olan şeyleri, insani ihtiyaçları, normal şartlarda edinemeyen insanlar bunları sokakta bulduklarında ve bunu sokakta bulmayı alışkanlık haline getirdiklerinde sokak tercih edilebilir bir yaşam tarzı olarak benimsenebiliyor. Bu ihtiyaçlar, maddi, duygusal veya sosyal ihtiyaçlar olabiliyor. Bir ihtiyacı tatmin edildiği, karşılandığı için sokağa bağımlılık gösteriyor kişi, sadece maddeye değil. Madde bazen de bu sokak bağımlılığın bir rutini haline geliyor. (Umut Çocukları Derneği Başkanı F.Ş.)

Evsizlikle kurulan nedensellik ilgisi evsizliğin önlenmesine yönelik politikalar için nispeten daha büyük bir öneme sahipken, evsizlerin evsizliği deneyimleme biçimleri ve süreçleri de evsizlik ortaya çıktıktan sonra evsizliğe karşı verilecek politik yanıtlar noktasında belirleyicidir. Bu nedenle evsizlerin gündelik hayat stratejileri, paylaştıkları normlar ve alışkanlıklar ve sosyalleşme biçimleri bu bölümde daha detaylı bir biçimde analiz edilecektir.

Eski sokak çocukları ile sokak çocuğu alt kültürüne dâhil olmamış -çocuk veya ergen yaşta sokakta kalmaya başlamış olsa bile- katılımcılar arasında hem gündelik yaşam stratejileri ve kurulan sosyal ağlar hem de geceyi geçirmek için yer tercihleri bakımından farklılıklar göze çarpmaktadır. Saha analizinin bundan sonraki kısmında bu farklılıklar sıklıkla ele alınacağı için çalışmamızda eski sokak çocuğu olan evsizler için E.24’ün kullanmış olduğu “araftaki evsizler” tabiri kullanılacaktır.

Şimdi yetişkin olduğun zaman diye soruyorsun ama bilmiyorum ki. Sence biz yetişkin olduk mu? Öyle orada bir yerde kaldık sanki arada. Ne diyorlar, arafta... (E.24, Erkek, 37)

5.2.3.4.1. İstanbul’da mekân tercihleri ve barınma stratejileri

35-80 yaş bandında olan 22 evsizin mekân tercihleri analiz edilirken öncelikli olarak tercihten ziyade strateji ve taktiklerin belirleyici olduğu görülmektedir. Katılımcılar

Beyoğlu bölgesinde kalmaktadırlar çünkü hem Beyoğlu evsizlerin sıklıkla kullandıkları ucuz otellerin bulunduğu bir ilçedir, hem de literal olarak evsiz kalmadan önce de uygun barınma (oteller, metruk binalar, bekar evleri) ve iş imkânları sunması nedeniyle uzun yıllar yaşadıkları bir bölgedir. Uzun yıllar aynı bölgede yaşamış olmak katılımcıların burada sosyal ağlarını geliştirme, dolayısıyla ihtiyaç halinde bu ağları ve bu ağlar dolayısıyla ortaya çıkan sosyal sermayeyi kullanma imkânı sunmaktadır.

İstanbul'un bir ucunda da çalışsam kalmak için Beyoğlu'na geliyorum. Buradan gelip gidiyorum işe. 4-5 kişi bir arada kaldığımız bir otel var, ucuz. O yüzden mecbur geliyorum. Boş binalar da vardı kalmak için ama şimdi yıkılıyor, tehlikeli. Gerçi binalara bakıyorlar, kontrol ediyorlar yıkarken ama hapçısı var, tinercisi var, keserler sizi uykunuzda haberiniz olmaz. Kaldım ara ara ama güvenemedim, 15 TL verip o otellerde kalıyorum... Merkezi bir yer Beyoğlu. İstemeyerek tercih ediyorum ama. Başka yerde bizim için yaşam alanları yok, ucuz oteller çekiyor. En azından belki bir tanıdıkla karşılaşma ve ondan yardım alma ihtimali de yüksek. (E.9, Erkek, 38)

22 katılımcıdan 8'i ise Beyoğlu bölgesi tercihlerini "hayatım burada geçti" diyerek açıklamışlardır.

E.10 (Erkek, 59) için hayatının Beyoğlu'nda geçmesi nedeniyle evsizliğin yaratmış olduğu problemlerle baş etmesi, sosyal ağlarının güçlü olması nedeniyle Beyoğlu'nda daha kolaydır. Günlük ücretini karşılayabildiği müddetçe 40 yıldır Beyoğlu/Kasımpaşa'da aynı otelde kalan E.12 ucuz oteller nedeniyle gelmiş olduğu bölgeden alışkanlıkları ve gerektiğinde aldığı sosyal ve maddi destekler nedeniyle ayrılmamaktadır.

Ben hep bu bölgedeyim. Hayatım hep burada geçti. Başka yere gitmem. Kasımpaşa'ya geleli yıllar oldu, aşağı yukarı 35-40 sene. Oteller için geldim buraya, o gün bu gündür buradayım. Otelde de benim param olmasa beni idare ederler. Borç para alırım, adamlar iyi yani. Mesela param olmayınca 10-15 gün sonra veririm paralarını ama öyle yanılsım olmaz. Kendime yaparım onlara yapmam. Tanıyorum imkânlarım var, desteklerim var. Böyle gider bu, hiçbir yere bırakmak gitmek istemiyorum, burası alışkanlık... (E.12, Erkek, 81)

Katılımcılar için Beyoğlu/Kasımpaşa-Hacı Hüsrev ile Fatih/Küçükpazar genelde yan yana kullanılan muhitlerdir. Bu muhitler hem ucuz konaklama imkânı sunmakta hem de katılımcıların değerlendirmesi ile İstanbul'un en tehlikeli yerleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ikilemle karşılaşan katılımcılar zamanla geliştirmiş oldukları alışkanlıkları ve sosyal ağları ve enformel çalışma imkânları nedeniyle bu bölgede kalmaktadırlar.

Küçükpazar, Kasımpaşa'da oteller uygun... Hangisinde daha uygun otel bulursam. Küçükpazar en tehlikeli yer, ipini koparan orda. Gitmemin sebebi ne orada Pazar açabiliyorduk, seyyar işler yapabiliyorduk... (E.14 Erkek, 50)

Katılımcıların mekân tercihlerini belirleyen bir diğer husus ise mevsimlerdir. Katılımcıların düzenli geliri yoktur ve bu nedenle mümkün olduğunca parasız ama aynı zamanda güvenli/kapalı mekânlarda kalmaya çalışmaktadırlar. Yine de özellikle yaz aylarında açık havada kalmak zorundadırlar.

Yazın dışarıda kalabilirsin, yani parayı bulamazsan kalırsın. Ama kışın öyle değil, kışın dışarıda kalınmaz, ölürsün, o yüzden kapalı imkânlara bakıyoruz, otel parasını muhakkak denkleştirmeye... (E.12, Erkek, 81)

Hava şartları çok önemli, karlı bir havada sokakta kalamazsınız, yaşayamazsınız. Mutlaka ATM gibi veya herhangi başka bir şeyin içine girip barınmanız gerekir. Veya bir tünelin içinde yatma ihtiyacı duyarsınız. Çünkü ıslanırsanız üstünüzü değişme gibi bir imkâna sahip değilsiniz... (E.29, Erkek, 60)

Gençlik yıllarında parası olmadığı dönemlerde sokakta kaldığını ifade eden E.15 hem İstanbul'da değişen sokak yapısı hem de yaşı gereği artık parası olmasa bile açık alanda yatamayacağını ifade etmiştir.

Yaşlandım artık dışarlarda kalamam. Yaşlanmadan önce kalıyordum, korkmuyordum, ürkmüyordum. Şimdi mesela dışarlarda kalmam, şimdi korkarım, ürkerim. Dışarlar şimdi eskisinden daha tehlikeli, eskiden o kadar tehlike yoktu. Şimdi çok tehlikeli. Şimdi bu yeni yetmeler, hepsi cani, gaspçı, aç, saldırgan. Yaşlıları kollarlar böyle, yaşlıları... 3 tanesi caddenin burasından gider, 5 tanesi burasından gider. Oradan birbirlerine işaret ederler hemen sıkıştırma yaparlar. Paran pulun varsa alırlar, yara da vereceklerse verirler. Tehlikeli. O yüzden otel parasını çalışmasam da arkadaşlarımdan, tanıdıklarımdan temin etmeye çalışıyorum. (E.15, Erkek, 76)

22 katılımcının evsizlik süreci boyunca kalmış oldukları mekânları sınıflandırıp sıklıklarına baktığımızda, sıklık sırasına göre; otel (12), esnaf lokantası/sabahçı kahvesi/internet kafe/meyhane gibi sabaha kadar açık olan işletmeler (10), Çalışılan yere ait lojman veya iş yeri (8), hastane acilleri (7), park (7) –Eyüp Parkı gibi güvenli parklar özellikle-, bekâr odası (5), metruk bina (4), akraba/arkadaş yanı (4), toplu taşıma araçları (4), havalimanı/otogar (3), kullanılmayan araba (2), apartman boşluğu (2), cami avlusu (2), evlendirme dairesi (2 kadın katılımcı tarafından kullanılmıştır), mezarlık (1) gelmektedir.

Otel odaları katılımcıların paraları olduğu müddetçe en sık kullandıkları mekânlardır. Otel odaları sadece güvenli bir mekân değil, aynı zamanda sokak hayatının “kiri” ve “tantanası”ndan da azade olunan yerlerdir. O yüzden otelde kalmayı alışkanlık haline getirmeyen katılımcıların da haftada bir banyo yapmak, kıyafet değiştirmek ve dinlenmek için otele gitmeye çabaladığı görülmüştür. Ucuz oteller kendi aralarında farklılaşmaktadır. 15-20 veya 4-5 kişinin bir arada kaldığı otellerin yanı sıra, sadece bir yatağın sığacağı alana sahip tek kişilik odaları olan oteller de mevcuttur.

Bu kaldığımız otel (İBB'nin kış aylarında evsizleri barındırmak için anlaşmalı olduğu otel) biraz lüks gibi geliyor. Bizim 4-5 kişilik bir yerde tanımadığımız insanlarla kaldığımız otel vardı, ucuz, mecburen o otel için buralara geliyordum. (E.9, Erkek, 38)

Bekar evini kapattıktan sonra Küçükpazar'da otellerde kaldım. Orada 30-35 TL en ucuz otel. Her gün o parayı bulmak mesele. Sabah yemeğim var, akşam yemeğim var, şeker hastasıyım, her şeyi yiyemiyorsunuz, perhiz de yapıyorum. Günlük masrafım çok oluyor. Onun için 17 TL burası, buraya geldim. Burası da kalınacak yer değil, Odalar çok küçük, bir çekyat girmez, daracık, banyo yok otelde. Şu anda ama ihtiyacımı nispeten görüyor. Kasımpaşa'nın en uygun oteli... (E.14, Erkek, 50)

Erkekler için Kasımpaşa'nın en uygun oteli hem sıcak hem de tek kişilik oda imkânı sunmaktadır. Bu otel kadınları kabul etmemektedir. Kadın katılımcılardan E.11 ise hem ucuz otel imkânının hem de kadınlar için otel imkânının yenileme projeleri ile giderek azaldığına dikkat çekmiştir. Görüşmenin yapıldığı kış aylarında E.11 4 kişilik odaları

olan, ısıtma tesisatı bulunmayan, banyo ve tuvalet koşullarının çok kötü olduğu bir otelde 25 TL'ye kalmakta olduğunu dile getirmiştir.

Oteller hep Beyoğlu civarındaydı. Uygun oteller vardı, şimdi o da kalmadı. Adam yaptırıyor ediyor otelleri, 50-60 TL para istiyor. Çoğu öyle oldu oteller. Yukarıdaki oteller çok pahalı, şimdilik burası (Kasımpaşa), burası da kalmayacak yani. Ya yaptıran, ettiren hemen fark koruyor, biraz insaf dedim ya. (E.11, Kadın, 59)

Katılımcılar tarafında barınma stratejilerinden biri de barınma alternatifi sunan işlere girmektir. Çalışma hem para kazanma hem de kapalı alanda güvende olma imkânı sunmaktadır. Bekçilik, şantiye işçiliği, konfeksiyon işçiliği, seks işçiliği, otel çalışanı, katılımcıların yaygın olarak barınma imkânı da buldukları çalışma alanlarıdır. Kalma şartları işe göre değişmektedir. Pek çok farklı barınma imkânı sunan işte çalışan E.18 ucuz otellerin ve yatılı işlerin sunduğu barınma imkânı arasında konfor açısından çok ciddi farklar olmadığını ifade etmiştir.

Konfor açısından ucuz otellerle yatılı işler çok farklı değil. Ora konteynır yaşıntısı, bura da çok basit ucuz otel. Lüks, sosyete bir yer değil burası. Orada da konteynıra işçileri dolduruyorlar, konteynırda 8 kişiyi bir odaya alıyorlar. İster kal, ister kalma diyor. Gidebilirsiniz denildiği zamanlar oldu yani. Küçük bir odada, artık düşünün 8 tane adamın üst üste yataklarda, ranzalarda kaldığını düşünün. Çok zorluk çektiğimiz zamanlar da oldu yani. Ama ne yapacağız, mecburuz, ekmek parası için... (E.18, Erkek, 46)

İşle kurulan ilgi ve düzenli gelirle beraber mümkün olan barınma imkânlarından biri de bekâr odalarıdır. Bekâr odaları, “ucuz”, “pis”, “kalabalık”, “hemşerilik/akrabalık ilişkilerinin olduğu”, daha çok “çalışanların/geçici işçilerin kaldıkları”, “fiziksel standartları düşük olduğu ve genellikle tuvalet ve banyoların ortak kullanıldığı”, “ödemelerin haftalık veya aylık yapıldığı” yurtlar olarak tasvir edilmiştir. Bekâr odalarının standardı da otellerde olduğu gibi ücretine göre değişebilmektedir. Düzenli ve toplu ödeme yapılması nedeniyle düşük de olsa düzenli bir gelirle ilişki kurulduğu zaman tercih edildiği görülmüştür.

En fazla en ucuz oteller kadar masrafı olan esnaf lokantası, sabahçı kahvesi, internet kafa, meyhane gibi işletmeler katılımcıların hem barınma hem de farklı ihtiyaçlarına hitap etmektedir. İnternet kafelerin saatinin ortalama 2 TL olduğunu söyleyen E.14 (Erkek, 50), bazen otel yerine internet kafelerde sabahlamayı tercih ettiğini, bu vesileyle bir yandan sıcak bir ortamda bulunurken bir yandan da keyifli vakit geçirdiğini ifade etmiştir. Sabahçı kahveleri de otel parasının bulunamadığı günlerde bir yatak imkânı olmasa bile eldeki imkânlarla güvenli ve sıcak bir ortam sunmaktadır (E.15, Erkek, 76; E.12, Erkek, 81). Konsomatrislik ve seks işçiliği yapan E.11 şu anda bu işleri yapmasa bile dışarıda veya parklarda kalmak yerine meyhanelere gittiğini, meyhanelerde sabahlamamanın kadınlar için dışarıda kalmaktan çok daha güvenli olduğunu dile getirmektedir.

Ben parkları da sevmem. Meyhanede sabahlıyorum, orada burada daha çok. Ne işim var parklarda, daha mı iyi olacak? Daha iyisi olmaz parklarda yani. Meyhane bir kadın için daha güzel, istersen evet, istemezsen hayır dersin. (E.11, Kadın, 59)

Hastane acilleri ve bahçeleri de katılımcılar için sıcak ve güvenli, aynı zamanda her hangi bir masrafı olmayan stratejik barınma imkânlarından biridir. Güvenliği olan bu alanlar

özellikle kronik bir hastalığı olan, giyimine ve temizliğine dikkat edebilen katılımcılar tarafından daha sıklıkla kullanılabilir.

Daha güvenli olduğu için hastanede kalmayı tercih ediyorum. Hastanelere sadece hastane güvenliği bakar. Hastane güvenliği de zaten herkesi kolay kolay oraya bırakmaz, insanına göre. Benim şimdi cebimde sürekli raporlarım falan olduğu için, ben durumumu izah ediyorum. Örneğin, hatta kalmadan önce diyordum ki güvenliklere, bakın ben burada dışarıdayım ama şu benim beyin ameliyat raporlarım, bu benim şu raporlarım, şu anjiyo raporlarım. Ben dışarıdayım, gidecek yerim yok. İzniniz olursa akşamları burada kalacağım, deyip izin alıyordum. (E.5, Erkek, 49)

Zeytinburnu insanı daha da kötülüğe sürükleyen bir yer. Orada yatacağına git hastane köşesinde yat, daha güzel yani. Ama yine de gittim, çünkü belli bir zaman sonra hastane de kabul etmiyor. Çaresiz, hiç çaresiz kalınca gidiyorsunuz. Artık zamanla ne oluyor? Üstün, başın kirli oluyor, görünce insan fark ediyor. Hastanede kalamıyorsunuz. Ama temiz giymişsen git kal orada mesela. Kirli başıyla dikkat çekiyorsun zaten karşıdan, öyle bir olanağın olmuyor. (E.9, Erkek, 38)

Katılımcıların anlatımlarına göre güvenli ve sıcak olması nedeniyle tercih edilen hastane acilleri her zaman istikrarlı bir barınma alternatifi de olmamaktadır. Hastanede yaşanan yoğunluk, yöneticilerin tutumları, katılımcıların tüm geceyi acilde geçirip geçirememesinde belirleyici olmaktadır.

22 katılımcıdan 4'ünün düzenli olarak kullandığı barınma alternatiflerinden biri de şehir içi ve şehirlerarası ulaşım araçlarıdır. Engelli ve yaşlı kimliği bulunan katılımcılar özellikle yağışlı ve soğuk günlerde, şehir içi otobüs, şehirlerarası otobüs, tren, vapur ve metrobüsü barınma amacı ile uzun süreli olarak kullanmaktadırlar.

Sokak, istediğin yer benim barınağım şimdi. Para vermiyorum ki. Ben şimdi otel parası bulamıyorum, bilet alıyorum hızlı trenden, İzmir. İki gün trende geçiyor benim hayatım, uyuyorum... (E.4, Erkek, 46, %85 engelli)

Sokakta ve hastane acillerinde uyuyamadığını belirten 71 yaşındaki, 5 aydır literal evsizliği deneyimleyen E.6 geceleri uyanık geçirdikten sonra gündüz şehir içi otobüslerini uyuşa amacı ile kullanmaktadır.

Ya kim ne yardımcı olacak. Sabaha kadar oturuyorum. Sabahleyin saat altı oluyor, belediye arabası geçiyor. Gidiyorum en uzak semt hangisi o arabaya biniyorum, yatıyorum böyle gidene kadar (ağlıyor). (E.6, Erkek, 71)

Katılımcıların mobilize olma yoluyla geliştirmiş oldukları barınma stratejilerinden bir tanesi de yaz aylarında mevsimlik işçi olarak Güney ve Ege bölgesinde yer alan otellere gitmektir. İstanbul'da barınma imkânı da sunan işlerle kıyaslandığında katılımcılar için çok daha fazla konfor ve sosyal güvenlik imkânı sunan turizm sektöründe çalışmanın dezavantajı ise sadece 4 aylık bir süre için iş ve barınma imkânının sunuluyor oluşudur. 22 katılımcı içerisinde 4 katılımcı her yaz düzenli olarak turizm sektöründe çalışmak üzere mobilize olduğunu ifade etmiştir⁵¹.

⁵¹ Katılımcılar arasında yaygın olan turizm sektöründe mevsimlik işçi olarak çalışmanın avantajları ve dezavantajlarına "Evsizlik Sürecinde Çalışma Hayatı" başlıklı bölümde daha detaylı olarak yer verilecektir.

Düzenli olarak ucuz otel kullanıcısı olan katılımcılar İstanbul şartlarında tek başına, enformel sektörde çalışıp asgari ücretle, standart bir evde ikamet etmenin mümkün olmadığını kabaca yapmış oldukları hesaplarla vurgulamışlardır. 7 yaşından beri çalışan ve 28 yaşından beri de İstanbul’da işportacılık yapan 71 yaşındaki E.15 (Erkek), işportacılığa artık izin verilmediği ve yaşlandığı için enformel sektörün ağır şartlarında bir süredir çalışmamakta, bu yüzden de dönem dönem literal evsizliği deneyimlemektedir. Katılımcıya göre işportacılık gibi düzenli bir geliri olmayan işte günlük kazançla çalışırken düzenli ödemenin yapılması gereken kiralık konutlarda kalmak mümkün değildir. 46 yaşındaki, lise mezunu ve enformel sektörde istikrarsız bir biçimde de olsa sürekli olarak çalışan ve asgari ücretin biraz üstünde geliri olan E.18 (Erkek) için de İstanbul şartlarında tek başına ev tutmak mümkün görünmemektedir. Katılımcı bu nedenle otelleri ve yatılı işleri tercih ettiğini ifade etmiştir.

“İstanbul’da hayat zor, her şey ateş pahası. Bir ev kiralayayım deseniz, ben mesela o gün emlakçıya şöyle bir durdum, baktım. Cama asmış adam en küçük ev 1000-1500 TL. Güzel bir ev de yok tutayım deseniz. İstanbul’un hali bu. Tek başına İstanbul’da olup çalışan birinin ev tutması zor, çok zor. Benim aldığım maaş ne ki, 1600-1700, 1000 TL’ye ev tutarsam geriye ne kalır. Ben Y. Otel ucuz buldum, tek kişilik odalar, içinde kişi yatabilsin yeter...”

Araftaki 8 evsizin barınma stratejileri ve konut kariyerleri incelendiğinde ise çocukluk ve ergenlik dönemleri ile genç yetişkinlik ve yetişkinlik dönemlerinde farklılıklar olduğu görülmektedir. İlk sokağa çıkıldığı dönemde, kalabalık ortamlarda ve açık alanlarda uyuma daha yayginken, ilerleyen yaşlarda katılımcılar güvenlikleri için yalnız “takıldıklarını” ve bilinen yerlerin dışında kendilerine “mekânlar” edindiklerini dile getirmişlerdir. En yaygın barınma biçimi parklar, açık alanlar ve edinilen mekânlardır. Mekân, E.24’ün (Erkek, 37) tanımı ile “kapalı ortam”dır. Bu kapalı ortam mağara, yarım kalmış inşaatlar, metruk binalar veya esnaf-konut sahipleri tarafından tahsis edilen bodrum katları veya depolar olabilmektedir. Çocukluk ve ergenlik döneminde mekân kış ayları için bir tercihken, genç yetişkinlik ve yetişkinlik dönemlerinde yaz-kış tercih edilen barınma imkânı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle genç yetişkinlik dönemlerinde katılımcıların “tehlikeden uzak durmak”, “maddeden uzak durmak” “rahat etmek” gibi sebeplerle kalabalık sokak çocukları gruplarından kendilerini izole etmeye başladıkları ve vatandaş desteği ile edinilmiş mekânlarda yalnızlığı tercih ettikleri görülmektedir.

Sıklık sırasına göre araftaki katılımcıların kullanmış oldukları barınma mekânları; Park gibi açık alanlar (8), yarım kalmış inşaat-metruk bina- esnaf veya vatandaşın kullanıma sunduğu depoların kullanıldığı mekânlar (8), kamu ve derneklere ait sokak çocukları için dizayn edilmiş ilk adım istasyonları ve gündüz merkezleri (8), arkadaş yanı (3), bekar odası (4), mezarlık (1), tren lokomotifidir (1).

Beyoğlu bölgesi ve özellikle Taksim sokak çocukları için özel mekânlardan biridir. Kendisi de eski sokak çocuğu olan Umut Çocukları Derneği Başkanı F.Ş.; Taksim’in katılımcılarımızın sokak çocuğu olarak evsizliği deneyimlemek zorunda kaldıkları 1995-2005 yılları arasındaki anlamını şu şekilde vurgulamıştır. “Beyoğlu eğlence, bar, pavyon merkezlerinin çok fazla olduğu yer. Dolayısıyla insanların çok geç saatlere kadar sokakta kaldığı bir bölge. Sokak yaşayanlarının da yalnız kalmayı istemedikleri ve ışıklarının... Herkesin kendine ait mekânlarına çekilmesini en az isteyen kişiler oldukları için kalabalık

ve en geç saatteki seçenekleri sevdikleri için uyuşuyor. Herkes orayı isterdi, ama oraya da gidecek, orayı da mekân edinecek Beyoğlu Taksim bölgesinde, sokağın en eskileri, en liderleri veya en sözü dinlenilir kişiler. Ha bu söz psikopatlıkla mı dinletiliyor veya kırdı döktü ile mi vesaire, mesele bu değil. Yani Beyoğlu'nu ve Taksim'i cazip kılan, dilenciliği sokak yaşamını cazip kılan şey; kalabalık ve eğlence, bar, pavyon mekânları gibi yerlerin çok olmasıydı.”

Araftaki evsizler de F.Ş. gibi özellikle Taksim'i gençlik ve ergenlik döneminde ihtiyaçlarını rahatça giderebildikleri, yadırganmayıp kabul gördükleri, esnaf ve insanının anlayışlı olduğu, keyifli vakit geçirebildikleri, kalabalık içinde kaybolabildikleri bir yer olduğu için tercih ettiklerini dile getirmişlerdir.

13-15 yaşlarında Taksim'deydik. Taksim cennet gibi zaten. Akşamları, sabahları, öğle, her zaman kalabalık. Biz de hareketi seven insanlarız. Top oynardık, gezerdik... Hiçbir şeye para vermezdik. Sinyal çekip tinerini aldın mı, karnını da doyurdun mu, tamam. Parkta kalırdık. Divan otelinin oradaki mazgallarda. Kışın işte açık hava değil de, mekânlarda. Gerçi kışın Divan Otel ve McDonalds'ın mazgallarında da yatılırdı. (E.23, Erkek, 32)

18 yaşından sonra organize suça karışmış olan bir katılımcı o dönemde “polisin giremediği” Tarlabası gibi bölgelerin sağlamış olduğu gizlenme imkânı nedeniyle Beyoğlu bölgesinin tercih edildiğini ifade etmiştir.

Beyoğlu'nda insanlar kendini çabuk kaybediyor. Kalabalığa karıştığın için kaybolup gidiyorsun, hem his hem güvenlik açısından. İnsanlar fazla olduğu için, sokak çocukları fazla olduğu için insanlar toleranslı davranabiliyor. Öylesi yerler daha uygundur, karnını doyurabiliyorsun rahat bir şekilde, insanlar rahat ediyor, anlayışlılar. Bu tarafın insanından, bir Fatih'in insanından bir Esenyurt'un insanından daha anlayışlı. Biliyorlar çünkü neyin ne olduğunu. İnsanlara varıp konuşabiliyorsun rahatça. Burada konuşamazsın belki, adam diyor ben çalışıyorum, sen niye çalışmıyorsun. Ama oradaki öyle değil. Adam diyor akşam gel, yemekler kalınca sana verebilirim diyor. Esnaf yardımcı oluyordu, insanlar da anlayışlı. Sokakta kaldığını bildikleri için geliyor sizinle muhabbet kuruyor. Hoşumuza gidiyor insanların bizimle konuşması... Barınma açısından da Beyoğlu iyiydi. Polis bazı yerlere giremiyor orada, başka da her yere girer. Girmedikleri için polis giremediği yerler bizim için en güvenli yerler. Tarlabası'na giremez mesela. Ekip olarak giriyorlar. Öyle gelip de sokağın içinden geçemezler, kimlik soramazlar, ancak böyle operasyon düzenlerler yılda bir defa. O da o gün orada mısın, değil misin, denk gelecek. Onun dışında gelmezler. Son zamanlara Tarlabası civarındaydım, oraya hiçbir zaman girmezler. (E.21, Erkek, 28)

1995-2005 yıllarında bu şekilde resmedilen Beyoğlu ve özellikle Taksim artık değişmiştir. Araftaki evsizler dışındaki katılımcılar arasında kentsel dönüşüm projeleri ile Beyoğlu'nun geçirmiş olduğu dönüşümü güvenlik açısından olumlu karşılayan 3 katılımcı olmasına rağmen araftaki evsizlerin Beyoğlu'nun dönüşümü ile ilgili duyguları kendileri gibi araftadır.

Beyoğlu'na ben 1967'den beri ben Beyoğlu'na geldim. Yani çok uzun yıl. Ki Beyoğlu tabi ki değişti. Eskiye nazaran çok değişti, hem kültür açısından hem şeyinden. Yani şimdi yenileniyor menileniyor. Mesela bütün pislikler temizleniyor. Eskiden Beyoğlu batardı. Tabi ki, eskiden Gezi Parkına her gelen şey yapıyordu, şimdi biraz arama tarama şey olduğunda dolayı öyle şey insanlar gelip oturamıyorlar. Daha güvenli oldu, polis devamlı yanında. En ufak bir şeyde eskiden yüzlerce insan soyuyorlardı, gasp ediyorlardı. Ben Taksim'de adama satırı vurup da ortadan böldüğünü görmüşüm o arka bahçede... (E.15, Erkek, 76)

Zamanla değişti tabi her şey, iyi mi oldu, kötü m oldu bilmiyorum. Benim oralarda (Beyoğlu) 70-80 tane arkadaşım vardı. Her zaman görürdüm, giderdim, gelirdim başka yerlere geçerken. Hiçbiri kalmadı şu an. Neredeler bilmiyorum, nereye giderler bilmiyorum. Ben yıllarca o kadar yere gittim geldim, her gidip geldiğimde onlar hep aynı yerdeydiler. Nereye kayboldular, Gezi Olaylarından sonra bu insanlar kayboldu, bir şekilde yok oldular... Çünkü Tarlabası da kalktı artık. Yeni yeni şey olduğu için, güvenlik açıkları olduğu için. Çünkü bu madde yasak şey. Durmadan polis çeviriyor falan. Onun için başka yerlere gitmiş olabilirler, ama başka yerlere gitmiş olsalar bizim yine bir şekilde haberimiz olur, ulaşırız. Onlar Geziden sonra kaybolup gittiler... (E.21, Erkek, 28, Araftaki Evsiz)

Araftaki evsizler için çocukluk ve ergenlik yıllarında da, geçen yetişkinlik dönemlerinde de belli bir yerde uzun süre kalmak ve sosyal ağlarını geliştirmek hem barınma hem günlük ihtiyaçlarını giderme hem de sosyal ihtiyaçlarını karşılama noktasında temel stratejilerden bir tanesidir. Bu nedenle gezmek, çalışmak veya sinyal çekmek için farklı bölgelere gün içinde gitseler bile genellikle geceyi aynı yerde geçirmeyi tercih etmektedirler. Katılımcıların özellikle büyük gruplar halinde yaşamaktan kopmaya başladıkları geçen yetişkinlik dönemlerinde edinmiş oldukları barınaklar, yalnız olmaları, madde kullanmamaya söz vermeleri, başka sokak çocuklarının gelmesine izin vermemeleri gibi şartlarla esnaf, çalışan veya bina sahipleri tarafından katılımcıların kullanımına sunulan oda, bodrum, depo gibi alanlardır. Araftaki evsizler dışında kalan gruptan hiç kimse bu şekilde kurulan sosyal ilişkiler üzerinden edinilen barınma desteğinden bahsetmemiştir.

Diğer evsizlerde olduğu gibi araftaki evsizlerde de güney ve batı bölgelerindeki illere yaz aylarında gitme sık karşılaşılan bir durumdur. 6 katılımcı Antalya ve İzmir'e dönem dönem gittiğini, bu katılımcılar içerisinde 3' ise turizm sektöründe çalışmakla birlikte zaman zaman da bu bölgelerde sokakta da yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Hem araftaki hem de diğer katılımcılar Akdeniz ve Ege bölgesine yaz aylarında çalışma ve yaşamak için gitseler bile nihayetinde İstanbul'a döndüklerini söylemişlerdir. Araftaki katılımcılar için yaz ayları dışında Antalya'nın problemi sokakta barındırmaması, diğer katılımcılar için ise güvenli olmasına rağmen iş ve para kazanma imkânlarının olmamasıdır.

Antalya belli bir aydan sonra hiç çekilmiyor, insanlar gidiyor, hiçbir şey yok, barındırmıyor, öyle söyleyeyim, barındırmıyordu, sokakta kalıyorsun. (E.22, Erkek, 28)

5.2.3.4.2. Günlük hayat, ihtiyaçlar ve stratejiler

Araftaki evsizler ve diğerleri barınma dışındaki günlük ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçları giderme açısından da farklı desenlere sahiptirler. Araftaki evsizlerin dışında kalan 22 evsiz günlük ihtiyaçlar denildiğinde öncelikle barınma ile ilintili güvenlik ihtiyaçlarını dile getirmişlerdir. Ardından yeme, temizlik ve genel olarak geçim ihtiyaçlarını vurgulamışlardır. Evsiz insanlar evsiz olmayan insanlara oranla çok daha fazla hayatta kalma ile ilgili zorlukla karşılaşmaktadırlar. Bu zorluklar, düzenli ve güvenli barınak ve yiyecek bulmak, güvenilir sosyal ilişkiler kurmak, öz saygıyı kaybetmemek gibi maddi, fiziki, sosyal, ve psikolojik ihtiyaçlar temelinde ortaya çıkmaktadır.

Bir nceki bölümde ifade edildiği gibi katılımcılar güvenlik kaygısıyla mümkün olduğunca az açık alanlarda kalmaya çalışmaktadırlar. Sokakta kaldıklarıdaysa genel olarak iki strateji izledikleri görülmüştür. Yalnızlığı tercih eden katılımcılar mümkün

olduğunca gece boyu özel güvenlik veya kolluğun olduğu veya 24 saat hareketli olan yerlerde kalmaya çalışmaktadırlar. Hastane bahçeleri, Eyüp Camii etrafındaki parklar, Gezi Parkının polis kontrol noktasına yakın olan bölümleri, camii bahçesi, güvenlik kulübesi yakınları katılımcıların güvende olabilmek için kullandıkları açık alanlardır. Açık alanda olmanın güvende olmak kadar önemli olan unsurlarından biri de “battaniye”dir. Açık alanda kalırken güvenlik önlemlerinden bir diğeri ise arkadaş gurubu içinde olmaktır.

Bazen şimdi çevrede arkadaş ediniyorsun senin gibi, 4-5 arkadaş daha oluyor, bazıları ile kaynaşp birleşik şekilde destek oluyorsun, hem yeme içme hem güvenlik açısından iyi oluyor. (E.5, Erkek, 49)

Bazı katılımcılar sokakta olsalar da gece düzenli saatlerinde uyuduklarını ifade ederken, bazı katılımcılar ise gece mümkün olduğunca uyumadıklarını, geceyi uyanık ve dolaşarak gündüz ise uyuyarak geçirmenin sokakta kalmak için daha güvenilir bir yaşam biçimi olduğunu dile getirmişlerdir.

Ablam şimdi ben tek geceyi geçirirken tek şeyim şurada nasıl yatayım, şurada nasıl üşümeyeyim, şurada nasıl rahat ederim diye düşünmüyordum. Sabahı yapmaya çalışıyordum. Gece ile uğraşıyordum ben yani, bir an önce bitse sabah olsa... (E.3, Erkek, 52)

Gece 1-2 saat öyle dalarsan dalarsın, yoksa uyuyamazsın gece, tedirgin olursun, korkarsın. Yazın öyle gündüz uyursun, parklar, banklarda. (E.14, Erkek, 50)

Katılımcıların ortak görüşü sokakta yaşamının öğrenilen bir süreç olduğudur. Öğrenmenin temel kaynağı ise kendilerinden önce sokakta yaşamaya başlamış olan insanlardır. Evsizliğin ilk dönemlerinde çekilen açlık, güvenlik ve diğer ihtiyaçlar bu öğrenme süreci ile birlikte nispeten daha rahat giderilebilir bir hale gelmektedir. Öte yandan katılımcılar için evsizliğin ilk dönemlerinde pozitif olarak nitelendirilen bu ağlar, özellikle evsiz insanlar arasında yaygın olan belli suçlara yönlendirilme, dilenme, alkol ve madde bağımlılığı geliştirme gibi evsizler tarafından “doğru bulunmayan” davranışlara sevk etme ihtimali nedeniyle riskleri de barındırmaktadır. Bu nedenle öncelikli stratejilerinin “kendinde olmak”, “insanlara güvenmemek”, “yalnız olmak” olduğunu ifade eden katılımcı sayısı bir hayli fazladır. Dolayısıyla, güvende olmak veya günlük ihtiyaçlarını gidermek için bir araya gelen katılımcılar sürekli ve istikrarlı bir arkadaşlık geliştirmezler. Evsiz sokak ilişkileri paradoksal bir biçimde evsiz insanların yaşamlarında pek çok önemli fonksiyona hizmet etse de aynı zamanda şüpheli ve tekinsizdir (Leufgen ve Snow, 2004: 551).

Arkadaş edinip nereden ne yapılır öğreniyorsun... Ama sonra bakıyorsun aynı arkadaş birini getiriyor sana, 2000 TL'ye üzerine şirket kurduralım, sonra naylon fatura, bir sürü başına iş... O yüzden sokakta yaşadığın için önce kendine sahip olacaksın. Hayatta sokakta kalan insanlara güvenmeyeceksin, böyle seni kandıran insanlar gelecek, sana iki çay söyleyecek, seni kafaya alacak, sonra üzerine şirket kurma, sana uyuşturucu sattırma işleri. İnsanlara kanmayacaksın, sokak hayatı insana dik durmayı ve yalnız olmayı öğretir. (E.4, Erkek, 46)

İlk sokakta kalınan dönem katılımcıların öncelikli olarak gıda problemi çektikleri dönemdir. Şeker hastalığı olan katılımcılar için açlık ve yemek ihtiyacını giderememek ciddi sağlık sorunlarına neden olabilmektedir. Şeker hastası olan E.10, 2 gün açlık çektikten sonra komaya girdiğini ve hastanede kalmak zorunda kaldığını ifade etmiştir.

Katılımcılardan 6'sı özellikle sokaktaki ilk günlerinde açlığı travmatik biçimde deneyimlemişlerdir.

Ne kadar süredir açtım bilmiyorum... Terminalin karakol ya da zabıta mı belediyeye ait bir yer vardı, ben durumumu orada anlattım. Beni ne demek diyerek aldılar, bir çorbacı vardı orada götürdüler. Bir buçuk ekmek yediğimi hatırlıyorum bir çorba ile ve karnımı doyurduğumu biliyorum, orada gözyaşları içerisinde. Kesinlikle bir yudumu normal aldığımı hatırlamıyorum (ağlıyor) bir taraftan çorbayı bitiriyorum, bir yandan gözyaşlarım o çorbayı tekrar dolduruyordu (hıçkırarak ağlıyor). (E.3, Erkek, 52)

İlk günlerimde çok perişandım, açsın, uyuyamıyorsun, sersem gibisin. Çöplerin kenarında ekmek artıkları buldum, banklarda unutulmuş, bırakılan parça parça şeyler... Mesela ekmeğini yemiştir, ağzıyla yese, orasını keser alırsın, arkasındakini yersin. O şekilde idare etmesini öğrenmeye başladım... (E.29, Erkek, 60)

Zamanla katılımcılar farklı biçimlerde açlıklarını giderme yollarını öğrendiklerini ifade etmişlerdir. En yaygın yöntem şehir içinde sıcak yemek hizmeti veren yerlere üye olmaktır. Beyoğlu Belediyesi Hükümet Konaklarının aşevleri, Eyüp Camii Aşevi, Aziz Mahmut Hüdayi Vakfı Aşevi katılımcılar tarafından en yaygın olarak kullanılan aş evleridir. Özellikle engellilik veya yaşlılık dolayısıyla ücretsiz ulaşım kartına sahip olmayan katılımcılar için aş evleri yürüme mesafesinde değilse, ulaşım ücretleri hizmete erişimdeki temel güçlüklerden biri olarak dile getirilmiştir. Bir diğer güçlük ise düzensiz sokak yaşantısı nedeniyle yemek dağıtım saatlerini kaçırmaktır. Ulaşım giderleri aynı zamanda iş aramak için de katılımcıların önündeki büyük engellerden biridir. Katılımcılar arasında İETT şoförlerinin bazı durumlarda ücretsiz binmelerine izin verdiklerini ifade edenler olduğu gibi E.9'un görüşme yapıldığı gün deneyimlediği gibi terslendikleri ifade edenler de olmuştur.

Karşıya gittim iş için, 20 TL'ye ihtiyaç var gidip gelmek için. Adamlar tersliyor, dışlıyor seni, yadırgıyor. İn diyor, koskoca adamsın, git çalış, nasıl biletin yok diyor. Anlatamıyorsunuz. Zaten öyle gitmeye çalışırken gittiğimde görüşmeler bitmişti (gözleri yaşıyor). (E.9, Erkek, 38)

Yemek ihtiyacını gidermek için dilenmek, E.9'un tabiri ile "yoluna çıkmak" sadece 3 katılımcının çok nadiren yaptıkları eylemler olarak ifade edilmiştir. Katılımcılar "ben hiçbir zaman dilenmedim, çok zor durumda kaldığımda insanlardan sadece yemek rica ettim", "dayanamadığım zamanlarda fırından sadece bir ekmek istedim şeklindeki insani yardım taleplerini dilenme eyleminden ayırmışlardır. Fırından ekmek isteme 4 katılımcı tarafından açlığı gidermenin en "kolay" yolu olarak dile getirilmiştir.

En çok zora kaldım param olmadı mı, fırına giderim. Fırıncıya derim ki, abi ben bir tane ekmek istiyorum, param yok. Adam sana bir tane ekmek verir. Ben buralarda çok aç kaldım, bir Allah'ın kuluna gidip de dilenmedim. Çünkü benim yemekle bir sıkıntım yok. (E.4, Erkek, 46)

Katılımcıların yemek ihtiyaçlarına karşı geliştirmiş oldukları stratejilerden bir tanesi de açlığa dayanıklı hale gelmeye çalışmaktır. 6 katılımcı yemeğin kendileri için sorun olmadığını, bilinçli olarak kendilerini açlığa dayanıklı hale geldiklerini ifade etmişlerdir.

Alıştım ben böylesine (aç olmaya), hem tasarruflu oldu, hem de kendi açımdan güzel oldu biraz yani. Sağlıklı olmuyor tabi. Ne bileyim kendimi, güvenli, mantıklı, kararlı kılmak için. Aç da olsam sıkıntı yaşamayayım diye uğraşıyorum herhalde... Hep aç kalıyorum zaten.

Yemek yemeyi unuttum, inanır mısın yani... Aslında böyle basit şeyleri dert edinmem, edinmeyim diye zaten. (E.11, Kadın, 59)

Ben kendimi alıştırırdım, bir simit yesem yeter bana. Ben ne yiyeceğim yemek. Ama aşağı yukarı 5 TL, 10 TL cebimizde olur, gider orada bir çorba içer, 24 saat onunla dururuz. Bir simit alır 24 saat onla sokakta dururum. O yüzden hiç açlık yaşamadım ben sokakta... (E.15, Erkek, 76)

Güvenlik ve yemek ihtiyacından sonra gelen tuvalet, banyo ve giyim ihtiyacını gidermek katılımcılar açısından daha kolaydır. Katılımcıların 2'si için “her yer tuvaletken” büyük bölümü kahve, camii tuvaleti, belediye ait tuvaletler, hastane tuvaletlerini kullandığını ifade etmiştir. Banyo katılımcıların büyük kısmı tarafından bir ihtiyaç olarak nitelendirilmemiştir. Gerekli koşullar sağlandığında banyo hizmeti veren hamamları, Küçükpazar bölgesindeki banyocuları, Beyoğlu Belediyesi Hükümet Konakları, ucuz otelleri katılımcılar banyo yapabilmek için kullanılmaktadırlar. Ama uzun süre banyo yapmamış ve aynı kıyafetle dolaşılıyor olmak katılımcılar tarafından sadece iş arama ve diğer insanlarla (“ev”li) diyalog kurulduğu takdirde ortaya çıkan bir problem olarak dile getirilmiştir⁵². Banyo yapabilmenin tek koşulu banyo yapabilecek bir ortam bulunması değildir. Banyonun anlamlı olabilmesi için temiz kıyafetlerinde de temin edilmesi veya eş zamanlı olarak kıyafetlerin de temizlenebilmesi gerekmektedir.

Banyo ne arasın bizde. Tuvalet her tarafta var. Çamaşır alacaksın, gideceksin banyoya, yıkanacaksın, temizleneceksin. Kirli çamaşır banyoya mı gidilir? Kirli, leş gibi. Ben para bulduğum zaman giderim banyoya. Çamaşır alırım temiz, yeni çamaşır alırım. Kirlileri atarım, yıkanırım temiz, kırlanırım güzelce, temiz çamaşırı giyer, çıkarım. Banyoya öyle giderim. (E.15, Erkek, 76)

Sadece tek bir katılımcı banyonun kendisi için bir ihtiyaç olduğunu ve Beyoğlu Hükümet Konaklarını kullanarak sıklıkla bu ihtiyacını giderdiğini dile getirmiştir.

Ben kendimle ilgilenirim. Temizliğime bakarım ben... O zaman da ben geliyordum, Beyoğlu Belediyesinin Hükümet Konaklarında haftada 2-3 gün banyomu yaparım. Evsizsin, dışardasın, pis kokarsın. Toplumda oturuyorsun, sen bazı şeylere dikkat edeceksin, görgülü olarak yetiştik, biz öyle kalkıp da bir insan oturuyor, ter kokusu gelir... Sokakta olan insan ne olur zaten, çayırda yatıyorsun çimende yatıyorsun. Elimden geleni yaptım. (E.10, Erkek, 59)

Araftaki evsizler dışında kalan evsizler için günlük ihtiyaçları gidermede öne çıkan stratejilerden biri de nakit para elde edebilmektir. Dilenme veya para isteme 22 kişi içerisinde sadece 3 evsizin nadiren kullandıkları bir para kazanma yöntemidir. Özellikle literal evsizken düzenli bir işte çalışma katılımcıların genel görüşüne göre “Çalışma ve İşle Kurulan İlgisi” bölümünde daha detaylı biçimde ele alınacağı gibi oldukça zor, hatta mümkün değildir. Yine de sokak hayatına uygun, düzenli olmasa da gelir sağlayan, geri dönüşüm işçiliği, işportacılık gibi işler yapılabilmektedir. Nakit sağlamanın bir diğer dolaylı yolu ise evsizler için erişilebilir olan ama günlük ihtiyaçları için gerekli olmayan yardımların nakde çevrilmesidir. İkinci el eşya satımı ile pek çok kurumun sağlamış olduğu eşya yardımlarının satılması ihtiyaç duyulan şeyleri temin edebilmenin en sık kullanılan yoludur.

⁵² Bu konuya “Sosyalleşme ve Ötekileştirme” konuları ele alınırken daha detaylı biçimde yer verilecektir.

Devlet ayakkabı verdi, parka verdi, şunu verdi, bunu verdi. Yine verecek sonra. Ben ne yapacağım onları? Şimdi gidip 50 TL'ye hepsini satacağım. Bot var, şu var, bu var. Başka şeylere ihtiyacım var benim... (E.6, Erkek, 71)

İlk evsiz kalınan günlerde diğer grupta olduğu gibi araftaki evsizler de diğer sokak çocukları ile beraber hareket ederek, bazen sokakta para kazanma yollarını öğrenene kadar onların desteği ve paylaşımı ile günlük ihtiyaçlarını giderdiklerini dile getirmişlerdir.

Tabi ben madde de kullanmıyorum. Kullanmadığım için de onlar gidiyor, cam siliyor, bilmem ne yapıyor, bir sosisli alıyor. 10 dakika sonra biri geliyor bir hamburger alıyor. Bir şekilde karınlarını doyuruyorlar ama aç kalıyorum ben. Cam silmeyi deniyorum. Bez veriyorlar, biri hôt dese ben yarım saat kendime gelemiyorum. Adam bana ya vursaydı, inseydi dövseydi diye düşünüyorum. Herhalde ilk bir hafta 10 günüm şöyle geçti, Hasan ve Fatma (sokakta ilk tanıştığı sokak çocukları) bana baktı diyebilirim. (E.20, Erkek, 36)

Araftaki evsizlerin günlük ihtiyaçları içerisinde özellikle sokakta kalmaya başladıkları ilk dönemlerden sonra geliştirdikleri tiner ve tiner bezine yönelik ihtiyaç yer almaktadır. Bunun nedeni sadece bu maddeye karşı geliştirmiş oldukları alışkanlık değildir. Bu maddeyi almadan paranın kaynağı olan “sinyal çekme” eylemini gerçekleştiremiyor olmalarıdır. Katılımcılar bunun nedenini hem “kafası iyi değilken” isteyememe, utanma ve korkma hem de tiner bezinin insanlarda uyandırmış olduğu tedirginliğin sağlamış olduğu avantaj ile açıklamışlardır. Sinyal çekme sıradan bir dilenme eylemi değildir. İçinde maddeli olan bir bünyenin kontrolsüz olabilecek davranışlarının tehdidini barındırır. Tiner aynı zamanda katılımcılar tarafından kullanılan bir silah olarak da değerlendirilmiştir. Tehdit anında karşıdaki kişinin “gözüne atmak” veya “yakmak” katılımcıların kendini korumak için kullanmış oldukları yöntemler olarak aktarılmıştır. Şu durumda özellikle çocukluk ve ergenlik dönemimde sokağın ilk günlerinden sonra “tiner ve tiner bezi” en temel ihtiyaç olarak sinyale çıkan araftaki 7 katılımcı tarafından dile getirilmiştir. Katılımcılar sinyal yoluyla paranın yanı sıra sigara ihtiyaçlarını da giderdiklerini, sigaraya para vermediklerini ifade etmişlerdir. Tineri de her nalbordan alamadıklarını ifade eden katılımcılar bazen iyi giyimli ve temiz arkadaşlarını nalbura yollayıp şüphe çekmemesi için yağlı boya, fırça ve tineri birlikte aldıklarını ifade etmişlerdir.

Bakıyordum benim bu kadar tinerim kalmış, bitecek. Bitmeden ben gideyim, para isteyeyim, yenisini alayım tinerimin. Sonra kafam ayık olursa kimseden para isteyemem. 15 tane dolduracak kadar teneke alıyordum. Günde bundan bir tane içiyordum. Para topluyordum... (E.25, Erkek, 32)

Araftaki katılımcılar özellikle çocukluk ve ergenlik döneminde yemek konusunda sıkıntı çekmediklerini ve yemeye de çoğu zaman para vermediklerini dile getirmişlerdir. Diğer evsizlerden farklı olarak çevreden kendilerine düzenli olarak gıda hususunda yardım edildiğini ifade eden katılımcılar, en kötü durumda tanıdıkları esnaflardan yardım istediklerini ifade etmişlerdir.

Küçüktük o zamanlar seviyorlardı bizi. Parkta top oynardık, suyumuzu yemeğimizi getirirlerdi. Bazen patates alırdık oradaki ablalar kızartırdı. Çayımız çorbamız hep bedavaydı. (E.21, Erkek, 29)

O zamanlar para geliyordu (sinyal yoluyla). Taksim’de parkta dursak bile küçük öğrenciler gelip bize yemek getiriyordu. Yemek sıkıntısı yoktu yani. Elinde tiner olsun, geçiş her tarafa serbest. Böyle bir bez var ya elinde ama böyle bonzai falan gibi değil. Millet şimdi gördüğünde çeker gider. Tinere öyle bakmıyorlardı, muhabbet sohbet... Herkesin içindeydik gene... (E.24, Erkek, 32)

Katılımcılar tuvalet ihtiyacı için cami ve umumi tuvalet kullanmaktadırlar. Banyoyu ise diğer evsiz gurubu gibi ihtiyaçları içerisinde değerlendirmemişlerdir. Nadiren banyo yapmak için hamama gittiklerini ifade eden katılımcılar, yaz aylarında ise yüzmeye gittiklerini hiç banyo ihtiyacı hissetmediklerini ifade etmişlerdir. Diğer gruptan farklı olarak araftaki katılımcılar giyimlerine dikkat etmektedirler. İhtiyaç duyduklarında veya kendilerini üzerlerindeki kıyafetle iyi hissetmediklerinde giyim mağazalarına girerek üst üste kıyafet giyinip kıyafet çalmak giysi edinmemin en kolay ve sık kullanılan yolu olarak dile getirilmiştir. Kıyafet katılımcıların sinyal çekerken kullandıkları tinerden sonra gelen araçlardan biridir aynı zamanda. Alta her zaman yeni kıyafet, üst üste sinyal çekerken eski ve kirli kıyafet giyinme, bazı katılımcılar için sinyal çekmenin gerekliliklerinden biri olarak değerlendirilmiştir.

Katılımcılar hem güvenlik hem de farklı ihtiyaçlarını daha rahat giderebilmek için belli bölgeleri mıntika haline getirdiklerini ve buralarda arkadaş grupları halinde kaldıklarını ifade etmişlerdir. Aynı bölgede uzun süre kalan katılımcılar bu sayede çevredeki esnaf ve vatandaşlardan daha fazla yardım aldıklarını vurgulamışlardır. Bazı durumlarda güvende olmak için tercih edilen arkadaş grupları özellikle madde alındığı zamanlarda katılımcılar için hayati tehlike de oluşturabilmektedir. Bu sebeple özellikle genç yetişkinlik dönemlerine gelindiğinde katılımcıların tümü bu sokak çocukları gruplarıyla birlikte vakit geçirseler bile, beraber kalmadıklarını ifade etmişlerdir.

Sokakta ister istemez oluyor (arkadaş gruplar). Çünkü sokakta madde kullanıyorsan, bugün bende varsa onda yoktur, onda varsa bende yoktur. İhtiyaçlar bir araya getirilir. Toplanma merkezleri vardır, mekânlar. Herkes çıkar, kimisi sinyalini çeker, kimisi hırsızlığını yapar, kimisi de gider çalışır. Toplanma merkezinde toplanırsınız, oturur içerisiniz, yemek de yersin. Sen getirmezsən arkadaşın getirir, beraber yersiniz. Güven yoktur ama hiçbir zaman. Güvenirsen yarı yola kalırsın, illa ki başına bir iş alırsın. Bu da bir gerçek. (E.22, Erkek, 29)

Araftaki evsizlerin hayatında reşit olana kadar İlk Adım İstasyonları ve ÇOGEM’ler önemli bir yere sahiptir. İstikrarlı bir biçimde kalmasalar bile ihtiyaçlarını gidermek için bu kurumlara gitme de yaygın bir davranıştır. 18 yaşından sonra ise araftaki evsizler için hem barınma hem de diğer ihtiyaçlarını gidermek için gidebilecekleri tek yer Umut Çocukları Derneği Barınağıdır. Özellikle sokak alışkanlıklarını bırakan veya bırakmak isteyen, sinyal çekme gibi para kazanma yollarına “büyüdükleri için” başvurmayan katılımcılar çalışma ile de ilgi kuramamışlarsa tek alternatif olarak Umut Çocukları Derneği’nin imkânlarından faydalanmaktadırlar.

Katılımcıların sokakta karşılaşmış oldukları bir diğer ihtiyaç da sağlıkla ilgilidir. E.1’in ifadesi ile düzenli bir hayat yaşanmaması sağlık problemlerini etkileyen faktörlerden biridir. 30 katılımcı içerisinde 13 katılımcı sürekli tedavi gördükleri kronik rahatsızlıkları olduğunu ifade etmişlerdir. Evsizlik süreci sonrasında kronik rahatsızlığı ortaya çıkan 7 katılımcı olmuştur. Öncelikle 3 katılımcı tüberküloz hastalığı geçirmiştir. Tüberküloz geçiren katılımcılardan biri aynı zamanda AIDS hastasıdır. Seks işçiliği yapan kadın

katılımcılardan biri rahim kanseri, 22 yıl tutukluluk öyküsü olan bir katılımcı da akciğer kanseridir. Diğer 5 katılımcı tansiyon, şeker, beyin kanaması sonrası görme kaybı, ülser rahatsızlıklarına sahiptirler. Katılımcılar özellikle Genel Sağlık Sigortası uygulamasından sonra sağlık problemlerini çözmek için gerektiği gibi hastanelerden faydalanabildiklerini ifade etmişlerdir. Bunun dışında ameliyat gibi sonrasında nekahet gerektiren ihtiyaçlar iki katılımcı tarafından hem kendisine refakat edecek kimsenin hem de bu süreyi geçirecek sağlıklı bir ortamın olmaması nedeniyle ertelenmektedir. Şeker hastası olan iki katılımcı da düzenli ve sağlıklı beslenemedikleri için komaya girdiklerini bildirmişleridir. Katılımcıların genel problemi ise düzenli olarak ilaç temin etme, muayene veya koah hastası katılımcı için sık sık hastaneye gidip hava alma dolayısıyla ortaya çıkan masraflardır. Katılımcılar bu yüzden dönem dönem ilaçlarını kullanamadıklarını ifade etmişlerdir. İlaç masrafları için İl SYDV, İBB ve bazı parti teşkilatlarından yardım aldıklarını ifade eden 6 katılımcı olmuştur.

Benim yeşil kartım olmasına rağmen hastaneden reçete getirdim, vermediler benim ilaçlarımı. Ben de yırttım attım reçeteyi, ilaçları karşılayamıyorum (E.15, Erkek, 76)

Bunaliyorum ilaç olmayınca, gidiyorum Haseki'ye ambulansla. Emniyetin arkasında 29 Mayıs Hastanesi var. Oraya gidiyorum yatıyorum. Ya dediler yatma ile bir şey olmaz, gel seni ameliyat edelim. Ameliyat olduk, ev yok, hastaneden çıktım, en azından bir ay evde kalacaksın. Yok, ev yok. Refakatçi de yok. Grip oldum ev doldu taşı işim güzelken. Şimdi birine gitsen, gel bir ay refakatçi ol, olmaz diyeceğini biliyorum. Gitmiyorum. Sonra ameliyat olsan çıkacaksın ev lazım. En azından evde bir ay yatmam lazım iyileşmem için. Çünkü şurani kesiyorlar, refakatçi olmazsa, bura durmazsa devamlı kanama yapar, doktor bana söyledi. (E.6, Erkek, 71)

5.2.3.4.3. Sosyal ağlar, arkadaşlık ilişkileri, sosyalleşme biçimleri

Evsizliğe giriş sürecinin analizinde katılımcıların genel olarak sosyal ağlarının zayıfladığı veya bireye negatif etkisi dolayısıyla ağların bilinçli olarak terk edildiği görülmüştür. Evsizlik sürecine girildikten sonra birey yeni sosyal ağlar geliştirir ve bu ağlar özellikle sokak yaşamının, kaynak bulmanın, nispeten daha güvende kalmanın öğrenilmesinde bireyin temel referans gurubunu oluşturur. Katılımcıların geliştirmiş oldukları bu ağlar katılımcıların hem araçsal hem de duygusal ihtiyaçlarını gidermeye yöneliktir. Evsizlik sürecine dâhil olunduktan sonra evsizlerin diğer evsizleri kendi sosyal ağlarının bir parçası olarak gördükleri, adlandırdıkları ve evsiz yaşam biçimi ile özdeşleştirdikleri görülmektedir (krş. Calsyn, 2004). Yine evsizlerin sosyal ağları üzerine yapılan çalışmalarda bu ağlar eş zamanlı olarak destekleyici ve tehdit edici, riskli ve güven verici, moral verici ve moral bozucu, baskıcı ve özgülleştirici, keyif ve ıstırap verici, umut verici ve kırıncı olabilir (Somerville, 2011: 11).

Araftaki evsizler dışındaki 22 katılımcının 3'ü evsizlik süreci başladıktan sonra "eski" arkadaş veya iş çevresi ile iletişimini devam ettiğini ama zamanla bu ağların zayıflayarak, ilişkilerin koptuğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılar açısından bunun temel sebebi içinde bulunmuş oldukları yoksulluk ve yoksunluklar nedeniyle eski çevrelerinin yardım etme noktasında kendilerini baskı altında hissetmeleri ve katılımcıların da bu durumdan duymuş oldukları rahatsızlıktır. Ayrıca katılımcılar bir süre sokakta yaşadıkları

“ev”li olan eski çevreleri ile arkadaşlık ilişkilerini sürdürecektir ortak bir zemin bulamadıklarını ifade etmişlerdir.

Bir müddet görüştüm. Kendimi onlara karşı kötü hissettim. Şimdi herkesin bir düzeni var, işi gücü var. Hastayım ama onların yanında bu şekilde düşünemiyorsun. Hastayım çalışamıyorum diyemiyorsun. Nasıl diyeyim kendini çok aciz bir durumda hissediyorsun. Herkes sana, bakın meşhur kuaför diyor ama sen düşmüş vaziyettesin. Sonra sanki sürekli bir şey istiyormuşsun onlardan gibi. Bir süre sonra sıkılmaya başladım, gitmemeye başladım sonra. Kestim, kendi şeyime düştüm. (E.10, Erkek, 59)

Benzer gerekçeler katılımcıların evsizlik durumu devam ederken her hangi bir biçimde “ev”li kişilerle sosyalleşmelerini engelleyen sebepler olarak da dile getirilmiştir. Yani katılımcılar evsizlik sürecine girerken veya evsizlik süreci devam ederken var olan “ev”li çevreleri ile ilişkilerini kestikleri, evsizlik sürecinde de “ev”li kişilerle sosyalleşmediklerini ifade etmişlerdir. Bunun sebebi de temelde evsiz ve ihtiyaç sahibi oldukları için “ev”li insanların sürekli olarak kendilerinden bir menfaat beklediğini düşünmeleridir. Katılımcıların “ev”li olanlarla sosyalleşmesini engelleyen bu çekincelerin yanı sıra, bazı katılımcılar da “ev”li insanların evsizler hakkındaki önyargıları nedeniyle sosyalleşmenin mümkün olmadığını ifade etmişlerdir.

Kimse kalkıp da dışarıda kalan, mağdur olan evsiz bir insanı oturup da, gel gel oturalım seninle bir kaç dakika... Senin yaptığın gibi, senin derdin ne ya, sen neden bu haldesin diye soran olmaz, olmuyor. Ne diyor, içkici, şarapçı diyor. Ama o adamı o konuma getiren nedenlerin temeline kimse inmiyor. (E.8, Erkek, 50)

Bana diğer insanların tutumları berbat oluyor. Bakışları zaten her şeyi gösteriyor. Yani aciz, kimsesiz, evi barkı yoktur, sokakta kalan pislik bir şey. Ben de senin yanına gelince ondan korktum. Sen de öyle davranırsın diye. Arkadaşa dedim hiç gitmeyelim. Söyle işi var, dedim ama yine de geldim söz verdim diye. (E.30, Kadın, 40)

Öte yandan katılımcıların küçük bir kısmı da evsizlerin “çakal”, “çıkarıcı”, “temiz olmayan”, “sağlam olmayan” olduğunu ifade ederek, onlardan “arkadaş tutmadıklarını”, “kesinlikle onların yanına gitmediklerini ifade etmişlerdir (E.18, Erkek,46; E.15, Erkek, 76).

Çoğunluk ise diğer sokak insanları ile sosyalleştiklerini, günlük ihtiyaçlarını giderme, daha güvenli ortamlar sağlama, sokakta yaşamayı kolaylaştıracak yardımlar ve hizmetler hakkında paylaşımda bulunma, yalnız kalmanın vereceği depresif durumlarla baş etme ve alkol alma ortamı yaratma gibi nedenlerle bir araya geldiklerini ama sokaktaki arkadaşlıkların “gerçek” ve “samimi” olmadığını, evsizlerin mobilize olmaları nedeniyle istikrarlı devam etmediğini ve yüzeysel olduğunu düşünmektedirler.

Sokakta dostluk olmaz, ben tutmam. Yaramaz arkadaş, yer, içer, bana bıçak sokar gider arkadaş. Sokak böyle... Sohbet ederiz ama öyle geçici. Öyle sokaktan geçerken selamun aleyküm, aleyküm selam. Gel iki bira üç bira bana söyler, ben ona söylerim. Sonra tak sepeti koluna herkes kendi yoluna. Öyle herkesten de bir destek görmezsin. Cebinde paran yoksa kenara çekilip sessizce durursun. Bu alemde birinden bir şey istedin mi sinyalci yaparlar adamı, aç kalmış derler, sinyal yapıyor derler. Onun için açsan aç duracaksın sessiz. Kalender bir arkadaşın gelirse, ne yapıyorsun sessiz ne duruyorsun, kalk gidelim, gezelim, yiyeelim, içelim, öyle kalender bir arkadaşın gelirse gidersin, yoksa başka türlü olmaz. (E.15, Erkek, 76)

Araftaki evsizlerin sosyal ortamları ve arkadaşlık ilişkilerine dair daha pozitif duygu ve düşünleri olduğu görülmüştür. Kurulan arkadaşlıklar, daha içten, samimi, güvene dayalı, uzun süreli ve dayanışmacıdır. mekânı, yemeği ve maddeyi paylaşmak en yaygın dayanışma biçimidir. Yine de araftaki evsizlerin tümünün, özellikle genç yetişkinlik dönemleriyle birlikte daha bireysel bir yaşantıyı tercih ettikleri görülmüştür. Araftaki evsizler “ev”li insanlarla olan deneyimlerini ise iki kategoride değerlendirilmiştir. Birincisi bir şekilde günlük hayatta karşılaştıkları veya kendilerine yardım için gönüllü olan “ev”li insanlarla olan ilişkileri, ikincisi ise kendilerinden faydalanmak ve zarar vermek isteyen “ev”li insanlarla olan ilişkileridir.

İlk sokakta kurulan ilişkiler diğer evsizlerde olduğu gibi katılımcıların sokakta nasıl yaşayacaklarına dair bir öğrenme ve destek sürecini içermektedir. Zamanla bölge temelli oluşturulan mıntıkalar (Taksim, Beşiktaş, Aksaray çocuğu olma vb.) veya paylaşılan mekânlar temelinde arkadaşlık ilişkileri daha da derinleşmekte ve uzun süreli olmaktadır. Katılımcıların sokaktaki ilk günlerinde ortaya çıkan, mekân ve bölge gruplarında pekişen ve genç yetişkinlik döneminde azalan arkadaşlık ilişkilerine dair öykülerleri 8 katılımcının 6’sında benzer desenlere sahiptir.

15 yaşında sokakta kalmaya başlayan E.20 sokaktaki ilk 10 gününü Hasan ve Fatma’nın himayesinde ve desteği ile geçirdikten sonra, bir ay içerisinde madde kullanmaya ve nasıl geçineceğine dair stratejileri öğrenmeye başlamıştır. Katılımcı 17 yaşına kadar sokaklarda ve ilk adım istasyonlarında pek çok arkadaş edindiğini 17 yaşından 20 yaşına kadar ise Kadıköy’de oluşturdukları mekân etrafında 4 arkadaş beraber yaşadıklarını ifade etmiştir.

Ben o sürede hep onlarla beraberdim. Şöyle bir durum var, duygusal bir bağ kuruyorsunuz. Şöyle, 4 kişi tamam aynı inşaatta kalıyoruz, yaşıyoruz. Kadıköy’de bizden başka kalan çocuklar da var. Ondan sonra ama hani C... ile benim hiçbir akrabalığım yok. C... ile Ç... kardeş, hiçbirimizin bir akrabalığı bir kan bağı yok. Ama F...’ye işte birisi bir şey yapsa başka gruptan, dövmeyle çalışsa falan, sen arkadaşını korumaya çalışıyorsun veya senin başına bir şey gelince o yardım ediyor falan. Burada şey oluyor, o 4 kişi birbirini sahiplenmiş gibi bir durum ortaya çıkıyor. İnşaat ise sadece yatmak için kullandığımız bir yerdi. Sürekli aynı 4 adamla sıkıntılı bir hayat yaşıyorsun ve sürekli aynı 4 adamla berabersin. Tamam tanıdığın farklı insanlar da var ama. Mesela bir gün o 4 kişi ile sıkıntı yaşadın o gün, başka bir guruba gittin, yapamıyorsun. Orada sıkıntı çıkıyor. Yine dönüp dolaşıp o 4 kişinin yanına gidersin. Oturup saatlerce dertleşmezdik ama hayatlarımızı bilirdik. C... ve Ç...’nin babalarının taksici olduğunu annelerinin vefat ettiğini bilirdim... (E.20, Erkek, 36)

E.21’in (Erkek, 28) “çok vicdanlı insanlardı sokakta kalan çocuklar, kendileri gördüğü için karşı taraftaki kötü biri de olsa, kendisine zarar da verse, yemek yiyorsa o yemeğini paylaşır, ekmek yiyorsa ekmeğini paylaşır” dediği sokak çocuklarının mekân çerçevesinde geliştirdikleri arkadaşlık ilişkilerini E.22 ve E.24 şu şekilde detaylandırmıştır;

O zaman arkadaşlıklar iyiydi, kimse kimseyi satmaz, herkes birbirine sahip çıkardı. Dışarıdan kimse gelip bir şey diyemezdi. O zamanlar ben diyorum ya, ben ilk 2 sene madde almadım. O zamanlar kimse kimsenin kötü alışkanlığı olsun istemezdi. Kullanmasın diye her şey yaparlardı, içme diye zorlardı. Ama şimdi böyle değil, şimdi içirmek için zorluyorlar. Bizim arkadaşlığımız var biliyor musun, bazılarımız için ailemizden bile önce geliyor. (E.22, Erkek, 29; E.24, Erkek, 37)

Katılımcıların kurmuş oldukları ilişkiler diğer evsiz guruba nazaran uzun süreli ve mekân temelli olduğu için katılımcıların kendilerine ait düzenleri ve kurallarının da mevcut olduğu görülmüştür. Aynı mekânı kullanan katılımcıların beraber hareket etmeseler bile günlük rutinleri ve madde alışkanlıkları benzerdir. Aynı zamanda tolere edilebilecek ve edilemeyecek davranışlarla ilgili çizgileri de mevcuttur. Örneğin arkadaşından hırsızlık yapacaksan (madde veya para), “çal, yakalanma kuralı” hakimdir. Kim olduğunu belli etmeyeceksin, belli edersen baş aşağı asılır sonra da dışlanırsın. Özellikle küçük çocuklara karşı işlenecek cinsel istismar suçu ise 2 katılımcı tarafından hiçbir şekilde kabullenemeyecek ve cezasının büyük olduğu bir eylem olarak aktarılmıştır. E.24 (Erkek, 37) nadir karşılaşılan bu durumlarda verilen cezada kisasın temel olduğunu ama detay anlatmayacağını belirtmiştir.

Oluşturulan arkadaş grupları genelde akran gruplarıdır. 3 katılımcı ise akran gruplarına dâhil ve himaye ettikleri küçük yaş gruplarında yer alan çocukların da olduğunu ifade etmişlerdir.

Benim lakabım Ayı'dır. Nerede kalıyorsun? Taksim'de. Kimin yanında? Ayı'nın. Tamam, derler, o çocuğa dokunamazlar. O yüzden herkes benim yanımda kalırdı ufak çocuklar. Bir tane E... diye çocuk vardı ben onunla nezarette tanıştım, o zaman 8 yaşındaydı. O çocuğun babası zorla onu okuldan almış, zorla çalıştırıyormuş. Para getirmeyince eline sigara basıyormuş. O çocuk 19-20 yaşına kadar benim yanımda kaldı, kardeşim gibiydi. Hani derler ya abiler babalar yemez yedirir. Ben ona gerçekten, bayram olur, ben ona elbise alırdım, kendime bir şey almazdım. Sırf o maddeyi kullanmasın diye ona para verirdim internete gönderirdin. Derdim bu saatte gel, gönderirdim. Ben bir yere gideceğim zaman, giderdi akşama kadar internette otururdu. Ben derdim ona benden tiner miner isteme. Ben tiner çekiyorum, onu yapıyorum, bunu yapıyorum. Benim haklı olmam için benim o işi yapmamam lazımdı. Ben günde, şaşalda böyle bir çizgi çek tiner ama fazlası yok derdim. Ben ona içme diyemezdim. O çocuk senelerce benim yanımda kaldı. Evlendi, çocukları var, eski suçlarından cezaevinde şimdi. 2018'de çıkacak. Kardeş sevgisini ben onda aldım. Benden ayrı yatmazdı. Ben derdim, la oğlum yeter artık, benle yatma. Ayak ucumda yatardı. Sabah bir bakardım, ben palto giyerdim dışarıda, bir bakardım tam döneceğim böyle, dönemiyorum, paltonun içine girmiş. Ufak çocuk, sarılmış böyle. Çok şeydi. (E.24, Erkek, 37)

Katılımcılar erken yetişkinlik döneminde arkadaş ilişkileri, sokak ve mekân hayatı değişmektedir. Bu değişim sürecini katılımcılar farklı biçimlerde yorumlamışlardır. E.24'ün aktarımı ise farklı gerekçelerin bir özetini içermektedir.

Eskiden ilk zamanlar kalabalıksın, eski arkadaşların olmuyor sonra, çoğu gidiyor kendilerini bu hayattan kurtarıyor. Sen kalıyorsun, yeni çocuklar geliyor. Eskiye nazaran aynı arkadaşlık ortamını göremediğin için yalnız kalıyor ve yalnız takılıyor. Yalnız kalma da hem iyi hem kötü. Kötüsü nerede çokluk orada bokluk. Daha az başın derde giriyor. Bir de artık büyüyorsun, daha küçükler gibi, küçükken gibi işte tiner al, sinyal çek, biraz garip geliyor. Bir süre yapıyorsun yine ama garip geliyor. Ama yalnızlık da kötü... Öyle yalnız kaldığımda intihar etmeyi düşünmüştüm. Kaç yaşındayım bilmiyordum. Dolmabahçe'de tek kaldığım zamanlar. Madde ve alkol de kullanmıyordum. Gidiyordum Eminönü'ne, Galata Köprüsü'nde. O zamanlar hiçbir şey düşünmüyordum. Yalnızlıktan, ailem geliyordu aklıma. Ben annemin yanına gittim ara ara kaldım dedim ya. Ne kadar da benim üvey kardeşim olursa olsun ben onun şey olarak görmedim. O benimle geliyor oynuyordu. Bazen onu uyku da görüyordum, kalkıyordum, ağlıyordum, o kadar bunalıma girmiştım. Eee yalnızlıktan, insanın yanında arkadaşı olunca, işte bir yalnızlığın kötü yanı o. Yalnız olunca insan bunalıma çabuk düşüyor, bir de düşünceli bir insansan, insan o zaman gerçekten psikolojikman gidiyor.

Sokakta en önemlisi de zaten karşında konuştuğun zaman seni dinleyecek birisinin olması. Öyle bir insan olmadığı zaman gerçekten çok bunalıma düşüyorsun. Sokakta bunu yapıyorsun arkadaşlarınla. O yüzden gerçekten arkadaş olduğum insanlarla konuşmayı, onları dinlemeyi severim. (E.24, Erkek, 37)

Araftaki katılımcılar günlük hayatları içerisinde en çok günlük ihtiyaçlarını gidermiş oldukları yerlerde bulunan kişilerle sınırlı bir ilişki içerisinde olduklarını, onun dışında “ev”li insanlarla sosyalleşmelerinin diğer evsiz gurubunun da ifade etmiş olduğu benzer gerekçelerle çok zor olduğunu ifade etmişlerdir.

İlk geldiğim yıllarda sokakta yaşadığım dönemlerde şeydi, sokakta kaldığımız yerlerdeki esnaf bile şimdiki gibi hepsi çok iyi davranmıyordu. Ama hepsi çok kötü de davranmıyordu. Mesela Kadıköy’de bir çorbacıımız vardı, sadece orası alıyordu mesela. Ama belli bir yere alıyordu, herhangi bir masaya geç otur değil de, belli bir masa ayırıyordu, orada oturuyorduk. Ama yandaki çorbacı almıyordu mesela. Beyoğlu’nda da aynı şey. Belli insanlar, çok uzun muhabbetler edemiyorsun, ama her gün yemek yediğin yer veya tiner aldığın nalbur, gittiğin hamamdaki adam gibi belli iletişimde bulunacağın insanlarla kısıtlı iletişimin oluyor. (E.20, Erkek, 36)

Diğer evsiz gurubundan farklı olarak sokak çocukları için yapılan sokak sosyal hizmeti sayesinde, katılımcıların sosyal ağları içerisinde kurumsal kaynakları olan profesyonellerin ve gönüllerin varlığı göze çarpmaktadır. Tüm katılımcılar içerisinde evsizlik sürecinden kalıcı olarak çıkmış olduğunu ifade eden tek katılımcı E.20, sokak hayatından çıkmasına neden olan faktörlerden birinin Umut Çocukları Derneği üzerinden tanışmış olduğu bir gönüllünün özel ilgisi sayesinde arttırmış olduğu sosyal, insani ve ekonomik sermayesi olduğunu ifade etmiştir. Yine araftaki evsizlerin, evsizlik sürecini sonlandırmaya bile profesyoneller ve gönüllülerle kurmuş oldukları sosyal ağların sokak alışkanlıklarını bırakmalarında ve zararı azaltmaya yönelik davranış değişimi yaratmalarında etkili olduğu görülmüştür.

5.2.3.4.4. Literal evsizlik sürecinde çalışma hayatı ve gelir getirici faaliyetler

Evsizlerle yapılan biyografi ve yarı yapılandırılmış görüşmenin kodları katılımcıların üzerine en fazla konuştukları konulara göre sıralandığında birinci kodun aile ilişkileri ikincisinin ise çalışma hayatı olduğu görülmüştür. Çalışma hayatı hem “Evsizliğe Giden Yol, Çocukluk ve Ergenlik Dönemi” başlığı hem de Evsizliğe Giriş Yolları başlığı altında evsizlik ve nedensellik bağlamında analiz edilmiştir. Çalışma ve işle kurulan ilgi evsizlik sürecinde de katılımcıların temel problem alanlarından biridir. Katılımcılar evsizlik durumlarının nedeni olarak aile ve çevresel faktörleri ön plana çıkarmalarına rağmen evsizlik durumundan çıkışı ise yaşları ve ihtiyaçları ile uyumlu bir iş bulabilme ile ilintilendirmişlerdir.

Görüşme yapıldığında sadece 1 katılımcı dilencilik yaparak geçimini sağladığını ve iş aramadığını ifade etmiştir. Diğer tüm katılımcılar -70 yaş üzeri olan dâhil- düzenli ve ücretli olmasa da ya çalıştıklarını ya da aktif olarak iş aradıklarını belirtmişlerdir. 6 katılımcı İŞKUR’a da kayıtlıdır. 22 katılımcının 6’sı ise çalışma ve gelir denklemi dışında çalışmanın “erdem” ve “faziletleri” ile birlikte psikolojik bir gereklilik olduğuna dair görüş bildirmişlerdir.

Literal evsizlik başlamadan veya başladıktan sonra ortaya çıkan düzenli ve sürekli bir işte çalışma ile kurulan ilginin kırılmasının katılımcıların aktarımına göre en önemli sebebi yaşlılık ve sağlıkla ilgili problemlerdir. Araftaki evsizler dışında kalan 22 katılımcının 13'ü yaşlılık ve sağlık problemleri nedeniyle ya mesleklerini bırakmışlar veya fiziksel efor gerektiren enformel sektörde ağır şartlarda çalışma imkânını kaybetmişlerdir. Bu sebepler katılımcıların kendi performansları dışında işveren tarafından da işe alınmama sebebi olarak vurgulanmıştır. 22 katılımcı içerisinde 2 katılımcı ise evsiz oldukları, 2 katılımcı cezaevine girdikleri ve eski hükümlü oldukları, 2 katılımcı ise enformel sektörde dahi olsa iş bulamadıkları için çalışmadıklarını dile getirmişlerdir.

55 yaşına kadar ucuz otellerde güvencesiz biçimde temizlik yapan E.2 (Kadın, 72) “ablam, artık sen çalışamazsın dediler. Çalışırım diyordum ama çalışmıyordum da. Çalışmak lazım ama be ablam. Ne yapacaksın. Ben de çöp toplamaya başladım.” ifadeleriyle düzenli işini yaş sebebiyle bırakmak zorunda kaldığını aktarmıştır. Bununla birlikte, enformel biçimde çalışmanın sonucu olarak sosyal korumadan mahrum olmasına ve ilerlemiş yaşına rağmen çalışmaya devam ettiğini aktarmıştır.

Yaşım 49-50'ye giriyor. Gittiğim her kapı kapandı. Yani 35 yaşından yukarı almıyoruz, bir de beyin ameliyatı geçirdim, sol ayağımda şişme, gözümde küçülme falan olduğu için, bazı eksiklerden dolayı da uygun iş bulamıyorum. Örneğin bir inşaata gidip eskisi gibi çalışmıyorum. (E.5, Erkek, 49)

Evsizlik sürecinde iş arama/bulma ve mesaili düzenli bir işte çalışmayla ilgili güçlükler katılımcıların en fazla üzerinde durdukları konulardan biri olmuştur. İlanları takip edip iş görüşmelerine gitmek yürüme mesafesinde değilse hiçbir geliri olmayan katılımcılar için iş aramayı güçleştiren en temel sebeptir. Sokakta yaşamak nedeniyle fiziksel olarak kendine “çeki düzen veremiyor” olmak ve bu nedenle evsiz olunduğunun anlaşılması katılımcıların iş görüşmelerine gitmemeleri veya iş görüşmelerinin kötü geçmesinin bir diğer önemli nedenidir. Sokakta yaşıyor olmak “düzenli” ve “temiz” bir hayat mümkün kılmadığı için düzenli bir iş bulunsa bile işte süreklilik sağlamanın önünde engeldir. Bu nedenle sokakta yaşarken düzenli, mesaili bir işte çalışmanın mümkün olmadığını söyleyen katılımcılar olmuştur.

Sokakta kalırken çalışmak mümkün değildi. Onu yaptım ben, maçtan gelip (güvenlik görevlisi olarak çalışmış) parkta yattım, ertesi gün tekrar işe gittim. Ama 3 gün dayanabildim. Dışarıda zaten uyunmuyor. O psikolojiyle tekrar temiz bir biçimde gitmen mümkün değil, bir yerde kalmak gerekiyor. (E.19, Erkek, 39)

Düzenli bir işte çalışırken otel, pansiyon gibi bir yerde kalmak da katılımcılar tarafından para kazanmak için çalışmayı anlamsız kılan bir eylem olarak nitelendirilmiştir.

Bana düzgün para verseler ben zaten belimi doğrulturum, ama vermiyorlar. Ben bu aldığım para ile çalıştığımda otele para verip sigaramı aldığımda sabahları aç gidiyorum işe. Her şeyin bir oluru vardır, masrafı vardır. Ama insanlar çark haline getirmişler bu işleri... Mesela şu an 1400 TL alacağınızı düşünün bir işten, en kötü otel 20 TL, 600 gitti. Gerisini ne yapacaksın, dışarıda yiyeceksin evin yok. Ev tut desen, mümkün değil bu maaşa. Sigorta desen, yapmazlar ki, çalışayım da yaşlanınca bir maaşım olur diyesin. Gerçi çalışsan da emekli olsan da tek başınaysan bir kurulu düzen olmamışsa, bir şekilde ailen de yoksa emekli maaşı da aynı. Otellerde kalırsın anca, bekar odalarında sürünürsün. Şimdi o yüzden ben güneye gideceğim yine, turizm işi, oteller bölgesi. Çünkü orada kalacak yerim var, çoğu da gurbetçi

orada çalışanları, sistem orada mevsiminde işliyor. Otelin 500 metre arkasında lojman var, otel denize sıfır, geliyorsun servisin var. Kahvaltın, akşam yemeğin var. Sıkıntı çekmiyorsun kazancın sana kalıyor. (E.9, Erkek, 38)

Turizm sektörü, inşaat işçiliği, kapıcılık, bekçilik katılımcılar tarafından hem iş hem de barınma alternatifi sunduğu için tercih edilmektedir. Fakat bu işlerde çalışabilmek de yine bireyin yaş ve sağlık durumu ile ilgilidir.

Ben yıllarca turizmde çalıştım, kalifiye elemanım ama bana yaşım nedeniyle iş vermiyorlar. Ayrıca sektör ucuz eleman arıyor, kalifiye değil. Barınak imkânı sağlıyor ama 18-19 saat çalıştırılıyorsun günlük. Antalya’da iş bulamadım, telefon açıyorum, tamam diyorlar. Ama yaşı sorunca genç eleman arıyor, halbuki ben kalifiye elemanım. Bir de turizm de şu sorun var, kalifiye eleman çalıştırmıyor, ucuz eleman arıyor. Çat, pat dil bilsin yetiyor. Sen kalifiye elemansın, o paraya çalışmazsın zaten. Hep böyle, 2 kelime dil bilen adamı al, 18-19 saat çalıştır, çalıştır, sömür, sömür, bu sektör berbat bir sektör, çok berbat... (E.1, Erkek, 60)

Bakın kaç yaşındayım... Garsonluk da yaptım, ocakçılık da yaptım, figüranlık da yaptım. Çok da sevildim, tutuldum. Garsonlukta 14-15 saat, ocakçılıkta 16-18 saat çalıştım... Figüranlık en berbatı bazen 24 saat sürüyor çekimler, siz orada bekliyorsunuz. Bazen hava soğuk oluyor, bazen aç kalıyorsunuz... Şu ana kadar çalıştığım işlerde hiç de öyle insani şartlarda çalışmadım. Dinlenme imkânı da yok bu işlerde, yoruldum. 60 yaşındayım ben... (E.29, Erkek, 60)

Katılımcıların evsizlik süreci boyunca bulabildikleri/yapabildikleri işler; İşportacılık (6), turizm sektörü (5), inşaat işçiliği (4), Ocakçılık (3), garsonluk (2), temizlik (2), seks işçiliği (2), bekçilik (2), yemek firması (2), kapıcılık (2), bulaşıkçılık (2), tekstil işçiliği (1), hamallık (1), güvenlik (1), oyunculuk (1), madde kuryeliği (1), torbacılıktır (1).

Enformel sektörün ağır çalışma koşullarında artık çalışamayacak durumda olan veya sokakta kaldığı için düzenli olarak bu işlerde çalışamayan katılımcıların yapmış oldukları gelir getirici bazı işler de mevcuttur. Bunlardan en sık yapılanı ikinci el eşya satışıdır. Pek çok yerden yapılan giysi yardımların takip edilmesi ve ikinci el piyasasında satılması 8 katılımcının düzenli olarak yaptıkları bir iştir. Geri dönüşüm işçiliği de sokakta yaşarken “harçlık çıkarmak” için sıklıkla başvurdukları işlerdendir. Yaşı 75’in üzerinde olan iki katılımcı ise pazarlarda selpak, jilet vs. sattıklarını, aslında sattıkları şeye değil de kendilerine para verildiğini dile getirmişlerdir.

Araftaki evsizlerin evsizlik sürecinde iş ve çalışma ile kurmuş oldukları ilgi diğer evsizlere göre çok daha zayıftır. Bu evsiz insanlar içerisinde sokak çocuklarının geçinme ve gelir getirici faaliyet olarak “sinyal çekme”yi kullanmaları ile ilgilidir. Sinyal çekmek grup içerisinde yaygın ve olağan bir aktivitedir. Diğer evsiz grupta olduğu gibi yadırganmaz. Katılımcılar sinyal çekerek günlük ihtiyaçları için nakit para ve sigara temin etmektedirler. Sinyal çekme her gün çıkılan günlük bir rutindir ve bir önceki bölümde detaylandırıldığı gibi tüm katılımcılar tarafından paylaşılan ritüelleri vardır. Sadece bir katılımcı hiçbir zaman sinyal çekmediğini, ergenlik döneminde geri dönüşüm işçiliği yaptığını ve genç yetişkinlik döneminde de hırsızlık ve gasp gibi suçlar işlediğini ifade etmiştir. Katılımcıların düzenli bir iş bulma ve evsizlik durumundan çıkma ile ilgili düşünceleri genç yetişkinlik ve sonrasında madde ve sokağa karşı geliştirilen alışkanlıkların bırakılması ile eş zamanlı ortaya çıktığı görülmüştür. Bu dönemde iş bulma, işsizlik ve enformel sektörün sağlayabilmiş oldukları imkânlarla yönelik olarak

düşünceleri diğer evsiz grupla benzerdir. Yine sokakta yaşayıp düzenli bir iş bulma araftaki katılımcılara göre de mümkün görülmemektedir.

Araftaki evsizler içerisinde evsizlik sürecinde çalışma alanları; turizm sektörü (2), geri dönüşüm işçiliği (1), fırıncılık (1), tezgahçılık (2), bekçilik (1), su ve selpak satmadır (2). Gençlik ve genç yetişkinlik döneminde çalışma ile ilgi kurulmadığı ve bir meslek öğrenilmediği için katılımcılar iş bulmalarının zor olduğunu, bir iş bulsalar bile sokak hayatından sonra adapte olmaları için kendilerine pozitif ayrımcılık uygulanması gerektiğini düşünmektedirler.

Araftaki evsizlerin 7'sinin işle ilgili olarak benzer düşüncelerini E.24'ün anlatısında genel hatları ile bulmak mümkündür.

Ben çok pişmanım. Keşke karşımıza çıkan meslek edinme imkânlarını (kalınan yurtlar ve ilk adım istasyonlarında verilen meslek eğitimleri kast ediliyor) kullansaydık. Belki bir mesleğim olurdu, benim mesleğim yok. Bir şeylerin kursuna falan gittik yurttan kalırken ama öyle uğraşmadık yani. Yarın öbür gün burası (Umut Çocukları Derneği) kapanırsa o zaman... Harra hurra yaşadık ama şimdi bak yaşıyoruz 37 oldu, elimizde meslek yok, ne yapacağız? Tekrar mı sokağa döneceğiz? Bir de şimdi iş bulmak da zor, yaşa bakıyor. 37 yaşında adam, eee, bu adam ne olacak, yaşı şeyinden bulamıyoruz, bakma ben tanıdık vasıtası ile buldum, ama onda da iş kazası işte... Yoksa başka yerlerde aradığımda, yaşı kaç, 37 diyorum, kusura bakma diyorlar. Bizim, burada olan arkadaşların yardımlara değil, işe ihtiyacı var. Bize iş verince de bize biraz dayanmaları lazım. Neden? Biz senelerce çalışmamışız. İş, güç nedir, işi öğrenmemiz için hani ilk çıraklık şeyinde hata yaparsın ya, onun gibi. Öyle çalma çırpma değil, bir şey gösterirsin ufak birine gösterirsin hemen çözer işi. Biz öyle değil, bize bir haftada iki haftada çözeriz. İş düzenini, disiplinin bir alışmamız lazım. Bizden öyle her şeyi pat diye beklemesinler. Bir de yatacak bir yer olması lazım ki düzgün bir iş olsun.” (E.24, Erkek, 37)

Belli bir mesleği olan araftaki evsizler ise daha rahat iş bulduklarını, sokakta geçirmiş oldukları yaşantı ile aralarına koyabilmiş oldukları mesafe doğrultusunda da istikrar sağlayabildiklerini dile getirmişlerdir. Bazı katılımcılar sokaktaki kötü yaşam koşulları dolayısıyla ortaya çıkan sağlık problemleri nedeniyle meslek sahibi olsalar bile mesleklerini icra edemediklerini, meslek sahibi olan bazı katılımcılar ise enformel sektörde, inşaat gibi ağır işlerde çalışmadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar sokak ve varsa suç geçmişlerinin bilindiği takdirde iş bulmaları ve işte devamlılık sağlamaları noktasında engel oluşturduğunu da vurgulamışlardır.

Hapisten çıktıktan sonra, baktım evdekiler, mahalle herkes bir tuhaf bana. Olmadı hemen iş bulmuştum zaten, ayrı eve çıktım. Ama alkol arttıkça işi bıraktım. Sonra o tuttuğum evden de çıktım. Tekrar 29 yaşında sokaklara... (E.26, Erkek, 31)

Belli bir yaştan sonra ve sağlık durumu ve kalacak yer imkânı sunması nedeniyle katılımcılar tarafından mümkün görülen tek iş fiziksel efor gerektirmeyen bekçilik olmaktadır. Gençlik yıllarında enformel sektörde güvencesiz olarak çalışan, sigortalı olmayı “çok da fazla kafaya takmadıklarını” belirten katılımcılar, ileri yaşlarda sağlık, geçinme ve barınma sorunları ortaya çıktığında sigortalı olmayı da önemseye başlamışlardır. Bu nedenle “sigortalı bekçilik işi” neredeyse tüm katılımcılar için içinde bulundukları konut ve gelir durumunu değiştirebilecek en iyi alternatif olarak değerlendirilmiştir.

5.2.3.4.5. Literal evsizlik sürecinde suç ve kollukla ilişkiler

Evsizlik ve suç başlığı pek çok akademik çalışmanın konusu olmuştur. Fakat saha analizinin ilk bölümünde ifade edildiği gibi, evsizlik ve suç arasında yüksek bir korelasyon olduğunun düşünülmesi evsizler hakkındaki kalıp yargılardan biridir. Şüphesiz bu kalıp yargıların oluşmasında evsizlerle yapılan nicel araştırmaların sonuçları da etkili olmaktadır. Örneğin çalışmanızda tutuklanma ve hüküm giyme öykülerinden 6'sı itiraz sonucu beraatla veya tutukluluk halinin bitmesi ile sonuçlanmıştır. Yine 30 katılımcının 6'sı⁵³ evsizlik süreci ortaya çıkmadan önce işlemiş oldukları suç nedeniyle hüküm giymiştir. Bu nedenle evsiz popülasyon içerisinde hüküm giyme, tutukluluk gibi nicel veriler, evsizler ve suç arasında içsel ilişkiler kuran yanlış yargıların ve yorumların oluşmasına sebebiyet verebilmektedir. Burada vurgulamak istediğimiz husus, bazı katılımcıların da belirttiği gibi, suçun evsizlerle değil, evsizlikle ve bunun yarattığı “çaresizlikle” ilişkili olabileceğidir.

Sokakta yaşamak, insan inanın boşlukta yaşıyormuş gibi... Hayattan, her şeyden elini ayağını çekmiş... Artık her şeyin bittiğini düşünüyorsunuz. Hele bir de cebinizde hiç paranız yoksa, hele bir de aç kalmışsanız, çaresizseniz... Bazen şunu bile düşünüyorsunuz, ya şuna inanır mısınız? Ben hayatımda bu zamana kadar, bütün mesela araştırmalar yapılsın, bir gün karakolda kalmış insan değilim. Hiçbir şekilde evli olduğum süre içerisinde eşime sesimi yükseltmiş insan değilim. Ben aç kaldığım gün, düşünebiliyor musunuz, ben sokakta kap kaç yapmayı düşündüm. Düşündüm diyorum, yaptım demiyorum. Kesinlikle öyle bir şeye şey yapmam ama düşündüm yani. Bir insan aç kaldığı zaman her şeyi yapabileceğini düşünüyor. Çok zor, çok zor inanın, çok zor. Çaresizlik çok kötü bir şey. Çaresiz kaldığınız zaman her şeyi yapmayı düşünüyorsunuz (ağlıyor). Şu an mesela bana bir araba dolusu para verseler bir insanın canına kıyamam. Ama o çaresiz kaldığınızda onu yaparsınız demiyorum, ama düşünürsünüz. Aklınızdan geçer. Dersiniz ya böyle bir şey olsa ya ne olacak falan gibi düşünürsünüz. O an ve diğer an. Çok farklı. O hale gelmeden de anlaşılacak bir şey değil, o yüzden kimse şu anki haliyle konuşmasın. Çaresizlik çok kötü bir şey. O yüzden insanları çaresizlikten kurtarmak gerekir ki insanın o hale gelmemesi gerekiyor. (E.5, Erkek, 49)

Aç kaldığım oldu, örnek verdim ya havaalanında. O zaman aç kaldım işte. Aynı kişiden sürekli isteyemezsiniz. Şimdi iniyorsunuz, size kimse bir şey yardımcı olmuyor, bir şey yapmıyor size. Söyleyemiyorsunuz, gerçekten zor durumdasınız, açsınız. İhtiyaçlarınızı karşılayamıyorsunuz. O an zaten hani hiçbir şey görmüyorsunuz ki, o an zaten nasıl deyim ben size, zor bir zaman, zor bir an. O anda %100 suç bile işleyebilirsiniz. Her şeyi yaparsınız. Yani siz kendiniz olmayarak, her şey, çünkü siz zaten kendi benliğinizden çıkıyorsunuz, aç kalıyorsunuz efendim, saldırganlaşıyorsunuz, bir hırs oluyor. İyi olmayacağım artık kötü olacağım diyorsunuz, kötülüğe yöneliyorsunuz, iyi olmak artık aklınızdan çıkıyor. Ahlaki şeyler tutmuyor hiçbir zaman, benliğinizden çıkıyorsunuz. Çünkü baktınız ki iyi niyetle karşılaştığınız olayları görüyorsunuz... şimdi bunlar günah ve ayıp olan şeyler, gasp yaşlı teyzeyi soymak, her gün televizyonda. Ama insanlar nasıl benliğinden çıkıyor, kabuğundan çıkıyor ya, canavar oluyor birdenbire, hırs oluyor. Bunlar yanlış ama bu yanlışla itekleyen de bunlar işte, ya ver kardeşim ver, sen devletsin değil mi? Ver yapmasın, devletin de suçu var bu işlerde, devletin bir şeyler yapması lazım, 150 TL 250 TL para vermekle bu olmaz. İnsan gibi yaşaması lazım insanın, ya işe girmesi lazım, ya yol göstermesi lazım, olmuyor işte. Olmadı ailesi ile arasında bir irtibat kurması lazım. Sadece maddiyat da yetmiyor, temel problemleri çözmesi lazım. (E.9, Erkek, 38)

⁵³ bkz. “Nedensellik Bağlamında Bilinçli Riskli Eylemler” altında “Travma ve Suç” başlığı

Suç işleme potansiyeline karşı duygular bu şekilde olmasına rağmen araftaki evsizler dışında kalan 22 katılımcının sadece 4'ü evsizlik sürecinde suça karışmış, 10'u ise literal evsizliği deneyimlerken suça maruz kalmıştır. Suça karışan katılımcılardan ise sadece 2'si hüküm giymiştir. 2 katılımcı ise yakalanmamış ve ceza almamıştır. E.1'in işlemiş olduğu suç, bekçilik yaptığı binanın sahibinin maaşını vermemesi neticesinde mülküne zarar vermiş olması ve hakaret etmesidir. Hüküm giyen diğer katılımcının suçu ise gasptır. Yakalanmayan katılımcıların iştirak ettikleri suçlar ise adam yaralama ve madde kuryeliğidir.

22 katılımcının 10'u ise gasp ve yaralanmaya maruz kalmışlardır. 2 kadın katılımcı ise aynı zamanda cinse tacize maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Suçun kaynağının daha ziyade “genç”, “tinerci”, “balıcı”, “sokak serserileri” olduğu iddia edilmiştir.

Sokakta çantam çalındı, dişlerim de her şeyim de içindeydi, gariban çantası çalınır mı? Çocuklar bazen kandırıyor işte beni, abla şurada bir şey var diyor, git bak. Artık yok diyorum ama kanmam size... (E.2, Kadın, 72)

Tinerciler paranı almak için karşına çıkabiliyor, vermek zorundasın. 2-3 kişiye karşı duramazsın. Karşılaştım ben çok. Karşılaşıyorsunuz, cebinde ne varsa vermek zorundasın. Vermezsen, şimdi ben söyleyim, kendime sahip çıkamam bana bir tane vursa. Ama 1-2 tinerci ile senin baş etmenin de imkânı yok. (E.4, Erkek, 46)

Kadın katılımcıların ikisi de sokakta cinsel tacize maruz kaldıklarını, bir katılımcı ise aynı zamanda ciddi yaralanmalarla neticelenen fiziksel şiddetle karşılaştığını ifade etmiştir. Aynı zamanda seks işçisi de olan katılımcılar suç karşısındaki durumlarını ve çaresizlik hislerini şu şekilde ifade etmişlerdir.

Zaten tecavüze gerek yok, ben tecavüzün içindeyim. Artık tecavüz eden korkmuştur benden yani... Oluyor tabi ki oluyor, oluyor. Detaylı gelmedi ama çirkin çok, sürtünme, sıkıştırma, elleme, şey filan filan, sürekli tacize maruz kalıyorum. (E.11, Kadın, 59)

Benim işim iş değildi, akşam 7'de geliyordum, sabaha kadar değme dümbüklerin ağız kokusunu çekiyordum. Adam sana 2-3 kuruş para veriyor, senin canını alıyor. Benle beraber ol, sonra dayak... Ben bir dayak yedim bir buçuk ay hastanede kaldım... Öyle çok dayak yedim, paramı alamadım ki. Ne yapabilirdim? Polisi arayabilirdim belki, o gelirse gelir. Onu da arama gibi bir lüksüm yok. Çünkü adamla yatmayı ben kabul etmişim para karşılığı. Adam dese kadın benle para karşılığı... Ben ne diyeceğim. Yani her türlü ben haksızım, öyle bir şeyim yok. Ama korkum tabi ki var. Şimdiye kadar da var. Ben o parkta kaldığımda sabaha kadar oturuyordum. Artık insanlar oraya gelip oturduğunda yatıyordum, insanlar en azından göz kulak olurlar. (E.30, Kadın, 40)

Araftaki evsizlerin suç durumu analiz edildiğinde suça karışma oranının da suça maruz kalma oranı gibi yüksek olduğu görülmüştür. 8 katılımcının 6'sı suça iştirak etmiş, tüm katılımcılar ise suça maruz kalmıştır. Katılımcıların ergenlik döneminde kıyafet ve yiyecek gibi ihtiyaçlarını gidermek için küçük hırsızlıklar yaptığı, gençlik ve genç yetişkinlik döneminde ise araba kaçırma, market soyma gasp, kap-kaç, torbacılık, korsan cd üstlenme, karaborsacılık, polise mukavemet, kavgaya karışma suçlarına dâhil oldukları görülmüştür. Sadece bir katılımcı adam yaralama dolayısıyla hüküm giymiştir. Katılımcıların maruz kaldıkları suçlar ise gasp ve yaralamadır. Bu suçlara arkadaşları tarafından genellikle ya kendileri maddeliyken veya arkadaşları maddeliyken maruz kalmışlardır. Sadece tek bir katılımcı küçük yaşlarda sokakta cinsel istismara uğradığını

ifade etmiştir. Bu katılımcıya göre cinsel istismar sokakta oldukça yaygındır ama çok hassas bir konu olduğu için çoğu zaman paylaşılmaz. Bir başka katılımcı ise cinsel istismara maruz kalan tanıdığı çocuklar olduğunu ve grup içerisinde cinsel istismarın kabul edilemez ve cezası büyük bir suç sayıldığını ifade etmiştir.

Tecavüze maruz kaldım, bunu en azami hasarla atlatmış biriyim. Maruz kalmadım diyen yalan söyler bunu. Ve bunu bu yaştayım ve Suriyeli ülkemize gelen çocuklardan gördüğüm, sokakta kalan Suriyeliler var, çok küçük yaşta bonzai içen çocuklar var ve o Suriyeli gurubun içerisinde bile o küçük yaştaki çocukların maruz kaldığını ben kendi gözlerimle görmüşümdür. Ve o olaya meyillenen kişinin de çok güzel bir biçimde ağzını burnunu kırmışımıdır. Gerekli yerlere de başvuruda bulunmuşumdur... Yani sokaktaysanız gerçekten bir şeylerden kaçamıyorsunuz, onları görüyorsunuz, yaşıyorsunuz. Daha çok kendinizi savunamadığınız anlarda olur. Küçüğü büyüğü yok. Grup içinden de olur, grup dışından da olur. Yeter ki ben buradayım deyin, sizi fark etsinler yeter ki... (E.22, Erkek, 29)

(Grup arasında işlenen suçlar) Böyle şeyler de var, ama bizim de kendi cezalarımız var. Şimdi onu devlete bıraksak mesela, devlette kısa yatıp çıkıyor. Bizim de kendi kurallarımız var o şeyi (cinsel istismar, tecavüz) yapana. O kadar söylenmez ne yaptığımız. Sokağın da kendine göre kuralları var. Sık olmazdı. Bizim Taksim’de olmazdı öyle şey. Diğer yerleri bilmem. Birisi var mesela, yapmış çocuğa, bir de dilini kesmiş, çocuk konuşmasın diye. Küçük çocuklar ezilir daha çok. Biz de onun cezasını verdik. Söyleyeceğim de utanıyorum şimdi. Bizim şeyimiz o insana 2-3 seçeneği var. Ya ölüm, ya bedel. Benim başıma hiç gelmedi. Bizim başımızdakiler iyi insanlardı. Bizim E... Abi vardı, aynı mahalle çocuğuyuz biz onunla. A... Abi, P... Abi vardı. Onlar öyle şeyleri sevmeyen insanlar. Bir ara öyle bir yanlış yüzünden birini sabaha kadar dövdüler. Çocuk bize söyledi, biz de onlar büyüğümüz diye gittik söyledik. Hiç acıma yok aldılar keseri suratına suratına. Bir yandan bize diyor gelin tükürün. Sabaha kadar dövdüler, kalktık baktık tanınmıyor. Sonra bizi yolladılar, bedel, sonra da göndermişler... (E.24, Erkek, 37)

Katılımcıların suç işleme ve suça maruz kalma ile ilgili anlatılarının yanı sıra öne çıkan konulardan bir tanesi de organize suç çetelerinin evsiz insanları para karşılığı suça dâhil etmek için hedef almasıdır. Bunlardan en yaygın olanları 2000-3000 TL ödenerek kişinin üzerine şirket kurularak naylon fatura kesilmesidir. Bir diğeri ise kişinin üzerine yüksek miktarda kredi çekilmesi, kredi tutarına göre evsiz kişiye komisyon verilmesidir. Katılımcılar bu organizasyonun banka çalışanlarının ortaklığı ile gerçekleştirildiğini ifade etmişlerdir. Yine kişinin üstüne telefon hattı açma, korsan cd, suç dosyalarını üzerine alma gibi para karşılığı dâhil olunan suçlar vardır. Özellikle araftaki evsizler tarafından dile getirilen bir başka suça dâhil etme ise, kişinin bir süre otele yerleştirilip ihtiyaçları giderildikten sonra torbacılık yapma, adam yaralama, adam öldürme, mala zarar verme gibi suçlara iştirak etmesinin beklenmesidir. Katılımcılar bazen maddeli durumdayken para bile verilmeden sokak çocuklarının suça dâhil edildiğini ifade etmişlerdir.

Şimdi mesela bu dışarıda kalanlar insanın %90’ının üzerinde şirket vardır. Polis de tek tek alıyor. Bugün sabaha karşı birisini yine aldılar. 2000 TL’ye şirket kurduruyorlar bunların üzerine. Para veriyorlar. Ondan sonra naylon fatura kesiyorlar, hatta TV’lere çıkıyorlar ya, işte ben kimliğimi kaybettim de benim üzerine şirket açtılar. Ya sen kimi kandırıyorsun kardeşim. Sen gidiyorsun notere, vekalet veriyorsun. Bana da geldiler. Şirket yapalım senin üzerine, eeee. Sana şu parayı verelim. Sonra geliyor bir trilyon ceza, çık bakalım işin içinden çıkabiliyorsan.. (E.4, Erkek, 46)

Buna bakarsan böyle insanlar çok denk geldi, Adam bana diyor ki Antalya’dayken, küçükken mesela. Adam beni alıyor otele yerleştiriyor, üstümü başımı değiştiriyor, karnımı doyuruyor.

Üçüncü gün diyor ki sana, al şu bıçağı, git şu arabanın lastiğini patlat. Otopark mafyasının eline düşmüşsün haberin yok. (E.22, Erkek, 29)

Suçta karışmada olduğu gibi polisle ilişkilerde de araftaki evsizler ve diğerlerinin deneyimleri, dolayısıyla polis ve zabıta hakkındaki fikirleri değişmektedir. 22 evsiz katılımcı “polislik bir durumları olmadığı” için kamusal alanı kullanırken polisin kendilerine müdahale etmediğini, kendilerini gece güvende hissetmek için polis noktalarına yakın yerlerde olmayı tercih ettiklerini bildirmişlerdir. Zabitanın da müdahalesi sadece ikinci el kıyafet satan ve işportacılık yapan katılımcılara evsiz olarak kamusal alanı kullanma biçimleri yüzünden değil, işportacılık yapımları dolayısıyla söz konusu olmaktadır.

Sokaktayken hiç kimse bana karışmaz, çünkü benim polislik bir işim yok, zabıtalık da bir işim yok. Zabıta elbise satarken yakalarsa, benim hastalığımı öne atıyorum, bana yol veriyorlar, müsamaha ediyorlar. (E.4, Erkek, 46)

Araftaki evsizlerin polisle olan iletişimi ve polise bakışları ise negatif unsurlar içermektedir. Katılımcılar polisin kendilerine normal bir vatandaşa davrandıkları gibi davranmadığını ifade etmişlerdir.

Örneğin bir polis çevirdiğinde önce senin sorman lazım değil mi? Eee sokakta kalıyorsun ya, adam bir de kabadayı. Sokakta olunca vatandaş olmuyorsun. Sokakta kalıyorsun ya adam seni affedersin köpek yerine dahi koymuyor. Tayyip Erdoğan yasa çıkartmıştı, işte, gayri meşruyu, gaspı hırsızlığı bitireceğim diye. Tamam güzel bir şey ama, bunlar da önüne geleni içeri koydular, haklı haksız içeri koydular. Tek ben yattım demiyorum, benim gibi belki kaç kişi var. Zaten ben onu şu anda belgelesem bir şey olsa, suçsuz kaldığıma dair bir ucundan yakalasam, yetiyor bana. Ama madem Müslümanız, Allah’a inanıyoruz, Allah’a inanıyorsak, ahirette görüşeceğiz yani. (E.26, Erkek, 31)

E.26’nın işaret etmiş olduğu sadece sokakta yaşıyor olmaları nedeniyle sokakta işlenen her suçun üzerlerine kalması durumu diğer katılımcılar tarafından da sıklıkla dile getirilmiştir.

Çok dayak yedim valla abla. 18 yaşının altında da üstünde de. Bir ceza vermeseler de en kötü dövüyorlardı. Bir kere 18 yaşın altıydık, yurttaydık. Savcının evine hırsızlığa girmişler, bizim ismimizi vermişler. İfade için işte bizi alacaklar. Memur geldi, S... diye bir arkadaş var. Daha önceden bir küfür mü etmiş, bir sıkıntısı olmuş o polisle. Gece böyle kameranın tam görmediği kör nokta. Yakasındaki apoleti söktü, dedi bunu sen söktün. Kaskı benim suratıma geçirdi, durduk yere. Küçükköy’de de beni 4 ekip dövdü, sadece göz altına almak için, hiçbir sebebi yok. Sadece sokakta kaldığımı falan biliyorlar ya, herhalde bir şey olmuştu, suçu bana yıkacaklardı, çok kötü dayak yedim oradan. Hatta kimliğimdeki fotoğraf gözüm falan mordu. Kimliğim yok diye dövmüşlerdi sanırım. Sevmiyorum açıkçası hani iyi olanları yok değil, var. O da denk gelirse... Evsiz ve sahipsiz olduğum için bana böyle davranıyor olabilirler. (E.27, Erkek, 22)

8 katılımcının 30 yaş üstü olan dördü, suçta karışma oranlarının düşük olduğu küçük yaşlardan itibaren polisin olumsuz tavırları ile karşı karşıya kaldıklarını bildirmişlerdir. Özellikle Taksim gibi prestij mekânlarda kalan katılımcılar suçta karışmadıkları, sadece kabahat kapsamında değerlendirilebilecek tiner kullanıp sinyal çekme eylemlerinde bulundukları dönemlerde bile polisin resmi işlem uygulayacak bir zemini olmadığı için kendilerini alıp şehir dışına bıraktıklarını ifade etmişlerdir. Bu konu ile ilgili paylaşımda bulunan katılımcıların yaşı (30 yaş üzeri) göz önünde bulundurulduğunda, polisin bu

uygulamasının 1995-2005 yılları arasında gerçekleşmiş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Polisle sıkıntımız olurdu. O zaman polis direkt alıp şehir dışına bırakıyordu. Yani Alibeyköy falan o zaman şimdiki gibi çok yerleşim olan bir yer değildi. Alibeyköy de değil de, Kemerburgaz. 18 yaşın altında üstünde hiç fark etmiyordu, direkt alıp Kemerburgaz'a ormana bırakıyorlardı, köpek bırakır gibi. Yani, mekânından da alsa götürdü karakola, nezarete attı, yapabileceği bir şey yok. Tiner çekiyorum, üstümde uyuşturucu mu yakaladı, hayır. Bir suç mu işledim, hayır. Sokakta bağıırıyorsun, gürültü yapıyorsun. Sen de geçerken sirene basıyorsun, sen de gürültü yapıyorsun, kendini de at o zaman içeri. Eee yani yapabileceği bir şey yok, olmayınca, nezarete tutsa, nezaret dolu, içerisi kokacak, kirlenecek, bir şey olacak, sabaha kadar o adamların derdi ile sıkıntısı ile ilgilenmek durumunda kalacak. İki de bir tuvalete gideceğim diyecek birisi, birisi bilmem ne diyecek, birisi bağırarak, ağlayarak, çağırarak falan. Sabaha kadar bunla uğraşmak durumunda kalacak. Götürüp Kemerburgaz'a, Silivri'ye, Çatalca'ya oraya buraya bırakıyor. Geri dönüyoruz, olan başkalarına oluyor, ya gidip birisinin bisikletini çalıyor, ya gidip atlayıp taksici parasını vermeden taksiden kaçıyor. Tamam günah benim günahım ama benim günahımı da taksici çekiyor. Adam kalkmış Çatalca'dan buraya gelmiş, 100 TL para yazmış, bir anda müşteri arabadan atlıyor gidiyor. Adamın tüm kazancı gidiyor. (E.20, Erkek, 36)

Katılımcıların polisle olan olumsuz deneyimlerinin yanı sıra özellikle genç yetişkinlik dönemlerinde tek başına hareket eden katılımcılardan ikisi polislerin kendilerini "kolladıklarını", bir katılımcı ise uzun süre kaldığı Aksaray bölgesinde soğuk kış günlerinde geceyi polislerin izni ile nezarete geçirdiğini ifade etmişlerdir.

Polislerde bu dönemde beni koruyup kolluyorlardı. O zaman, o dönemde polislere belli bir puan tamamladıktan sonra senelik bazı haklar veriliyordu, tam bilmiyorum da. Onlar da kabahatler kanunundan çevreye rahatsızlık vermekten alırlardı beni, kusura bakma E.24 derlerdi, giderdik beraber, araçla götürür getirirlerdi beni. Önce taksim sonra Beşiktaş, sonra Karaköy ekibi gelirdi. Her gün ama. Gidip onlarla karakola imza atıyordum, çorbamı içirip yerime geri bırakıyorlardı. (E.24, Erkek, 37)

5.2.3.4.6. Evsizlerin gözünden evsizlik deneyimi; travma, kendine zarar verme, alkol ve madde kullanımı

Katılımcıların tümü sokak deneyimini sokakta yaşamış oldukları zorluklar, travmalar veya kendilerine en fazla sıkıntı veren unsurlar üzerinden değerlendirmişlerdir. Evsizlik genel olarak bu durumlar üzerinden yaşanan bir "çaresizlik" olarak tanımlanmıştır.

Yağmurlu havalarda ıslanırsınız, üzerinizdeki elbiseyi değişme imkânına sahip olmazsınız, ve tir tir titersiniz. Hayat çok zor, sokakta hayat çok zor. O gün hiçbir şey elde edememiş, hiçbir şeye sahip olmayabilirsiniz, maddi yönden, aç kalırsınız. Ve onun üzerine, soğuk havanın üzerine açlık geldi mi zaten bitkin haldesiniz, psikolojiniz de etkileniyor... Bir de insan yaşadığı süre içerisinde çalışması gerekir. O ortamı sokakta bulamazsınız. Temizlik ve diğer ihtiyaçlarınızı karşılayamazsınız, bunun için de herhangi bir yerde, herhangi bir toplum içine girme şansınız olmaz... (E.29, Erkek, 60)

Evsiz 22 katılımcının 9'u evsizlik deneyimlerini sokakta karşılaşmaları muhtemel riskler üzerinden ifade etmişlerdir. Bu riskler hem sokakta başlarına gelebilecekleri hem de suça maruz kalma veya çaresizlik sebebiyle suça iştirak etmeyi kapsamaktadır. 6 katılımcı ise özellikle temel ihtiyaçlarını giderememe dolayısıyla ortaya çıkan mahrumiyet ve çaresizlik vurgusu üzerinden sokak deneyimlerini ifade etmiştir. Temel ihtiyaçların giderilememesinin yaratmış olduğu çaresizlik katılımcıları suça teşvik edebilecek kadar

büyük ve derindir. Zikredilen üçüncü yaygın riskli deneyim soğuk hava koşulları olmuştur.

Araftaki evsizlerin ise sokak deneyimlerine karşı hisleri daha karışıktır. Araftaki evsizler küçük yaşlarda ve kendisi gibi davranan kalabalık grup içerisinde kendilerini “mutlu ve neşeli” hissederlerken, aynı zamanda “her zaman deplasmanda berabere kalmış gibi buruk bir sevinç yaşarlar.” Bir yandan “baskılardan sıyrılmış ve özgürdürler” bir yandan da “başına gelebileceklerin sınırsız ve belirsiz olduğu” bir dünyaları olduğu için sürekli bir tedirginlik ve korku içerisindeyler. Araftaki evsizler soğuk, sürekli kirli olmak, özellikle çocukluk ve gençlik dönemlerinde yalnız kalmak, maddesiz kalmak gibi durumları temel problemler olarak dile getirmişlerdir.

Soğuk zordu tabi ama çok da zor gelmiyordu, çünkü madde kullanıyorduk, soğuğu çok hissetmiyorduk. Madde kullanmasan sokakta yaşamak çok zor olur. Çünkü aç kalırsın ya o zaman. Sokakta aç kaldım derler ya, manyaktır, ama o zaman gerçekten aç kalırsın. Neden? Utanırsın, bu içtiğin tinerden falan o yüzden utanma şeyin gidiyor, yüzüne bir maske daha düşünüyor. Tineri onun için içiyorsun zaten. O vücut alıştığı için tiner zaten sana kafa yapmıyor ki... Tiner utanmamak için. Üstün başın bazen kirli olduğu zaman gidiyorsun, oturuyorsun bir yerde, bankta uyuyorsun, onu içmesen utanırsın, yatamazsın mesela. Onun için kullanıyorum. (E.24, Erkek, 37)

Günlük ihtiyaçlar karşısında bir araç olarak da kullanılan madde, aynı zamanda farklı biçimlerde tehlikeli olabilecek durumlara da neden olmaktadır.

Yakın bir arkadaşım, çok sevdiğim maddeyi almış, dondurucu ayazda inmiş bir bodrum katına, orada sızıyor kalıyor, tineri kullanan adam anlamıyor donarak ölüyor. (E.22, Erkek, 29)

Araftakilerin evsizlikle ilgili en belirgin hisleri ise güvenlik kaygısıdır. Bazen “sevdiğin, en yakın dostlarının içinde güvende hissedersin, seni korurlar.” Ama aynı kişiler maddenin etkisindeyken kişi için tehdit ve tehlike de arz edebilirler.

Arkadaşlarımın hepsi madde bağımlısı, tiner kullanıyor, bali kullanıyor. Maddeye başlamadan önce can ciğer arkadaşsın, maddeyi çektikten sonra değişiyor. Sana vurmaya çalışıyor, saldırıyor, vuruyor kırıyor, Asıyor, kesiyor, bıçak çekiyor, değişik bir ruh hali içindesin... (E.21, Erkek, 28)

Araftaki evsizler için güvenlik sıkıntısı sadece kendilerine yönelebilecek davranışları kapsamaz. Kendileri de potansiyel güvenlik problemi haline gelebilirler. Bu nedenle evsizlikleri sadece başlarına ne gelebileceğinin değil, neler yapabileceklerinin de belli olmadığı bir durumdur.

O sokakta olan herkesin aklındadır. En iyisinin de en kötüsünün de aklındadır, sonum ne olacak diye. Bir gün bunlardan olacağım diye. Bu ister istemez bütün çocukların benim de aklımdadır. Bu yolda ya öleceksin ya öldüreceksin. Bir süre sonra insanın kafası zonkluyor, arkadaşlarınız birer birer ölüyor. Beraber yola çıktıklarınız, beraber kaldıklarınız, beraber selamlaştıklarınız. Sokakta bir gelecek yok. Kim diyorsa sokakta bir gelecek var yalan söylüyor. Sokakta bir özgürlük yok. Sokakta insanlar yaşamak için kötü işlere başvurmak zorundalar. (E.21, Erkek, 28)

Katılımcıların evsizliğe karşı hislerini belirleyen korkuların oluşmasında ise sokakta yaşanan travmatik deneyimlerin belirleyici olduğu görülmektedir. “Evsizlik Sürecinde Suç ve Kollukla İlişkiler” başlığı altında yer verilen suça maruz kalma ile ilgili travmatik

deneyimlerin dışında, araftaki evsizler yanlarında arkadaş ölümü gerçekleştiğine dair travmatik anlatılarda da bulunmuşlardır.

Bonzaici bir arkadaşım vardı, binadan atladı öldü. (E.21, Erkek, 28)

Ç... alkollü, öbürleri hap içmiş olabilirler. Kalabalıktılar, kalbine bıçak saplayıp çevirdiler... Gördüğüm için beni de peşime düştüler, beni de öldürmek istediler. (E.24, Erkek, 37)

Sıkılınca beraber takıldığım bir arkadaşımı, beraber uyuduk köprü'nün altında, Yenikapı'da. 19 yaşındaydı, ben 24-25. Madde alıp uyumuştuk, soğuktan donmuş o, ambulans çağırdım götürdüler, sonra kimsesizler mezarlığına... (E.25, Erkek, 34)

Katılımcıların “çaresizlik”, “belirsizlik”, “risk”, “güvensizlik” ve “travmalar” kelimeleriyle betimledikleri evsizlik deneyimi katılımcıların intihar, kendine zarar verme, ölümü isteme ile ilgili düşünce ve davranışları üzerinde etkili olmuştur. Bazı katılımcılar içinse evsizlik deneyimi öncesi yaşanan travmaların ağırlığı bu noktada belirleyicidir.

Araftaki evsizler dışında kalan 22 katılımcı içerisinde 8 katılımcı intihar etmeyi veya ölmeyi arzuladığını ifade etmiştir. 3 katılımcı da intihar teşebbüsünde bulunmuştur. 2 katılımcı ise “çok düşünüp, derinlere dalarlarsa, çok kafaya takıp intihar edebileceklerini”, o yüzden pek de kafaya takmadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların hepsi evsizlik sebebiyle bu his ve düşüncelere sahiptir.

Doktor sigara içmeyeceksin, bırak ölürsün dedi. (Sigara yakıyor) O kadar çok içiyorum ki. İmanıma, Kuranıma ölümü nasıl istiyorum, olamaz böyle bir şey. Çok kötü durumdayım. Ben bu yaşına geldim, neler gördüm, daha bu duruma (literal evsizlik) ilk defa düşünüyorum. Çok kötü durumdayım. (E.6, Erkek, 71)

Ama hiçbir zaman için şey değilim, son zamanlarda boş verdik yani, içinde bulunmuş olduğum hayat, kendimden vazgeçtim. İnsan ister istemez yaşamaktan soğuyor, yaşıyorsunuz ama boşuna yaşıyorsunuz, ölmeyi de çok düşündüm... Ama vebali var, şu durumumuzda ölmek en basit şeydir yoksa... (E.9, Erkek, 38)

Araftaki evsizlerdeyse intihar düşüncesi ve teşebbüsünün yanı sıra, “faça atmak” olarak tabir ettikleri, fiziksel olarak kendine kesici aletlerle (en yaygın olanı jilet) zarar verme davranışı görülmüştür. 8 katılımcı içerisinde 2 katılımcı intiharı düşünmüş, 3 katılımcı ise birden fazla intihar eyleminde bulunmuştur. Ayrıca 8 katılımcı içerisinde 4 katılımcı “faça atma” eyleminde bulunduklarını ifade etmişlerdir. Yapılan görüşmelerde “façalı olmanın” aynı zamanda grup içerisinde statü ve cesaret göstergesi olduğunu ifade eden katılımcılar da olmuştur. “Faça atma” eyleminde bulunan katılımcılardan 2’si ayıkken, ikisi ise maddeli veya alkollüyken bu eylemde bulunduklarını ifade etmişlerdir. Eylemin nedeni ise “ortaya çıkan acıyla acıları unutmama”, “bir anlık sinir, kızgınlık ve öfke ile hedefe yönelemeyince kendine yönelme” olarak ifade edilmiştir.

İçiyor içiyor vücuduna atıyorsun. Aslında ne olacak, içine zarar vermişsin, o haldesin, dışına versen ne olacak. Zaten inan ki onu yaptığın zaman bir günlük acını unutuyorsun, ertesi gün aynı acılar devam ediyor. (E.21, Erkek, 29)

Aklıma ailem geldikçe başaram kendime sigara ya da keserim. Psikoloji meselesi bu da, param olsa psikiyatriste giderim, kendi canını yakma meselesi. (E.26, Erkek,31)

Araftaki evsizlerde intihar eylemi ve düşüncesinin ise genç yetişkinlik dönemlerinde, grup halinde yaşayıp hareket etmekten uzaklaşıldığında ortaya çıktığı görülmüştür. Sokakta yalnız kalındığında veya maddesiz olduğunda ortaya çıkan “sıkınlık”,

“çaresizlik”, “aile özlemi” vb. katılımcıları intihara sevk eden duygular olarak vurgulanmıştır.

Tek başına kalınca oldu. Tek başına çaresiz kalınca. Tek başına çaresizsin bir nevi. İnsan yalnız hissediyor çünkü. Hani sokakta kaldığı zaman en kötü konuşabileceğin biri olmalı. Olmazsa sıkılıyorsun, intiharın eşiğine geliyorsun. Niye? Çünkü teksin, çünkü sokaktasın, çünkü hani bu günün belli değil, yarının belli değil, geçmişin karman çorman. Ailen... (E.27, Erkek, 22)

Evsizler arasında yaygın olduğu dile getirilen alkol ve madde kullanımı da evsizler tarafından daha çok travmatik deneyimler (evsizlik öncesi veya sonrası) ve sokak yaşantısının zorluklarının üstesinden gelme noktasında bir araç olarak dile getirilmiştir.

Sokakta çaresiz kalmış insanlar. Evet bunun içerisinde bali kullanan, uyuşturucu kullanan, her gün bira için var. Var da var. Ama neden içiyor? Bunun sebebi şu; bu insanlar umutlarını kaybetmiş, umutlarını kaybeden insanlar gerçekleri, kara bir dünyayı görmek istemiyorlar. Yani gerçeğe yüzleşmek istemiyor, bunla yüzleşmemek için ne yapıyor? Ya alkol, ya bali, ya uyuşturucu kullanıyor. (E.1, Erkek, 60)

22 evsizin alkol ve madde kullanım durumlarına bakıldığında, 22 katılımcı içerisinde 8 katılımcının literal evsizlik ortaya çıkmadan önce deneyimlediği ve maddi sermayesini tüketmesine neden olan alkolizm problemi olmuştur. 8 katılımcı içerisindeki 5 katılımcının alkolizm problemi maddi ve ailevi durumları iyiyken başlamıştır. Görüşmenin yapıldığı dönemde ise katılımcıların hiçbirinin alkolizm problemi devam etmemektedir. Evsizlik sürecinden önce alkolizm problemi başlayan 8 katılımcıdan 4’ü (2 kişi ciddi sağlık problemleri, 2 kişi de kendisine zarar verdiğini düşündüğü için) alkol kullanmayı her hangi bir profesyonel destek almadan bırakmıştır. 4’ü ise hala ara ara alkol almaya devam ettiğini ama alkolizm problemi olmadığını ifade etmiştir. Görüşmenin yapıldığı dönemde 22 katılımcı içerisinde alkol alan 9 katılımcı bulunmaktadır. Katılımcılar neden alkol aldıklarını tam olarak ifade etmemişlerdir. Fakat alkol aldıkları bağlam, neden içtiklerine dair de fikir vermektedir. Alkolün etkisi “hafifletici”, “kafa düzeltici” ve “gerginlik alıcı” olarak betimlenmiştir.

Alkol almıyorum desem doğru olabilir. Ama çok üzüldüğüm zaman, milyonda bir içerim mesela. Ona alkol alınıyor denmez. Bazen çok kötü hissettiğimde. Alkol unutturuyor bazen insanın içindeki yarayı, bir nebze olsun hafifletiyor gibi bir şey. (E.9, Erkek, 38)

20 sene içtim bilfiil. Bazen arkadaşlarla, bazen sokakta, bazen otelde... Alıyordum, içiyordum. Parama, durumuma göre alıyordum. Gece gündüz içerdim, bağımlıydım. Bir tedavi görmedim, kendim bıraktım. 52 yaşlarında bıraktım. Çok nadir içerim şimdi. Moralim bozulunca içerim çok nadir. Gariplik çöküyor, gurbetlik çöküyor, efkar çöküyor. Şimdi bir insan yalnız olursa, tek... Yalnızlık cenabı Allah’a mahsus. Bazen, onu, alıyorum şişeyi, efkarımı dağıtıyorum. Alıyorum şişeyi kafamı rahatlatıyorum. Öyle yapmasam bunalım olur, kriz olur. Çok bunalıma girdiğim de oldu ama doktora gitmedim. Çok bunaldığım da oldu ama gitmedim, kendi kendimin doktoru oldum. Yatıyorum içip, kafamı düzeltip yatıyorum. (E.15, Erkek, 76)

22 katılımcı içerisinde 2 katılımcı ise halen düzenli olarak esrar kullanmaktadır. Bir katılımcı ise esrarla birlikte, eroin ve kafa hapi⁵⁴ da kullanmış, kısa süre önce bir buçuk yıllık yatılı tedaviden sonra alkol haricindeki tüm bağımlılıklarını bırakmıştır. Esrar kullanan katılımcılar bu maddeye karşı bağımlılıkları olmadığını, maddenin rahatlatıcı ve sakinleştirici etkisi nedeniyle daha makul ve mantıklı hareket edebildiklerini iddia etmektedirler.

Esrar kötü bilinir ama bunu içince kafan çalışır, ne yaptığını ne ettiğini bilirsin, attığın adımı tam manası ile atıyorsun, sana akıl veriyor...O benim hayatta favorilerimden bir tanesi, çünkü o benim arkadaşımı yani. Bende biraz sinir var, beni sakinleştiriyor. Örneğin birisine uyuz oldun, belki senin yaşamına engel oluyor. İki seçenek var ya sen onu öldüreceksin ya o seni öldürecek, ama içmemişsin. Sen içer, gidersin o adamdan özür dilersin, üçüncü seçeneği bulursun... (E.17, Erkek, 42)

Araftaki evsizler arasında daha önce de ifade edildiği gibi farklı maddelerin kullanımı oldukça yaygın olmakla birlikte, madde kullanımının tüm katılımcılarda sokak yaşantısı ile birlikte başladığı görülmüştür. Katılımcılar içerisinde maddeye sokağa çıkar çıkmaz başlayanlar olduğu gibi, 2 yıl veya 7 yıl sonra düzenli kullanmaya başlayan da vardır. Geç başlayan katılımcılar kendilerini madde kullanmaktan alıkoyan arkadaş çevresinin etkisini, görece erken başlayan katılımcılar ise yine madde kullanmasının günlük ihtiyaçlarını giderme noktasında kendisine yardımcı olacağını ileri süren arkadaş çevresinin etkisini ve bu maddelere olan meraklarını gerekçe göstermişlerdir. Başlangıcı nasıl olursa olsun, katılımcılar için tiner kullanımı ise sinyal çekme yoluyla para kazanma ve kendini koruma için bir araçtır, bir süre kullanıldıktan sonra “kafa yapıcı” bir etkisi kalmamaktadır.

İlk kullandığım zaman nasıl oluyor? O sıkıntılar başlıyor, yanında aynı sokakta aynı ışıklarda 3 kişi berabersiniz. Diğerleri sürekli birilerinden bir şeyler istiyor, cam siliyor, onu yapıyor, bunu yapıyor filan. Bir kaç saat sonra bakıyorsun cebinde parası da var, bir şeyi de var. Sen isteyemiyorsun da aç kalıyorsun. Yapamıyorsun da. Tesadüf işte bir arabanın camına yaklaştın camını silmek için, şansına o anki adam sinirli, mesela kaşları çatık bakıyor. Ben adam zaten sinirli bakıyor deyip es geçip gidiyorum. Ama o kafası da güzel zaten, adamın kaşlarını hiç umursamayıp, camına da vurup küt küt küt, alana kadar yapışabiliyor. Ben yapamıyorum. Onların da söylediği oydu zaten, isteyemiyorsun yapamıyorsun, edemiyorsun. Bunun tek yolu tiner yani. Ben onlardan aldım, tiner çekildiğini bile bildiğim bir şey değil. Tamamen artık ortama uyum sağlayabilmek amacı ile... İlk tineri kullanınca etkiliyor, ciğerin bomboş. Beze döküp nefes olarak çekiliyor. Çok büyük etkisi olmuyor, ama az kullanırsan ve ilk kullanımda ciddi etkiliyor insanı. İlk çektiğimde herhalde 2-3 saatimi hatırlamıyorum ne oldu. Sonra bünye alışmaya başladıktan artık kafan güzel olmasa da elinde tiner bezi olduğu için, kendi adıma söyleyeyim, ben en azından kafam güzel olmasa da elimdeki tiner bezini kullanarak kafası güzelmiş gibi davranıyordum mesela. (E.20, Erkek, 36)

Katılımcıların kullandıkları maddelerin türüne ve yaratmış olduğu etkiye göre madde alışkanlıklarını çeşitlendirerek arttırdıkları görülmüştür⁵⁵. Sokakta sinyal çekerek değil,

⁵⁴ “Kafa hapi” argoda etkileri nedeniyle sentetik uyuşturuculara verilen genel isimlerden biridir. Piyasada çok farklı şekil, isim ve fiyatlarda kafa hapi mevcut olduğu katılımcılarla yapılan görüşmelerin genelinden çıkan sonuçlardan biridir.

⁵⁵ Katılımcıların sokakta ilk tanıştıkları maddeler tiner ve balidir. Özellikle tiner araçsal olarak kendini koruma ve sinyal çekebilme amacı ile kullanılmaktadır. Üçüncü en yaygın olarak kullanılan madde esrardır. Yarı sentetik olan şeker hapi (LSD) ve bonzai yine kullanımı yaygın uyuşturucu maddeler arasında yer

geri dönüşüm işçiliği yaparak ihtiyaçlarını karşılayan E.21, madde kullanımına kendisini rahatlatmış ve kimyasallar kadar zararlı bulmadığı için esrarla başladığını, daha sonra ise arkadaş ortamının ve sokak çocukları alt kültürünün bir gerekliliği olarak farklı maddeler de kullanmaya yöneldiğini ifade etmiştir.

Esrar kafa yapmıyordu ama beni rahatlatıyordu, benim de ona ihtiyacım vardı. Aklımda sürekli düşünceler vardı, ailem beni böyle görürse, babam beni bulursa, ailem rezil olur, aileme öyle insan olmadığımı ispatlamam lazım, baba korkusu, akraba korkusu... Ben o zaman madde demiyordum ona, sonra duydukça madde demeye başladık. O, o zaman yaşamak için lazım olan şeylerdi. Şimdi bakın şöyle mesela, bu çocuk mesela gündüz şey topluyor, akşam sığınağa gidiyor. Sığınakta mesela madde kullanmayan adamı istemezler. Acaba bu adam niye içmiyor, sokakta kalıp içmeyen adam yok, acaba bize bir şey mi yapacak, polise mi şikayet edecek... Biz oturup içiyorsak sen de içeceksin kardeşim. (E.21, Erkek, 28)

Zaman içerisinde katılımcıların madde kullanımlarında daha çok arkadaş ortamına uyum sağlama, keyif alma gibi unsurların öne çıktığı görülmüştür. Katılımcıların grup ortamından kopmaya başladıkları genç yetişkinlik ve yetişkinlik dönemine gelindiğinde ise madde kullanımı ile birlikte alkol kullanımının yoğunlaştığı görülmüştür. Bu dönemde bağımlılıkların gerekçeleri ve yaratmış olduğu psikolojik etki diğer evsiz gruptakiler ile benzeşmeye başlamıştır.

Yalnızsın, artık bir süre sonra öyle, yalnızlık daha iyi belki. Ama o zaman da yalnız olunca aklına sıkıntılar geliyor. Bu sıkıntıları nasıl gideririm diyorsun? Bir işe falan girerim demiyorsun. Bu sıkıntılar gitmez diyorsun, anca içeyim diyorsun. Çünkü o sıkıntıları unutmak lazım o an. Unutmak için de ya bonzai içeceksin, ya kubar içeceksin, ya şeker atacaksın. İçiyordum çünkü dertlerimi unutuyordum, ilacımdı onlar benim. (E.21, Erkek, 28)

Uzun yıllar alkol ve madde kullanan ve aralarında AMATEM, Balıklı Rum Hastanesi gibi alan uzmanlığı olan yerlerde tedavi görmesine rağmen maddeyi ve alkolü bırakamayan araftaki evsizlerden 4'ü, maddeyi kendi iradesi ile tedavi görmeden, bir katılımcı ise tedavi sonrasında bırakmıştır. 3 katılımcının ise madde ve alkolizm problemi devam etmektedir. Bazı katılımcılar için düzenli bir iş ve ev hayatı ile başlayan maddeyi bırakma süreci, bazı katılımcılar için sağlıkla ilgili travmatik etki yaratan ciddi problemler, bazı katılımcılar için sokak ortamı dışında geliştirmiş oldukları sosyal ağ ve güven ilişkileri sonrasında başlamıştır. Maddeyi ve alkolizm problemini çözen katılımcıların ortak görüşü, bunlara karşı geliştirilen şeyin bir bağımlılık olmadığı ve insanın kendi iradesi ve isteği ile bırakabileceği, kişi de böyle bir istek gelişmezse tedavilerin bir işe yaramayacağıdır. Böyle bir isteğin olması da sadece çatışmazlık durumunun giderilmesi ile mümkün değildir. Zira tek başına ev tutan katılımcıların bir kısmı, dönem dönem evleri olmasına rağmen madde kullanımına devam ettiklerini, sokak hayatını evde yaşadıklarını bildirmişlerdir. Yine de maddeyi bıraktıklarını ifade eden katılımcıların bırakma sürecine daha detaylı bakıldığında, sokak ve sokak ortamı dışında sağlanan barınma ve yaşama

almaktadır. Ecstasy ve roj sentetik uyuşturucular olarak yaygın kullanımı olan maddelerdir. Bazı maddeleri almanın farklı yolları bulunmaktadır. Örneğin bonzai, kova yapma, şaşal bong, çarşafa sarma, uç yapma gibi farklı şekillerde alınabilmektedir. Katılımcılar maddenin yaratmış olduğu etkiler hakkında da detaylı bilgiler aktarmışlardır. Örneğin hareket isteğini artırdığı ve keyif verdiği için ecstacy gençlik hapi olarak isimlendirilmektedir. Cesaret verdiği ve kişiye kendini büyük gösterdiği için roj da cesaret hapi olarak anılmaktadır.

imkânının maddeyi bırakan tüm katılımcıların biyografisinde ortak olduğu görülmektedir. Yani böyle bir isteğin eyleme dönüşmesi istikrarlı ve maddeden arınmış bir barınma imkânının sağlanması ile mümkün olmuştur.

5.2.3.4.7. Yardımlar, hizmetler ve beklentiler

Katılımcıların “çaresizlik” olarak ifade ettikleri evsizlik deneyiminde, kurumsal ve bireysel düzeyde yapılan yardımlar ve verilen hizmetler evsizliğin deneyimlenmesi ve evsizlikten çıkış sürecinde önemli bir role sahiptir.. Bu nedenle saha analizinin bu bölümünde Beyoğlu bölgesinde yaşayan evsizlerin faydalanmış oldukları yardımlar ve hizmetlerin neler olduğu, bu hizmetler hakkındaki düşünceleri, bu hizmetlerin günlük yaşamlarında nasıl bir değişim yarattığı ve hizmetlere karşı geliştirmiş oldukları eleştirilere yer verilecektir.

22 katılımcıdan 3’ü 2022 No’lu yasa çerçevesinde engelli, bir katılımcı ise yaşlılık maaşı almaktadır. Bunun dışında 8 katılımcı İl SYDV, 3 katılımcı ise Beyoğlu SYDV’ından üç ayda bir düzenli olarak 150 TL nakdi yardım almaktadırlar. SYDV’nın da yardımlarında faydalanan 10 katılımcı ise aynı zamanda yine üç ayda bir İBB tarafından verilen 100 TL tutarındaki nakdi yardımdan faydalanmaktadırlar. 3 katılımcı diğer evsizlerle aynı şartlarda literal evsizliği deneyimlemiş olmasına rağmen, görüşmedikleri aileleri ile resmi olarak bağlarını koparmamış olmaları (ikametgah veya nikah) ve ailelerinin hali hazırda SYDV’ından yardım alıyor olması nedeniyle, başvuruda bulunmalarına rağmen SYDV’nın yardımlarından faydalanamadıklarını dile getirmişlerdir.

Bunun dışında yaşlılık ve engellilik dolayısıyla 4 katılımcı ücretsiz seyahat kartına sahiptir. Katılımcılar tarafından en sık kullanılan yardım aşevlerinin vermiş olduğu sıcak yemek yardımıdır. 9 katılımcı düzenli olarak aşevlerinde yemek yediklerini dile getirmişlerdir. En yoğun kullanılan aşevleri sırasıyla Eyüp Cami Aşevi, Beyoğlu Belediyesi Hükümet Konaklarının Aşevleri, Aziz Mahmut Hüdai Vakfı Aşevidir. Sadece iki katılımcı Beyoğlu Belediyesi Semt Konaklarının sunmuş olduğu banyo hizmetinden faydalandıklarını ifade etmişlerdir. Bunun dışında özellikle Belediyelerin yapmış olduğu giyim yardımından faydalanan 8 katılımcı bulunmaktadır.

Katılımcılar yardımlar ve hizmetlerle ilgili olarak evsiz grup içerisinde sıkı bir iletişim ağına sahip olduklarını her fırsatta dile getirmişlerdir. Yardımları ve hizmetleri öğrenme biçimi öncelikle grup içi iletişimle sağlanmaktadır. Bu anlamda katılımcıların neredeyse hepsinin kullanmış olduğu İBB Kış Hizmeti özellikle bilgi aktarımının yaygın olduğu hizmet merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Katılımcıların faydalanmış oldukları yardımların tümü talep odaklıdır. Aynı zamanda her ne kadar standartlaştırılmış kurallar veya formlar çerçevesinde hizmet verildiği ileri sürülse de, SYDV’nın düzensiz yardımlar başlığı altında verilen nakdi yardımlarda inceleme görevlisinin fikir ve algıları, müteveli heyeti başkanının tutumu ve talepte bulunan evsizin kendini anlatma ve talepte bulunma biçiminin de önemli olduğu görülmektedir. Bu çerçevede bazı katılımcıların özellikle SYDV’larından katılımcıların çoğunluğunun faydalanmış olduğu 3 ayda bir verilen nakdi yardımın dışında da yardım alabildikleri görülmüştür.

İhtiyaçlar ve anlık durum göz önünde bulundurulduğunda diğer evsiz katılımcılardan farklı bir durumda olmayan E.10 ile E.5'in SYDV deneyimleri bu duruma bir örnek teşkil etmektedir.

Gelirim maaş yattığında, orada senin gibi bir abla var, 3 aydan üç ayaymış. Ben 1,5 ay evvel gittim. Dedi ki, beni de çok seviyor. Ben de rahatsızdım o gün. Dedi ki amcacım kar yağıyor, ben seni boş göndermek istemiyorum ama senin daha 1,5 ayın var. Öyleyse ben gideyim dedim. Hemen kimliğini ver dedi, kimliğimi aldı fotokopi falan, ben dedi seni geri çevirmek istemiyorum, sen hasta, yaşlısın. Neyse gitti geldi bana 250 TL para getirdi, sen dedi ihtiyaç sahibisin. (E.10, Erkek, 59)

Şimdi inanın bir gün valilikten ben 150 TL paramı aldım. Çapa'da bankta yatıyorum, saat gece 2 civarı. İşte ufak, tefek harcamışım. Cebimde 126 TL param kalmıştı. İki kişi geldi, bir tanesi boynuma falçatayı dayadı, bir tanesi ayaklarıma bastırdı. Dedi, paraları çıkar. Ne yapabilirsiniz? Balici, tinerci. Bütün paramı onlara verdim ve ertesi gün tekrar valiliğe gidip durumu izah ettiğimde yardım alamadım. Çünkü insanlar o kadar çok gidip aşındırılmışlar ki o şeylerle, kimse vermiyor. Yani yalan olarak muamele, benim ki doğrudu ama alamadım... (E.5, Erkek, 49)

Esnek yardımlardan kendi ifadesi ile “iyi öğrenmiş olma, girişimci karakteri ve dürüst olması” sayesinde azami biçimde yararlanan E.4 katılımcılar arasında yardımlar başlığı altında farklılaşan bir örnektir. Katılımcı engelli aylığı alıyor olmasına rağmen kısa bir süre önce ülke çapında faaliyet gösteren bir yardım kuruluşu ve Üsküdar Belediyesi desteği ile ev tutmuş, 6 aylık kirası, ev eşyaları ve erzakı temin edilmiştir. Bundan bir süre önce de katılımcı il ve Beyoğlu ilçesi dışındaki başka bir SYDV'na durumunu anlatarak başvuruda bulunmuş ve 6 aylık kirasını karşılayacak nakdi yardım yapılmasına karar verilmiştir. Kiralık olarak tutulan ev bazı anlaşmazlıklar nedeniyle kiralanamamış ve vakfın da bu durumdan haberdar olmuş olmasına rağmen nakdi yardım kesilmemiştir. Katılımcı İBB kış hizmeti esnasında da kendisinin diğer katılımcılardan farklı biçimde direkt olarak otelde hizmet alabildiğini, tek kişilik odada kalabildiğini ve herkesin çıkarıldığı tarihten sonra bir ay daha otelde ücreti İBB tarafından ödenmek üzere kaldığını ifade etmiştir. Yine katılımcı bir ikametgahı olmasa bile, ikametgah koşulu ile hanelere verilen gıda fişi yardımlarından da faydalanmaktadır. Katılımcı hem İBB hem de merkezi yönetim il ve ilçe teşkilatlarında yardım ve hizmetler alanında farklı kademelerde çalışan, isimleri ile zikrettiği kişilerin kendi tabiri ile “kapılarını aşındırmış” veya “yaka silktirmiştir”. Katılımcı problemini halledemediği durumlarda Ankara'ya ASPB'na bile gitmiş, müdürler düzeyinde işini hallettiğini ifade etmiştir. Bunun dışında spor, sanat, siyaset camiasından bazı isimlere de yardım için erişim sağlayan katılımcı pek çok nakdi ve aynı yardımı da temin edebildiğini de aktarmıştır. Katılımcı sadece yardım ve hizmetlerden faydalanmak değil, ihtiyacı olmayan hizmetleri nakde çevirme hususunda da çeşitli anlatılarda bulunmuştur. Öncelikle katılımcı düzenli olarak kıyafet yardımı yapan kurumları takip ederek, bu yardımlar üzerinden işportacılık yapmaktadır. Ev tuttuğu ve gıda yardımı aldığı dönemlerde, erzakları kullanmadığı için komşuya vermekte, komşu da ona sıcak yemek vermektedir. Farklı kurumlardan edindiği giysi ve market alışverişi kuponlarını ise biraz daha ucuza direkt olarak nakde çevirmektedir.

Çok şükür namerde muhtaç değilim, kimseye de el açmıyorum, açtığım zaman da büyüklere gidiyorum. Bundan sonra böyle... Ben de bakarım, kim iyi insan, kimin ekmeği yenir,

bakarım. Ben yine şunu söylerim ya bana iş vereceksin durumuma uygun yapabileceğim, ya bana bakacaksın. (E.4, Erkek, 46)

6 yıldır literal olarak evsiz olan ve katılımcılar içerisinde herhangi bir kurumdan yardım almayan, görüşmenin yapıldığı günlerde otel için yeterince parası olmayan E.11, kamusal yardımlar ve talep etme noktasında E.4'ten çok farklı bir yerededir. Ona göre “yardım istemek hem insan onuruna yaraşır bir durum değildir, onu küçültür, hem de devlet kapısı” böyle basit şeyler için rahatsız edilmemelidir.

(Başvurabileceği kamusal yardımlardan haberdar olup olmadığı örneklerle sorulduğunda) Ben diyorum mu ki aman 200 TL versin de ne olursa olsun diye bir şey düşünmedim bu güne kadar hayatımda. Düşünmek de istemem yani, çünkü bir devlet ne kendime yakıştırırım ne de gideceğim kapıya yakıştırırım yani. Şey miyim be, çingene miyim ben anasını satayım. Bu milletten bir şey daha öğrendim, bir yerde para değil, bok var desen. İhtiyacı olan da olmayan da gider. Ya bu kötü yani. Bu çok, hiç topluma yakışmayan, ne bu ya. Bırak da gerçek ihtiyacı olanlar alsın ya, sen niye saldırıyorsun. Ne kadar basit değil mi aslında, bir şeylik, eksiklik var bir yerde. (E.11, Kadın, 59)

Katılımcıların sosyal yardım ve hizmetlerin sunumuyla ilgili genel görüşü, evsizlere yönelik kamusal bir sorumluluk olduğu yönündedir. Evsiz insanın sosyal ilişkilerinin ve ağlarının çok dar olması, bir başka ifadeyle Türkiye’de sosyal korumanın birincil sorumlusu aile desteğine sahip olmamaları bu görüşlerinin temel dayanağıdır.

İnsanın etrafı yoksa, ailesi insana sırtını dönmüşse, sonra kişi eğitim almamışsa, alamamışsa devletin de sorumluluk alması gerekiyor. Benim suçum okuyamamak mı, değil, devletin bana ön ayak olması lazım. Yani askere çağırıyorsun... (E.9, Erkek, 38)

Gittim SYDV’na bana ailen var, onlar yardım alıyor, sen alamazsın diyor. Benim ailem olsa benim burada ne işim var, onlar arkamda olsa... (E.7, Erkek, 36)

Evsizlerin “ne yapılmalı?” sorusuna verdikleri genel cevap öncelikle “devletin” barınma imkânı sağlaması gerektiği olmuştur. İki katılımcı kışın verilen acil durum barınağı hizmetinin sürekli olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bir kısım katılımcı ise evsizlik probleminin çözümünün barınaktan daha kapsamlı, sokaktaki insanların çok boyutlu ve farklı ihtiyaçlarına göre dizayn edilmiş, farklı hizmet alternatiflerini barındıran bir yapı ile mümkün olacağını vurgulamışlardır. Bu iki öneriden sonra ise düzenli bir hayatta istikrar sağlanması için evsiz bireyin işle bağlantı kurmasının desteklenmesi gerektiği katılımcıların çoğunluğu tarafından vurgulanmıştır.

Şimdi insanların iş bulması lazım, şey olması lazım, tüm bunlar için belli kurumlar var da... Ama bütün bunların ötesinde yani bütün bunları toplayan yer olması lazım. Yani bir yere gittiğin zaman sen iş bulamasan dahi başını sokacağın bir yer vermeleri lazım. Bugün bir insan sokakta kaldığı zaman ona kesin çözüm bulamasan dahi en azından dışarıda kalmayacağı, bir başvuracağı yer olması lazım. Toplanma kampı gibi bir şey. Yaz olsun, kış olsun fark etmez, her zaman aktif olacak bir yer olması lazım... Çünkü devlet normal bir şirket gibi değildir, batıp şey olacak bir şey değil. Sorunları çözecek bir güçtür, baba gibidir... Devletten bir şey eksilmez, bununla ilgili bir çözüm bulursa, uğraşırsa bir şey kaybetmez, ama bir şey yapmazsa çok şey kaybeder. İnsanlık kaybeder. Madem ki Türkiye eski geçmiş ile büyük bir şeyi var, geçmişi var, bu işe el atmalı. Yani temel ihtiyaçları, insanların temel ihtiyaçları konusunda cimri davranmamalı. (E.7, Erkek, 36)

Katılımcıların daha yoğunluklu olarak talep ettikleri barınma hizmeti ise barınaktan ziyade, kalıcı konut hizmeti ile benzeşmektedir. Barınak sağlandıktan sonra özellikle 60 yaş altı katılımcılar bir şekilde geçimlerini sağlayacaklarını düşünmektedirler.

İnsana 150 veya 250, 3 ayda bir para verip de olmaz bu iş. Veya hani burada yatırmak (İBB kış hizmeti) da çare değil, ölmesinler, işte başımıza kalıp, sokakta kalıp ölmesinler diye bunu yapıyorlar. Hani suç bize kalmasin gibisinden. Bunların hepsi çözüm değil aslında. Çözüm, çalışabileceklere iş bul çalıştır. Hastaları, tedavi olması gerekenleri topla, tedavi ettir. Yatır sağlık kuruluşlarına. Sağlamları çalıştır veya biraz para kazandır, dönmek isteyen varsa dönsün ailesine, mümkün mü diye bak, öyle para verip gönderme değil. Çalıştır ama yeter ki, hani balık verme, balık tutmayı öğret. Ben öyle bir duruma düştük ki, elin verdiği ile karnımızı doyuruyoruz, bu duruma düştük. Her gün elin verdiği ile mi karnımızı doyuracağız biz. Her gün konserve veriliyor (İBB kış hizmetinden otelde karalar faydalanan vatandaşlara). Verilen şeyler ya sizde kaşıntı yapıyor, ya mideniz kaldırmıyor. Ne aldığınız havadan tat alabiliyorsunuz, ne içtiğinizden. Çalışmayın, yediğiniz yemekten dahi tat alamazsınız. Çalışında her şeyden, hayattan zevk alırsın ama bir yerde dediğim gibi. (E.9, Erkek, 38)

76 yaşında evsiz olan E.15 ise devletin kendi yaşında olan katılımcılar için barınma ile birlikte geçimini gözetmesi gerektiğini söylemiştir. Evsizlere verilecek hizmetlerde kamusal sorumluluğun ol(a)madığını ifade eden tek bir katılımcı olmuştur. Katılımcı yaygın yoksulluk ve evsizlik durumu karşısında Türkiye şartlarında devletin yapacak çok fazla şeyi ol(a)madığını, olsa bile, bireyin içinde bulunduğu durumdan sorumlu olduğunu vurgulamıştır.

Devletin sorumluluğu yok. Neden; devlet dememiş ki, evlen de 30 tane çocuk yap, 10 tane çocuk yap. Devlet dememiş ki, sen çocuk yap da, ben sana bakarım. Sana maaş veririm demişse devlet sorumludur. Bizim Türkiye'miz sosyal devlete müsait değil, onun için ben devlete hiçbir şey diyemem. Çünkü neden? 50 kişi değil, 100 kişi değil, 5 kişi değil, 5000 kişi değil, 100.000 kişi değil, bir milyon kişi değil, 5 milyon kişi değil, 10 milyon kişi. Devlet ne yapacak?... Benim suçum. Çalıştığının kıymetini, kadrini bilseydim bir düzgün işte çalışsaydım, boyun eğseydim, abi deseysen böyle olmazdım. Ama çalıştığımı har vurup harman savurmuşum. Eeee, bir kimsenin yanına gidip, ben boşum iş ver, ekmek ver dememişim, boyun eğmemişim. Böyle kalmışım. Kimin suçu? Devlet bana bir TL vermeyebilir, niye verecek, mecbur mu? Geldim size, dedim ki, ben işte sokakta kalıyorum, barınacak bir yerim, kimim kimsem yok, aç perişanım. Sen bana insanlık yaparsan yaparsın, yapmazsan, mecbur musun? Devlet de aynısı. (E.15, Erkek, 76)

Katılımcıların biyografilerinde kamusal ve kurumsal hizmetler ve yardımlarla kurulan ilginin yanı sıra, doğal toplumsal destek mekanizmaları üzerinden sağlanan destek ve yardımlar da yer almaktadır. Özellikle evsizliğin ilk dönemlerinde aile ve akraba desteği, daha sonra mahalle ve iş arkadaşlarının katkıları katılımcıların biyografilerinde göze çarpmaktadır. Doğal toplumsal destek mekanizmalarından gelen yardım ve desteklerin evsizliğin ilerleyen dönemlerinde giderek azaldığı görülmüştür. Evsizlerin düzenli ve uzun süreli olarak kalmış oldukları bölgelerde mahalle ve esnaf desteğine dair anlatıya rastlanmamıştır. Sadece 30-40 yıl gibi uzun bir dönem aynı semt ve otelde kalan 2 katılımcıdan biri otel sahibinin otel ücreti olmadığı durumlarda borçlanarak kalmasına izin verdiğini, diğer katılımcı da mahallede bir ihtiyacı olup olmadığını soranlar olduğunu ifade etmiştir. Bazı anlatılar doğal toplumsal destek mekanizmalarının düzenli yardım sağlayamayacağını ve bazı durumlarda insan onurunu zedeleyen ilişkilere yol açabildiğini göstermektedir.

Ben gelin oldum o mahalleye, oradayım hala. Yardım da eden oluyor tabi. Ama kız bir kere verir güzelim, iki kere verir. Eeee 60 sene, her gün nasıl versin güzel gözlüm... (E.2, Kadın, 72)

Öyle eşimiz dostumuz akrabamız yardımdı oluyor tabi, zor günümüzde ama. İşte kayınpederle olan, kahvede bana bir kelime söyledi, anlattım ya, ayıptır dedi, kaç aydır çocuklarına ben bakıyorum dedi. Her şey onla başladı zaten, efendim o kadar zoruma gitti ki bu benim. (Katılımcı sokakta geçirmiş olduğu beyin kanamasından sonra ameliyat olmuş ve annesinin ricası üzerine nekahet dönemini teyzesinin yanında geçirebilmiştir) Teyzem hoş karşılasa bile, tabi ki mesela teyzem her şeye iyi bakıyordu ama bir evde sığıntı gibi oluyorsunuz. Eşi pek sıcak bakmıyordu örneğin, bir sürü akrabası varken neden bizde kalıyor gibi şeyler duydum. Orada kalıp insanlardan laf işitmektense hastanenin şeyinde kalmayı kendime şey edindim. (E.5, Erkek, 49)

Evsizlere yönelik olarak spesifik hizmetler bulunmasa da, farklı dezavantajlarından dolayı kadın sığınma evleri, darülacezeler, bakım merkezleri ve huzurevlerinden yararlanma imkânı olan 5 katılımcı, kurumsal yatılı bakım hizmetlerine ise sıcak bakmamaktadırlar. Katılımcıların alışkanlıkları ve sosyal çevrelerini bırakmama isteği, kurumların hizmet koşulları ve şartları, kurumlarla ilgili toplumsal algıların bu tutumda belirleyici olduğu görülmüştür. Tek bir katılımcı da AIDS hastası olduğu için hiçbir kurumda kalamayacağını, gözlerini de kaybederse emeklilik maaşı olmasına rağmen otellerde barınma imkânının da ortadan kalkabileceği ihtimalinden dolayı çok ciddi kaygı yaşamaktadır. Kısa bir süre öncesine kadar seks işçiliği yapan E.30'da kadın sığınma evinde kalmak için başvuruda bulunmasına rağmen, “şiddet görmediği” gerekçesi ile kadın sığınma evine kabul edilmediğini dile getirmiştir.

Gittim ben bakım merkezlerinde kalayım dedim, denedim, hem özele gittim İstanbul'da, hem de Samsun'a gönderdiler devletin. Baktım hep zihinsel engelli, benim gibi ailesinden darbe yiyen insanlar. Hastayız ya kimse suratına bakmaz. Gittim, ufacak bir yer, minik bahçe, açık cezaevi, dışarı çıkmak için imza, girerken arama, alışmışlar zihinsel engelliye muamele etmeye... Şimdi diyorlar ki E.4 sen neden bakımevinde gitmiyorsun, dışarıdan görüldüğü gibi değil... Ben yapamıyorum, patlıyorum. İçeride oturuyorsun, hastalarla, hasta, kafa dengi yok. Valla dedim ben sokakta ölürüm, kurumlarda kalmam. (E.4, Erkek, 46)

Darülacezeleri duydum da, şeyde var, karşıda... Pek öyle sağlıklı değil, problemlili. Mesela yatma olsun, böyle ahır gibi, sürü gibi. Hiçbir anlamı yok, yani insanlık sıfatı yok... (E.10, Erkek, 60)

Ben 40 yıldır buradayım, pazarlarda çalışıyorum, idare ediyorum. Hiçbir yere gidemem ben, gitmek istemiyorum, burası alışkanlık. Huzurevleri bana göre değil, ben çalışıyorum, idare ediyorum. Gittim sordum, yaşlılar için kurumlarda İstanbul'da yer yok. Başka yere de gidemem ben. İstanbul'da olsa da gitmem. Alışkın değilim ben bu yaştan sonra öyle düzenlere, bana zor geliyor, böyle daha iyi. (E.12, Erkek, 81)

Zaten öyle yerlere gitmemek için kendime bir hedef şey yaptım. Orada ben artık ölümü bekleme olarak görüyorum. Her şeyden elinizi, ayağınızı çekeceksiniz, gideceksiniz, oraya kapanacaksınız. O hayatı orada o şekilde kabul edeceksiniz. Yaşam böyle bir şey değil. İnsanın mutlaka artı değeri olması lazım, her yaşta... (E.29, Erkek, 60)

Katılımcıların almış oldukları yardımları evsizlikleri bağlamında değerlendirmeleri istendiğinde, bu yardımların yaşamlarındaki etkisinin “günü kurtarmak” düzeyinde kaldığını ifade etmişlerdir. Nispeten daha yüksek meblağlar olmasına rağmen, engelli ve yaşlı aylıkları da bir evi ve ailesi olmayan tek başına birey için geçim sağlayacak bir gelir

olarak değerlendirilmemiştir. Özellikle engellilik dolayısıyla kendisine bakacak kişiye bakım parası aldırma imkânı olan katılımcıların, anlaşmalı olarak bir kişi bulup bakım ücretini kendisinin almasını sağlayacak bir çaba içerisinde olduğu görülmüştür. Katılımcılar ancak iki maaşın birleşimi ile düzenli ve sağlıklı bir konutta geçim imkânının olabileceğini vurgulamışlardır.

Yapılan yardımlar bırakın ev tutmayı, düzene geçmeyi, hayatı idame etmeye bile yetmiyor. (E.1, Erkek, 60)

Bu hizmetler hiçbir yere dokunmadı, yalnız gününü kurtarıyor. Şimdi bak mesela belediye senin iki ayını kurtardı (İBB kış hizmeti dolayısıyla otel ücretinin ödenmesi), iki ay otele para vermedin. Ama iki ay sonra ne yapacaksın sen. Hadi benim maaşım var diyelim, yine bir ay daha kalacağım. Sonra 2 ay ben ne yapacağım bir dahaki maaşa kadar. Mecbur bir yerlere saldıracam. Niye? Devlet olarak sen bana iş vermiyorsun. (E.4, Erkek, 46)

Yarım her hizmet, tam bir şey yapmaya yetmiyor. Şimdi barınma hizmeti veriyor belediye, fırsata çevireyim iş arayayım diyorum, otobüse binecek, telefon açacak param yok. Öyle elim kolum bağlı bekliyorum. Bize para vermiyor, zaten çapımız daralmış bizim de, bir şey yapamıyoruz... 3 ayda bir aldığımız 250 TL (İl SYDV ve İBB'den) ile her güne bir ekmek bile alamıyorsunuz, yani bu para bir çözüm değil. Yaşam şartlarının çok altında bir para, bununla bir şey yapamazsınız. Ekmek dahi alamazsın, otobüs kartı dahi alamazsın, ev bile tutamazsın. Verilen çok az, çok düşük. Bence yardım bir kere yapılsın ama adam gibi yapılsın. Becerebilen bu yardımla işine gücüne baksın, yapamayan artık başının çaresine baksın. (E.9, Erkek, 38)

Üç ayda bir 600-700 TL insana ne yapar. Onu alıyorum, yaşlılık maaşı oysa onu alıyorum ben hakkımı. Bir işe yaramaz ama, ne işe yarayacak. 600-700 TL para ile 3 ay gelir mi? 8-10 günlük harçlık. Ölüsü her gün 40-50 TL masrafım var. Otelim var, çayım var, çorbam var, banyom var, giyeceklerim var. Eee bunları ben ne ile karşılıyorum, kim bana para veriyor. Kime ne diyeceğim... (E.15, Erkek, 76)

“Engelli maaşı öyle geçim sağlamaz. Üç ayda bir alıyorsun, aydan aya o maaşı alsan belki. Üç ayda bir bin küsur para, ev kirası mı vereceksin, kendine yemek parası mı yapacaksın... Bakım parası alayım dersin ona da güvenecek birisini bulacaksın. Mersin’e gitsem bulurum it sürüsü gibi çevrem var. Ama oraya gidersem tekrar maddeye bulaşırım, bütün çektiğim eziyetler boşa gider. Burada da çevrem yok öyle maaş bağlatayım, ben alayım diyecek. Ya da beraber kalalım maaşlarımla diyebileceğim bir kadın bulsam... (E.30, Kadın, 40)

Araftaki evsizlerin hizmetler ve yardımlarla ilgili geçmişi evsizlik süreçlerinin reşit olmadan önce başlaması nedeniyle diğer evsizlerden farklılaşmaktadır. 18 yaşından hemen önce sokağa çıkan bir katılımcı hariç 7 katılımcının, hem ASPB’na bağlı o dönemki (1995-2005 yılları arası) ismi ile ÇOGEM’lerde, hem de İstanbul’da sokak çocukları alanında barınma hizmeti veren Umut Çocukları Derneği’nde birden fazla kez “kalma/kaçma” geçmişi bulunmaktadır. Araştırmamıza dâhil olan katılımcılar için 18 yaş öncesinde almış oldukları kurumsal bakım hizmetinin, özellikle barınma dışında başka bir alternatif sunmuyorsa, bir süre sonra sokak hayatı içerisinde arada soluklanılan bir yer haline geldiği ve bu merkezlere sürekli giriş çıkışlar yaşandığı görülmektedir. Merkez kullanıcısı olan yedi katılımcının hiçbirisi, reşit olmadan önce kullandıkları bu kurumların desteği ile sokak alışkanlıkları ve yaşantısından ayrılmadıkları gibi, evsizlik durumlarını da sonlandıramamışlardır. 2 katılımcı ise 18 yaşını kamuya ait kurumlarda tamamlamış ve artık reşit oldukları gerekçesi ile kurumdan çıkarılmışlardır.

Üstünü değiştiriyorsun, banyo yapıyorsun, bir kaç gün geçiriyorsun. Bu hayattan çıkarım gibi bir düşünce, o hesaplar o yaşta yapılamıyor. Öyle bir hesap yaptım mı ben hatırlamıyorum, niye öyle bir hesap yapmadık, niye o zaman elimize geçen fırsatları kullanmadık ben bilmiyorum. Ama en azından ben öyle bir hesap içinde olmadım. Muhakkak bir gün bir yerde büyüyünce çalışmaya başlarım falan diye düşünüyordum herhalde. Bu şekilde bu yurt ne kadar var olabilir, ne kadar daha bana destek olabilir, ben bu şekilde git gel sonum ne olur, hiç hesap yaptığımı hatırlamıyorum. Var, evet bir kaygı var ama o kaygıyı yaşamamak için benim ne yapmam gerekir diye bir şey düşünmüyorduk herhalde... 18 yaşını doldurduğumda, zaten yurda gelmeden önceki mekânımız hemen yurdun karşısındaydı, hemen karşı inşaata geçtim, yine aynı dörtlü ile. Hiçbir şey olmadan bir kaç evrak imzalayıp çıkarttılar. (E.20, Erkek, 36)

Katılımcıların yaşam öykülerinde diğer evsizlerden farklılaşan bir diğer durum ise doğal toplumsal destek mekanizmalarının daha yaygın olmasıdır. Özellikle reşit olmadan önce katılımcıların sokak hayatlarında esnaf, mahalle, gönüllü ve profesyonel desteği elde ettikleri görülmektedir. Bu destekler yemek, giysi, iletişim kurma, nasihat etme gibi kısa süreli ve günlük ihtiyaçlara yönelik olmanın yanı sıra, bir süre barındırma, iş bulma, tatile götürme gibi daha uzun süreli ve düzenli ilişkileri de içerebilmektedir.

Herkes severdi bizi, istiklalde bizi herkes, halk severdi. Oradaki insanlara karşı bir kötülüğümüz olmazdı. İnsanlar bize alışmıştı artık. Esnafla aramız çok iyiydi. Ben tiner bezi yırtarken hep tişörtten yırtardım, bir baktım bir gün tişört buraya kadar gelmiş, hava yağmurlu, Tarkan'ın şarkısı ile dans ediyorum sokakta. Kığılı'nın orada müdürü vardı, hemen beni gördü, manyak mısın dedi, bana oradan kazak, mont verdi. Büfeye soktu, orada çay içirdi. Hava yağmurluydu, kızdı, hasta olsan kim bakacak sana dedi. Yani o zaman seviyorlardı beni... Beyoğlu ekipler amirinin orada bir büfeci var, adam da beni tanır. Karnım aç olduğunda oraya giderdim, adam da karnım aç oldu mu gel derdi zaten. Çünkü adamlara zararımız yoktu, ben bazen yardım ederdim, kepenkleri açmaya, çöplerini atmaya. Bir ben değil, bizim çocukların hepsi yani... M.... Anne dediğimiz bir kadın vardı, Koreli. Bizi Yalova'ya iki kez kampa götürdü. Tek şartla madde ve sigara yok. Bizi yemeğe götürürdü, on beş günde bir gelip hamama götürür, temiz kıyafet alırdı. Evinde bile kaldık bir dönem... (E.24, Erkek, 37)

Eski sokak çocuklarının reşit olduktan sonra İstanbul içinde yılın 365 günü kullanabilecekleri, barınma imkânı sunan tek kurum Umut Çocukları Derneği'dir. Özellikle 25 yaş sonrasında, sokak çocukları alt kültüründen uzaklaşıp, yalnızlaştıkları dönemlerde her katılımcı için farklılaşan gerekçelerle (sağlık problemleri, gelecek kaygıları, sokakta yaşanan ağır travma vb.) maddeyi ve sokağı bırakma isteği ortaya çıktığında Umut Çocukları Derneği'nin sunmuş olduğu barınak hizmeti katılımcılar için bir fırsat olarak algılanmaya başlamıştır. Katılımcılar böyle bir kurumun hayatlarına pek çok katkı sağladığını düşünmekle birlikte, evsizlik durumundan çıkamadıklarından dolayı daha kapsamlı hizmet alabilme beklentisi içerisindeyler.

Burada (Umut Çocukları Derneği) paran yok, günlük ihtiyaçlarını karşılaresın, banyonu yaparsın, yemeğini yersin. Onun dışında ne yapabilirsin ki. Burada yatıyoruz, kalkıyoruz, yemek yiyoruz, sigara içiyoruz, sohbet ediyoruz. Sonra yine aynısı. Ama burası nedir biliyor musun? Sokaktan çıkabileceğine dair bir umuttur. Buradaki ortam insana sağlıklı düşünme imkânı verdi, şimdi birilerinin elimizden tutması lazım ön şart olarak. (E.21, Erkek, 28)

E.24 tarafından vurgulanan “burada kalan hiç kimse kurtulmuş değil, kafanı kullanırsan kurtulursun” ifadesi, evsiz bireylerin kalmaları için geçici olarak dizayn edilmiş barınakların uzun süreli ve kalıcı olarak kullanılmasının evsizlikten çıkılmış olduğu

anlamına gelmeyeceği ile ilgili literatürde yapılan tartışmaları anımsatmaktadır. Geçici barınma merkezlerinin kalıcılaşması insanın başının üzerinde bir çatısının olmasının ötesine geçemiyorsa ve kalıcı konut teminine doğru bir adım atılamıyorsa, barınaklar “hayatları beklemeye alma” ve “donmuş hayatlar” (Busch-Geertsema, Edgar, O'Sullivan, & Pleace, 2010, s. 64) yaratma gibi sonuçlar doğurabilir.

Reşit olduktan sonra da araftaki evsizlerinin biyografilerinde sokak çocuğu alt kültürünün dışında geliştirmiş oldukları kalıcı, uzun süreli ilişkiler ve bunların sağlamış oldukları sosyal faydalar göze çarpmaktadır. 3 katılımcı maddeyi bırakma ve sokak dışında başka bir yaşam alternatifi arama isteklerinin ortaya çıkmasında bu kişilerle kurmuş oldukları güven ilişkisi ve bu kişilerin sosyal ağları üzerinden sağlamış oldukları, eğitim, iş bulma ve sağlık hizmeti gibi desteklerin belirleyici olduğunu ifade etmişlerdir.

Barınak yardımı dışında araftaki evsizlerin de diğer evsizler gibi SYDV ve İBB'nin yardımlarından faydalandıkları görülmektedir. 8 katılımcıdan 4'ü hem İlçe SYDV'ından üç ayda bir 300 TL, hem de İBB'den üç ayda bir 100 TL nakdi destek almaktadır. Katılımcılar almış oldukları bu yardımların yine diğer katılımcılar gibi sadece günlük yaşamlarına küçük bir katkı olduğunu, kalıcı bir fayda sağlayamayacağını vurgulamışlardır. Evsizlik durumundan çıkma ile ilgili kalıcı fayda sağlayacak destek 6 katılımcı için düzenli ve yeterli gelir sağlayacak bir işle ilgi kurmalarının sağlanması, 2 katılımcı için ise öncelikli olarak madde ve sokak alışkanlıkları ile ilgili problemlerinin çözülmesidir.

5.2.3.4.8. Barınak, İBB kış hizmeti

Katılımcıların İstanbul ili içerisinde sıklıkla kullandıkları ve evsizlere yönelik spesifik olarak tasarlanmış tek hizmet İBB tarafından kış aylarında farklı spor salonlarında verilen barınak hizmetidir. Hizmet 2017-2018 kış dönemine kadar neredeyse on yıl Zeytinburnu Spor Kompleksinde verildiği için katılımcılar tarafından “Zeytinburnu” olarak adlandırılmaktadır. Araştırmacı da bu hizmeti “Zeytinburnu” olarak isimlendirecektir. 30 katılımcı içerisinde 16 katılımcı bir veya birden fazla kez İBB'nin kış hizmetinden faydalandığını ifade etmiştir. Katılımcıların 6'sı hizmeti evsiz olan diğer arkadaşlarından duyduğunu vurgulamışlardır. Daha önce de Zeytinburnu hizmetinden faydalanan katılımcılardan ikisi sadece satmak üzere elbise almak üzere, 2 katılımcı ise İBB'nin kış aylarında vermiş olduğu otelde barındırma hizmetinin basamağı olması nedeniyle kullandıklarını ifade etmişlerdir. 11 katılımcının ifadelerinden ise çok zor durumda olup, başka alternatifleri kalmadığında Zeytinburnu'nu kullandıkları sonucu çıkmaktadır. Katılımcılardan sadece biri Zeytinburnu'nda olabilecek en iyi hizmetin verildiğini ama hedef kitlesi nedeniyle bunun problemlili bir hizmet olduğunu ifade etmiştir. Genel olarak Zeytinburnu'nu olumsuz değerlendiren iki katılımcının ise, hizmet esnasında verilen yemekleri “kaliteli” ve “iyi” olarak değerlendirdiği görülmüştür.

Bizim oradaki kalan insanlar biraz pis. Aslında adamlar ellerinden geleni yapıyorlar. Bir sürü insanla baş ediyorlar, hepsinin yemeklerini veriyorlar, ellerinden geldikçe temiz bir şekilde onlara hizmet etmeye çalışıyorlar. Ben onlarda bir eksiklik bir şey görmedim. Ama bizim milletimiz, artık o duruma düşen insanlarda artık sağlıklı bir şey kalmıyor... (E.7, Erkek, 36)

Katılımcıların barınak hizmeti ile ilgili genel değerlendirmeleri, “Barınma Temelli Evsiz Hizmetleri” başlığı altında detaylı biçimde ele alınan barınak çalışmaları ile uyumludur. Evsizlik durumundan çıkmak için ne yapılmalı sorusuna katılımcıların sıklıkla vermiş oldukları yanıtlardan birisi, öncelikle 365 gün faal bir “barınak” hizmeti olması gerektiğidir. Buna rağmen katılımcıların İBB tarafından Zeytinburnu Spor Kompleksinde verilen barınak hizmetine bakışları oldukça olumsuzdur. Zeytinburnu hakkında kullanılan; “son alternatif”, “başka çarem kalmamıştı”, “tamamen ümidimi kaybettiğim için”, “ne kadar zor durumda olduğumu Zeytinburnu’na gitmemden anla”, “ölürüm burada daha iyi”, “hastanenin gözüne kurban”, “karakolda kalırım, orada kalmam”, “hastane köşesinde kal daha iyi”, “sokakta kendimi daha rahat hissederim”, “duvar dibi burdan iyi” gibi ifadeler verilen hizmetin oradaki şartlar sebebiyle beğenilmediğini göstermektedir.

Barınakla ilgili en temel eleştirilerden bir tanesi, barınağın fiziksel koşulları ile ilgilidir. Merkezde aynı anda 500-1000 arasında kişinin bir arada kalabildiğini ifade eden katılımcılar, içeride kalan kişilerin de alışkanlıkları nedeniyle sürekli, ağır ve kötü bir kokunun olduğuna, yatmak için kullanılan kamp yataklarının yetersizliği dolayısıyla yerde veya tribünlerde uyunduguna, tuvaletlerin girilemeyecek derecede pis olduğuna dair aktarımda bulunmuşlardır. İkinci olarak her hangi bir sağlık ve bulaşıcı hastalık kontrolünün yapılmaması katılımcıları endişelendiren bir diğer husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Merkezden faydalanan katılımcılar içerisinde yer alan AIDS ve tüberküloz hastası katılımcı bu endişelerin haklılığını göstermektedir. Merkezi kullanan katılımcıların bir diğer eleştiri ve endişesi ise güvenlikle ilgilidir. Katılımcılar merkezde gece uyuma sürelerinin güvenlik endişesi ve sürekli çıkan kavgalar sebebi ile sokakta uyuyabildikleri süreden çok olmadığını, Zeytinburnu’nda kalmanın güvenlik açısından sokakta kalmaktan farklı olmadığını dile getirmişlerdir. Bir barınak olarak Zeytinburnu nihayetinde “insanın içinde olmaması gereken” “insana yakışmayan” bir yer olarak nitelendirilmiştir.

Zeytinburnu’nu duydunuz mu? Kampı gördünüz mü? Tiksindim, iğrendim, nefret ettim oradan, orada kalanlardan... Orayı öyle devlet mi yaptı, millet mi yaptı, onu öyle yapanlardan tiksindim. 1500 kişi bir yerde kalır mı ya... 1500 kişi bir yerde kalır mı, pislik içinde, ooowwww, aman aman aman. Duvar dibi bana saray oraya göre. Şu duvarım dibi bana saray. Atarım oraya kartonu, çekerim üstüme bir çul çaput, yatarım orada. Hiç olmazsa temiz hava. Hiç olmazsa oksijen var. Orada ne yapacağım, o pisliğin içinde, o mikrobun içinde. Ben orayı elimden gelse iki bidon benzin dökerim, bir kibrit çıkarım, ben onu yaparım... Sokakta donmak oradan iyi, sokakta donmak oradan iyi iyi. Orası nedir ya? Tuhhhhh, nedir ya, 1500 kişi bir yerde kalır mı? Ama o 1500-2000 kişiyi bir araya doldurup, ooooooww. Aman aman aman, Allah’ıma yalvarıyorum, Allah beni oraya düşürmesin, cenabı Allah’a yalvarıyorum beni oraya düşürmesin. Canımı alsın hemen burada. (E.15, Erkek, 76)

Orası anlatılmaz yaşanır bir yer yani. Hatta size şunu söyleyeyim, bir kitap yazarsam yarın bir gün anlatılmaz yaşanır. Tarif edilemez bir yer. Araştırma yapan birisi bana söyledi, herif önce şeyde yatmış, Taksim Gezi Parkında yatmış, soğukta, o hayatı hissetmek için. Şimdi bir de uyuyor, zabıta alıyor bunu Zeytinburnu’na götürüyorlar. İçeri giriyorlar ya, diyorlar ki, sizi çok güzel bir koku karşılıyor diyor (sürekli gülüyor) Ama ne kokusu biliyor musunuz? Açlıktan nefes kokusu mu desem, gaz kokuları mı desem. Her şey havada bulut olmuş, uyuşturucu kokuları, hepsi birbirine karışmış yani. Ne deyim ben size, yani orada kendinizi bambaşka hissediyorsunuz ya, teninizi hissetmiyorsunuz siz. Yani düşünün orada 1000 kişi

var, 1000 kişinin 500'ü aynı anda sigara yakmış (sürekli gülüyor). Kimisi uyuşturucu içiyor, kimisi şey yani. Bakın hakikaten, uyuşturucu içenler dahi var orada. var. İnsanları kandırmak isteyenler de var orada. İnsanların çaresiz olduğunu görüyorlar, sana diyorlar 2 bin TL, 3 bin TL para vereceğiz diyorlar. Bana da söyledikleri için diyorum ben size. Senin üzerine şirket yapalım diyorlar, bakıyor çaresizsin ya. Ama çok komik durumlarla da karşılaştım. Herif aylarca yıkanmamış, (çok gülüyor) korkuyor sudan, gerçekten, sudan korkan insanlar da var. Ama gerçekten güzel insanlar da var. Cenazeler de çıkabiliyor. Orada yani nasıl diyeyim ben size, döğüş kavga da yeri gelince oluyor. Yani çok hayatta tiyatro sahnesi gibi desem, doğrudur yani. 1000 kişi kucak kucağa yatıyorsunuz orada, yan yanasınız. Sırtını dönsen ötekine yaslıyorsun, size ranza gibi bir şey veriyorlar, bir bakıyorsun ki ranzanın sopası yok. İçine gömülüyorsun çuval gibi yani. Aşağıdasın ama yatamıyorsun rahat. Adamlar almışlar sopa ile birbirlerine vuruyorlar içeride. (E.9, Erkek, 38)

Verilen hizmetin kapsamı ve kalitesini değerlendiren 2 katılımcı Zeytinburnu'nun sadece kendilerinin soğukta ve en temel barınma hakkından faydalanmamış bir vaziyette ölmemesi ve kamusal sorumluluğun da bu şekilde bertaraf edilmesi amaçlı olduğunu düşünmektedirler.

Yaa bunlar ölsün biz de kurtulalım diye bakıyorlar ya (gülüyor). Öyle bir şey yok, öyle bir şey yok. Şimdi bizim yaşamamız bunlara zarar, her şey zarar, yemek içmesi zarar, kalması zarar, her şeyi zarar (gülüyor). Yani şartları biraz daha iyi olabilirdi. TV'de bakıyorsunuz, kimsesiz köpekleri alıyorlar, sahipleniyor bakıyorlar. Bunlar (evsizler) için harbi yerler oluşturulsun, insanlara insan gibi bakılsın en azından. Zeytinburnu asla böyle bir yer değil, insanı daha da kötülüğe sürükleyen bir yer. Orada kalacağına git hastane köşesinde yat daha güzel yani. Ama yine de gittim, çünkü belli bir zaman sonra hastane de kabul etmiyor. Çaresiz, hiç çaresiz kalınca gidiyorsunuz. Artık zamanla ne oluyor, üstün başın kirli oluyor, görünce insan fark ediyor, hastanede kalamıyorsunuz. Hani burada yatırmak da çare değil, ölmesinler işte başımıza kalıp sokakta kalıp ölmesinler diye bunu yapıyorlar, hani suç bize kalmasınlar gibisinden. (E.9, Erkek, 38)

Nihayetinde katılımcıların İBB'nin kış aylarında vermiş olduğu barınak hizmetine bakışı barınakların inşa amacını eleştirel bir açıdan ele alan Arnold'ın araştırma bulguları ile uyumludur. Arnold (2004: 61-71) barınakların güven, zaman-mekân sürekliliği gibi bireyin temel ihtiyaçları gidermek için dizayn edilmediğini, sadece evsizlerin kamusal alandan süpürülmeleri için kurgulanmış olduklarını ileri sürer. Barınak kullanıcısı evsizlerle yapmış olduğu araştırmasında Arnold, katılımcıların büyük çoğunluğunun barınak ve sokak yaşamının risk ve tehlikeler açısından birbirinden çok da farklı olmadığını dile getirdiğini belirtmiştir. Barınaklar fiziksel ve donanımsal olarak da bir çatı dışında çok fazla şey sunmaz. Çoğu zaman kirli, haşerelerin yoğun olduğu, güvenlik ile ilgili herhangi bir önlemin olmadığı yerlerdir. Buna rağmen özellikle soğuk kış geceleri için barınaklara olan talep oldukça fazladır ve pek çok mega kentte yeterli barınak yoktur.

5.2.4. Evsizlerin gözünden evsiz insan, ötekileştirme ve ötekileştirilme

Katılımcılarla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmenin başlıklarından bir tanesi de evsizlik deneyimleri çerçevesinde evsiz insanın kim olduğudur. 30 katılımcıdan sadece bir tanesi evsiz insanı geçici bir süre için evi olmayan insan olarak konut üzerinden tanımlamıştır. Bunun dışında katılımcılar evsizi “yalnız”, “kimsesiz”, “çaresiz”, “ekonomik olarak bitik”, “evsizliği seçen”, “psikolojisi bozuk” gibi sıfatlar çerçevesinde hem nedensellik ilişkisi hem de içinde bulunduğu durum üzerinden betimlemiştir.

Katılımcıların evsiz insanı tanımlar ve betimlerken en sık kullanmış oldukları sıfatlar arasında “çaresiz, zavallı, bitik, geleceği olmayan” gibi ifadeler dikkat çekmektedir. Bu sıfatlar aynı zamanda evsizliğin sonlandırılması ile ilgili de olumsuz beklentilere işaret etmektedir. “Yalnız, kimsesiz, boşluktaki” gibi ifadeler ise sosyal ağların ve sermayenin tükenmişliğine işaret eden nitelemeler olarak dikkat çekmektedir.

Çaresiz, umutsuz, gerçeklerle yüzleşmek istemeyen insan topluluğu. Hani işe yaramaz insan topluluğu değil, bunlar gerçeklerle yüzleşmekten korkan insanlar. Yoksa hepsi işe yarar. (E.1, Erkek, 60)

Bir civciv düşünün, annesi yok, kümesi yok, sağda solda geziniyor. (E.3, Erkek, 52)

Evsizlerin katılımcılar tarafından daha negatif ifadelerle betimlendiği de görülmüştür. Madde veya alkol kullanımı, yardımlarla yaşamayı alışkanlık haline getirme, suç/dolandırıcılığa karışma ve fırsatçılık gibi ifadeler de evsiz tanımlarında katılımcılar tarafından kullanılmıştır. Öte yandan neredeyse tüm tanımlarda ortak olan vurgu, evsizlerin homojen bir grup olmadığıdır. Evsiz popülasyon içerisinde karşılaşmış olduğu güçlükler dolayısıyla “gerçekten zor durumda olan, gerçekten ihtiyacı olan, iyi” evsizlerle, “kendi hataları nedeniyle sokakta olan, gerçekten ihtiyacı olmayan, kötü” evsizler olduğu sıklıkla vurgulanmıştır. Katılımcıların kötü evsize ithaf ettiği, “alkolik, madde bağımlısı, fırsatçı, bedavacı, tembel” gibi nitelemelerle, kendilerini “iyi olmayan” evsizlerden ayırdıkları göze çarpmaktadır.

Evsizlik kötü bir şey de, çoğunun kendi hatası. Bonzai içiyorlar, param yok diyor, bonzaiye, eroine para buluyor. Demek ki evsiz kalmak zorunda değiller, değiller yani. İnsan evsiz kalmaz aslında, tembel insan evsiz insandır. Benim şu anda sağlığım elverse, ayakta durabilsem bulaşıkçılık bile yapacağım yani. Ben çalışmayı seviyorum. Evsizlerin içinde iyi insanlar da var, çalışmak isteyen... (E.16, Erkek, 56)

Bir bakıyorum adam yırtık pırtık elbiselerle yatmış, belediyenin bankına uzanmış, şişesini açmış oraya. 3-4 kişi ötede battaniye ile yatmış, 5-6 kişi beride. İnsanlara ben hayret ediyorum yani, içki içiyorlar, ötede yatıyorlar, beride yatıyorlar, dilencilik yapıyorlar, iki kuruşa tenezzül ediyorlar. İnsanın eli ayağı tuttuğu müddetçe bir iş bulup çalışması lazım yani. İçki gibi kötü bir şey yoktur. Benim arkadaşlarımdan da içkiye kumara düşüp, parklarda yatanlar oldu. Orada çadır kuranlar... Ben öylesi bir hayatı tasvip etmiyorum, beğenmiyorum. Böyle bir şey yaşamam... Hiç işim de olmaz onlarla... (E.18, Erkek, 46)

Evsizlerin yukarıda ifade edilen evsizlerle ilgili yapmış oldukları ötekileştirme ve damgalamalar, aslında “ev”li insanların evsizlere karşı olan damgalayıcı ve ötekileştirici tutumları ile benzerlik göstermektedir.

İnsanlar bu duruma düşenlere biraz hor bakıyor, Yani ben öcü değilim ya, ben de bir insanım. İşte bir zamanlar şöyle rahatlığım vardı ama böyle bir duruma düştüm. Cenabı Allah seni düşürmeyecek diye bir garantin var mı? (E.3, Erkek, 52)

İnsanlar bizden uzak durmaya çalışıyorlar. O zaman biz de kendimizi toplumdan yozlaşmış hissediyoruz. Normalde biz de bu toplumun bir ferdiyiz, ben hala oyumu da kullanıyorum, hala bu ülkenin vatandaşıyız. Bu durumlara düşmek benim tercihim değildi, çoğu arkadaşımın tercihi değildi, ama istemeyerek, bazısı isteyerek, bazısı kendi hatasından, belki benim de çok hatam var ama yani istenen bir şey değil. Vatandaş gibi hissetmiyorum kendimi. (E.5, Erkek, 49)

Evsizler kendilerinin yanında Çingeneler ve mülteciler gibi dezavantajlı başka grupları da ötekileştirebilmektedirler. Örneğin “ev”li insanın kendisini hakir görmesi karşısında serzenişte bulunan E.15, görüşmenin bir yerinde “çingeneleri” hakir görmektedir.

“5 TL için adamı keser onlar, Çingenler. Çingenler var ya bu Çingenler. Böyle devletten gıcık kapıyorum ben. Bunları var ya bunları barındırıyor İstanbul’un ortasında, merkezinde. Bu Çingenleri barındırmayacak, devlet bunları sürececek, atacak, yakacak. Şey gibi kırıp dökecek, Hitler gibi fırınlara bunların hepsini yakacak. Bu Çingenler çok adi, çok adi, katil, cani, 5 TL için adamı keserler.” (E.15, Erkek, 76)

E.15 Çingeneleri damgalayıp ötekileştiren tek katılımcıdır. Fakat katılımcılar arasında özellikle Suriyeli mültecilere karşı ötekileştirici ve damgalayıcı yargıların 6 katılımcı tarafından paylaşıldığı görülmüştür. Ötekileştirme ve damgalamanın bağlamı ise verilen yardımların Suriyeli mültecilere kaydırılması nedeniyle azaltılmış olması, iş ve uygun maliyetli konut bulma noktasında güçlüklerin artmasıdır.

300 TL para alıyorum. Bütün dört ay onunla yaşamımı sürdürmek zorundayım. Eskiden 3 aydı, şimdi 4 aya çıkardılar. Dört ayda bir ne olur? Mesela burada ilticacılar var, her ay 800 TL para alıyorlar. Senin vatandaşın niye alamıyor o parayı kardeşim? 4 ayda bir 300 TL para, yazık günah bu insanlara. O adama 800 TL veriyorsun, hani nerede adalet, nerede hukuk, ben isyan ediyorum... (E.1, Erkek, 60)

SONUÇ VE TARTIŞMA

İstanbul ili, Beyoğlu ilçesindeki evsizlik olgusu üzerine yapılan bu çalışmada bir yandan evsizlerin yaşam öyküleri üzerinden evsizliğin yapısal ve bireysel belirleyicilerinin ilişkiselliği ortaya çıkarılmaya çalışılırken, diğer yandan evsizlerin perspektifinden evsizlik sürecinin anlaşılması amaçlanmıştır. Bu hedefleri gerçekleştirmek için de sosyal çalışma perspektifinden faydalanılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle farklı evsizlik kavramsallaştırmaları, etkileşim içerisinde oldukları yönetsel yapıların evsizlik politika ve uygulamaları çerçevesinde kavranmaya çalışılmıştır. İkinci olarak evsizliği açıklayan teorik perspektifler araştırmanın kuramsal bakış açısını netleştirmek için eleştirel bir bakış açısı ile ele alınmıştır. Fakat çalışmada genel bir teori ve kavramsal çerçeve araştırma bulgularını anlamlandırmak ve yorumlamak için benimsenmediği gibi sadece araştırma verilerine dayalı teori geliştirmek de amaçlanmamıştır. Araştırmada “Evsizlik Teorileri” kısmında yer verilen bazı kavramlaştırmalar, birbirine tezat teşkil etmeyecek biçimde araştırma bulgularının biçimlendirilmesi ve düzenlenmesi için yönlendirici araçlar olarak kullanılmıştır (krş. Layder, 2015).

Öte yandan evsizlik gibi karmaşık bir olguyu yapı/eylem ikilemini aşarak tartışma imkânı sunan yapılaşma teorisi ve eleştirel realist perspektifin araştırma bulgularının nedensellik bağlamında değerlendirilmesi için en verimli teorik zemini oluşturduğu düşünülmüştür. Çünkü bu teoriler evsizliğin ortaya çıkmasındaki bireyselliklerin toplumsal yapılar karşısında dikkate alınmamasına itiraz ederlerken, bir yandan da bireysel problemlerin yapısal bağlamını görme imkânı sunarak, bireyi patolojikleştirmeden eylemliliği açıklamaya olanak tanımaktadırlar. Bununla birlikte araştırmamızda evsizliğin yeniden tanımlanması amaçlanmamış, fakat farklı evsizlik tanımlamalarının çeşitli operasyonel hedefler doğrultusunda ortaya çıktığına dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla evsizlik tanımlarında önemli olan tanımların belli kuramsal veya siyasal perspektiflerin uzantıları, bir başka deyişle, kamusal, siyasi, epistemolojik çıkarların ve ilgilerin yansıması olduğunun farkına varmaktır.

Araştırmanın bulgularının analizinde ise FEANTSA’nın geliştirmiş olduğu Evsizlik Tipolojisi ve Konut Dışlanması Kategorileri kullanılmıştır. Bu tipolojiye göre evsizlik “konut dışlanması” olarak ifade edilen, “çatısızlık”, “ev”sizlik, “güvensiz konut” ve “uygunsuz konut” alt kategorileri bulunan bir süreçtir. Bu sürecin sosyal çalışma uygulamasına yönelik olarak kavranabilmesi için nedensellik ilgisi bağlamında evsizlik süreci öncesinin analiz edilmesi kadar evsizlik deneyiminin anlaşılması da gerekmektedir.

Küresel bir kent olarak İstanbul, küresel kent bağlamında ele alınan toplumsal değişimlerin ve problemlerin potansiyel merkezlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Türkiye ve İstanbul’un refah göstergeleri, refah devleti uygulamaları, konut politikası ve kentsel mekânının planlanması ile yerel yönetim geleneği çalışmamızda evsizlik ekseninde analiz edilmiştir. Yeni yoksulluğun, toplumsal dışlanmışlığın ve marjinalliğin en uç örneği olarak da literatürde yer bulan evsizlik olgusu, İstanbul’da nicelik olarak gelişmiş ülkelerin küresel kentlerinde olduğu kadar yüksek bir orana sahip değilmiş gibi görünse de İstanbul’un tecrübe ettiği küresel dönüşüm ve bunun etkileri, evsizlik olgusunda bir artış potansiyeline işaret etmektedir.

Küresel etki kendini bir yandan eşitsizlikleri arttırarak yoksulluğun derinleşmesinde, bir yandan da refah devleti ve doğal toplumsal destek mekanizmalarının zayıflamasında göstermektedir. 1960'lı yıllardan itibaren istikrarlı bir biçimde artan GSYH'ya rağmen yoksulluk sınırı altında yaşayan 11 milyondan fazla insan olması ve yüksek Gini katsayısı, istikrarlı büyümenin eşitlikçi bir biçimde vatandaşa yansımadığını ve herkes için aynı biçimde refah artışı anlamını gelmediğini göstermektedir. Türkiye'nin refah uygulamalarına bakıldığında ise tarım ve enformel sektörde yüksek çalışma oranları ile birlikte %10'nun üzerindeki işsizlik oranı, emek piyasası düzenlemeleri ile sağlanan sosyal korumanın nüfusun ciddi bir kesimi için fayda doğurmadığı sonucunu ortaya koymaktadır.

Türkiye'de sosyal yardım ve hizmetlerde ise evrensel nitelikli bir yaklaşım yerine klasik kırılğan grupların hedef alındığı görülmektedir. Oysa yeni kent yaşamında yeni yoksul, çalışan yoksul, evsizler gibi sosyal yardım ve hizmetlere ihtiyaç duyan çeşitlenmiş ve farklılaşmış kırılğan gruplar da ortaya çıkmıştır. Yine de son dönemde hiç çalışamayacak durumda olanlar için toplumsal dışlanmayı önlemeye yönelik olarak yapılan düzenli yardımlar ve reformlarla birlikte "Genel Sağlık Sigortası" uygulamaları özellikle klasik kırılğan grupların gündelik yaşam tecrübelerinde ciddi farklar yaratmıştır. Lakin Türkiye'nin refah geleneğinin sosyal korumada aile ve hayırseverlik ilişkilerini merkeze alması nedeniyle bu uygulamalar aile korumasından yoksun tek başına olan birey için tam bir koruma sağlamak için yetersizdir. Sosyal yardım ve hizmetlerden sorumlu yeni bakanlığın sosyal korumada merkeze aldığı doğal toplumsal destek mekanizmalarının geleneksel koruma rolü, Türkiye'nin değişen aile yapısı, neo-liberal ekonomi politikaları ve kentsel gelişmelere paralel olarak dönüşen mahalle, konut yapısı gibi etmenler karşısında ciddi bir baskı altında olduğundan yıpranmaktadır. Eş zamanlı olarak 2000'li yıllara gelindiğinde uygun barınma imkânı sunan, barınma giderlerini ortadan kaldıran, enformel sosyal destek kaynağı olan gecekondu mahalleleri ile kentin çöküntü bölgeleri kent toprağının değişen değeri ile birlikte "kentsel dönüşüm projeleri" eliyle kent yoksulları için bir imkân olmaktan çıkmıştır. Türkiye'nin modern formel sosyal konut üreticisi olan TOKİ'nin de üst ve orta-üst gelir gurubunu önceliyor olduğu görülmektedir. Oysa konut hakkını gerekli kılan barınma sorunu günümüz küresel kentlerinde öncelikle alt, orta-alt gelir grupları ve yoksulların sorunudur. Türkiye'de yoksulluk ve eşitsizlik verileri, konut-refah politikaları ile merkezi ve yerel yönetimler tarafından sunulan sosyal koruma ve hizmetler evsizlik karşısında koruma ve içerme sağlayacak yapısal şartlara işaret etmemektedir.

Durum böyle olmasına rağmen, özellikle kamu kurumları ile yapmış olduğumuz görüşmelerde Türkiye'de evsizliğin yaygın olmadığına dair belirgin bir kanı olduğu görülmüştür. Oysa evsizliğin ortaya çıkışı ve deneyimlenmesi üzerinde etkili olan yapısal şartlardan biri de refah sisteminin, sosyal yardım ve hizmetlerin evsizlere veya evsizlik riski altında olanlara neler sunabildiği ve sunulanların nasıl gerekçelendirildiğidir. Evsizler sosyal yardım ve hizmet sistemi içerisinde yardım almayı hak eden olarak tanımlanmış savunmasız gruplardan biri değildir. Refah sistemindeki bu yapısal-siyasal kabulün etkisi uzman-önder ve halk görüşmeleri ile ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Evsizler Türkiye'nin sosyal yardım ve hizmetlerinden sorumlu Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından tanımlanmış, yardım almayı hak eden bir grup değildir. İBB'nin kış aylarında vermiş olduğu barınak hizmeti İstanbul'da evsizler hedeflenerek verilen tek kamusal hizmet olarak karşımıza çıkmaktadır. İstanbul ili içerisinde doğrudan evsizlere hizmet veren altı yerel ölçekli çalışan sivil toplum örgütlenmesi bulunmaktadır. Farklı kamu kurumları ve sivil toplum örgütlerinde yapılan uzman ve önder görüşmelerinde evsizlik başlığı altında olmasa bile, farklı biçimlerde evsizler ve evsizlik ile ilintili hizmetler ve yardımlar verildiği görülmüştür. Bu hizmetler barınma ve bakım hizmetleri, sokakta yaşamayı kolaylaştırıcı hizmetler ve evsizliğin önlenmesine yönelik hizmetler olarak üç ayrı başlık altında değerlendirilmiştir. Barınma ve bakım hizmetleri incelendiğinde farklı Avrupa Birliği ülkelerinde olduğu gibi çifte savunmasızlığı bulunan çocuk, engelli, kadın ve yaşlı gibi yardımcı "hak eden" gruplar için eş zamanlı olarak ortaya çıkabilecek evsizlik problemini de giderici barınma hizmetlerinin kadın sığınma evleri, huzur ve bakım evleri ve çocuk ve gençlik merkezleri aracılığıyla verildiği görülmektedir. 18-60 yaş arası erkek evsizler içinse verilen tek kamusal barınma hizmeti İBB'nin kış aylarında vermiş olduğu barınak hizmetidir. Verilen hizmetin içeriği ve veriliş dönemi göz önünde bulundurulduğunda, sadece evsizlerin kış aylarında hayatta kalmalarının amaçladığı görülmektedir. İBB barınağı dışında bazı sivil toplum örgütleri evsizlere barınak veya geçici süreli konut hizmeti vermektedirler.

Özellikle 18-60 yaş aralığında erkek "kronik evsiz"lere hizmet verilebilecek, bütüncül, rehabilitasyon hedefi olan hizmet merkezlerine ve barınaklara olan ihtiyaç her kurum tarafından dile getirilmiş, İBB ve İl SYDV bu yönde çalışmaları olduğunu ifade etmişlerdir. Bununla birlikte sadece ekonomik sebeplerle sokakta olan, tedavi ihtiyacı içerisindeki hastalar ve yakınları, mevsimlik işçi olarak İstanbul'a gelip bir süre iş bulamayan maddi yoksunluk içinde olanlar, hapisane/hastane/ yetiştirme yurtları/çocuk destek merkezleri gibi yatılı kurumlardan çıktıktan sonra uyum ve nekahet döneminde gidecek yeri olmayanlar, kurumsal yatılı bakım hizmeti alabilmek için değerlendirme sürecinde olanlar gibi geçici süreli olarak evsizlik durumunu deneyimleyenler için de barınak hizmetine olan ihtiyaç alanda çalışan dernekler ve saha personeli tarafından vurgulanmıştır. Özellikle kamu kurumu önderleri ise yaz aylarında evsizlerin hizmet talebi olmadığını, bir barınak açılrsa bile bunun evsizler tarafından kullanılmayacağını deneyimlerine dayanarak ifade etmişlerdir. Yazın barınakların kullanılmayacağına dair kanı yine "kapalı alanda kalmak istemeyen" ve sokağı tercih eden kronik evsizlere dair kalıp yargılar üzerinden oluşturulmakta ve bu yargıların tahminler dışında herhangi bir bilimsel dayanağı bulunmamaktadır. Buna rağmen oluşturulmuş olan bu söylem, evsizliğin deneyimlenmesi ve sürmesi noktasında yapısal şartları belirleyen unsurlardan biri haline gelmektedir. Bu görüşler Foucault'cu bir bakışla, kamunun evsizliği ve evsizleri tasnif etme ve yönetme biçimine dair bir söylemin yansımaları olarak da görülebilir. Çünkü bu söylemler sadece evsizlere sunulan hizmetlerin biçimini değil, evsizliği bireysel patoloji ve problemlere indirgeyerek evsizliğin açıklama biçimlerini ve tanımlarını da belirlemektedir. Evsizler böylelikle "normalleştirme" gibi bir çabayı bile hak etmeyen/"talep etmeyen", ölmemesi amaçlanan savunmasız bir grup haline getirilebilmektedir. Nitekim literatürde "zararı önleme" olarak da isimlendirilen ve hiçbir

biçimde barınak ve konut sunma ile ilgili hizmetlerin alternatifi olarak değerlendirilmemesi gereken bu yardımların sunulma gerekçesi, kamu kurumları tarafından evsizlerin hava şartları elverdiği müddetçe sokakta yaşamayı tercih ediyor olmalarına dayandırılmaktadır.

Klasik kırılğan gruplar için hem merkezi yönetim hem de yerel yönetim tarafından verilen hizmetler ise doğrudan -evsizliği önleme hedefine sahip olmasalar bile- evsizliğin önlenmesini amaçlayan hizmetler olarak değerlendirilebilir. “Tersine Göç ve Yoksul Sevk Hizmetleri” de evsizliğin İstanbul ili içerisinde ortaya çıkmasını önleyen hizmetler olarak İBB tarafından verilmektedir. Sivil toplum örgütleri de gizli evsizlere ve konut dışlanmasına maruz kalanlara yönelik yürüttüğü insani yardımların literal evsizliğin önlenmesi için bir destek olduğunu ifade etmişlerdir. Bu bağlamda daimi bir barınak hizmetinin olmadığı İstanbul’da, kamu kurumlarının yanında sivil toplum örgütleri de evsizliğin konut temini gibi siyasi bir boyuta sahip olabileceğini tahayyül etmemektedirler. Sonuçta evsizlere verilen hizmetler genel olarak “ev”sizliğin giderilmesi, “konut” temini, evsizlik öncesi veya evsizlik sürecinde ortaya çıkan bireysel problemler ve savunmasızlıkların giderilmesini hedefleyen çözümler sunmamakta, bunlara geçici çözümler üretmektedir. Bunun nedeni kamu kurumları için evsizler hakkındaki kalıp yargılar, sivil toplum örgütleri için ise kaynak ve imkânlardaki yetersizliklerdir.

Uzman-önder-halk görüşmelerinin önemli çıktılarından bir tanesi de deneyimleri ve uzmanlıkları bağlamında dile getirdikleri evsizliğe karşı geliştirilebilecek sosyal politika önerileri olmuştur. Kamu kurumları ve sivil toplum temsilcileri ile yapılan görüşmelerde evsizlikle ilgili sorunlardan öncelikle merkezi yönetimin sorumlu olduğu vurgulanmıştır. Görüşmelerden, merkezi yönetimin mevzuat temelli düzenlemeler ile öncelikli olarak evsizliği tanımlaması ve söz konusu sorunla ilgili olabilecek tüm birimleri koordine ederek, hizmetleri planlaması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Evsizler hak talep edebilecek organize bir grup olmadığı için, sivil toplum savunuculuğu aktüel şartlar altında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Planlanan hizmetlerin yerel yönetimler ve sivil toplumun eliyle uygulamasının en doğru yol olacağı yapılan görüşmelerden ortaya çıkan sonuçlardan bir diğeridir. Sivil toplum örgütleri, kamu kurumlarının sahip olmadıkları esnekliğe sahip olmaları, personel istihdamında çalışılan grup içerisinde gelen kişileri de istihdam edebilme ve sahada daha sık yer alma potansiyelleri nedeniyle, hizmet profiline mecaz ve gerçek anlamıyla daha iyi erişebilmeleri, toplumsal duyarlılık ve kaynakları da hizmete dâhil edebilme kapasiteleri, sokakta yaşanan değişimi daha hızlı görüp yanıt verebilme kabiliyetleri ile merkezi yönetimin hali hazırdaki kurumsal geleneği göz önünde bulundurulduğunda daha avantajlı durumda görünmektedirler. Bununla birlikte sivil toplum örgütleri merkezi ve yerel yönetimlerden maddi kaynaklarının ve kamusal desteklerinin artırılması, madde bağımlılığı tedavisi gibi profesyonellik gerektiren alanlarda alt yapılarının geliştirilmesi gibi beklentiler içerisindedirler.

Görüşme yapılan uzmanlar, kamu ve sivil toplum temsilcileri alkol ve madde bağımlılığı, psikiyatrik bozukluklar, hastalık sebebi ile çalışamayacak duruma gelme, çeşitli

travmalar, bireyin özgürlük duygusu, aşırı duygusallık gibi bireysel, ekonomik kriz, yoksulluk ve yoksunluk, eğitim durumunun düşük olması, zorunlu göç ve doğu bölgelerinin yapısal şartları, uygun maliyetli konut imkânının azalması gibi yapısal değişkenlerle evsizliğin ortaya çıkışı arasında bir nedensellik ilişkisi kurmuşlardır. Bununla birlikte bu değişkenlerin doğrudan “kronik evsizliğe” yol açmasında bireyin ailevi problemlerinin belirleyici olduğunu vurgulamışlardır. Uzman/önderlerin bir kısmı Beyoğlu için literal evsizlikten ziyade üzerinde durulması gereken hususun “güvensiz-uygunsuz konut”lardan oluşan ve göçle şekillenen mahalleler, yoksulluk ve evsizlik riski, suç ve madde kullanımı ve kentsel dönüşüm olduğunu ileri sürmüştür. Yani İstanbul’un yapısal şartları bölümünde değinilen çöküntü bölgeleri ve kentsel dönüşüm bağlamında konut dışlanmasını vurgulayarak evsizliği değerlendirmiştir. Uzman/önderler evsizlikten çıkış sürecini de yine literal evsizler üzerinden tartışmışlardır. Evsizlikten çıkma sürecinde, ev, tedavi, rehabilitasyon, maddi desteğin önemi vurgulanmakla birlikte, evsiz insanın tüm bu ihtiyaçlarına bütüncül bir biçimde yaklaşmanın evsizlikten çıkışı mümkün kılacağı ifade edilmiştir. Tıpkı evsizliğin ortaya çıkması sürecinde aileye yapılan vurguda olduğu gibi, evsizlikten çıkış sürecinde de pozitif, destekleyici ve evsiz bireyin ihtiyaçlarını bütüncül bir biçimde organize edebilecek bir ailenin veya enformel sosyal desteğin varlığının önemi dile getirilmiştir.

İstanbul’un yapısal bağlamı, evsiz yardım ve hizmetleri ile bu hizmetleri ve evsizlerin gündelik yaşamlarını inşa eden söylemler ve bilgiler ışığında, evsizlerle yürütülen saha araştırmamız neticesinde evsizliğin bir durum değil bir süreç olduğu görülmüştür. Bu süreç üzerinden nedensellik ilgisinin kurulması kadar, sokak yaşantısının kavranması, evsizliğin, evsizlik ilgisini de içine alan çok boyutlu karakterinin anlaşılması için elzemdir. Sürecin her aşamasının evsizlerin kendi anlatıları üzerinden anlaşılması ise nihayetinde evsizliğe karşı bütüncül ve gerçekçi bir sosyal politika ve sosyal hizmet stratejisi kurgulayabilme potansiyelini arttırmaktadır. Bu nedenle otuz katılımcı ile yapılan biyografi ve yarı yapılandırılmış görüşme bulgularının analizi de üç aşamada değerlendirilmiştir; evsizliğe giden yol, literal evsizliğin ilk defa ortaya çıkışı ve literal evsizlik süreci. Evsizliğe giriş süreci ve literal evsizliğin ortaya çıkışı özellikle nedensellik ilgisi bağlamında geliştirilebilecek koruma-önleme programları, literal evsizlik süreci ise evsizlik durumu ortaya çıktıktan sonra verilecek hizmetleri gerçekçi bir biçimde düzenleme ve evsizlikten çıkış yolunu kavrama açısından önemlidir.

Katılımcıların biyografilerinde literal evsizlik ortaya çıkmadan önceki süreç incelendiğinde; ailenin düşük maddi ve sosyal sermayesi, eğitimsizlik ve yaygın aile içi şiddet, Türkiye’nin bazı kırsal alanlarında yaşanan yoksulluk ve yoksunluk örüntüleri, göçle gelinen bölgede edinilen negatif sosyal sermaye, yoksulluk nedeniyle okuyamama ve çok erken yaşta çalışma zorunluluğu, literal evsizlik ortaya çıkmadan önce küçük yaşlardan itibaren deneyimlenen güvensiz (aile içi şiddet) ve uygunsuz konut (bekar odaları, iş yeri lojmanları, otel, metruk bina vb.) evsizliği, enformel sektörde güvencesiz olarak uzun yıllar çalışma ve buna karşılık çalışmayacak duruma gelindiğinde sosyal güvenceden mahrum olma, çocuk ve gençleri aile içi şiddetten koruyacak kurumsal koruma mekanizmaların eksikliği gibi yapısal şartlar biyografilerin çoğunluğunda karşımıza çıkmaktadır.

Nitekim 30 katılımcının neredeyse üçte ikisi ailesi ile veya ergenlik-gençlik yıllarında tek başına ekonomik sebepler ve iş bulma amacıyla İstanbul'a göç etmiş, yaşanan yoksulluk ve yoksunluklar farklı biçimlerde İstanbul'da da devam etmiştir. İstanbul doğumlu olan katılımcıların ise içerisinde doğmuş/çocukluk-ergenliklerini geçirmiş oldukları, göçle şekillenen mahalle ve semtlerin neredeyse tamamı hem uzman-önder-halk görüşmelerinde hem de evsizlerle yapılan görüşmelerde suç oranlarının yüksek, altyapı-güvenlik problemlerinin yaygın, ve yoksulluğun mekânsal olarak yığıldığı bölgeler olarak resmedilmiştir. Katılımcıların büyük bir kısmı erken yaşta, ağır işlerde çalışmaya başlamışlardır. Çocukluk döneminde çalışmaya başlayan katılımcıların erken dönem iş hayatları ile ilgili olarak temel problemleri çalışma koşullarının ağırlığı, sigortasız olarak uzun saatler boyunca çalışmak zorunda kalma, dericilik ve kaportacılık işlerinde çalışanların küçük yaşta maruz kaldıkları madde kokusu, çıraklık yapanların ustalarından görmüş oldukları şiddet, çalışma saatleri ve koşulları ile uyumlu olmayan ücretler, çocukların çalışmasına uygun olmayan (kumarhane ve birahane vb.) işletmelerde çalışma şeklinde ifade edilmiştir. Katılımcıların erken yaşta ve enformel sektörde başlayan çalışma hayatı gençlik ve yetişkinlik döneminde de benzer şartlar altında devam etmiştir. Gençlik ve yetişkinlik dönemi çalışma hayatı ile ilgili temel problemler enformel sektörün özellikleri olarak da nitelendirilebilecek; ağır çalışma koşulları, iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili riskler, uzun çalışma saatleri, maaşların gecikmesi, sigortanın yapılmaması, günlük kazanç elde etmedir. Enformel sektörde çalışma, uzun çalışma süreleri ve ağır çalışma şartlarına rağmen sosyal güvenlik kapsamının dışında kalmayı, dolayısıyla hastalık ve yaşlılık dönemlerinde sosyal yararlardan yoksun olmayı da beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda vasıfsız işçi olarak asgari ücretle çalışma, sokak satıcılığı gibi işlerde günlük kazanç elde etme gibi nedenler katılımcıların gelecekleri için birikim yapmalarını güçleştiren unsurlar olarak karşımıza çıkmıştır.

Katılımcıların çocukluk ve ergenlik dönemlerinde benzeşen yanlarından biri de, psikolojik, fiziksel ve kişilik gelişimi olumsuz yönde etkileyecek yoğun olarak aile kaynaklı ihmal ve istismar öyküleridir. Fiziksel şiddet ile fiziksel ve duygusal ihmal en sık rastlanan ihmal ve istismar türleridir. 30 katılımcının 21'inde fiziksel şiddet öyküsü vardır. Şiddetin boyutları katılımcıların ciddi yaralanmasına neden olacak derecede yüksektir ve kaynağı ailedir. Katılımcıların aile türlerine bakıldığında ise, 30 ailenin 15'inin bölünmüş aile olduğu görülmektedir. Yoğun şiddet, ihmal ve istismar sadece bölünmüş ve üvey ailelere has bir durum değildir; klasik çekirdek aileye sahip olan katılımcılar içerisinde de yaygındır. Hem bölünmüş ve üvey ailelerde hem de klasik çekirdek ailelerde şiddet sadece katılımcılara yönelik değildir. Diğer kardeşlere veya eşlerin birbirine uygulamış oldukları şiddet de yaygın olarak öykülenmiştir. Çocukluk-ergenlik döneminde ihmal ve istismara dair travmatik anlatısı olmayan sadece 2 katılımcı vardır. Katılımcıların çocukluk, ergenlik dönemini de içine alan literal evsizlik süreci öncesi yaşamlarında ortaya çıkan benzer yapısal desenler Türkiye'nin sosyo-ekonomik şartlarının bireylerin biyografileri üzerindeki yansıması olarak da görülebilir.

Fakat bu ilişkiselliklerin kavranabilmesi için bakılması gereken ikinci yer bireylerin duygu dünyasındaki içsel motivasyonları ve evsizliğin ortaya çıkış biçimleridir. McNaughton'un ifadesi ile yapısal şartların belirlemiş olduğu bağlam içerisinde evsizliğe

neden olabilecek riskli davranışlar (edgework) ile dışarıdan bakıldığında “irrasyonel” olarak görülen davranışların bireyin o anki durumu için geçerli olan rasyonalitesinin anlaşılması bize evsizliğin ortaya çıkışında yapının ve eylemin etkileşimini görmeyi mümkün kılacaktır. Tek tek biyografiler ele alındığında evsizlerin rasyonel tercih modelleri dışında hareket etmedikleri, bağlam içerisinde anlam kazanan ince bir rasyonalite çerçevesinde tercihte bulundukları görülmektedir.

Araştırmamız, yapı ve eylemin karmaşık etkileşiminde ortaya çıkan evsizlik olgusunun, araştırmaya katılan her katılımcı için özel ve birbirinden farklı yollarla biçimlendiğini göstermiştir. Bununla birlikte evsizliğe giriş sürecinde katılımcıların neredeyse tamamı tarafından paylaşılan ortak desenler olduğu da görülmüştür. Kaba bir tasnif yapıldığında köy yoksulluğu ile başlayıp göç ve kent yoksulluğu ile devam eden sürecin bir parçası olarak görünür olan evsizlik ile kent yoksulluğunun sonucu ortaya çıkan evsizlik arasındaki benzeşmelerin daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Küçük esnaf ve memur ailelerden gelen katılımcıların evsizliğe giriş süreci ise kısmen farklılaşmaktadır. Literal evsizlik genel olarak ekonomik yapı ve işle kurulan ilgi, konut ve yerleşim tercihleri/ımkânları, aile ilişkileri ve sosyal sermayenin aşınması, düşük sosyal destek, travma öyküleri ile bunların etkisi ile de şekillenen bireysel direnç kapasitesi, mental sağlık problemleri, alkol ve madde bağımlılığı, öz benlik saygısı ve kendine güven eksikliği gibi durumların farklı biçimlerde kesişmesi neticesinde ortaya çıkmaktadır.

İncelenen biyografilerde bu durum net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. “Devam Eden Yoksulluk Anlatıları İçinde Ortaya Çıkan Literal Evsizlik” deneyimine sahip katılımcıların sosyo-ekonomik temel ve eğitim açısından düşük insani, sosyal ve ekonomik sermayeye sahip oldukları görülmüştür. Bu durum katılımcıların kentte yine dezavantajların yığılmış olduğu gecekondu ve çöküntü bölgelerinde yaşamlarını sürdürmelerine ve bazı negatif sosyal ağlar kurmalarına da neden olmuştur. Özellikle kente tek başına göç eden katılımcıların neredeyse tüm hayatlarını aynı bölgelerde aynı yaşam koşulları içerisinde yıllarca sürdürdüğü, enformel sektörde yıllarca çalıştığı, buna rağmen sermayelerinde kendi ailelerini kurup ev sahibi olacak kadar bir değişiklik yaratamadıkları görülmüştür. Bu katılımcılar arasında aile kurma yoluyla hem sosyal hem de ekonomik sermayesini arttırmayı başarabilenlerin ise bu durumunun enformel sektörün istikrarsızlığı dolayısıyla oldukça kırılgan olabileceği tespit edilmiştir. Katılımcıların yaş ve hastalık dolayısıyla çalışamayacak duruma gelmesi; enformel sektörde çalışma nedeniyle sosyal güvenceden, Türkiye’nin refah politikasının büyük oranda aile üzerinden kurgulanması nedeniyle de sosyal korumadan mahrum olmaları nedeniyle literal evsizliğe geçiş yapmışlardır.

Katılımcılar literal evsizlik öncesinde de uzun yıllar güvensiz ve uygunsuz konut evsizliğine dâhil olmuşlardır. Kente ailesi ile göçle gelen ve kentin gecekondu/çöküntü bölgelerinde doğmuş olup göçmen bir ailenin kentte ikinci kuşağı olan katılımcıların yaşam öykülerinde ise çocukluk ve gençlik dönemi yoksulluk, fiziksel şiddet ve ihmal, bölünmüş ve üvey aile, kentin çöküntü ve gecekondu bölgelerinde yaşama, düşük eğitim seviyesi, zayıf veya negatif sosyal ağlar açısından ortak desenlere sahip olmalarına rağmen literal evsizliğin ortaya çıkışında yaşa ve sokak kültürüne göre şekillenen iki

farklı alt desen olduğu göze çarpmaktadır. “Eski sokak çocukları”nın (araftaki evsizler) literal evsizliğe geçiş sürecinde ebeveynleri ile yaşamış oldukları büyük tartışma ve akabinde maruz kaldıkları fiziksel şiddet tetikleyici unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sokak çocukları dışındaki diğer katılımcılar için de aile içinde yaşanan şiddet ve istismar olayı evden ayrılıp güvensiz ve uygunsuz konut evsizliğinin başlamasında etkilidir. Bununla birlikte yaşam öykülerinin ilerleyen yıllarında çekirdek aile içinde yaşanan terk edilme, eş ölümü gibi travmatik deneyimler literal evsizliği başlatan olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yoksulluk öyküsü belirgin olmayan evsizlerde ise “otoriter”, “baskıcı”, “kontrolcü” ve şiddet uygulayan baba figürü göz çarpmaktadır. Bu gruba dâhil olan katılımcıların yarısından fazlasında literal evsizlik başlamadan önce deneyimlenen alkolizm ve kumar problemi görülmüştür. Alkolizm gibi aşırı otoriter kontrolcü baba/anne figürünün vefatı, eş aldatması gibi sebeplerle yaşanan travma hem yaygındır hem de katılımcıların hayatından literal evsizlik sürecinin hemen öncesine tekabül etmektedir. Özellikle travma deneyimlerinden sonra psikiyatrik tanı ve tedaviler de diğer gruba göre daha yaygındır. Bu dönem aynı zamanda ekonomik durumu kötü olmayan katılımcıların elindeki maddi sermayenin de eridiği dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemin en belirgin unsurlarından bir diğeri de katılımcıların aileleri ile ilişkilerinin tamamen koptuğu ve sosyal ağlarının iyice daraldığı bir dönem olmasıdır. Tüm bu süreç içerisinde zaten az olan sosyal, ekonomik ve insani sermaye ve kaynaklar bilinçli riskli eylemler nedeniyle iyice tükenmekte ve evsizlik dışarıdan bir destek olmadan içinden çıkılamayacak derecede karmaşık ve güç bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Literal evsizliğin ortaya çıkışı yoksulluk deneyimi olmadan da katılımcıların hayatında benzeşen ağırlıklı faktörlerin farklı biçimlerde ilişkileneşmesi ve katılımcının bu faktörlerle de şekillenen bireysel özellikleri ile ilgili olarak da ortaya çıkabilmektedir.

Sonuçta evsizliğin evrensel risk faktörü olarak kabul edilen düşük gelir gurubu içerisinde olmak ve yaşamaya elverişli/uygun maliyetli konut sisteminden yapısal olarak dışlanmak haricinde, özellikle kamusal sosyal korumanın zayıf ve çoğunlukla aile üzerinden kurgulandığı toplumlarda, ailenin ve koruyucu ilişkilerin bir şekilde bulunmaması bireyin hayatında ortaya çıkan bilinçli veya bilinçsiz risklerin yönetilemeyip evsizlik durumunun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Toplum içerisinde herkesin bilinçli/bilinçsiz risk ve travma ile karşılaşma ihtimali vardır. Bununla birlikte bu risklerin üstesinden gelme ve onlarla mücadele etme yetimiz sahip olduğumuz kaynaklar tarafından etkilenmektedir. Ve bu kaynaklar da toplumun yapısal kurumları ve ideolojileri aracılığıyla dağıtılmaktadır. Bu durumda evsizliğe dair geliştirilen nedensellik ilgileri küreselleşme ile derinleşen modern eşitsizliğin sosyal ilişkilerinden bağımsız olarak değerlendirilemeyecek bir durum olduğunu göstermektedir (McNaughton, 2009).

Evsizlikle kurulan nedensellik ilgisi, evsizliğin ortaya çıkışı ve önlenmesine dair sosyal politika ve hizmetlerin geliştirilmesi için büyük öneme sahiptir. Evsizlerin gündelik yaşamları içerisinde bireysel olarak geliştirmiş oldukları ve diğer evsizler tarafından da paylaşılan stratejilerle evsizlerin paylaştıkları normlar ve alışkanlıklar, sosyalleşme biçimleri ise evsizlik ortaya çıktıktan sonra geliştirilecek sosyal politika ve

hizmetler için belirleyici olmaktadır. Bu nedenle bütüncül sosyal politika ve hizmetler için sokak alışkanlıkları ve düzeninin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. İlk evsiz kalan günlerden itibaren katılımcılar sokakta yaşama ile ilgili olarak bireysel bazı alışkanlıklar geliştirdiklerini, sokakta olan alışkanlıklara dâhil olduklarını, zaman içerisinde ilk günlerdeki çaresizlik ve korkunun yerini farklı duyguların aldığını dile getirmişlerdir. Bu durum hem literal evsizliğin ilerleyen yıllarında, hem de ilk literal evsizlikten sonra tekrarlayan literal evsizlik dönemlerinde katılımcıların güvende oldukları anlamına gelmemektedir. Katılımcılar için sokakta olmanın tehlike ve riskleri devam etmekle birlikte geliştirilen bazı stratejiler ve alışkanlıklar nedeniyle korku ve tedirginlik daha az hissedilmektedir. Ayrıca evsiz bireyin evsiz kaldığı ilk günlerde evsizlik kültürüne hemen dâhil olmadığı, zamanla bunu öğrendiği görülmektedir. Hayatta kalma ve baş etme ile ilgili olarak geliştirilen ve günlük hayatın akışı içerisinde gözlemleyerek öğrenilen stratejiler, birey için daha sonra birer sermaye ve kaynak niteliğini de almaktadır.

22 evsizin mekân tercihleri analiz edilirken öncelikli olarak tercihten ziyade güvenlikle ilgili strateji ve taktiklerin belirleyici olduğu görülmüştür. Katılımcıların Beyoğlu'nu tercih etme sebepleri hem evsizlerin sıklıkla kullandıkları ucuz otellerin bulunması hem de literal olarak evsiz kalmadan önce de uygun barınma (oteller, metruk binalar, bekar evleri) ve iş imkânlarına sahip olması nedeniyle zaten uzun yıllardır yaşadıkları bir bölge olmasıdır. 22 katılımcının evsizlik süreci boyunca kalmış oldukları mekânları kullanım sıklıklarına göre sıraladığımızda; otel, esnaf lokantası/sabahçı kahvesi/internet kafe/meyhane gibi sabaha kadar açık olan işletmeler, çalışılan yere ait lojman veya iş yeri, hastane acilleri, park,, bekar odası, metruk bina, akraba/arkadaş yanı, toplu taşıma araçları, havalimanı/otogar, kullanılmayan araba, apartman boşluğu, cami avlusu, evlendirme dairesi ve mezarlıkların kullanıldığı görülmektedir. Hem araftaki evsizler hem de diğerleri sokakta yaşamının öğrenilen bir süreç olduğunu ifade etmişlerdir. Barınma da dâhil, açlık ve güvenlikle ilgili günlük ihtiyaçlar bu öğrenme süreci ile birlikte daha rahat giderilebilmektedir. Katılımcılar süreç içerisinde bu ağların sokak suçlarına yönlendirme, dilencilik-alkol ve madde bağımlılığı geliştirmeye teşvik gibi negatif etkilerinin de ortaya çıkabileceğine vurgu yapmışlardır.

Barınma ve güvenlik dışındaki günlük ihtiyaçlar ele alındığında, özellikle literal evsizliğin ilk dönemlerinde açlık, katılımcıların en temel problemlerinden biri olmuştur. Zamanla katılımcılar farklı biçimlerde açlıklarını giderme yollarını öğrendiklerini ifade etmişlerdir. En yaygın yöntem şehir içinde sıcak yemek hizmeti veren yerlere üye olmaktır. Katılımcıların yemek ihtiyaçlarına karşı geliştirmiş oldukları stratejilerden bir tanesi de açlığa dayanıklı hale gelmeye çalışmaktır. Günlük ihtiyaçları gidermede öne çıkan stratejilerden biri de nakit para elde edebilmektir. Dilenme veya para isteme sadece 3 katılımcı tarafından kullanılan bir para kazanma yöntemi, düzenli olmasa da gelir sağlayan, geri dönüşüm işçiliği, işportacılık gibi işler yapılabilir. Nakit sağlamanın bir diğer dolaylı yolu ise evsizler için erişilebilir olan ama günlük ihtiyaçları için gerekli olmayan yardımların nakde çevrilmesidir. Araftaki evsizlerin günlük ihtiyaçları analiz edildiğinde ise özellikle sokakta kalmaya başladıkları ilk dönemlerden sonra geliştirdikleri tiner ve tiner bezine yönelik ihtiyaç göze çarpmaktadır. Bunun nedeni

sadece bu maddeye karşı geliştirmiş oldukları alışkanlık değil, bu maddeyi almadan para elde etmelerini sağlayan “sinyal çekme” eylemini gerçekleştiremiyor olmalarıdır. Araftaki evsizlerin özellikle yemek gibi gündelik ihtiyaçlarını giderme noktasında diğerk evsizlerden çok daha fazla doğal toplumsal destek mekanizmalarından faydalandıkları görölmektedir. Araftaki evsizler için kıyafet aynı zamanda tiner bezi ve sinyal çekme kostümü olarak da stratejik bir öneme sahiptir. Arkadaş grupları oluşturup belli mntıkalar edinmek ve uzun süreli olarak aynı mntıkayı kullanmak katılımcıların hem güvende olma, hem de günlük ihtiyaçlarını gidermek için kullanmış oldukları stratejilerden biridir. Araftaki evsizlerin hayatında doğal toplumsal destek mekanizmalarının yanı sıra reşit olana kadar kullanabildikleri ilk adım istasyonları ve ÇOGEM’ler de önemli bir yere sahiptir. İstikrarlı bir biçimde kalmasalar bile ihtiyaçlarını gidermek için bu kurumlara gitme de yaygın bir davranıştır. 18 yaşından sonra ise özellikle sokak alışkanlıklarını bırakan veya bırakmak isteyen, sinyal çekme gibi para kazanma yollarına “büyüdükleri için” başvurmayan katılımcılar, çalışma ile de ilgi kuramamışlarsa tek alternatif olarak Umut Çocukları Derneği’nin imkânlarından faydalanmaktadırlar.

Literal evsizlik sürecinde düzenli ve istikrarlı bir işte çalışmanın pek çok açıdan mümkün olmadığını ifade eden katılımcılar için çalışma ve işle kurulan ilgi hem biyografiler hem de yarı yapılandırılmış görüşmede üzerinde en fazla konuşulan konulardan biri olmuştur. Yaş ve sağlık durumuna uygun, geçimlik geliri sağlayan bir işle kurulan ilgi 22 katılımcının çoğunluğu için evsizlik durumundan çıkmalarının da en temel aracı olarak değerlendirilmiştir. Hem literal evsizlik ortaya çıkmadan önce hem de literal evsizlik sürecinde yaşlılık, kronik sağlık problemleri ve engellilik, düzenli bir işte çalışmaya devam edememe veya iş bulamama sebebidir. Ayrıca enformel sektörde düzenli bir işte çalışılsa bile kazanılan para ailesi ve evi olmayan bir katılımcının, otel veya bekar odası tutmak yoluyla sadece literal olarak evsizlik durumundan çıkmalarını sağlamaktadır. Fakat bu ücretler katılımcıların sosyal, insani ve ekonomik sermayesini arttıran, yeterli ve uygun konut durumuna geçişini sağlayan bir iyileştirme sağlamamaktadır. Araftaki evsizlerin işle kurmuş oldukları ilişki ise çok daha zayıftır. Nakit para kazanma ve ihtiyaçlarını gidermek için “sinyal çekme” katılımcılar arasında çok yaygın bir eylemdir. Katılımcıların düzenli bir iş bulma ve evsizlik durumundan çıkma ile ilgili düşünceleri genç yetişkinlik ve sonrasında madde ve sokağa karşı geliştirilen alışkanlıkların bırakılması ile eş zamanlı olarak ortaya çıktığı görölmüştür. Bu dönemde iş bulma, işsizlik ve enformel sektörün sağlayabilmiş oldukları imkânlara yönelik olarak düşünceleri diğerk evsiz grupla benzerdir.

Evsizler içerisinde özellikle nicel araştırmaların ortaya koymuş olduğu görece yüksek suç oranı, evsiz birey ve suç arasında içsel ve nedensel bir ilişki kurmak için yeterli değildir. Oysa bu nicel çalışmalar kaynaklı kalıp yargılar hem politika yapıcılar hem de halk arasında olduğa yaygındır. Araftaki evsizler dışında kalan 22 katılımcının sadece 4’ü evsizlik sürecinde suça karışmış, 10’u ise literal evsizliği deneyimlerken gasp ve yaralanma şeklinde suça maruz kalmıştır. 2 kadın katılımcı ise ayrıca cinsel tacize maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Evsizler arasında yaygın olduğu dile getirilen alkol ve madde kullanımı da evsizler tarafından daha çok travmatik deneyimler (evsizlik öncesi veya sonrası) ve sokak yaşantısının zorluklarının üstesinden gelme noktasında bir araç

olarak dile getirilmiştir. Katılımcılar hastalıkları ve dertleri dolayısıyla uyuyamadıklarında, çok kötü hissettiklerinde, “hafifletici”, “kafa düzeltici” ve “gerginlik alıcı” olarak dönem dönem alkol kullandıklarını ifade etmişlerdir. Araftaki evsizler ise madde ve alkol kullanımını farklı açılardan araçsallaştırmışlardır. Tiner kullanımı sinyal çekme yoluyla para kazanma ve kendini koruma için bir araçtır. Ayrıca madde kullanımı soğuğu hissetmeme, ortama uyum sağlayabilme gibi etkileri de söz konusudur. Katılımcıların grup ortamından kopmaya başladıkları genç yetişkinlik ve yetişkinlik dönemine gelindiğinde ise madde kullanımı ile birlikte alkol kullanımı yoğunlaşmış, kullanım gerekçeleri ve yaratmış olduğu psikolojik etkiler diğer evsiz gruptakiler ile benzeşmeye başlamıştır.

Literal evsizlik sürecinde bireysel veya kurumsal yardım ve hizmetlerin günlük ihtiyaçların giderilmesi noktasında önemli bir role sahip olduğu görülmüştür. Katılımcılar yardım ve hizmetlerle ilgili olarak evsiz grup içerisinde sıkı bir iletişim ağına sahiptirler. Katılımcıların en temel hizmet beklentisi ise literatürde geçen “kalıcı konut” uygulaması ile örtüşmektedir. Evsizlik probleminin çözümünün barınak temininden daha kapsamlı bir iş olduğu, sokaktaki insanların çok boyutlu ve farklı ihtiyaçlarının farkında olunarak farklı ihtiyaçlara göre farklı hizmet alternatiflerinin oluşturulması gerektiğini vurgulayan katılımcılar da olmuştur. Bu iki alternatiften sonra gelen üçüncü vurgu ise düzenli bir konutta istikrar sağlanması için evsiz bireyin işle bağlantı kurmasının desteklenmesidir. Araftaki evsizlerin hizmetler ve yardımlarla ilgili durumu ise evsizlik süreçlerinin reşit olmadan önce başlaması nedeniyle diğer evsizlerden farklılaşmaktadır. Katılımcıların tümünün ASPB’na bağlı o dönemki (1995-2005 yılları arası) ismi ile ÇOGEM’lerde ve , Umut Çocukları Derneği’nde birden fazla kez “kalma/kaçma” geçmişi bulunmaktadır. Katılımcıların yaşam öykülerinde diğer evsizlerden farklılaşan bir diğer durum ise doğal toplumsal destek mekanizmalarının hem reşit olmadan önce hem de sonra daha yaygın olmasıdır.

İstanbul’da evsizlere yönelik spesifik hizmetler bulunmasa da, kadın sığınma evleri, darülacezeler, bakım merkezleri ve huzurevleri evsizleri de kısmen kapsayan hizmetler sunmaktadırlar. Fakat bu hizmetlerden yararlanma imkânı olanlar dâhil hiçbir katılımcı kurumsal yatılı bakım hizmetine sıcak bakmamaktadır. Bu tutumda katılımcıların alışkanlıkları ve sosyal çevrelerini bırakmama isteği, kurumların hizmet koşulları ve şartları, kurumlarla ilgili toplumsal algıların belirleyici olduğu görülmüştür. Katılımcıların genel olarak kurumsal veya değil, almış oldukları yardımları evsizlikleri bağlamında değerlendirmeleri istendiğinde, bu yardımların yaşamlarındaki etkisinin “günü kurtarmak” olduğunu ifade etmişlerdir. Nispeten daha yüksek meblağlar olmasına rağmen, engelli ve yaşlı aylıkları da bir evi ve ailesi olmayan tek başına birey için geçimlik sağlayacak bir gelir olarak değerlendirilmemiştir.

İstanbul içerisinde evsizlere spesifik olarak tasarlanmış, İBB bünyesinde organize edilip kış aylarında farklı spor salonlarında verilen barınak hizmeti katılımcıların büyük bir kısmı tarafından kullanılan ve en fazla eleştirilen hizmettir. Katılımcılar tarafından “Zeytinburnu” olarak isimlendirilen bu hizmetle ilgili en temel eleştirilerden bir tanesi fiziksel koşullarla ilgilidir. İkinci olarak her hangi bir sağlık ve bulaşıcı hastalık

kontrolünün yapılmaması katılımcıları endişelendiren bir husus olarak vurgulanmıştır. Biyografilerin literal evsizlik dönemi sonrası analizlerinde öne çıkan önemli hususlardan biri de, evsizliğin farklı evsizlik kategorileri arasında bir salınma olduğudur. Güvensiz ve uygunsuz konut evsizliği, “ev”sizlik ve literal evsizliğe geçiş arasında linear bir çizgi yoktur. Katılımcıların hayatlarında da görüldüğü gibi evsizlik bir süreçtir ve süreç içerisinde tüm evsizlik biçimleri arasında geçişler mevsim, iş veya maddi kaynaklarla kurulan ilgi, katılımcıların yaşı, sağlık durumu, direnç kapasitesi, sosyal sermayesi ve ağları gibi pek çok faktörün etkileşimi neticesinde şekillenmektedir.

ÖNERİLER

Makro düzeyde sosyal politika oluşturma ve mikro düzeyde sosyal çalışma uygulamasına yönelik önerilerde bulunmadan önce, evsizlik olgusu ile ilgili Türkiye’de yeterince bilimsel araştırmanın yapılmadığı ve resmi güvenilir verilerin bulunmadığı vurgulanmalıdır. Bu durum göz önünde bulundurularak çalışmamızın sonunda şu öneriler tartışma konusu yapılabilir.

(1) Evsizlik olgusuna dair nitel ve nicel bilimsel bilgi ve veri eksikliği giderildiğinde evsizlere yönelik geliştirilecek sosyal politika ve sosyal çalışmalar da daha doğru bir zemine oturabilecektir. Doğru ve güvenilir, alan uygulamaları için elverişli akademik bilgi eksikliği ile ilintili olan bir başka husus da “evsizlerin” kamusal sosyal yardım ve hizmet hakkı bulunan kırılgan gruplardan biri olarak kabul edilmemesi neticesinde herhangi bir yardım ve hizmetin öznesi haline gelememeleridir. (2) Evsizliğin belli bireysel boyutlarına odaklanmayı aşabilen, bireysel problemlerin ve evsizliğin yapısal bağlamını keşfedebilen çalışmalar evsizler hakkındaki kalıp yargıların ortadan kalkmasına ve evsizliğin sosyal politikanın konusu haline gelmesine zemin teşkil edecektir.

(3) Türkiye’de evsizliğin sosyal yardım ve hizmetlerden sorumlu bakanlık ve “kimsesizlerin kimi” olarak kendini konumlandıran İBB tarafından yardım almayı hak eden kırılgan nüfus içerisine alınması için alan deneyimi olan sivil toplum örgütlerinin savunuculuk rolünün geliştirilmesine yönelik yapılacak çalışmalar akademik araştırmalar kadar önemlidir. Evsizlerin içinde bulunmuş oldukları zorlu yaşam koşulları nedeniyle örgütlenme ve talepte bulunma potansiyeli oldukça düşük görünmektedir. (4) Bu nedenle özellikle talep ve seçmen odaklı hizmet vermekte olan merkezi ve yerel yönetimleri harekete geçirebilecek baskı gruplarının oluşturulmasında ve vatandaş farkındalığının artırılmasında sivil toplumun rolü ön plana çıkarılmalıdır. (5) İstanbul’da faaliyet gösteren az sayıda sivil toplum örgütünün İstanbul’un evsizlerine ve İstanbul’da evsizliğe dair saha bilgileri ve birikimleri evsizliğin sosyal politikanın konusu olması halinde de geliştirilecek politikaların temel referanslarından biri olabilme potansiyeline sahiptir. Farklı ülke uygulamalarında da görüldüğü gibi evsizler alanında farklı kurumların bir arada hizmet verdiği karma bir yapı mevcuttur. Araştırma sonuçlarına göre de özellikle evsizler gibi karmaşık ve öngörülemeyen ihtiyaçlar içerisinde olabilen bir grup için barınak ve geçici konut hizmeti verilmesi noktasında kamu kurumlarına kıyasla esnek çalışabilen sivil toplum örgütleri avantajlı konumdadır. Sivil toplum örgütlerinin alana yakınlığı da yine alanda ortaya çıkan değişimleri yakından takip edip esneklikleri dolayısıyla hızlı bir şekilde bu değişikliklere yanıt verebilme potansiyelini de arttırmaktadır.

Bununla birlikte evsizlik tek başına sivil toplum örgütlerinin üstesinden gelemeyeceği boyutlara sahip olan karmaşık ve çok boyutlu bir süreçtir. Bu literal evsizlik öncesindeki analiz edilmiş olan yapısal bağlam, yapısal bağlam içerisinde ortaya çıkan alkol ve madde bağımlılıkları, psikiyatrik rahatsızlıklar, sosyal ve maddi sermayenin tükenmesi, konut ihtiyacının ortaya çıkması ve evsizlik kültürünün getirdiklerini içeren bir süreç olduğu için, geliştirilecek sosyal politika ve çalışma uygulamalarının da bu sürecin farklı

boyutları için eşgüdümlü olarak çalışabilme potansiyeline sahip olması zorunludur. (6) Bunun için de evsizlerin sosyal yardım/hizmetlerden ve anayasal konut hakkını temininden sorumlu merkezi yönetim birimleri tarafından politik ilginin konusu haline getirilmesi, evsizler alanında doğru ve güvenilir bilgiler ışığında evsizliğin ne olduğu, nasıl hizmetleri gerektirdiği ile ilgili olarak sivil toplum örgütlerinin de paydaşlığında yasal düzenleme, planlama yapma ve kaynak ayırma sorumluluğunu icra etmesi gerekmektedir. Sonuç olarak evsizlik, ancak sürecin tüm yönlerini göz önüne alan bütüncül politikalarla çözülebilir bir problemdir.

Katılımcıların biyografilerinde görüldüğü gibi evsizlik eşitsizlik ve yoksullukla da ilgili bir süreçtir. Serbest piyasa mekanizmasının ve pazarın özgürlüğünün özellikle yapısal bağlamlar içerisinde vasıfsız kalanlar için eşitsizliği ve yoksulluğu daha da arttırdığı artık küresel kapitalizmin temel kurumlarından Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun bile kabul ettiği bir durumdur. (7) Bu nedenle modern eşitsizlikleri en aza indirebilecek sosyal politika önlemleri ve gelişmiş sosyal demokrat refah sistemleri uygulamaları merkezi yönetimin evsizlik de dâhil farklı kırılgan nüfuslar için önleyici çalışmaların başında olmalıdır. Ayrıca ailenin sosyal koruma ve refah sağlamadaki geleneksel rolünün zayıfladığı göz önüne alındığında bunun önemi bir kat daha artmaktadır.

Yine katılımcıların biyografileri göz önünde bulundurulduğunda çocukluk dönemi deneyimlerinin benzerliği hem kırsal kesimde hem de kentte çocukların korunması ve çalıştırılması ile ilgili olarak düzenleme ve denetimlerin önemini ortaya koymuştur. (8) Çocuğun veya ailenin izlendiği aile veya okul sosyal hizmeti bu noktada uzman çalışmacı tarafından verildiği takdirde olumlu sonuçlar doğurabilecek uygulamalar olduğu düşünülmektedir. (9) Ailenin ve çocuğun maddi ihtiyaçlarının gözden kaçırılmaması da önemlidir. Zira bazı ailelerde çocukların çalışması ailenin geçimi için kaçınılmaz olabilmektedir. (10) Bazı durumlarda da ailenin yönlendirilme ve farklı alanlarda desteğe ihtiyacı olabilmektedir. (11) Bu noktada bir süreç olan evsizliğin önlenmesinde çok boyutlu ihtiyaçların farkına varıp, ihtiyaçları giderebilecek yeterli kaynak alt yapısı ile ihtiyaçları gidermeyi organize edebilecek profesyonel sosyal hizmet desteğinin bir arada kurgulanabilmesinin en verimli önleme stratejilerinden biri olacağı düşünülmektedir. Kent yoksulluğunda özellikle çocukluk ve gençlik döneminde maddi yoksunluk kadar hissedilen yoksunlukların da önemi oldukça etkilidir. (12) Özellikle çöküntü ve gecekondu bölgeleri olarak tabir edilen göçle şekillenen bölgelere yapılacak sosyal sermayeyi artırıcı hizmetler sosyal yardımlar kadar önemli görünmektedir.

Enformel sektörün çalışma koşulları özellikle tek başına, insani-sosyal-maddi sermayesi zayıf olan birey için neredeyse zorunlu olarak evsizlik ile neticelenmektedir. (13) Enformel sektörle ilgili olarak makro yapısal düzenlemelerin yanı sıra, özellikle kentlerde enformel sektörde çalışan yeni kent yoksulları için konut teminine yönelik olabilecek konut uygulamaları katılımcıların insani ve sosyal sermayesini arttıracı uygulamalar olarak konut politikaları içerisinde değerlendirilmelidir. Zira bazı vakalarda evsizlik karmaşık problemlere yönelik de bir hizmeti gerektirirken, bazı vakalarda sadece konut desteği evsizliğin ortaya çıkışını önlemek için yeterli görünmektedir. (14) Travmatik yaşam öyküleri ve psikiyatrik rahatsızlıkların daha yoğun olduğu, maddi yoksunlukların

birincil derecede vurgulanmadığı vakalarda, aile ve sosyal sermaye desteğinin ortadan kalkmasının yerini kısmen doldurabilecek uzman desteği ve yönlendirmesi de önemli görünmektedir.

Evsizlik sürecinin bir parçası da evsizlik kültürüdür. Evsizlik kültürü aynı zamanda sokaktan çıkmayı güçleştirecek, bireysel problemlerin yığılmasına neden olan bir öğrenme sürecidir. Bu nedenle evsizlik kültürünün öğrenildiği literal evsizlik döneminin ilk haftaları oldukça önemlidir. (15) Genellikle talep odaklı kurgulanan Türkiye'deki sosyal yardım ve hizmet geleneği içerisinde arz odaklı saha çalışmalarının evsizlik alanında yürütülmesi evsizliğin ortaya çıkarmış olduğu güçlüklerin hem evsiz birey açısından en az zararlı hem de sosyal yardım ve uygulamalar açısından en az maliyetle giderilebileceğini düşündürmektedir.

Evsizlikle birlikte pek çok farklı ihtiyaç söz konusu olmasına rağmen, temel problem bireyin anayasal haklarından biri olan barınma imkânını kaybetmiş olmasıdır. (16) Bu nedenle barınma ile ilgili hizmetler farklı evsiz profillerinin ihtiyaçları doğrultusunda göz önünde bulundurulmalıdır. Barınak hizmetlerinin içeriği ise evsizler tarafından kullanılması noktasında belirleyicidir. (17) Hem farklı ihtiyaç gruplarına göre spesifize edilmiş hem de fiziksel şartları ile bireyin güvende olduğunu hissettirecek küçük ölçekli, lokal barınaklar insan onuruna yaraşır evsiz hizmetlerinin ilk adımı olarak görünmektedir. (18) Bununla birlikte barınakların çözüm olmadığı, bireylerin kalıcı konut ve geçimlik ücretle ilgisi kurulamadığı takdirde bireyin biyografisinde evsizlik durumundan çıkışla ilgili bir değişim yaratmadığı görülmüştür. (19) Barınak uygulamaları için ilçe belediyeleri veya sivil toplum örgütlerinin uygulayıcı olduğu örneklerin hem farklı ülke uygulamalarında hem de yapılan saha araştırması verilerine dayanarak gerekli yasal düzenleme ve kaynak aktarımı yapıldığı takdirde daha verimli olacağı düşünülmektedir. (20) Son dönemlerde barınak hizmeti yerine uygun ve insani koşullarda hizmet veren otellerden barınak hizmetinin satın alınması özel sektörün hizmet sunumuna dâhil edildiği sık karşılaşılan uygulamalardan biridir. Otelde barınma, barınak hizmeti gibi kalıcı konuta alternatif olarak düşünülmemesi gereken geçici bir uygulama olduğu müddetçe özellikle ekonomik yoksunluğun öncelikli olduğu vakalar için öncelikli tercih olabilecek bir uygulamadır.

Katılımcıların büyük bir kısmı dönem dönem ev kiralama yoluyla literal evsizlik durumundan çıkmış, fakat ekonomik olarak konutta yaşayabilmeyi sürdürme imkânını kaybetme veya bireysel problemlerinin de etkisiyle konut durumunda bir istikrar sağlayamamıştır. (21) Bu nedenle öncelikli olarak bir konut eksikliği olan evsizlik durumunun kalıcı olarak giderilebilmesi için konut dışında ihtiyaç duyulan farklı yardımlar ve hizmetlerin de evsizlere sunulması ve istikrar sağlanana kadar danışmanlık desteğinin verilmesi gerekli görülmektedir. Özellikle kalıcı veya kademeli olarak geçici konut temininde ülkenin sosyal konut üreticisi olarak hizmet verme hedefi bulunan TOKİ'nin rol alması kaçınılmazdır. (22) Bununla birlikte evsizlik hizmetlerinin bağımlılık tedavisi, işle ilgi kurma, gelir getirici bir işle ilgi kurulana kadar sosyal yardım sağlama gibi hizmetleri de içeren AMATEM, İŞKUR, SYDV'ları gibi farklı kurumların bir arada çalıştığı bir proje olarak yapılandırılması gerekli görülmektedir. Yaşlılar ve

engelliler için verilen hizmetlerin de literal evsizliğin ortaya çıkışı üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Ekonomik yoksunluk çeken ve güvenceden mahrum engelli veya yaşlılar için sunulan bakım ve huzurevi hizmetleri sunmuş oldukları imkânlar ve koşulların katılımcılarda pek çok psikolojik bariyer oluşmasına sebep olduğu görülmüştür. Hangi alt grup içerisine dâhil olursa olsun, sunulan barınma alternatifleri klasik anlamda bir “ev” olmasa bile, evin sunmuş olduğu, ontolojik, fiziksel, duygusal ve ruhsal anlamları barındırması gerektiği açıktır. (23) Huzurevi ve bakımevi hizmetlerine alternatif, toplum içerisinde ve katılımcıların özgür iradelerini dikkate alan alternatif hizmet modellerinin geliştirilmesi engelli ve yaşlı evsizliğin önlenmesinde önemli adımlardan biri olarak değerlendirilebilir. (24) Ayrıca bu hizmetler tasarlanırken küresel kentlerde ortaya çıkan çalışan yoksul, göçmen işçi gibi yeni kırılgan grupların da göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Barınma hizmetlerinin yaygın olmadığı yerlerde ve durumlarda sokakta verilen hizmetler kuşkusuz günlük hayatın deneyimlenmesinde fark yaratabilmektedir. Fakat evsizlik probleminin karşı geliştirilen yegane hizmet olarak düşünülmemelidir. (25) Evsizlerin günlük ihtiyaçlarına yönelik olmayan, erişebildikleri her türlü hizmet veya miktarı düşük de olsa verilen nakdi yardımlar, evsizlerin refah karması olarak anılan, aile-piyasa-devlet desteğinin hepsinden mahrum kaldığı İstanbul’da stratejik öneme sahiptir ve evsizler sosyal yardım ve hizmetlerin öznesi haline gelmeyecekse mümkün olduğunca yaygınlaştırılmalıdır.

(26) Evsizliğin sosyal politikanın konusu haline getirilmediği ve yasal düzenlemelerin yapılmadığı Türkiye’de İstanbul için en temel önerilerden biri ise evsizlerle bir şekilde ilintilenen kamu kurumları, sivil toplum örgütleri, evsizlerle çalışan oteller ve akademisyenlerle evsizlerin dâhil olduğu bir platform oluşturularak İstanbul’da evsizlik ve çözümü ile ilgili tespitlerde bulunulmasıdır. (27) Evsizlerle ilgili yaygın kalıp yargılardan uzaklaşıldığında ve gerekli işbirliği sağlandığında, küresel kent İstanbul’un il ve ilçeler düzeyinde sahip olduğu yönetsel ve mali kaynakların ve faal sivil toplum örgütlerinin, merkezi yönetim dâhil olmadığında bile evsizlere yönelik bütüncül politika ve hizmetler geliştirme potansiyeline sahip olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Adak, N. (2003). Yaşlıların Gayri Resmi Bakıcıları: Kadınlar. *Aile ve Toplum* , 5 (2).
- Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2006). *Türkiye'de Gecekondlu Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*. İstanbul: Avrupa Komisyonu Sosyal Dışlanma ile Mücadele Mahalli Topluluk Eylem Programı (2002-2006).
- Ahmed, S. R. ve Toro, P. A. (2004). African Americans. David Levinson (Ed.). *Encyclopedia of Homelessness* içinde (3-7). America: Sage Publications, Berkshire Publisching.
- Akalın, M. (2016). Kentsel Dönüşümün Karanlık Yüzü: Soylulaştırma, Yerinden Edilme ve Mekân sal Dışlanma. *Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi*. 7 (14). (287-320).
- Akbaş, E. (2014). *Sosyal Çalışmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler*. Ankara: SABEV Yayınları.
- Aközer, M., Nuhurat, C., ve Say, Ş. (2011). Türkiye'de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler Araştırması. *Aile ve Toplum*. 12 (7). (103-128).
- Allen, M. (2004). Fair Housing Laws. David Levinson (Ed.) *Encyclopedia of Homelessness* içinde (s. 143-149). London: Sage Publications.
- Altınal, B. E. (2010). Rölativizm mi, Eleştirel Realizm mi? Sosyal İnşacılıkla Yöntemsel ve Politik Sonuçları Olan Epistemolojik Bir Tercih. *Eleştirel Psikoloji Bülteni*. 3(4). (75-84).
- Anadolu Ajansı. (2013, 13 Aralık). *Bakan Şahin'den Evsiz ve Kimsesizler İçin " Mekân Tahsisi" Talimatı*. Anadolu Ajansı: <https://aa.com.tr/tr/yasam/bakan-sahinden-evsiz-ve-kimsesizler-icin-mekan-tahsisi-talimati/197967> Erişim tarihi: 21 Ocak 2018
- Anadolu Ajansı. (2017, 19 Ocak). *Kara Kışta Evsizleri 'Isıtacak' Talimat*. Anadolu Ajansı: <https://aa.com.tr/tr/turkiye/kara-kista-evsizleri-isitacak-talimat-/730440> Erişim tarihi: 14 Ocak 2018
- Anderson, I. (2001, 03 27). Pathways through Homelessness: Towards a Dynamic Analysis. Sydney, Scotland.
- Anderson, I. ve Tullock, D. (2000). *Pathways through Homelessness: A Review of the Research Evidence*. Edinburg: Scottish Homes.
- Archer, M. (1995). *Realist Social Theory: The Morphogenetic Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Arnold, K. (2004). *Homelessness, Citizenship and Identity*. New York: State University Press of New York.
- Atherton, I. ve McNaughton, N. C. (2008). "Housing First" as a Means of Addressing Multiple Needs and Homelessness. *Housing Policy and Homelessness*. 2. (289-303).
- Aydınlı, H. İ. (2003). 1980 Sonrası Türk Belediye Sisteminde Yeni Liberal ve Desentralist Eğilimler. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1(5). (73-86).
- Babista, I., Benjaminsen, L., Pleace, N., & Busch-Geertsema, V. (2012). *Counting Homeless People in the 2011 Housing and Population Census, Comparative*

- Studies on Homelessness*. FEANTSA , European Observatory on Homelessness. B r ksel: FEANTSA.
- Baron, S. W. (2004). Street Youth and Violence. David Levinson (Ed.). *Encyclopedia of Homelessness* içinde (s. 540-543). London: Sage Publications.
- Barrow, S. M. (2004a). Housing Transitional. David Levinson (Ed.). *Encyclopedia of Homelessness* içinde (268-270). London: Sage Publications.
- Barrow, S. M. (2004b). Woman. David Levinson (Ed.). *Encyclopedia of Homelessness* içinde (s. 598-606). London: Sage Publications.
- Ba t rk, E. (2003). Bir Kavram İki Düşünce: Foucault'dan Agamben'e Biyopolitikanın Dönüşümü. *Alternatif Politika*. 5(3). (242-265).
- Ba t rk, E. (2012). Michel Foucault'da Lieralizm Eleştirisi: İktidar, Yönetimsellik ve Güvenlik. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. (14). (65-78).
- Batur, K. (2015). *Unkaempfte Interventionen: Eine Kriegstopographie. Strategie und Taktiken der Stadterneuerung in Istanbul*. Yüksek Lisans Tezi. Technische Universitaet Wien. Fakultaet für Architektur und Raumplanung.
- Bauman, Z. (1999). * alı ma, T keticilik ve Yeni Yoksullar*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bauman, Z. (1999). *Küreselleşme*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2000). *Postmodernlik ve Ho nutsuzlukları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Berg, B. L. (2011). *Qualitative Research Methods for Social Sciences*. Boston: Allyn and Bacon.
- Beritan, S. C. (2014). *Küresel Kentler Bağlamında Yaşam Kalitesi Göstergelerine Kalitatif Bir Bakış: İstanbul-New York Kar ıla tırması*. Marmara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstit  . Doktora Tezi. İstanbul.
- Bhaskar, R. (2008). *A Realist Theory of Science*. New York: Routledge.
- Bı k , D. (2005). Kentsel Yoksulluğun Yapısal Faktörlerle Analizi: Ekonomik ve Politik Yapının Yeniden  rg tlenmesi; Kar ıla tırmalı Bir Analiz. *İ , G  , Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*. 7(1). (105-138).
- Birelma, A. (2014). Türkiye'de Evsizlik: Genel Bir Değerlendirme. P. Akkuş ve  . Ba pınar Akt k n (Ed.). *Sosyal Hizmet ve öteki* içinde (291-326). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2016). *D   n msel Bir Antropoloji İçin Cevaplar* (8. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Brenner, N. ve Roger, K. (2013). *Küresel Kentlerden Kentselli in K reselle mesine*. Birikim Dergisi: www.birikimdergisi.com/guncelyazilar/590/kuresel-kentlerden-kentselliginkuresellesmesine. Wh LD617HVo Erişim Tarihi: 13 Nisan 2017.
- Bu ra, A. (2011). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bu ra, A. ve Keyder,  . (2003). *Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin De i en Refah Rejimi*. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İçin Hazırlanmış Proje Raporu. Ankara: Ajans-Türk A. .
- Bu ra, A. ve Keyder,  . (2006). The Turkish Welfare Regime in Transformation. *Journal of European Social Policy*. 16 (3). (211-228).

- Burrows, R., Pleace, N., ve Quilgar, D. (1997). Homelessness in Contemporary Britain. R.Burrows, N. Pleace ve D. Quilgar (Ed.) *Homelessness and Social Policy* içinde (1-18). London: Routledge .
- Burt, M. R. (2004). Homelessness, Definitions and Estimates of. D. Levinson (Ed.) *Encyclopedia of Homelessness* içinde (233-239). London: Sage Publications.
- Burt, M. R. (2005). *Strategies for Preventing Homelessness*, U.S. Department of Housing and urban Development (HUD), https://huduser.gov/Publications/pdf/Strategies_for_preventing_Homelessness. Erişim Tarihi: 13 Ocak 2017.
- Busch-Geertsema, V., Benjaminsen, L. ve Hrast, M. F. (2014). *Extent and Profile of Homelessness in European Member States*. FEANTSA, European Observatory on Homelessness. Brüksel: FEANTSA.
- Busch-Geertsema, V., Edgar, W., O'Sullivan, E. ve Pleace, N. (2010). *Homelessness and Homeless Policies in Europa; Lessons from Research*. FEANTSA, European Consensus Conference on Homelessness. Brussels: FEANTSA.
- Can, İ., & Çiçek, C. (2012). Gecekondulaşma, Kentsel Dönüşüm ve TOKİ Konutlarının Ticarileşmesi: Kars Örneği. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2 (9). (37-61).
- Castells, M. (2013). *Binyılın Sonu*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chamberlain, C. ve MacKenzie, D. (1992). Understanding Contemporary Homelessness: Issue of definition and Meaning. *Australian Journal of Social Issues*. 27 (4). (274-297).
- Christensen, M. J. (2004). Calcutta. D. Lavinson (Ed.) *Encyclopedia of Homelessness* içinde (38-41). London: Sage Publications.
- Clapham, D. (2003). Pathways Approaches to Homelessness Research. *Journal for Community & Applied Social Psychology* (19), 119-127.
- Cousineau, M. R. (2004). Encampments, Urban. D. Levinson (Ed.) *Encyclopedia of Homelessness* içinde (127-130). London: Sage Publication.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Cronley, C. (2010). Unraveling the Social Construction of Homelessness. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*. 20 (2). (319-333).
- Culhane, D. P. (2002). Public Service Reduction Associated with Placement of Homeless Persons with Severe Mental Illness in Supportive Housing. *Housing Policy Debate*. 107 (13). (295-315).
- Culhane, D. P. ve Metraux, S. (2008). Rearranging the Deck Chairs or Reallocating the Lifeboats. *Journal of the American Planning Association*. 74 (1). (111-121).
- Cunningham, J. ve Cunningham, S. (2008). *Sociology and Social Work*. Glasgow: Learning Metters.
- Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik. (2006). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü: <https://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/data/544e2471369dc318044059a0/Çocuk%20Koruma%20Kanunun%20Göre%20Verilen%20Koruyucu%20ve%20Destekleyici%20Tedbir%20Kararlarının%20Uygulanması%20Hakkında%20Yönetmelik.pdf>. Erişim tarihi: 13 Nisan 2018.

- Davis, M. (2010). *Gecekondu Gezegeni*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Demirbaş, T., Çetinkaya, Ö., Güneş, V., & Bektaş, N. B. (2017). Yeni Kamu İşletmeciliği Bakış Açısıyla Türkiye'de Belediyelerin Şirketler Yoluyla Hizmet Sunma Modelinin Değerlendirilmesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. 15 (30). (145-175).
- Demirel, D. (2006). Küresel Eksende Devletin Yeni Kimliği; Etkin Devlet. *Sayıştay Dergisi*. (105-128).
- DeVerteuil, G. (2004). Mobility. D. Levinson (Ed.) *Encyclopedia of Homelessness* içinde (391-395). London: Sage Publications.
- Dodurka, B. Z. (2014, Aralık). *Türkiye'de Merkezi Devlet Eliyle Yapılan Sosyal Yardımlar*. Sosyal Politika Forumu: www.spf.boun.edu.tr/img/1439808702_sosyal_yardiml_raporu_-_aralik_2014.pdf Erişim tarihi: 21 Kasım 2016
- Doğan, Ö. (1998). Evrenselcilik Mitosu ve Sosyal Bilimler. *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek - Sempozyum Bildirileri*. (53-66). İstanbul: Metis Yayınları.
- Doltaş, D. (1988). Postmodernizm Aporia ve Logos. *Toplum ve Bilim*. (187-192).
- Dominique, S. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Duncan, J. S. (1981). *Housing and Identity: Cross Cultural Perspectives*. London: Croom Helm.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2017, Nisan). *Engelli ve Yaşlı Bireylere İlişkin İstatistik Bilgiler*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü: eyh.aile.gov.tr/data/551169dc571100ffb13/Bulten-Nisan2017.pdf. Erişim tarihi: 13 Kasım 2017.
- Erbay, E. (2013). *Evsizler Sokakların Görünmeyen Yüzleri*. Ankara: SABEV Yayınları.
- Erder, S. (2002). *Kentsel Gerilim*. Ankara: Um-ag Yayınları.
- Erdoğan, G. (2002). Türkiye'de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler. C. Aktan (Ed.). *Yoksullukla Mücadele Stratejileri* içinde (3-77). Ankara: Ankara; Hak-İş Konfederasyonu Yayını.
- Erickson, V.L., (2004). Hidden Homelessness. D. Levinson (Ed.). *Encyclopedia of Homelessness* içinde (2004-2008). London: Sage Publications
- Erman, T. (2010). Kent ve Gecekondu. Ö. Uğurlu, N. Ş. Pınarcıkoğlu ve M. Siriner (Ed.) *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları* içinde (227-265). İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Policy Press.
- Esping-Andersen, G. (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*. New York: Oxford University Press.
- Eşkinat, R. (2012). Türk İnşaat Sektöründe TOKİ'nin Yeri ve Etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2 (32). (159-172).
- European Observatory on Homelessness. (tarih yok). *What is European Observatory on Homelessness*. European Observatory on Homelessness: www.feantsasearch.org/en/what-is-the-european-observatory-on-homelessness. Erişim tarihi: 21 Haziran 2017.

- Evans, J. (2011). Exploring the (bio)political dimension of voluntarism and care in the city: The case of a 'low barrier' emergency shelter. *Health & Place*. 17 (1). (24-32)
- Farrugia, D. (2010). The symbolic burden of homelessness. *Journal of Sociology*. 47 (1). (71-87).
- Farrugia, D. ve Gerrard, J. (2016). Academic Knowledge and Contemporary Poverty: The Politics of Homelessness Research. *Sociology*. 50 (2). (267-284).
- FEANTSA. (2005, 01 Nisan). *ETHOS Typology on Homelessness and Housing Exclusion*. FEANTSA: www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion Erişim tarihi: 13 Haziran 2014.
- FEANTSA. (tarih yok). *About Us; What is FEANTSA*. FEANTSA: www.feantsa.org/en/about-us/what-is-feantsa. Erişim tarihi: 13 Haziran 2017.
- Fitzpatrick, S. (2000). *Young Homeless People*. London: Macmillian Press.
- Fitzpatrick, S. (2005). Explaining Homelessness: a Critical Realist Perspective. *Housing, Theory and Society*. 22 (1). (1-17).
- Fitzpatrick, S., Kemp, P. ve Klinker, S. (2000). *Single Homelessness An Overview of Research in Britain*. Bristol: The Policy Press and the Joseph Rowntree Foundation.
- Fooks, G. ve Pantazis, C. (1999). The Criminalisation of homelessness, begging and street living. P. Kenneth ve A. Marsh (Ed.). *Homelessness Exploring The New Terrain* içinde (123-160). Bristol: The Policy Press.
- Foucault, M. (2003). *Seçme Yazılar 4 İktidarın Gözü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Friedmann, J. (2000). The World City Hypothesis. P. L. Knox ve P. J. Taylor. *World Cities in a World System* içinde (317-331). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gambetti, Z. (2008). Foucault'da Disiplin Toplumu-Güvenlik Toplumu Ayrımı. *Mesele Dergisi*. (20). (1-9).
- GaWC. (2011, 14 Eylül). *The World According to GaWC 2010*. Globalization and World Cities Research Network: www.lboro.ac.uk/gawc/world2010.html. Erişim tarihi: 28 Eylül 2016.
- Geniş, Ş. (2011). Küreselleşme, Kent ve Kültür. *Kent Araştırmaları Dergisi*. (3). (48-61).
- Geray, C. (2007). Toplumsal Konut Yöneltileri ve TOKİ'nin Tutum ve Yöneltilerindeki Son Değişiklikler. A. Mengü (Ed.). *Kent ve Planlama Geçmişi Korumak Geleceği Tasarlamak* içinde (283-341). Ankara: İmge Yayınları.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2003). *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Giddens, A. (2016). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Glasser, I. ve Bridgman, R. (2004). Homelessness International Perspectives. D. Levinson (Ed.) *Encyclopedia of Homelessness* içinde (239-244). London: Sage Publications.

- Gowan, T. (2010). *Hobos, Hustlers and Backsliders: Homeless in San Francisco*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu. (2009). *Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar*. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı , Kentleşme Şurası, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.
- Gökçe, B. (2004). *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Gulbenkian Komisyonu. (1996). *Sosyal Bilimleri Açın*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gümüş, G. (2016). *Evsizlik: Yeni Bir Metropol Yoksulluğu Deneyimi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültür İncelemeleri Yüksek Lisans Programı.
- Gün, S. (2015). Neo-liberal Küreselleşme Sürecinde Değişen Yerel Eğilimler, Sosyal Politika Uygulamaları ve Emek Politikaları Bağlamında Tunceli Belediyesi. *Toros Üniversitesi İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2 (4). (1-30).
- Gür, T. (2013). Post-modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi. *Zeitschrift für die Welt der Türken*. 5 (1). (185-202).
- Habermas, J. (2002). *Küreselleşme ve Milli Devletin Akıbeti*. İstanbul: Bakış Yayınları.
- Harvey, B. (1999). Models of resettlement for the homeless in the European Union. P. Kennett ve A. Marsh (Ed.). *Exploring the New Terrain* içinde (267-292). Bristol: The Policy Press.
- Harvey, D. (2011). *Umut Mekânları*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2013). *Sosyal Adalet ve Şehir*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hassard, J. (1993). Postmodernism and Organizational Analysis; An Overwiev. J. Hassard ve M. Parker (Ed.) *Postmodernism and Organization* içinde (1-24). Sage Publications.
- Heller, A. ve Feher, F. (1993). *Postmodern Politik Durum*. Ankara: Öteki Yayınları.
- Hoch, C. (2004). Chicago Skid Row. D. Levinson (Ed.). *Encyclopedia of Homelessness* içinde (58-62). London: SAGE Publications.
- Hopper, K. (2004). Shelters. D. Levinson. *Encyclopedia of Homelessness* içinde (498-503). London: Sage Publication.
- Horsell, C. (2006). Homelessness and Social Exclusion: A Foucauldian Perspective for Social Workers. *Australian Social Work*. 59. (213-225).
- Hülür, H. (2009). Faşist Olmayan Varolma Biçiminin Olanakları Üzerine: Michel Foucault'da Normalleşme, Benlik ve Etik. *EKEV Akademi Dergisi*. 13 (40). (447-470).
- İBB (2018). *İBB Hizmetler, 2011 ve 2017 Faaliyet Raporları*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi: <https://www.ibb.istanbul/SitePage/Index/176> Erişim tarihi: 13 Mart 2018.
- İBB APK Daire Başkanlığı Araştırma Müdürlüğü. (2002). *İBB 2001 Yılı Faaliyet Raporu*. İstanbul: İBB Basımevi.

- İBB İstanbul Darülaceze Müdürlüğü. (tarih yok). *İBB İstanbul Darülaceze Müdürlüğü*. İBB Kurumsal: <https://ibb.istanbul/CorporateUnit/Detail/42>. Erişim tarihi: 13 Nisan 2018.
- İBB. (2016, Aralık). *İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2011 Yılı Faaliyet Raporu*. Kasım 11, 2017 tarihinde İBB: https://www.ibb.istanbul/Uploads/2016/12/ibb_faaliyetraporu_2011.pdf. Erişim tarihi: 11 Kasım 2017.
- İBB. (2017, Nisan). *İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2016 Faaliyet Raporu*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi: www.ibb.istanbul/Uploads/2017/4/2016-Yili-İBB-Faaliyet-Raporu.pdf. Erişim tarihi: 13 Haziran 2017.
- İçli, G. (2011). Kentsel Dönüşüme İlişkin Sosyolojik Bir Değerlendirme - Denizli Örneği. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. 3 (1). (43-57).
- IFSW. (2014, Temmuz). *Global Definition of Social Work*. IFSW: www.ifsw.org/getinvolved/global-definition-of-social-work. Erişim tarihi: 24 Aralık 2016.
- İlhan, S. ve Fırat, M. (2017). Bir İnşa Süreci Olarak Çingenelik: Kuramsal Bir Çözümleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 27 (2). (265-276).
- IMF. (2017, Ekim). *Gross Domestic Product Per Capita*. IMF: www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD. Erişim tarihi: 6 Kasım 2017.
- İMO. (2011, 11 Kasım). *TOKİ Değerlendirme Raporu*. TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası: www.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/2d6528de98702ba_ek_pdf?tipi=4&tru=H&sube=0. Erişim tarihi: 24 Kasım 2017.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M. (2015). *Nöbetleşe Yoksulluk Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Işıkkhan, V. (2002). *Kentlerin Gölgesinde Yaşayan Evsizler*. Ankara: Kardelen Ofset.
- Jacobs, K. ve Manzi, T. (2000). Evaluating the Social Constructionist Paradigm in Housing Research. *Housing, Theory and Society*. 17 (1): (35-42).
- Jacobs, K., Kemeny, J. ve Manzi, T. (1999). The Struggle to Define Homelessness: A Constructivist Approach. D. Clapham ve S. Hudson (Ed.). *Homelessness: Public Policies and Private Troubles* içinde (11-28). London.
- Kærcher, T. (1992). Weltstædte; Einige neue Hypothesen zur Dynamik und Struktur von Weltstædten. *Geographica Helvetica*. 47. (98-104).
- Karasar, N. (1995). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: 3A Araştırma Eğitim Yayınları.
- Karasu, M. A. (2009). Devletin Değişim Sürecinde Belediyelerin Konut Politikalarında Farklılaşan Rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Fakültesi Dergisi*. 14 (3). (245-264).
- Kartarı, A. (2017). Nitel Düşünce ve Etnografi: Etnografik Yönteme Düşünsel Bir Yaklaşım. *Moment Dergi Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*. 4 (1). (207-220).
- Keleş, R. (1993). *Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar*. İstanbul: IULA-EMME Yayınları.
- Keleş, R. (2012, 8 Temmuz). Toplu Konut İdaresine Ağır Eleştiriler: Rant Yaratmanın Adı Oldu. 10. (L. Tavşanoğlu, Röportajı Yapan) Cumhuriyet Gazetesi.

- Kennett, P. (1999). Homelessness, citizenship and social exclusion. P. Kennett ve A. Marsh (Ed.). *Homelessness Exploring the new Terrain* içinde (37-60). Bristol: The Policy Press.
- Kennett, P. ve Marsh, A. (1999). Introduction, Exploring The New Terrain. P. Kennett ve A. Marsh (Ed.). *Homelessness Exploring The New Terrain* içinde (1-15). Bristol: The Policy Press.
- Kesgin, B. (2012a). Kentsel Yoksulluğa Yönelik Yerinden ve Yerel Müdahale: Sosyal Belediyecilik. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (26). (169-180).
- Kesgin, B. (2012b). Sosyal Politikanın En Önemli Kurumu: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. *İnsan Hakları Yıllığı*. 30. (41-54).
- Kesgin, B. (2014). *Kamu Sosyal Politikalarında Sosyal Yardımlar*, İstanbul: Açılım Kitap.
- Keyder, Ç. (2004). *Ulusal Kalkınmacığın İflası*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Keyder, Ç. (2009a). Arka Plan. Ç. Keyder (Ed.). *İstanbul Küresel ile Yerel Arasında* içinde (9-40). İstanbul: Metis Yayınları.
- Keyder, Ç. (2009b). Enformel Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına. Ç. Keyder (Ed.). *İstanbul Küresel ile Yerel Arasında* içinde (171-191). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kiper, P. (2007). Küreselleşme Sürecinde Değişen Kentler-Yitirilen Değerler. A. Mengi (Ed.) *Kent ve Politika* içinde (77-88). Ankara: İmge Yayınları.
- Kleinmann, M. (2011). Kriz mi? Ne Krizi? Avrupa Refah Devletlerinde Değişim. Ç. Keyder ve A. Buğra (Ed.). *Sosyal Politika Yazıları* içinde (159-193). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koegel, P. (2004a). Causes of Homelessness: Overview. D. Levinson (Ed.). *Encyclopedia of Homelessness* içinde (50-57). London: Sage Publications.
- Koegel, P. (2004b). Ethnography. D. Levinson (Ed.). *Encyclopedia of Homelessness* içinde (135-141). London: Sage Publication.
- Kol, E. (2014). Refah Rejimleri Açısından sağlık Sistemlerinin Değerlendirilmesi. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*. 3 (5). 15-31.
- Krysik, J. L. ve Finn, H. (2015). *Etkili Uygulama İçin Sosyol Hizmet Araştırması*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Kuş, E. (2003). *Nitel-Nitel Araştırma Teknikleri*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Layder, D. (2006). *Sosyal Teoriye Giriş*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Layder, D. (2015). *Sosyolojik Araştırma Pratiği*. Ankara: Heretik Yayınları.
- Leufgen, J. ve Snow, D. A. (2004). Survival Strategies. D. Levinson (Ed.). *Encyclopedia of Homelessness* içinde (548-555). London: Sage Publications.
- Levinson, D. (2004). *Encyclopedia of Homelessness*. London: Sage Publications.
- Lyotard, J.-F. (1990). *Postmodern Durum*. İstanbul: Ara Yayıncılık.

- Machtan, L. (1994). *Bismarcks Sozialstaat. Beitreage zur Geschichte der Sozialpolitik und zur sozialpolitischen Geschichtsschreibung*. Frankfurt: Campus Verlag.
- Mallet, S., Resenthal, D., Key, D. ve Averill, R. (2010). *Moving Out, Moving On; Young People's Pathways In and Thtough Homelessness*. New York: Routledge Publishing.
- Martijn, C. ve Sharpe, L. (2006). Pathways to Youth Homelessness. *Social Science & Medicine*. 62. (1-12).
- Marvasti, A. B. (2003). *Being a Homeless: Textuel and Narrative Contructions*. New York: Lexington Books.
- May, J. (2000). Housing Histories and Homeless Careers: A Biographical Approach. *Housing Studies*. 15 (4). (613-638).
- Mayring, P. (2011). *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*. Ankara: Bilge Su Yayıncılık.
- McDonald, C. (2006). *Challenging Social Work*. New York: Palgrave Macmillan.
- McNaughton, C. (2008). *Transitions Through Homelessness Lives on the Edge*. New York: Palgrave Macmillan.
- McNaughton, C. (2009). Agency, Transgression and the Causation of Homelessness: A Contextualised Rational Action Analysis. *International Journal of Housing Policy*. 9 (1). (69-84).
- Memur-sen. (tarih yok). *Türkiye'nin GSYH Performansı*. Kasım 5, 2017 tarihinde Memur-sen: www.memursen.org.tr/multimedia/arge/Turkiye_GSYH_Gelisimi_Sonuc.pdf Erişim tarihi: 5 Kasım 2017.
- Neale, J. (1997a). Homelessness and Theory Reconsidered. *Housing Studies*. 12 (1). (47-61).
- Neale, J. (1997b). Theorising homelessness Contemporary sociological and feminist perspectives. R. Burrows, N. Pleace ve D. Quilgars (Ed.). *Homelessness and Social Policy* içinde (35-49). London: Routhledge.
- Neuman, L. W. (2013). *Toplumsa Araştırma Yöntemleri* (Cilt 1). Ankara: Yayın Odası.
- O'Callaghan, S. ve Tsemberis, S. (2004). Harm Reduction. D. Levinson (Ed.). *Encyclopedia of Homelessness* içinde (189-193). London: Sage Publication.
- O'Connell, J. J. (2004). Health Care. D. Levinson (Ed.). *Encyclopedia of Homelessness* içinde (193-204). London: Sage Publications.
- O'Connell, M. E. (2003). Responding to Homelessness: An Overview of US and UK Policy Intervention. *Journal of Community and Applied Social Psychology*. 13 (2). (158-170).
- O'Farrell, C. (2015). Governind Homelessness: The Discursive and Institutional Construction of Homelessness in Australia. *Housing, Theory and Society*. 32 (2). (218-239).
- O'Sullivan, E. (2008). Pathways through Homelessness; Theoretical and Policy Implications. J. Doherty ve B. Edgar (Ed.). *'In my Caravan, I Feel Like Superman'; Essay in Honour of Henk Meert* içinde (71-100). Brüksel: FEANTSA, Centre for Housing Research, University of St Andrews.

- OECD. (2011). *Society at a Glance 2011:OECD Social Indicators "Income Inequality"*. OECD: http://dx.doi.org/10.1787/soc_glance-2011-16-en. Erişim tarihi: 6 Kasım 2016
- OECD. (2017, 14 Aralık). *Social Spending (Indicator)*. <https://data.oecd.org/social-exp/social-spending.htm>. Erişim tarihi: 14 Kasım 2017
- OECD. (2017). *Income Inequality (Indicator)*. OECD: <http://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>. Erişim tarihi: 18 Kasım 2017
- Öktem, B. (2011). İstanbul'da Neoliberal Kentleşme Modelinin Sosyo-Mekânsal İzdüşümleri. *İstanbul Üniversitesi SBF Dergisi*. (44). (23-40).
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11 (1). (323-343).
- Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti (2. Baskı)*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları .
- Özerkmen, N. (2004). Uluslararası Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Ekonomik Küreselleşme. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 44 (1). (135-148).
- Pleace, N. (1998). Single Homelessness as Social Exclusion: The Unique and the Extreme. *Social Policy & Administration*. 32 (1). (46-59).
- Pleace, N. (2000). The new consensus, the old consensus, and the provision of services for people sleeping rough. *Housing Studies*. 15 (4). (581-594).
- Pleace, N. (2003). Rehousing single homeless people. R. Burrows, N. Pleace ve D. Quilgars (Ed.) *Homelessness and Social Policy* içinde (159-170).
- Pleace, N., Baptista, I., Benjaminsen, L. ve Busch-Geertsema, V. (2013). *The Cost of Homelessness in Europa*. FEANTSA, European Observatory on Homelessness. Brüksel: FEANTSA.
- Pleace, N., Teller, N. ve Quilgars, D. (2011). *Social Housing Allocation and Homelessness*. FEANTSA, European Observatory on Homelessness. Brüksel: FEANTSA.
- Ravenhill, M. (2008). *The Culture of Homelessness*. Hampshire: Ashgate Publishing.
- Ravenhill, M. ve Smith, J. (2007). *What is Homelessness? A Report on the Attitudes of Young People and Parents on Risks of Running Away and Homelessness in London*. Centrepont: www.centrepont.org.uk/documents/Centrepont_What_is_Homelessness-report.pdf. Erişim tarihi: Eylül 2014
- Robertson, M. J. (2004). Youth, Homeless. D. Levinson (Ed.). *Encyclopedia of Homelessness* içinde (615-622). London: Sage Publications.
- Rog, D. J. ve Holupka, C. S. (2004). Interventions Housing. D. Levinson (Ed.). *Encyclopedia of Homelessness* (317-321). Lonson: Sage Publications.
- Roman, N. ve Berg, S. (2004). Legislation, Programs and Policies, US Federal. D. Levinson (Ed.). *Encyclopedia of Homelessness* (340-346). London: Sage Publications.
- Rossi, P. H. (1989). *Down and Out in America: The Origins of Homelessness*. Chicago: University of Chicago Press.

- Sahlin, I. (2005). The Staircase of Transition: Survival through Failure, . *Innovation: The European Journal of Social Science Research*. 18 (2). (115-136).
- Samsunlu, A. (2007). Toplu Konut Kanunu ve Türkiye'deki Uygulamaları. A. Mengü (Ed.). *Kent ve Planlama Geçmişi Korumak Geleceği Tasarlamak* içinde (355-374). Ankara: İmge Yayınları.
- Sarup, M. (2010). *Post-Yapısalcılık ve Post-Modernizm Eleştirel Bir Giriş*. İstanbul: Kırk Gece Yayınları.
- Sassen, S. (1991). *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton: Princeton University Press.
- Sassen, S. (2009a 7 Kasım). Uluslararası Şirketlerden Daha Fazlasını İsteyin, Kent Sakinlerinizi Koruyun. 10. (B. Çuhadar, Ropörtajı yapan) Radikal Gazetesi.
- Sassen, S. (2009b Aralık). *Uçsuz Bucaksız Bir Hareketliliğin Değişmez Kavşağı*. LSECities:<http://lsecities.net/media/objects/articles/the-immutable-intersection-of-vast-mobilities/tr>. Erişim tarihi: 21 Eylül 2016
- Saunders, P. (1989). The Meaning of Home In Contemporary English Literature. *Housing Studies*. 4 (3). (177-192).
- Schutt, R. K. ve Goldfinger, S. M. (1996). Housing Preferences and Perceptions of Health and Functioning Among Homeless Mentally Ill Persons. *Psychiatric Services*. (47). (381-386).
- Serme-Morin, C. (2017). Increases in Homelessness. *Homeless*. (2).
- Sezgül, İ. (2009). Küreselleşme, Neoliberalizm ve Etik. *TÜBAV Bilim Dergisi*. (504-509).
- Shaw, I. ve Gould, N. (2001). A Review of Qualitative Research in Social Work. I. Shaw ve G. Nick (Ed.). *Qualitative Research in Social Work* içinde (33-44). London: Sage Publications.
- Shinn, M. (2004). Prevention of Homelessness: Overview. D. Levinson (Ed.). *Encyclopedia of Homelessness* içinde (455-462). London: Sage Publications.
- Shinn, M. Ve Bassuk, E. (2004). Families. D. Levinson (Ed.). *Encyclopedia of Homelessness* içinde (149-155). London: Sage Publications.
- Sivrekli Demircan, E. (2008). Yeni Ekonomik Düzendeki Küreselleşme Yerelleşme Bağlamında Belediyelerde Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*. (30). (99-128).
- Somersan, S., Kırca Schroeder, S. Ve Uçan Çubuklu, S. (2011). Sulukule'nin Mütereddit Direnişçileri Mutenalaşmaya Karşı. *Sosyal Bilimler*. 1 (1). (13-37).
- Somerville, P. (1989). Home Sweet Home: A Critical Comment on Saunders and Williams . *Housing Studies*. 4 (2). (113-118).
- Somerville, P. (1992). Homelessness and the Meaning of Home: Rooflessness or Rootlessness. *International Journal of Urban and Regional Research*. 16 (4). (529-539).
- Somerville, P. (2011, Temmuz). *Theorising Homelessness*. Losing and Finding a Home Homeless Instoke: <https://homelessinstoke.files.wordpress.com/2011/07/theorising-homelessness-somerville-final-hsa-paper.pdf>. Erişim tarihi: 11 Haziran 2016

- Somerville, P. (2013). Understanding Homelessness. *Housing, Theory and Society*. 30 (4). (384-415).
- Sosyal Politika Forumu. (2014, Aralık). *Türkiye'de Sosyal Politika: İlkeler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu: www.spf.boun.edu.tr/img/1439808653_sosyal_politika_ilkeler_durum_tespiti_ve_cozumler_aralik_2014.pdf. Erişim tarihi: 1 Kasım 2017.
- Sosyoloji Araştırma Merkezi. (2015, Mayıs 27). *Yaşlılık Araştırması Sonuçları Açıklandı*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Araştırma Merkezi: <http://edebiyat.istanbuli.edu.tr/sosyolojimerkezi/p?=6547>. Erişim tarihi: 11 Kasım 2017.
- Speak, S. ve Tipple, G. (2004). Housing and Homelessness in Developing Nations. D. Levinson (Ed.). *Encyclopedia of Homelessness* içinde (270-277). London: Sage Publications.
- St. Mungo's. (tarih yok). *Work with us*. St. Mungo's Ending Homelessness Rebuilding Lives: <http://www.mungos.org/work-with-us/chain/>. Erişim tarihi: 28 Temmuz 2017.
- Stephans, M., Fitzpatrick, S., Elsigna, M., van Steen, G. Ve Chzhen, Y. (2010). *Study on Housing Exclusion: Welfare Policies, Labour Market and Housing Provision*. Brüksel: European Commission.
- Stephens, M. ve Fitzpatrick, S. (2007). Welfare Regimes, Housing Systems and Homelessness. How are They Linked? *European Journal Homelessness*. 1. (201-212).
- Şeker, S. D. (2008). *Türkiye'de Sosyal Transferlerin Yoksulluk Üzerindeki Etkileri*. Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Şener, H. E. (2007). Kamu Yönetiminde Postmodernizm. Ş. Aksoy ve Y. Üstüner (Ed.). *Kamu Yönetimi: Yöntem Sorunlar* içinde (31-47). Ankara: Nobel Yayınları.
- Şener, Ü. (2010, Şubat). *Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım Mekanizmaları ve İş Gücü Politikaları*. TEPAV: www.tepav.org.tr/uploads/files/1271313906r3055.Yoksullukla_Mücadelede_Sosyal_Guvenlik.pdf Erişim tarihi: 13 Kasım 2016
- Şişman, M. (1996). Postmoderniz Tartışmaları ve Örgüt Kuramındaki Yansımaları. *Eğitim Yönetimi Dergisi*. 2 (3). (451-464).
- Şişman, Y. (2017). Türkiye'de Sosyal Politikanın Dünü, Bugünü; Hayırseverliğin Kurumsallaşması mı? Gelişim mi? *Optimum Journal of Economics and Management Sciences*. 4 (2). (1-22).
- T.C. Darülaceze Başkanlığı. (2015). *Kuruluş Amacı*. T.C. Darülaceze Başkanlığı: www.darulaceze.gov.tr/kurumsal/KurulusAmaci. Erişim tarihi: 15 Nisan 2018
- T.C. İç İşleri Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği. (2003, 27 Şubat). *Basın Açıklaması*. T.C. İç İşleri Bakanlığı: http://www.icisleri.gov.tr/default.icisleri_2.aspx?id=2678 Erişim tarihi: 13 Haziran 2008
- Tainio, H. ve Fresrikson, P. (2001). The Finnish Homelessness Strategy: From a "Starcase" Model to a "Housing Firs" Approach to Tackling Long-Term Homelessness. *European Journal of Homelessness*. 3. (181-199).

- Talat Arslan, N. (2010). Klasik-Neoklasik Dönüşüm Süreci: "Yeni Kamu Yönetimi". *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*. 11 (2). (21-38).
- Taşar, M. O. (2009). Sosyal Konut ve Konut Sektörüne Devlet Müdahalesi: Avrupa Ülkeleri ve Türkiye. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*. 1 (2). (133-163).
- Taşcı, F. (2013). Refah Devleti Modelleri İçinde Türkiye'nin Pozisyonu "Yaşlı Algısı" Üzerinden Değerlendirmeler. *İnsan & Toplum Dergisi*. 3 (5). (5-35).
- Tekeli, İ. (1998). Toplum Bilimlerinin Önünü Açmaya İnsan Modellerini Tartışarak Başlamak. *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek* (13-33). İstanbul: Metis Yayınları.
- Tekelioğlu, O. (1999). *Michel Foucault ve Sosyoloji*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- The World Bank. (2017, 1 Temmuz). *Gross Domestic Product 2016*. The World Bank: databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf . Erişim tarihi: 6 Kasım 2017.
- Thompson, N. (2013). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Tiyek, R. ve Yertüm, U. (2016). Güney Avrupa Refah Rejimi Bağlamında Türkiye: Bir Değerlendirme. *Kırklareli Üniversitesi İİBF Dergisi*. 5 (1). (26-51).
- TOKİ. (2017, 29 Eylül). *TOKİ Konut Üretim Raporu*. TOKİ: www.toki.gov.tr/AppResources/UserFiles/files/FaaliyetOzeti/ozet.pdf. Erişim tarihi: 24 Kasım 2017.
- TOKİ. (2017, Ocak 16). *Kurumsal*. TOKİ: www.toki.gov.tr/content/images/main-page-slider/16012017212815-pdf.pdf. Erişim tarihi: 24 Kasım 2017.
- TOKİ. (tarih yok). *İllere Göre Projeler*. TOKİ: www.toki.gov.tr/illere-gore-projeler Erişim tarihi: 24 Kasım 2017.
- TOKİ. (tarih yok). *Sosyal Konutlar*. TOKİ: www.toki.gov.tr/sosyal-konutlar. Erişim tarihi: 24 Kasım 2017.
- Topal, A. Ve Bigili, M. Y. (2012, 26 Mart). *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi*. İnönü Üniversitesi: <http://iys.inonu.edu.tr/webpanel/dosyalar/1427/file/AbdulkadirTopal.pdf> Erişim tarihi: 11 Kasım 2013
- Toro, P. A. ve Janisse, H. C. (2004). Homelessness Pattern on. D. Lavinson (Ed.). *Encyclopedia of Homelessness* içinde (244-250). London: Sage Publications.
- Tsemberis, S. (2004). "Housing First" Approach. D. Levinson (Ed.). *Encyclopedia of Homelessness* içinde (277-281). London: Sage Publication.
- Tsemberis, S. ve Eisenberg, R. F. (2000). Supported Housing for Street-dwelling Homeless Individuals with Psychiatric Disabilities. *Psychiatric Services*. (51). (487-493).
- TÜİK. (2014). *Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları*. TÜİK: www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist Erişim tarihi: 5 Kasım 2017.
- TÜİK. (2016a). *Gayri Safi Yurt İçi Hasıla ve Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla*. TÜİK: www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id2218 Erişim tarihi: 6 Kasım 2017.
- TÜİK. (2016b, 12 Aralık). *İl Bazında Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, 2004-2014*. TÜİK: www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24920 Erişim tarihi: 7 Kasım 2017.
- TÜİK. (2016c, 15 Aralık). *Sosyal Koruma İstatistikleri 2015*. TÜİK: www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21525 Erişim tarihi: 14 Kasım 2017.

- TÜİK. (2016d). *Nüfus İstatistikleri Yıllara, Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Nüfus*. TÜİK: www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist. Erişim tarihi: 11 Kasım 2017.
- TÜİK. (2017a, 18 Eylül). *Gelir Ve Yaşam Koşulları Araştırması 2016*. TÜİK: www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24579 Erişim tarihi: 6 Kasım 2017.
- TÜİK. (2017b, 18 Eylül). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2016*. TÜİK: www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24579 Erişim tarihi: 6 Kasım 2017.
- TÜİK. (2017c, 25 Eylül). *Nüfus İstatistikleri*. TÜİK: www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013 Erişim tarihi: 5 Kasım 2017.
- TÜİK. (2017d, 15 Kasım). *İş Gücü İstatistikleri, Ağustos 2017*. TÜİK: www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24633 Erişim tarihi: 16 Kasım 2017.
- TÜİK. (2017e, 16 Mart). *İstatistiklerle Yaşlılar, 2016*. TÜİK: www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644 Erişim tarihi: 11 Kasım 2017.
- TÜİK. (2017f). *Eşdeğer Hane Halkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Gini Katsayısı ve P80/P20 Oranı, 2006-2016*. TÜİK: www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011 Erişim tarihi: 6 Kasım 2017.
- TÜİK. (2017). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Bölgesel Sonuçları 2016*. TÜİK: www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24580. Erişim tarihi: 6 Kasım 2017.
- Türk, D. (2012). Eleştirel Gerçeklik Üzerine. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 67 (3). (189-217).
- Tüzen, H. (2008). Postmodernizm Mitosu. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (17), 145-158.
- UNDP. (2017, March 28). *Human Development Report 2016 - Human Development Reports*. UNDP:hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf. Erişim tarihi: 6 Kasım 2017.
- United Nations Centre for Human Settlements. (1996). *An urbanizing world: Global report on human settlements*. Oxford: Oxford University Press.
- Watsons, S. (1984). Definitions of Homelessness; A Feminist Perspective. *Critical Social Policy*. 11 (4). (60-72).
- Watsons, S. Ve Austerberry, H. (1986). *Housing and Homelessness: A Feminist Perspective*. London: Routledge .
- Willse, C. (2010). Neo-liberal biopolitics and the invention of chronic homelessness. *Economy and Society*. 39. (155-184).
- Yakut Çakar, B. ve Yılmaz, V. (2009). Sınıf ve Vatandaşlık Ekseninde Türkiye'de Sosyal Yardımı Yeniden Düşünmek. *Toplum ve Demokrasi*. 3 (5). (27-38).
- Yalçınkaya, A. (2014). Bilim Felsefesinde Belirlenimcilik Tartışmaları: Eleştirel Gerçekçi Bir Giriş. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*. (1-21).
- Yalvaç, F. (2010). Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası Gerçekçilik Kuramında Post-Pozitivizm Sonrası Aşamalar. *Uluslararası İlişkiler*. 6 (23). (3-32).
- Yaşçiner, K. (2014). İpotekli Konut Finansmanı Sisteminde Gelir/Servet Kısıtı Sonuçları: Yoksulluk, Gecekondu Olgusu ve TOKİ için Bazı Öneriler. *Sosyoekonomi*. (1). (235-264).

- Yaylı, H. (2012). Küreselleşmenin Kentler Üzerindeki Etkisi: "İstanbul Örneği". *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 12 (24). (331-357).
- Yıldırım, A. (1999). Nitel Araştırma Yönteminin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi. *Eğitim ve Bilim*. 23 (112). (7-17).
- Yıldırım, A. (2014). Belediyelerin Sosyal Politika Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme: Malatya Belediyesi Örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (17). (485-509).
- Yılmaz, E. (2014, Haziran 16). *Kentsel Dönüşüm Politikaları ve TOKİ'nin Önlenemez Yükselişi*. Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği: <https://tr.boell.org/tr/2014/06/16/kentsel-doeneusuem-politikalari-ve-tokinin-oenlenemez-yuekselisi> Erişim tarihi: 2 Kasım 2017.
- Yılmaz, E. (2016). Konut Sorunu ve Toplu Konut Üretiminde TOKİ'nin ve Belediyelerin Rolü. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 3 (7). (31-50).
- Yücedağ, İ. (2013). Bir Sentez Girişimi Olarak Gerçekliğin Sosyal İnşası. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 17 (2). (15-26).

EKLER

EK.1 Evsiz Onam Formu / Biyografik Görüşme ve Yarı Yapılandırılmış Görüşme Kılavuzu (Evsizler)

ONAM FORMU

LÜTFEN BU DÖKÜMANI DİKKATLİCE OKUMAK İÇİN ZAMAN AYIRINIZ

Merhaba,

Sizi, Yüksel BEKAROĞLU DOĞAN tarafından yürütülen “Küreselleşen İstanbul’da Evsizliğin Sosyal Hizmet Perspektifinden Analizi (Beyoğlu Örneği)” isimli araştırmaya katılmaya davet ediyoruz.

Bu çalışma evsizliğin nedenselliğini, literal evsizlik sürecini ve evsizlik politika/hizmetlerini konu edinen bir doktora araştırmasıdır.

Araştırmacı tarafından yaşam öykünüzü aktarmanız istenecek, ardından size literal evsizlik sürecinizle ilgili olarak bazı sorular yöneltilecektir. Görüşmenin süresini katılımcı belirleyecektir. Görüşme ses kaydına alınacaktır/alınmayacaktır.

Bu araştırmada yer almak tamamen sizin isteğinize bağlıdır. Araştırmada yer almayabilir ya da herhangi bir aşamada araştırmadan ayrılabilirsiniz. **Size ait tüm bilgiler gizli tutulacaktır ve araştırma yayınlandığında kimlik bilgileriniz verilmeyecektir.**

Burada anlatacağınız her şey **sadece** bu araştırma sonucunda değerlendirilecektir. Bunun dışında bilgileriniz başka hiçbir yerde bilimsel amaçlar dışında kullanılmayacaktır.

Yukarıda yer alan ve araştırmaya başlanmadan önce katılımcıya verilmesi gereken bilgileri okudum ve sözlü olarak dinledim. Katılım davetini hiçbir zorlama ve baskı olmaksızın gönüllü olarak kabul ediyorum.

Katılımcının,

Rumuzu _____

Telefonu: _____

İmza: _____

GÖRÜŞME KILAVUZU

Görüşme Yeri :

Görüşme Tarihi :

Görüşme Saati :

1. KISIM : Biyografik Görüşme Ana Hatlar

- Çocukluk Dönemi: Anne, baba, kardeş ve aile içi ilişkiler. Travmatik öykü. Sosyo-ekonomik durum. Kurum bakımı. Konut durumu.
- Ergenlik Dönemi; Aile ve akran, okul ilişkileri, aile içi ilişkiler. Travmatik öykü. Konut durumu
- Yetişkinlik Dönemi; Aile ve aile ilişkileri. Sosyal ilişkiler. İş, sosyo-ekonomik durum. Aile kurma. Travmatik öykü. Konut durumu
- Literal Evsizlik Dönemi

2. KISIM : Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soruları (Biyografi içinde aktarılan bilgilere dair sorular tekrarlanmayacak)

- Kendinize ben evsizim dediniz mi? Ne zaman?
- Sizce evsiz kalma nedeniniz nedir?
- İlk evsiz kaldığınız gece neler hissettiniz?
- Kendinizi en son ne zaman yerleşik ve evli hissettiniz?
- Sokakta yaşamanın en zor tarafları nelerdir?
- Sokakta temel ihtiyaçlarınızı nasıl gideriyorsunuz?
- Sokakta kendinizi güvende hissediyor musunuz? Korkularınız neler?
- İhtiyaçlarınızı giderme ve güvenlikle ilgili stratejileriniz nelerdir?
- Madde ve alkol kullanımı var mı?
- Sağlık durumunuz nasıl? Psikiyatrik bir probleminiz oldu mu?
- Çalışma durumunuzla ilgili bilgi verir misiniz?
- Evsiz arkadaşlarınız var mı? İlişkileriniz nasıl değerlendiriyorsunuz?
- “Ev”li arkadaşlarınız var mı? Aileniz ve evsiz kalmadan önceki sosyal çevrenizle ilişkileriniz devam ediyor mu? Etmiyorsa, neden?
- “Ev”li insanlarla bir araya geldiğiniz ortamlar oluyor mu? Size davranışları ve tutumları hakkında neler düşünüyorsunuz?
- Kız/erkek arkadaşınız var mı?
- Sokakta yaşarken kendiniz iyi hissettiğiniz oluyor mu? Ne zamanlar?
- Neden Beyoğlu’nda kalmayı tercih ediyorsunuz? Beyoğlu’nun hangi bölgelerinde sıklıkla vakit geçirirsiniz? Başka yerlere gider misiniz? Beyoğlu’nu nasıl değerlendiriyorsunuz, evsizlik sürecinizde dikkatinizi çeken bir değişim oldu mu?
- Esnaf ve kollukla ilişkileriniz nasıl? Hükümlülük ve tutukluluk öyküsü var mı?
- İçinde bulunduğunuz durumdan çıkmak istiyor musunuz? Bunun için bir girişiminiz oldu mu? Nasıl bir destek/hizmet bu girişiminize olumlu katkıda bulunur?
- Aktüel olarak almış olduğunuz yardım, hizmet ve destekler nelerdir? (Formel veya enformel)
- Evsizliğe ve eve karşı hisleriniz nelerdir?
- Diğer evsizleri nasıl değerlendiriyorsunuz? Evsizlikle ve evsizlerle ilgili aktarmak istediğiniz bilgiler var mı?

EK:2 Uzman-Önder-Halk Görüşmesi Onam Formu / Yarı Yapılandırılmış Görüşme Kılavuzu

ONAM FORMU

LÜTFEN BU DÖKÜMANI DİKKATLİCE OKUMAK İÇİN ZAMAN AYIRINIZ

Merhaba,

Sizi, Yüksel BEKAROĞLU DOĞAN tarafından yürütülen “Küreselleşen İstanbul’da Evsizliğin Sosyal Hizmet Perspektifinden Analizi (Beyoğlu Örneği)” isimli araştırmaya katılmaya davet ediyoruz.

Bu çalışma evsizliğin nedenselliğini, literal evsizlik sürecini ve evsizlik politika/hizmetlerini konu edinen bir doktora araştırmasıdır.

Araştırmacı tarafından çalışma alanınız, konumunuz veya evsizlerle iletişime girmiş olmanız dolayısıyla size bazı sorular yöneltilecektir. Görüşmenin süresini katılımcı belirleyecektir. Görüşme ses kaydına alınacaktır/alınmayacaktır.

Bu araştırmada yer almak tamamen sizin isteğinize bağlıdır. Araştırmada yer almayabilir ya da herhangi bir aşamada araştırmadan ayrılabilirsiniz. **Size ait tüm bilgiler gizli tutulacaktır ve araştırma yayınlandığında sadece konumunuzla ilgili bilgilere yer verilecektir. Vermiş olduğunuz bilgilerin kurumlarınız nezdinde bir bağlayıcılığı yoktur. Sadece bilgi amaçlıdır.**

Burada anlatacağınız her şey **sadece** bu araştırma sonucunda değerlendirilecektir. Bunun dışında görüşmenin içeriği başka hiçbir yerde bilimsel amaçlar dışında kullanılmayacaktır.

Yukarıda yer alan ve araştırmaya başlanmadan önce katılımcıya verilmesi gereken bilgileri okudum ve sözlü olarak dinledim. Katılım davetini hiçbir zorlama ve baskı olmaksızın gönüllü olarak kabul ediyorum.

Katılımcının,

Adı ve Soyadı _____

Telefonu: _____

İmza: _____

GÖRÜŞME KILAVUZU ÖRNEĞİ (İBB Genel Sekreter Yardımcısı)

(Her kurum ve kişi için görüşme kılavuzu revize edilecektir)

Görüşülecek Kişi : İBB Genel Sekreter Yardımcısı
Görüşme Tarihi :
Görüşme Saati :
Görüşme Yeri :

- İBB’ nin genel olarak sosyal hizmetleri yürütürken ve hedeflerken sosyal politika tercihleri nelerdir?
- Merkezi yönetimle sosyal hizmetlerin ve desteğin üretilmesi ve sunulması noktasında bir koordinasyon, net görev tanımları mevcut mudur?
- Geçtiğimiz yıllarda sosyal hizmetlerin sunumunun yerel yönetimlere devredilmesiyle ilgili bir devam eden bir proje vardı. Hala gündemde midir?
- İBB 2016 stratejik planında yer alan “mevcut sosyal destek yatırımlarını çağın gereklerine uygun olarak geliştirmek cümlesindeki” “çağın gerekleri” sizce nelerdir?
- Stratejik hedefler sıralanırken dezavantajlı vatandaşların yaşam kalitesinin arttırılmasından bahsediliyor. Dezavantajlılar tanımını sizce kimi içerir? Evsizler bu grup içerisinde yer almakta mıdır?
- İBB evsizliği nasıl tanımlamaktadır? İstanbul için evsizlik bir problem midir? İstanbul için evsiz rakamları ile ilgili olarak bir öngörünüz var mı? İstanbul için evsizlik sorununun çözülmesi ve evsizlere hizmet verilmesini İBB’nin sorumluluğu olarak değerlendiriyor musunuz?
- Şu anda evsizlere verilen kış barınak hizmetinin stratejik hedefi nedir? Bu hizmetle ne amaçlanmaktadır?
- İBB’ nin şu anda evsizlere verilen kış hizmeti dışında evsizlerle ilgili herhangi bir stratejik hedefi veya yakın dönemli bir projesi mevcut mudur?
- İBB elinde bulunan imkanlarla, sağlık hizmetleri, ruh sağlığı-koruma-terapi hizmetleri, sosyal konut yapımı vb. pek çok hizmeti yürütmektedir. Bu bağlamda evsizliğe karşı bütüncül bir politika geliştirme potansiyelini İBB’de görüyor musunuz?
- İBB’nin gecekondü yıkımı ve sosyal konut yapımı başlıklı hizmet ve çalışmaları arasında eşgüdüm bulunmakta mıdır? Dezavantajlı bireylere sosyal konut sağlanmasında öncelik tanınıyor musunuz?
- İstanbul’un yerel şartları içerisinde evsizlik problemi nasıl çözülür?
- Evsiz insan sizce kimdir?
- Evsizliğin nedenleri sizce temelde neler olabilir?
- Evsiz insanların evi olan insanlardan bir farkı var mıdır?
- Sizce evin anlamı nedir?

ÖZGEÇMİŞ

Yüksel Bekaroğlu Doğan, 1980 yılında Erzurum’da doğdu. Lise eğitimini Trabzon İmam Hatip Lisesi’nde tamamladı. 1996-98 yılları arasında Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji bölümünde başlamış olduğu lisans eğitimine Viyana Üniversitesi Sosyoloji bölümü lisans+yüksek lisans bütünsel eğitim programında devam etti. 2005 yılında “Eine Wissenssoziologische Analyse der kulturellen Kodes: Dargestellt am Beispiel AKP (Kültürel Kodların AKP Örneğinde Bilgi Sosyolojik Analizi)” isimli yüksek lisans tezi ile mezun oldu. 2005-2012 yılları arasında İstanbul Darülaceze Müdürlüğü bünyesinde Proje Geliştirme biriminde çalıştı, savunmasız gruplarla ilgili pek çok projede ve bilimsel etkinlikte yer aldı. 2012 yılında Yalova Üniversitesi Sosyal Hizmet bölümünde başlamış olduğu doktora programını “Küreselleşen İstanbul’da Evsizlik Olgusunun Sosyal Hizmet Perspektifinden Analizi (Beyoğlu Örneği)” isimli çalışma ile tamamladı.

